BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III
Racc.
de Marinis
C
326
NAPOLI

13. 2

Digitized by Google

[illegible] Germanicus C. 525

1228

20

30

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS SEXTUS,

QUI ORATIONUM TERTIUS.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.
Apud Joannem Manfrè.
SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS ORATIONES.

PRO PUBLIO SEXTIO.

ORATIO XXXII.

ARGUMENTUM.

P. *Sextius, cum Lentulo & Metello Coſſ. tribunus plebis eſſet, omnem vim tribunatus ſui ad Ciceronem patriæ reſtituendum maximo animo contulit. Ejus conatibus cum P. Clodius qui Ciceronem urbe expulerat, homo ſeditioſus ac turbulentus, obſiſteret; factum, ut* VIII. *Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni favebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus,* com-

Digitized by Google

committeretur . Eo nomine , anno poſt , Marcellino & Philippo Coſſ. P. Sextio M. Tullius Albinovanus detulit nomen , eumque lege Lutatia de vi apud M. Æmilium Scaurum prætorem poſtulavit . Defenſus Sextius cum ab aliis , tum a duobus præſtantiſſimis oratoribus , Q. Hortenſio , & M. Tullio Cicerone , atque abſolutus eſt . Itaque ipſe Cicero lib. II. *ep. ad Q. Fr.* Sextius , *inquit* , noſter abſolutus eſt III. Id. Mart. & , quod vehementer interfuit reip. nullam videri in ejuſmodi cauſa diſſenſionem eſſe , omnibus ſententiis abſolutus eſt . *Exulavit tamen poſtea hic ipſe Sextius : quo crimine condemnatus , pro certo dici poſſe non arbitror : puto tamen , quod a Pompejo adverſus Cæſarem ſtetiſſet : id quod conſtare poteſt vel e lib.* VII. *epiſt. ad Atticum . Quidquid ſit , certe niſi poſt interitum Pompeji non exulavit . Exſtat epiſtola , qua ei Cicero conſolationem adhibet , lib.* V. *Famil. ep.* 17. MANUTIUS .

I. SI quis antea , Judices , mirabatur , quid eſſet , quod pro tantis opibus reipublicæ , tantaque dignitate imperii , nequaquam ſatis multi cives forti & magno animo invenirentur , qui auderent ſe , & ſalutem ſuam in diſcrimen offerre pro ſtatu civitatis , & pro communi libertate : ex hoc tempore miretur potius , ſi quem bonum & fortem civem viderit , quam ſi quem aut timidum , aut ſibi potius quam reipublicæ conſulentem . Nam , ut omittatis de uniuſcujuſque caſu cogitando recordari , uno aſpectu intueri poteſtis eos , qui cum ſenatu , cum bonis omnibus , rempublicam afflictam excitarint , & latrocinio domeſtico liberarint , mœſtos , ſordidatos , reos , de capite , de fama , de civitate , de fortunis , de liberis dimicantes : eos autem , qui omnia divina & humana violarint , vexarint , perturbarint , everterint , non ſolum alacres lætoſque volitare , ſed etiam voluntarios [1] fortiſſimis atque optimis civibus periculum moliri , de ſe nihil

1 *Voluntarios*] Nulla vel minima cauſa apud Terent. *mala mens , malus animus* . impulſos , ſola ſua voluntate adductos . Ut Gallice dicimus , *De gaieté de cœur* . Hot.

hil timere [a]. In quo cum multa ſunt indigna, tum nihil minus eſt ferendum, quam quod jam non per latrones ſuos, non per homines egeſtate & ſcelere perditos, ſed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos veſtra auctoritate, veſtra religione, veſtris ſententiis ſe oppreſſuros arbitrantur. Ego autem, Judices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime ſunt meriti, beneficio [3] eſſe utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. Iis potiſſimum vox hæc ſerviat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano reſtituta eſt.

II. Et quanquam a Q. Hortenſio, clariſſimo viro atque eloquentiſſimo, cauſa eſt P. Sextii perorata: nihilque ab eo prætermiſſum eſt, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo diſputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potiſſimum defuiſſe videatur, per quem eſt perfectum, ne cæteris civibus deeſſet. Atque ego ſic ſtatuo, Judices, a me in hac cauſa, atque hoc extremo [4] dicendi loco, pietatis potius, quam defenſionis; querelæ, quam eloquentiæ; doloris, quam ingenii partes eſſe ſuſceptas. Itaque, ſi aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt: peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & juſtæ iracundiæ concedendum putetis. Neque enim officio conjunctior dolor ullius eſſe poteſt, quam hic meus, ſuſceptus ex hominis de me optime meriti,

a *Nihil timere*] Dio ſcribit, Clodium hoc anno factum Ædilem opera & ſtudio Optimatum, ac de vi accuſatus a Milone cauſam diceret. *Ferratius*.

3 *Commemorandoque beneficio*] Edidit Grævius *beneficia*, quam vocem, ſubſtituta voce *beneficio*, corruptam fuiſſe putat a ſciolis, qui ignorabant his gerundiis caſum quartum apponi. At enim plures invenias ſciolos, qui neſciant, illud *commemorando beneficio*, latinum ac probum eſſe, quam qui dubitent an latinum ſit *commemorando beneficia*. Non enim ſciunt omnes, ea quæ *gerundia* dicuntur, vere nomina eſſe adjectiva. Si hoc non ignorabat is, qui pro *beneficio* ſcripſit *beneficia*, certe non videbat huic parti, quæ antecedit, *agendis gratiis*, aptius reſpondere hanc, *commemorando beneficio*, quam iſtam, *commemorando beneficia*. Quin iſta in voce, *beneficio*, plus multo granditatis eſt. Intelligitur enim beneficium illud unicum, ſingulare, eximium reſtitutionis in patriam. Quæ imago prorſus deformabitur, ſi legas, *beneficia*. Annnymus.

4 *Extremo*] Idcirco Ciceroni datus, quod valeret maxime ad *miſericordiam*, & reliquos *affectus* excitandos. *M. Ant. Ferratius*.

Digitized by Google

ti, periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quam ea, quæ me inflammat eorum ſcelere, qui cum omnibus ſalutis meæ defenſoribus bellum eſſe ſibi gerendum judicaverunt.

Sed, quoniam ſingulis criminibus cæteri reſponderunt, dicam ego de omni ſtatu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de ſtudio conſervandæ ſalutis communis atque otii, contendamque, ſi modo id conſequi potero, ut in hac confuſa atque univerſa defenſione, nihil a me, quod ad veſtram quæſtionem: nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermiſſum eſſe videatur. Et quoniam in graviſſimis temporibus civitatis, atque in ruinis everſæ atque afflictæ reipublicæ, P. Sextii tribunatus eſt a fortuna ipſa collocatus: non aggrediar ad illa maxima atque ampliſſima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ ſummis in rebus laudes excitatæ ſint.

III. Parente P. Sextius natus eſt, Judices, homine, ut plerique meminiſtis, & ſapiente, & ſancto, & ſevero: qui cum tribunus plebis primus inter homines nobiliſſimos temporibus optimis factus eſſet, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honeſtiſſimi & ſpectatiſſimi viri C. Albini filiam: ex qua hic eſt puer [5], & nupta jam filia. Duobus his graviſſimæ antiquitatis viris ſic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maxime, & jucundus eſſet. Ademit Albino ſoceri nomen mors filiæ, ſed caritatem illius neceſſitudinis, & benevolentiam non ademit. Hodie ſic hunc diligit; ut vos facillime poteſtis ex hac vel aſſiduitate ejus, vel ſollicitudine, & moleſtia judicare.

Duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitoſiſſimi viri filiam, C. Scipionis [6]. Clara in hoc P. Sextii pietas extitit, & omnibus grata, quod & Maſſiliam ſtatim profectus eſt, ut ſocerum videre, conſolarique poſſet, fluctibus reipublicæ expulſum, in alienis terris jacentem, quem in majorum ſuorum ve-

5 *Hic eſt puer*] Prætextatus, quem in epilogo flentem excitabit. *Hotom.*

6 *Scipionis*] Aſiatici: qui cum C. Norbano conſul fuit, Marianaſque partes adjuvit: ſed ejus exercitu ad Syllam ſigna transferente, cum interimi poſſet, dimiſſus eſt. *Manut.*

veſtigiis ſtare oportebat : & ad eum filiam ejus adduxit , ut illo inſperato aſpectu complexuque , ſi non omnem , at aliquam partem mœroris ſui deponeret : & maximis officiis & illius ærumnam , quoad vixit , & filiæ ſolitudinem ſuſtentavit . Poſſum multa dicere de liberalitate , de domeſticis officiis , de tribunatu militari , de provinciali in eo magiſtratu abſtinentia ; ſed mihi ante oculos obverſatur reipublicæ dignitas , quæ me ad ſeſe rapit , hæc minora relinquere hortatur .

Quæſtor hic C. Antonii , collegæ mei , Judices , fuit ſorte [7] , ſed ſocietate conſiliorum meus . Impedior nonnullius officii [8] , ut ego interpretor , religione , quo minus exponam , quam multa ad me detulerit , quanto ante providerit . Atque ego de Antonio nihil dico [9] , præter unum : numquam illum in illo ſummo timore ac periculo civitatis , neque communem metum omnium , neque propriam nonnullorum de ipſo ſuſpicionem , aut infitiando tollere , aut diſſimulando ſedare voluiſſe . In quo collega ſuſtinendo , atque moderando , ſi meam in illum indulgentiam , conjunctam cum ſumma cuſtodia reipublicæ , laudare vere ſolebatis , par prope laus P. Sextii eſſe debet , qui ſuum ita conſulem obſervavit , ut & illi quæſtor bonus , & vobis omnibus optimus civis videretur .

IV.

7 *Sorte*] Quæſtores deſignati , cui quiſque muneri in magiſtratu præeſſet , ſortiebantur . Alii cum conſulibus in urbe remanebant : alii ærarium curabant : alii in provincias exibant . *Idem* .

8 *Nonnullius officii*] Ne vel Antonium in invidiam vocet , quem dicat participem fuiſſe conjurationis ; vel Sextium , qui ſuo Conſuli fuerit infidelis . *Ferratius* .

9 *De Antonio nihil dico*] Occurrit ſuſpicioni . Nam quod intelligit , ex eo quod , dictum eſt , poſſe aliquem colligere , & exiſtimare participem Catilinæ conjurationis Antonium fuiſſe , ingenioſe facit , ut hanc ſuſpicionem neque confirmet , ne hominem eum , quem in conſulatu collegam habuerat , in exilio ſatis miſere viventem , ſuo teſtimonio condemnet ; neque tollat , ne , quæ a Sextio de illius conſiliis ad ſe delata ſignificat , ficta & inania videantur . Propterea , ne objiciat aliquis , Ergo tu cum Catilina conſenſiſſe Antonium confirmas : Ego , inquit , nihil dico , neque participem illius conjurationis fuiſſe , neque non fuiſſe : hoc unum dico : ſi negare voluiſſet , ſe Catilinæ partibus hærere ; aut ſaltem diſſimulare ; futurum fuiſſe , ut ille metum civitatis , & eam , quæ de ipſo erat , ſuſpicionem aut omnino tolleret , aut certe ſedaret . Neutrum tamen fecit . Et eſt animadvertendum , quod , cum hic quaſi lubrico in loco Cicero verſetur , quia , ſi Sextii quæſturam laudat , Antonium vituperat ; ſi Antonium excuſat , Sextii cauſam non ſublevat ; lubrico , ut dixi , in loco conſtitutus ad Sextium , cujus periculum agebatur , potius , quam ad Antonium , inclinat : & cum ait , nunquam illum neque negare , neque diſſimulare voluiſſe , non alienum a Catilinæ conſiliis fuiſſe tacite ſignificat : aperte non exponit , ne miſerum hominem ſuo teſtimonio premat . In Piſonem tamen apertius : *Ego Antonium collegam , cupidum provinciæ , multa in rep. molientem , patientia , atque obſequio meo mitigavi* . Manut.

IV. Idem, cum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupiſſet, palamque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia & ſcelerata manu attentari ſuſpicabamur: & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua præcipitem ejecit, hominem perditum, & non obſcure Piſauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione verſatum. Idemque C. Marcellum, cum is non ſolum Capuam veniſſet, verum etiam ſe, quaſi armorum ſtudio, in maximam familiam [10] conjeciſſet, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de cauſa & tum conventus [11] ille Capuæ, qui propter ſalutem illius urbis, conſulatu conſervatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurioneſque fortiſſimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii teſtimonio declarant, periculumque decreto ſuo deprecantur. Recita, quæſo, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam [a] puerilis [12] tua vox poſſit aliquid ſignificare inimicis noſtris, quidnam, cum ſe corroborarit, effectura eſſe videatur. DECRETUM DECURIONUM. Non recito decretum officio aliquo expreſſum vicinitatis, aut clientelæ, aut hoſpitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: ſed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem ampliſſimi beneficii, [b] vicem officii [13] præſentis, teſtimonium præteriti temporis. At-

10 *Familiam*] Gladiatorum, qui fere Capuæ detinebantur: quibus ſe Marcellus immiſcuerat eo prætextu, ut armis tractandis exerceretur. *Ferrat.*

11 *Conventus*] In Præfecturis, qualis erat Capua, *Conventus* dicebatur publicum conſilium, quodcunque illud eſſet: in Coloniis ſenatus erat nomine Decurionum: & quia Capuam coloniam deduxerat Cæſar, decretum pro Sextio nunc fecerant Decuriones, nomine commutato, idem, quod tunc fecerat Conventus. *Idem*.

a Vict. Man. Lamb. *virilis*

12 *Puerilis*] In more id erat, ut liberi paternas proſequerentur inimicitias, ac viciſſim eos accuſarent, quorum accuſationibus fuerant parentes vexati. Hinc eſt, quod Publium, P. Sextii filium adoleſcentem, qui Capuanum recitaturus erat decretum, ſic excitat: Age, ad parentis depellendum periculum, attolle vocem; infirmam adhuc, & puerilem, ut eſt ætas adhuc puerilis & infirma; quo intelligant inimici noſtri, quid poſthac, cum illam anni corroborarint, effectura ſit ad hanc ulciſcendam injuriam. Aliis tamen placet, *virilis tua vox*. Quam lectionem Grævius ut tueatur, hoc, quod ſequitur, *Quidnam, cum ſe corroborarit, effectura eſſe videatur*, ſic explicat: Quid iſta vox virilis, cum puer hic ſe corroborarit, hoc eſt, ad virilem ætatem pervenerit, ſit effectura. Hæc ipſa Grævii verba ſunt. At quia credat ita conſtruxiſſe Ciceronem, aut intelligi voluiſſe? *Olivetus*.

b Lamb. *vocem*

13 *Vicem officii*] Viciſſitudinem officii, relationem gratiæ. *Hotom.*

Digitized by Google

Atque illis temporibus iiſdem, cum jam Capuam metu Sextius liberaſſet; urbem ſenatus, atque omnes boni, deprehenſis atque oppreſſis domeſticis hoſtibus, me duce, ex periculis maximis extraxiſſent: ego literis eum Capua arceſſivi cum illo exercitu, quem tum ſecum habebat; quibus hic literis lectis, ad urbem confeſtim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari poſſitis, audite literas, & veſtram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITERÆ CICERONIS, CONSULIS.

V. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus conſulatus mei, res eas, quas geſſeram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus & conatus ſunt retardati. Ac, poſteaquam eſt intellectum, Catone tribuno plebis, fortiſſimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per ſeipſum ſenatum populumque Romanum, ſine militum præſidio, tueri facile majeſtatem ſuam, & dignitatem eorum, qui ſalutem communem periculo ſuo defendiſſent: Sextius cum illo ſuo exercitu ſumma celeritate eſt Antonium conſecutus. Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus conſulem ad rem gerendam excitarit? quot ſtimulos admoverit homini ſtudioſo fortaſſis victoriæ, ſed tamen nimium communem Martem bellique caſum metuenti? Longum eſt ea dicere: ſed hoc breve dicam. Si M. Petreii [14] non excellens animo & amore reipublicæ virtus, non ſumma auctoritas apud milites, non mirificus uſus in re militari extitiſſet, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuiſſet; datus illo in bello eſſet hiemi locus, neque unquam Catilina, cum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emerſiſſet, atque æſtatem integram nactus, Italiæ calles & paſtorum ſtabula præclara cepiſſet, ſine multo ſanguine, ac ſine totius Italiæ vaſtitate miſerrima concidiſſet.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæſturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam; quanquam non eſt omittenda ſingularis illa in-

14 *M. Petreii*] Hic Antonii conſulis legatus, ipſo Antonio conſule abſente, quod ex podagra laboraret, Catilinam cum ſua manu vicit, ac trucidavit. *Manutius*.

Digitized by Google

tegritas provincialis, cujus ego nuper [15] in Macedonia vidi veſtigia, non preſſa leviter ad exigui prædicationem temporis, ſed fixa ad memoriam illius provinciæ ſempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & reſpectantes relinquamus.

VI. Ad tribunatum, quia ipſe ad ſeſe jam dudum vocat, & quodammodo abſorbet orationem meam, contento ſtudio curſuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortenſio, ut ejus oratio non defenſionem modo criminum videretur continere, ſed etiam memoria digna eſſet, uti & reipublicæ capeſſendæ auctoritatem [16], diſciplinamque præſcriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud niſi nomen meum cauſamque ſuſtinuit, neceſſario mihi de iiſdem rebus eſſe arbitror, ſi non ſubtilius diſputandum, at certe, Judices, dolentius deplorandum. Qua in oratione ſi aſperius in quoſdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum ſceleris furore violatus eſſem, vocis libertate perſtringerem? Sed agam moderate, & hujus [17] potius tempori ſerviam, quam dolori meo. Si qui occulte a ſalute noſtra diſſentiunt, lateant: ſi qui fecerunt aliquando, atque iidem nunc tacent, & quieſcunt, nos quoque ſimus obliti: ſi qui ſe offerunt inſolenter & inſectantur, quoad ferri poterunt, perferemus: neque quemquam offendet oratio mea, niſi qui ſe ita obtulerit, ut in eum non invaſiſſe, ſed incurriſſe videamur. Sed neceſſe eſt, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum ſuperioris anni reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda ſalute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, conſilia verſata.

VII. Fuerat ille annus [18] in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, ſicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in univer-

15 *Nuper*] Cum abeſſem lege Clodia pulſus. *Idem*.

16 *Auctoritatem*] Exemplo P. Sextii auctor fuerat Hortenſius, hoc eſt, docuerat reliquos cives, ut eſſet adminiſtrandus Tribunatus. *Ferrat*.

17 *Hujus*] Nempe Sextii.

18 *Ille annus*] Is, quo C. Cæſar conſul P. Clodium Pulchrum ad plebem traduxit. *Manut*.

verſam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, ſed multo acrius otii & communis ſalutis inimici. Hunc vir clariſſimus, mihique, multis repugnantibus, amiciſſimus, Cn. Pompejus, omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me eſſe facturum. At ille nefarius, ex omnium ſcelerum colluvione natus, parum ſe fœdus violaturum eſt arbitratus, niſi ipſum cautorem alieni periculi ſuis propriis periculis terruiſſet. Hanc tetram immanemque belluam, vinctam auſpiciis [19], alligatam more majorum [20], conſtrictam legum ſacratarum catenis [21], ſolvit ſubito legum [22] conſul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certe, & imprudens impendentium tantorum ſcelerum ac malorum. Qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis ſuis nervis: qui enim in ejuſmodi vita nervi eſſe potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, ſororiis ſtupris, omni inaudita libidine infamis?

Sed fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cœcus atque amens tribunus plebis nanciſceretur, quid dicam conſules? hoccine ut ego appellem nomine everſores hujus imperii? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? qui ad delendum ſenatum, affligendum equeſtrem ordinem, exſtinguenda omnia jura atque inſtituta majorum, ſe illis faſcibus, cæteriſque inſignibus ſummi honoris atque imperii ornatos eſſe arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, ſi non-

19 *Vinctam auſpiciis*] Quia, ſi patricii fierent plebeii, contra auſpicia videbatur. Quæ cum patriciorum tantum eſſent, ut & Livius, & ipſe Cicero non ſemel ſignificat: nimirum, ſi ad plebem homines patricii traducerentur, interitura auſpicia videbantur, cum, a quibus haberentur, patricii deeſſent. *Idem*.

20 *More majorum*] Quia non ratione prolis adoptatus eſt a Fontejo, ſed ut fieret Tribunus plebis. Vide Orat. pro Domo. *Ferrar.*

21 *Legum ſacratarum catenis*] Leges ſacratæ dictæ, quæ in Sacro monte, plebis cauſa, latæ ſunt. In iis hoc maxime ſancitum eſt, ne tribunatus plebis homini patricio mandari poſſet. Quam ob cauſam ſolviſſe videtur eas leges Cæſar conſul, cum Clodium ad plebem traduxit, ut deinde, quod factum eſt, tribunus pl. crearetur. *Manut.*

22 *Solvit ſubito legum*] Hæc eſt primæ editionis lectio, neque ſecus imprimi curavit Victorius, reſtatque in Pal. nono. Aliæ habent, *Solvit ſubito cura legum*. Aliæ, *Solvit ſubito legum vinculis*. Lambinus recepit conjecturam Turnebi, *ſolvit ſubito lege curiata*; de qua videantur illius Adverſaria libro xx. cap. 3. *Grut.* Nimirum dicitur *ſolvi legum*, ut *abſolvi parricidii*, *purgare omnis facti dictique hoſtilis*, *increpare avaritiæ*, & quæ ſunt hujus generis alia, de quibus vide Voſſii de Conſtructione librum cap. 33. *Græv.*

nondum ſcelera, vulneraque inuſta reipublicæ vultis recordari; vultum, atque inceſſum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus veſtris, ſi ora ipſa oculis propoſueritis.

VIII. Alter [23] unguentis affluens, calamiſtrata coma, deſpiciens conſcios ſtuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ ſuæ, puteali [24] & fœneratorum gregibus inflatus [25] atque perculſus olim ne Scyllæo illo [26] æris alieni in freto ad columnam adhæreſceret, in tribunatus portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur ſenatui, venditabat ſe operis, atque ab iis ſe ereptum, ne de ambitu cauſam diceret, prædicabat, ab iiſdemque ſe etiam, invito ſenatu, provinciam ſperare dicebat: eamque niſi adeptus eſſet, ſe incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

Alter [27], o dii boni! quam teter incedebat! quam truculentus! quam terribilis aſpectu! Unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ diceres intueri. Veſtitus aſpere noſtra hac purpura plebeja, ac pene ſuſca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipſe tum imaginis ornandæ [28] cauſa duumvira-

tum

23 *Alter*] Gabinius.

24 *Puteali*] *Fœneratores*, inquit Cornutus, *ad puteal Scribonis Licinii, quod eſt in porticu Julia ad Fabianum arcum, conſiſtere ſolebant*. *Puteal* autem dictum eſt, in quo fœneratores deambulabant. *Hotom.*

25 *Inflatus*] Locum eſſe corruptum nemo non videt. Quomodo poterat Gabinium inflare puteal, quod tantopere metuebat, & grex fœneratorum, qui ad tribunal illud eum vocabant, & propter æs alienum perſequebantur? Sine ſubſidio melioris libri vix poterit emendari. Cogitabam: *Puteali & fœneratorum gregibus infeſtatus atque perculſus olim*, &c. *Perculſus*, eſt, everſus fere. *Græv.*

26 *Scyllæo illo*] Apte, & congruenter ad ſententiam traducit ſimilitudinem maris t quod æs alieoum Gabinio fuerit tamquam mare illud oavigantibus infeſtiſſimum, Scyllæ & Charybdis: quo certe obrutus eſſet, niſi in tribunatus quaſi portum perfugiſſet. Et quoniam Sicilienſis freti mentione facta, de columna ſubjunxit: Rhegiam columnam potuit intelligere, quam Plinius ait in Sicilienſi freto fuiſſe: & quaſi jocum in verbo querens, potuit ſignificare, ut cum de Mænia loqueretur, ſimul tamen ad Rhegiam, ſimilitudinis cauſa, reſpiceret: quæ naufragis idem erat, quod Mænia debitoribus: cum ad illam e naufragio projecti ſic adhæreſcerent, ut ad Mæniam ii, quibus non eſſet, unde creditoribus ſatisfacerent. Rhegia vero columna dicebatur, quod ab urbe Rhegio non longe diſtaret. *Manut.*

27 *Alter*] Piſo.

28 *Imaginis ornandæ*] Vulgo *Formandæ*. Hoc eſt, inquit Manutius, ut fingeret ac componeret vultum ad illam ſeveritatem, quam in urbe poſtea conſul præ ſe ferre meditaretur. Turnebus vero conjecit, *ornandæ*, quod in ſuis Palatinis repertum Gruterus recepit. Credibile autem eſt homines ambitioſos imaginibus ſuis etiam adſcripſiſſe magiſtratus municipales, ut Eumolpus apud Petronium, aut falſe hæc dicta eſſe a Tullio, ad irridendum illum duumviratum Capuanum. *Grævius.*

tum gerebat, Seplaſiam [29] ſublaturus videretur. Nam quid ego de ſupercilio dicam? quod tum hominibus non ſupercilium, ſed pignus reipublicæ videbatur. Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo ſupercilio reſpublica, tanquam Atlante cælum, niti videretur. Erat denique hic omnium ſermo: Eſt tamen [30] reipublicæ magnum firmumque ſubſidium: habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ ſui libidinem levitatemque franget: habebit ſenatus in hunc annum quem ſequatur: non deerit auctor & dux bonis. Mihi denique homines præcipue gratulabantur, quod habiturus eſſem contra tribunum plebis furioſum & audacem, cum amicum & affinem [31], tum etiam fortem & gravem conſulem.

IX. Atque eorum alter feſellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo curſu ac fluctibus poſſe arbitraretur hominem emerſum ſubito ex diuturnis tenebris luſtrorum ac ſtuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriiſque confectum? cum is præter ſpem in altiſſimo gradu alienis opibus poſitus eſſet, qui non modo tempeſtatem impendentem intueri temulentus, ſed ne lucem quidem inſolitam aſpicere poſſet? Alter multos plane in omnes partes feſellit: erat enim hominum opinioni, nobilitate ipſa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni ſemper nobilitati favemus, & quia utile eſt reipublicæ, nobiles homines eſſe dignos majoribus ſuis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia triſtem ſemper, quia taciturnum, quia ſubhorridum atque incultum videbant, & quod erat eo nomine [32], ut ingenerata familiæ frugalitas videretur; favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum ſpe ſua hominem vocabant, materni [33] generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, Ju-

dices)

29 *Seplaſiam*] Platea fuit Capuæ, in qua unguenta veniebant. At Piſo ita capillo erat horrido, ut odiſſe unguenta videretur. Ideoque de tollenda ab eo Seplaſia pro ea poteſtate, quam Capuæ duumvir habebat, argute Cicero comminiſcitur. *Manut.*

30 *Eſt tamen*] Proſopopœja vulgi loquentis. *Abram.*

31 *Affinem*] Ob Tulliam C. Piſoni Frugi, L. Piſonis propinquo, in matrimonium collocatam. *Manut.*

32 *Eo nomine*] Piſonum familia *Frugi* dicebatur. *Ferrat.*

33 *Materni*] Vide Fragmenta Orat. in Piſonem.

dices) tantum eſſe in homine ſceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipſe cum republica ſenſi, nunquam putavi. Nequam eſſe hominem, & levem, & falſa opinione, errore hominum ab adoleſcentia commendatum, ſciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: ſed hæc obſtructio nec diuturna eſt, nec obducta ita, ut curioſis oculis perſpici non poſſit.

X. Videbamus genus vitæ, deſidiam, inertiam: incluſas ejus libidines, qui paulo propius acceſſerant, intuebantur. Denique etiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos ejus ſenſus tenere poſſemus. Laudabat homo doctus philoſophos neſcio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: ſed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur præter cæteros eſſe auctores & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat; verbum ipſum omnibus modis animi & corporis devorabat: eoſdemque præclare dicere ajebat, Sapientes omnia ſua cauſa facere: rempublicam capeſſere hominem bene ſanum non oportere: nihil eſſe præſtabilius otioſa vita, & plena & conferta voluptatibus. Eos autem, qui dicerent, dignitati eſſe ſerviendum, reipublicæ conſulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, eſſe ducendam, ſubeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam; vaticinari, atque inſanire dicebat.

Ex his aſſiduis ejus quotidianiſque ſermonibus, & quod videbam, quibus cum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quod ita domus ipſa fumabat, ut multa ejus ſermonis indicia redoleret; ſtatuebam ſic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certe nihil pertimeſcendum. Sed ita eſt, Judices, ut, ſi gladium parvo puero, aut ſi imbecillo ſeni, aut debili dederis, ipſe impetu ſuo nemini noceat: ſin ad nudum vel fortiſſimi viri corpus acceſſerit, poſſit acie ipſa, & ferri viribus vulnerari: ita cum hominibus enervatis atque exſanguibus conſulatus, tanquam gladius, eſſet datus, qui per ſe pungere neminem unquam potuiſſent, hi ſummi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias

acci-

acciperent, quas ipſi vellent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, ſi ipſi prius tribuno plebis afflictam & constrictam rempublicam tradidiſſent. Id autem fœdus meo ſanguine ictum ſanciri poſſe dicebant. Qua re patefacta (neque enim diſſimulari tantum ſcelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis conſulum nominatim.

XI. Hic tum ſenatus ſollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives ſummæ reipublicæ a conſulibus, atque a ſummo imperio petendum eſſe auxilium arbitrabantur, cum illi ſoli eſſent, præter furioſum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modo præcipitanti patriæ non ſubvenirent, ſed eam nimium tarde concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus ſenatus, ut meam cauſam ſuſciperent, agerent; aliquid denique ad ſenatum referrent: hi non modo negando, ſed etiam irridendo, ampliſſimum quemque illius ordinis inſequebantur.

Hic ſubito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia conveniſſet, veſtem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato conſilio (quoniam publicis ducibus reſpublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore ſenatus in æde Concordiæ [34], quod ipſum templum repræſentabat memoriam conſulatus mei, cum flens univerſus ordo cincinnatum conſulem orabat: nam alter ille horridus & ſeverus conſulto ſe domi continebat. Qua tum ſuperbia cœnum illud ac labes ampliſſimi ordinis preces & clariſſimorum civium lacrymas repudiavit? me ipſum ut contempſit helluo patriæ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille cum quaſi quæſtum faceret, amiſit [35]? Cum veniſſet ad ſenatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veſte mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impu-

34 *In æde Concordiæ*] Qua in æde factum eſt, Cicerone conſule, ſenatus-conſultum de conjuratis occidendis. *Manutius*.

35 *Quod ille, cum quaſi quæſtum faceret, amiſit*] Salſe ſimul & acerbe. Mirum enim, qui quaſi meretrix divulgato corpore quæſtum faciat, eum patrimonium amittere. Notat impudicitiam ſimul, & nequitiam Gabinii. *Idem*.

Digitized by Google

impuriſſimi projeciſtis, cum, veſtris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia, L. Ninnius ad ſenatum de republica retulit; ſenatuſque frequens veſtem pro mea ſalute mutandam [36] cenſuit.

XII. O diem illum, Judices, funeſtum ſenatui, boniſque omnibus! reipublicæ luctuoſum! mihi ad domeſticum mœrorem gravem! ad poſteritatis memoriam glorioſum! Quid enim quiſquam poteſt ex omni memoria ſumere illuſtrius, quam pro uno cive & bonos omnes privato conſenſu, & univerſum ſenatum publico conſilio mutaſſe veſtem? Quæ quidem tum mutatio non deprecationis cauſa eſt facta, ſed luctus; quem enim deprecarentur, cum omnes eſſent ſordidati? cumque hoc ſatis eſſet ſigni, eſſe improbum, qui mutata veſte non eſſet? Hac mutatione veſtis facta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit; qui adeſſe [37] nobiliſſimos adoleſcentes, honeſtiſſimos equites Romanos, deprecatores ſalutis meæ juſſerit, eoſque operarum ſuarum gladiis & lapidibus objecerit: de conſulibus loquor, quorum fide reſpublica niti debuit.

Exanimatus evolat ex ſenatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam ſi paucis ante annis in creditorum conventum incidiſſet: advocat concionem: habet orationem talem conſul, qualem nunquam Catilina victor habuiſſet: Errare homines, ſi etiam tum ſenatum aliquid in republica poſſe arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei pœnas [38], quo, me conſule, cum gladiis in clivo Capitolino [39] fuiſſent: veniſſe tempus iis, qui in timore fuiſſent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciſcendi ſe. Si dixiſſet hoc ſolum, omni

36 *Veſtem mutandam*] Non modo ſenatui, ut hic Cicero videtur ſignificare, ſed populo quoque Ninnius perſuaſit, ut tamquam in aliqua publica calamitate, pro ſalute Ciceronis veſtem mutaret. Dio, lib. 38. *Idem*.

37 *Adeſſe*] Qui in concionem venire juſſit eos, qui ſe pro mea ſalute deprecaturos eſſe dicebant, eoſque demum expulit e foro per ſervos ex ergaſtulis eductos, & ad vim ſeditionemque concitatos. *Abram.*

38 *Daturos illius diei pœnas*] Quidam libri veteres habent, *dies*: & notant grammatici veteres, hic ita locutum eſſe Ciceronem, & A. Gellius lib. IX. cap. 14. Eſt enim, *dies*, hoc loco patrius caſus antiquus. *Lambinus*.

39 *In clivo Capitolino*] Circa templum Concordiæ, in clivo Capitolino, cum in eo templo de conjuratis conſul Cicero ad ſenatum retuliſſet, armati equites Rom. præſidii cauſa circumſteterant. *Manutius*.

omni ſupplicio eſſet dignus: nam oratio ipſa conſulis pernicioſa poteſt rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cum me ipſum pro ſumma familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abeſſet millia paſſuum ducenta: quod eſſet auſus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hoſtem tam ſceleratum reſerves? qui, ut omittam cætera, quæ ſunt ei cum collega immani impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatiſſimum atque optimum virum, non amiciſſimum reipublicæ civem, non illo ipſo tempore una cum ſenatu & cum bonis omnibus caſum amici reique publicæ lugentem; ſed civem Romanum ſine ullo judicio, aut edicto, ex patria conſul ejecerit.

Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam, id quod perraro accidit, ex urbe exire a conſulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in ſuas civitates, ad ſuos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid eſt? exterminabit cives Romanos edicto conſul a ſuis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic, ſi unquam vos eos, qui nunc eſtis in republica, fore putaſſet, ſi denique imaginem judiciorum, aut ſimulacrum aliquod futurum in civitate reliquum crediditſſet, unquam auſus eſſet ſenatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aſpernari? civium denique omnium, novis & inauditis edictis, jus libertatemque pervertere?

Etſi me attentiſſimis animis, ſumma cum benignitate auditis, Judices: tamen vereor, ne quis forte veſtrum miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii cauſam eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. Mihi autem

hoc propoſitum eſt oſtendere, omnia conſilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuiſſe, ut afflictæ & perditæ reipublicæ, quantum poſſet, mederetur. Ac, ſi in exponendis vulneribus illis de me ipſo plura dicere videbor, ignoſcite. Nam & illam meam cladem vos & omnes boni maximum eſſe reipublicæ vulnus judicaſtis; & P. Sextius eſt reus non ſuo, ſed meo nomine: qui cum omnem vim ſui tribunatus in mea ſalute conſumpſerit, neceſſe eſt meam cauſam præteriti temporis cum hujus præſenti deſenſione eſſe conjunctam.

XIV. Erat igitur in luctu ſenatus: ſqualebat civitas, publico conſilio mutata veſte: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune conſilium, quod tum non honorificentiſſime decreviſſet de mea ſalute: cum ſubito edicunt duo conſules, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Quis unquam conſul ſenatum ipſius decretis parere prohibuit? Quis tyrannus miſeros lugere vetuit? Parumne eſt, Piſo, ut omittam Gabinium, quod tantum homines feſelliſti, ut negligeres auctoritatem ſenatus? optimi cujuſque conſilia contemneres? rempublicam proderes? conſulare nomen affligeres? etiamne edicere audeas, ne mœrerent homines meam, ſuam, reipublicæ calamitatem? ne hunc ſuum dolorem veſte ſignificarent? Sive illa veſtis mutatio ad luctum ipſorum, ſive ad deprecandum valebat, quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut ſibi mœrere, aut cæteris ſupplicare?

Quid? ſua ſponte homines in amicorum periculis veſtitum mutare non ſolent? Pro te ipſo [40], Piſo, nemone mutavit? ne iſti quidem, quos legatos non modo nullo ſenatuſconſulto [41], ſed etiam repugnante ſenatu, tute tibi legaſti? Ergo hominis deſperati, & proditoris reipublicæ caſum lugebunt fortaſſe

40 *Pro te ipſo*] Apoſtrophe ad Piſonem abſentem. Nam hoc tempore Macedoniam proconſulari imperio adminiſtrabat. Apparet autem in hoc loco, Piſonem ante conſulatum reum fuiſſe: quo crimine, incertum eſt. *Idem*.

41 *Nullo S. C.*] Cum antea, qui in provincias ibant, legatos, quos ſecum adducerent, a ſenatu petere conſueſſent: quam conſuetudinem primus neglexit P. Vatinius, & poſt eum anno proximo, Piſo & Gabinius, legis, ut opinor, Clodiæ privilegio. Vide Orat. in Vatinium. *Idem*.

taſſe qui volent : civis florentiſſimi benevolentia bonorum, & optime de ſalute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere ſenatui non licebit? Iidem conſules, (ſi appellandi ſunt conſules, quos nemo eſt, qui non modo ex memoria, ſed etiam ex faſtis evellendos non putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peſte patriæ, maximo cum gemitu veſtro, illa omnia, quæ tum contra me contraque rempublicam dixerat; voce ac ſententia ſua comprobaverunt.

XV. Iiſdem conſulibus ſedentibus [42], atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia valerent [43], ne quis obnuntiaret [44], ne quis legi intercederet [45]: ut omnibus [46] faſtis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fuſia ne valeret: qua una rogatione, quis eſt, qui non intelligat, univerſam rempublicam eſſe deletam? Iiſdem conſulibus inſpectantibus, ſervorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conſcriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur. Iiſdem conſulibus arma in templum Caſtoris palam comportabantur, gradus [47] ejuſdem templi tollebantur: armati homines forum & conciones tenebant: cædes, lapidationeſque fiebant: nullus erat ſenatus, nihil reliqui magiſtratus: unus omnem omnium poteſtatem armis & latrociniis poſſidebat, non aliqua vi ſua, ſed cum duos conſules a republica provinciarum fœdere retraxiſ-

42 *Sedentibus*] Non reſiſtentibus. *Ferratius.*

43 *Ne auſpicia valerent*] Ne quo die cum populo ageretur, quiſquam de cælo ſervaret, aut ejus rei ratio haberetur ad diſcutiendam concionem. *Abram.*

44 *Ne quis obnuntiaret*] Ne magiſtratus renuntiarent quid augures ſervantes de cœlo advertiſſent, atque hac obnuntiatione concionem diſſolverent. *Idem.*

45 *Ne quis legi intercederet*] Ne Tribunus plebis ſua auctoritate, nullaque ſui facti reddita ratione, legis ullius lationem impediret. Quæ tria ut fieri liceret, lex Ælia prudenter cavebat, ad refrenandam Tribunorum plebis inſolentiam, qui novis ſubinde rogationibus Remp. vexare cupiebant: niſi Augures obnuntiando, Conſules & Prætores de cælo ſervando & obnuntiando, cæteri Tribuni plebis intercedendo, huic legum frequentiæ reſtitiſſent. *Idem.*

46 *Ut omnibus*] Dies alii faſti fuerunt, alii nefaſti, alii interciſi. Faſtis agi cum populo licebat, nefaſtis non licebat; interciſis partim licebat, partim non licebat, quod eorum media pars, puta ab ortu ſolis ad meridiem, nefaſta: media, puta a meridie ad ſolis occaſum, faſta duceretur. Quare Fufius Conſul, ut legum Tribunitiarum multitudinem impediret, legem tulit, qua certis etiam quibuſdam diebus faſtis agi cum populo non liceret. Hanc lege contraria Clodius evertit. *Idem.* Vide *Indiculum* Legum.

47 *Gradus Caſtoris*] Satis conſtat gradus iſtos exemtitios fuiſſe. *Hotom.*

xiſſet, inſultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam ſpe & promiſſis tenebat.

Quæ cum eſſent ejuſmodi, Judices, cum ſenatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hoſtes haberet: equeſter ordo reus a conſulibus citaretur: Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur: arma eſſent in templis, armati in foro: eaque non ſilentio conſulum diſſimularentur, ſed & voce & ſententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum exciſam & everſam, ſed jam captam atque oppreſſam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum ſtudio, Judices, reſtitiſſemus. Sed me alii metus, atque aliæ curæ, ſuſpicioneſque moverunt.

XVI. Exponam enim hodierno die, Judices, omnem rationem facti & conſilii mei: neque huic veſtro tanto ſtudio audiendi, neque vero huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria, nunquam ullo in judicio fuit, deero. Nam, ſi ego in cauſa tam bona, tanto ſtudio ſenatus, conſenſu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, ceſſi tribuni plebis, deſpicatiſſimi hominis, furori; contemptiſſimorum conſulum levitatem, audaciam pertimui; nimium me timidum, nullius animi, nullius conſilii fuiſſe confiteor.

Quid enim ſimile fuit in Q. Metello? cujus cauſam etſi omnes boni probabant, tamen neque ſenatus publice, neque ullus ordo proprie, neque ſuis decretis Italia tota ſuſceperat; ad ſuam enim magis quandam ille gloriam, quam ad perſpicuam ſalutem reipublicæ ſpectarat, cum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuiſſe, ut cum patriæ caritate conſtantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conſervatorem patriæ, ſextum jam illum conſulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno plebis, vigilante homine, & in cauſa populari ſi non moderate, at certe populariter abſtinenterque verſato. Ceſſit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore

cade-

caderet: aut victor multis & fortibus civibus rempublicam orbaret. Meam cauſam ſenatus palam, equeſter ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque ſuſceperant. Eas res geſſeram, quarum non unus auctor, ſed dux omnium voluntatis fuiſſem, quæque non modo ad ſingularem meam gloriam, ſed ad ſalutem communem omnium civium & prope gentium pertinerent: ea conditione geſſeram, ut meum factum ſemper omnes præſtare, tuerique deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, ſed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. Habebam inimicum non C. Marium, terrorem hoſtium, ſpem ſubſidiumque patriæ: ſed duo importuna prodigia, quos egeſtas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis conſtrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a ſe, quæſtore Oſtienſi, per ignominiam, ad principem & ſenatus & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam ſciebat, dolorem ſuum magna contentione animi perſequebatur: ſed cum ſcurrarum locupletium ſcorto, cum ſororis adultero, cum ſtuprorum ſacerdote, cum venefico, cum teſtamentario, cum ſicario, cum latrone; quos homines, ſi, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi & fortiſſimi cives flagitabant, vi armiſque ſuperaſſem, non verebar, ne quis aut vim vi repulſam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domeſticorum hoſtium mortem mœreret; ſed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, ſe, quæ faceret contra ſalutem meam, facere auctore Cn. Pompejo, clariſſimo viro, mihique & nunc, & quoad licuit, amiciſſimo. M. Craſſus, quocum mihi erant omnes amicitiæ neceſſitudines, vir fortiſſimus, ab eadem illa peſte infeſtiſſimus eſſe meis fortunis prædicabatur. C. Cæſar, qui a me nullo meo merito alienus eſſe debebat, inimiciſſimus eſſe meæ ſaluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

His ſe tribus auctoribus in conſiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda eſſe uſurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum eſſent, & præ-

præeſſe, & parare, ſi vellent, exercitum poſſe; idque facturos eſſe dicebat. Nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec diſceptationem, aut cauſæ dictionem, ſed vim, arma, exercitus, imperatores, caſtra denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana præſertim, tam improbe in clariſſimos viros conjecta, me movit? Me vero non illius oratio, ſed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quanquam ob aliam cauſam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni ſuperioris labefactari a prætoribus, infirmari a ſenatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi propiora pericula eſſe, quam mea, loquebantur.

Sed tamen & Craſſus a conſulibus meam cauſam ſuſcipiendam eſſe dicebat, & eorum fidem Pompejus implorabat; neque ſe privatum publice ſuſceptæ cauſæ defuturum eſſe dicebat. Quem virum ſtudioſum mei, cupidiſſimum reipublicæ conſervandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compoſiti monuerunt, ut eſſet cautior: ejuſque vitæ a me inſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt: atque hanc ei ſuſpicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coram ipſi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, ſibi cavendum putaret. Ipſe autem Cæſar, quem maxime homines ignari veritatis, mihi eſſe iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipſius tribuni plebis inimici mei fratrem præfecerat.

XIX. Hæc ego cum viderem, neque enim erant occulta, ſenatum, ſine quo civitas ſtare non poſſet, omnino de civitate eſſe ſublatum: conſules, qui publici conſilii duces eſſe deberent, perfeciſſe, ut per ipſos publicum conſilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum poſſent, opponi omnibus concionibus falſo, ſed formidoloſe tamen, auctores ad perniciem meam:

Digitized by Google

meam : conciones haberi quotidie contra me : vocem pro me, ac pro republica neminem mittere : intenta ſigna legionum exiſtimari cervicibus ac bonis veſtris, falſo, ſed putari tamen : conjuratorum copias veteres, & effuſam illam ac ſuperatam Catilinæ manum importunam, novo duce & inſperata commutatione rerum eſſe renovatam.

Hæc cum viderem, quid agerem, Judices? Scio enim, tum non mihi veſtrum ſtudium, ſed meum prope veſtro defuiſſe. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Viciſſent improbos boni, fortes inertes : interfectus eſſet is, qui hac una medicina ſola potuit a reipublicæ peſte depelli. Quid deinde? quid reliquiarum reſtaret? quid denique erat dubium, quin ille ſanguis tribunitius, nullo præſertim publico conſilio profuſus, conſules ultores & defenſores eſſet habiturus? cum quidem in concione dixiſſet, aut mihi ſemel pereundum, aut bis eſſe vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentiſſimo tribuno plebis cum decertaſſem, cum conſulibus cæteriſque ejus ultoribus dimicarem.

Ego vero, ſi mihi uni pereundum fuiſſet, ac non accipienda plaga mihi * inſanabilis, reipublicæ mortifera, quam illi impoſuiſſem : ſemel perire tamen, Judices, maluiſſem, quam bis vincere. Erat enim illa altera ejuſmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere poſſemus. Quid ſi in prima contentione, vi tribunitia victus, in foro, cum multis bonis viris concidiſſem? Senatum conſules, credo, vocaſſent, quem totum de civitate delerant : ad arma vocarent, qui ne veſtitu quidem defendi rempublicam ſiſſent : a tribuno plebis poſt interitum meum diſſidiſſent, qui eandem horam meæ peſtis & ſuorum præmiorum eſſe voluiſſent.

XX. Unum enim mihi reſtabat illud, quod forſitan non nemo vir fortis & acris animi magnique dixerit : Reſtitiſſes, repugnaſſes, mortem pugnans oppetiſſes. De quo te, te, inquam, Patria, teſtor, & vos Penates, patriique Dii, me veſtrarum ſedium templorumque cauſa, me propter ſalutem meorum civium, quæ mihi ſemper fuit mea carior vita, dimicatio-

* Lamb. Grut. *ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent*

Digitized by Google

tionem cædemque fugiſſe. Etenim, ſi mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidiſſet, ut multi ex multis locis prædones claſſibus eam navem ſe oppreſſuros minitarentur, niſi me unum ſibi dediſſent: ſi id vectores negarent, ac mecum ſimul interire, quam me tradere hoſtibus mallent: jeciſſem me ipſe potius in profundum, ut cæteros conſervarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, ſed in magnum vitæ diſcrimen adducerem. Cum vero in hanc reipublicæ navem, ereptis ſenatui gubernaculis, fluitantem in alto tempeſtatibus ſeditionum ac diſcordiarum, armatæ tot claſſes, niſi ego unus deditus eſſem, incurſuræ viderentur: cum proſcriptio, cædes, direptio denuntiarentur: cum alii me ſuſpicione periculi ſui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obſtare ſibi me arbitrarentur, alii ulciſci dolorem ſuum aliquem vellent, alii rem ipſam publicam atque hunc bonorum ſtatum otiumque odiſſent, & ob haſce cauſas, tot, tamque varias, me unum depoſcerent: depugnarem potius cum ſummo, non dicam exitio, ſed periculo certe veſtro liberorumque veſtrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus ſuſciperem ac ſubirem?

XXI. Victi eſſent improbi. At cives: at ab eo privato, qui ſine armis etiam conſul rempublicam conſervarat. Sin victi eſſent boni: quid ſupereſſet? non ad ſervos videtis rem venturam fuiſſe? An mihi ipſi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos verſabantur? non hæc denique a me tum, tanquam fata, in ipſa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta ſpoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? Tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers conſilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipſe legendo quærendoque cognoveram? neſciebam vitæ brevem

eſſe

eſſe curſum, gloriæ ſempiternum? cum eſſet omnibus definita mors, optandum eſſe, ut vita, quæ neceſſitati deberetur, patriæ potius donata, quam reſervata naturæ videretur? Neſciebam, inter ſapientiſſimos homines hanc contentionem fuiſſe, ut alii dicerent animos hominum ſenſuſque morte reſtingui, alii autem tum maxime mentes ſapientium ac fortium virorum, cum e corpore exceſſiſſent, ſentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non eſſe, carere ſenſu: alterum etiam optandum, meliore eſſe ſenſu.

Denique, cum omnia ſemper ad dignitatem retuliſſem, nec ſine ea quidquam expetendum eſſe homini in vita putaſſem; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiæ, pro patria contempſiſſe dicuntur, ego vir conſularis, tantis rebus geſtis, timerem? præſertim cum ejus eſſem civitatis, ex qua Q. Mucius ſolus in caſtra Porſenæ veniſſet, eumque interficere, propoſita ſibi morte, conatus eſſet? ex qua P. Decius primum pater, poſt aliquot annos patria virtute præditus filius, ſe ac vitam ſuam, inſtructa acie, pro ſalute populi Romani victoriaque devoviſſet? ex qua innumerabiles alii, partim adipiſcendæ laudis, partim vitandæ turpitudinis cauſa, mortem, in variis bellis, æquiſſimis animis oppetiſſent? in qua civitate ipſe meminiſſem, patrem hujus M. Craſſi, fortiſſimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem ſibi manu vitam exhauſiſſe, qua mortem ſæpe hoſtibus obtuliſſet?

XXII. Hæc ego & multa alia cogitans, hoc videbam, ſi cauſam publicam mea mors peremiſſet, neminem unquam fore, qui auderet ſuſcipere contra improbos cives reipublicæ ſalutem. Itaque non ſolum ſi vi interiſſem, ſed etiam ſi morbo exſtinctus eſſem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conſervandæ mecum ſimul interiret. Quis enim unquam, me a ſenatu populoque Romano, tanto omnium bonorum ſtudio, non reſtituto, (quod certe, ſi eſſem interfectus, accidere non potuiſſet) ullam reipublicæ partem cum ſua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam diſceſſu meo, Judices: cædem a vobis, liberiſque veſtris, vaſtitatem, incen-

dia, rapinas, meo dolore luctuque depuli: & unus rempublicam bis ſervavi, ſemel gloria, iterum ærumna mea. Neque enim in hoc me hominem eſſe infitiabor unquam, ut me optimo fratre, cariſſimis liberis, fideliſſima conjuge, veſtro conſpectu, patria, hoc honoris gradu, ſine dolore caruiſſe glorier. Quod ſi feciſſem: quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quæ mihi eſſent vilia, reliquiſſem? Hoc, meo quidem animo, ſummi in patriam amoris mei ſignum eſſe debet certiſſimum, quod, cum abeſſe ab ea non poſſem ſine ſummo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui.

Memineram, Judices, divinum illum virum, atque ex iiſdem, quibus nos, radicibus natum ad ſalutem imperii hujus, C. Marium, ſumma ſenectute, cum vim prope juſtorum armorum [48] profugiſſet, primo ſenile corpus paludibus occultaſſe demerſum: deinde ad infimorum ac tenuiſſimorum hominum Minturnis miſericordiam confugiſſe: inde navigio perparvo, cum omnes portus terraſque fugeret, in oras Africæ deſertiſſimas perveniſſe. Atque ille vitam ſuam, ne inultus eſſet, ad incertiſſimam ſpem, & ad reipublicæ ſtatum reſervavit: ego, qui (quemadmodum multi in ſenatu, me abſente, dixerunt) periculo reipublicæ [49] vivebam, quique ob eam cauſam conſularibus literis [50] de ſenatus ſententia exteris nationibus commendabar, nonne, ſi meam vitam deſeruiſſem, rempublicam prodidiſſem? In quo quidem nunc, me reſtituto, vivit mecum ſimul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ. Quod ſi immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita extincta ſunt, ut præclare cum iis agamus, quos pacatos eſſe patiamur. Denique ex bellica victoria non fere

quem-

48 *Juſtorum armorum*] Seditioſas leges tulerat Sulpicius in gratiam Marii, adeoque *prope juſta* vocat arma Syllæ ulciſcentis ſuam, & patriæ injuriam. Vellejus. *Ferrat.*

49 *Periculo Reip.*] Cum in mea vita periculum adiret Reſpublica, mecumque ſimul periclitaretur: cum eadem utrique fortuna impenderet: cum accidere mihi ab illa ſejunctum nihil poſſe videretur. *Manut.*

50 *Conſularibus literis*] Non Conſulum, ſed eorum, qui Conſules fuerant, quorum apud exteras nationes vigebat auctoritas. *Idem.*

quemquam eſt invidia civium conſecuta. Domeſticis malis, & audacium civium conſiliis ſæpe eſt reſiſtendum; eorumque periculorum eſt in republica retinenda medicina: quam omnem, Judices, perdidiſſetis, ſi meo interitu ſenatui populoque Romano doloris ſui de me declarandi poteſtas eſſet erepta. Quare moneo vos, adoleſcentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam ſpectatis: ne, ſi qua vos aliquando neceſſitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, ſegniores ſitis, & recordatione mei caſus a conſiliis fortibus reſugiatis.

Primum, non eſt periculum, ne qui unquam ſint in civitate ejuſmodi conſules, præſertim ſi erit his id, quod debetur, perſolutum. Deinde nunquam jam, ut ſpero, quiſquam improbus conſilio & auxilio bonorum ſe oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit juſta cauſa ad portas ſedenti imperatori; quare terrorem ſuum falſo jactari, opponique patiatur. Nunquam enim erit tam oppreſſus ſenatus, ut ei ne ſupplicandi quidem ac lugendi ſit poteſtas: tam captus equeſter ordo, ut equites Romani a conſule relegentur. Quæ cum omnia, atque etiam multo alia majora, quæ conſulto prætereo, accidiſſent, vidiſſetis me tamen in priſtinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce eſſe revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni eſt oratione propoſitum, omnibus malis illo anno, ſcelere conſulum, rempublicam eſſe confectam; primum illo ipſo die, qui mihi funeſtus fuit, omnibus bonis luctuoſus, cum ego me e complexu patriæ conſpectuque veſtro eripuiſſem, & metu veſtri periculi, non mei, furori hominis, ſceleri, perfidiæ, telis, minisque ceſſiſſem, patriamque, quæ mihi erat cariſſima, propter ipſius patriæ caritatem reliquiſſem: cum meum illum caſum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non ſolum homines, ſed tecta urbis ac templa lugerent: nemo veſtrum forum, nemo curiam, nemo lucem aſpicere vellet: illo, inquam, ipſo die, die dico? immo hora,

ra, atque etiam puncto temporis eodem, mihi, reique publicæ pernicies; Gabinio, & Piſoni provincia rogata eſt. Pro dii immortales, cuſtodes & conſervatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republica monſtra, quæ ſcelera vidiſtis? Civis erat expulſus is, qui rempublicam ex ſenatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat; & expulſus non alio aliquo, ſed eo ipſo crimine. Erat autem expulſus ſine judicio, vi, lapidibus, ferro, ſervitio denique concitato. Lex erat lata, vaſtato ac relicto foro, & ſicariis ſerviſque tradito; & ea lex, quæ ut ne ferretur, ſenatus fuerat veſte mutata.

Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem conſules inter meum diſcrimen, & eorum prædam, intereſſe paſſi ſunt. Statim, me perculſo, ad meum ſanguinem hauriendum, &, ſpirante etiam republica, ad ejus ſpolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, ſpem, promiſſa, prædam, lætitiam paucorum in luctu omnium. Vexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur: gener, & Piſo gener, a Piſonis conſulis pedibus ſupplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad conſules deferebantur: domus ardebat in Palatio: conſules epulabantur. Quod ſi meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

XXV. Sed, ut a mea cauſa jam recedam, reliquas illius anni peſtes recordamini: ſic enim facillime perſpicietis, quantam vim omnium remediorum a magiſtratibus proximis reſpublica deſiderarit. Legum multitudinem, cum earum, quæ latæ ſunt, tum vero, quæ promulgatæ [51] fuerunt. Nam latæ quidem ſunt conſulibus illis, tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam, ut cenſoria notio [52], & graviſſimum judicium ſanctiſſimi magiſtratus de republica tolleretur: ut collegia [53] non modo illa vetera contra ſenatus conſultum reſtitue-

51 *Promulgatæ*] Aliquot igitur non perlatæ, Tribuno pl. aliquo, ut opinor, intercedente. Quod & infra patet, & pro Domo ſua. *Idem*.

52 *Ut cenſoria notio*] Hac de Clodii lege ſic in oratione in Piſonem: *Ab eodem homine, in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ, cenſoria ſeveritas ſublata eſt*. Quem locum Pedianus ibi exponit. *Idem*.

53 *Collegia*] Vide Orationem in Piſonem, & ibidem Aſconium.

ſtituerentur, ſed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conſcriberentur: ut, remiſſis ſemiſſibus & trientibus, quinta prope pars vectigalium [54] tolleretur: ut Gabinio pro illa ſua Cilicia, quam ſibi, ſi rempublicam prodidiſſet, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, &, rogata lege, poteſtas fieret provinciæ commutandæ.

XXVI. Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de jure & de tempore [55] legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domeſticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore conquaſſatas videbamus. Lege tribunitia Matris Magnæ Peſſinuntius ille ſacerdos expulſus & ſpoliatus ſacerdotio eſt, ſanumque ſanctiſſimarum atque antiquiſſimarum religionum venditum pecunia grandi, Brogitaro [56], impuro homini, atque indigno illa religione; præſertim cum ea ſibi ille non colendi, ſed violandi cauſa appetiſſet: appellati reges a populo, qui id nunquam ne a ſenatu quidem poſtulaſſent: reducti exules Byzantium condemnati tum, cum indemnati cives e civitate ejiciebantur.

Rex Ptolemæus [57], qui ſi nondum erat ipſe a ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui cum eſſet in eadem cauſa, jam erat a ſenatu honorem iſtum conſecutus: erat eodem genere, iiſdemque majoribus, eadem vetuſtate ſocietatis: denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito: regali otio perſruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil ſuſpicante, eiſdem operis ſuffragium ferentibus, eſt rogatum, ut, ſedens cum purpura & ſceptro, & illis inſignibus regiis, præconi publico ſubjiceretur: & imperan-

54 *Vectigalium*] Lege enim lata, ut frumentum populo, quod antea ſemis æris, hoc eſt quadrante, ut vulgo nunc appellantur, cum dimidio, in ſingulos modios dabatur, gratis daretur, vectigalia quinta fere parte diminuebantur. Hanc legem & Saturninus, & ante Cajus Gracchus tulerat. Epitome Liviana lib. LX. ad Herennium lib. 1. & Pedianus. *Manut.*

55 *De jure, & de tempore*] De jure, hoc eſt de auſpiciis, erat Ælia: de tempore, Fuſia. Clodius utramque ſua lege delevit. Tulit enim, ut nequis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſervaret: & ut omnibus diebus faſtis legem ferri liceret. Vide ſupra. *Idem*.

56 *Brogitaro*] Vide Orat. de Haruſp. reſp. cap. 13. 27.

57 *Ptolemæus*] Vide Orationem pro Domo, cap. 8.

perante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conſuevit, rex amicus, nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi ſceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud ſcio, an recte hoc proximum eſſe dicam. Antiochum [58] illum Magnum majores noſtri, magna belli contentione, terra marique, ſuperatum, intra montem Taurum regnare juſſerunt: Aſiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum perdiuturnumque geſſimus; cum ille, injuriis in ſocios noſtros inferendis, bello prope nos laceſſiſſet. Hic & ipſe per ſe vehemens fuit, & acerrimum hoſtem hujus imperii Mithridatem, pulſum Ponto, opibus ſuis regnoque defendit: & a Lucullo, ſummo viro atque imperatore, pulſus, animo tamen hoſtili cum reliquis copiis ſuis in priſtina mente manſit. Hunc Cn. Pompejus, cum in ſuis caſtris ſupplicem abjectumque vidiſſet, erexit, atque inſigne regium, quod ille de ſuo capite abjecerat, repoſuit, &, imperatis certis rebus, regnare juſſit: nec minus & ſibi & huic imperio glorioſum putavit, conſtitutum a ſe regem, quam conſtrictum videri.

Tulit, geſſit [59]. Qui & ipſe hoſtis fuit populi Romani, & acerrimum hoſtem in regnum recepit: qui conflixit, qui ſigna contulit, qui de imperio pene certavit, regnat hodie, & amicitiæ nomen ac ſocietatis, quod armis violarat, id precibus eſt conſecutus. Ille Cyprius [60] miſer, qui ſemper ſocius,

58 *Antiochum*] De quo in Orat. pro Dejotaro.

59 *Tulit*, *geſſit*] Apertum mendum: nec dubium eſt quin Tigranes ſignificetur, cujus comparatione auget Clodii ſcelus ex Ptolemæi injuſtiſſima calamitate. Eſt enim argumentum a majori. Si Tigrani, inquit, qui hoſtis fuit populi Romani, regnum conſervaſtis: quanto magis Ptolemæo, qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit, conſervare debuiſtis? Poſtulat igitur ſententia, ut pro, *tulit*, *geſſit*, reponatur, *Tigranes igitur*, vel *igitur is*. Sed quoniam odi conjecturas, quæ a literarum ſimilitudine diſcedunt; opem veterum librorum expectandam cenſeo. Alioqui nihil tentandum. *Manut.*

60 *Ille Cyprius*] Ptolemæus. Socium ſemper fuiſſe dicit, tum quia majores ejus hanc appellationem obtinuerant a Senatu, tum quia ſemper animo & voluntate fuerat ſocius, licet nondum hunc honorem fuiſſet conſecutus. Adverte vero quam ad miſerationem concinnata ſit oratio. Non regnum ait, ſed, quod gravius eſt, Regem ipſum tanquam vile mancipium fuiſſe publicatum. Addit id vivo & videnti contigiſſe, quod eſt longe

cius, ſemper amicus fuit: de quo nulla unquam ſuſpicio durior aut ad ſenatum, aut ad imperatores noſtros allata eſt: vivus (ut ajunt) eſt, & videns, cum victu ac veſtitu ſuo publicatus. En, cur cæteri reges ſtabilem eſſe ſuam fortunam arbitrentur, cum hoc illius funeſti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem & ſexcentas operas, ſe fortunis ſpoliari & regno omni poſſe nudari.

XXVIII. At etiam eo negotio M. Catonis [61] ſplendorem maculare voluerunt, ignati, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempeſtate ſæva quieta eſt, & lucet in tenebris, & pulſa loco manet tamen, atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ſemper, neque alienis unquam ſordibus obſoleſcit. Non illi ornandum M. Catonem, ſed relegandum: nec illi committendum illud negotium, ſed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam ſe evelliſſe M. Catoni, quæ ſemper contra extraordinarias poteſtates libera fuiſſet. Sentient, ut ſpero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, ſi fieri poterit, eſſe majorem, quod cum conſulibus illis M. Cato, etiam cum jam deſperaſſet aliquid auctoritate ſua profici poſſe, tamen voce ipſa ac dolore pugnavit, & poſt meum diſceſſum, iis Piſonem verbis, flens meum & reipublicæ caſum, vexavit, ut illum hominem perditiſſimum atque impudentiſſimum pene jam provinciæ pœniteret.

Cur igitur rogationi paruit [62]? Quaſi vero [63] ille non in alias quoque leges, quas injuſte rogatas putaret, jam ante jurarit.

longe miſerabilius. Cum ſuo, inquit, victu & veſtitu, non cum ſuo regno & gazis, quaſi nihil ei deinceps ad vitam tolerandam, nuditatemque tegendam ſuperfuturum eſſet. *Abram.*

61 *M. Catonis*] Clodius legem tulit, ut Catoni provincia daretur regiæ gazæ vendendæ & pecuniæ deportandæ, partim ut virum fortiſſimum & improbis civibus infenſum a Republica removeret, partim ut eum ſocium ac defenſorem haberet, ſi quis legem de Cypro publicatam criminari vellet. *Hotom.*

62 *Rogationi paruit*] Si hæc in contumeliam potius Catonis, quam honoris cauſa fiebant, cur huic Clodiæ rogationi paruit, & mandatam ſibi ad deportandas Ptolemæi pecunias admiſit provinciam? *Idem.*

63 *Quaſi vero*] Reſpondet quæſtioni per ironiam. Vult dicere: Non mirum eſt Catonem Clodiæ rogationi paruiſſe, cum in alias quoque leges quas injuſte rogatas putabat, ut in legem Agrariam Cæſaris de agro Campano dividendo contra Bibuli collegæ obnuntiationem & auſpicia perlatam, jam ante jurarit. *Idem.*

rarit . Non offert ſe ille iſtis temeritatibus , ut , cum reipublicæ nihil proſit , ſe cive rempublicam privet . Conſule me , cum eſſet deſignatus tribunus plebis , obtulit in diſcrimen vitam ſuam : dixit eam ſententiam , cujus invidiam capitis periculo ſibi præſtandam videbat : dixit vehementer : egit acriter : ea quæ ſenſit , præ ſe tulit : dux , auctor , actor rerum illarum fuit , non quo periculum ſuum non videret ; ſed in tanta reipublicæ tempeſtate nihil ſibi , niſi de patriæ periculis cogitandum putabat . Conſecutus eſt ipſius tribunatus .

XXIX. Quid ego de ſingulari magnitudine animi ejus , ac de incredibili virtute dicam ? Meminiſtis illum diem , cum , templo a collega occupato [64] , nobis omnibus de vita ejus viri & civis timentibus , ipſe animo fortiſſimo venit in templum , & clamorem hominum auctoritate , impetum improborum virtute ſedavit . Adiit tum periculum , ſed adiit ob cauſam : quæ quanta fuerit , jam mihi dicere non eſt neceſſe . At , ſi iſti [65] Cypriæ rogationi ſceleratiſſimæ non paruiſſet , hæreret illa nihilominus in republica turpitudo . Regno enim jam publicato , de ipſo Catone erat nominatim rogatum . Quod ille ſi repudiaſſet , dubitatis , quin ei vis eſſet allata , cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur ?

Atque etiam hoc videbat : quoniam illa in republica macula regni publicati maneret , quam nemo jam poſſet eluere ; quod ex malis boni poſſit in republica provenire , id utilius eſſe per ſe conſervari [66] , quam per alios . Atque ille etiam ſi aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe , facile pateretur . Etenim , qui ſuperiore anno [67] ſenatu caruiſſet ,

64 *Templo occupato*] Sæpe dictum eſt , *Roſtra* paſſim appellari *templum* . Collega autem is eſt Q. Metellus Nepos , qui ut iniquam legem ferret , templum occupavit : non tulit autem , Catone cum vitæ periculo reſiſtente . *Idem* .

65 *At ſi iſti*] Duo hic oſtendit . Alterum , nihil utilitatis ſperari potuiſſe , ſi Cato Cypriæ rogationi obſtitiſſet , nec voluiſſet mandatam ſibi poteſtatem admittere . Alterum , Catoni vim inferendam , & exilium , perinde ac Tullio , irrogandum fuiſſe , ſi ei legi parere noluiſſet . *Abram.*

66 *Per ſe conſervari*] Non permittere ; ut alius eam procurationem ſuſcipiens publicatas Ptolemæi pecunias depecularetur , & in proprios uſus deflecteret . *Idem* .

67 *Superiore anno*] Cæſare conſule . Quo anno , cum nihil more majorum gereretur , Cæſare leges & auſpicia negligente ; Cato deſperatione quadam in ſenatum non venit . *Manutius* .

Digitized by Google

ſet, quo ſi tum veniret, me tamen ſocium ſuorum in republica conſiliorum videre poſſet: is æquo animo tum, me expulſo, & meo nomine cum univerſo ſenatu, tum ſententia ſua [68] condemnata, in hac urbe eſſe poſſet? Ille vero eidem tempori, cui nos, eidem furori, eiſdem conſulibus, eiſdem minis, inſidiis, periculis ceſſit [69]. Luctum nos hauſimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

XXX. His de tot tantiſque injuriis in ſocios, in reges, in liberas civitates, conſulum querela eſſe debuit. In ejus magiſtratus tutela reges, atque exteræ nationes ſemper fuerunt. Ecquæ vox unquam eſt audita conſulum? Quanquam quis [a] auderet, ſi maxime queri [b] vellet? De Cyprio rege quererentur, qui me civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modo ſtantem non defenderunt, ſed ne jacentem quidem protexerunt? Ceſſeram, ſi alienam a me plebem fuiſſe vultis, quæ non fuit, invidiæ: ſi commoveri omnia videbantur, tempori: ſi vis ſuberat, armis: ſi ſocietas, magiſtratuum pactioni: ſi periculum civium, reipublicæ.

Cur, cum de capite civis (non diſputo, cujuſmodi civis) & de bonis proſcriptio ferretur; cum & ſacratis legibus, & XII. tabulis ſancitum eſſet, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, niſi comitiis centuriatis, rogari; nulla vox eſt audita conſulum? conſtitutumque eſt illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii peſtibus fuit, jure poſſe per operas concitatas quemvis civem nominatim, tribuni plebis conſilio, ex civitate exturbari?

Quæ vero promulgata illo anno fuerunt? quæ promiſſa multis? quæ conſcripta? quæ ſperata? quæ cogitata? Quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui deſtinatus? cujus negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quæ non eſſet attributa atque deſcripta? quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio auferendæ, aut conflandæ pe-

 cuniæ

68 *Sententia ſua*] Cum enim pulſus eſt Cicero, tum damnari & ſenatus viſus eſt, & ſententia Catonis. Pulſus enim eſt ob conjuratorum necem. Illi autem e ſenatus-conſulto, Catonis in ſententiam facto, necati ſunt. *Idem*.

69 *Ceſſit*] Cum Cypriæ rogationi paruit, & in Cyprum profectus eſt. *Idem*.

a Lam. *audiret*

b Idem. *vellent*

cuniæ non reperiebatur ? quæ regio , orave terrarum erat latior , in qua non regnum aliquod ſtatueretur ? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum ſibi , quod non habebat , aut redimendum , quod habebat , arbitraretur ? quis provinciam , quis pecuniam [70] , quis legationem ab ſenatu petebat [71] ? Damnatis de vi reſtitutio ; conſulatus petitio ipſi illi populari ſacerdoti [72] comparabatur . Hæc gemebant boni , ſperabant improbi , agebat tribunus plebis , conſules adjuvabant .

XXXI. Hic aliquanto ſerius , quam ipſe vellet , Cn. Pompejus , invitiſſimis iis , qui mentem optimi ac fortiſſimi viri ſuis conſiliis , fictiſque terroribus , a deſenſione meæ ſalutis averterant , excitavit illam ſuam [c] non ſopitam , ſed ſuſpicione aliqua retardatam conſuetudinem reipublicæ bene gerendæ . Non eſt paſſus ille vir , qui ſceleratiſſimos cives , qui acerrimos hoſtes , qui maximas nationes , qui reges , qui gentes feras atque inauditas , qui prædonum infinitam manum , qui etiam ſervitia virtute victoriaque domuiſſet ; qui omnibus bellis terra marique compreſſis , imperium populi Romani orbis terrarum terminis definiſſet ; rempublicam everti ſcelere paucorum , quam ipſe non ſolum conſiliis , ſed etiam ſanguine ſuo ſæpe ſervaſſet . Acceſſit ad cauſam publicam ; reſtitit auctoritate ſua reliquis rebus : de præteritis queſtus eſt . Fieri quædam ad meliorem ſpem inclinatio viſa eſt .

Decrevit ſenatus frequens de meo reditu kalendis Jun. diſſentiente nullo , referente L. Ninnio , cujus in mea cauſa nunquam fides virtuſque contremuit . Interceſſit Ligus iſte neſcio qui [73] , additamentum inimicorum meorum . Res erat & cauſa noſtra eo jam loci , ut erigere oculos & vivere videretur . Quiſquis erat , qui aliquam partem in meo luctu ſceleris Clodiani

70 *Pecuniam*] Penes Senatum erat cura ærarii , neque Tribuni plebis quicquam ex eo , ſuis legibus , poterant erogare . *Abram.*

71 *Ab Senatu petebat*] Cum P. Clodius & Conſules omnem Senatus auctoritatem e Republica ſuſtuliſſent , eaque per populum facerent , quæ prius per Senatum fieri conſuerant . *Idem* .

72 *Populari ſacerdoti*] Clodio qui veſte muliebri ad opertum Bonæ Deæ , ubi ſacra pro populo fiebant , penetrarat . *Idem* .

c Vict. *non inſolitam*

73 *Ligus iſte neſcio qui*] Ælium Ligurem ſignificat ; & in ambigua nominis ſignificatione ludit . Nam Ligus & gentis Æliæ cognomen eſt : & hominem in Liguria natum demonſtrat . Notat igitur ignobilitatem , cum ait , *Ligus iſte neſcio qui* : &, *Ligus* , non ut familiæ Romanæ cognomen , ſed ut nationis nomen poſuit . *Manut.*

diani attigiſſet, quocunque venerat, quod judicium cunque ſubierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui ſe ſuffragium de me tuliſſe confiteretur. Deceſſerat ex Aſia frater meus magno ſqualore, ſed multo etiam majore mœrore. Huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque proceſſerat: loquebatur liberius ſenatus: concurrebant equites Romani: Piſo ille, gener meus, cui fructum pietatis ſuæ neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo ſuo ſocerum ſuum flagitabat: omnia ſenatus rejiciebat, niſi de me primum conſules retuliſſent.

XXXII. Quæ cum res jam manibus teneretur: & cum conſules provinciarum pactione libertatem omnem perdidiſſent, qui, cum in ſenatu privatim [74], ut de me ſententias dicerent, flagitabantur, legem illi ſe Clodiam [75] timere dicebant. Cum hæc non poſſent jam diutius [d] ſuſtinere, initur conſilium de interitu Cn. Pompeji: quo patefacto, ferroque deprehenſo, ille incluſus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. Ex quo intellectum eſt [76], [e] mihi abſenti creviſſe amicos, in ea præſertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos eſſe putaveram, non erant: ſed eos voluntatem ſemper eandem, libertatem non eandem ſemper habuiſſe. Nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me abſente, defluxit. Qui cognomen ſibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus eſſe, quam generis, videretur [77].

74 *Privatim*] Si legas cum Victorio, *privati*, antecedat oportet interpunctio; hic autem erit ſenſus: Cum in Senatu Conſules flagitabantur, ut Senatores, qui *privati* erant, ſententias de Cicerone dicerent, &c.

75 *Legem Clodiam*] In qua caput hoc erat, ne quis de Ciceronis reditu referret, ne quis decerueret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in ſententiam, ne ſcribendo adeſſet. Poſt reditum in Senatu, & ad Attic. *Manutius*.

d Man. *ſuſtineri*

76 *Ex quo intellectum eſt, &c.*] Si quis animum in ſententiam diligenter intendat, deeſſe negativam particulam intelliget. Nam quia de reditu Ciceronis octo Tribuni promulgarunt, cum eorum antea ferenti legem Clodio interceſſiſſet nemo; poterat aliquis, abſenti Ciceroni creviſſe amicos, exiſtimare. Quod falſum eſſe arguit. Non, inquit, mihi amici creverunt, ſed, cum antea idem pro me voluiſſent, non idem tamen auſi ſunt. Et ipſe ſe exponit, cum infert: *Nam ex novem Tribunis, quos tunc habueram, unus me abſente defluxit*. Legendum igitur ſic opinor: *ex quo intellectum eſt, non mihi abſenti creviſſe amicos*, &c. *Manutius*.

e Lamb. *non mihi*

77 *Quo magis nationis ejus eſſe, quam generis, videretur.*] Opinor legendum: *Quo magis generis ejus eſſe, quam nationis, videretur*. Confirmat autem hanc lectionem locus ſimi-

Hoc igitur anno [78], magiſtratibus novis deſignatis, cum omnes boni omnem ſpem melioris ſtatus in eorum fidem convertiſſent: princeps P. Lentulus auctoritate ac ſententia ſua, Piſone & Gabinio repugnantibus, cauſam ſuſcepit, tribuniſque plebis octo referentibus, præſtantiſſimam de me ſententiam dixit. Qui cum ad gloriam ſuam, atque ad ampliſſimi beneficii gratiam magis pertinere videret, cauſam illam integram ad ſuum conſulatum reſervari, tamen rem talem per alios citius, quam per ſe tardius confici malebat.

XXXIII. Hoc interim tempore P. Sextius, Judices, deſignatus, iter ad C. Cæſarem pro mea ſalute ſuſcepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad cauſam. Equidem exiſtimo, ſi ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: ſin iratior, non multum. Sed tamen ſedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum. Nam hoc primum iter deſignatus reipublicæ cauſa ſuſcepit. Pertinere & ad concordiam civium putavit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæſaris a cauſa non abhorrere. Abiit ille annus. Reſpiraſſe homines videbantur, nondum re, ſed ſpe [f] reipublicæ recuperandæ. Exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipſis eveniſſent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohortes optimas perdidiſſemus.

Ineunt magiſtratum tribuni plebis, qui omnes ſe de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum [79] vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut

ſimilis in oratione pro A. Cluentio, de hoc ipſo Ligure, cap. 26. *Quid tu* (inquit) *Pæte? Hoc enim Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quam generis uti cognomine, videretur.* Urſinus.

78 *Hoc igitur anno*] Piſone & Gabinio Coſſ. qui fuit ab urbe condita DCXCVI. cum P. Lentulus Spinther & Q. Metellus Nepos eſſent Conſules in annum proximum deſignati: & Tribuni plebis Milo, Sextius, Fabricius, Numerius, Calenus, Curtius, Fadius, Gratidius, Ciſpius, ut partim ex hac oratione, partim ex epiſtola ultima lib. 1. ad Quintum fratrem colligitur, eſſent etiam deſignati. *Abram.*

f Lamb. *rep. recuperata.*

79 *Gracchum*] Per ironiam, quaſi Tribunum plebis valde popularem, vel potius quod filius eſſet illius Quintii, qui ſe olim Tiberii

ut illa ex vepreculis extracta nitedula [80] rempublicam conaretur arrodere. Alter vero non ille Serranus ab aratro, ſed ex deſerto [81] Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios inſitus, ſubito nominibus in tabulas relatis [82], nomen ſuum de tabula ſuſtulit. Veniunt kalendæ Januarii: vos hæc melius ſcire poteſtis: equidem audita dico: quæ tum frequentia ſenatus, quæ expectatio populi, qui concurſus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli conſulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me, qui cum inimicitias ſibi mecum ex reipublicæ diſſenſione ſuſceptas eſſe dixiſſet, eas ſe patribus conſcriptis dixit, & temporibus reipublicæ permiſſurum.

XXXIV. Tum princeps rogatus ſententiam L. Cotta dixit id, quod digniſſimum republica fuit, nihil de me actum eſſe jure, nihil more majorum, nihil legibus: non poſſe quemquam de civitate tolli ſine judicio: de capite non modo ferri, ſed ne judicari quidem poſſe, niſi comitiis centuriatis: vim fuiſſe illam, flammam quaſſatæ reipublicæ, perturbatorumque temporum, jure judiciiſque ſublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinaſſe me paululum, &, ſpe reliquæ tranquillitatis, præſentes fluctus tempeſtatemque fugiſſe. Quare, cum abſens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore præſens liberaſſem, non reſtitui me ſolum, ſed etiam ornari a ſenatu decere. Diſputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentiſſimum & profligatiſſimum hoſtem pudoris & pudicitiæ ſcripſiſſe, quæ ſcripſerat, iis verbis, rebus, ſententiis, ut, etiam ſi jure eſ-

ſet

rii Gracchi filium eſſe ſimularat. Nam hic noſter Quintius videtur filius fuiſſe illius inſitivi Quintii, qui ex ergaſtulo productus ſe in Gracchorum familiam inſerebat: unde & infra *Gracchus inſitivus* vocatur. *Idem*.

80 *Nitedula*] Allegoria feſtiva a muribus, ſive nitedulis e rubis aut vepretis ad rodendam ſegetem prodeuntibus: qua Numerii obſcuritas & indignitas denotatur. *Idem*.

81 *Ex deſerto*] Cum Gavii cujuſdam Oleli filius eſſet, ab inopi ac vacuo patris horreo in Atiliam familiam per adoptionem tranſiit. Quod quaſi jure quodam factum eſt. Nam cum in deſerto illo Gavii horreo ita pauca grana eſſent, ut calarentur, hoc eſt, voce numerarentur, (paucitas enim menſuram non requirebat) merito hic ejus filius a calatis granis in eam familiam, quæ Calatini cognomen habet, inſitus eſt. *Manut.* Vide Perizonii Animadv. Hiſtor. cap. 1.

82 *Nominibus in tabulas relatis*] Mihi hæc videtur eſſe horum verborum ſententia: Cum ſubito & præter omnium opinionem tabulis Cenſorum ſua nomina *Sex. Atilius Serranus* inſeruiſſet, nomen ſuum ex tabula promulgationis ſuſtulit, nec inter cæterorum Tribunorum promulgantium legem de Ciceronis reditu id voluit legi. *Grævius*.

Digitized by Google

ſet rogatum, tamen vim habere non poſſet. Quare me, qui nulla lege abeſſem, non reſtitui lege, ſed revocari ſenatus auctoritate oportere.

Hunc nemo erat, quin veriſſime ſentire diceret. Sed poſt eum rogatus Cn. Pompejus, approbata laudataque Cottæ ſententia, dixit, ſeſe otii mei cauſa, ut omni populari concitatione defungerer, cenſere, ut ad ſenatus auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Cum omnes certatim, aliuſque alio gravius atque ornatius de mea ſalute dixiſſet, fieretque ſine ulla varietate diſceſſio: ſurrexit, ut ſcitis, Atilius hic Gavianus: nec auſus eſt, cum eſſet emptus, intercedere; noctem ſibi ad deliberandum poſtulavit. Clamor ſenatus, querelæ, preces, ſocer [83] ad pedes abjectus. Ille ſe affirmare, poſtero die moram nullam eſſe facturum. Creditum eſt: diſceſſum eſt. Illi interea deliberatori merces, longa interpoſita nocte, duplicata eſt. Conſecuti dies pauci omnino Januario menſe, per quos ſenatum haberi liceret: ſed tamen actum nihil, niſi de me.

XXXV. Cum omni mora, ludificatione, calumnia, ſenatus auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi [84] dies, VIII. kalendas Februar. Princeps rogationis, vir mihi amiciſſimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is qui eſt de vi reus. Actor hic, defenſorque cauſæ meæ nihil progreditur, conſilia expectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum conſilio P. Sextius in judicium vocatur? quo ſe pacto gerunt? cum forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus ac ſervis pleriſque occupaviſſent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos.

Venientem in forum, virum optimum & conſtantiſſimum, M. Ciſpium, tribunum plebis, vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: univerſique, deſtrictis gladiis & cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortiſſimum, meique amantiſſimum, oculis quærebant, voce poſce-

83 *Socer*] Cn. Oppius. Poſt red. ad Quir.
84 *Concilii de me agendi*] Hoc eſt, in quo de me agatur. *Gravius*.

poſcebant. Quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac deſiderio mei, non repugnandi, ſed moriendi cauſa, corpus obtuliſſet ſuum, niſi ſuam vitam ad ſpem mei reditus reſervaſſet. Subiit tamen vim illam nefariam conſceleratorum latronum: &, cum ad fratris ſalutem a populo Romano deprecandam veniſſet, pulſus e Roſtris, in comitio jacuit, ſeque ſervorum & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum ſuam noctis & fugæ præſidio, non juris judiciorumque defendit. Meminiſtis tum, Judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro ſpongiis effingi ſanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non privatum aut plebejum, ſed patricium & prætorium [85] eſſe arbitrarentur. Nihilque neque ante hoc tempus, neque hoc ipſo turbulentiſſimo die criminationis eſſe in Sextium.

XXXVI. Atqui vis in foro verſata eſt. Certe. Quando enim major? Lapidationes perſæpe vidimus: non ita ſæpe, ſed nimium tamen ſæpe gladios: cædem vero tantam, tantos acervos corporum extructos, niſi forte illo Cinnano [86] atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? Qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia aut conſtantia [87] interceſſoris oritur ſæpe ſeditio, culpa atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propoſita: oritur ex concertatione magiſtratuum: oritur ſenſim ex clamore primum, deinde aliqua diſceſſione concionis: vix, ſero, & raro ad manus pervenitur: nullo vero verbo facto, nulla concione advocata, nulla lege recitata concitatam nocturnam ſeditionem quis audivit?

An veriſimile eſt, ut civis Romanus, aut homo liber quiſquam cum gladio in forum deſcenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo peſtifero ac perdito

cive

85 *Patricium & Prætorium*] Appium Pulchrum deſignat, qui & patriciæ gentis erat, & præturam eo anno gerebat; hic enim gladiatores eos, quos io funere Marci propinqui ſui daturus erat, P. Clodio fratri ſuo commodavit: ut videre eſt apud Dionem libro 49. & iofra. *Hotoman.*

86 *Cinnano die*] Eſt, in pugna illa Cinnana. *Dies* ſæpe pooitur pro facto illius diei. *Grævius.*

87 *Pertinacia, aut conſtantia*] Pertinacia, cum interceditur ſalutari legi: conſtaotia, cum pernicioſæ. *Manutius.*

cive jampridem reipublicæ ſanguine ſaginantur? Hic jam de ipſo accuſatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu & cum præſidio magno fuiſſe: num illo die fuerit. Certe, certe non fuit. Victa igitur eſt cauſa reipublicæ, & victa, non auſpiciis [88], non interceſſione, non ſuffragiis: ſed vi, manu, ferro. Nam, ſi obnuntiaſſet Fabritio is prætor, qui ſe ſervaſſe de cælo dixerat, accepiſſet reſpublica plagam, ſed eam, quam acceptam gemere poſſet. Si interceſſiſſet collega Fabritio, læſiſſet rempublicam, ſed rempublicam jure læſiſſet [89]: Gladiatores tu novitios, pro expectata ædilitate [90] ſuppoſitos cum ſicariis e carcere emiſſis ante lucem immittas? magiſtratus templo dejicias? cædem maximam facias? forum purges [91]? &, cum omnia vi & armis egeris, accuſes eum, qui ſe præſidio munierit, non ut te oppugnaret, ſed ut vitam ſuam poſſet defendere?

XXXVII. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a ſuis munitus, tuto in foro magiſtratum gereret, rempublicam adminiſtraret. Itaque fretus ſanctitate tribunatus, cum ſe non modo contra vim & ferrum, ſed etiam contra verba atque interfationem [92] legibus ſacratis eſſe armatum putaret; venit in templum Caſtoris: obnuntiavit conſuli [93]: cum ſubito manus illa Clodiana, in cæde civium ſæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit, inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis ſeptorum & fuſtibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore & contrucidato, ſe abjecit exanimatus; neque ulla alia re ab ſe mortem, niſi opinione mortis, depulit.

88 *Non auſpiciis* &c.] Magiſtratu quopiam renuntiante ſe ſpectaſſe de cælo, & ſigna vidiſſe, quæ cum populo agi, legeſve ferri prohiberent. *Non interceſſione*, quopiam Tribuno plebis intercedente, & comitia prohibente, nullam reddendo facti ſui rationem. *Non ſuffragiis*, populo refragante, legemque promulgatam ſuis ſuffragiis repudiante. *Abram.*

89 *Jure læſiſſet*] Uſus fuiſſet poteſtate legitima. *Idem*.

90 *Ædilitate*] Quam eodem tempore petebas, quo has ſeditiones in Republ. concitaſti. Ædilium vero fuit ludos exhibere: & eam ob rem ædilitatis candidati longe ante gladiatorum familias, belluas, & cætera ad ludos neceſſaria ſibi comparabant. *Idem*.

91 *Forum purges*] Vide Turnebum, Adverſ. lib. XX. cap. 3.

92 *Interfationem*] Nam non licebat Tribuno plebis loquenti interfari, ſeu interloqui. *Lamb.*

93 *Conſuli*] Q. Metello habituro, ut puto, Comitia Ædilium. Ep. 3. lib. IV. ad Attic. *Ferratius*.

Digitized by Google

pulit. Quem cum jacentem & conciſum plurimis vulneribus, extremo ſpiritu exſanguem & confectum viderent: defatigatione magis & errore, quam miſericordia & modo, aliquando cædere deſtiterunt.

Et cauſam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. At id non ſua culpa. Plaga una illa extrema defuit: quæ ſi acceſſiſſet, reliquum ſpiritum exhauſiſſet. Accuſa Lentidium: non percuſſit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori [94] exclamarit occiſum. Ipſum vero quid accuſas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari ſolet, ferrum non recepit [95]?

XXXVIII. An hæc ipſa vis eſt, non poſſe emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, cum eſſet ablatus, primumque [a] reſipiſſet, non ſe referri juſſit? ubi eſt crimen, quod reprehenditis? Hic quæro, Judices, ſi illo die gens iſta Clodia, quod facere voluit, effeciſſet: ſi P. Sextius, qui pro occiſo relictus eſt, occiſus eſſet: fuiſtiſne ad arma ituri? fuiſtiſne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuiſtiſne aliquando rempublicam a funeſto latrone repetituri? an etiam tunc quieſceretis, cunctaremini, timeretis, cum rempublicam a facinoroſiſſimis ſicariis, & a ſervis eſſe oppreſſam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulciſceremini, ſi quidem liberi eſſe, & habere rempublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid ſentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

At vero illi ipſi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris ſui perhorruerant, ut, ſi paulo longior opinio mortis Sextii fuiſſet, Gracchum [96] illum ſuum, transferendi in nos criminis cauſa, occidere cogitarint. Senſit ruſticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) ſuum ſanguinem quæri ad re-

94 *Tam tempori*] Tam mature, antequam vere mortuus erat. *Grævius*. Iſtud *tempori* Gruterus e ſuis Palatinis eduxit. Victorius, Manutius, Lambinus, *tam temere*. Vetus editio, *tam tempore*.

95 *Ferrum non recepit*] Vide Tuſc. II. 17.

a Man. *reſipuiſſet*

96 *Gracchum*] Numerium Quintium Gracchum, quem Clodiani occidere cogitarunt, ut a Sextianis interfectus putaretur. *Manutius*.

ſtinguendam invidiam facinoris Clodiani : mulionicam penulam [97] arripuit , cum qua primum Romam ad comitia venerat : meſſoria ſe corbe contexit . Cum quærerent alii Numerium , alii Quintium , gemini nominis errore ſervatus eſt . Atque hoc ſcitis omnes , uſque adeo hominem in periculo fuiſſe , quoad ſcitum ſit Sextium vivere . Quod niſi eſſet patefactum paulo citius , quam vellem ; non illi quidem morte mercenarii ſui transferre potuiſſent invidiam in quos putabant , ſed acerbiſſimi ſceleris infamiam grato quodam ſcelere minuiſſent .

Ac , ſi tunc P. Sextius , Judices , in templo Caſtoris animam , quam vix retinuit , edidiſſet : non dubito , quin , ſi modo eſſet in republica ſenatus , ſi majeſtas populi Romani revixiſſet , aliquando ſtatua huic ob rempublicam interfecto in foro ſtatueretur . Nec vero illorum quiſquam , quos a majoribus noſtris , morte obita , poſitos in illo loco atque in Roſtris collocatos videtis , eſſet P. Sextio aut acerbitate mortis , aut animo in rempublicam præponendus : qui cum cauſam civis calamitoſi , cauſam amici , cauſam bene de republica meriti , cauſam ſenatus , cauſam Italiæ , cauſam reipublicæ ſuſcepiſſet ; cumque auſpiciis religionique parens obnuntiaret , quod ſenſerat ; luce palam a neſariis peſtibus in deorum hominumque conſpectu eſſet occiſus , ſanctiſſimo in templo , ſanctiſſima in cauſa , ſanctiſſimo in magiſtratu . Ejus igitur vitam quiſquam ſpoliandam ornamentis eſſe dicet , cujus mortem ornandam monumento ſempiterno putaretis ?

XXXIX. Homines , inquit , emiſti , coegiſti , paraſti . Quid uti faceret ? ſenatum obſideret ? cives indemnatos expelleret ? bona diriperet ? ædes incenderet ? tecta diſturbaret ? templa deorum immortalium inflammaret ? tribunos plebis ferro e Roſtris expelleret ? provincias , quas vellet , quibus vellet , venderet ? reges appellaret ? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos noſtros reduceret ? principem civitatis

97 *Mulionicam penulam*] Veſtem ruſticanam arcendis pluviis idoneam , qua utuntur muliones & agaſones . Lepide vero fingit Quintium eadem penula fuiſſe indutum , cum primum Romam ad comitia venit Quæſturam petiturus . Ex his enim fictis narrationibus , ut dicitur 2. de Oratore , orationi lepos adſpergitur . *Abram.*

Digitized by Google

tatis ferro obſeſſum teneret? Hæc ut efficere poſſet, quæ, fieri niſi armis oppreſſa republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum ſibi P. Sextius & copias comparavit.

At nondum erat maturum [98]: nondum res ipſa ad ejuſmodi præſidia viros bonos compellebat. Pulſi nos eramus, non omnino iſta manu ſola [99], ſed tamen non ſine iſta: vos taciti mirabamini. Captum erat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tanquam arce aliqua, a fugitivis occupata: ſilebatur. Omnia, hominum, cum egeſtate, tum audacia perditorum, clamore, concurſu, vi, manu gerebantur: perferebatis. Magiſtratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo reſiſtebat. Gladiatores ex prætoris [100] comitatu comprehenſi, in ſenatum introducti, confeſſi, in vincula conjecti a Milone, emiſſi a Serrano [1]. Mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum conſtratum cæde nocturna. Non modo nulla nova quæſtio [2], ſed etiam vetera judicia ſublata. Tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidiſtis: alterius tribuni [3] plebis, divini hominis (dicam enim quod ſentio, & quod mecum ſentiunt omnes) divini, inſigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus eſt oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

XL. Et tu hoc loco [4] laudas Milonem, & jure laudas. Quem enim unquam virum tam immortali virtute vidimus? qui, nullo præmio propoſito, præter hoc, quod jam contritum & contemptum putatur, judicium bonorum, omnia pericula, ſummos labores, graviſſimas contentiones, inimicitiaſque ſuſcepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re

 docuiſ-

98 *Nondum erat maturum*] Ut armis contra cives improbos viri boni uterentur. Cur autem maturum nondum eſſet, cauſam ſubjungit. *Manutius*.

99 *Non omnino manu ſola*] Non a Clodianis tantum operis, ſed & a conſulibus ipſis. *Idem*.

100 *Prætoris*] Ap. Claudii Pulchri, P. Clodii fratris. *Idem*.

1 *A Serrano*] Tribunus enim plebis, alterius Tribuni acta poterat reſcindere. *Idem*.

2 *Nova quæſtio*] Nova quæſtio eſt, cum ob criminis atrocitatem, nova lege lata, de aliquo quæritur. Quod in cauſa Milonis ob necem P. Clodii factum eſt. *Idem*.

3 *Alterius Tribuni*] Milonis.

4 *Hoc loco*] Laudaverat, opinor, Milonem Sextii accuſator, quod oppugnatam a Clodio domum defendiſſet. *Hoc loco*, inquit, id eſt cum de oppugnata domo mentio fit. Et eſt imperfecta oratio: deeſt enim, cum Sextium accuſes. Quod abſolute dixit infra. *Manut.*

docuiſſe, non verbis, quid oporteret a præſtantiſſimis viris in republica fieri, & quid neceſſe eſſet: Oportere hominum audacium, everſorum reipublicæ ſceleri, legibus & judiciis reſiſtere: ſi leges non valerent, judicia non eſſent, ſi reſpublica vi conſenſuque audacium, armis oppreſſa teneretur; præſidio & copiis defendi vitam & libertatem neceſſe eſſe. Hoc ſentire, prudentiæ eſt: facere, fortitudinis: & ſentire vero & facere, perfectæ cumulatæque virtutis.

Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quo aut ipſe hæc dici, quam exiſtimari malit, aut ego hunc laudis fructum præſenti libenter impertiam, præſertim cum verbis conſequi non poſſim: ſed quod exiſtimo, ſi Milonis cauſam accuſatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii cauſam exiſtimaturos. Adiit igitur T. Annius ad cauſam reipublicæ, ſic ut civem [5] patriæ recuperare vellet ereptum. Simplex cauſa, conſtans ratio, plena conſenſionis omnium, plena concordiæ. Collegas adjutores habebat: conſulis alterius ſummum ſtudium, alterius animus pene placatus. De prætoribus unus alienus: ſenatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad cauſam excitati, erecta Italia. Duo ſoli erant empti ad impediendum: qui ſi, homines deſpecti & contempti, tantam rem ſuſtinere [6] non potuiſſent, ſe cauſam, quam ſuſceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate, agebat conſilio, agebat per ſummum ordinem, agebat exemplo bonorum & fortium civium: quid republica, quid ſe dignum eſſet, quis ipſe eſſet, quid ſperare, quid majoribus ſuis reddere deberet, diligentiſſime cogitabat.

XLI. Huic gravitati hominis videbat ille gladiator ſe, ſi moribus ageret [7], parem eſſe non poſſe: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, ſe cum exercitu ſuo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi laceſſere & terrere cœpit. Non movit hominem ſumma gravitate, ſummaque conſtantia: ſed quanquam dolor animi, inna-

5 *Civem*] Scilicet Ciceronem.

6 *Suſtinere*] Si conſilium intercedendi omitterent. *Manut.*

7 *Si moribus ageret*] Uſitatum eſt, pro *ſi legibus ageret*: hoc eſt, ſi more inſtitutoque civitatis ei reſiſteret. *Hotoman.*

innata libertas, prompta excellenſque virtus, fortiſſimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præſertim ſæpius, ut frangeret & refutaret: tanta moderatio fuit hominis, tantum conſilium, ut contineret dolorem, neque eadem ſe re ulciſceretur, qua eſſet laceſſitus: ſed illum tot jam funeribus reipublicæ exultantem ac tripudiantem, legum, ſi poſſet, laqueis conſtringeret.

Deſcendit ad accuſandum. Quis unquam tam proprie reipublicæ cauſa, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id unquam eſſe facturum [8]? Fracti erant animi hominis. Hoc enim accuſante priſtini illius ſui judicii [9] turpitudinem deſperabat. Ecce tibi conſul, prætor, tribunus plebis [10], nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adſit [11], ne citetur, ne quæratur [12], ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi ſceleratorum hominum corroborata, legibus, judiciiſque ſublatis? Cervices tribunus plebis privato, præſtantiſſimus vir profligatiſſimo homini daret? an cauſam ſuſceptam affligeret? an ſe domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri. Etiam e republica credidit, ut, quoniam ſibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in ſuo, neque in reipublicæ periculo pertimeſceret.

XLII. Quomodo igitur hoc in genere præſidii comparati accuſas Sextium, cum idem laudes Milonem? An, qui ſua tecta defendit: qui ab aris, focis, ferrum, flammamque depel-

8 *Id unquam eſſe facturum*] Unde id pendet? Sine libris melioribus hæc ſanari non poſſunt. Cogitabam Ciceronem forte ſcripſiſſe: *Quis unquam tam prompta Reip. cauſa, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id unquam eſſet facturus?* aut, ut Lambinus conjecit, *id unquam eum eſſe facturum?* ſcilicet *putaſſet*: quamvis & ellipſis hæc ſit inſolens, & *τὸ unquam* bis repetitum feriat aures. *Grævius*.

9 *Priſtini judicii*] Turpitudinem Judicum ſignificat, a quibus Clodius, de ſacris Bonæ Deæ violatis reus turpiter abſolutus eſt. Dixit autem *hoc accuſante*, acerrimum ejus in accuſando ſtudium ſignificans. *Hotom.* Vide de turpitudine hujus judicii Senecam, ep. 98.

10 *Conſul, Prætor, Tribunus pl.*] Metellus, Appius, Serranus. *Manut.*

11 *Ne reus adſit*] Ne Clodius accuſatus a Milone judicii diem obeat, ut ſcilicet Clodius factus Ædilis e judicii tendiculis evolaret. *Abram.*

12 *Ne quæratur*] Ne res in judicio cognoſcatur. Huc illa pertinent ex oratione poſt red. in ſen. *Primo de vi poſtulavit: poſtea quam ab eodem judicia ſublata eſſe vidit; ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit.* Manutius.

pellit : qui ſibi licere vult tuto eſſe in foro , in templo , in curia : qui vitæ præſidium comparat : qui vulneribus , quæ cernit quotidie toto corpore , movetur , ut aliquo præſidio caput , & cervices , & jugulum ac latera tutetur , hunc de vi accuſandum putas ?

Quis enim veſtrum , Judices , ignorat , ita naturam rerum tuliſſe , ut quodam tempore homines , nondum neque naturali , neque civili jure deſcripto , fuſi per agros ac diſperſi vagarentur , tantumque haberent , quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere , aut retinere potuiſſent ? Qui igitur primi virtute & conſilio præſtanti extiterunt , ii perſpecto genere humanæ docilitatis atque ingenii , diſſipatos unum in locum congregarunt , eoſque ex feritate illa ad juſtitiam atque manſuetudinem tranſduxerunt . Tum res ad communem utilitatem , quas publicas appellamus , tum conventicula hominum , quæ poſtea civitates nominatæ ſunt , tum domicilia conjuncta , quas urbes dicimus , invento & divino & humano jure , mœnibus ſepſerunt .

Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate , & illam immanem nihil tam intereſt , quam jus atque vis . Horum utro uti nolimus , altero eſt utendum . Vim volumus extingui ? jus valeat neceſſe eſt , id eſt , judicia , quibus omne jus continetur . Judicia diſplicent , aut nulla ſunt ? vis dominetur neceſſe eſt . Hæc vident omnes . Milo & vidit , & fecit , ut jus experiretur , vim depelleret . Altero uti voluit , ut virtus audaciam vinceret : altero uſus neceſſario eſt , ne virtus ab audacia vinceretur . Eademque ratio fuit P. Sextii , ſi minus in accuſando , (neque enim per omnes fuit idem neceſſe fieri) at certe in neceſſitate defendendæ ſalutis ſuæ , præſidioque contra vim & manum comparando .

XLIII. O dii immortales ! quemnam oſtenditis exitum nobis ? quam ſpem reipublicæ datis ? quotus quiſque invenietur tanta virtute vir , qui optimam quamque cauſam reipublicæ amplectatur ? qui bonis viris deſerviat ? qui ſolidam laudem veramque quærat ? cum ſciat , duo illa reipublicæ pene fata , Gabinium & Piſonem , alterum haurire quotidie ex pacatiſſimis

mis

Digitized by Google

mis atque opulentiſſimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quieſcentibus, ut eorum veteres illibataſque divitias in profundiſſimum libidinum ſuarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur eſſe illa villa, quam ipſe tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo fortiſſimum ac ſummum civem in invidiam homo caſtus ac non cupidus vocaret? Alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidiſſe? deinde, ut illi pecuniam conficere poſſent, vexandam his Macedoniam & ſpoliandam tradidiſſe? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis diviſiſſe? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, ſpoliare Theſſalos, certam Achæis in annos ſingulos pecuniam imperaviſſe: neque tamen ullo in publico aut religioſo loco, ſignum, aut tabulam, aut ornamentum reliquiſſe? Hos ſic illudere, quibus omne ſupplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos eſſe hos duos, quos videtis? Omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quiſquilias ſeditionis Clodianæ: ſed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi unquam de ſe pertimeſcent.

XLIV. Nam quid ego de ædile ipſo [13] loquar, qui etiam diem dixit, & accuſavit de vi Milonem? Neque hic tamen ulla unquam injuria adducetur, ut eum tali virtute tantaque firmitate animi ſe in rempublicam fuiſſe pœniteat: ſed, qui hæc vident, adoleſcentes, quonam ſuas mentes conferent? Ille, qui monumenta publica, qui ædes ſacras, qui domos inimicorum ſuorum oppugnavit, excidit, incendit, qui ſtipatus ſemper ſicariis, ſeptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinoroſorum concitavit, & ſervos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis: accuſat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exultantem repreſſit.

13 *Ædile ipſo*] P. Clodio. Hic *accuſavit*, infra vero, *accuſat*, dicit: quia & jam acta res erat, & in Quirinalia dilata fuerat, indeque in nonas Majas. Eſt enim accuſatus Milo, ante quam Sextius poſtularetur: & tamen, abſoluto jam Sextio, reus adhuc fuit, re dilata: ut in libro II. Ad Quintum fratrem epiſt. 3. & 6. ſcriptum eſt. *Idem*.

ſit. Hic, qui ſe eſt tutatus ſic, ut in privata re deos penates ſuos, in republica jura tribunatus auſpiciaque defenderet: accuſare eum moderate, a quo ipſe nefarie accuſatur, per ſenatus auctoritatem non eſt ſitus.

Nimirum hoc illud eſt, quod de me potiſſimum tu in accuſatione quæſiſti, quæ eſſet noſtra natio optimatium. Sic enim dixiſti. Rem quæris præclaram juventuti ad diſcendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. De qua pauca, Judices, dicam: &, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio noſtro, nec ab ipſa cauſa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

XLV. Duo genera ſemper in hac civitate fuerunt eorum, qui verſari in republica, atque in ea ſe excellentius gerere ſtuduerunt: quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates & haberi & eſſe voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda eſſe volebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iſte optimus? quis? De numero ſi quæris, innumerabiles. Neque enim aliter ſtare poſſemus. Sunt principes conſilii publici: ſunt, qui eorum ſectam ſequuntur: ſunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: ſunt municipales, ruſticique Romani: ſunt negotia gerentes: ſunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, hujus generis late & varie diffuſus eſt: ſed genus univerſum (ut tollatur error) brevi circumſcribi & definiri poteſt. Omnes optimates ſunt, qui neque nocentes ſunt, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti. Eſto igitur, ut hi ſint, (quam tu nationem appellaſti) qui & integri ſunt, & ſani, & bene de rebus domeſticis conſtituti. Horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica ſerviunt, defenſores optimatium, ipſique optimates graviſſimi & clariſſimi cives numerantur, & principes civitatis.

Quid eſt igitur propoſitum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quo curſum ſuum dirigere debeant? id quod eſt præſtantiſſimum, maximeque optabile omnibus ſanis, & bonis,

bonis, & beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, ſummi viri & conſervatores civitatis putantur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non proſpiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.

XLVI. Hujus autem otioſæ dignitatis hæc fundamenta ſunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda ſunt: religiones, auſpicia, poteſtates magiſtratuum, ſenatus auctoritas, leges, mos majorum, judicia, juriſdictio, fides, provinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot, atque tantarum eſſe defenſorem & patronum, magni animi eſt, magni ingenii, magnæque conſtantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo eſt eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum ſuorum conſcii, novos motus converſioneſque reipublicæ quærant; aut qui, propter inſitum quendam animi furorem, diſcordiis civium ac ſeditione paſcantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam ſuo deflagrare. Qui cum auctores ſunt & duces ſuorum ſtudiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum ſit iis, qui ſibi gubernacula patriæ depopoſcerunt, enitendumque omni ſcientia ac diligentia, ut conſervatis his, quæ ego paulo ante fundamenta ac [a] membra eſſe dixi, tenere curſum poſſint, & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam, Judices, ſi aut aſperam, aut arduam, aut plenam eſſe periculorum, aut inſidiarum negem, mentiar: præſertim cum id non modo intellexerim ſemper, ſed etiam præter cæteros ſenſerim.

XLVII. Majoribus præſidiis & copiis oppugnatur reſpublica, quam defenditur, propterea quod audaces homines & perditi nutu impelluntur [14]: & ipſi etiam ſponte ſua contra rempublicam incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipſa denique neceſſitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam ſine dignitate retinere, ipſi utrumque a-

a Lamb. *membra otioſæ dignitatis*

14 *Nutu impelluntur*] Vel minima ſignificatione voluntatis eorum, quos auctores, & ſuorum ſtudiorum, vitiorumque duces nacti fuerint, incitantur ad perturbandam Remp. *Abram.*

mittant. Propugnatores autem reipublicæ qui eſſe voluerunt, ſi leviores ſunt, deſciſcunt: ſi timidiores, deſunt: permanent illi ſoli, atque omnia reipublicæ cauſa perferunt, qui ſunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a C. Graccho uſque ad [b] Q. Varium ſeditioſis omnibus reſtitit; quem nulla unquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ; qui, cum florentem hominem in populari ratione L. Saturninum cenſor notaſſet, cumque inſitivum Gracchum [15] contra vim multitudinis incitatæ cenſu prohibuiſſet, cumque in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluiſſet, de civitate maluit, quam de ſententia dimoveri: aut, ut vetera exempla, quorum eſt copia digna hujus imperii gloria, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit; quem neque periculi tempeſtas, neque honoris aura potuit unquam de ſuo curſu, aut ſpe, aut metu dimovere.

XLVIII. Hæc imitamini, per deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. Hæc ampla ſunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, poſteritati propagantur. Eſt labor, non nego: pericula magna fateor. „ *Multæ inſidiæ* [16] *ſunt bonis*: veriſſime dictum eſt. *Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inſcitia ſit*, inquit, *poſtulare, ſi tu laborem ſumma cum cura efferas nullum*. Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant*.

Præclara [17] enim illa præcepta dederat juventuti: ſed tamen hæc

b Vict. Man. Lamb. C. *Marium*

15 *Inſitivum Gracchum*] C. Quintium Gracchum: qui ſe Ti. Gracchi filium ſimulabat eſſe. Quo mendacio plebem uſque eo decepit, atque induxit, ut Tribunus plebis deſignatus ſit: cum tamen e Firmo Piceno, obſcuriſſima ſtirpe, atque adeo ſervili ſanguine genitus eſſet. Vide Or. pro C. Rabirio. *Manutius*.

16 *Multæ inſidiæ*] Jovis filium, Æacum fortaſſe, Accius poeta induxit ſuis liberis hæc præcipientem, quæ Cicero & hic, & in oratione pro Plancio ad ſuam ſententiam accommodat. Accii vero ut hæc eſſe exiſtimem, facit illud, quod ſequitur, *Oderint, dum metuant*: quod Cicero ejuſdem poetæ dicit eſſe. Porro id ex Accii tragœdia, Atreo, ut opinor, ſumptum eſſe, oſtendit Annæus Seneca libro de Clementia II. quod Officiorum lib. I. plane cognoſcitur. Uſurpantur & Philippica I. *Idem*.

17 *Præclara*] Excuſat poëtam, qui dixerit, *Oderint, dum metuant*: quod eſt ad confirmandas improborum civium mentes aptiſſimum dictum. Scripſit, inquit, hoc, qui ſcripſerat jam illa: *Multæ inſidiæ ſunt bonis*, & quæ ſequuntur. Non enim verebatur, ut in eo, quod Atreum dicentem facit, juven-

hæc via, hæc ratio reipublicæ capeſſendæ, olim erat magis pertimeſcenda, cum multis in rebus multitudinis ſtudium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ diſcrepabat. Tabellaria lex ab L. Caſſio ferebatur. Populus libertatem agi putabat ſuam. Diſſentiebant principes, & in ſalute optimatium temeritatem multitudinis & tabellæ licentiam pertimeſcebant. Agrariam Tib. Gracchus legem ferebat. Grata erat populo. Fortunæ conſtitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea diſcordiam excitari videbant: &, cum locupletes poſſeſſionibus diuturnis moverentur, ſpoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Jucunda res plebi Romanæ. Victus enim ſuppeditabatur large ſine labore. Repugnabant boni, quod & ab induſtria plebem ad deſidiam avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur.

XLIX. Multa etiam, noſtra memoria, quæ conſulto prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a conſilio principum diſſideret. Nunc jam nihil eſt, quod populus a delectis, principibuſque diſſentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum eſt cupidus, & otio ſuo, & dignitate optimi cujuſque, & univerſæ reipublicæ gloria delectatur. Itaque homines ſeditioſi ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitare poſſunt, quod plebs perfuncta graviſſimis ſeditionibus ac diſcordiis, otium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione ſunt: ſed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur.

Num vos exiſtimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuiſſe conductum? Nemo habuit. Ipſa enim largitio, & ſpes commodi propoſiti, ſine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves & honeſtos

 ho-

ventuti noceret, quam utiliſſimis ac ſaluberrimis illis præceptis, ex Æaci perſona prolatis, jam imbuerat. *Idem*.

homines; ſed populi judiciis, atque omni ſignificatione florebant. His in theatro plaudebatur: hi ſuffragiis, quod contenderant, conſequebantur. Horum homines nomen, orationem, vultum, inceſſum amabant. Qui autem adverſabantur ei generi, graves & magni homines habebantur; ſed valebant in ſenatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant, ſuffragiis offendebatur ſæpe eorum voluntas: plauſum vero etiam ſi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccaſſet, pertimeſcebat. Attamen, ſi qua res erat major, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur.

L. Nunc, niſi me fallit, in eo ſtatu civitas eſt, ut, ſi operas conductorum removeris, omnes idem de republica ſenſuri eſſe videantur. Etenim tribus locis ſignificari maxime populi Romani judicium ac voluntas poteſt, concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque conſeſſu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem eſſet non conducta, ſed vera, in qua populi Romani conſenſus perſpici poſſet [18]? Habitæ ſunt multæ de me a gladiatore ſceleratiſſimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum aſpicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum neceſſario turbulentæ.

Habuit de eodem me P. Lentulus conſul concionem: concurſus eſt populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia conſtitit. Egit cauſam ſumma cum gravitate copiaque dicendi, tanto ſilentio, tanta approbatione omnium, nihil ut unquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidiſſe. Productus eſt ab eo Cn. Pompejus, qui ſe non ſolum auctorem meæ ſalutis, ſed etiam ſupplicem populo Romano exhibuit. Hujus oratio & pergravis, & grata concioni fuit.

18 *In qua populi Romani conſenſus perſpici poſſet*] Lambinus putat deeſſe hic negationem. Repugnat Gruterus. Lambino aſſenſuros arbitror omnes, qui intellexerint quid agatur. Hoc propoſuit Cicero, *in eo ſtatu* eſſe civitatem, ut, ſi operæ *conductorum* removeantur, omnes idem de Republica ſenſuri ſint. Id probat experientia, per enumerationem trium locorum, quibus *ſignificari maxime populi Romani judicium ac voluntas poteſt*. Primus locus eſt concio. Atqui *per hos*, inquit, *annos* nulla fuit populi Romani *vera* concio, in qua non ejus perſpici *conſenſus poſſet*. Si quæ fuerunt *turbulentæ*, eæ non populi Romani, ſed conductorum ac perditorum hominum coitiones. De conductis vide cap. 49. & 53. Quæ cum ita eſſe cenſeam, nihil tamen mutare auſim, ubi conſentiunt omnes, ne Lambino quidem excepto, editores. *Olivetus*.

fuit. Sic contendo, nunquam neque ſententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate fuiſſe majorem.

Quo ſilentio ſunt auditi de me cæteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, ſi minus de aliquo dixero, ingrata; ſi ſatis de omnibus, infinita eſſe videatur. Cedo nunc ejuſdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modo approbavit, ſed non indigniſſimum facinus putavit, illum non dicam loqui, ſed vivere ac ſpirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam: ſeque, ſi eum audiret, ſcelere adſtringi arbitraretur?

LI. Venio ad comitia, ſive magiſtratuum placet, ſive legum. Leges videmus ſæpe ferri multas. Omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, & hi ex alia tribu, qui ſuffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis eſſe dicebat, in illa ruina reipublicæ dicit ſe legem tuliſſe. Quis eſt, qui ſe, cum contra me ferebatur, iniſſe ſuffragium confiteatur? Cum autem de me eodem ex ſenatuſconſulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis eſt, qui non profiteatur ſe affuiſſe, & ſuffragium de ſalute mea tuliſſe? Utra igitur cauſa popularis debet videri: in qua omnes honeſtates civitatis, omnes ætates, omnes ordines una conſentiunt? an in qua Furiæ concitatæ tanquam ad funus reipublicæ convolant?

An, ſicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clariſſimo, atque optimo conſule, & ordine equeſtri; cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit [19], id erit popula-

19 *Ornamenta confecit*] Quadringenta millia nummum. Hæc enim ad equeſtrem dignitatem ornandam neceſſaria erant. Quod ſi eui minus eſſet, eques eſſe non poterat. Itaque Horatius: *Si quadringentis ſex ſeptem millia deſunt, Plebs eris.* Vide & *Fam.* X. ep. ad D. Brutum. Quæritur autem hic, nec injuria, qui poteſt Gellius equeſtris ordinis nomen retinere, ſi ornamenta eonfecit? Jam enim & ex Horatio, & ex ipſo Cicerone probatum eſt; qui equeſtri cenſu non eſſet, hoc eſt, qui quadringenta millia non haberet, eum in equeſtri ordine locum non habuiſſe. Ad hanc dubitationem ſuppeditat facile, quod reſpondeam, antiquitatis obſervatio. Primum illud dicimus: equites equeſtri loco a cenſore motos eſſe, vel ob tenuitatem, vel ob culpam. Gellius ob tenuitatem movendus erat: ideo tamen moveri non potuerat, quia detrimentum illud rei familiaris poſt conditum luſtrum fecerat. Ut, etiam, ſi quadringenta millia poſſidere deſiiſſet, in equeſtri tamen ordine eo uſque permanere poſſet, donec cenſores creati cujuſque rem æſtimarent: equeſtri cenſu ſenatores, equites, judices vel in ordine quemque ſuo ac loco retinerent, vel ejicerent. *Manutius.*

pulare? Eſt enim homo iſte populo Romano deditus [20]. Nihil vidi magis. Qui, cum ejus adoleſcentia in ampliſſimis honoribus ſummi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuiſſet, uſque eo non fuit popularis, ut bona ſolus comeſſet. Deinde ex impuro adoleſcente & petulante, poſteaquam rem paternam ab idiotarum [21] divitiis ad philoſophorum regulam perduxit, Græculum ſe atque otioſum putari voluit: ſtudio literarum ſe ſubito dedidit. Nihil ſane Attæ [22] juvabant. Anagnoſtæ [23], libelli etiam pro vino ſæpe oppignerabantur: manebat inſaturabile abdomen, copiæ deficiebant. Itaque ſemper verſabatur in ſpe rerum novarum: otio & tranquillitate reipublicæ conſeneſcebat.

LII. Ecquæ ſeditio unquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui ſeditioſus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem & bonum civem non petulantiſſime eſt inſectatus? qui, ut credo, non libidinis cauſa, ſed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me ſuffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis & gratulationibus parricidarum. In quo tamen eſt me ultus, cum illo ore [24] inimicos eſt meos ſuaviatus. Qui, quaſi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipſam cauſam eſt mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comediſti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare: ut, ſi ego conſul rempublicam contra te & gregales tuos defendiſſem, in civitate eſſe me nolles? Te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, ſermonem, congreſſum tuum fugiunt: te ſororis filius Poſtumus, adoleſcens gravis, ſenili judicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis non inſtituit. Sed elatus odio, & meo, & reipubli-

20 *Populo Romano deditus*] Jocari videtur in Gellii cognomen: nam Poplicola vocabatur. Dio lib. XLVII. *Idem*.

21 *Idiotarum*] Hominum imperitorum, qui vulgarem quandam ſine modo vivendi rationem ſequuntur. At philoſophi, doctrina inſtructi & temperati, exquiſitum quoddam vitæ genus accurate ſervant. *Hotom.* Vide Victorium lib. XXII. Var. lect. cap. 6.

22 *Attæ*] Græculos *Attas* appellat, id eſt, ſenes. Feſtus Pompejus: *Atta pro reverentia ſeni cuilibet dicimus: quaſi eum avi nomine appellemus*. Abram.

23 *Anagnoſtæ*] Lectores. Eos enim ſervos Græco nomine dicebant Anagnoſtæ, quorum opera in legendis libris uterentur. *Idem*.

24 *Illo ore*] Catull. LXXVIII.

Digitized by Google

blicæ nomine, quorum ille utri ſit inimicitior neſcio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furioſiſſimum atque egentiſſimum ganeonem.

Illuc revertor: contra me cum ſit actum, capta urbe atque oppreſſa, Gellium, Firmidium, Titium, ejuſdem modi Furias, illis mercenariis gregibus duces & auctores fuiſſe, cum ipſe lator nihil ab horum turpitudine, audacia, ſordibus abhorreret. At, cum de dignitate mea ferebatur, nemo ſibi nec valetudinis excuſationem, nec ſenectutis, ſatis juſtam putavit: nemo fuit, qui ſe non rempublicam mecum ſimul revocare in ſuas ſedes arbitraretur.

LIII. Videamus nunc comitia magiſtratuum. Fuit collegium nuper [25] tribunitium, in quo tres minime, vehementer duo populares exiſtimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum conſiſtendi poteſtas non erat, duos a populo Romano prætores video eſſe factos: &, quantum ſermonibus vulgi & ſuffragiis intelligere potui, præ ſe populus Romanus ferebat, ſibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum conſtantem & egregium, & Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiam ſi nihil agere [26] potuiſſent, tamen voluntate ipſa gratum fuiſſe. Jam de C. Fannio quæ ſit exiſtimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum ſit nemini dubium eſſe debet.

Quid? populares illi duo quid egerunt? Alter, qui tamen ſe continuerat, tulerat nihil [27]: ſenſerat tantum de republica aliud, atque homines expectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis viris ſemper probatus: quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, & quod illum eſſe populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, niſi popularis eſſe voluiſſet, facillime perveniſſet. Alter, qui ita ſe in populari ratione jacta-

25 *Nuper*] Biennio ante, Cæſare & Bibulo Coſſ.

26 *Nihil agere*] Quia, licet quotidie de cælo ſervarent; ut Vatinio leges ferenti impedimento eſſent; ille tamen auſpiciis neglectis, & multas, & Reipublicæ exitioſas, pro Cæſaris potentia, pertulit. *Manut.*

27 *Tulerat nihil*] Legem quidem promulgavit, ſed non tulit. *Idem.*

ctaret, ut auſpicia, legem Æliam, ſenatus auctoritatem, conſulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris & hominibus primis, ſed non præſtantiſſimis opibus & gratia: tribum ſuam non tulit [28]: Palatinam denique, per quam omnes illæ peſtes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, niſi repulſam tulit. Videtis igitur, populum ipſum, ut ita dicam, jam non eſſe popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, reſpuat: eos autem, qui ei generi adverſantur, honore digniſſimos judicet.

LIV. Veniamus ad ludos. Facit enim, Judices, veſter iſte in me animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remiſſiore uti genere dicendi. Comitiorum & concionum ſignificationes interdum veræ ſunt, nonnunquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique conſeſſus dicuntur omnino ſolere, levitate nonnullorum, emptos plauſus, & exiles, & raros excitare. Attamen facile eſt, cum id fit, quemadmodum, & a quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime applaudatur? neminem veſtrum fallit. Sit hoc ſane leve: quod non ita eſt, quoniam optimo cuique impertitur: ſed, ſi eſt leve, homini gravi leve eſt: ei vero, qui pendet a rebus leviſſimis, qui rumore, & (ut ipſi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur; plauſum, immortalitatem, ſibilum, mortem videri neceſſe eſt.

Ex te igitur, Scaure, potiſſimum quæro, qui ludos apparatiſſimos magnificentiſſimoſque feciſti, ecquis iſtorum popularium tuos ludos aſpexerit: ecquis ſe theatro, populoque Romano commiſerit. Ipſe ille maxime ludius [29], non ſolum ſpectator, ſed actor, & acroama [30]; qui omnia ſororis embolia [31]

28 *Tribum ſuam non tulit*] *Ferre tribum ſuam*, id eſt, obtinere ſuffragia Tribus: non tulit ergo, id eſt, adverſariam illam ſibi habuit. *Hotom.*

29 *Ludius*] Ludios fuiſſe credo, ut ex oratione de Haruſpicum reſponſis conjicio, qui, dum agerentur ludi, in ſcena pſallerent. Ludium hic appellat credo P. Clodium, quod ludis magnopere delectari ſolitus eſſet: qui tamen Scauri ludos noluit adſpicere, cum populi clamores & ſibila metueret. *Manut.*

30 *Acroama*] Recitator. IV. 22. in Verrem. *Ne tanquam*, inquit, *feſtivum acroama e convivio ſine corollario diſcederes*. Accedit Macrobius: cujus hæc ſunt lib. 11. Saturn. *Dele-*

lia [31] novit; qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur; nec tuos ludos aſpexit in illo ardenti tribunatu ſuo, nec ullos alios, niſi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, ſe ludis homo popularis commiſit omnino, cum in templo Virtutis honos habitus eſſet virtuti, Caiique Marii, conſervatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defenſori, ſedem ad ſalutem præbuiſſet.

LV. Quo quidem tempore, quid populus Romanus ſentire ſe oſtenderit, utroque in genere declaratum eſt: primo, cum, audito ſenatus conſulto [32], ore ipſi, atque abſenti ſenatui plauſus eſt ab univerſis datus: deinde, cum ſenatoribus ſingulis ſpectatum e ſenatu redeuntibus. Cum vero ipſe, qui ludos faciebat, conſul aſſedit: ſtantes, &, manibus paſſis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, ſuam erga me benevolentiam ac miſericordiam declararunt. At, cum ille furibundus, incitata illa ſua vecordi mente, veniſſet, vix ſe populus Romanus tenuit: vix homines odium ſuum a corpore ejus impuro atque infando repreſſerunt. Voces quidem, & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt.

Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna ſervitute reſpicientis in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne hiſtriones quidem coram ſedenti pepercerunt? Nam cum ageretur Togata [33], Simu-

Delectatus inter cœnam erat Auguſtus pueris ſymphoniacis Turonii Flacci mangonis atque eos frumento donaverat, cum in alia acroamata fuiſſet liberalis nummis. Et Suetonius in Veſpaſiano: *vetera acroamata revocavit*. Ut omittantur aliorum teſtimonia. Alibi, *acroama* etiam pro ipſa re, quæ recitatur, uſurpari videmus: ut in orat. pro Archia: quæ eſt jucunda narratio, & cantilena, & quidquid eos, qui audiunt, oblectat. *Idem*.

31 *Sororis embolia*] Quia de ſcena ſermo, manifeſtum eſt alludi ad embolia fabularum, quæ & *ἐπεισόδια* dicuntur, hoc eſt, digreſſiones a fabula. Ludit autem in ambiguitate verbi. Nam quia *ἐμβόλιον* eſt, quod extrinſecus inferitur & immittitur, traductum eſt hoc verbum ad pudenda maſculina, ut ex Heſychio docuit Grævius. Itaque omnia *embolia ſororis* novit, eſt acute dictum, pro *amores ſororis*, in quibus & ipſe erat. *Erneſtus*.

32 *Cum, audito Senatus-Conſulto* auctori ipſi atque.] Divina Memmi approbata conjectura, qui conjecit legendum eſſe, *auctori ipſi*, atque ſic reponendum exiſtimavi. Alii legi poſſe putant, *præconi ipſi*. Alii *Conſuli ipſi*. Quorum neutrum probo. Vulgata autem lectio, a qua antiqua non diſcrepat, *ore ipſi*, ferri non poteſt. *Lamb.*

33 *Togata*] Togatam, nomine Simulantem, agebant hiſtriones: omnis grex ſive chorus, quoties aliquid cantandum erat quod in probrum Clodii verti poſſet, ei imminens & defixis in eum oculis clariſſimo concentu reſonabat. Hæc præſertim hemiſtichia, quæ Clodii moribus apprime convenirent: *Huic vitæ tuæ*. Item: *Poſt principia*, &c. *Abram.*

Digitized by Google

Simulans, ut opinor, caterva tota, clariſſima concentione [34] in ore impuri hominis imminens concionata eſt. *Huic vitæ tuæ* ... &, *Poſt-principia*, *atque exitus vitioſæ vitæ!* ſedebat exanimatus: & is, qui antea cantorum convicio [35] conciones celebrare ſuas ſolebat, cantorum ipſorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio eſt ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate ſententiarum nunquam ullum fuiſſe locum, in quo aliquid a poeta dictum cadere in tempus noſtrum videretur, quod aut populum univerſum fugeret, aut non exprimeret ipſe actor. Et, quæſo, hoc loco, Judices, ne qua me levitate ductum ad inſolitum genus dicendi labi putetis, ſi de poetis, de hiſtrionibus, de ludis in judicio loquar.

LVI. Non ſum tam ignarus, Judices, cauſarum, non tam inſolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique floſculos carpam, atque delibem. Scio, quid gravitas veſtra, quid hæc advocatio, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus poſtulet. Sed mihi ſumpſi hoc loco doctrinam quandam juventuti, qui eſſent optimates. In ea explicanda demonſtrandum eſt, non eſſe populares omnes eos, qui putentur. Id facillime conſequar, ſi univerſi populi judicium verum & incorruptum, & ſi intimos ſenſus civitatis expreſſero. Quid fuit illud, quod, recenti nuntio de illo ſenatus-conſulto, quod factum eſt in templo Virtutis, ad ludos ſcenamque perlato, conſeſſu maximo, ſummus artifex, & mehercule ſemper partium in republica, tanquam in ſcena, optimatium, flens, & recenti lætitia, & miſto dolore ac deſiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam cauſam, quam egomet de me agere potuiſſem? Summi enim poetæ ingenium non ſolum arte ſua, ſed etiam dolore exprimebat. *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, ſtatuerit, ſteterit cum A-*

chi-

34 *Concentione*] Hiſtriones olim, cum fabulas agerent, numeroſo cantu recitaſſe, vel hic locus argumento eſſe poteſt. *Manut.*

35 *Convicio*] *Convicium* quaſi *convocium* dictum eſſe Ulpianus quoque teſtatur. Cicero pro Archia: *Suppeditat nobis ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures convicio defeſſæ conquieſcant*. Modo dixit, *contentione*. Hotom.

ebivis. Vobiſcum me ſtetiſſe dicebat, veſtros ordines demonſtrabat. Revocabatur [36] ab univerſis. *Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit*. Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cum jam, omiſſo geſtu, verbis poetæ, & ſtudio actoris, & expectationi noſtræ plauderetur? *Summum amicum, ſummo in bello*.... (nam illud ipſe actor adjungebat [37] amico animo: & fortaſſis homines propter aliquod deſiderium approbabant) *ſummo ingenio præditum*.

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo poſt in eadem fabula ſunt acta? *O pater*..... Me, me ille abſentem, ut patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii ſæpe in ſenatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis noſtris incendiis ac ruinis, cum patrem pulſum, patriam afflictam deploraret, domum incenſam everſamque? ſic egit, ut demonſtrata priſtina fortuna, cum ſe convertiſſet, *Hæc omnia vidi inflammari*.... fletum etiam inimicis atque invidis excitaret. Pro dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta & ſcripta videntur eſſe, ut vel a Catulo, ſi revixiſſet, præclare poſſe dici viderentur. Is enim libere reprehendere, & accuſare populi nonnunquam temeritatem ſolebat, aut errorem ſenatus: *O ingratifici Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. Non enim ingrati, ſed miſeri, quibus reddere ſalutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam unquam gratior, quam in me univerſi. Sed tamen illud ſcripſit diſertiſſimus poeta pro me: egit fortiſſimus actor, non ſolum optimus, de me, cum omnes ordines demonſtraret, ſenatum, equites Romanos, univerſum populum Romanum accuſaret: *Exulare ſinitis, ſiviſtis pelli, pulſum patimini*. Quæ tum ſignificatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab univerſo populo Romano in cauſa hominis non popularis, equidem audiebamus: exiſtimare facilius poſſunt, qui adfuerunt.

36 *Revocabatur*] Cogebat populus hiſtriones, quæ ſemel dicta placuerant, ſæpius iterare. *Manut.*

37 *Adjungebat*] De ſuo, non a poeta ſcriptum. Nam, *ſummo ingenio præditum*, non ita conveniebat in hominem militarem, de quo proxima ſuperiora dicta ſunt; ut in Ciceronem, qui inter omnes cives ingenii laude, ſcientiaque eminebat. *Idem*.

LVIII. Et, quoniam me huc provexit oratio, hiſtrio caſum meum toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret cauſam meam, ut vox ejus illa præclara lacrymis impediretur. Neque poetæ, quorum ego ſemper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non ſolum plauſu, ſed etiam gemitu ſuo comprobavit. Utrum igitur hæc Æſopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, ſi populus Romanus liber eſſet, an principes civitatis? Nominatim ſum appellatus in Bruto [38], *Tullius* [39], *qui libertatem civibus ſtabiliverat*. Millies revocatum eſt. Parumne videbatur populum judicare, id a me & a ſenatu eſſe conſtitutum, quod perditi cives ſublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani judicium univerſo conſeſſu gladiatorio declaratum eſt. Erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipſo, & illo Q. Metello [40], cui dabatur. Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maxime delectatur. In hunc conſeſſum P. Sextius tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magiſtratu, niſi meam cauſam, venit, & ſe populo dedit, non plauſus cupiditate, ſed ut ipſi inimici noſtri voluntatem univerſi populi viderent. Venit (ut ſcitis) ad columnam Meniam [41]. Tantus eſt ex omnibus ſpectaculis uſque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, ut nunquam major conſenſio, aut apertior populi Romani univerſi fuiſſe ulla in cauſa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulſores? Aliuſne eſt aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offenſi, inviſique fuerimus?

LIX. Equidem exiſtimo, nullum tempus eſſe frequentioris populi, quam illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis homi-

38 *In Bruto*] Accii tragœdia, de qua libro I. de Divinatione, & apud Varronem de lingua Latina lib. IV. mentio fit. *Idem*.

39 *Tullius*] Cum enim Brutum Æſopus nominare deberet, Tullium nominavit: quod ut Brutus, Tarquinio rege pulſo, ſic Cicero, conjuratione oppreſſa, libertatem civibus ſtabiliverat. *Idem*.

40 *Q. Metello*] Pio, Numidici filio: cujus memoriæ P. Scipio is, qui poſtea Pompeji Magni ſocer fuit, gladiatores dedit. Erat enim, ut ſcripſit Dio, ab eo adoptatus: ideoque & Metellum, & Scipionem appellari in epiſtolis Ciceronis, atque etiam in antiquis nummis, licet animadvertere. *Idem*.

41 *Columnam Meniam*] E qua gladiatorum pugna in foro ſpectabatur. Quod ex Pediano ſatis conſtat. *Idem*.

minum multitudo, hæc populi Romani tanta ſignificatio, ſine ulla varietate univerſi, cum illis ipſis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, niſi optimorum civium ſalutem & dignitatem populo Romano caram eſſe univerſo?

At vero & ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique ſuorum omnium, ſed Græculorum inſtituto, concionem interrogare ſolebat, Velletne me redire: &, cum erat reclamatum ſemivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores ſpectaret, nunquam eſt conſpectus. Cum veniret, emergebat ſubito, cum ſub tabulas ſubrepſerat, ut, *Mater te appello* [42] .... dicturus videretur. Itaque illa via latebroſa, qua ſpectatum ille veniebat, Appia [43] jam vocabatur. Qui tamen, quoquo tempore conſpectus erat, non modo gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant.

Videtiſne igitur, quantum inter populum Romanum, & concionem interſit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem conſiſtere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani ſignificatione decorari?

Tu mihi [44] etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipſe Carthaginem ſua voluntate ad ſupplicium, quam ſine iis captivis, a quibus ad ſenatum miſſus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuiſſe per familias comparatas, & homines armatos.

LX. Vim ſcilicet ego deſideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quem, ſi vis non fuiſſet, nulla res labefactare potuiſſet. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me ſtudio gloriæ putet idcirco exiſſe, ut ita redi-

42 *Ut, Mater te appello*] Ut Memnoni Auroræ filio, ſimilis videretur: eujus imago interfecti & inſepulti per quietem matri apparens ita fatur:

Mater te appello, qua curam ſomno ſuſpenſam levas,
Neque te mei miſerat. Surge, & ſepeli natum.

Quemadmodum igitur Memnonis umbra de terra ſubito exſiſtit, & ad matrem illa pronunciat; ſic Atilius, eum ſub tabulas ſubrepſerat, emergebat ſubito, ut quaſi Memnon, *Mater te appello*, dicturus videretur. *Idem*. Vide Tuſcul. 1. 44.

43 *Appia*] Niſi me eonjectura fallit; *Atilia*, rectius legetur, quam *Appia*: ut ab Atilii tribuni pl. nomine via illa, qua ſpectatum veniebat, a ridieulis ac facetis hominibus Atilia diceretur. *Idem*.

44 *Tu mihi*] Exprobraverat Cieeroni adverſarius, voluiſſe illum per vim redire turpiter in urbem, neque imitatum fuiſſe M. Regalum. *Ferrat.*

redirem? Quem enim unquam ſenatus civem, niſi me, nationibus exteris commendavit? Cujus unquam propter ſalutem, niſi meam, ſenatus publice ſociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conſcripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæſtores legatique eſſent, ſalutem & vitam meam cuſtodirent. In una mea cauſa poſt Romam conditam factum eſt, ut literis conſularibus ex ſenatusconſulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam ſalvam vellent, convocarentur. Quod nunquam ſenatus in univerſæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea ſalute conſervanda decernendum putavit. Quem curia magis requiſivit? quem forum luxit? quem æque ipſa tribunalia deſideraverunt? Omnia diſceſſu meo deſerta, horrida, muta, plena luctus & mœroris fuerunt. Quis eſt Italiæ locus, in quo non fixum ſit in publicis monumentis ſtudium ſalutis meæ, teſtimonium dignitatis?

LXI. Nam quid ego illa de me divina ſenatus-conſulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum eſt, cum vir is [45], qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de ſcripto ſententia dicta, mihi uni teſtimonium patriæ conſervatæ dedit? cujus ſententiam ita frequentiſſimus ſenatus ſecutus eſt, ut unus diſſentiret hoſtis: idque ipſum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam poſteri temporis ſempiternam. Vel quod eſt poſtridie decretum in curia, populi ipſius Romani, & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cælo ſervaret: ne quis moram ullam afferret: ſi quis aliter feciſſet, eum plane everſorem reipublicæ fore, idque ſenatum graviſſime laturum: & ut ſtatim de ejus facto referretur. Qua gravitate ſua, cum frequens ſenatus nonnullorum ſcelus audaciamque tardaſſet; tamen illud addidit, ſi diebus quinque [46], quibus agi de me potuiſſet, non eſſet actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata.

LXII. Decrevit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia, ſalutis meæ cauſa convenerant, agerentur gratiæ: atque

45 *Vir is*] Cn. Pompejus. 46 *Diebus quinque*] Comitialibus.

Digitized by Google

atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat ſtudiorum in mea ſalute contentio: ut ii, qui a ſenatu de me rogabantur, iidem ſenatui pro me ſupplicarent. Atque ita in his rebus unus eſt ſolus inventus, qui ab hac tam impenſa voluntate bonorum diſſideret, ut etiam Q. Metellus conſul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuiſſet inimicus: de mea ſalute retulerit. Qui excitatus cum ſumma auctoritate P. Servilii, tum incredibili quadam gravitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocaſſet Metellos, & ad illius generis, quod ſibi cum eo commune eſſet, dignitatem, propinqui ſui mentem a Clodianis latrociniis reflexiſſet: cumque eum ad domeſtici exempli memoriam, & ad unum dicto citius Metelli caſum [47] vel glorioſum, vel gravem convertiſſet: collacrimavit, ut vir egregius ac vere Metellus, totumque ſe P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejuſdem ſanguinis potuit ſuſtinere, & mecum abſens beneficio rediit in gratiam. Quod certe, ſi eſt aliquis ſenſus in morte præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortiſſimo, & præſtantiſſimo civi gratiſſimum, fratri ſuo, fecit, ſocio laborum, periculorum, conſiliorum meorum.

Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti, tanquam totius Italiæ, atque ipſius patriæ dexteram porrexerint Brunduſini; cum ipſis nonis Sextilibus idem dies adventus mei fuiſſet, qui & natalis idem cariſſimæ

47 *Ad unum dicto citius Metelli caſum*] Optima eſt non modo interpretandi ratio, verum etiam corrigendi, cum ſimilia ſimilibus conferuntur. Videbam in tribus illis dictionibus, *Unum dicto citius*, latere mendum, nec tamen aut ex ſcriptis libris, aut ex ingenio ſinceram lectionem aſſequebar. Recurri ad ſimilem locum in oratione poſt reditum in ſenatu. Legi: continuo veritas illuxit. Intellexi enim, ubi nunc eſt in omnibus impreſſis libris, *Ad unum dicto citius Metelli caſum*, reponendum eſſe, *Ad Numidici illius Metelli caſum*. Quod ut aliis quoque ita videatur, verba ſubſcribam: quæ ſunt in oratione poſt reditum: *Ut haberet in conſilio & fratrem ab inferis ſocium rerum mearum, & omnes Metellos, præſtantiſſimos cives, ex Acheronte excitatos, in quibus Numidicum illum Metellum, cujus quondam de patria diſceſſus honeſtus ipſi, bonis omnibus luctuoſus viſus eſt*. Solet autem Cicero, cum de Numidico Metello mentionem facit, eum hoc prænomine *ille*, inſignire, utpote Metellorum omnium præſtantiſſimum. Sic in oratione pro Archia: *Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio*. Manut.

Digitized by Google

ſimæ filiæ, quam ex graviſſimo tum primum deſiderio luctuque conſpexi, idem etiam ipſius coloniæ [48] Brunduſinæ, idemque Salutis [49]: cumque me domus eadem optimorum & doctiſſimorum virorum, Lenii Flacci, & patris, & fratris ejus, lætiſſima accepiſſet, quæ proximo anno mœrens receperat, & ſuo præſidio periculoque defenderat: cumque itinere toto urbes Italiæ feſtos dies agere adventus mei videbantur; viæ multitudine legatorum undique miſſorum celebrabantur; ad urbem acceſſus incredibili hominum multitudine, & gratulatione florebat; iter a porta, in Capitolium aſcenſus, domum reditus erat ejuſmodi, ut ſumma in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miſeram atque oppreſſam fuiſſe.

Habes igitur, quod ex me quæſiſti, qui eſſent optimates. Non eſt natio, ut dixiſti: quod ego verbum agnovi: eſt enim illius, a quo uno maxime P. Sextius ſe oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri & concidi cupivit: qui C. Cæſarem, mitem hominem, & a cæde abhorrentem ſæpe increpuit, ſæpe accuſavit, cum affirmaret, illum nunquam, dum hæc natio viveret, ſine cura futurum. Nihil profecit de univerſis: de me agere non deſtitit: me oppugnavit primum per indicem Vettium [50], quem in concione de me [51], & de clariſſimis viris [52] interrogavit. In quo tamen eos cives conjun-

48 *Ipſius coloniæ*] Coloniæ ſic deducebantur. Coloni ſub ſignis a curatoribus agrariis centuriati ducebantur. Deinde cum ad coloniæ locum ventum erat, vexillo ſtatuto, aratrum circumducebatur, ut territorium coloniæ definiretur: quod mox limitibus decumanis, cardinibus actuariis diſtinguebatur, & in centurias dividebatur: e quibus certus modus viritim ſortito aſſignabatur. Quod ſi illic oppidum non eſſet, locus urbis aratro deſignabatur, ritu Hetruſco. Atque iſta fiebant omnia auſpicato; coloniaque luſtrabatur ab eo, qui deducebat; & eligebantur bonis nominibus, qui hoſtias ad eam luſtrandam ducerent. Quotannis autem coloni coloniæ ſuæ natalem magna religione colebant. *Turneb.*

49 *Salutis*] In eundem diem inciderat dedicatio templi Salutis. Vide lib. 4. ad Att. epiſt. 1. *Abram.*

50 *Indicem Vettium*] Indicavit L. Vettius negotium ſibi a clariſſimis viris eſſe demandatum, ut Cn. Pompejum occideret. Id a Vatinio tribuno pl. & Cæſare conſule fictum, ſuſpicio fuit: quia, cum indicis falſitas manifeſtis ſignis argueretur, Vettius in carcere occulte ſtrangulatus eſt: de quo in oratione in Vatinium, & Sueton. in Julio. *Manutius.*

51 *De me*] An ego Vettio auctor atque impulſor ad necem Pompeji fuiſſem. *Idem.*

52 *Clariſſimis viris*] M. Bibulo, tum conſule; L. Lucullo conſulari, & triumphali; C. Curione, conſulari, & triumphali; L. Domitio Ahenobarbo, qui tum præturam petebat; L. Lentulo qui conſulatum petebat: L. Æmilio Paulo, qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat; aliis privatis, quos enumerat in epiſtola ad Atticum penultima libri 11. & Orat. in Vatinium. *Idem.*

junxit eodem periculo & crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum ampliſſimis & fortiſſimis viris congregavit.

LXIV. Sed poſtea mihi, nullo meo merito, niſi quod bonis placere cupiebam, omnes eſt inſidias ſceleratiſſime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti [53] afferebat: ille hominem mihi amiciſſimum, Cn. Pompejum, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipſo caveret: ille ſe ſic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proſcriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis digniſſimus, quibuſcum vivit, tabulam [54] eſſe, ſe ſcriptorem diceret: ille unus ordinis noſtri diſceſſu meo, luctu veſtro palam exultavit. De quo ego, cum quotidie rueret [55], verbum feci, Judices, nunquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno ſagittario me queri convenire.

Acta mea ſibi ait diſplicere: quis neſcit? qui legem [56] eam contemnat, quæ dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus ſit, dare? In quo ejus temeritatem ſatis mirari, Judices, non queo. Facit apertiſſime contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate ſua, neque emitti gratia poteſt: neque opibus & potentia leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut ſit tam intemperans? Iſta nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus eſt, ſpecioſam, nobilem, glorioſam. Norat ſtudia populi: videbat clamores & concurſus futuros. Hac expectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere ſe non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum eſſet ipſe pulcherrimus. Si ob eam cauſam peccaret, & pro recenti populi Romani in ſe beneficio, populari ſtudio elatus: tamen ignoſceret nemo. Cum vero ne de venalibus quidem homines electos,

53 *Aliquid defecti*] Non agnoſco Latinam vocem; & appatet mendum. Tribus modis corrigi poteſt, *aliquid ficti*, *aliquid effecti*, *aliquid de me ficti*. Idem. Legendum puto, *detecti*: quaſi ſpeculator & explorator eſſet. *Lamb.*

54 *Tabulam*] Vatinius jactabat, ſe P. Clodium docuiſſe, ut eſſet ſcribenda lex in Ciceronem: ſe proinde quippe magiſtrum illius legis ſcriptorem dicebat; P. Clodium quaſi diſcipulum, *tabulam*, in qua eam ſcripſerit; Sex. Clodium Publii ſcribam miniſtrum, quo uſus in ſcribendo fuerat. *Ferrat.*

55 *Rueret*] Aliquid furioſe faceret. Feruntur enim homines improbi ad facinus eo impetu, ut ruere videantur. *Manut.*

56 *Legem*] Tulliam de ambitu.

ſed ex ergaſtulis emptos, nominibus gladiatoriis ornarit, & ſortito alios Samnites [57], alios Provocatores fecerit: tanta licentia, tum legum contemptio, nonne quem habitura ſit exitum, pertimeſcit?

Sed habet defenſiones duas [58]: primum, Do, inquit, beſtiarios: lex eſt ſcripta de gladiatoribus. Feſtive. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit ſe non gladiatores, ſed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc tranſtuliſſe. Præclara ædilitas [59]. Unus leo: ducenti beſtiarii. Verum utatur hac defenſione: cupio eum ſuæ cauſæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, & vi judicium diſturbare, cum diffidit. Quæ non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod ſe ſtatuit omnino conſularem legem nullam putare. Cæciliam-Didiam, Liciniam-Juniam contempſit. Etiamne ejus, quem ſua lege & ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris legem de pecuniis repetundis non putat eſſe legem? Et ajunt [60] alios eſſe, qui acta Cæſaris reſcindant, cum hæc optima lex, & ab illo ſocero ejus, & ab hoc aſſecla negligatur?

LXV. Et cohortari auſus eſt accuſator in hac cauſa vos, Judices, ut aliquando eſſetis ſeveri, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non eſt ea medicina, cum ſanæ parti corporis ſcalpellum adhibetur, atque integræ: carnificina eſt iſta, & crudelitas. Hi medentur reipublicæ, qui exſecant peſtem aliquam, tanquam ſtrumam [61] civitatis. Sed, ut extremum

57 *Samnites*] Plura gladiatorum erant genera; Samnites, Provocatores, Retiarii, Mirmillones. Ex his oppoſiti in pugnis Samnites, & *Provocatores*: quod hic Ciceronis locus oſtendit: Retiarii, & Mirmillones, quod Valerius Maximus lib. 1. *Manut.* Conſule Lipſium, lib. II. Saturnalium ſermonum, cap. 11. *Gruter.*

58 *Duas*] Vatinins dicebat, ſe beſtiarios dare, non gladiatores: deinde, ſe unum tantum gladiatorem dare, non plures. *Ferrar.*

59 *Præclara ædilitas*] Quænam iſta, quæſo, edilitas? Eam enim petens, repulſam tulit Vatinius. Quare ſic interpretor. Præclara videlicet futura fuit tua ædilitas, ſi eam adeptus fuiſſes; quandoquidem in ludis populo dandis tam belle verſatus es, ut unum leonem contra ducentos beſtiarios produxeris. Ædilium enim fuit ludos exhibere. *Abram.*

60 *Et ajunt*] Commode & loco ſuo exclamat. Et ſunt, inquit, qui conquerantur de C. Memmio & Lucio Domitio Prætoribus, quia Cæſaris acta reſcindere voluerunt, cum interim taceant de Piſone ſocero Cæſaris, & Vatinio ejuſdem aſſecla, qui leges Cæſaris contemnunt, & ipſo facto nullas eſſe putant. *Idem.*

61 *Tanquam ſtrumam*] Vatinium, qui ſtrumis laborabat, de republica tollendum, quaſi peſtem aliqusm, intelligit. Vide Orat. in Vatinium, & ad Atticum II. 9. *Vatinii ſtrumam*, inquit, *διβάφῳ veſtiant*. Idem.

mum habeat aliquid oratio mea, & ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicæ defenſoribus: voſque, adoleſcentes, &, qui nobiles eſtis, ad majorum veſtrum imitationem excitabo; & qui ingenio & virtute nobilitatem poteſtis conſequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi & honore & gloria floruerunt, cohortabor.

Hæc eſt una via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris: a bonis viris, ſapientibus & bene natura conſtitutis, laudari & diligi: noſſe deſcriptionem civitatis, a majoribus noſtris ſapientiſſime conſtitutam: qui, cum regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium ſenatus reipublicæ proponerent ſempiternum: deligerentur autem in id conſilium ab univerſo populo, aditusque in illum ſummum ordinem omnium civium induſtriæ ac virtuti pateret. Senatum reipublicæ cuſtodem, præſidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quaſi miniſtros graviſſimi conſilii eſſe voluerunt: ſenatum autem ipſum, proximorum ordinum ſplendore confirmari: plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt.

LXVI. Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates ſunt, cujuſcunque ſint ordinis: qui autem præcipue ſuis cervicibus tanta munia, atque rempublicam ſuſtinent, ii ſemper habiti ſunt optimatium principes, auctores, & conſervatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adverſarios, inimicos, invidos eſſe, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos eſſe experiendos & ſubeundos labores: ſed mihi omnis oratio eſt cum virtute, non cum deſidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui ſe patriæ, qui ſuis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui ſomno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, ſi qui voluptatibus ducuntur, & ſe vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt, miſſos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, ſe otio ſuo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quæ ſola

 vere

vere gloria nominari poteſt, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non ſibi. Sudandum eſt his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, ſubeundæ ſæpe pro republica tempeſtates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clariſſimorum virorum conſiliis, & factis: hæc accepimus, hæc legimus. Neque eos in laude poſitos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad ſeditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos ſemper noſtri homines, & audaces, & malos, & pernicioſos cives putaverunt. At vero qui horum impetus & conatus repreſſerunt: qui auctoritate, qui fide, qui conſtantia, qui magnitudine animi, conſiliis audacium reſtiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, & dignitatis, atque imperii ſemper habiti ſunt.

LXVII. Ac, ne quis ex noſtro, aut aliquorum præterea caſu hanc vitæ viam pertimeſcat: unus in hac civitate, quem quidem ego poſſim dicere, præclare vir de republica meritus, L. Opimius, indigniſſime concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, ſepulcrum deſertiſſimum in littore Dyrrhachino relictum eſt. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi ſemper ipſe populus Romanus periculo liberavit. Alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit. Cæteri vero aut repentina vi perculſi, ac tempeſtate populari, per populum tamen ipſum recreati ſunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. At vero ii, qui ſenatus conſilium, qui auctoritatem bonorum, qui inſtituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatæ multitudini jucundi eſſe voluerunt: omnes fere reipublicæ pœnas aut præſenti morte, aut turpi exilio dependerunt.

Quod ſi apud Athenienſes, homines Græcos, longe a noſtrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, e civitate ejicerentur: ſi Themiſtoclem illum, conſervatorem patriæ, non deterruit a republica defen-

denda

Digitized by Google

denda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulo ante ſervarat, nec Ariſtidis fuga, qui unus omnium juſtiſſimus fuiſſe traditur: ſi poſtea ſummi ejuſdem civitatis viri, quos nominatim appellari non eſt neceſſe, propoſitis tot exemplis iracundiæ levitatiſque popularis, tamen ſuam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas & magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria inſiſtentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempublicam tuendam aggreſſi, quæ tanta dignitate eſt, ut eam defendentem occidere non aliud ſit, quam oppugnantem rerum potiri?

LXVIII. Homines Græci, quos antea nominavi, inique a ſuis civibus damnati atque expulſi, tamen, quia bene ſunt de ſuis civitatibus meriti, tanta hodie gloria ſunt, non in Græcia ſolum, ſed etiam apud nos, atque in cæteris terris, ut eos, a quibus illi oppreſſi ſunt, nemo nominet: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginenſium pluris fuit Annibale, conſilio, virtute, rebus geſtis: qui unus cum tot imperatoribus noſtris per tot annos de imperio & de gloria decertavit? hunc ſui cives e civitate ejecerunt: nos etiam hoſtem literis noſtris & memoria videmus eſſe celebratum.

Quare imitemur noſtros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam ſtabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu ac numero repono. Amemus patriam, pareamus ſenatui, conſulamus bonis: præſentes fructus negligamus, poſteritati & gloriæ ſerviamus: id eſſe optimum putemus, quod erit rectiſſimum: ſperemus quæ volumus, ſed quod acciderit feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, eſſe mortale: animi vero motus, & virtutis gloriam ſempiternam: neque hanc opinionem ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecratam videmus, cujus corpore ambuſto, vitam ejus & virtutem immortalitas excepiſſe dicitur, minus exiſtimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam ſuis conſiliis, aut laboribus, aut auxerint,

Digitized by Google

rint, aut defenderint, aut ſervarint, eſſe immortalem gloriam conſecutos.

LXIX. Sed me repente, Judices, de fortiſſimorum & clariſſimorum civium dignitate & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum aſpectus in ipſo curſu orationis repreſſit. Video P. Sextium, meæ ſalutis, veſtræ auctoritatis, publicæ cauſæ defenſorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem veſtræ libertatis, cuſtodem ſalutis meæ, ſubſidium afflictæ reipublicæ, extinctorem domeſtici latrocinii, repreſſorem cædis quotidianæ, defenſorem templorum atque tectorum, præſidium curiæ, ſordidatum & reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum ac parentem ſtatuo fortunæ ac nominis mei, & fratris, rerumque noſtrarum, in hoc miſero ſqualore & ſordibus: cui ſuperior annus idem & virilem, patris; & prætextam [62], populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injuſtiſſimæ ſubitam acerbitatem pro patre fortiſſimo & clariſſimo cive deprecantem.

Atque hic tot & talium civium ſqualor, hic luctus, hæ ſordes ſuſceptæ ſunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum caſum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti ſenatui, poſcenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum eſt in me ſcelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, literas, confeſſiones communis exitii detuli? cum parui vobis? At, ſi ſceleſtum eſt amare patriam, pertuli pœnarum ſatis: everſa domus eſt, fortunæ vexatæ, diſſipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimiciſſimorum: ego pulſus aris, focis, diis penatibus, diſtractus a meis, carui patria, quam (uti leviſſime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, ſcelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non eſt ſatis, quod hæc omnia deleta videntur reditu

62 *Prætextam*] Hunc adoleſcentem Lentulum populus Augurem creaverat anno ſuperiore: Augures autem prætexta utebantur. Dio, lib. xxxi. *Ferrat.*

tu meo: multo mihi, multo, inquam, Judices, præſtat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defenſoribus & conſervatoribus calamitatem. An ego in hac urbe eſſe poſſim, his pulſis, qui me hujus urbis compotem fecerunt. Non ero, non potero eſſe, Judices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua ſit pietate, declarat, amiſſo patre ſuo propter me, me ipſum incolumem videbit: nec, quotieſcunque me viderit, ingemiſcet, ac peſtem ſuam, & patris ſui, ſeſe dicet videre. Ego vero vos [63] in omni fortuna, quæcunque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine ſordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet: neque eæ nationes, quibus me ſenatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me ſine me videbunt.

Sed hæc dii immortales, qui me ſuis templis advenientem receperunt, ſtipatum ab his viris & P. Lentulo conſule, atque ipſa republica, qua nihil eſt ſanctius, veſtræ poteſtati, Judices, commiſerunt. Vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere poteſtis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, & renovare rempublicam. Quare vos obteſtor, atque obſecro, ut, ſi me ſalvum eſſe voluiſtis, eos conſervetis, per quos me recuperaviſtis.

63 *Ego vero vos*] Et orationem, & vultum ad eos, qui ſordidati aderant, convertit. Cum vero ſubjungit, *Nec me ab iis, quos meo nomine ſordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet*, a ſordidatis ad judices vultum, & actionem refert. *Manutius*.

IN

IN VATINIUM.

ORATIO XXXIII.

ARGUMENTUM.

Cum in P. Sextium de vi reum P. Vatinius teſtimonium dixiſſet: Sextii patronus Cicero invectus eſt in eum acerbiſſime: & maxime quidem totum ejus tribunatum, in quo, Cæſare conſule, leges reip. exitioſas contra auſpicia tulerat, ſed quæſturam quoque & legationem exagitavit, non ut accuſator, ſed ut reprehenſor. Qua de re ſic in ep. ad Lentulum: Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, niſi reprehenſionem illius tribunatus, in quo omnia dicta ſunt libertate, animoque maximo de vi, de auſpiciis, de donatione regnorum. *A veteribus etiam interrogationis nomine appellatur hæc oratio. Interrogatione enim utitur ad ſingula, quæ reprehendit. Et accuſatorem quidem Vatinii brevi ſe futurum minatur: interim autem rogare ait tantum velle. Quæri poteſt, utrum, Sextio abſoluto, an prius quam ſententiæ ferrentur, hæc Cicero dixerit. Mihi dubium non eſt, quin prius quam ſententiæ ferrentur. Cur hoc exiſtimem, adducor his verbis, quibus interrogationem orditur:* feciſſem id, quod his vehementer placebat; *quæ videntur ad judices potius, quam ad ſenatores, pertinere. Jam illa, quæ ſunt in extremo, certe de reo non dicuntur abſoluto;* Hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accuſandum fuiſſe negas, ea lege condemnari putes oportere? *Nam ſi latæ ſententiæ fuiſſent; abiiſſent ſtatim judices, re confecta, ſuo munere perfuncti, nec Ciceroni, abſoluto jam reo Vatinium interroganti, aures dediſſent. Quorſum enim id temporis extra commiſſum lege judicium conſumerent? Et in ep. ad Q. fratrem, cum Sextium abſolutum ſignificaſſet, hæc ſubjunxit:* Vatinium, a quo palam oppugnabatur, arbitratu noſtro concidi-

cidimus, diis hominibuſque plaudentibus. Quin etiam Paulus noſter, cum teſtis productus eſſet in Sextium, confirmavit, ſe nomen Vatinii delaturum, ſi Macer Licinius cunctaretur: & Macer a Sextii ſubſelliis ſurrexit, ac ſe illi non defuturum affirmavit. *Hæc, opinor, ſufficiunt ad interrogationis tempus judicandum*. MANUT.

I. SI tua tantummodo, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his [1] vehementer placebat, ut te, cujus teſtimonium, propter turpitudinem vitæ, ſordeſque domeſticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adverſarium, aut ita rogandum, ut religioſum teſtem arbitrabatur. Sed fui paulo in te intemperantior fortaſſe, quam debui. Odio enim tui, in quo, etſi omnes propter tuum in me ſcelus, ſuperare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, ſic ſum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem, quam odiſſem, tamen vexatum potius, quam deſpectum, vellem dimittere.

Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congreſſu, nemo aditu, nemo ſuffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet: nulla me ad id cauſa impuliſſet, niſi ut ferocitatem tuam iſtam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem pauciſſimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuiſti, Vatini, etiam ſi falſo veniſſes in ſuſpicionem P. Sextio [2], tamen mihi ignoſcere, ſi in tanto hominis de me optime meriti periculo, & tempori ejus, & voluntati parere voluiſſem. Sed heſterno pro teſtimonio [3] eſſe mentitum, cum affirmares nul-

1 *His*] Judicibus.

2 *Etiam ſi falſo veniſſet in ſuſpicionem P. Sextio*] Ut infirmaretur Vatinii teſtimonium, ſcire ſe dixerat Sextius, Vatinium iniviſſe cum Albinovano conſilia de ſe accuſando. Qui eutem alicui ſe eſſe inimicum oſtendit, ejus teſtimonio fides derogatur. Senſus igitur hic eſt. Debuiſti, Vatini, vel ſi falſa illa Sextii ſuſpicio fuiſſet, mihi tamen ignoſcere, ſi eum, de me optime meritum defendendum ſuſciperem: multo magis, cum illa ſuſpicio falſa non fuerit: quod tu ipſe imprudens indicaſti. *Manutius*.

3 *Heſterno pro teſtimonio*] Tuo in Sextium. *Pro*, valet, *in*, ut alibi. *Idem*.

lum tibi omnino cum Albinovano ſermonem non modo de Sextio accuſando, ſed nulla unquam de re fuiſſe, paulo ante imprudens indicaſti: qui & T. Claudium [4] tecum communicaſſe, & a te conſilium P. Sextii accuſandi petiſſe, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum eſſe dixiſſes, domum tuam veniſſe, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii ſcriptas, quas neque noſſet, neque reperire poſſet, te Albinovano dediſſe, eaſque in hujus judicio eſſe recitatas. In quorum altero es confeſſus, a te accuſatores eſſe inſtructos, & ſubornatos: in altero inconſtantiam tuam cum levitate, tum etiam perjurio implicatam refelliſti: cum, quem alieniſſimum a te eſſe dixiſſes, eum domi tuæ fuiſſe: quem prævaricatorem ab initio judicaſſes, ei te, quos rogaſſet, ad accuſandum libros [5] dixeris dediſſe.

II. Nimium es vehemens, feroxque natura: non putas fas eſſe verbum ex ore exire cujuſquam, quod non jucundum & honorificum ad aures tuas accidat. Veniſti iratus omnibus: quod ego, ſimulac te adſpexi, prius quam loqui cœpiſti, cum ante Gellius, nutricula ſeditioſorum omnium, teſtimonium diceret, ſenſi, atque providi. Repente enim te, tanquam ſerpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intuliſti: ut mihi renovatus ille tuus in te *** Veterem meum amicum [6], ſed tamen tuum familiarem defenderim, cum in hac civitate oppugnatio ſoleat, qua tu nunc uteris, nonnunquam, defenſio nunquam vituperari. Sed quæro a te, cur C. Cornelium [7] non defenderem. Num legem aliquam Cornelius contra auſpicia tulerit: num Æliam, num Fuſiam legem neglexerit: num conſuli vim attulerit: num armatis hominibus templum tenuerit; num interceſſorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauſerit: rempublicam

*** Deeſt nonnihil. Sic autem unus *Lamb. ut mihi renovatus ille tuus tribunatus videretur. Ac mihi primum objeciſti, quod Cornelium, veterem*

4 *T. Claudium*] Qui Sextii nomen deferre cogitaret: quod conſilium videtur abjeciſſe, aut accuſanti Albinovano ſubſcripſiſſe. *Idem*.

5 *Libros*] Conciones P. Sextii. *Idem*.

6 *Ille tuus in te ** veterem amicum* &c.] Turnebus hic in MS. vacantem vidit totam paginam; ideoque merito inſignitur locus aſteriſco. *Grut.*

7 *Cornelium*] De C. Cornelio, vide in Fragm.

blicam compilarit. Tua ſunt, tua ſunt hæc omnia. Cornelio ejuſmodi nihil objectum eſt. Codicem legiſſe dicebatur. Defendebatur, teſtibus collegis ſuis, non recitandi cauſa legiſſe, ſed recognoſcendi. Conſtabat tamen, Cornelium concilium illo die dimiſiſſe, interceſſioni paruiſſe. Tu vero, cui Cornelii defenſio diſplicet, quam cauſam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præſcribis, quanto illis probro futurum ſit, ſi te defenderint, cum tu mihi Cornelii defenſionem in maledictis objiciendam putaris.

Attamen hoc, Vatini, memento, paulo poſt iſtam defenſionem meam, quam tu bonis viris diſplicuiſſe dicis, me cum univerſi populi Romani ſumma voluntate, tum optimi cujuſque ſingulari ſtudio, magnificentiſſime poſt hominum memoriam conſulem factum, omniaque ea me prudenter vivendo conſecutum eſſe, quæ tu imprudenter vaticinando ſperare te ſæpe dixiſti.

III. Nam quod mihi diſceſſum objeciſti meum, & quod horum, quibus ille dies acerbiſſimus fuit, qui idem tibi lætiſſimus, luctum & gemitum renovare voluiſti, tantum tibi reſpondeo, me, cum tu, cæteræque reipublicæ peſtes, armorum cauſam quæreretis, & cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, ſanguinem principum civitatis exſorbere, crudelitatem veſtram odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, ſaturare cuperetis: ſcelus & furorem veſtrum cedendo maluiſſe frangere, quam reſiſtendo. Quare peto a te, ut mihi ignoſcas, Vatini, cum patriæ pepercerim, quam ſervaram: &, ſi ego te perditorem & vexatorem reipublicæ fero, tu me conſervatorem & cuſtodem feras. Deinde ejus viri diſceſſum increpas, quem vides, omnium civium deſiderio, ipſius denique reipublicæ luctu, eſſe revocatum?

At enim dixiſti, non mea, ſed reipublicæ cauſa homines de meo reditu laboraſſe. Quaſi vero quiſquam vir excellenti animo in rempublicam ingreſſus optabilius quidquam arbitretur, quam ſe a ſuis civibus reipublicæ cauſa diligi. Scilicet aſpera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, ſuperba reſponſa, inſolens vita: nemo humanitatem meam, nemo conſuetudi-

nem, nemo conſilium, nemo auxilium requirebat: cujus deſiderio (ut hæc minima dicam) forum mœſtum, muta curia, omnia denique bonarum artium ſtudia ſiluerunt.

Sed nihil ſit factum mea cauſa: omnia illa ſenatus-conſulta, populi juſſa, Italiæ totius, cunctarum ſocietatum, collegiorum omnium decreta de me reipublicæ cauſa eſſe facta fateamur. Quid ergo, homo imperitiſſime ſolidæ laudis, ac veræ dignitatis, præſtantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis ſempiternam, quam omnes hoc cives meos judicare, civitatis ſalutem cum mea unius ſalute eſſe conjunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum. Nam, ut tu me carum eſſe dixiſti ſenatui, populoque Romano, non tam mea cauſa, quam reipublicæ: ſic ego te, quanquam ſis omni diritate atque immanitate teterrimus, tamen dico eſſe odio civitati, non tam tuo, quam reipublicæ nomine.

IV. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc ſit extremum. Quid quiſque noſtrum de ſe ipſe loquatur, non eſt ſane, non eſt requirendum: boni viri judicent. Id eſt maximi momenti, & ponderis. Duo ſunt tempora, quibus noſtrorum civium ſpectentur judicia de nobis: unum honoris, alterum ſalutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis eſt delatus, ac mihi: ſalus tanto ſtudio civitatis nemini reddita. De te autem homines quid ſentiant, in honore experti ſumus: in ſalute expectamus. Et, ut ne me [8] cum homine uno, non ſolum impudentiſſimo atque infimo, conferam: de te ipſo, homine & arrogantiſſimo & mihi inimiciſſimo, quæro, Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus cæteris; denique deo-

8 *Et, ut ne me*] Dubium non eſt quin mendum in ſcripturam obrepſerit. Vox enim *non ſolum* nihil habet quod ad colligendam orationem ſibi reſpondeat. Legere videtur Manutius: *non ſolum impudentiſſimo, verum etiam infimo conferam*, quo modo ſtabit ſententia. Lambinus minus apte legendum exiſtimat: *Sed tamen ne me cum his principibus qui adſunt Publio Sextio, ſed tecum homine uno*, quæ addita eſſe dicit e duobus codicibus, altero Memmiano, altero Clericano: ſed omnium optime mea ſententia Goveanus pro *non ſolum*, legit, *omnium*, &, *ut ut me cum homine uno omnium impudentiſſimo*. Abeam. Hunc locum alii alter exprimunt: minus ſanum fatentur omnes.

deorum immortalium delubris, auſpiciis, religionibus, melius fuiſſe & præſtabilius, me civem in hac civitate naſci, an te? Cum mihi hæc reſponderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abſtinere poſſint; aut ita dolenter, ut aliquando iſta, quæ ſunt inflata, rumpantur: tum memoriter reſponde-to ad ea, quæ de te ipſo rogaro.

V. Atque illud tenebricoſiſſimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me parietes in adoleſcentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc præmium tua indignitas, ut adoleſcentiæ turpitudo obſcuritate & ſordibus tuis obtegatur. Quæſturam petiſti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, niſi quod agebat: tu de altero conſulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneaſne memoria cum P. Sextius quæſtor ſit cunctis ſuffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, ſed conſulis, extremum [9] adhæſiſſe? In eo magiſtratu, cum tibi magno [10] clamore aquaria provincia ſorte obtigiſſet, miſſuſne ſis a me conſule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumque prohiberes? In eo negotio, cum te non cuſtodem ad continendas, ſed portitorem ad partiendas merces miſſum putares, cumque omnium domos, apothecas, naves, furaciſſime ſcrutarere, hominesque negotia gerentes judiciis iniquiſſimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conſcendentes morarere: teneaſne memoria, tibi in conventu Puteolis manus eſſe allatas? ad me conſulem Puteolanorum querelas eſſe delatas? Poſt quæſturam, exieriſne legatus in ulteriorem Hiſpaniam, C. Coſconio proconſule? Cum illud iter Hiſpanienſe pedibus fere confici ſoleat, aut, ſi quis navigare velit, certa ſit ratio navigandi [11]: vene-

9 *Extremum*] Extremo loco, poſt cæteros omnes, ultimum e quæſtoribus deſignatum. Erant autem lege Syllæ quæſtores viginti; cum octo antea fuiſſent. Tacitus, Lib. XI. *Manut.*

10 *Magno*] Magno clamore in provinciarum ſortitione dicit Vatinio provinciam aquariam obtigiſſe, ad cujus procurationem & munus pertinebat quicquid mari evehebatur, aut importabatur. Ea provincia quod ob negotiationem & mercaturam quæſtuoſiſſima eſſet, quod negotii & occupationis & moleſtiæ pleniſſima, nec ſane ſplendida, cum obveniebat cuipiam; populus, qui aderat, ſucclamabat, ob negotia, furta, rapinas, & capturas; quod tum, ut opinor, vehementius fecit, quod obveniſſet homini avido, & furaci, & improbo. Eandem arbitror Oſtienſem quæſturam fuiſſe, de qua Cicero pro Murena. *Turneb.*

11 *Certa ſit ratio navigandi*] Per loca certa, recto curſu. *Manut.*

veneriſne in Sardiniam; atque inde in Africam? fueriſne, quod ſine ſenatus-conſulto tibi facere non licuit, in regno Hiempſalis [12]? fueriſne in regno Maſtaneſoſi? veneriſne ad fretum [13] per Mauritaniam? quem ſcias unquam legatum Hiſpanienſem iſtis itineribus in illam provinciam perveniſſe?

Factus es tribunus plebis: quid enim te de Hiſpanienſibus flagitiis tuis, ſordidiſſimiſque furtis interrogem? Quæro abs te primum univerſe, quod genus improbitatis & ſceleris in eo magiſtratu prætermiſeris? Ac tibi jam inde præſcribo, ne tuas ſordes cum clariſſimorum virorum ſplendore [14] permiſceas. Ego te, quæcunque rogabo, de te ipſo rogabo; neque te ex ampliſſimi viri dignitate, ſed ex tuis tenebris extraham; omniaque mea tela ſic in te conjicientur, ut nemo per tuum latus (quod ſoles dicere) ſaucietur. In tuis pulmonibus ac viſceribus hærebunt.

VI. Et, quoniam omnium rerum magnarum a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi reſpondeas tu, qui te Pythagoricum ſoles dicere, & hominis doctiſſimi nomen tuis immanibus & barbaris moribus prætendere; quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria ſacra [15] ſuſceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos manes mactare [16] ſoleas; auſpicia, quibus hæc urbs condita eſt, quibus omnis reſpublica atque imperium tenetur, contempſeris? initioque tribunatus tui, ſenatui denuntiaris, tuis actionibus augurum reſponſa, atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram?

Secundum ea quæro, ſervariſne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares, legemque ferres, quod eo die ſcires de cælo eſſe ſervatum? Et quoniam hic locus unus eſt, quem tibi cum Cæſare communem

eſſe

12 *In regno Hiempſalis*] In Mauritania, ubi Hiempſal pater Jubæ regnabat. De Maſtaneſoſio autem regno, quod ſciam, nullus Hiſtoricus fecit mentionem. *Abram.*

13 *Ad fretum*] Herculeum. *Hotom.*

14 *Cum clariſſimorum virorum ſplendore*] C. Cæſarem ſignificat: quo conſule tribunus pl. Vatinius fuit. *Manut.*

15 *Sacra*] Intelligit hoc loco ſacra privata, quæ quiſque ſibi privatim facere poterat. *Goveanus.*

16 *Mactare*] Placare. Quo tamen ſenſu nuſquam præterea memini me legiſſe. *Manut.* Nonius Marcellus interpretatur, *honorare*. Plautus in Amphitr. ſc. 4. act. 2. ubi Mercurium & Amphitruonem ita loquentes inducit: M. *Sacrifico ego tibi*. A. *Qui?* M. *Quia enim te macto*. Abram.

Digitized by Google

eſſe dicas : ſejungam te ab illo , non ſolum reipublicæ cauſa , verum etiam Cæſaris , ne qua ex tua ſumma indignitate labes illius dignitati aſperſa videatur . Primum quæro , num tu ſenatui cauſam tuam permittas , quod facit Cæſar [17] ? deinde , quæ ſit auctoritas ejus , qui ſe alterius facto , non ſuo defendat ? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox , & dicam ſine cunctatione quod ſentio) ſi jam violentior aliqua in re C. Cæſar fuiſſet , ſi eum magnitudo contentionis , ſtudium gloriæ , præſtans animus , excellens nobilitas aliquo impuliſſet , quod in illo viro & tum ferendum eſſet , & maximis rebus , quas poſtea geſſit , obliterandum : id tu tibi , furcifer , ſumes , & Vatinii latronis ac ſacrilegi vox audietur , hoc poſtulantis , ut idem ſibi concedatur , quod Cæſari ?

VII. Sic enim ex te quæro . Tribunus plebis fuiſti : ſejunge te a conſule . Collegas habuiſti viros fortes novem . Ex his tres erant , quos tu quotidie ſciebas ſervare de cælo , quos irridebas , quos privatos eſſe dicebas : de quibus duos prætextatos ſedentes vides , te ædilitiam prætextam togam , quam fruſtra confeceras , vendidiſſe [18] : tertium ſcis ex illo obſeſſo atque afflicto tribunatu , conſularem auctoritatem [19] hominem eſſe adoleſcentem conſecutum : reliqui ſex fuerunt : ex quibus partim plane tecum ſentiebant , partim medium quendam curſum tenebant . Omnes habuerunt leges promulgatas : in his multas meus neceſſarius , etiam de mea ſententia , C. Coſconius , judex noſter : quem , tu diſrumperis , cum ædilitium vides .

Volo uti mihi reſpondeas , num quis ex toto collegio legem ſit auſus ferre , præter unum te ? Quæ tanta in te fuit audacia ,

17 *Quod facit Cæſar*] Suetonius in D. Julio : Functus , inquit , Cæſar conſulatu , referentibus C. Memmio , L. Domitio Prætoribus , de actis ſuperioris anni cognitionem ſenatui detulit .

18 *Vendidiſſe*] Cum ædilitatem adipiſci non potueris , qui tamen infra præturam honor eſt . Subaudiri videtur , *ſcis* . Nam nec ad , *vides* , referri poteſt , vendidiſſe , nec ad , *ſcis* , quod ſequitur , omnino disjunctum a ſuperioribus . *Manutius* .

19 *Conſularem auctoritatem*] Paſſeratius expoſuit *auctoritatem conſularem* , jus ſententiæ loco conſulari dicendæ . Verum , cum taceant de hoc extraordinario honore veteres , quod in aliis , quibus tam inuſitata dignitas fuit decreta , diligenter annotarunt , cenſeo ſimpliciter eſſe ſic intelligendum : Fannium , propter tribunatum tam conſtanter & præclare bono reip. geſtum , tantam ſibi apud optimates auctoritatem peperiſſe , ac ſi fuiſſet conſul . *Græv.*

Digitized by Google

cia, quæ tanta vis, ut, cum novem tui [20] collegæ ſibi timendum eſſe duxerint, id unus tu, emerſus e cœno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, deſpiciendum, irridendum putares? Num quem poſt urbem conditam ſcias tribunum plebis egiſſe cum plebe, cum conſtaret ſervatum eſſe de cælo?

Simul etiam illud volo uti reſpondeas, cum, te tribuno plebis, eſſet etiam tum in republica lex Ælia, & Fuſia: quæ leges ſæpenumero tribunitios furores debilitarunt, & repreſſerunt: quas contra, præter te, nemo unquam eſt facere conatus: quæ quidem leges anno poſt, ſedentibus in templo duobus non conſulibus, ſed proditoribus hujus civitatis ac peſtibus, una cum auſpiciis, cum interceſſionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? Num quem ex tribunis plebis, quicunque ſeditioſi fuerint, tam audacem audieris fuiſſe, ut unquam contra legem Æliam aut Fuſiam concilium advocaret?

VIII. Quæro illud etiam ex te, conatuſne ſis, voluerisne, denique cogitaris, (eſt enim res ejuſmodi, ut, ſi tibi modo in mentem venit, nemo ſit, qui te ullo cruciatu eſſe indignum putet) cogitariſne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) ſed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicunque te aſpexiſſet, duplicem dolorem gemitumque ſuſciperet, & ex deſiderio clariſſimi & fortiſſimi civis, & ex honore turpiſſimi atque improbiſſimi? Adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquaſſatam civitatem, ſed captam hanc urbem atque everſam putares, ut augurem Vatinium ferre poſſemus?

Hoc loco quæro, ſi, id quod concupieras, augur factus eſſes: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix riſum tenebant: ſed quæro, ſi ad cætera vulnera, quibus putaſti

20 *Ut, cum tui*] Legendum cenſeo, *ut, quod tui novem collegæ*, &c. Aliter ſi legas, illud *id* quod ſequitur, quo referri poſſit, non habebit. Quod autem collegas Vatinii deterrebat a ferendis legibus, erat quod ſciebant quotidie de cælo ſervari. Id quod Vatinius contemnebat. *Goveanus*.

ſti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixiſſes auguratus tui; utrum decreturus fueris id, quod augures omnes uſque a Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas eſſe, an, quia tu ſemper ſic egiſſes, auſpicia fueris augur diſſoluturus?

IX. Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo, (quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu unquam, ſtante non modo majeſtate horum, ſed etiam urbe, te augurem fore putaſti. Verumtamen, ut ſomnia tua relinquam, ad ſcelera veniam) volo uti mihi reſpondeas: cum M. Bibulum conſulem, non dicam bene de republica ſentientem, ne tu mihi homo potens iraſcare, qui ab eo diſſenſiſti; ſed hominem certe nuſquam progredientem [21], nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis diſſentientem: cum eum tu conſulem in vincla duceres, & a tabula Valeria collegæ tui mitti juberent [22]: feceriſne ante Roſtra pontem continuatis tribunalibus, per quem conſul populi Romani moderatiſſimus & conſtantiſſimus, ſublato auxilio, excluſis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpiſſimo miſerrimoque ſpectaculo, non in carcerem, ſed ad ſupplicium & ad necem duceretur?

Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut ſciamus, utrum veterum facinorum ſis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his atque hujuſmodi conſiliis ac facinoribus, nomine C. Cæſaris, clementiſſimi atque optimi viri, ſcelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis omnibus expuliſſes, incluſum domi contineres; cumque non majeſtate imperii, non jure legum, ſed januæ præſidio & parietum cuſtodiis, conſulis vita tegeretur: miſeriſne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extrahe-

21 *Nuſquam progredientem*] Facete. Nam cum laudare videatur Bibuli modeſtiam, notat illud tempus, cum per vim foro pulſus, armorum metu domi ſe tenuit. Infra *Manut.*

22 *A tabula Valeria collegæ tui mitti juberent*] Tabulæ Valeriæ, qui locus erat in foro, meminit Cicero *Fam.* XIV. *ep.* 2. ad Terentiam uxorem, *Quemadmodum a Veſta ad tabulam Valeriam ducta eſſes*. Quem ego locum ſic intelligo, ut cum in carcerem duceretur Terentia, ad tabulam uſque Valeriam tantum deducta ſit, & inde miſſa. Quos igitur non vinculis coercere, ſed ignominia tantum carceris afficere magiſtratus volebat, ad tabulam uſque Valeriam duci jubebat, *Goveanus*.

ret, ut, quod in privatis ſemper eſt ſervatum, id, te tribuno plebis, conſuli domus exilium eſſe non poſſet?

Simulque mihi reſpondeto tu, qui nos, qui de communi ſalute conſentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, ſed intolerandus ex cœno neſcio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quæ auſpiciis inventis conſtituta eſt, iiſdem auſpiciis ſublatis conarere pervertere: deinde ſanctiſſimas leges, Æliam & Fuſiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Druſi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Syllana arma vixerunt, ſolus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui conſulem morti objeceris, incluſum obſederis, extrahere ex ſuis tectis conatus ſis: qui in eo magiſtratu non modo emerſeris ex mendicitate, ſed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tua rogatione [23] conareris?

X. Cum L. Vettium, qui in ſenatu confeſſus eſſet ſe cum telo fuiſſe, Cn. Pompejo, ſummo & clariſſimo civi, ſuis manibus necem afferre voluiſſe, in concionem produxeris; indicem in Roſtris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris, quo auctoritatis exquirendæ cauſa [24] cæteri tribuni plebis principes civitatis producere conſueverunt; ibi tu indicem Vettium, linguam & vocem ſuam ſceleri & menti tuæ præbere voluiſti, ut diceret L. Vettius in concione tua, rogatus a te, ſe auctores, & impulſores, & ſocios habuiſſe ſceleris illius eos viros, quibus e civitate ſublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas ſtare non poſſet? M. Bibulum, cujus incluſione contentus non eras, interficere volueras, ſpoliaveras conſulatu: patria privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus geſtis, quod ipſe ad imperatorias laudes a puero videlicet ſpectaras, vehementius invidebas: C. Curionem, per-

petuum

23 *Tua rogatione*] Ut quæreretur in eos, quos Vettius nominaſſet. Quam rogationem promulgavit, noo tulit, omnium mortalium convicio repudiatam. *Manut.*

24 *Auctoritatis exquirendæ cauſa*] Ante quam lex ferretur, clari viri, a tribuno pl. qui rogationem laturus erat, in Roſtra producti, rogatique ut dicerent quid ſentirent, ſuadebaot, diſſuadebantve legem. Cum igitur auctores populo eſſent, ut rogationem acciperet, vel antiquaret: recte Cicero dixit, *auctoritatis exquirendæ cauſa*. Idem.

petuum hoſtem improborum omnium, auctorem publici conſilii, libertate communi tuenda maxime liberum, cum filio principe juventutis, cum republica conjunctiore etiam, quam ab illa ætate poſtulandum fuit, delere voluiſti: L. Domitium, cujus dignitas & ſplendor præſtringebat, credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in poſterum autem propter omnium ſpem, quæ de illo eſt, atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum, hunc judicem noſtrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejuſdem Vettii indicio opprimere voluiſti. Qui ſi tum illam labem [25] peſtemque viciſſet, quod ei tuo ſcelere non licuit, reſpublica victa non eſſet. Hujus etiam filium eodem indicio & crimine ad patris interitum aggregare voluiſti. L. Paulum [26], qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domeſticos hoſtes, legibus exterminarat, hominem ad conſervandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregaſti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortiſſimorum civium numero ſejungendum non putaris.

XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cum jam Vettius ad arbitrium tuum peroraſſet, & civitatis lumina notaſſet, deſcendiſſetque de Roſtris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente: deinde interrogares, ecquoſnam alios poſſet nominare? Inculcariſne, ut C. Piſonem, generum meum, nominaret, qui in ſumma copia optimorum adoleſcentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? Itemque M. Laterenſem, hominem dies atque noctes de laude & de republica cogitantem? Promulgariſne, impuriſſime & perditiſſime hoſtis, quæſtionem de tot ampliſſimis & talibus viris, indicium Vettio, præmia ampliſſima [27]? Quibus rebus,

 omnium

25 *Qui ſi tum illam labem*] Si, Gabinio rejecto, conſul deſignatus eſſet. *Idem*.

26 *L. Paulum*] Conſul cum C. Marcello. Quos autem accuſando exterminaverit, incertum eſt. Vide epiſt. 24. lib. 11. ad Atticum.

27 *Indicium Vettio, præmia ampliſſima*] Male hodie editi, *indici*. Alterum ſe tuetur olim cuſis ac Pall. item libro S. Victoris. *Grut.* Vulgatæ lectionis aperta & commoda eſt ſententia. Quid autem ſibi velit Gruterus, fateor me non capere. Tamen, cum

Græ-

omnium mortalium non voluntate, ſed convicio repudiatis, fregeriſne in carcere cervices ipſi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret, ejuſque ſceleris in te ipſum quæſtio flagitaretur?

Et, quoniam crebro uſurpas, legem te de alternis conſiliis [28] rejiciendis tuliſſe, ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere ſine ſcelere potuiſſe, quæro, cum lex eſſet æqua promulgata initio magiſtratus, multas etiam alias tuliſſes, expectariſne [29], dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum [30]? & poſteaquam ille eſt reus factus, ſtatim tuleris in eum, qui tuam poſt legem reus factus eſſet: ut homo conſularis excluſus, miſer, puncto temporis ſpoliaretur beneficio & æquitate legis tuæ?

Dices familiaritatem tibi fuiſſe cum Q. Maximo. Præclara defenſio facinoris tui. Nam Maximi quidem ſumma laus eſt, ſumptis inimicitiis, ſuſcepta cauſa, quæſitore, conſilioque delecto, commodiorem inimico ſuo conditionem rejectionis dare noluiſſe: nihilque Maximus fecit alienum aut ſua virtute, aut illis viris clariſſimis, Paulis, Maximis, Africanis: quorum gloriam hujus virtute renovatam non modo ſperamus, verum etiam jam videmus. Tua fraus, tuum maleficium, tuum ſcelus illud eſt, te id, quod promulgaſſes miſericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus diſtuliſſe. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miſeriam ſuam conſolatur, quod imagines patris, & fratris ſui, fratriſque filiam [31], non in familia, ſed in carcere [32] collocatas audire maluit, quam videre.

XII.

Grævius Grutero aſſentiat, id Criticis ponderandum relinquo. *Olivetus.*

28 *De alternis conſiliis*] Tulit hanc legem Vatinius, ut reus, & accuſator omnes judices, & Quæſitorem ipſum ſemel poſſent rejicere, neque tamen ſuæ legis beneficio uti poſſent ii, quorum nomen delatum fuiſſet ante legem latam. *Ferrat.*

29 *Expectarit-ne*] Non ſtatim elapſo trinundino legem illam tulit Vatinius, ſed expectavit, donec reus fieret C. Antonius, Ciceronis collega in conſulatu, ſtatimque tulit. Id autem ſe feciſſe dicebat in gratiam Q. Fabii, qui conſul deinde fuit cum C. Trebonio. *Idem.*

30 *Apud Cn. Lentulum Claudianum*] Vict. & Man. *apud Cn. Lentulum, & Q. Claudium*. Quod ſic interpretatur Ferratius: idcirco duorum Prætorum fieri mentionem, quia damnatus eſt Antonius, tum de majeſtate, accuſante Cælio; tum de repetundis, accuſante Q. Fabio Maximo. Videtur Manutius idem velle.

31 *Fratriſque filiam*] Sororem, ut opinor, M. Antonii, poſtea triumviri, Vatinio nuptam ſignificat. *Manut.*

32 *In carcere*] Carcerem appellat Vatinii domum, in quam Antoniorum imagines, ducta Antonia, Vatinius tranſtulit, ademptas fortaſſe C. Antonio poſt damnationem. *Idem.*

Digitized by Google

XII. Et quoniam pecunias aliorum deſpicis, de tuis divitiis intolerantiſſime gloriaris, volo uti mihi reſpondeas, feceriſne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogariſne pecunias ex ærario tuis legibus? eripuerisſne partes [33] illo tempore cariſſimas partim a Cæſare, partim a publicanis? Quæ cum ita ſint, quæro ex te, ſiſne ex pauperrimo dives factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis acerrima [34]? ut omnes intelligere poſſent, a te non modo noſtra acta, quos tyrannos vocas, ſed etiam amiciſſimi tui legem eſſe contemptam: apud quem tu etiam nos criminari ſoles, qui illi ſumus amiciſſimi [35], cum tu ei contumelioſiſſime toties maledicas, quoties illi affinem te eſſe dicis.

Atque illud etiam ſcire ex te cupio, quo conſilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii [36], familiaris mei, cum toga pulla [37] accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, ſupplicationes te illas non probaſſe [38]. Optime. Nullæ fuerint ſupplicationes. Videſne, me nihil de anni [39] illius cauſa, nihil de eo, quod tibi cum ſummis viris commune eſſe videatur, ſed de tuis propriis ſceleribus ex te quærere? Nulla ſupplicatio fuerit. Cedo, quis unquam cœnarit atratus? Ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus ſit funeris: epulæ quidem ipſæ, dignitatis.

XIII. Sed omitto epulum, populi Romani feſtum diem, argento, veſte, omni apparatu, ornatuque viſendo: quis unquam

33 *Patres*] Manutius intelligit, *Munus, curationem, diſpenſationem ærarii, quæ ad Cæſarem Conſulem, qui de dividendo agro Campano legem tulerat, pertinebat*. Malim ego cum Goveano ſic explicare, ut a Cæſare magnam pecuniæ vim eripuerit Vatinius, ut ejus actiones juvaret: a Publicanis vero pecuniam emunxerit, ut remiſſionem petentes juvaret. *Abram.* Vide Turneb. Adv. XXI. 11.

34 *Acerrima*] Legem Juliam omnium acerrimam fuiſſe, patet etiam ex Oration. pro Poſtumo, & lib. III. de Offic. *Hot.* Vide *Indiculum Legum*.

35 *Amiciſſimi*] C. Cæſaris, quem tu tibi amiciſſimum ſoles dicere. *Idem*.

36 *In epulo Q. Arrii*] Epulum populo dedit, ad honorem patris mortui, in templo Caſtoris: ut infra. *Manut.*

37 *Cum toga pulla*] Cum cæteri accumberent albati. *Idem*.

38 *Supplicationes te illas non probaſſe*] Quia decretæ eſſent a ſenatu, referente, ut opinor, Bibulo conſule. Epulum enim publicum ſine ſacrificio non dabatur, nec ſine ſupplicatione ſacrificium erat. Feſtus autem & ſupplicationis, & epuli dies. *Idem*.

39 *Anni*] Quo Cæſar conſul.

quam in luctu domeſtico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla unquam data eſt? cum tot hominum millia accumberent, cum ipſe epuli dominus, Q. Arrius, albatus eſſet; tu in templum Caſtoris [40] te cum C. Fidulo atrato, cæteriſque tuis Furiis funeſtum intuliſti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ caſum? quis ſermo alius in illo epulo fuit, niſi, hanc tantam & tam gravem civitatem ſubjectam eſſe non modo furori, verum etiam irriſioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? nunquam epulum videras? nunquam puer, aut adoleſcens inter coquos [41] fueras? Fauſti, adoleſcentis nobiliſſimi, paulo ante ex epulo magnificentiſſimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum [42] cum toga pulla, & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, niſi id feciſſes, quod fas non fuit, niſi violaſſes templum Caſtoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares teſtificatum eſſe, ſupplicationes te illas non putare?

XIV. Quæro illud etiam ex te, quod privatus admiſiſti: in quo certe jam tibi dicere non licebit, cum clariſſimis viris cauſam tuam eſſe conjunctam: poſtulatuſne ſis lege Licinia & Junia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adeſſes die triceſimo? cum is dies veniſſet, feceriſne, quod in hac republica non modo factum ante nunquam eſt, ſed in omni memoria ſit omnino inauditum? appellariſne tribunos plebis, ne cauſam diceres? levius dixi: quanquam idipſum eſſet & novum, & non ferendum: ſed appellariſne nominatim peſtem illius anni, furiam patriæ, tempeſtatem reipublicæ, Clodium? qui tamen cum jure, cum more, cum poteſtate judicium impedi-

40 *In templum Caſtoris*] Opinor magiſtratus, & ſenatores, aut etiam equites Romanos in templo, reliquam plebem in foro cœnaſſe. *Idem*.

41 *Inter coquos*] Quidam *inter coævos*: quod merito deleverunt viri docti. Nam hæc vox non reperitur apud Ciceronem, & hujus ætatis ullum ſcriptorem. *Græv.* Antepono *inter coquos*, quod veterem illam famem, de qua paulo poſt, magis exprimat. *Abram.*

42 *Dominum*] Aut ſubaudiendum, aut addendum *videras*: ut ſit ordo: Videraſne dominum epuli, & ejus amicos cum toga pulla ante convivium, id eſt, qui cum toga pulla accumberet ante oculos epulantis populi Romani? *Manut.*

pedire non poſſet, rediit ad illam vim & furorem ſuum, ducemque ſe militibus tuis præbuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius putes, quam abs te eſſe quæſitum; nullum onus imponam mihi teſtimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem iſto loco video eſſe dicenda, ſervabo, teque non arguam, ſed, ut in cæteris rebus feci, rogabo. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate poſt urbem conditam tribunos plebis appellarit, ne cauſam diceret? num quis reus in tribunal ſui quæſitoris aſcenderit, eumque vi deturbarit? ſubſellia diſſiparit? urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio diſturbando commiſerit, quarum rerum cauſa judicia ſunt conſtituta? Sciaſne tum fugiſſe Memmium? accuſatores eſſe tuos de tuis, tuorumque manibus ereptos? judices quæſtionum de proximis tribunalibus eſſe depulſos? in foro, in luce, inſpectante populo Romano, quæſtionem, magiſtratus, morem majorum, leges, judices, ſcelerum pœnam eſſe ſublatam? Hæc omnia ſciaſne diligentia C. Memmii publicis tabulis eſſe notata, atque teſtata?

Atque illud etiam quæro, cum, poſtea quam es poſtulatus, ex legatione [43] redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur; teque, cum tibi, utrum velles, liceret [44], dictitaris cauſam dicere maluiſſe: qui conſentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluiſſes appellatione improbiſſima te ad auxilium nefarium confugiſſe?

XV. Et quoniam legationis tuæ facta mentio eſt, volo etiam audire de te; quo tandem ſenatus-conſulto legatus ſis? De geſtu intelligo quid reſpondeas; tua lege, dicis. Eſne igitur patriæ certiſſimus parricida? ſperaraſne id, ut patres conſcripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem ſenatui relinquebas, quod nemo unquam ademit, ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? Adeone tibi ſordidum conſilium publicum viſum eſt? adeo afflictus ſenatus, adeo miſera & proſtrata reſpublica, ut non nuntios pacis ac belli, non cura-

43 *Ex legatione*] Legatus cum Cæſare in Galliam ivit: deinde, accuſatus lege Licinia & Junia, ne judicium jure legationis defugiſſe videretur, in urbem rediit. *Idem*.

44 *Liceret*] Jure legationis. Nam qui reipublicæ cauſa abeſſet, eum ne vocare in judicium liceret, Memmia lege ſancitum erat. Val. Max. III. 7. *Idem*.

curatores, non interpretes, non bellici conſilii auctores, non miniſtros muneris provincialis ſenatus more majorum deligere poſſet? Eripueras ſenatui provinciæ decernendæ poteſtatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii diſpenſationem: quæ nunquam ſibi populus Romanus appetivit, qui [a] nunquam hæc a ſummi conſilii gubernatione auferre conatus eſt. Age, factum eſt horum aliquid in aliis: raro: ſed tamen factum eſt, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos unquam audivit ſine ſenatus-conſulto? Ante te nemo. Poſt continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ [45] Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quod non ſolum facto tuo, ſed etiam exemplo rempublicam vulneraſti: neque tantum es improbus ipſe, ſed etiam alios docere [b] voluiſti.

Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum ego legem de ambitu ex ſenatus-conſulto tulerim, ſine vi tulerim, ſalvis auſpiciis tulerim, ſalva lege Ælia & Fuſia, tu eam eſſe legem non putes: præſertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latæ ſint, paream. Cum mea lex dilucide vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT, [46], GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO [47] PRÆSTITUTA DIE: quæ tanta in te ſit amentia, ut in ipſa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui [48] certiſſimi gladiatoris ſimilem

a Lamb. *nunquam antea ſummi conſilii gubernationem*

45 *In duobus prodigiis reip.*] In Piſone & Gabinio Coſſ. quibus & proviocias, & legatos lege ſua Clodius dedit. *Idem*.

b Lamb. *valuiſti. Ob haſce omnes res, ſciaſne te ſeveriſſimarum hominum, Sabinorum, fortiſſimorum virorum, Marſorum, & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec poſt Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidiſſe? Atque illud etiam audire ex te cupio: quare, cum ego legem de ambitu tulerim ex S. C. tulerim ſine vi, tulerim ſalvis auſpiciis, tulerim ſalva lega Ælia & Fuſia: tu eam eſſe legem non putes: præſertim cum ega legibus tuis, quoquomodo latæ ſint, paream. Cum mea lex dilucide vetet*, biennio, quo quis petat, petiturusve ſit, gladiatores dare, niſi ex teſtamento præſtituta die: *quæ tanta in te ſit amentia, ut in ipſa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui certiſſimi gladiatoris ſimilem tribunum plebis poſſe reperiri, qui ſe interponat, quo minus reus mea lege fiat? At ſi*

46 *Biennio, quo quis petat, petiturusve ſit*] Id Cicero fecit eo conſilio, quia gladiatores dabantur, ut eo munere populus delinitus faveret iis, qui dediſſent in petitione magiſtratuum. *Idem*.

47 *Niſi ex teſtamento*] Niſi moriens aliquis teſtamento mandaſſet, uti certo quodam tempore gladiatores darentur. Qua ratione hærere in eo culpa non poterat, qui petens, aut brevi petiturus magiſtratum, eos ex teſtamento daret. *Idem*.

48 *Illius tui*] Clodii tribuni pl. qui, Vatinio apud Memmium prætorem accuſato, judicium per vim ſuſtulit. *Idem*.

lem tribunum plebis poſſe reperiri, qui ſe interponat, quo minus reus mea lege fias? Ob haſce omnes res, ſciaſne te ſeveriſſimorum hominum, Sabinorum, fortiſſimorum virorum, Marſorum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec poſt Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidiſſe?

XVI. At ſi hæc omnia contemnis ac deſpicis, quod ita tibi perſuaſeris, ut palam dictitas, te, diis hominibuſque invitis, amore in te incredibili quodam C. Cæſaris, omnia, quæ velis, conſecuturum: ecquid audieris, ecquiſnam tibi dixerit, C. Cæſarem nuper Aquilejæ, cum de quibuſdam eſſet mentio facta, dixiſſe, C. Alfium præteritum permoleſte tuliſſe, quod in homine ſummam fidem probitatemque cognoſſet: graviterque etiam ſe ferre, prætorem aliquem eſſe factum, qui a ſuis rationibus diſſenſiſſet? tum quæſiſſe quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipſum reſpondiſſe, Vatinium in tribunatu gratis nihil feciſſe? qui omnia in pecunia poſuiſſet, honore animo æquo carere debere?

Quod ſi ipſe, qui te ſuæ dignitatis augendæ cauſa periculo tuo, nullo ſuo delicto, ferri præcipitem eſt facile paſſus, tamen te omni honore indigniſſimum judicat: ſi te vicini, ſi affines, ſi tribules ita oderunt, ut repulſam tuam, triumphum ſuum duxerint: ſi nemo aſpicit, quin ingemiſcat; nemo mentionem facit, quin execretur: ſi vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum viderunt, tanquam auſpicium malum deteſtantur: ſi cognati reſpuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubeſcunt: ſtrumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam ſe locis collocarunt: ſi es odium publicum populi, ſenatus, univerſorum hominum ruſticanorum; quid eſt, quam ob rem præturam potius exoptes, quam mortem? præſertim cum popularem te velis eſſe, neque ulla in re populo gratius facere poſſis. Sed, ut aliquando audiamus, quam copioſe mihi ad rogata reſpondeas, concludam jam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipſa cauſa rogabo.

XVII. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iiſdem verbis laudares, quibus

cum verbis laudare & boni viri, & boni cives conſueverunt, cum in eundem nuper ab eadem illa teterrima Furia productus ad populum, cupidiſſime falſum teſtimonium dixeris? An erit hæc optio & poteſtas tua, ut, cum Clodianas operas, & facinoroſorum hominum & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixiſti, gladiatoribus & beſtiariis obſediſſe rempublicam: cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem ſingulari virtute, fide, conſtantia vituperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, & clariſſimo viro nonnullam laudatione tua labeculam aſpergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius eſſe, qui a te vituperantur) veruntamen quæro, cum in republica adminiſtranda T. Annio cum P. Sextio conſiliorum omnium ſocietas fuerit, (id quod non ſolum bonorum, verum etiam improborum judicio declaratum eſt: eſt enim reus uterque ob eandem cauſam, & eodem crimine: alter [49] die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem eſſe, quam te, nunquam ſoles confiteri: alter [50] tuis conſiliis, illo [51] tamen adjuvante) quæro, qui poſſis eos [52], quos crimine conjungis, teſtimonio disjungere.

Extremum illud eſt, quod mihi abs te reſponderi velim: cum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixeriſne, nec tibi placuiſſe, nec oportuiſſe Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accuſandum potius fuiſſe? etiam illud dixeris cauſam Milonis, fortiſſimi viri, conjunctam cum hoc exiſtimari? quæ pro me a Sextio facta ſint, bonis eſſe grata? Non coarguo inconſtantiam orationis, ac teſtimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis eſſe dicis, in eas pluribus verbis teſtimonium dixiſti: quicum autem ejus cauſam periculumque conjungis, eum ſummis laudibus extuliſti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accuſandum omnino fuiſſe negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, ſi te in teſtimonio conſuli nolis, ne quid tibi auctorita-

tis [53]

49 *Alter*] Milo: a P. Clodio. *Idem*.

50 *Alter*] Sextius. Tu enim Albinovanum ad accuſandum impuliſti.

51 *Illo*] Clodio. *Idem*.

52 *Eos*] Milonem, & Sextium.

tis [53] a me tributum eſſe videatur, dixeriſne in eum teſtimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuiſſe?

53 *Ne quid tibi auctoritatis*] Nemo conſulitur, niſi cui aliquid tribuatur; ei vero, qui teſtimonium dicat, cur quidquam tribuat defenſor ejus, in quem dicitur? Jocatur igitur Cicero, cum ait: *Si te in teſtimonio conſuli nolis:* cum ipſe ſit is, qui nolit eum conſulere, ne quid auctoritatis ei tribuiſſe videatur. Aliquid omnino, quo concludatur interrogatio, videtur deſiderari. *Idem*.

PRO
MARCO CÆLIO.
ORATIO XXXIV.

ARGUMENTUM.

M. Cælius Rufus Eques Romanus, cujus extat epiſtolarum liber ad Ciceronem, adoleſcens pulcher aſpectu, & ſummo ingenio præditus, poſt damnatum C. Antonium conſularem, quem ipſe de majeſtate accuſaverat, factus eſt familiaris Clodiæ, uxoris quondam Metelli Celeris, impudicæ matronæ, a qua etiam pecuniam mutuam accepit. Cum deinde accuſaret Sempronium Atratinum de ambitu, & abſolutum rurſus in judicium retraheret, Clodia vero ſuſpicaretur a Cælio ſibi venenum paratum fuiſſe; hæc L. Atratino Sempronii filio perſuaſit, ut nomen Cælii deferret lege Lutatia de vi, cum ſubſcriptoribus Herennio, Clodio, & Balbo. Defenſum a M. Craſſo Cælium, Cicero ipſe hac oratione defendit apud Cn. Domitium Prætorem, Marcellino & Philippo Coſſ. Ferratius.

Ipſe quoque Cælius egit cauſam ſuam, auctore Quintiliano, lib. II. *cap.* I. *& Suetonio de claris Rhetoribus.* Manut.

Abſolutum hoc judicio Cælium fuiſſe conſtat, Prætoremque poſtea fuiſſe, interfectumque civili bello inter Cæſarem & Pompejum. Scribit enim Cæſar, lib. Civ. III. *eum ſenatus decreto a Rep. remotum, a Conſule ſenatu prohibitum, & de Roſtris, cum concionari vellet, deductum, Turios ſeſe contuliſſe, ubi ab equitibus Gallis & Hiſpanis, qui eo miſſi fuerant, interfectus eſt. De legibus ab illo latis, Cæſar eodem libro, & Cicero,* Fam. VIII. 17. *De iracundia ſingulari, Seneca* de Ira, *lib.* III, *De eloquentia, & variis ipſius actionibus Cicero in Bruto, cap.* 79. Hotoman.

I. SI quis, Judices, forte nunc adſit, ignarus legum, judiciorum, conſuetudinis noſtræ: miretur profecto, quæ ſit tanta atrocitas hujuſce cauſæ, quod diebus feſtis ludiſque publicis, omnibus negotiis forenſibus intermiſſis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas ſtare non poſſit. Idem, cum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis conſceleratiſque civibus, qui armati ſenatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet: crimen, quod verſetur in judicio, requirat. Cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari: ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia, accuſari ab ejus filio, quem ipſe in judicium & vocet, & vocarit: oppugnari autem opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laborioſos exiſtimet, quibus otioſis ne in communi quidem otio liceat eſſe.

Etenim, ſi attendere diligenter, exiſtimare vere de omni hac cauſa volueritis, ſic conſtituetis, Judices, nec deſcenſurum quemquam ad hanc accuſationem fuiſſe, cui, utrum vellet [1], liceret: nec, cum deſcendiſſet, quidquam habiturum ſpei fuiſſe, niſi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humaniſſimo atque optimo adoleſcenti, meo neceſſario, ignoſco, qui habet excuſationem vel pietatis, vel neceſſitatis, vel ætatis. Si voluit accuſare: pietati tribuo. Si juſſus eſt: neceſſitati. Si ſperavit aliquid: pueritiæ. Cæteris non modo nihil ignoſcendum, ſed etiam acriter eſt reſiſtendum.

II. Ac mihi quidem videtur, Judices, hic introitus defenſionis adoleſcentiæ M. Cælii maxime convenire, ut ad ea, quæ accuſatores, deformandi hujus cauſa, detrahendæ ſpoliandæque

1 *Utrum vellet*] Atratinus enim juſſus fuerat a patre Cælium accuſare: neque poterat non parere patri. *Ferrat.*

dæque dignitatis gratia dixerunt, primum reſpondeam. Objectus eſt pater varie, quod aut parum ſplendidus ipſe, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate Cælius notis ac majoribus natu, etiam ſine mea oratione, tacitus, facile ipſe reſpondet. Quibus autem, propter ſenectutem, quod jam diu minus in foro nobiſcum verſatur, non æque eſt cognitus; hi ſic habeant: quæcunque in equite Romano dignitas eſſe poſſit, quæ certe poteſt eſſe maxima, eam ſemper in M. Cælio habitam eſſe ſummam, hodieque haberi, non ſolum a ſuis, ſed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de cauſa eſſe notus.

Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixiſtis, eſt quidem iſta noſtra exiſtimatio, ſed judicium certe parentis. Quid nos opinemur, audietis ex juratis. Quid parentes ſentiant, lacrymæ matris incredibiliſque mœror, ſqualor patris & hæc præſens mœſtitia, quam cernitis, luctuſque declarat.

Nam, quod eſt objectum, municipibus eſſe adoleſcentem non probatum ſuis: nemini unquam præſenti Puteolani majores honores habuerunt, quam abſenti M. Cælio: quem & abſentem in ampliſſimum ordinem [2] cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectiſſimos viros, & noſtri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc judicium, & cum graviſſima atque ornatiſſima laudatione miſerunt. Videor mihi jeciſſe fundamenta defenſionis meæ: quæ firmiſſima ſunt, ſi nituntur judicio ſuorum. Neque enim vobis ſatis commendata hujus ætas eſſe poſſet, ſi non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illuſtri ac tam gravi diſpliceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam: & meus hic forenſis labor, vitæque ratio dimanavit ad exiſtimationem hominum paulo latius commendatione ac judicio meorum. Nam, quod objectum eſt de pudi-

2 *In ampliſſimum ordinem*] In Decuriones, Senatores enim ſimul eſſe poterant Romæ, qui vicem Senatus agebant in municipiis. & in ſuo quilibet municipio. *Idem*.

pudicitia, quodque omnium accuſatorum non criminibus, ſed vocibus, maledictiſque celebratum eſt, id nunquam tam acerbe feret M. Cælius, ut eum pœniteat non deformem eſſe natum. Sunt etenim iſta maledicta pervulgata in omnes, quorum in adoleſcentia forma & ſpecies fuit liberalis. Sed aliud eſt maledicere, aliud accuſare. Accuſatio crimen deſiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teſte confirmet. Maledictio autem nihil habet propoſiti, præter contumeliam: quæ ſi petulantius jactatur [3], convicium; ſi facetius, urbanitas nominatur.

Quam quidem partem accuſationis admiratus ſum, & moleſte tuli potiſſimum eſſe Atratino datam. Neque enim decebat, neque ætas illa poſtulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adoleſcentis, in tali illum oratione verſari. Vellem aliquis ex vobis robuſtioribus hunc maledicendi locum ſuſcepiſſet. Aliquanto liberius, & fortius, & magis more noſtro refutaremus iſtam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam levius, quod & pudor tuus moderatur orationi meæ; & meum erga te, parentemque tuum, beneficium tueri [4] debeo. Illud tamen te eſſe admonitum volo: primum, qualis es, talem te eſſe exiſtimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate ſejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cum tibi falſo reſponſa ſint, erubeſcas. Quis eſt enim, cui via iſta non pateat? qui iſti ætati, atque etiam dignitati non poſſit quam velit petulanter, etiam ſi ſine ulla ſuſpicione, at non ſine argumento, maledicere? Sed iſtarum partium culpa eſt eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus: ingenii, quod ornate, politeque dixiſti.

IV. Verum ad iſtam omnem orationem brevis eſt defenſio. Nam quoad ætas M. Cælii dare potuit iſti ſuſpicioni locum, fuit primum ipſius pudore, deinde etiam patris diligentia diſciplinaque munita: qui ut huic virilem togam dedit, nihil

dicam

3 *Jactatur*] Legendum eſt, *jaciatur*. Muret. Var. Lect. lib. VIII. cap. 19.

4 *Tueri*] Cum patrem defenderim accuſatum a Cælio, contumelioſe agere cum filio non debeo. *Ferrat.* —

dicam hoc loco de me : tantum ſit , quantum vos exiſtimatis : hoc dicam , hunc a patre continuo ad me eſſe deductum. Nemo hunc M. Cælium in illo ætatis flore vidit , niſi aut cum patre , aut mecum , aut in M. Craſſi caſtiſſima domo , cum artibus honeſtiſſimis erudiretur.

Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Cælio eſt , longe ab iſta ſuſpicione abhorrere debet. Hoc enim adoleſcente ſcitis conſulatum mecum petiſſe Catilinam . Ad quem ſi acceſſit , aut ſi a me diſceſſit unquam , (quanquam multi boni adoleſcentes illi homini nequam atque improbo ſtuduerunt) tum exiſtimetur Cælius Catilinæ nimium familiaris fuiſſe . At enim poſtea ſcimus , & vidimus eſſe hunc in illius amicis. Quis negat ? Sed ego illud tempus ætatis , quod ipſum ſua ſponte infirmum , aliorum libidine infeſtum eſt [5] , id hoc loco defendo . Fuit aſſiduus mecum , prætore me : non noverat Catilinam . Africam tum prætor ille obtinebat . Secutus eſt annus . Cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit . Mecum erat hic : illi ne advocatus quidem venit unquam . Deinceps fuit annus , quo ego conſulatum petivi : petebat Catilina mecum . Nunquam ad illum acceſſit : a me nunquam receſſit .

V. Tot igitur annos verſatus in foro ſine ſuſpicione , ſine infamia , ſtuduit Catilinæ iterum petenti . Quem ergo ad finem putas cuſtodiendam illam ætatem fuiſſe ? Nobis quidem olim annus erat unus , ad cohibendum [6] brachium toga , conſtitutus : & ut exercitatione , ludoque campeſtri [7] tunicati uteremur . Eademque erat , ſi ſtatim mereri ſtipendia cœperamus , caſtrenſis ratio ac militaris . Qua in ætate , niſi qui ſe ipſe

5 *Infeſtum eſt*] Paſſive , pro , infeſtatur : ut pro Amerino , *filii vita infeſta* . Et de Prov. *Excurſionibus barbarorum infeſta via* . Man. Vide Gellium, Noct. Att. IX. 12.

6 *Ad cohibendum*] Modeſtiæ cauſa manum intra togam continebant , & cum ſe in campo Romæ , vel in caſtris exercebant , utebantur tunica , ne corporis nuditas appareret . *Ferrat.*

7 *Campeſtri*] Non , ludo campeſtri , ſed , campeſtri tunicati uteremur : & hoc modeſtiæ cauſa . Erat autem campeſtre veſtitus hiemalis , ſupra tunicam . Unde Horatius de re abſurda : *Penula ſolſtitio , campeſtre nivalibus auris* . Et Aſconius pro Scauro : *Cato prætor judicium , quia æſtate agebatur , ſine tunica exercuit , campeſtri ſub toga cinctus* . Manut. Hunc locum non aliter intellexit H. Valeſius , non probante Grævio , cui *ludus campeſtris* eſt , quæ crebro dicitur *meditatio campeſtris* apud Suetonium & alios .

* In hac Manutii adnotatione mendum eſſe videtur , dum ait : *Erat autem* Campeſtre *veſtitus hiemalis* . Contrarium indicant Horatii & Aſconii verba.

ipſe ſua gravitate & caſtimonia, & cum diſciplina domeſtica, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo a ſuis cuſtoditus eſſet, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa imperia ætatis, integra, atque inviolata præſtitiſſet: de ejus fama ac pudicitia, cum is jam ſe corroboraviſſet, ac vir inter viros eſſet, nemo loquebatur.

Studuit Catilinæ, cum jam aliquot annos eſſet in foro, Cælius. Et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. Habuit enim ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, permulta maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris. Flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam ſtudia rei militaris. Neque ego unquam fuiſſe tale monſtrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diverſiſque inter ſe pugnantibus naturæ ſtudiis, cupiditatibuſque conflatum.

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis turpioribus conjunctior? Quis civis meliorum partium aliquando? quis tetrior hoſtis huic civitati? Quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate avarior? quis in largitione effuſior? Illa vero, Judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obſequio, cum omnibus communicare quod habebat, ſervire temporibus ſuorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, ſcelere etiam, ſi opus eſſet, & audacia: verſare ſuam naturam & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere, & flectere: cum triſtibus ſevere, cum remiſſis jucunde, cum ſenibus graviter, cum juventute comiter, cum facinoroſis audaciter, cum libidinoſis luxurioſe vivere.

Hac ille tam varia, multiplicique natura, cum omnes omnibus ex terris homines improbos, audaceſque collegerat: tum etiam multos fortes viros, & bonos ſpecie quadam virtutis aſſimulatæ tenebat. Neque unquam ex illo delendi hujus im-

imperii tam conſceleratus impetus extitiſſet , niſi tot vitiorum tanta immanitas quibuſdam facilitatis & patientiæ radicibus niteretur . Quare iſta conditio , Judices , reſpuatur , nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat . Eſt enim commune cum multis , & cum quibuſdam etiam bonis . Me ipſum , me inquam , quondam pene ille decepit , cum & civis mihi bonus , & optimi cujuſque cupidus , & firmus amicus ac fidelis videretur . Cujus ego facinora oculis prius , quam opinione , manibus ante , quam ſuſpicione , deprehendi . Cujus in magnis catervis amicorum , ſi fuit etiam Cælius , magis eſt , ut ipſe moleſte ferat erraſſe ſe , ſicuti nonnunquam in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet , quam ut iſtius amicitiæ crimen reformidet .

VII. Itaque a maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam oratio eſt veſtra delapſa . Poſuiſtis enim , atque id tamen titubanter & ſtrictim , conjurationis hunc , propter amicitiam Catilinæ , participem fuiſſe : in quo non modo crimen non hærebat , ſed vix diſerti adoleſcentis cohærebat oratio . Qui enim tantus furor in Cælio ? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus , aut in re atque fortuna ? ubi denique eſt in iſta ſuſpicione Cælii nomen auditum ? Nimium multa de re minime dubia loquor : hoc tamen dico , non modo ſi ſocius conjurationis , ſed niſi inimiciſſimus iſtius ſceleris fuiſſet , nunquam conjurationis accuſatione [8] adoleſcentiam ſuam potiſſimum commendare voluiſſet .

Quod , haud ſcio , an de ambitu & de criminibus iſtis ſodalium ac ſequeſtrium (quoniam huc incidi) ſimiliter reſpondendum putem . Nunquam enim tam Cælius amens fuiſſet , ut , ſi ſe iſto infinito ambitu commaculaſſet , ambitus alterum accuſaret : neque ejus facti in altero ſuſpicionem quæreret , cujus ipſe ſibi perpetuam licentiam optaret : nec , ſi ſibi ſemel periculum ambitus ſubeundum putaret , ipſe alterum iterum ambitus crimine arceſſeret [9] . Quod quanquam nec ſapien-

8 *Conjurationis accuſatione*] Accuſato C. Antonio , collega Ciceronis . Infra . *Manut.*

9 *Iterum arceſſeret*] Jam ſupra dictum eſt Cælium ambitus crimine L. Atratinum ſemel accuſaſſe , eundemque abſolutum iterum accuſaſſe . Hæ ſunt tres Cælii accuſationes , quas Cicero in Brut. ſignificat , cap. 79. *Hotom.*

pienter & me invito facit, tamen eſt ejuſmodi cupiditatis, ut magis inſectari alterius innocentiam, quam de ſe timide cogitare videatur.

Nam quod æs alienum objectum eſt, ſumptus reprehenſi, tabulæ flagitatæ: videte, quam pauca reſpondeam. Tabulas, qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit. Verſuram nunquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus eſt, habitationis: triginta millibus dixiſtis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii inſulam eſſe venalem [10], cujus hic in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus. Vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium veſtrum accommodaviſtis.

Reprehendiſtis, a patre quod ſemigrarit. Quod quidem jam in hac ætate minime reprehendendum eſt. Qui cum & ex reipublicæ cauſa eſſet mihi quidem moleſtam, ſibi tamen glorioſam victoriam conſecutus, & per ætatem magiſtratus petere poſſet, non modo permittente patre, ſed etiam ſuadente, ab eo ſemigravit: &, cum domus patris a foro longe abeſſet, quo facilius & noſtras obire domos, & ipſe a ſuis coli poſſet, conduxit in Palatio non magno domum.

VIII. Quo loco poſſum dicere id, quod vir clariſſimus, M. Craſſus, cum de adventu regis Ptolemæi quereretur [11], paulo ante dixit: *Utinam ne in nemore Pelio* ..... ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. *Nam nunquam be-*

10 *Inſulam eſſe venalem*] Nam ſi ædicularum Clodii locatio tanti æſtimatur; in quo mendacium eſt; quia Cælius in iis habitat non triginta millibus, ſed decem millibus: quanti æſtimabitur inſula ejuſdem Clodii? Mendacium igitur hoc accommodatum eſt Clodio, inſulam ſuam vendere cupienti. Inſula duplex eſt, major, & minor. Major, ædes aliquot junctæ, viis undique terminatæ. Minor, una domus eſt, viarum ambitu finita. Eam domum, quod ex Plin. XXXVI, 15, licet intelligere, Clodius emit H-S. centies quadragies ſepties millibus. *Manut.*

11 *Cum de adventu regis Ptolemæi quereretur*] Pulſus a ſuis civibus Ptolemæus, rex Alexandrinus, Romam ſe contulit, ut a ſenatu, populoque Romano reſtitueretur. Eodem tempore legati Alexandrini contra eum venerunt: quorum Ptolemæus magnam partem per inſidias ſuſtulit, in iis principem legationis Dionem Academicum. Objecerat autem accuſator, pulſatos eſſe a Cœlio Puteolis Alexandrinos legatos. Quam partem Craſſus cum refelleret, queſtus eſt de adventu Ptolemæi. Niſi enim veniſſet Romam, legati non veniſſent: ita pulſatio Puteolana non nominaretur. In quo uſurpavit illud Ennii: *Utinam ne in nemore Pelio*: ita repetens longinquam cauſam, unde argumentum ſumpſerunt accuſatores de pulſatione Puteolana, ut repetierat poeta cauſam ejus amoris, qui Medeam perdidit. Hos verſus ex Medea, Ennii tragœdia, recitat ſcriptor Rhet. ad Herenn. lib. III. Cic. de Nat. D. III. 30. *Idem.*

ra errans hanc moleſtiam nobis exhiberet, *Medea animo ægra, amore ſævo ſaucia* ..... Sic enim, Judices, reperietis, quod, cum ad id loci venero, oſtendam, hanc Palatinam Medeam [12], migrationemque [13] huic adoleſcenti cauſam ſive malorum omnium, ſive potius ſermonum fuiſſe.

Quamobrem illa, quæ ex accuſatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus veſtra prudentia, Judices, non pertimeſco. Ajebant enim fore teſtem ſenatorem, qui ſe pontificiis comitiis pulſatum a Cælio diceret. A quo quæram, ſi prodierit: primum cur ſtatim nihil egerit [14]: deinde, ſi id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipſe per ſe: cur tanto poſt potius, quam continuo, queri maluerit. Si mihi ad hæc acute, arguteque reſponderit, tum quæram denique, ex quo iſte fonte ſenator emanet. Nam ſi ipſe orietur & naſcetur ex ſeſe, fortaſſe, ut ſoleo, commovebor. Sin autem, ut rivulus, arceſſitus & ductus ab ipſo capite accuſationis veſtræ; lætabor, cum tanta gratia tantiſque opibus accuſatio veſtra nitatur, unum ſenatorem ſolum eſſe, qui vobis gratificari vellet, inventum.

Nec tamen illud genus alterum nocturnorum teſtium pertimeſco. Eſt enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores ſuas, a cœna redeuntes, attrectatas eſſe a Cælio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt: cum ſit his confitendum, nunquam ſe, ne congreſſu quidem, & conſtituto [15] cœpiſſe de tantis injuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis hujus, Judices, & jam proſpicitis animis, &, cum inferetur, propulſare debebitis. Non enim ab iiſdem accuſatur M. Cælius, a quibus oppugnatur. Palam in eum tela jaciuntur, clam ſubminiſtrantur. Neque id ego dico, ut invidioſum ſit in eos, quibus glorioſum hoc etiam eſſe debet. Funguntur officio: defendunt ſuos: faciunt

12 *Palatinam Medeam*] Clodiam, in Palatio habitantem: quam feſtive Cicero Palatinam Medeam vocat: quia Cœlium Atratinus accuſator, ut in Fortunatiano legitur, pulchellum Jaſonem appellaverat. *Idem*.

13 *Migrationemque*] Quod in Palatium migraverit conducta domo. *Idem*.

14 *Nihil egerit*] Contra Cœlium, cur de injuria non accuſaverit. *Idem*.

15 *Congreſſu & conſtituto*] Moris fuit antequam in jus iretur, ut domi apud amicos communes experirentur, ſi forte ſedari ab iis controverſia poſſet. Cic. pro Quintio, & pro Cæcin. *Hotom.*

ciunt quod viri fortiſſimi ſolent. Læſi dolent, irati efferuntur, pugnant laceſſiti. Sed veſtræ ſapientiæ tamen eſt, Judices, non, ſi cauſa juſta eſt viris fortibus oppugnandi M. Cælium, ideo vobis quoque vos cauſam putare eſſe juſtam alieno dolori potius, quam veſtræ fidei conſulendi. Quæ ſit multitudo in foro, quæ genera, quæ ſtudia, quæ varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam multos eſſe arbitramini, qui hominibus potentibus, gratioſis, diſertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro ſe offerre ſoleant, operam navare, teſtimonium polliceri?

Hoc ex genere ſi qui ſe in hoc judicium forte projecerint, excluditote eorum cupiditatem, Judices, ſapientia veſtra: ut eodem tempore & hujus ſaluti, & religioni veſtræ, & contra periculoſiſſimas hominum potentias conditioni omnium civium providiſſe videamini. Equidem vos abducam a teſtibus: neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in voluntate teſtium collocari ſinam: quæ facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri poteſt. Argumentis agemus: ſignis omni luce clarioribus crimina refellemus. Res cum re, cauſa cum cauſa, ratio cum ratione pugnabit.

X. Itaque illam partem cauſæ facile patior graviter & ornate a M. Craſſo eſſe peroratam, de ſeditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulſatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum eſſet ab eodem etiam de Dione [16]. De quo ipſo tamen quid eſt, quod expectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Etenim reus, qui hujus dictus eſt & adjutor fuiſſe, & conſcius, P. Aſcitius; is judicio eſt liberatus. Quod igitur eſt hujuſmodi crimen, ut, qui commiſit, non neget: qui negavit, abſolutus ſit: id hic pertimeſcat, qui non modo a facto, verum etiam a conſcientiæ ſuſpicione abfuit? Et, ſi Aſcitio cauſa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui iſtius facti non modo ſuſpicione, ſed ne infamia quidem eſt aſperſus?

At

16 *De Dione*] Objecerant Cælio adverſarii ſeditiones Neapoli excitatas, Puteolis pulſatos Alexandrinorum legatos, qui contra regem Ptolemæum Romam venerant, erepta Pallæ bona, interfectum Dionem illius legationis principem, de quo infra. *Ferrat.*

At prævaricatione eſt Aſcitius liberatus. Perfacile eſt iſti loco reſpondere, mihi præſertim, a quo iſta cauſa defenſa eſt. Sed Cælius optimam cauſam Aſcitii eſſe arbitratur: cujuſmodi autem ſit, a ſua putat eſſe ſejunctam: neque ſolum Cælius, ſed etiam adoleſcentes humaniſſimi & doctiſſimi, rectiſſimis ſtudiis atque optimis artibus præditi, Titus, Cajuſque Coponii, qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt: qui cum doctrinæ ſtudio atque humanitatis, tum etiam hoſpitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Luccejum, ut audiſtis. Fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut ſummo ſplendore præditus, frater ejus, de M. Cælio exiſtimet, ex ipſis, ſi producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus cauſa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, Judices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etſi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnunquam verebar, ne illa ſubtiliter ad criminandum inducta oratio ad animos veſtros ſenſim ac leniter accideret. Dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus; &, qui in reliqua vita mitis eſſet, & in hac ſuavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, verſari perjucunde ſoleret, fuit in hac cauſa pertriſtis quidam patruus, cenſor, magiſter. Objurgavit M. Cælium, ſicut neminem unquam parens. Multa de incontinentia, intemperantiaque diſſeruit. Quid quæritis, Judices? ignoſcebam vobis attente audientibus, propterea quod egomet tam triſte illud, & tam aſperum genus orationis horrebam.

Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuiſſe meo neceſſario Beſtiæ [17] Cælium familiarem: cœnaſſe apud eum, ventitaſſe domum, ſtuduiſſe præturæ. Non me hæc movent, quæ perſpicue falſa ſunt. Etenim eos una [18] cœnaſſe

17 *Beſtiæ*] Qui de ambitu damnatus erat. Id ex iis verbis colligo, *ſtuduiſſe præturæ*. Defenſum a Cicerone, cognoſcitur ex lib. 11. ad Q. fratr. epiſt. 3. *Manut.*

18 *Eos una*] Dixerat alios quoſdam cœnaſſe cum Beſtia & Cælio: ex iis quidam aberant, quidam erant Clodiæ amici, coacti proinde quidlibet affirmare in gratiam illius. *Ferrat.*

naſſe dicit, qui aut abſunt, aut quibus neceſſe eſt idem dicere.

Neque vero illud me commovet, quod ſibi in Lupercis ſodalem eſſe Cælium dixit. Fera quædam ſodalitas, & plane paſtoritia, atque agreſtis germanorum [19] Lupercorum: quorum coitio illa ſilveſtris ante eſt inſtituta, quam humanitas atque leges. Si quidem non modo nomina deferunt inter ſe ſodales, ſed etiam commemorant ſodalitatem in accuſando, ut ne, ſi quis id forte neſciat, timere videatur.

Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, reſpondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior: pluſque diſputationis habuit, quam atrocitatis: quo etiam audita eſt attentius. Nam P. Clodius, amicus meus [20], cum ſe graviſſime vehementiſſimeque jactaret, & omnia inflammatus ageret triſtiſſimis verbis, voce maxima: tametſi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimeſcebam. Aliquot enim in cauſis eum videram fruſtra litigantem. Tibi autem, Balbe, reſpondebo primum precario, ſi licet, ſi fas eſt defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta ſumpſerit, qui Bajas viderit.

XII. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modo qui primoribus labris guſtaſſent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attigiſſent, ſed qui totam adoleſcentiam voluptatibus dediſſent, emerſiſſe aliquando, & ſe ad frugem bonam, ut dicitur, recepiſſe, graveſque homines atque illuſtres fuiſſe. Datur enim conceſſu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipſa natura profundit adoleſcentiæ cupiditates: quæ ſi ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles & tolerabiles haberi ſolent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam

19 *Germanorum*] Verorum: nam cum ſint ab Evandro inſtituti multo ante Romam conditam, id eſt, ante humanitatem, atque leges, veri & germani ſunt Luperci plane humanitatis expertes, cum nomina ſodales inter ſe deferunt. Sodalitates autem ad honorem alicujus dei inſtitutæ ſunt, ut Lupercorum ad honorem Panos. *Manut.* Vide de Seneƈt. 13. Salmaſii teſtimonium Tomo noſtro III. p. 449.

20 *P. Clodius, amicus meus*] Non is, qui Clodiæ frater erat, Ciceronis inimiciſſimus. Hic tertius erat accuſator, de numero ſubſcriptorum, alter L. Herennius: Atratinus nomen detulerat, & primas partes agebat. *Manutius*.

diam Cælio velle conflare. Itaque omne illud ſilentium, quod eſt orationi tributum tuæ, fuit ob eam cauſam, quod uno reo propoſito de multorum vitiis cogitabamus. Facile eſt accuſare luxuriem. Dies jam me deficiet, ſi, quæ dici in eam ſententiam poſſunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de ſumptibus, immenſa oratio eſt. Ut tibi reum neminem, ſed vitia proponas, res tamen ipſa & copioſe & graviter accuſari poteſt. Sed veſtræ ſapientiæ eſt, Judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat ſeveritas gravitaſque veſtra, cum eos accuſator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum: cum is non ſuo crimine, ſed multorum vitio ſit in quoddam odium injuſtum vocatus. Itaque ſeveritati tuæ, ut oportet, ita reſpondere non audeo: erat enim meum deprecari vacationem adoleſcentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: conceſſa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, ſi qua eſt invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video eſſe magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc poſtulo, quin criminibus, quæ in hunc nondum proprie conferuntur, diligentiſſime reſpondeam, non recuſo.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una atque eadem perſona urgetur. Aurum ſumptum a Clodia: venenum quæſitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. Omnia ſunt alia, non crimina, ſed maledicta jurgii petulantis magis, quam publicæ quæſtionis. Adulter, impudicus, ſequeſter, convicium eſt, non accuſatio. Nullum eſt enim fundamentum horum criminum, nulla ſedes. Voces ſunt contumelioſæ, temere ab irato accuſatore, nullo auctore, emiſſæ.

Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: ſumpſit a Clodia, ſumpſit ſine teſte, habuit quamdiu voluit. Maximum video ſignum cujuſdam egregiæ familiaritatis. Necare eandem voluit, quæſivit venenum, ſollicitavit quos potuit, paravit, locum conſtituit, attulit. Magnum rurſus odium video cum

cru-

crudeliſſimo diſcidio extitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſa nobis, Judices, cum Clodia, muliere non ſolum nobili, ſed etiam nota: de qua ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. Sed intelligis pro tua præſtanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac ſola rem eſſe nobis: quæ ſi ſe aurum Cælio commodaſſe non dicit, ſi venenum ab hoc ſibi paratum eſſe non arguit; petulanter facimus, ſi matremfamilias ſecus, quam matronarum ſanctitas poſtulat, nominamus. Sin, iſta muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cælium illis relinquentur; quid eſt aliud, quod nos patroni facere debeamus, niſi ut eos, qui inſectantur, repellamus? Quod quidem facerem vehementius, niſi intercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mulieris viro: fratrem volui dicere: ſemper hic erro. Nunc agam modice, nec longius progrediar, quam me mea fides & cauſa ipſa coget. Neque enim muliebres unquam inimicitias mihi gerendas putavi, præſertim cum ea, quam omnes ſemper amicam omnium potius, quam cujuſquam inimicam putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipſa quæram prius, utrum me ſecum ſevere, & graviter, & priſce agere malit, an remiſſe, ac leniter, & urbane. Si illo auſtero more ac modo: aliquis mihi ab inferis excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbula, qua iſta delectatur; ſed illa horrida, quam in ſtatuis antiquis & imaginibus videmus: qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne iſta mihi forte ſuccenſeat. Exiſtat igitur ex hac ipſa familia aliquis; ac potiſſimum Cæcus ille [21]. Minimum enim dolorem capiet, qui iſtam non videbit. Qui profecto, ſi extiterit, ſic aget & ſic loquetur: Mulier, quid tibi cum Cælio? quid cum homine adoleſcentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuiſti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras? non patruum? non avum, proavum, atavum audieras conſules fuiſſe? Non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuiſſe ſciebas,

21 *Cæcus ille*] Ap. Claudius Cæcus, qui Pyrrhi pacem diſſuaſit. *Idem*. Vide Cic. in Brut. 14.

clariſſimi ac fortiſſimi viri, patriæque amantiſſimi? qui, ſimulac pedem limine extulerat [22], omnes prope cives virtute, gloria, dignitate ſuperabat: cui cum ex ampliſſimo genere in familiam clariſſimam nupſiſſes, cur tibi Cælius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. Quid igitur fuit, niſi quædam temeritas ac libido? Nonne te, ſi noſtræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia [23], æmulam domeſticæ laudis in gloria muliebri eſſe admonebat? non virgo illa Veſtalis Claudia; quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi paſſa non eſt? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna, & avita, & uſque a nobis cum in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpiſſimorum quotidie fædera ferires? ideo aquam adduxi [24], ut ea tu inceſte uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

XV. Sed quid ego, Judices, ita gravem perſonam induxi, ut verear, ne ſe idem Appius repente convertat, & Cælium incipiat accuſare illa ſua gravitate cenſoria? Sed videro hoc poſterius, atque ita, Judices, ut vel ſeveriſſimis diſceptatoribus M. Cælii vitam me probaturum eſſe confidam. Tu vero mulier (jam enim ipſe tecum nulla perſona introducta loquor) ſi ea, quæ facis, quæ dicis, quæ inſimulas, quæ in ſororem tuam moliris [25], quæ arguis, probare cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ conſuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas neceſſe eſt. Accuſatores quidem libidines, amores, adulteria, Bajas, actas, convivia, comeſſatio-

22 *Qui ſimulac pedem limine extulerat*] Statim atque domo ad Forum, Curiam, vel provincias exiverat, omnes propemodum cives virtute, gloria quæ merces virtutis eſt, & dignitate honoribuſque, qui a populo propter gloriam opinionemque virtutis concedi ſolent, ſuperabat. *Abram.* De hoc Metello, *Fam.* V. 2.

23 *Q. illa Claudia*] De cujus caſtitate in oratione de Haruſp. reſp. *Manut.*

24 *Aquam adduxi*] Ideone fluvium Anienem in urbem adduxi, ex quo aqua Appia nominatur, ut ea tu in meretriciis tuis & inceſtis amoribus uterere? *Abram.* Vide ad Att. I. 16.

25 *Quæ in ſororem tuam moliris*] Supplevi clauſulam iſtam ex veteribus edd. & Pall. item S. Vict. & Grut. omiſerant enim poſteriores, *in ſororem tuam*. Grut. Quo pertineat additamentum illud, equidem non video. Receptum tamen eſt a Grævio: & idcirco hic propoſitum volui, quod criticorum obruſſa indigere videatur. *Olivet.*

ſationes, cantus, ſymphonias, navigia jactant: iidemque ſignificant, nihil ſe, te invita, dicere. Quæ tu, quoniam mente neſcio qua effrenata, atque præcipiti, in forum deferri judiciumque voluiſti; aut diluas oportet, & falſa eſſe doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque teſtimonio [26] credendum eſſe fateare.

Sin autem urbanius me agere mavis, ſic agam tecum. Removebo illum ſenem durum ac pene agreſtem: ex his igitur tuis ſumam aliquem, ac potiſſimum minimum fratrem, qui eſt in iſto genere urbaniſſimus: qui te amat plurimum: qui, propter neſcio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quoſdam inanes metus, tecum ſemper puſio cum majore ſorore cubitavit. Eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, ſoror? quid inſanis? quid, clamore exorſa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adoleſcentulum aſpexiſti: candor hujus te, & proceritas, vultus, oculique perpulerunt [27]: ſæpius videre voluiſti: fuiſti nonnunquam in iiſdem hortis viſa nobilis mulier: illum filium familias patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, reſpuit, non putat tua dona eſſe tanti. Confer te alio. Habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo loco præparaſti, quo omnis juventus natandi cauſa venit. Hinc licet conditiones quotidie legas. Cur huic, qui te ſpernit, moleſta es?

XVI. Redeo nunc ad te, Cæli, viciſſim, ac mihi auctoritatem patriam, ſeveritatemque ſuſcipio: ſed dubito quem patrem potiſſimum ſumam. Cæcilianumne [28] aliquem, vehementem atque durum? *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira .....* Aut illum, *O infelix, o ſceleſte .....* Ferrei ſunt iſti patres ..... *Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis facis, ut nequidquam [29] velim*. Vix ferenda diceret talis pater, *Cur te in iſtam vicinitatem meretriciam contuliſti? cur illecebris cognitis non*

26 *Teſtimonio tuo*] Quia ſcilicet infamibus & meretricibus teſtimonium dicentibus nulla fides debet adhiberi. *Abram.*

27 *Perpulerunt*] Legi vult Lambinus, *perculerunt*. Grævius vero, *pepulerunt*, auctore Gronovio ad Livii III. 30.

28 *Cæcilianumne*] Vehementem & durum, qualis a Cæcilio, qui cæteros Comicos gravitate vincebat, frequenter inducitur. *Abram.*

29 *Nequidquam*] Fruſtra, nullo fructu. *Manutius*.

refugiſti ? cur alienam ullam mulierem noſti ? Dede te , ac disjice [30] *, per me licebit . Si egebis , tibi dolebit : mihi ſat eſt , qui* [31] *, ætatis quod reliquum eſt , oblectem meæ .*

Huic triſti ac decrepito ſeni reſponderet Cælius , ſe nulla cupiditate inductum de via deceſſiſſe . Quid ſigni ? nulli ſumptus , nulla jactura , nulla verſura . At fuit fama . Quotus quiſque iſtam effugere poteſt in tam maledica civitate ? Vicinum ejus mulieris miraris male audiſſe , cujus frater germanus ſermones iniquorum effugere non potuit ? Leni vero & clementi patri , cujuſmodi ille eſt [32] , *Fores effregit ? reſtituentur : diſcidit veſtem ? reſarcietur* , Cælii cauſa eſt expeditiſſima . Quid enim eſſet , in quo ſe non facile defenderet ? Nihil jam in iſtam mulierem dico : ſed , ſi eſſet aliqua diſſimilis iſtius , quæ ſe omnibus pervulgaret , quæ haberet palam decretum [33] ſemper aliquem , cujus in hortos , domum , Bajas , jure ſuo libidines omnium commearent : quæ etiam aleret adoleſcentes , & parſimoniam patrum ſuis ſumptibus ſuſtentaret : ſi vidua libere , proterva petulanter , dives effuſe , libidinoſa meretricio more viveret ; adulterum ego putarem , ſi quis hanc paulo liberius ſalutaſſet ?

XVII. Dicet aliquis , Hæc igitur eſt tua diſciplina ? ſic tu inſtituis adoleſcentes ? ob hanc cauſam tibi hunc puerum parens commendavit , & tradidit , ut in amore & voluptatibus adoleſcentiam ſuam collocaret : & hanc tu vitam , atque hæc ſtudia defenderes ? Ego , ſi qui , Judices , hoc robore animi , atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit , ut reſpueret omnes voluptates , omnemque vitæ ſuæ curſum in labore corporis , atque in animi contentione conficeret : quem non quies , non remiſſio , non æqualium ſtudia , non ludi , non convivia delectarent : nihil in vita expetendum putaret , niſi quod eſſet

cum

30 *Dede te , ac disjice*] Lambinus , *dide , ac diſſice* , intellige , bona . De verbo , *diſſico* , vide Cl. Puteani diſputationem apud Lambinum , ſive apud Abramum , in hunc ipſum locum . Multi , quos laudat Drakenborchius ad Silium IX , 536 , dictum putant antique pro *diſſecare* . Sed magis probo Gronovii ad Senecæ Phœniſſas 343 , Heinſiique ad Ovidium Metam. XIII , 108 , ſententiam , qui dictum putant pro *disjicere* . Erneſtus.

31 *Mihi ſat eſt , qui*] *Qui* pro *quo* , antique . Ennius in Hecuba : *Date ferrum , qui me anima privem* . Manut.

32 *Ille eſt*] Mitio , apud Terent. Adelph. I. 2. 40. *Idem* .

33 *Decretum*] Quæ ſibi in ſingulos dies aliquem ſemper ſeligeret , decerneret ad explendam libidinem . *Ferr.*

cum laude & cum dignitate conjunctum : hunc mea ſententia divinis quibuſdam bonis inſtructum, atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneſque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

Verum hæc genera virtutum non ſolum in moribus noſtris, ſed vix jam in libris reperiuntur. Chartæ quoque, quæ illam priſtinam ſeveritatem continebant, obſoleverunt; neque ſolum apud nos, qui hanc ſectam rationemque vitæ re magis, quam verbis ſecuti ſumus, ſed etiam apud Græcos, doctiſſimos homines, quibus, cum facere non poſſent, loqui tamen & ſcribere honeſte & magnifice licebat; alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta extiterunt.

Itaque alii voluptatis cauſa omnia ſapientes facere dixerunt: neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. Alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maxime inter ſe repugnantes dicendi facultate conjungerent. Illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope jam ſoli in ſcholis ſunt relicti. Multa enim nobis blandimenta natura ipſa genuit, quibus ſopita virtus conniveret: & interdum multas vias adoleſcentiæ lubricas oſtendit, quibus illa inſiſtere, aut ingredi ſine caſu aliquo, aut prolapſione vix poſſet; & multarum rerum jucundiſſimarum varietatem dedit, qua non modo hæc ætas, ſed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem ſi quem forte inveneritis, qui aſpernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non ſapore capiatur, excludat auribus omnem ſuavitatem: huic homini ego fortaſſe, & pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo hæc deſerta via, & inculta, atque intercluſa jam frondibus & virgultis relinquatur: detur aliquid ætati: ſit adoleſcentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non ſemper ſuperet vera illa & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptaſque rationem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio, moderatioque teneatur: parcat juventus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque

famam:

famam : ne probrum caſtis , labem integris , infamiam bonis inferat : ne quem vi terreat : ne interſit inſidiis : ſcelere careat : poſtremo , cum paruerit voluptatibus , dederit aliquid temporis ad ludum ætatis , atque ad inanes haſce adoleſcentiæ cupiditates ; revocet ſe aliquando ad curam rei domeſticæ , rei forenſis , rei publicæ : ut ea , quæ ratione antea non perſpexerat , ſatietate abjeciſſe , experiendo contempſiſſe videatur .

Ac multi & noſtra , & patrum , majorumque memoria , Judices , ſummi homines , & clariſſimi cives fuerunt , quorum cum adoleſcentiæ cupiditates deſerviſſent , eximiæ virtutes , firmata jam ætate , extiterunt . Ex quibus neminem mihi neceſſe eſt nominare : voſmet vobiſcum recordamini . Nolo enim cujuſquam fortis atque illuſtris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere . Quod ſi facere vellem , multi a me ſummi atque ornatiſſimi viri prædicarentur ; quorum partim nimia libertas in adoleſcentia , partim profuſa luxuries , magnitudo æris alieni , ſumptus , libidines , nominarentur : quæ multis poſtea virtutibus obtecta , adoleſcentiæ , qui vellet , excuſatione defenderet .

XIX. At vero in M. Cælio (dicam enim jam confidentius de ſtudiis ejus honeſtis , quoniam audeo quædam , fretus veſtra ſapientia , libere confiteri) nulla luxuries reperietur , nulli ſumptus , nullum æs alienum , nulla conviviorum ac luſtrorum libido . Quod quidem vitium ventris & gutturis non modo non minuit ætas hominibus , ſed etiam auget . Amores autem , & hæ deliciæ quæ vocantur , quæ firmiore animo præditis diutius moleſtæ non ſolent eſſe , (mature enim & celeriter defloreſcunt) nunquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt .

Audiſtis , cum pro ſe diceret [34] : audiſtis antea , cum accuſaret : (defendendi hæc cauſa , non gloriandi loquor) genus orationis , facultatem , copiam ſententiarum atque verborum , quæ veſtra prudentia eſt , perſpexiſtis . Atque in eo non ſolum ingenium elucere ejus videbatis : quod ſæpe etiam ſi induſtria non alitur , valet tamen ipſum ſuis viribus : ſed inerat , niſi me

34 *Pro ſe diceret*] Nam & ipſe egit cauſam ſuam. *Idem*.

me propter benevolentiam forte fallebat, ratio & bonis artibus inſtituta, & cura & vigiliis elaborata. Atque ſcitote, Judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cælio, atque hæc ſtudia, de quibus diſputo, non facile in eodem homine eſſe poſſe. Fieri enim non poteſt, ut animus libidini deditus, amore, deſiderio, cupiditate, ſæpe nimia copia, inopia [35] etiam nonnunquam impeditus, hoc, quidquid eſt, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando poſſit ſuſtinere. An vos aliam cauſam eſſe ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam ſint pauci, ſemperque fuerint, qui in hoc labore verſentur? Obterendæ ſunt omnes voluptates; relinquenda ſtudia delectationis, ludus, jocus, convivium; ſermo eſt pene familiarium deſerendus. Quæ res in hoc genere homines a labore, ſtudioque dicendi deterret; non quo aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, ſi ſeſe iſti vitæ dediſſet, conſularem hominem admodum adoleſcens in judicium vocaviſſet? hic, ſi laborem fugeret, ſi obſtrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie verſaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? ſubiret periculum capitis? ipſo inſpectante populo [36] Romano tot menſes aut de ſalute, aut de gloria dimicaret?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Bajæ denique ipſæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur ſolum, verum etiam perſonant, huc unius mulieris libidinem eſſe prolapſam, ut ea non modo ſolitudinem ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, ſed in turpiſſimis rebus frequentiſſima celebritate, & clariſſima luce lætetur. Verum ſi quis eſt, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet: eſt ille quidem valde ſeverus: negare non poſſum: ſed abhorret non modo ab hujus ſeculi licentia, verum etiam a majorum conſuetudine, atque conceſſis. Quando enim hoc factum non eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet,

35 *Inopia*] Quod ſæpe Juvenalis dicit, ſed præcipue Sat. VII. a 104. ad 150.

36 *Ipſo inſpectante populo*] Nam publica judicia in foro fiebant. *Manut.*

cet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam.

Si qua non nupta mulier domum ſuam patefecerit omnium cupiditati, palamque ſeſe in meretricia vita collocarit, virorum alieniſſimorum conviviis uti inſtituerit; ſi hoc in urbe, ſi in hortis, ſi in Bajarum illa celebritate faciet; ſi denique ita ſeſe geret, non inceſſu ſolum, ſed ornatu, atque comitatu; non flagrantia oculorum, non libertate ſermonis, ſed etiam complexu, oſculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non ſolum meretrix, ſed etiam procax videatur: cum hac ſi quis adoleſcens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluiſſe videatur?

Obliviſcor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me abſente, facta ſunt, negligo. Ne ſint hæc in te dicta, quæ dixi. Sed ex te ipſa requiro, quoniam & crimen accuſatores abs te, & teſtem ejus criminis te ipſam dicunt ſe habere: ſi qua mulier ſit hujuſmodi, qualem ego paulo ante deſcripſi, tui diſſimilis, vita, inſtitutoque meretricio, cum hac aliquid adoleſcentem hominem habuiſſe rationis, num tibi perturpe aut perflagitioſum eſſe videatur? Eà ſi tu non es, ſicut ego malo, quid eſt, quod objiciant Cælio? ſin eam te volunt eſſe, quid eſt, cur nos crimen hoc, ſi tu contemnis, pertimeſcamus? Quare nobis da viam, rationemque defenſionis. Nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cælio petulantius eſſe factum: aut impudentia & huic, & cæteris magnam ad ſe defendendum facultatem dabit.

XXI. Sed quoniam emerſiſſe jam e vadis, & ſcopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur. Duo ſunt crimina una in muliere ſummorum facinorum: auri, quod ſumptum a Clodia dicitur; & veneni, quod ejuſdem Clodiæ necandæ cauſa paraſſe Cælium criminantur. Aurum ſumpſit, ut dicitis, quod L. Lucceii ſervis daret, per quos Alexandrinus Dio [37], qui tum apud Lucceium habitabat,

37 *Alexandrinus Dio*] De quo ſupra, cap. 10. *Idem*.

bat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis inſidiandis, vel in ſervis ad hoſpitem domi necandum ſollicitandis [38]: plenum ſceleris conſilium, plenum audaciæ.

Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum ſumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? ſi dixit, eodem ſe conſcientiæ ſcelere devinxit. Tune aurum ex armario tuo promere auſa es? tune Venerem illam tuam [39] ſpoliatricem [40] ſpoliare ornamentis? Cæterum, cum ſcires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, ſanctiſſimi hominis atque integerrimi, labem ſceleris ſempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conſcia, tua domus popularis miniſtra, tua denique hoſpitalis illa Venus adjutrix eſſe non debuit.

Vidit hoc Balbus: celatam eſſe Clodiam dixit, atque ita Cælium ad illam attuliſſe, ſe ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quam tu eſſe vis, cum de libidine ejus tam multa dicis, dixit profecto, quo vellet aurum. Si tam familiaris non erat, non dedit. Ita ſi verum tibi Cælius dixit, o immoderata mulier, ſciens tu aurum ad facinus dediſti: ſi non eſt auſus dicere, non dediſti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ ſunt innumerabilia, reſiſtam? Poſſum dicere, mores M. Cælii longiſſime a tanti ſceleris atrocitate eſſe disjunctos; minime eſſe credendum, homini tam ingenioſo tamque prudenti non veniſſe in mentem, rem tanti ſceleris ignotis alieniſque ſervis non eſſe credendam. Poſſum etiam illa & cæterorum patronorum, & mea conſuetudine, ab accuſatore perquirere, ubi ſit congreſſus cum ſervis Lucceii Cælius: qui ei fuerit aditus. Si per ſe, qua temeritate? ſi per alium, per quem? Poſſum omnes latebras ſuſpicionum peragrare dicendo. Non cauſa, non

38 *Vel in ſervis... domi necandum*] Alii legunt, *vel in ſervis ad hoſpitem domini necandum ſollicitandis*. Utramque probo lectionem: elegantior tamen videtur illa *Domini*. Sic enim ſervi ad Dominum belle referentur. *Abram.*

39 *Venerem illam tuam*] Simulacrum Veneris, auro exornatum, habere Clodia in ſacrario ſuo dicebatur. *Manut.*

40 *Spoliatricem*] Ad quam aurum, amatoribus ademptum tuis, deferre ſoleres. Ut mirari jure liceat, ab eadem Venere, cæterorum ſpoliatrice, abſtuliſſe te aurum quod Cœlio dares. *Idem.*

locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultandi maleficii ſpes, non ratio ulla, non veſtigium maximi facinoris reperietur.

Sed hæc, quæ ſunt oratoris propria: quæ mihi non propter ingenium meum, ſed propter hanc exercitationem uſumque dicendi fructum aliquem ferre potuiſſent, cum a me ipſo laborata proferri viderentur, brevitatis cauſa relinquo omnia. Habeo enim, Judices, quem vos ſocium veſtræ religionis juriſque jurandi facile eſſe patiamini, L. Luccejum, ſanctiſſimum hominem & graviſſimum teſtem: qui tantum facinus in famam, atque fortunas ſuas, neque non audiſſet illatum a Cælio, neque neglexiſſet, neque tuliſſet. An ille vir, illa humanitate præditus, illis ſtudiis, artibus, atque doctrina, illius ipſius periculum, quem propter hæc ipſa ſtudia diligebat, negligere potuiſſet? &, quod facinus in alienum hominem illatum ſevere acciperet, id omiſiſſet curare in hoſpite? quod per ignotos actum cum comperiſſet, doleret, id a ſuis tentatum negligeret? quod in agris lociſve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac ſuæ domi cœptum eſſe leviter ferret? quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putaret?

Sed cur diutius vos, Judices, teneo? Ipſius jurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter teſtimonii verba cognoſcite. Recita teſtimonium Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid expectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipſam pro ſe cauſam, & veritatem poſſe mittere? Hæc eſt innocentiæ defenſio, hæc ipſius cauſæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipſo nulla ſuſpicio eſt, & in re nihil eſt argumenti: in negotio, quod actum eſſe dicitur, nullum veſtigium ſermonis, loci, temporis: nemo teſtis, nemo conſcius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinoroſa, ex libidinoſa domo: domus autem illa, quæ tentata ſcelere iſto nefario dicitur, plena eſt integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier fin-

finxiſſe crimen, an gravis, ſapiens moderatuſque vir religioſe teſtimonium dixiſſe videatur.

XXIII. Reliquum eſt igitur crimen de veneno: cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum poſſum. Quæ fuit enim cauſa, quamobrem iſti mulieri venenum vellet dare Cælius? ne aurum redderet? num petivit [41]? ne crimen hæreret [42]? num quis objecit [43]? num quis denique feciſſet mentionem, ſi hic nemini nomen detuliſſet [44]? Quin etiam Herennium dicere audiſtis, verbo ſe moleſtum non futurum fuiſſe Cælio, niſi iterum eadem de re [45] ſuo familiari abſoluto nomen hic detuliſſet. Credibile eſt igitur, tantum facinus nullam ob cauſam eſſe commiſſum? & vos non videtis fingi ſceleris maximi crimen, ut alterius cauſa ſceleris ſuſcipiendi fuiſſe videatur?

Cui denique commiſit? quo adjutore uſus eſt? quo ſocio? quo conſcio? cui tantum facinus, cui ſe, cui ſalutem ſuam credidit? Serviſne mulieris? ſic enim objectum eſt. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiam ſi cætera inimica oratione detrahitis, ut omnes ſuas fortunas alienis ſervis committeret? At quibus ſervis? refert enim magnopere idipſum: hiſne, quos intelligebat non communi conditione ſervitutis uti, ſed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? Quis enim hoc non videt, Judices? aut quis hoc ignorat, in ejuſmodi domo, in qua materfamilias meretricio more vivat: in qua nihil geratur, quod foras proferendum ſit: in qua luſtra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia verſentur: hic ſervos, non eſſe ſervos? quibus omnia committantur, per quos gerantur,

 qui

41 *Num petivit*] Num Clodia petivit aurum a Cœlio? Nam ſi petivit, quo teſte? Si non petivit, hæc certe non videtur eſſe cauſa, cur ei venenum Cœlius dare voluerit. *Idem*.

42 *Ne crimen hæreret*] In Cœlio. Quod crimen? Auri a Clodia ſumpti. *Idem*.

43 *Num quis objecit*] Ei de auro. Quod ſi nemo objecit; quid erat, cur timeret ne crimen hæreret? *Idem*.

44 *Nemini nomen detuliſſet*] Neminem in judicium vocaſſet. *Idem*. *Neminis*, Pantagathus: & paulo poſt, *ſui familiaris abſoluti*. Urſinus.

45 *Iterum eadem de re*] Bis enim Cœlius in judicium de ambitu vocavit Atratini accuſatoris patrem. Supra: *Accuſari ab eius filio, quem ipſe in judicium & voces, & vocarit*. Infra: *Nomen amici mei de ambitu detulit: quem abſolutum inſequitur, revocat*. Manutius.

qui verſentur iiſdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumptibus ac luxuria redundet? Id igitur Cælius non videbat? Si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis, iſtos quoque ſervos familiares eſſe dominæ ſciebat. Sin ei tanta conſuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat: quæ cum ſervis potuit familiaritas eſſe tanta?

XXIV. Ipſius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæſitum eſt? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuiſſe ajunt domi, vimque ejus eſſe expertum in ſervo quodam, ad rem ipſam parato, cujus perceleri interitu eſſe ab hoc comprobatum venenum. Pro dii immortales! cur interdum in hominum ſceleribus maximis aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſervatis? Vidi enim, vidi, & illum hauſi dolorem vel acerbiſſimum in vita, cum Q. Metellus [46] abſtraheretur [47] e ſinu gremioque patriæ, cumque ille vir, qui ſe natum huic imperio putavit, tertio die poſt, quam in curia, quam in Roſtris, quam in Republica floruiſſet, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indigniſſime bonis omnibus, atque univerſæ civitati. Quo quidem tempore ille moriens, cum jam cæteris ex partibus oppreſſa mens eſſet, extremum ſenſum ad memoriam reipublicæ reſervabat: cum me intuens flentem ſignificabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi [48], quanta tempeſtas civitati: & cum parietem ſæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, ſæpe me, ſæpiſſime rempublicam nominabat: ut non tam ſe emori, quam ſpoliari ſuo præſidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum ſi nulla vis repentini ſceleris ſuſtuliſſet: quonam modo ille furenti [49] fratri ſuo patrueli [50]

46 *Q. Metellus*] Clodiæ vir, ſupra nominatur. *Idem*.

47 *Abſtraheretur*] Significat hunc a Clodia uxore veneno ſublatum; qua de cauſa *Clytemneſtra* dicta eſt, allegorice, & ænigmatice, *quod ut illa ferro virum Agamemnonem, ſic hæc Metellum interfecerit*. Quintilian. VIII. 6. *Hotom.*

48 *Quanta impenderet procella urbi*] Ex conſulatu C. Cæſaris, propter leges, quæ ferebantur. Obiit Metellus Celer Cæſare & Bibulo Coſſ. *Manut.*

49 *Furenti*] P. Clodio tribuno pl. cum me patria expulit. *Idem*.

Digitized by Google

li [50] [a] conſularis reſtitiſſet, qui [b] conſul incipientem furere [51], atque conantem, ſua ſe manu interfecturum, audiente ſenatu, dixerit? Ex hac igitur domo progreſſa iſta mulier, de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipſam domum metuet, ne quam vocem eliciat [52]? non parietes conſcios, non noctem illam funeſtam ac luctuoſam perhorreſcet? Sed revertar ad crimen. Etenim hæc facta illius clariſſimi ac fortiſſimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit.

XXV. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum ſit, non dicitur. Datum eſſe hoc ajunt P. Licinio, pudenti adoleſcenti & bono, Cælii familiari: conſtitutum factum eſſe cum ſervis, ut venirent ad balneas Xenias [53]: eodem Licinium eſſe venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro: quid attinuerit illud ferri in eum locum conſtitutum: cur illi ſervi non ad Cælium domum venerint. Si manebat tanta illa conſuetudo Cælii cum Clodia, tantaque familiaritas: quid ſuſpicionis eſſet, ſi apud Cælium mulieris ſervus viſus eſſet? Sin autem jam ſuberat ſimultas, extincta erat conſuetudo, diſcidium extiterat: hinc illæ lacrymæ [54] nimirum, & hæc cauſa eſt horum omnium ſcelerum, atque criminum. Immo, inquit, cum ſervi ad dominam rem iſtam & maleficium Cælii detuliſſent, mulier ingenioſa præcepit ſuis, ut omnia Cælio pollicerentur: ſed, ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifeſto comprehendi poſſet, conſtitui locum juſſit, balneas Xenias, ut eo mitteret amicos, qui deliteſcerent: deinde repente, cum veniſſet Licinius, ut venenum traderet; proſilirent, hominemque comprehenderent.

XXVI.

50 *Fratri ſuo patrueli*] Non quod nati eſſent duobus fratribus, ſed quod mater Clodii ſoror eſſet patris Metelli Celeris. *Idem*.

a Vict. *conſulari*

b Idem. *conſulem*

51 *Incipientem furere*] Ad plebem tranſire conantem, cum Herennius tribunus pl. legem de eo ad plebem traducendo promulgabat: in quo obſtitit Celer Conſul. Vide Attic. I. ep. 13. *Idem*.

52 *Eliciat*] Suſpicor, *ejiciat*, legi debere. *Muret. Var. Lect.* II. 17. Poteſt *eliciat* referri ad Clodiam. Veretur, ne eliciat ædibus vocem. *Erneſtus*.

53 *Ad balneas Xenias*] Baiarum partem, ſumpto nomine ab hoſpitibus accipiendis. *Manutius*.

54 *Hinc illæ lacrymæ*] Hinc odium Clodiæ, quod ſe contemni doleret, quod diſcidium ferre non poſſet. Verba Soſiæ ſunt apud Terentium in And. act. I. ſc. 1. 99. *Idem*.

XXVI. Quæ quidem omnia, Judices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potiſſimum conſtituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus eſſe poſſit. Nam, ſi eſſent in veſtibulo balnearum, non laterent. Sin ſe in intimum conjicere vellent: nec ſatis commode calceati & veſtiti id facere poſſent, & fortaſſe non reciperentur, niſi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione [55] familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer expectabam, quinam iſti viri boni, teſtes hujus manifeſto deprehenſi veneni dicerentur. Nulli enim ſunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin ſint pergraves, qui primum ſint talis fœminæ familiares; deinde eam provinciam ſuſceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, niſi a viris honeſtiſſimis [56] ac pleniſſimis dignitatis, quam velit ſit potens, nunquam impetraviſſet. Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoſcite. In balneis delituerunt: teſtes egregios! deinde temere proſilierunt: homines gravitati deditos! Sic enim fingunt, cum Licinius veniſſet, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidiſſet, tum repente evolaſſe iſtos præclaros teſtes ſine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendum pyxidem porrexiſſet, retraxiſſe, atque illo repentino hominum impetu ſe in fugam conjeciſſe. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraque fictas omnium inſidias, facile ſe per ſe ipſa defendat!

XXVII. Verum hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poetriæ, quam eſt ſine argumento? quam nullum invenire exitum poteſt? Quid enim iſti tot viri (nam neceſ-

ſe

55 *Quadrantaria illa permutatione*] Dicit, *illa*, tamquam de re nota: fama enim pervulgata erat, quod ex Plutarcho liquet, adoleſcentem quendam in Clodiæ loculos pro nummis argenteis quadrantes æreos immiſiſſe. Cum hoc joco alterum conjungit, balneatori Clodiam, facta ſui copia, familiarem eſſe potuiſſe: ut ſtuprum quaſi loco quadrantis eſſet, quem balneator ab iis, qui lavarent, mercedem ſuam accipere ſoleret. Et in hoc quoque quadrantaria permutatio eſt, quadrante in ſtuprum permutato. Horatius Sat. 3. lib. 1. *Quadrante lavato*. Seneca rem quadrantariam balneum vocat, epiſt. 86. Juvenalis Sat. 6. *Cædere Sylvano porcum, quadrante lavari*. Idem.

56 *Niſi a viris honeſtiſſimis*] Mea ſententia delendum eſt, *niſi*. Negatur enim, Clodiam id impetrare potuiſſe, quamquam potens admodum eſſet, a viris honeſtiſſimis. Ad negandum autem ſufficit, *nunquam*: ſi addatur, *niſi*, ex negatione fiet affirmatio. *Idem*. Si dicitur ἐμφατικῶς, cur *niſi* deleatur? *Olivetus*.

Digitized by Google

ſe eſt fuiſſe non paucos, ut & comprehendi Licinius facile poſſet, & res multorum oculis eſſet teſtatior) cur Licinium de manibus amiſerunt? Qui minus enim Licinius comprehendi potuit, cum ſe retraxit, ne pyxidem traderet, quam ſi non retraxiſſet? Erant enim illi poſiti, ut comprehenderent Licinium: ut manifeſto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidiſſet. Hoc fuit totum conſilium mulieris, hæc iſtorum provincia, qui rogati ſunt: quos quidem tu quamobrem temere proſiluiſſe dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut inſidiæ, facinus denique ipſum ut manifeſto comprehenderetur.

Potueruntne meliori tempore proſilire, quam cum Licinius veniſſet? cum in manu teneret veneni pyxidem? quæ ſi cum jam erat tradita ſervis, evaſiſſent ſubito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendiſſent: imploraret hominum fidem, atque a ſe illam pyxidem traditam pernegaret: quem quomodo illi reprehenderent? vidiſſe ſe dicerent? primum ad ſe revocarent maximi facinoris crimen [57]: deinde id ſe vidiſſe dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuiſſent videre. Tempore igitur ipſo ſe oſtenderunt, cum Licinius veniſſet, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo eſt jam exitus, non fabulæ [58]: in quo cum clauſula non invenitur, fugit aliquis e manibus: deinde ſcabilla [59] concrepant, aulæum tollitur.

XXVIII. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæſitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus iſta de manibus emiſerit: cur non comprehenderint: cur non ipſius confeſſione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti ſcele-

57 *Maximi facinoris crimen*] Duplex eſſe poteſt ſenſus. 1. Se non ſolum teſtes, ſed etiam accuſatores & actores in cauſa periculoſa & maximi facinoris profiterentur. 2. Periculum adirent, ne veneno in ipſorum manibus deprehenſo, & calumniæ in Licinium, & veneficii auctores dicerentur, & ita crimen in ſe revocarent. *Abram.*

58 *Mimi, non fabulæ*] *Mimus*, actio hiſtrionica turpiſſimorum facinorum imitatrix. Ovid. Triſt. II. 115.

Scribere ſi fas eſt imitantes turpia mimos,

Horum clauſula nulla erat ut in comœdiis, ſed abrumpi ſtrepitu & tumultu aliquo ſolebant. *Hotom.*

59 *Scabilla*] Erant *ſcabilla*, crepitacula ex ferro, aut ex ligno, quæ pedibus, quibus adſtringebantur, concuti ſolebant, & ſtrepitum faciebant. *Erneſt.*

ſceleris crimen expreſſerint? An timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum ſuperare non poſſent? Nullum argumentum in re, nulla ſuſpicio in cauſa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc cauſa, ab argumentis, a conjectura, ab iis ſignis, quibus veritas illuſtrari ſolet, ad teſtes tota traducta eſt. Quos quidem ego teſtes, Judices, non modo ſine ullo timore, ſed etiam cum aliqua ſpe delectationis expecto.

Prægeſtit animus jam videre, primum lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares: deinde fortes viros, ab imperatrice in inſidiis atque in præſidio balnearum locatos. Ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. Alveuſne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes, tulerit, ac texerit. Illud vero reſpondere cogam, cur tot viri ac tales hunc & unum & tam imbecillum, quam videtis, non aut ſtantem comprehenderint, aut fugientem conſecuti ſint. Qui ſe nunquam profecto, ſi iſtum in locum proceſſerint, explicabunt: quam volet in conviviis faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum diſerti ſint. Alia fori vis eſt, alia triclinii: alia ſubſelliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum, comeſſatorumque conſpectus: lux denique longe alia eſt ſolis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes iſtorum delicias, omnes ineptias, ſi prodierint. Sed, ſi me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis ſe rebus oſtentent: vigeant apud iſtam mulierem venuſtate: dominentur ſumptibus: hæreant, jaceant, deſerviant: capiti vero innocentis, & fortunis parcant.

XXIX. At ſunt ſervi illi de cognatorum ſententia, nobiliſſimorum & clariſſimorum hominum, manumiſſi [60]. Tandem aliquid invenimus, quod iſta mulier de ſuorum propinquorum, fortiſſimorum virorum, ſententia, atque auctoritate feciſſe videatur. Sed ſcire cupio, quid habeat argumenti iſta manumiſſio: in qua aut crimen eſt Cælio quæſitum [61], aut quæſtio ſuble-

60 *Manumiſſi*] Ut optime de domina meriti, ad quam tantum facinus detuliſſent. *Manutius*.

61 *Crimen Cælio quæſitum*] Ut ideo manumiſſi viderentur, quia fideles in dominam fuiſſent, eique de veneno ſignificaſſent. *Idem*.

ſublevata [62], aut multarum rerum conſciis ſervis cum cauſa [63] præmium perſolutum.

At propinquis placuit. Cur non placeret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, ſed a te ipſa compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, ſi illam commentitiam pyxidem obſcœniſſima ſit fabula [64] conſecuta? Nihil eſt, quod in ejuſmodi muliere non cadere videatur. Audita, & percelebrata ſermonibus res eſt. Percipitis animis, Judices, jamdudum quid velim, vel potius, quid nolim dicere. Quod etiam ſi eſt factum [65], certe a Cælio non eſt factum. Quid enim attinebat? Eſt enim ab aliquo fortaſſe adoleſcente, non tam inſulſo, quam non verecundo. Sin autem eſt fictum: non illud quidem modeſtum, ſed tamen eſt non inficetum mendacium. Quod profecto nunquam hominum ſermo atque opinio comprobaſſet, niſi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in iſtam quadrare apte viderentur.

Dicta eſt a me cauſa, Judices, & perorata. Jam intelligitis, quantum judicium ſuſtineatis, quanta res ſit commiſſa vobis. De vi quæritis. Quæ lex ad imperium, ad majeſtatem, ad ſtatum patriæ, ad ſalutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata diſſenſione civium, reipublicæ pene extremis temporibus tulit: quæque lex, ſedata illa flamma conſulatus mei, fumantis reliquias conjurationis extinxit. Hac enim lege Cælii adoleſcentia non ad reipublicæ pœnas, ſed ad mulieris libidines & delicias depoſcitur.

XXX. Atque hoc etiam loco M. Camurti, & C. Eſerni [66] damnatio prædicatur. O ſtultitiamne dicam, an impudentiam ſingularem! audetiſne, cum ab ea muliere veniatis, facere iſtorum

62 *Quæſtio ſublevata*] Quis non videt, *ſublata* eſſe rectius? Quæri enim de ſervis manumiſſis non licebat. *Idem*.

63 *Cum cauſa*] Cauſa videbatur hæc, quia Cœlianum facinus ad dominam detuliſſent: ſed alia cauſa erat, nempe, ut multarum rerum conſciis præmium perſolveretur. Animadvertendum loquendi genus, *cum cauſa*, pro, per ſpeciem, per ſimilitudinem. *Idem*.

64 *Obſcœniſſima fabula*] Refert vulgi rumorem, exiſtimantis quæſitam illam pyxidem fuiſſe ad rem turpem: neque tamen explicat quid illud ſit. *Ferr.*

65 *Si eſt factum*] Turpe illud, quod de pyxide vulgatum fuerat, dubitat, verumne ſit, an fictum. Si verum eſt, inquit, id non fecit Cælius, ſed aliquis alius adoleſcens. Si fictum, libido Clodiæ fecit illud credibile. *Idem*.

66 *Camurti & C. Eſerni*] Incertum eſt, quodnam illi crimen commiſerint in gratiam Clodiæ, & quodnam ſtuprum illud Vettianum fuerit. *Idem*.

ſtorum hominum mentionem ? audetiſne excitare tanti flagitii memoriam, non extinctam illam quidem, ſed repreſſam vetuſtate? Quo enim illi crimine, peccatoque perierunt? nempe quod ejuſdem mulieris dolorem, & injuriam Vettiano nefario ſunt ſtupro perſecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in cauſa, ut illa vetus Afrania fabula [67] refricaretur, idcirco Camurti, & Eſerni cauſa eſt renovata? qui quanquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur.

M. vero Cælius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæſtionis crimen objicitur, nec vero aliquid ejuſmodi, quod ſit a lege ſejunctum, & cum veſtra ſeveritate conjunctum. Cujus prima ætas dedita diſciplinis fuit, iiſque artibus, quibus inſtruimur ad hunc uſum forenſem, ad capeſſendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem. Iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari induſtriam, continentiamque maxime velit: iis æqualium ſtudiis, ut eundem, quem optimi ac nobiliſſimi, petere curſum laudis videretur. Cum autem paulum jam roboris acceſſiſſet ætati, in Africam profectus eſt, Q. Pompejo proconſuli contubernalis, caſtiſſimo viro, atque omnis officii diligentiſſimo: in qua provincia cum res erant & poſſeſſiones paternæ, tum etiam uſus quidam provincialis, non ſine cauſa a majoribus huic ætati tributus. Diſceſſit illinc Pompeji judicio probatiſſimus, ut ipſius teſtimonio cognoſcetis. Voluit vetere inſtituto, eorum adoleſcentium exemplo, qui poſt in civitate ſummi viri & clariſſimi cives extiterunt, induſtriam ſuam a populo Romano ex aliqua illuſtri accuſatione cognoſci.

XXXI. Vellem alio potius eum cupiditas gloriæ detuliſſet. Sed abiit hujus tempus querelæ. Accuſavit C. Antonium, collegam meum: cui miſero præclari in rempublicam beneficii [68] memoria nihil profuit, nocuit opinio [69] maleficii cogitati. Poſtea

67 *Afraniæ fabula*] Et hoc obſcurum, quid Vettiano ſtupro ſimile haberet in ſuis fabulis Afranius. *Idem*.

68 *Præclari in remp. beneficii*] Cæſo cum omnibus copiis Catilina. *Manut.*

69 *Nocuit opinio*] Accuſatus de majeſtate, quod in Macedonia provincia male remp. adminiſtraſſet, eo maxime nomine damnatus eſt, quod crederetur conjuraſſe cum Catilina. *Ferrat.*

ea nemini conceſſit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis verſaretur, cauſiſque amicorum, plus ut valeret inter ſuos gratia. Quæ niſi vigilantes homines, niſi ſobrii, niſi induſtrii, conſequi non poſſunt, omnia labore & diligentia eſt conſecutus.

In hoc flexu quaſi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac ſapientia veſtra) fama adoleſcentis paulum hæſit ad metas notitia nova mulieris, & infelici vicinitate, & inſolentia voluptatum. Quæ cum incluſæ diutius, & prima ætate compreſſæ, & conſtrictæ fuerunt, ſubito ſe nonnunquam profundunt, atque ejiciunt univerſæ. Qua ex vita, vel dicam, quo ex ſermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emerſit, totumque ſe ejecit, atque extulit: tantumque abeſt ab illius familiaritatis infamia, ut ejuſdem nunc ab ſeſe inimicitias, odiumque propulſet.

Atque ut iſte interpoſitus ſermo deliciarum, deſidiæque moreretur, (fecit, me mehercule invito, & multum repugnante, ſed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit; quem abſolutum inſequitur, revocat: nemini noſtrum obtemperat: eſt violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de ſapientia, quæ non cadit in hanc ætatem [70]: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ ſtudia in his jam ætatibus noſtris contractiora eſſe debent: in adoleſcentia vero, tanquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati, ſiquidem effloreſcit ingenii laudibus, quam inferenda. Quare, ſi cui nimium efferviſſe videtur hujus vel in ſuſcipiendis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: ſi quem etiam minimorum horum aliquid offendit, ſi purpuræ genus [71],

Q 2 ſi

70 *In hanc ætatem*] Erat annos natus 31. Nam ſexennio poſt Ædilis fuit; ad quem magiſtratum exigebatur annus 37. *Idem*.

71 *Purpuræ genus*] In tunica. Nam etſi nondum erat ſenator, tunica tamen purpureis diſtincta clavis utebatur: quod equitibus Romanis licebat. Hac igitur purpura delectabatur Cælius elegantiore, & ſplendidiore, quam ferre adoleſcentes reliqui ſolerent. *Manut.*

ſi amicorum catervæ, ſi ſplendor, ſi nitor: jam iſta deferverint: jam ætas omnia, jam iſta dies mitigarit.

XXII. Conſervate igitur reipublicæ, Judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ ſpondeo, ſi modo nos ipſi reipublicæ ſatisfecimus, nunquam hunc a noſtris rationibus ſejunctum fore. Quod cum fretus noſtra familiaritate promitto, tum quod duriſſimis ſe ipſe legibus jam obligarit. Neque enim poteſt, qui hominem conſularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipſe eſſe in republica civis turbulentus: non poteſt, qui ambitu ne abſolutum quidem patitur eſſe abſolutum, ipſe impune unquam eſſe largitor. Habet a M. Cælio reſpublica, Judices, duas accuſationes, vel obſides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obteſtorque vos, Judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius abſolutus ſit, quem vos per biennium aut miniſtrum ſeditionis, aut ducem vidiſtis: qui ædes ſacras, qui cenſum populi Romani, qui memoriam publicam ſuis manibus incendit, hominem ſine re, ſine fide, ſine ſpe, ſine ſede, ſine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in urbis oculis ſervitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum abſolutum muliebri gratia; M. Cælium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum ſuo conjuge, & fratre turpiſſimum latronem eripuiſſe, & honeſtiſſimum adoleſcentem oppreſſiſſe videatur.

Quod cum hujus vobis adoleſcentiam propoſueritis, conſtituitote vobis ante oculos etiam hujus miſeri ſenectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus ſpe requieſcit, hujus unius caſum pertimeſcit: quem vos ſupplicem veſtræ miſericordiæ, ſervum poteſtatis, abjectum non tam ad pedes, quam ad mores, ſenſuſque veſtros, vel recordatione parentum veſtrorum, vel liberorum jucunditate ſuſtentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ veſtræ ſerviatis. Nolite, Judices, aut hunc jam natura ipſa occidentem, velle maturius extingui vul-

nere

Digitized by Google

nere veſtro , quam ſuo fato : aut hunc nunc primum floreſcentem , firmata jam ſtirpe virtutis , tanquam turbine aliquo , aut ſubita tempeſtate pervertere . Conſervate parenti filium , parentem filio : ne aut ſenectutem jam prope deſperatam contempſiſſe , aut adoleſcentiam plenam ſpei maximæ , non modo non aluiſſe vos , ſed etiam perculiſſe , atque afflixiſſe videamini . Quem ſi vobis , ſi ſuis , ſi reipublicæ conſervatis , addictum , deditum , obſtrictum vobis , ac liberis veſtris habebitis : omniumque hujus nervorum , ac laborum vos potiſſimum , Judices, fructus uberes , diuturnoſque capietis .

DE

Digitized by Google

DE
PROVINCIIS CONSULARIBUS.
ORATIO XXXV.
ARGUMENTUM.

PRovinciæ hoc loco dicuntur regiones extra Italiam, in Romanorum ditionem ita redactæ, ut non ſuis, ſed Romanis legibus uterentur; & magiſtratus acciperent ab urbe miſſos cum imperio, qui jus dicerent, reſque omnes adminiſtrarent. Mittebantur vel conſules, vel prætores, ut placebat ſenatui. Quæ dabantur conſulibus provinciæ, appellabantur conſulares; quæ prætoribus, prætoriæ; neque ulla erat, quæ non poſſet fieri ex prætoria conſularis; &, ex conſulari, prætoria. Conſules in provincias non proficiſcebantur, niſi cum eſſent perfuncti conſulatu; eaſque obtinebant, quoad ſibi ſuccederetur. Ante latam legem Semproniam deſignatis conſulibus decernebantur provinciæ. Ex lege Sempronia, antequam deſignarentur in ſequentem annum conſules, neceſſe fuit decerni, quæ futuræ eſſent provinciæ conſulares. Quod idcirco videtur conſtituiſſe C. Gracchus, legis auctor, ne id fieret deinceps, quod olim factum fuerat, ut, ſi conſulatum adepti eſſent homines, magis apud plebem gratioſi, quam apud optimates, daret illis ſenatus non niſi viles provincias.

Anno V. C. 697. quo anno hæc habita oratio eſt, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Marcius Philippus conſules ad ſenatum retulerant, ut futuris conſulibus provinciæ decernerentur. Tenebat tunc Macedoniam, Achajam, & Theſſaliam L. Calpurnius Piſo Cæſoninus: A. Gabinius Babyloniam, Perſidem, & Syriam: C. J. Cæſar Gallias cis & trans Alpes uno imperio conjunctas. Erant plerique ſenatores male in Cæſarem animati, ut quem nimium eſſe popularem arbitrarentur: eique omnes, qui ante Ciceronem ſententias dixerant, uno duntaxat excepto P. Servilio,

lio, aut imperium omnino abrogandum cenſuerant, aut certe, detracta alterutra Gallia, minuendum.

Cicero futuris conſulibus eas decernit provincias, quibus Piſo & Gabinius præerant: hos eſſe revocandos; quod neque dignum laude quidquam gererent; & omnia avare, crudeliter, ſuperbe adminiſtrarent: Cæſarem in provincia utriuſque Galliæ relinquendum, ut fortiſſimas nationes illas domare pergat, & bellum jam affectum, tandem conficiat.

Status igitur bujus orationis juridicialis eſt: quæritur enim, ſitne utile reipublicæ, illos revocari e provinciis; hunc in provincia retineri. Genus cauſæ eſt deliberativum: nam & in curia ſententia dicitur, & ad communem utilitatem, tamquam ad ſcopum, collimat orator. Ab utili itaque, & ab honeſto ſæpius argumentatur; ſed ei adjunguntur multæ ex genere demonſtrativo amplificationes, dum aut Piſo, Gabiniuſque vituperantur, aut Cæſar laudatur.

Itum eſt in Ciceronis, & P. Servilii ſententiam; revocati Piſo, & Gabinius rediere in urbem, ille anno 698. hic 699. FRONTO DUCÆUS.

I. SI quis veſtrum [1], Patres conſcripti, expectat, quas ſim provincias decreturus, conſideret ipſe ſecum, qui mihi homines ex provinciis potiſſimum detrahendi ſint: non dubitabit, quid me ſentire conveniat, cum, quid mihi ſentire neceſſe ſit [2], cogitarit. Ac, ſi princeps [3] eam ſententiam dicerem, laudaretis profecto. Si ſolus; certe ignoſceretis. Etiam ſi paulo minus utilis vobis ſententia videretur;

1 *Si quis veſtrum*] Quoniam probe noverant ſenatores omnes, Piſonem, & Gabinium Ciceronis eſſe inimicos, facile poterant ſuſpicari, eum odio impulſum potius, quam ſtudio in rempublicam ſuo, ſententiam eſſe dicturum; hanc ſtatim ex eorum animis evellere nititur opinionem. Atque hæc exordii eſt communis ſententia, in quo etiam conatur adducere in odium adverſarios; eorumque nomen traducit apud ſenatum, tamquam hominum de republica male meritorum. Prudenter igitur amovet impedimenta omnia, quæ ſibi officere poterant, ne ſua ſententia comprobaretur. Nam ſi aliqua perturbatione commotus, videatur quis ſententiam dicere, non tam reipublicæ commodo, quam libidini propriæ videbitur ſatisfacere velle. *Manut.*

2 *Quid mihi ſentire neceſſe ſit*] Non quidem omnino neceſſarium erat, ut ita ſentiret orator, revocandoſque exiſtimaret e provinciis duos illos conſulares, ſed ex hypotheſi, ut ajunt, ſi nimirum more ſuo vellet, id quod eſſet e republica ſuadere. Hoc enim innuit, ea conditione, iiſque moribus eſſe homines illos, ut velit, nolit, ita ſentire cogatur, neque poſſit illos in provinciis relinquere, quin de republica male mereatur. *Idem.*

3 *Ac, ſi princeps*] Si auctorem hujus ſententiæ haberem neminem, eamque princeps ac

tur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, Patres conſcripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate diſſentiat: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me ſententiam dixit, virum clariſſimum, & cum in univerſam rempublicam, tum etiam erga meam ſalutem, fide ac benevolentia ſingulari.

Quod ſi ille & paulo ante, & quotieſcunque ei locus dicendi ac poteſtas fuit, Gabinium, & Piſonem, duo reipublicæ portenta, ac pene funera, cum propter alias cauſas, tum maxime propter illud inſigne ſcelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non ſolum ſententia ſua, ſed etiam verborum gravitate eſſe notandos putavit: quonam me animo in eos eſſe oportet, cujus illi ſalutem pro pignore tradiderunt ad explendas ſuas cupiditates? Sed ego in hac ſententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ ſerviam. Quo animo unuſquiſque veſtrum debet eſſe in illos, hoc ero: præcipuum illum & proprium ſenſum doloris mei, quem tamen vos communem ſemper vobis mecum eſſe duxiſtis, a ſententia dicenda amovebo: ad ulciſcendi tempora reſervabo.

II. Quatuor ſunt provinciæ [4], Patres conſcripti, de quibus adhuc intelligo ſententias eſſe dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus eſſe conjunctas; & Syria, & Macedonia: quas, vobis invitis & oppreſſis, peſtiferi illi conſules pro everſæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis ſunt lege Sempronia duæ. Quid eſt, quod poſſimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint [5], quam auctoritatem veſtram e civi-

ac primus dicerem, laudaretis profecto quod ſententiam dixiſſem reipublicæ utilem. *Si ſolus* ita ſentirem, ex ea ipſa ſolitudine videri quidem poſſet hæc ſententia minus reipublicæ utilia, quam nemo comprobaſſet: ſed ſi minus laudaretis ſententiam, *ignoſceretis* certe, &c. *Idem*.

4 *Quatuor ſunt provinciæ*] Hæc propoſitio eſt orationis, cui partitio ipſa conjuncta eſt. Neque enim narratione eſt opus in deliberationibus. Satis itaque oratori fuit, ſignificare verbo, quaſi ad tranſitionem, quis eſſet rei ac deliberationis ſtatus. *Manut.*

5 *Hunc ordinem condemnarint*] Nam qui Ciceronem condemnarunt, qui nihil niſi auctore ſenatu geſſerat, ſenatum ipſum condemnaſſe intelliguntur. *Hotom.*

civitate exterminarint: quam fidem publicam [6], quam perpetuam populi Romani ſalutem [7], quam me, ac meos omnes fœdiſſime, crudeliſſimeque vexarint.

Omnia domeſtica illa, atque urbana mitto; quæ tanta ſunt, ut nunquam Annibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipſas venio provincias. Quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, ſed tropæis; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphiſque pacata; ſic a Barbaris, quibus eſt propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Theſſalonicenſes, poſiti in gremio imperii noſtri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: ut via illa noſtra, quæ per Macedoniam eſt uſque ad Helleſpontum militaris [8], non ſolum excurſionibus Barbarorum ſit infeſta, ſed etiam caſtris Threciis diſtincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro noſtro imperatori; ut exhauſtas domos replere poſſent, pro empta pace bellum nobis prope juſtum intulerunt. Jam vero exercitus ille noſter, ſuperbiſſimo delectu [9], & duriſſima conquiſitione [10] collectus, omnis interiit.

III. Magno hoc dico cum dolore. Miſerandum in modum milites populi Romani capti, necati, deſerti, diſſipati ſunt; incuria, fame, morbo, vaſtitate [11] conſumpti: ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus * imperatoris in pœnam exercitus expetitum

6 *Fidem publicam*] P. Manutius recte *fidem publicam* dixit eſſe fidem Ciceroni datam a ſenatu, cum ejus juſſu in carcere necavit Catilinæ ſocios. *Grævius*.

7 *Perpetuam populi Romani ſalutem*] Huc facit quod ſcripſit Cicero, de Legib. l. III. c. 12. *Ita ſe res habet, ut, ſi ſenatus dominus ſit publici conſilii, quodque is creverit, defendant omnes: & , ſi ordines reliqui, principis ordinis conſilio rempublicam gubernari velint, poſſit, ea temperatione juris, cum poteſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri moderatus & concors civitatis ſtatus*. Si juris illa temperatio concordem civitatis ſtatum continet, in quo ejus eſt poſita ſalus: hanc ergo vexavere improbi conſules, qui ſenatus auctoritate exterminata, populo inconſultam poteſtatem dedere. *Fronto Ducæus*.

8 *Via illa noſtra ... militaris*] De hac militari via *per Macedoniam uſque ad Helleſpontum*, agit Nic. Bergerius, in *Militarium viarum Hiſtoria*, lib. III. cap. 44. quo lectorem remitto.

9 *Superbiſſimo delectu*] Non qui ab homine ſuperbo ſit habitus, ſed, ut admonet Manutius, eodem modo, quo *ſuperbiſſimum judicium* aurium dixit, Orat. cap. 44. quod nimirum nihil, niſi quod perfectum ſit, admittit. *Ducæus*.

10 *Duriſſima conquiſitione*] Conquiſiti diligentiſſime, & ſacramento adacti, nulla cuiquam data miſſione. *Idem*.

11 *Vaſtitate*] Sterilitate & ſolitudine locorum, & inopia rerum omnium. *Græv.*

* Vict. Man. Lamb. *Is imperator .... expetitus*

titum eſſe videatur [12]. Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaque compreſſa, pacatam ipſam per ſe & quietam tenui præſidio, atque exigua manu, etiam ſine imperio, per legatos nomine ipſo populi Romani tuebamur: quæ nunc conſulari imperio, atque exercitu ita vexata eſt, vix ut ſe poſſit diuturna pace recreare: cum interea, quis veſtrum hoc non audivit, quis ignorat, Achæos [13] ingentem pecuniam pendere L. Piſoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum [14] totum in hujus unius quæſtum eſſe converſum? urbem Byzantiorum, vobis atque huic imperio fideliſſimam, hoſtilem in modum eſſe vexatam? quo ille, poſteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miſeris extorquere potuit, cohortes in hiberna miſit: his præpoſuit, quos putavit fore diligentiſſimos ſatellites ſcelerum, miniſtros cupiditatum ſuarum. Omitto juriſdictionem in libera civitate [15] contra leges, ſenatuſque conſulta: cædes relinquo, libidines prætereo: quarum acerbiſſimum extat indicium, & ad inſignem memoriam turpitudinis, & pene ad juſtum imperii noſtri odium, quod conſtat, nobiliſſimas virgines ſe in puteos abjeciſſe, & morte voluntaria neceſſariam turpitudinem depuliſſe. Nec

12 *Ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus imperatoris in pœnam exercitus expetitum eſſe videatur*] In loco difficili atque obſcuro, alias aliorum conjecturas vide apud Grævium. Nunc, ſi jus eſt mihi dicendæ ſententiæ, Ciceronem opinor ſcripſiſſe: *ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus id in pœnam exercitus expetitum eſſe videatur*. Cum enim in ſubſtantivis nominibus vis demnnſtrandi major ſit, quam in adjectivis, *ſcelus* vocat ipſum, de quo agit, Piſonem. Quærit Gulielmius: *A quibus* Piſo *expetitus imperator?* Reſpondere ſibi poterat ipſe: Fuit expetitus a Clodio & Clodianis, a quibus provinciam & copias acceperat. Eandem continet ſententiam id quod edidit Lambinus: *Ut, quod eſt indigniſſimum ſcelus, is imperator in pœnam exercitus expetitus eſſe videatur*. Nam *id ſcelus*, eſt *is imperator*. Sed in illo, *id ſcelus*, plus eſt caloris oratorii. Quocirca Lambinianam lectionem opinor meram eſſe alterius explicationem. Ait Gruterus hoc eſſe ſatis frigidum, ſi Piſo dicatur *expetitus eſſe imperator in pœnam exercitus*. Credo fore multos, qui aliter ſentiant, & hic ſenſum videant apprime accommodatum ad id quod volebat Cicero. Volebat autem concitare odium in Piſonem, atque in ejus fautores. *Olivetus*.

13 *Achæos*] Achaja, proprie appellata, de qua Plinius, l. 5. & Sigonius *de Ant. Jure Prov. l. 9.* uno imperio conjuncta fuit cum Macedonia; & continebat ipſa Græciam & Epirum, *Ducæus*.

14 *Portorium Dyrrhachinorum*] Vectigal, quod apud Dyrrhachium pendebatur pro mercibus, quæ vel exportabantur ex ea regione, vel in eam importabantur. Plura Sigonius, *de Ant. Jure Civ. Rom.* lib. 1. cap. 16. *Idem*.

15 *Juriſdictionem in libera civitate*] Inſignis locus, unde intelligitur, ex civitatibus, quas populus Romanus in ſuam poteſtatem redegerat, alias fuiſſe in provinciæ formam redactas, in quibus magiſtratus populi Romani juriſdictionem exercebat, alias liberas, quæ ſuis legibus & magiſtratibus utebantur. *Hotom.*

Nec hæc idcirco omitto, quod non graviſſima ſint, ſed quia nunc ſine teſte dico.

IV. Ipſam vero urbem Byzantiorum fuiſſe refertiſſimam atque ornatiſſimam ſignis, quis ignorat? quæ illi, exhauſti ſumptibus, belliſque maximis, cum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, effervescentem in Aſiam, atque erumpentem, ægre repulſum, & cervicibus interclusum ſuis, ſuſtinerent, tum, inquam, Byzantii, & poſtea ſigna illa, & reliqua urbis ornamenta, ſanctiſſime cuſtodita, tenuerunt. Te imperatore infeliciſſimo & teterrimo, Cæſonine Calventi [16], civitas libera, & proximis ſuis beneficiis a ſenatu & a populo Romano liberata, ſic ſpoliata, atque nudata eſt, ut, niſi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, intervenifſet, unum ſignum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Græcia tota tam ſanctus fuit, in quo ullum ſimulacrum, ullum ornamentum reliquum ſit? Emiſti a fædiſſimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emiſti grandi pecunia, ut tibi pecuniis creditis jus in liberos populos contra ſenatus-conſultum, & contra legem generi [17] tui dicere liceret. Id emptum ita vendidiſti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

Quorum ego nihil * nunc, Patres conſcripti, in hominem ipſum; de provincia diſputo. Itaque omnia illa, quæ & ſæpe audiſtis, & tenetis animis, etiam ſi non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præſens in oculis veſtris mentibuſque defixit, audacia loquor: nihil de ſuperbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate diſputo. Lateant libidines ejus illæ tenebricoſæ, quas fronte & ſupercilio, non pudore & temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id diſputo. Huic vos non ſummittetis? hunc diutius manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, ſic fortuna cum improbi-

16 *Cæſonine Calventi*] Vide Orat. in Piſon. cap. 14.

17 *Generi*] J. Cæſaris.

* Vict. Man. Lamb. *nunc dicam*, P. C. *hominem ipſum relinquo: de provincia*

probitate certavit, ut nemo poſſet, utrum poſterior [18], an infelicior eſſet, judicare.

An vero in Syria diutius eſt Semiramis [19] illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejuſmodi, ut rex Ariobarzanes conſulem veſtrum ad cædem faciendam, tanquam aliquem Threcem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: poſt conciſæ ſunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum eſt, niſi pactiones pecuniarum cum tyrannis, deciſiones [20], direptiones, latrocinia, cædes, cum palam populi Romani imperator, inſtructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, ſed omnia ſibi & empta, & emenda eſſe clamaret.

V. Jam vero publicanos miſeros (me etiam miſerum, illorum ita de me meritorum miſeriis, ac dolore) tradidit in ſervitutem Judæis, & Syris, nationibus natis ſervituti. Statuit ab initio, & in eo perſeveravit, jus publicano non dicere: pactiones ſine ulla injuria factas reſcidit: cuſtodias ſuſtulit [21]: vectigales multos, ac ſtipendiarios liberavit: quo in oppido ipſe eſſet, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani ſervum [22] eſſe vetuit. Quid multa? crudelis haberetur, ſi in hoſtem animo fuiſſet eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præſertim, qui eſt ſemper, dignitate ſua, benignitate magiſtratus ſuſtentatus.

Itaque videtis, Patres conſcripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inſcitia, ſed avaritia, ſuperbia, crudelitate Gabinii, pene afflictos jam atque everſos publicanos: qui-

18 *Poſterior*] Hoc eſt, improbior, nequior. Ut enim in cenſendis æſtimandiſque hominibus, ponuntur in prima claſſe boni ac probi, ita improbi & nequam in poſtrema. *Ducæus.*

19 *Semiramis*] Gabinius: ob mores effœminatos, qui deſcribuntur in Orat. pro Sextio, cap. 8. & quod Aſſyriæ regno potita ſit ea mulier, de qua Juſtinus lib. 1. cap. 2. *Idem.*

20 *Deciſiones*] Deciſio, eſt pactio, tranſactio, atque adeo condictio tranſigendi. *Erneſt.*

21 *Cuſtodias ſuſtulit*] Publicani ſervos habebant in regionum finibus, ad portas urbium, ut nunc quoque fit, qui vel obambulantes, vel ſedentes explorabant, quid importaretur, exportareturve. Hæ ſunt *cuſtodiæ*, quas ſuſtulit Gabinius. *Fr. Ducæus.*

22 *Publicani ſervum*] Servi Publicanorum ii dicebantur, quorum opera utebantur publicani ad exigendas pecunias. Corrupta latinitas eos appellavit *ſervientes*: quæ vox, extrita litera *v*, & ſequente mutata de vocali in conſonantem, manſit in populari Gallorum ſermone. *Idem.*

Digitized by Google

quibus quidem vos, in his anguſtiis ærarii, tamen ſubveniatis neceſſe eſt: etſi jam multis non poteſtis: qui propter illum hoſtem ſenatus, inimiciſſimum ordinis equeſtris, bonorumque omnium, non ſolum bona, ſed etiam honeſtatem miſeri deperdiderunt, quos non parſimonia, non continentia, non virtus, non labor, non ſplendor tueri potuit contra illius helluonis & prædonis audaciam.

Quid? qui ſe etiam nunc ſubſidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate ſuſtentant, hos perire patiemur? An, ſi qui frui publico non potuit per hoſtem, hic tegitur ipſa lege cenſoria [23]; quem is frui non ſinit, qui eſt, etiam ſi non appellatur, hoſtis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete [24] igitur in provincia diutius eum, qui de ſociis cum hoſtibus, de civibus cum ſociis faciat pactiones: qui hoc etiam ſe pluris eſſe, quam collegam, putet, quod ille vos triſtitia, vultuque deceperit, ipſe nunquam ſe minus, quam erat, nequam eſſe ſimularit. Piſo autem alio quodam modo gloriatur, ſe brevi tempore perfeciſſe, ne A. Gabinius unus omnium nequiſſimus exiſtimaretur.

Hos vos de provinciis, ſi non aliquando deducendi eſſent, deripiendos non putaretis? & has duplices peſtes ſociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vaſtitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno ſuperiore [25], hos eoſdem revocabatis, cum in provincias jam perveniſſent. Quo tempore ſi liberum veſtrum judicium fuiſſet, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta eſſet, reſtituiſſetis, id quod cupiebatis, veſtram auctoritatem, iis, per quos erat

23 *Lege cenſoria*] Qua publicanis, ſi quando accidat ut propter hoſtes minime poſſint vectigalia exigere, datur remiſſio. Æquum etiam videtur, ut eadem conditione ſint publicani Syriæ, quandoquidem ab hoſte Gabinio fuerunt prohibiti, ne vectigalibus fruerentur. *Idem*.

24 *Retinete*] Ironia. *Idem*.

25 *Anno ſuperiore*] Senatus ut ſuperioris anni vulneribus mederetur, primum omnium Ciceronem ab exilio revocavit, deinde deliberavit da univerſa republica. Cenſebant multi omnes leges Clodii per vim & contra auſpicia latas eſſe abrogandas, atque inter cæteras eam, qua Piſoni Macedoniam, Gabinio Syriam decreverat: ſed cum inter eas una eſſet maxime popularis, qua remiſſis ſemiſſibus & trientibus frumentum de publico plebi dabatur, Senatui liberum non fuit, quod cupiebat, decernere, cum præſertim eo tempore propter famem ſeditio timeretur, nec hujus legis abrogatione plebs exacerbanda videretur. *Abram*.

erat amiſſa, revocatis, & his ipſis præmiis [26] extortis, quæ erant pro ſcelere, atque everſione patriæ conſecuti.

VI. Quam pœnam ſi tum aliorum opibus, non ſuis, inviſſimis vobis, evolarunt: at aliam multo majorem, gravioremque ſubierunt. Quæ enim homini, in quo aliquis ſi non famæ pudor, at ſupplicii timor eſt, gravior pœna accidere potuit, quam non credi literis iis, quæ rem bene geſtam in bello nuntiarent? Hoc ſtatuit ſenatus, cum frequens ſupplicationem Gabinio denegavit: primum homini, ſceleribus, flagitiis contaminatiſſimo, nihil eſſe credendum: deinde a proditore, atque eo, quem præſentem hoſtem reipublicæ cognoſſet, bene rem geri non potuiſſe: poſtremo, ne deos quidem immortales velle aperiri ſua templa, & ſibi ſupplicari hominis impuriſſimi & ſceleratiſſimi nomine. Itaque ille alter, aut ipſe eſt homo doctus, & a ſuis Græcis ſubtilius eruditus, quibuſcum jam in exoſtra helluatur, antea poſt ſiparium [27] ſolebat: aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius, cujus nullæ literæ perferuntur.

VII. Hoſce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, ſi tabellarii non ceſſarint, neceſſe eſt paucis diebus pœniteat audere. Cujus amici, ſi qui ſunt, aut ſi belluæ tam immani tamque tetræ poſſunt ulli eſſe amici, hac conſolatione utuntur, etiam T. Albucio ſupplicationem hunc ordinem denegaſſe. Quod eſt primum diſſimile. Res in Sardinia cum maſtrucatis [28] latrunculis a proprætore una cohorte auxiliaria geſta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, ac tyrannis, conſulari exercitu imperioque confectum. Deinde Albucius, quod a ſenatu petebat, ipſe ſibi in Sardinia ante decreverat. Conſtabat enim, Græcum hominem [29] ac levem in ipſa provincia quaſi

26 *Præmiis*] Provincias præmia vocat ſcelerum, quia Clodius eas decrevit Coſſ. quod Ciceronem & patriam prodidiſſent. *Idem*.

27 *Exoſtra . . . ſiparium*] Voces theatricæ. *Exoſtra*, machina ſpectatoribus res intus geſtas patefaciens: *ſiparium*, eas tegens. *Fronto Ducæus*.

28 *Maſtrucatis*] Maſtruca veſtis erat Sardorum e pellibus. *Turnebus*, quem vide Adverſ. XX. 9.

29 *Græcum hominem*] Non quod natus in Græcia eſſet Albucius, ſed quoniam *doctus Græcis* literis, *vel potius pene Græcus* ut ait Cicero, *Brut.* 35. Item *De Finib.* l. 3. *Ducæus*.

quaſi triumphaſſe. Itaque hanc ejus temeritatem ſenatus ſupplicatione denegata notavit.

Sed fruatur ſane hoc ſolatio: atque hanc inſignem ignominiam, quoniam uni, præter ſe, inuſta eſt, putet eſſe leviorem, dummodo, cujus exemplo ſe conſolatur, ejus exitum expectet [30]: præſertim cum in Albucio nec Piſonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plaga conciderit, ignominia ſenatus [31].

Atqui duas Gallias qui decernit conſulibus duobus [32], hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utriuſque pari ſcelere diſparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias [33], ut Piſoni & Gabinio ſuccedatur ſtatim. Si hic ſinat [34]. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non poteſt. Itaque ego idem, qui nunc conſulibus iis, qui deſignati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam eaſdem prætorias [35], ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quam primum videamus, quos animo æquo videre non poſſumus.

VIII. Sed mihi credite: nunquam ſuccedetur illis, niſi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque

30 *Ejus exitum expectet*] Reverſus e Sardinia T. Albucius, de pecuniis repetundis poſtulatus fuit; & Athenas exul abiit. *Idem*. Vide Commentar. in Brut. 35. Tomo noſtro I. p. 428.

31 *Ignominia Senatus*] Id eſt, quam ſenatus impoſuit. Quemadmodum Æneid. II. 436, *vulnus Ulyſſis* eſt, quod Ulyſſes inflixerat, ut Servius interpretatur. Videri poteſt Gellius IX. 12. *Idem*.

32 *Atqui duas Gallias qui decernit conſulibus duobus, &c.*] Tranſit ad alteram confirmationis partem, quæ eſt de Cæſare in provincia retinendo, quæ duas Gallias, citeriorem & ulteriorem conjungebat. Sed antequam ſuam confirmet ſententiam, alienas quaſdam refellit; eorum nimirum, qui ſuadebant, ut Cæſar potius revocaretur, & duæ Galliæ, diviſo imperio, deſignandis conſulibus decernerentur: vel, alterutra Gallia Cæſari adempta, alteruter, vel Piſo, vel Gabinius revocaretur. Poſteriorem hanc partem eo refellit, quod cum pares ſint ſcelere, debet eſſe par utriuſque conditio. *Idem*.

33 *Faciam, inquit, illas prætorias*] Exponit, ac refellit alteram ſententiam, quæ duas Gallias, Cæſari ademptas, duobus futuris conſulibus decernebat. Per quamdam proſopopœiam, loquentem facit auctorem ejus ſententiæ. Si revoco, *inquit*, Cæſarem, non idcirco Piſonem & Gabinium retineo in provinciis, quas obtinent. Immo vero id ago, ut illis *ſuccedatur ſtatim*. Nam quas obtinent provincias, *illas faciam prætorias*; hoc eſt, ut diximus, dabo adminiſtrandas prætoribus. *Idem*.

34 *Si hic ſinat*] Reſponſio eſt Ciceronis: *Malo* hic *ſinat*. Cum diceret *hic*, geſtu deſignabat Tribunum. *Idem*.

35 *Decernam eaſdem prætorias*] Hoc dicit: Quia non potuerunt in ſuas provincias ire conſules, niſi poſt annum; *decernam*, Syriam & Macedoniam fore interim *prætorias*; ut eas *Prætores annuas habeant*, adminiſtrentque per eum annum, quo anno magiſtratum in urbe gerent conſules, quibus fuerint decretæ. Revera facta eſt Macedonia prætoria in annum, & Q. Anchario data. *Idem*.

taque , hoc tempore amiſſo , annus eſt integer vobis expectandus : quo interjecto , civium calamitas , ſociorum ærumna , ſceleratiſſimorum hominum impunitas propagatur . Quod ſi eſſent illi optimi viri , tamen ego mea ſententia C. Cæſari ſuccedendum nondum putarem . Qua de re dicam , Patres conſcripti , quod ſentio , atque illam interpellationem mei familiariſſimi [36] , qua paulo ante interrupta eſt oratio mea , non pertimeſcam . Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere eſſe , quam Cæſari . Omnem enim illam tempeſtatem , cui ceſſerim , Cæſare impulſore atque adjutore eſſe excitatam . Cui ſi primum ſic reſpondeam , me communis utilitatis habere rationem , non doloris mei : poſſimne probare , cum id me facere dicam , quod exemplo fortiſſimorum & clariſſimorum civium facere poſſim ? An non Tib. Gracchus [37] (patrem dico , cujus utinam filii ne degeneraſſent a gravitate paterna) tantam laudem eſt adeptus , quod tribunus plebis ſolus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit , inimiciſſimus & ipſius , & fratris ejus Africani , juravitque in concione , ſe in gratiam non rediiſſe : ſed alienum ſibi videri dignitate imperii , quo duces eſſent hoſtium , Scipione triumphante , ducti , eodem ipſum duci , qui triumphaſſet ?

Quis plenior inimicorum fuit C. Mario ? L. Craſſus , M. Scaurus . Aliine inimici ? omnes Metelli . At hi non modo illum inimicum ex Gallia ſententiis ſuis non detrahebant , ſed & propter rationem Gallici belli , provinciam extra ordinem decernebant [38] . Bellum in Gallia maximum geſtum eſt : domitæ

mitæ

36 *Familiariſſimi*] Quis hic fuerit interpellator , incertum eſt . *Idem* .

37 *Annon Tib. Gracchus*] Vide Gellium , lib. VII. cap. 19. Gratularer amatoribus Ciceronis , ſi omnes , quas attigit , hiſtorias indicare poſſem ſic explicatas . *Olivet.*

38 *Provinciam extra ordinem decernebant*] Cum tribus modis extraordinariam provinciam obtinere diceretur quiſpiam ; (1. ſi privatus eſſet , 2. ſi prorogaretur illi imperium , 3. ſi magiſtratus ipſe nominatim in provinciam mitteretur) quæritur , quomodo Marius extra ordinem geſſerit bellum adverſus Gallos . An quod erat privatus ? Nequaquam ; nam in ſingulos annos conſul reficiebatur . An prorogato imperio ſeu per populum , ſeu per ſenatum ? Multo minus ; iis enim , qui jam magiſtratu abiiſſent , prorogabatur imperium : at Mario , jure conſulatus , quotannis provincia debebatur . Quid igitur dicendum eſt ? Decretum a Senatu factum fuiſſe , idemque renovatum quotannis , ut Marius Conſul , ſine ſorte , & nominatim provinciam illam adminiſtraret . Hi ergo Senatores , qui Mario *provinciam extra ordinem decernebant* , ita ſingulis annis decernebant , ut ſublata provinciarum conſularium ſortitione , eam nominatim Marius haberet , in qua bellum cum Gallis gerebatur . *Ferratius* .

mitæ ſunt a Cæſare maximæ nationes, ſed nondum legibus, nondum jure certo, nondum ſatis firma pace devinctæ. Bellum affectum videmus, &, vere ut dicam, pene confectum: ſed ita, ut, ſi idem extrema perſequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. Si ſucceditur: periculum ſit, ne inſtauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego ſenator, inimicus, ſi ita vultis, homini; amicus eſſe, ſicut ſemper ſui, reipublicæ debeo. Quid, ſi ipſas inimicitias depono reipublicæ cauſa? quis me tandem jure reprehendat? præſertim cum ego omnium meorum conſiliorum, atque factorum exempla ſemper ex ſummorum hominum factis mihi cenſuerim petenda.

IX. An vero M. ille Lepidus [39], qui bis conſul & pontifex maximus fuit, non ſolum memoriæ teſtimonio, ſed etiam annalium literis, & ſummi poetæ [40] voce laudatus eſt, quod cum M. Fulvio collega, quo die cenſor eſt factus, homine inimiciſſimo, in campo ſtatim rediit in gratiam, ut commune officium cenſuræ communi animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ ſunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum ſuis inimiciſſimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem reſpublica reconciliavit, quæ alienarat.

Multa prætereo, quod intueor coram hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium, & M. Lucullum: utinam etiam L. Lucullus ille viveret! Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quam Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortiſſimis non ſolum extinxit reipublicæ dignitas, & ipſorum, ſed etiam ad amicitiam conſuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne conſul in templo Jovis optimi maximi, permotus cum auctoritate veſtra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abſens mecum, ſummo ſuo beneficio, rediit in gratiam? An ego poſſum huic eſſe inimicus, cujus literis, ſama, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

39 *Lepidus*] Videatur Aulus Gellius, XII. 8.

40 *Summi poetæ*] Ennii.

Ardeo, mihi credite, Patres conſcripti, (id quod voſmet de me exiſtimatis, & facitis ipſi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & ſubvenire olim [41] impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rurſum [42], cum omnia tela undique eſſe intenta in patriam viderem, ſubire coegit atque excipere unum pro univerſis. Hic me meus in rempublicam animus priſtinus ac perennis cum C. Cæſare reducit, reconciliat, reſtituit in gratiam. Quod volent denique homines exiſtiment; nemini ego poſſum eſſe bene de republica merenti non amicus.

X. Etenim ſi iis, qui hæc omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias ſolum, ſed etiam bellum indixi, atque intuli, cum partim [43] mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis judiciis eſſent liberati: cur eadem reſpublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non poſſit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, niſi quod perniciosum patriæ civem fore putabam, qui, turpiſſima libidine incenſus, duas res ſanctiſſimas, religionem & pudicitiam, uno ſcelere [44] violaſſet? Num eſt igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quam otio meo; nonnulli in eodem defendendo, ſuo plus otio, quam communi, proſpexerint?

Ego me a C. Cæſare in republica diſſenſiſſe fateor, & ſenſiſſe vobiſcum: ſed nunc iiſdem vobis aſſentior, cum quibus antea ſentiebam. Vos enim, ad quos literas L. Piſo de ſuis rebus non audet mittere, qui Gabinii literas inſigni quadam nota, atque ignominia nova condemnaſtis, C. Cæſari ſupplicationes decreviſtis, numero, ut nemini uno ex bello; honore,

41 *Olim*] Tempore conjurationis Catilinariæ. *Ducæus*.

42 *Rurſum*] Tempus innuit, quo urbe pulſus eſt a Clodio. Nam, ut ſæpe dicit, quærebat cauſam cædis Clodius, ut initium faceret ab ipſo Cicerone, ſi voluiſſet hic, ut multis millibus adoleſcentium ſtipatus erat, in urbe digladiari. Ita ut dicat Cicero, ſe iterum videri ſervaſſe cives ſuos, quod noluerit pati, ut pro ſe decertarent. *Idem*.

43 *Partim*] Hoc eſt, alii. Exempla collegit J. F. Gronovius, Obſervat. III. 2. Rationem explicavit G. J. Voſſius, *lib. de Conſtruct. c.* 64. Senſus ergo eſt: cum alios *illorum* haberem *familiares*; alios in capitalibus cauſis defendiſſem. *Olivetus*. 44.

44 *Uno ſcelere*] Cum in templum Bonæ Deæ, muliebri veſtitu libidinis cauſa penetravit. *Manut.*

re, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? Reduxit ordo ampliſſimus, & ordo is, qui eſt & publici conſilii, & meorum omnium conſiliorum auctor & princeps. Vos ſequor, Patres conſcripti, vobis obtempero, vobis aſſentior: qui, quamdiu C. Cæſaris conſilia in republica non maxime diligebatis; me quoque cum illo minus conjunctum videbatis. Poſteaquam rebus geſtis mentes veſtras, voluntateſque mutaſtis, me non ſolum comitem eſſe ſententiæ veſtræ, ſed etiam laudatorem vidiſtis.

XI. Sed quid eſt, quod in hac cauſa maxime homines admirentur, & reprehendant meum conſilium, cum ego idem antea multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicæ neceſſitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi ſententia mea. Reipublicæ ſatis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis eſt dignitati tributus.

In quo ego [45], quo conſule referente, primum decem dierum ſupplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus ſententia primum duplicata eſt ſupplicatio conſularis, (mihi enim eſtis aſſenſi, cum ejuſdem Pompeji literis recitatis, confectis omnibus maritimis terreſtribuſque bellis, ſupplicationem dierum duodecim [46] decreviſtis) ſum Cn. Pompeji virtutem & animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipſe cæteris omnibus eſſet omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quam ipſe erat conſecutus. Ergo in illa ſupplicatione, quam ego decrevi, res ipſa tributa eſt diis immortalibus, & majorum inſtitutis, & utilitati reipublicæ: ſed dignitas verborum,

S 2 ho-

45 *In quo ego*] Locus hic omnino probat, uſque ad Ciceronem conſulem, dies non plures quinis fuiſſe tributos ſupplicationibus. Duplicavit numerum Cicero conſul in gratiam Pompeji; triplicavit in gratiam Cæſaris; qui poſt paulo quadruplicatam dierum viginti ſupplicationem habuit, ut ipſe narrat *de Bell. Gall. lib.* IV. *Ducæus.*

46 *Supplicationem dierum duodecim*] Aſſentior iis, qui cenſent legendum *decem dierum*, quod ex præcedentibus verbis clare patet, *duplicata eſt ſupplicatio*. Grævius. Ita olim Manutius, cui plane aſſentitur Fronto Ducæus.

honos, & novitas, & numerus dierum, Cæſaris ipſius laudi gloriæque conceſſus eſt.

Relatum eſt ad nos nuper de ſtipendio [47] exercitus. Non decrevi ſolum, ſed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa diſſentientibus reſpondi: ſcribendo affui. Tum quoque homini plus tribui, quam neſcio cui neceſſitati. Illum enim arbitrabar, etiam ſine hoc ſubſidio pecuniæ, retinere exercitum præda ante parta, & bellum conficere poſſe: ſed decus illud & ornamentum triumphi minuendum noſtra parſimonia non putavi. Actum eſt de decem legatis [48], quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant. In ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ cauſa ſentirem, facere uberius propter ipſius Cæſaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc [49] in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi ſilentio, interpellor: cum ſuperioribus cauſis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, niſi ratio belli, niſi ſumma utilitas reipubliæ moveat. Nam ipſe Cæſar [50], quid eſt, cur in provincia commorari velit, niſi ut ea, quæ per eum affecta ſunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii noſtri propagatio retinet. Quid illis terris aſperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis [51] præſtabilius? quid Oceano lon-

47 *Relatum eſt ... de ſtipendio*] Propterea quod cum auxiſſet ſuas legiones Cæſar, opus illi fuit novo ſtipendio, quod a ſenatu petendum fuit. *Ducæus*.

48 *Actum eſt de decem legatis*] Qui confecto tantum bello mittebantur ad res provinciæ componendas; hinc ſubjicit, *Alii exempla quærebant*, nondum ſcilicet confecto in Gallia bello. *Ferratius*.

49 *An ego idem nunc*] Cum ego illa, ad Cæſaris dignitatem magis, quam ad reipublicæ utilitatem facientia, ſupplicationem quindecim dierum, amplificationem ſtipendii, miſſionem decem legatorum decreverim, interpellante nullo, quid eſt quod nunc interpeller, neque permittar quæ ſentio dicere, ubi id decerno, quod non ad Cæſaris aliquod, ſed ad maximum reipublicæ commodum attinet? *Fronto Ducæus*.

50 *Nam ipſe Cæſar*] A Cæſaris ipſius perſona, & ab adjunctis argumenta ducit, quibus probet, nihil eſſe cur ii, qui favent Cæſari, eum velint manere in Gallia; quoniam nihil ſit, cur id velit ipſe; & multa ſint cur Romæ malit eſſe. Si ergo vult illic manere diutius, hoc vult idcirco, quoniam utile eſt reipublicæ: quæ una etiam ratio Ciceronem impellit, ut Cæſarem in provincia retinendum eſſe cenſeat. *Ducæus*.

51 *Quid porro tot victoriis*] Non eſt, inquit, quod dicatur velle Cæſarem manere in Gallia, ut clarioribus victoriis, & propaga-

tis

longius inveniri poteſt? An reditus in patriam habet aliquam offenſionem? utrum apud populum, a quo miſſus; an apud ſenatum, a quo ornatus eſt? An dies auget ejus deſiderium [52], an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, ſi qui hominem non diligunt, nihil eſt, quod eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad ſummum honorem ſenatus, equeſtris ordinis gratiam, populi caritatem.

Sed, ſi ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem reipublicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego ſenator facere debeo, quem, etiam ſi ille aliud vellet, reipublicæ conſulere oporteret? Ego vero ſic intelligo, Patres conſcripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non ſentit, omnia alia eſſe nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni ſuſpicione belli? Jamdiu mare videmus illud immenſum, cujus fervore non ſolum maritimi curſus, ſed urbes etiam & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeji ſic a populo Romano, ab Oceano uſque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum & clauſum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipſa poterant in provincias noſtras redundare, ita ab eodem eſſe partim reciſas, partim repreſſas, ut Aſia [53], quæ imperium

tis longius imperii finibus, ſuam ipſe famam amplificet. Quid enim illuſtrius in re militari poteſt eſſe, quam illæ ſunt victoriæ, quas hactenus retulit? Quid eſt ultra Oceanum, qui orbem terrarum terminat, & quo imperium populi Romani Cæſar terminavit? *Idem*.

52 *An dies auget ejus deſiderium*] Quaſi dicat, inquit Manutius: Oblivionem potius, quam deſiderium, tempus auget. Quem enim aliquamdiu non vident homines, aſſueſcunt tandem non videre, non deſiderant, penitus obliviſcuntur; atque ut *longo* temporis *intervallo viriditatem amittit laurea illa*, quam accepit Cæſar, cum eſt ob victoriam ab exercitu ſalutatus imperator, ita ipſæ ejus victoriæ gratiam perdunt, quam habebant in publicum, tunc cum eſſent recentes. Hanc orator comparationem ingenioſe contraxit in metaphoram. *Idem*.

53 *Ut Aſia, &c.*] Aſiam hoc loco appellat eam Aſiæ minoris partem, quæ fuit in ditione regum Pergamenorum, Eumenis, & Attali ejus, qui heredem populum Romanum teſtamento reliquit. Ea continet Joniam, Cariam, & magnam partem Phocidis. Hanc autem Aſiam tribus ait cingi provinciis, Ponto nimirum, ubi regnavit Mithridates; Armenia, ubi Tigranes; & Syria, quam Judæorum regibus, aliiſque Pompejus eripuit. Refert Plinius, *H. N. lib.* VII. *cap.* 26. dixiſſe Pompejum *in concione, cum de rebus ſuis diſſereret: Summa ſummarum in illa gloria fuit, Aſiam ultimam provinciarum accepiſſe, eamdemque mediam patriæ reddidiſſe*. Ducæus.

rium antea noſtrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipſa cingatur. Poſſum de omni regione, de omni hoſtium genere dicere. Nulla gens eſt, quæ non aut ita ſubacta ſit, ut vix extet: aut ita domita, ut quieſcat: aut ita pacata, ut victoria noſtra imperioque lætetur.

XIII. Bellum Gallicum [54], Patres conſcripti, C. Cæſare imperatore geſtum eſt; antea tantummodo repulſum. Semper illas nationes noſtri imperatores refutandas [55] potius bello, quam laceſſendas putaverunt. Ipſe ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribuſque ſubvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit, non ipſe ad eorum urbes ſedeſque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, conſiliorum ſocius, C. Pontinius [56], fortiſſimus vir, ortum repente bellum Allobrogum [57], atque hac ſcelerata conjuratione excitatum, præliis fregit, eoſque domuit, qui laceſſierant: & ea victoria contentus, republica metu liberata, quievit. C. Cæſaris longe aliam video fuiſſe rationem. Non enim ſibi ſolum cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum eſſe duxit, ſed totam Galliam in noſtram ditionem eſſe redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum præliis feliciſſime decertavit: cæteras contrivit, domuit, compulit [58], imperio populi Romani parere aſſueſecit, &, quas regiones, quaſque gentes nul-

læ

54 *Bellum Gallicum*] Satis imperatoribus Romanis fuit, ſi Gallorum compeſcerent impetus: cæterum eos nunquam provocarunt; ne ipſe quidem Marius, ad quem populus Romanus confugit, ſtrage trium exercituum, quos Ambrones Galli, cum Tigurinis conjuncti deleverant, & horum in Italiam venientium metu conſternatus. Ambronas quidem vicit Marius ad Aquas Sextias, eamque gentem funditus abolevit; poſt etiam Cimbros ac Teutonas, qui cum Ambronibus conſpiraverant, ingenti clade fudit; at in Galliam arma non intulit. *Idem*.

55 *Refutandas*] *Refutare* nativa & propria ſignificatione, quam ex Feſti, & aliorum fragmentis expreſſit Joſ. Scaliger, eſt ollam, cum fervens paulo plus exuberat, injecta aqua compeſcere. Hæc metaphora quam ſit ad rem idonea, intelligit, qui non ignorat, quæ ingenia forent gentis Gallicæ. An ſint nunc eadem, nihil ad Tullium. *Idem*.

56 *Pontinius*] Vide Catil. III. 2.

57 *Allobrogum*] Quidam recentiores Geographi ajunt Allobrogum olim fuiſſe, quantumcumque terrarum diœceſibus Vienneſi, Geneveſi, Gratianopolitana, ac Maurienneſi continetur. Huic ſententiæ facile acceſſerim. Hadr. Valeſius, *Notit. Gall.*

58 *Compulit*] Compellere, inquit Servius *in Eclog.* II. 2. proprie eſt in unum locum diverſa animalia cogere. Quæ metaphora apprime facit ad ſcopum oratoris. Significat enim id eſſe Gallis Cæſarem, quod eſt homo pecudibus, quas in unum vel gregem, vel armentum cogit. *Fronto Ducæus*.

Digitized by Google

læ nobis antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantum Galliæ [59] tenebamus antea, Patres conſcripti: cæteræ partes a gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe immanibus, & barbaris, & bellicoſis tenebantur: quas nationes nemo unquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo ſapienter de republica noſtra cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret: ſed propter vim ac multitudinem gentium illarum nunquam eſt antea cum omnibus dimicatum. Reſtitimus ſemper laceſſiti [60]. Nunc denique eſt perfectum, ut imperii noſtri, terrarumque illarum idem eſſet extremum.

XIV. Alpibus Italiam munierat ante natura, non ſine aliquo divino numine: nam, ſi ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuiſſet, nunquam hæc urbs ſummo imperio domicilium ac ſedem præbuiſſet. Quæ jam licet conſidant [61]. Nihil eſt enim ultra illam altitudinem montium uſque ad Oceanum, quod ſit Italiæ pertimeſcendum. Sed tamen una atque altera æſtas, vel metu, vel ſpe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus poteſt totam Galliam ſempiternis vinculis adſtringere. Impolitæ vero res, & acerbæ [62] ſi erunt relictæ: quanquam ſunt acciſæ, tamen efferent ſe aliquando, & ad renovandum bellum revireſcent.

Quare

59 *Semitam tantum Galliæ*] Galliam Narbonenſem intelligit, quæ jampridem Domitii Ænobarbi, Fabii Maximi Allobrogici, & aliorum armis in populi Romani ditionem conceſſerat. *Semitam Galliæ* vocat, quod ea provincia eſſet velut aditus quidam patefactus ad cæteras Galliæ regiones. *Abram.*

60 *Reſtitimus ſemper laceſſiti*] An ergo, quotieſcumque decertarunt cum Gallis Romani, ab illis laceſſiti, ſic eorum excepere impetum, ut nihil cladis acceperint? Atqui ſæpe a Gallis cæſi, fugatique ſunt; ut ab illis aliquando Galli. Hoc vult: Quoties cum illis dimicatum fuit, id fecimus provocati; defenſores fuimus ſemper, nunquam oppugnatores. *Fronto Ducæus.*

61 *Quæ jam licet conſidant*] Juverit eloquentiæ ſtudioſos conferre quæ in eamdem ſententiam habentur, *Orat. in Piſon. cap.* 33. *Idem.*

62 *Impolitæ vero res, & acerbæ*] Si prius devocetur e provincia Cæſar, quam opus abſolverit, & Gallos jugo aſſueſecerit; ſi res, quas inchoavit, imperfectas relinquat, eveniet, ut Galli, quamvis nunc proſtrati, poſthac reſurgant, & reſumptis viribus, atque animis, bellum inſtaurent. Gallicæ *res* dicuntur *impolitæ*, ut opera, quibus artifex ſupremam manum non addidit; *acerbæ*, ut fructus, ante maturitatem lecti; *acciſæ*, ut ſurculi non ſtirpitus exciſi, qui repullulant. *Idem.*

Quare ſit in ejus tutela [63] Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati, commendata eſt. Etenim ſi Fortunæ muneribus ampliſſimis ornatus, ſæpius ejus deæ periculum facere nollet: ſi in patriam, ſi ad deos penates, ſi ad eam dignitatem, quam in civitate ſibi propoſitam videt: ſi ad jucundiſſimos liberos, ſi ad clariſſimum generum redire properaret: ſi in Capitolium invehi victor cum illa inſigni laurea geſtiret: ſi denique timeret caſum aliquem, qui illi tantum addere jam non poteſt, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata ſunt, confici velle. Cum vero ille ſuæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum ſatisfecerit, & malit tamen tardius ad ſuorum laborum fructus pervenire, quam non explere ſuſceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incenſum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus.

XV. Nam illæ ſententiæ virorum clariſſimorum minime probandæ ſunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem: omnia illa, de quibus diſſerui paulo ante, perturbat: ſimul oſtendit, eam ſe ſciſcere legem [64], quam eſſe legem neget: &, quæ pars provinciæ ſit, cui non poſſit intercedi, hanc ſe avellere: quæ defenſorem [65] habeat, non tangere: ſimul & illud facit, ut, quod illi a populo datum ſit, id non violet: quod ſenatus dederit, id ſenator properet auferre.

Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni ſenatoris [66]: legem, quam non putat, eam quoque ſervat. Præfinit enim ſucceſſori diem. * Qui mihi nihil videtur minus a dignitate diſciplinaque majorum diſſidere, quam ut, qui con-

63 *Quare ſit in ejus tutela*] Concludit, non eſſe devocandum e Gallia Cæſarem, etiam ſi velit; ſed relinquendum ad tutelam ejus nondum confirmatæ, & quaſi adoleſcentis provinciæ. *Idem*.

64 *Sciſcere legem*] Vatinlam, quam eſſe legem negabant, quippe latam contra auſpicia. Eam autem ſervabat, qui citeriorem Galliam illa lege Cæſari datam adimere non audebat. *Ferrat.* Vide *Indiculum Legum*.

65 *Defenſorem*] Nam populi donum tueri poterat Tribunus pl. intercedendo, niſi elapſum foret quinquennium a lege præfinitum. *Ferratius*.

66 *Boni ſenatoris*] Bellum enim Gallicum vult a Cæſare confici, cum ulteriorem Galliam non adimat. *Idem*.

* Lamb. *Atqui mihi nihil videtur magis .... quam qui conſul*

conſul Kalendis Jan. [67] habere provinciam debet, is ut eam deſponſam, non decretam, habere videatur. Fuerit toto in conſulatu ſine provincia, cui fuerit, antequam deſignatus eſſet, provincia decreta. Sortietur, an non? nam & non ſortiri abſurdum eſt, & quod ſortitus ſis, non habere. Proficiſcetur paludatus [68]? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, naſcetur repente provincia. Attamen his ſententiis Piſo in provincia permanebit. Quæ cum gravia ſunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminutione provinciæ contumelioſum eſt: neque ſolum ſummo in viro, ſed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, Patres conſcripti, multos decreviſſe honores eximios C. Cæſari, & prope ſingulares, quod ita meritus erat, gratis [69]: ſin etiam, ut quam conjunctiſſimus huic ordini eſſet, ſapientes ac divini fuiſtis. Neminem unquam eſt hic ordo complexus honoribus & beneficiis ſuis, qui ullam dignitatem præſtabiliorem ea, quam per vos eſſet adeptus, putarit. Nemo unquam hic potuit eſſe princeps, qui maluerit eſſe popularis. Sed homines aut propter dignitatem ſuam diffiſi [70] ipſi ſibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulſi, ſæpe ex hoc portu ſe in illos fluctus prope neceſſario contulerunt. Qui, ſi ex illa jactatione curſuque populari, bene geſta republica, refe-

67 *Kal. Jan.*] Senſus eſt: Conſul Kal. Jan. debet habere provinciam. At, qui ſortietur Galliam citeriorem, in toto conſulatu erit ſine provincia. Quin etiam Januario & Februario anni ſubſequentis non habebit provinciam, quæ illi Kal. Mart. repente naſcetur, elapſo quinquennio lege Vatinia præſcripto. *Idem*.

68 *Paludatus*] Magiſtratus provinciales ab Urbe proficiſcebantur paludati. *Idem*. Vide *Fam.* XV. 17.

69 *Gratis*] Quid ſit *decernere alicui honores gratis, quod ita meritus eſt*, ego ſane non intelligo. Qui ſunt illi honores, qui gratis dantur? Num qui dantur iis, qui illos non ſunt meriti? Nugæ. Legandum ſine hæſitatione cum Grutero, *grati*. Si Cæſari tribuitis honores, quos meritus eſt bene geſta republica, grati eſtis erga illum, qui ejus merita in rempublicam agnoſcitis: ſin etiam propter hanc cauſam ei honores eximios decreviſtis, ut tantum virum adjungeretis ordini ſenatorio, a quo fuerat averſus, ſapientes fuiſtis ac divini. Hoc eſt, nihil potuiſtis facere ſapientius & divinius, quia hoc conſilium maxime faciebat Ciceronis ſententia ad ſtabiliendam & firmandam rempublicam contra machinationes improborum. *Græv.* Optime: ſed Gruterus tamen, *grati*, non admiſit in contextum.

70 *Diffiſi*] Poſſe per ſenatum aſſequi, quæ ſuæ dignitati debita eſſe putaverint. *Ferratius*.

runt adſpectum in curiam, atque huic ampliſſimæ dignitati commendati eſſe volunt, non modo non repellendi ſunt, verum etiam expetendi.

Monemur a fortiſſimo viro, atque optimo poſt hominum memoriam conſule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, poſt eos conſules, qui nunc erunt deſignati: perpetuoque [71] poſthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etſi non contemno, Patres conſcripti, præſertim monitus a ſapientiſſimo conſule, & diligentiſſimo cuſtode pacis & otii, tamen vehementius arbitror pertimeſcendum, ſi hominum clariſſimorum ac potentiſſimorum aut honorem minuero, aut ſtudium erga hunc ordinem repudiaro. Nam ut C. Julius omnibus a ſenatu eximiis, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradet [72] ei, cui minime vos velitis: per quem ordinem ipſe ampliſſimam ſit gloriam conſecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad ſuſpicandum nullo modo poſſum. Poſtremo, quo quiſque animo futurus ſit, neſcio: quid ſperem video. Præſtare hoc ſenator debeo, quantum poſſum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure iraſci poſſe videatur. Atque hoc, ſi inimiciſſimus eſſem C. Cæſari, ſentirem tamen reipublicæ cauſa.

XVII. Sed non alienum eſſe arbitror, quo minus ſæpe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum exiſtimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi ſit ratio & cauſa cum Cæſare. Ac primum illud tempus familiaritatis & conſuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, conſobrino noſtro, ab omnium noſtrum adoleſcentia fuit, prætermitto. Poſteaquam ſum penitus in rempublicam ingreſſus, ita diſſenſi ab illo, ut in disjunctione ſententiæ conjuncti tamen amicitia maneremus. Conſul ille egit eas res, quarum me participem eſſe voluit: quibus ego ſi minus aſſentiebar, tamen illius mihi judicium gratum eſſe debebat. Me ille, ut quin-

71 *Perpetuoque*] Divinus hic fuit Marcellinus. Nam reipſa anno ſequenti per alterum quinquennium a populo Galliam Cæſr obtinuit: poſt Cæſarem, nec multo poſt, M. Antonius: unde bellum civile. *Idem*.

72 *Tradat*] Innuit, neminem fore, qui Galliam a populo obtinere poſſit, invito Cæſare. *Idem*.

Digitized by Google

quinqueviratum [73] acciperem, rogavit: me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe voluit [74]: mihi legationem [75], quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quæ ego omnia non ingrato animo, ſed obſtinatione quadam ſententiæ repudiavi. Quam ſapienter non diſputo: multis enim non probabo: conſtanter quidem, & fortiter certe. Qui cum me firmiſſimis opibus contra ſcelus inimicorum munire, & populares impetus populari præſidio propulſare poſſem, quamvis excipere fortunam, ſubire vim atque injuriam malui, quam aut a veſtris ſanctiſſimis mentibus diffidere, aut de meo ſtatu declinare. Sed non is ſolum gratus debet eſſe, qui accepit beneficium, verum etiam is, cui poteſtas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, ſuum generum, ſentiebam.

XVIII. Traduxit ad plebem [76] inimicum meum: ſive iratus mihi, quod me ſecum ne beneficiis quidem videbat poſſe conjungi: ſive exoratus. Ne hæc quidem fuit injuria. Nam poſtea me, ut ſibi eſſem legatus, non ſolum ſuaſit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarer [77], ſed quod tantum reipublicæ ſceleris impendere a conſulibus proximis non ſuſpicabar.

73 *Ut quinqueviratum*] Vide Fabricium, in Hiſtoria Cic. ad annum 694.

74 *Me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe voluit:*] Præter Ciceronem, qui, ſine controverſia, tertius eſt, quinam duo reliqui? *Pompejus gener*, inquit Manutius, *& Piſo ſocer.* Manutio aſſentitur Hotmanus, utrique Grævius. Siccine Piſo conſularis dicitur, qui tantum anno ſequenti conſul fuit? Vellejus Paterculus, *lib.* II. *cap.* 44. *Cæſare igitur Conſule, inter eum, & Cn. Pompejum, & M. Craſſum, inita potentiæ ſocietas.* En duo Cæſari conjunctiſſimi conſulares, Pompejus, & Craſſus. Cum Ciceronem tertium eſſe cuperet, ut hic deſciſceret ab optimatibus, obtinere non potuit. *Ferratius.*

75 *Legationem*] Vide ad Attic. lib. II. epiſt. 19.

76 *Traduxit ad plebem*] P. Clodium, qui, niſi plebejus e patricio factus fuiſſet, neque Tribunus plebis eſſe potuiſſet, neque Ciceroni nocere. *Idem.*

77 *Non quo alienum mea dignitate arbitrarer*] Notat hanc ſententiam Hotomanus, ut illi alteri repugnantem: *Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam.* Hotomano reſponderet Cicero: Nihil in iis pugnæ eſt. Ego conſularis poteram legatus eſſe Cæſaris, neque id *alienum* mea dignitate arbitrabar: ſed neque illa legatio, neque *ornamenta* duo alia, quibus ornare me volebat, quinqueviratus, & conſiliorum ſocietas, me decebant, aut conveniebant iis rebus, quas geſſeram. Me enim, qui ſemper in optimatium partibus fuiſſem, non decebat tranſire ad populares. *Olivetus.*

. Ergo adhuc magis eſt mihi verendum, ne mea ſuperbia in illius liberalitate, quam ne illius injuria in noſtra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempeſtas [78], caligo bonorum, & ſubita, atque improviſa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque incendium civitatis. Terror injectus Cæſari de ejus actis [79], metus cædis bonis omnibus: conſulum ſcelus, cupiditas, egeſtas, audacia. Si non ſum adjutus: non debuit. Si deſertus: ſibi fortaſſe providit. Si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia eſt, accepi injuriam, inimicus eſſe debui, non nego. Sed, ſi idem ille tum me ſalvum eſſe voluit, cum vos me ut cariſſimum filium deſiderabatis: & ſi vos iidem pertinere ad cauſam illam putabatis, voluntatem C. Cæſaris a ſalute mea non abhorrere: &, ſi illius voluntatis generum ejus habeo teſtem, qui idem Italiam in municipiis; populum Romanum in concione; vos, mei ſemper cupidiſſimos, in Capitolio, ad meam ſalutem incitavit: ſi denique Cn. Pompejus idem mihi teſtis de voluntate Cæſaris, & ſponſor eſt illi de mea: nonne vobis videor & ultimi temporis [80] recordatione, & proximi memoria, medium illud triſtiſſimum tempus debere, ſi ex rerum natura non poſſem evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, ſi mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem atque inimicitias meas reipublicæ conceſſiſſe, quod magni cujuſdam hominis, & perſapientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiſcendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me eſſe gratum, & non modo tantis beneficiis, ſed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri.

XIX. A viris fortiſſimis, & de me optime meritis quibuſdam peto, ut, ſi ego illos meorum laborum & incommodorum

78 *Ecce illa tempeſtas*] Hac metaphorarum congerie notat annum, quem Gabinius & Piſo conſules, Tribunus plebis P. Clodius, adeo turbulentum, & Ciceroni memorabilem reddiderant. *Fronto Ducæus*.

79 *De ejus actis*] Vide Orat. pro Sextio, cap. 7.

80 *Ultimi temporis*] Hoc loco *ultimum* tempus, eſt primum; illud nimirum relegenti veſtigia, &, ut ait Horatius, lib. 1. Sat. VI. 94. *certis annis ævum remeare peractum* ſatagenti, ultimum occurreret. Sic Virgilius, *Æneid.* VII. 49. *Tu ſanguinis ultimus auctor*, id eſt, *primus*, inquit Servius. Catullus, IV. 15. *Ultima ex origine*. Quod Virgilio eſt, *Prima ab origine*. Porro deſignat Cicero tempus adoleſcentiæ, *familiaritatiſque*, & *conſuetudinis* ſuæ cum Cæſare. *Ducæus*.

rum participes eſſe nolui, ne illi me ſuarum inimicitiarum ſocium velint eſſe, præſertim cum mihi iidem illi conceſſerint [81], ut etiam acta illa Cæſaris, quæ neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure poſſim defendere. Nam ſummi civitatis viri, quorum ego conſilio rempublicam conſervavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæſaris defugi, Julias leges, & cæteras, illo conſule, rogatas, jure latas negant. Iidem illam proſcriptionem capitis mei, contra ſalutem reipublicæ, ſed ſalvis auſpiciis rogatam eſſe dicebant. Itaque vir ſumma auctoritate, ſumma eloquentia, dixit graviter, caſum illum meum funus eſſe reipublicæ, ſed funus juſtum & indictum [82]. Mihi ipſi omnino perhonorificum, diſceſſum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo: ſed mihi ad id, quod ſentio, aſſumo. Nam, ſi illud jure rogatum dicere auſi ſunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo ſervarat [83]: oblitine erant [84], tum, cum ille, qui id egerat, plebejus eſt lege

81 *Præſertim cum mihi iidem illi conceſſerint*] Id eſt, cum fecerint ipſi, *ut jure meo poſſim nunc Cæſaris acta defendere*. Cur enim, quod in Clodio faciunt, ego in Cæſare non faciam? Catonem hæc petunt. Is pro prætore miſſus in Cyprum fuerat ad res componendas: miſerat populus, rogationem tulerat P. Clodius Tribunus plebis. Reverſus Cato cœpit Clodiani tribunatus acta defendere, quæ Cicero contendebat eſſe reſcindenda: non enim fieri id poterat, quod Cicero volebat, quin irrita fierent ea omnia, quæ in Cypro geſſerat Cato. Nam ſi irrita erat lex, quæ Catoni dederat poteſtatem prætoriam, irrita erant quæcumque fecerat poteſtate prætoria, quam habebat nullam. De Catonis conjunctione cum Clodio, vide quid ſcripſerit Tullius ad Lentulum, *Fam.* lib. I. epiſt. 7. & 9. *Idem*.

82 *Funus juſtum & indictum*] Eadem eſt ſententia *in Orat. pro domo, cap.* 16. Porro *funus indictum*, ſive *indictivum*, ut ſcribit Feſtus, erat id, ad quod per præconem populus evocabatur. Quis autem hic vir fuerit, auctoritate & eloquentia commendabilis, qui hanc protulit ſententiam, quærunt interpretes; an Cato, Bibulus, Domitius, Marcellus? At quis hoc mortalium ſcire poteſt? Catonem excludunt, quoniam tum aberat, nondum e Cypro reveſtus, cum ageretur de reditu Ciceronis. Cur autem id Cato non dixerit in ſenatu, cum Cicerone altercans de tribunatu & actis Clodii? Certe quiſquis hoc dixit, id, credo, voluit intelligi. Quemadmodum in funeribus juſtis & indictis ſervantur præſcripti ritus, ſic in ea rogatione nihil factum eſſe contra auſpicia. *Idem*. Facit huc quoque quod obſervavit Henricus Noriſius, *Cenotaph. Piſan. Diſſert. III. cap.* 1. in funere indictivo nullam fieri veſtium publicam mutationem. Vetuerant autem Conſules in Ciceronis calamitate veſtes mutari. Vide Orationem *pro Sextio*, cap. 14.

83 *Si illud jure rogatum dicere auſi ſunt; quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo ſervarat*] Locum hunc obſcurat aliquantiſper trajectio vocum, quæ ſic ordinandæ ſunt: *Si auſi ſunt dicere, illud, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, jure rogatum eſſe, quia* (cum rogaretur) *nemo de cælo ſervarat*. Hoc dicebat Cato de rogatione Clodii adverſus Ciceronem. *Ducæus*.

84 *Oblitine erant*] Vide Orationem pro Domo, cap. 15. In his argumentatur Cicero ad hominem, ut ajunt, & ex conceſſis. *Idem*.

lege curiata factus, dici de cælo eſſe ſervatum? qui ſi plebejus omnino eſſe non potuit, qui tribunus plebis potuit eſſe? &, cujus tribunatus ſi ratus eſt, nihil eſt, quod irritum ex actis Cæſaris poſſit eſſe: ejus non ſolum tribunatus, ſed etiam perniciosiſſimæ res, auſpiciorum religione conſervata, jure latæ videbuntur?

Quare aut vobis ſtatuendum eſt, legem Æliam manere, legem Fuſiam non eſſe abrogatam, non omnibus faſtis legem ferri licere: cum lex feratur, de cælo ſervari, obnuntiari, intercedi licere: cenſorium judicium, ac notionem, & illud morum ſeveriſſimum magiſterium, non eſſe nefariis legibus de civitate ſublatum: ſi patricius tribunus plebis fuerit, contra leges ſacratas: ſi plebejus, contra auſpicia fuiſſe: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipſi in perditis non exquirunt, præſertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæſari lata ſit, ut eaſdem res alio modo ferret: qua conditione auſpicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auſpiciorum ratio ſit eadem, leges omnes ſint everſæ ac perditæ civitatis.

XX. Extremum illud eſt. Ego, ſi eſſent inimicitiæ mihi cum C. Cæſare, tamen hoc tempore reipublicæ conſulere, inimicitias in aliud tempus reſervare deberem. Poſſem etiam ſummorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ cauſa deponere: ſed, cum inimicitiæ fuerint nunquam; opinio injuriæ beneficio ſit extincta: ſententia mea, Patres conſcripti, ſi dignitas agitur C. Cæſaris, homini tribuam: ſi honos quidam, ſenatus concordiæ conſulam: ſi auctoritas decretorum veſtrorum, conſtantiam ordinis in eodem ornando imperatore ſervabo: ſi perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: ſi aliquod meum privatum officium, me non ingratum eſſe præſtabo. Atque hoc velim probare omnibus, Patres conſcripti: ſed leviſſime feram, ſi forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt: aut iis, ſi qui meum cum inimico ſuo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipſi & cum meo, & cum ſuo inimico in gratiam non dubitarint redire.

EVEN-

Digitized by Google

EVENTUS.

Piſo quidem & Gabinius revocati, retentus Cæſar in ſua provincia. Submiſſus in locum Gabinii M. Craſſus, qui proximis comitiis deſignatus eſt Conſul cum Cn. Pompejo: in locum Piſonis, Q. Ancharius. Et Prætoria quidem Macedonia, Syria vero facta Conſularis. Atque ita Piſoni primo quoque tempore ſucceſſum eſt, Gabinio non niſi poſt annum, id eſt, poſt Craſſi & Pompeji conſulatum. *Abram.*

PRO

PRO
L. CORNELIO BALBO.
ORATIO XXXVI.

ARGUMENTUM.

L. *Cornelius Balbus Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari præſtitam Romanis, a Pompejo donatus eſt civitate Romana ex lege* Gellia Cornelia, *qua Pompejo poteſtas permiſſa erat homines ſigillatim de conſilii ſententia civitate donandi, quos vellet. Eo præmio cum eſſet aliquando uſus, controverſia ei mota eſt de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat uſus. Primo, quod populus Gaditanus non eſſet* fundus factus *legis Gelliæ Corneliæ, hoc eſt, eam non adſciviſſet & approbaſſet. Secundo, quod fœdus eſſet cum populo Gaditano ſacroſanctum: quod autem ſacroſanctum eſſet, ejus nulla pars violari, aut auferri poſſet: neque adeo liceret civem Gaditanis auferre. Defenſores nactus eſt Balbus M. Craſſum, Pompejum ipſum, & Ciceronem, a quo cauſa eſt perorata. Oratio ejus in his duobus argumentis diſſolvendis maxime verſatur. Nam primo oſtendit, fundum fieri poſſe populum fœderatum, aut liberum quemcunque, permittente populo Romano, legum tantum civilium, non autem earum, quæ ad imperium populi Romani, bella, victorias pertineant, qualis Gellia Cornelia eſſet. Deinde, non modo in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod ſacroſanctum eſſet, exceptum eſſe docet; ſed etiam fœdus illud non eſſe ſacroſanctum, quod non a populo aut plebe eſſet ſancitum, neque obteſtatione legis, aut conſecratione capitis ſacratum. Itaque & ſummos imperatores hominibus e fœderatis populis civitatem impertiiſſe, eamque rem ſæpe ſenatus auctoritate, ac judicum ſententiis, populi denique ſuffragiis eſſe comprobatam.* Ernestus.

I. SI auctoritates patronorum in judiciis valerent, ab ampliſſimis viris L. Cornelii cauſa defenſa eſt: ſi uſus, a peritiſſimis: ſi ingenia, ab eloquentiſſimis: ſi ſtudia, ab amiciſſimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me eſſe voluiſtis, uſus mediocris, ingenii minime voluntati paris. Nam cæteris, a quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video: ego, quantum ei debeam, alio loco oſtendam. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint ſaluti & dignitati meæ, ſi minus referenda gratia ſatisfacere potuerim, at prædicanda & habenda certe ſatis eſſe facturum.

Quæ fuerit heſterno die Cn. Pompeji gravitas in dicendo, Judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita veſtrorum animorum, ſed perſpicua admiratione declarari videbatur. Nihil enim unquam audivi, quod mihi de jure ſubtilius dici videretur, nihil de memoria [1], de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil illuſtriore auctoritate de bellis, nihil de republica gravius, nihil de ipſo modeſtius, nihil de cauſa & crimine ornatius. Ut mihi jam verum videatur illud eſſe, quod nonnulli literis ac ſtudiis doctrinæ dediti, quaſi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes [2] penitus comprehendiſſet, omnia, quæ facere vellet, facillime tractare. Quæ enim in L. Craſſo potuit, homine nato ad dicendi ſingularem quandam facultatem, ſi hanc cauſam ageret, major eſſe ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic ſtudio temporis, quantum ipſe a pueritia uſque ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quo mihi difficilior eſt hic extremus perorandi locus. Etenim ei ſuccedo orationi, quæ non prætervecta ſit aures veſtras, ſed in animis omnium peni-

1 *Nihil de memoria*] Id eſt de antiquitate, rebuſque propagatis ad memoriam poſterorum. *Abram.*

2 *Qui omnes animo virtutes*] Paradoxum Stoicorum: Virtutes ita inter ſe eſſe connexas, ut altera non poſſet ab altera ſeparari; ac proinde eum qui unam virtutem habeat, nihil vitii habere admixtum. *Idem.*

penitus inſederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, ſed ex cujuſquam oratione capere poſſitis.

II. Sed mos eſt gerendus non modo Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo deeſſe poſſum; ſed etiam Cn. Pompejo, qui ſui facti, ſui judicii, ſui beneficii, voluit me eſſe, ut apud eoſdem vos, Judices, nuper in alia cauſa fuerim, & prædicatorem, & auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi hujus excellentis viri præſtantiſſimæ gloriæ, hoc proprium eſſe veſtri officii, hoc ſatis eſſe cauſæ, ut, quod feciſſe Cn. Pompejum conſtet, id omnes & licuiſſe concedant. Nam verius nihil eſt, quam quod heſterno die dixit ipſe, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus eſſe civitatem, non genus ſuum ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituiſſe, non irrepſiſſe in cenſum dicitur: unum objicitur, natum eſſe Gadibus: quod negat nemo. Cæterum accuſator fatetur [3], hunc in Hiſpania, duriſſimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, & in claſſe, & in exercitu fuiſſe, &, ut Pompejus in Hiſpaniam venerit, Memmiumque habere quæſtorem cœperit, nunquam a Memmio diſceſſiſſe: Carthaginem eſſe profectum: acerrimis illis præliis & maximis, Sucronenſi & Durienſi, interfuiſſe: cum Pompejo ad extremum belli tempus fuiſſe. Hæc ſunt prælia Cornelii: talis in rempublicam noſtram labor, aſſiduitas, dimicatio, virtus digna ſummo imperatore, ſpes pro periculis præmiorum. Præmia quidem ipſa non ſunt in ejus facto [4], qui adeptus eſt, ſed in ejus, qui dedit.

III. Donatus igitur eſt ob eas cauſas a Cn. Pompejo civitate. Id accuſator non negat: ſed reprehendit: ut in Cornelio cauſa [5] ipſius probetur, pœna [6] quæratur: in Pompejo cauſa lædatur [7], pœna ſit nulla. Sic famam, ſic innocentiſſimi homi-

3 *Cæterum accuſator fatetur*] Pal. nonus *cætera*, ut & alias exemplar S. Victoris. *Grut.* In Erfurt. eſt quoque *cætera*. Cur id rejecerunt? *Gravius*.

4 *Non ſunt in ejus facto*] Non ſunt conſideranda tanquam factum Balbi, ſed tanquam Pompeji qui dedit. *Manut.*

5 *Cauſa*] Meritum. *Idem*.

6 *Pœna*] Ut ei civitas adimatur. *Idem*.

7 *Cauſa lædatur*] Improbetur cauſa. Quaſi enim facere non debuerit id quod fecit, ita factum illius damnatur; non ut in eum tamen pœna recidat, ſed ut in Balbum. *Idem*.

minis fortunas, præſtantiſſimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in judicium caput Cornelii, factum Pompeji vocatur. Hunc enim in ea civitate, in qua ſit natus, honeſtiſſimo loco natum eſſe concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus ſuis omnibus, in noſtris bellis, noſtris cum imperatoribus eſſe verſatum: nullius laboris, nullius obſidionis, nullius prælii expertem fuiſſe. Hæc ſunt omnia cum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen eſt ullum.

Ubi igitur eſt crimen? quod eum Pompejus civitate donavit. Hujuſcemodi crimen? minime: niſi honos ignominia putanda eſt. Cujus igitur? Revera nullius: actione accuſatoris, ejus unius, qui donavit. Qui ſi adductus gratia, minus idoneum hominem præmio affeciſſet; qui etiam ſi virum bonum, ſed non ita meritum; ſi denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, ſed contra, atque oporteret: tamen eſſet omnis ejuſmodi reprehenſio a vobis, Judices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accuſator? feciſſe Pompejum quod ei facere non licuerit? quod gravius eſt, quam, ſi id factum ab eo diceret, quod non oportuiſſet. Eſt enim aliquid, quod non oporteat, etiam ſi licet. Quidquid vero non licet, certe non oportet.

IV. Hic ego nunc cuncter ſic agere, Judices, non eſſe fas dubitari, quin, quod Cn. Pompejum feciſſe conſtet, id non ſolum decuiſſe, ſed etiam debuiſſe fateamur? Quid enim abeſt huic homini, quod ſi adeſſet, jure hoc tribui & concedi putaremus? Uſuſne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cujus plerique æquales minus ſæpe caſtra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ ſunt, parteſque terrarum? tot victorias bellicas, quot ſunt in rerum natura genera bellorum? An ingenium? cum etiam ipſi caſus eventuſque rerum, non duces, ſed comites ejus conſiliorum fuerint? in quo uno ita ſumma fortuna cum ſumma virtute certavit, ut omnium judicio [a] plus homini, quam deæ tribueretur?

[a] Vict. *plus homini, quam decet* Man. *plus, quam poſſit: minus quam decet* Lamb. *plus homini, quam poſſit; minus quam debet*

retur? An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia unquam requiſita eſt? Quem provinciæ noſtræ, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, caſtiorem, moderatiorem, ſanctiorem, non modo viderunt, ſed aut ſperando unquam, aut optando cogitaverunt?

Quid dicam de auctoritate? quæ tanta eſt, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus eſſe debet. Cui ſenatus populuſque Romanus ampliſſimæ dignitatis præmia dedit, non poſtulanti imperia, verum etiam recuſanti [8]: hujus de facto, Judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, ſed nefas fuerit, (contra fœdus enim, id eſt, contra populi Romani religionem & fidem feciſſe dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, cauſam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ ſalus dulcior, quam conſpectus fuit: qui de civitate decedere, quam de ſententia maluit: hoc igitur cauſam dicente, cum ipſius tabulæ circumferrentur inſpiciendi nominis cauſa, fuiſſe judicem ex illis equitibus Romanis, graviſſimis viris, neminem, quin removeret oculos [9], & ſe totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas publicas retuliſſet, dubitaſſe quiſquam, verumne an falſum eſſet, videretur. Nos Cn. Pompeji decretum, judicium, de conſilii ſententia pronuntiatum recognoſcemus? cum legibus conferemus? [b] cum fœderibus, omnia acerbiſſima diligentia, perpendemus?

Athenis ajunt, cum quidam apud eos [10], qui ſancte graviterque vixiſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, & (ut mos Græcorum eſt) jurandi cauſa ad aras accederet, una voce

ce

8 *Non poſtulanti: imperia vero etiam recuſanti*] Ego ſic, vel contra veteres omnes libros, ſententiam ſecutus emendavi. Antea vero, *Non poſtulanti imperia, verum etiam recuſanti*. De quo tamen liberum cuique judicium relinquo. *Idem*.

9 *Quin removeret oculos*] Scribit ad Attic. lib. 1. eandem rem his verbis: *Tabulas Metelli Numidici, cum eæ, ut mos eſt, circumferrentur, noſtri judices adſpicere noluerunt*. Et Valerius Max. lib. II. cap. 10. *Man.*

b Vict. Man. Lamb. *cum fœderibus quorum acerbiſſima* (Lamb. *acerrima*) *diligentia eſt*,

10 *Cum quidam apud eos*] Quem hic non nominat, Xenocratem philoſophum fuiſſe & ipſe dicit lib. 1. ad Attic. & Valerius Max. II. 2. & Laertius. *Manut.*

ce omnes judices, ne is juraret, reclamaſſe. Cum Græci homines, ſpectati viri, noluerint religione videri potius, quam veritate, fidem eſſe conſtrictam: nos etiam in ipſa religione & legum, & fœderum conſervanda, qualis fuerit Cn. Pompejus, dubitabimus?

Utrum enim inſcientem vultis contra fœdera feciſſe, an ſcientem? Si ſcientem: o nomen noſtri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeji ſic late longeque diffuſa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeji non ſolum virtutis in bello, ſed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & ſola terrarum ultimarum: vos maria, portus, inſulæ, litoraque. Quæ eſt enim ora, quæ ſedes, qui locus, in quo non extent hujus cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum conſilii impreſſa veſtigia? Hunc quiſquam incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, conſtantia præditum, fœdera ſcientem neglexiſſe, violaſſe, rupiſſe, dicere audebit?

VI. Gratificatur mihi geſtu accuſator: inſcientem Cn. Pompejum feciſſe ſignificat. Quaſi vero levius ſit, cum in tanta republica verſere, & maximis negotiis præſis, facere aliquid, quod ſcias non licere: an omnino neſcire quid liceat. Etenim cum in Hiſpania bellum acerrimum & maximum geſſerat, quo jure Gaditana civitas eſſet, neſciebat? An, cujus linguam populi non noſſet, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quiſquam Cn. Pompejum ignoraſſe dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo uſu, nullo ſtudio militari præditi, quod librarioli denique ſcire profiteantur?

Equidem contra exiſtimo, Judices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quæ ſine ſummo otio non facile diſcuntur, Cn. Pompejus excellat, ſingularem quandam laudem ejus, & præſtabilem eſſe ſcientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum, exterarum nationum: in univerſo denique belli jure, ac pacis. Niſi forte, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompejum, neque

neque cum requieſceret, literæ; neque, cum rem gereret, res ipſæ docere potuerunt.

Atque ut ego ſentio, Judices, cauſa dicta eſt temporis magis vitio, quam ullius Cornelii crimine: de quo plura non dicam. Ego de hujus, inquam, genere judicii plura non dicam. Eſt enim hujus ſeculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipſum florem dignitatis infringere. Etenim, ſi Cn. Pompejus abhinc annos quingentos fuiſſet is vir, a quo ſenatus adoleſcentulo, atque equite Romano, ſæpe communis ſalutis auxilium expetiſſet: cujus res geſtæ omnes gentes, cum clariſſima victoria, terra marique peragraſſent: cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri: quem populus Romanus ſingularibus honoribus decoraſſet: ſi nunc apud vos, id, quod is feciſſet, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? Nemo profecto. Mors enim cum extinxiſſet invidiam, res ejus geſtæ ſempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præſens, experta, atque perſpecta, obtrectatorum voce lædetur?

VII. Omittam igitur Pompejum jam oratione mea reliqua: ſed vos, Judices, animis ac memoria tenetote. De lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua conſuetudine civitatis noſtræ renovabo ea, quæ dicta ſunt. Nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Craſſus, qui totam cauſam & pro facultate & pro fide ſua diligentiſſime vobis explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recuſante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quaſi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto a vobis, ut me officii potius, quam dicendi ſtudio, hanc ſuſcepiſſe operam ac munus putetis.

Ac prius quam aggrediar ad jus cauſamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium noſtrum, deprecandæ malevolentiæ cauſa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quiſque loco noſtrum eſt, Judices, natus, aut, ſi in qua fortuna eſt naſcendi initio conſtitutus, hunc vitæ ſtatum uſque ad ſenectutem obtinere debet, &, ſi omnes, quos aut fortu-

Digitized by Google

fortuna extulit, aut ipſorum illuſtravit labor & induſtria, pœna ſunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis, atque fortibus, conſtitui lex vitæ & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere & fortunæ gradu non modo amicitias, & rei familiaris copias conſecuta eſt, ſed ſummam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam æquitas veſtra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maxime petendum eſt, a vobis idcirco non peto, Judices, ne de veſtra ſapientia, atque de veſtra humanitate dubitare videar. Eſt autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici ſitis induſtriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut, ſi cauſam ipſam per ſe firmam eſſe & ſtabilem videritis, hominis ipſius ornamenta adjumento cauſæ potius, quam impedimento, eſſe malitis.

VIII. Naſcitur, Judices, cauſa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex ſenatus ſententia tulerunt. Qua lege videmus, ſatis eſſe ſanctum, uti cives Romani ſint ii, quos Cn. Pompejus de conſilii ſententia ſigillatim civitate donaverit. Donatum eſſe L. Cornelium præſens Pompejus dicit: indicant publicæ tabulæ: accuſator fatetur. Sed negat ex fœderato populo quemquam potuiſſe, niſi is populus fundus factus eſſet [11], in hanc civitatem venire.

O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correcto-

11 *Niſi is populus fundus factus eſſet*] Vide quid de hac locutione & re, memoriæ prodiderint viri doctiſſimi: Sigonius lib. 1. de jure Italiæ cap. 4. & diſſertationes de populis fundis Nicolai Rigaltii, Iſmaelis Bullialdi, & Henrici Valeſii, quæ ſunt in noſtro Antiquitatum Romanarum Theſauro, tomo II. Recte vero Valeſius ὁ πάνυ obſervavit, fundum, cum de populis dicatur, non ſignificare ſtatum quendam aut conditionem populorum, eo modo, quo, cum populus liber aut fœderatus, ac ſocius appellatur, ſtatus & conditio illius declarari ſolet. Fundum enim populum nihil aliud eſſe, quam auctorem, ſubſcriptoremque. Itaque populum non dici fundum eſſe, ſed fundum fieri. Quæ ſunt certiſſima & veriſſima. Nam *fundum alicui rei* eſſe, nihil aliud eſt, quam auctorem alicui rei eſſe, rem aliquam approbare, & auctoritate ſua efficere, ut illa res rata ſit, ut patet ex Plauti, Feſti, Gellii locis, quæ viri docti attulerunt, & magis patebit ex ſequentibus, cum ſingula hujus orationis argumenta expendemus. *Grævius*. Videantur ejuſdem Henrici Valeſii Poſthuma, edita Amſtelædami, anno proxime elapſo 1740. Scripſerat J. F. Gronovius luculentam diatribam, ex qua profeciſſe ajunt Grævium. Tanto melior. *Verum hæc ipſe equidem, ſpatiis excluſus iniquis, prætereo, & Juriſperitis commemoranda relinquo*. Olivetus.

rectorem, atque emendatorem noſtræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adſcribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque noſtrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam fœderatos populos fieri fundos oportere? Nam id non magis eſt proprium fœderatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, Judices, in ea fuit poſitum ſemper ratione atque ſententia, ut, cum juſſiſſet populus Romanus aliquid: ſi id adſciviſſent ſocii populi, ac Latini, &, ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, reſediſſet: ut tum lege eadem is populus teneretur; non ut de noſtro jure aliquid minueretur: ſed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

Tulit apud majores noſtros legem C. Furius de teſtamentis! tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure ſunt latæ. Quas Latini voluerunt, adſciverunt. Ipſa denique Julia [12], qua lege civitas eſt ſociis & Latinis data, qui fundi populi facti non eſſent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heraclienſium, & Neapolitanorum [13] fuit, cum magna pars in iis civitatibus fœderis ſui libertatem [14] civitati anteferret. poſtremo hæc vis eſt iſtius & juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio noſtro, non ſuo jure, fiant [15]. Cum aliquid populus Romanus juſſit, id ſi eſt ejuſ-

12 *Julia*] Hæc & ipſa pertinebat ad jus ſeu privatum populi Rom. ut Furia, & Voconia. Nam lex Julia erat de civitate cum ſociis & Latinis communicanda. Civitas autem eſt juris privati, ut me monuit Carolus Annibal Fabrottus, doctiſſimus anteceſſor. *H. Valeſ.*

13 *In quo magna contentio Heracllenſium & Neapolitanorum*] Cum lex Julia Romæ lata eſſet, qua civitas ſociis in Italia & Latinis dabatur, Neapolitani & Heraclienſes concionem populi advocarunt, ut in commune conſulerent, quidnam facto opus eſſet: utrum beneficium ſibi oblatum amplecterentur, an repudiarent. Multi in iis civitatibus reperti ſunt, qui eum honorem civitatis Romanæ aſpernarentur, mallentque fęderati eſſe quam cives Romani. *Idem*.

14 *Fœderis ſui libertatem*] Fœderati enim liberi erant, ut docet Proculus in leg. 7. ff. de capt. & poſtl. reverſ. Hæc autem libertas fœderis adimebatur civitate Romana. populus enim qui in civitatem Romanam tranſierat, ſœderatus populi Romani amplius eſſe non poterat. Conſenſum autem ipſorum populorum intercedere oportebat, ut civitatem Romanam adipiſcerentur. Invito quippe beneficium non datur. Hinc eſt quod Livius dicit, Præneſtinos ob virtutem civitate donatos non mutaviſſe: quod idem eſt ac ſi diceret, fundos factos non fuiſſe. *Idem*.

15 *Ut fundi populi beneficio noſtro, non ſuo jure fiant*] Non enim jus habent populi liberi ac fœderati adſciſcendi leges populi Romani, eaſque ſua ſententia ac ſuffragio comprobandi, ſed ut id faciant permittit populus Romanus: nec leve illud erat beneficium populi Romani, ut partem juris ſui cum ſociis & Latinis communicaret. *Valeſ.*

ejuſmodi [16], ut quibuſdam populis ſive fœderatis, ſive liberis [17], permittendum eſſe videatur [18], ut ſtatuant ipſi non de noſtris, ſed de ſuis rebus [19], quo jure uti velint : tum, utrum fundi facti ſint, an non, quærendum eſſe videatur. De noſtra vero republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt [20].

IX. Atqui ſi imperatoribus noſtris [21], ſi ſenatui, ſi populo Romano non licebit, propoſitis præmiis, elicere ex civitatibus ſociorum, atque amicorum, fortiſſimum atque optimum quemque ad ſubeunda pro ſalute noſtra pericula; ſumma utilitate,

16 *Id ſi eſt ejuſmodi*] Non igitur omnia juſſa & ſcita populi Romani permittebantur adſciſcere ſocii ac fœderati, uti ex hoc loco liquet maniſeſtiſſime. Quænam autem eſſent illa, quæ noo permittebaotur fœderatis, docet mox Tullius, quæ ſcilicet ad remp. ad imperium, & ad ſtatum rei Romanæ pertinebant. *Idem*.

17 *Ut quibuſdam populis, ſive fœderatis, ſive liberis permittendum eſſe videatur*] Sic fęderatos & liberos jungit Proculus in leg. VII. citata. Fęderati quidem populi ſuot liberi, ut jam dixi, ſed non omnes liberi populi ſont fęderati. *Liber populus*, ait Proculus, *eſt is, qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubjectus : ſive is fœderatus eſt*, &c. Liber ergo generis vicem obtinet. Populi enim alii ſunt liberi, alii ſtipendiarii ; ex liberis alii fęderati, alii ſine fędere. Per liberos autem populos intelligere videtur Cicero, ſocios atque amicos populi Romani, quibuſcom fędus nullum ſcriptum intercedebat, ut patet ex illis, *Sed cum eſt illud imperitiſſime dictum de populis fundis*, &c. *Idem*.

18 *Permittendum eſſe videatur*] Hæc permiſſio dupliciter iotelligi poteſt, primo, ot Romani peteotibus ſociis ac fęderatis id permiſeriot, ut leges ſuas adſciſcereot, quemadmodum doctiſſimus Bullialdus ceoſuit. Secuodo, ut id fieri paſſi ſuerint Romani, & diſſimulaveriot, quæ tacita permiſſio dici poteſt. Certe Cicero id poſtulatum fuiſſe oon dicit. *Idem*.

19 *Ut ſtatuant ipſi non de noſtris, ſed de ſuis rebus*] Hoc eſt, quod Cicero paulo poſt dicit : *Videbat enim populos de ſuo jure, non de noſtro fundos fieri ſolere*. Ex quo patet, fundum fieri oihil aliud eſſe, quam ſtatuere & velle, ſeu auctorem eſſe, & ſenteotia atque auctoritate ſua aliquid comprobare. Notandum porro diſcrimen eſt ioter hæc duo, *ſuo jure*, & *de ſuo jure*. Populi oon fiebant fundi ſuo jure, ſed beoeficio populi Romaoi ; fiebaot autem ſundi de ſuo jure, ut de ſuis rebus ſtatuerent. *Valeſ.*

20 *De noſtra vero republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt*] Id eſt, majores noſtri noloerunt, ut populi liberi fęderati de republica noſtra, de bellis ac victoriis quidquam ſtatuerent, nempe ut eas leges, quæ ad ſtatum rei Romanæ pertioerent, ſibi adſciſcereot. Fere enim io eas leges, quæ de jure civili latæ eſſent, fundi populi fiebaot, oon vero in eas leges, quæ ad jus publicum populi Romani ſpectabant. Hinc eſt, quod ſuperius dixit Cicero : *Innumerabiles aliæ leges de jure civili latæ ſunt*, &c. Et longe poſt loqueos de lege Gellia, qua ſancitum erat, ut cives Romani eſſent ii, quos Pompejus ex conſilii ſententia, id eſt, cauſa cognita, civitate douaſſet, *Huic*, inquit, *generi legum fundos populos fieri non ſolere*. *Idem*. Vide *Indiculum Legum*.

21 *Atqui ſi imperatoribus noſtris, &c.*] Ut hæc cum ſuperioribus cohæreaot, ſic ioterpretari oportet. Atqui ſi imperatoribus noſtris, & ſenatui, & populo non licebit fortiſſimum quemque ex fęderatis & ſociis civitate donare, oiſi fundi, id eſt auctores facti fueriot fęderati, ſtatueotur de ooſtro imperio, de noſtra repuhlica, de noſtro jure, de noſtris bellis ac victoriis, atque ita in eorum poteſtate ſitum erit, aò fortiſſimos viros in noſtram civitatem adſciſcamus, privabuotque nos, ſi volueriot, opera atque auxilio fortiſſimorum virorum. *Idem*.

Digitized by Google

ac maximo ſæpe præſidio in periculis, atque aſperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quæ eſt iſta ſocietas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut noſtra civitas careat in ſuis periculis Maſſilienſi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, ſi quis ex illis populis ſit exortus, qui noſtros duces auxilio laboris, commeatus, periculo ſuo juverit, qui cum hoſte noſtro cominus in acie ſæpe pugnarit, qui ſe ſæpe telis hoſtium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: nulla conditione hujus civitatis præmiis affici poſſit?

Etenim in populum Romanum grave eſt, non poſſe uti ſociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis noſtris ſua communicare: in ſocios vero ipſos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, injurioſum & contumelioſum eſt, his præmiis & his honoribus excluſos eſſe fideliſſimos & conjunctiſſimos ſocios, quæ pateant ſtipendiariis, pateant hoſtibus, pateant ſæpe ſervis. Nam & ſtipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, cæteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hoſtes ad noſtros imperatores perfugiſſent, & magno uſui reipublicæ noſtræ fuiſſent, ſcimus civitate eſſe donatos: ſervos denique, quorum jus & fortunæ conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſæpe libertate, id eſt, civitate publice donari videbamus.

X. Hanc tu igitur, patrone fœderum ac fœderatorum, conditionem ſtatuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis ſubegimus, atque in ditionem noſtram redegimus, liceat, ſi populus Romanus permiſerit, ut ab ſenatu, ab imperatoribus noſtris, civitate donentur: id ne liceat ipſis? qui ſi ſuis decretis legibuſve ſanxiſſent, ne quis ſuorum civium caſtra imperatorum populi Romani iniret: ne quis ſe pro noſtro imperio in periculum capitis, atque in vitæ diſcrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret. Privatim vero, ſi, ne quis vir, & animo & virtute præcellens, pro noſtro imperio periculo ſuo dimicaret: graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortiſſimorum virorum, alienigenarum nos hominum ſtudiis, atque externa virtute privari.

Atque

Atque nihil intereſt, Judices, utrum hæc fœderati jura conſtituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad noſtrorum bellorum pericula accedere: an, quæ nos eorum civibus, virtutis cauſa, tribuerimus, ea rata eſſe non poſſint. Nihil enim magis uteremur his adjutoribus, ſublatis præmiis virtutis, quam, ſi omnino his verſari in noſtris bellis non liceret. Etenim, cum pro ſua patria pauci poſt genus hominum natum reperti ſint, qui nullis præmiis propoſitis, vitam ſuam hoſtium telis objecerint, pro aliena republica quemquam fore putatis, qui ſe opponat periculis, non modo nullo propoſito præmio, ſed etiam interdicto?

XI. Sed, cum eſt illud imperitiſſime dictum de populis fundis, quod commune eſt liberorum populorum, non proprium fœderatorum: ex quo intelligi neceſſe eſt, aut neminem ex ſociis civem fieri poſſe; aut etiam poſſe ex fœderatis: tum vero jus omne noſter iſte magiſter mutandæ civitatis ignorat; quod eſt, Judices, non ſolum in legibus publicis poſitum, ſed etiam in privatorum voluntate. Jure enim noſtro neque mutare civitatem quiſquam invitus poteſt, neque, ſi velit, mutare non poteſt, modo adſciſcatur ab ea civitate, cujus eſſe ſe civitatis velit: ut, ſi Gaditani ſciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut ſit is civis Gaditanus, magna poteſtas ſit noſtro civi mutandæ civitatis, nec fœdere impediatur, quo minus ex cive Romano civis Gaditanus poſſit eſſe.

Duarum civitatum civis eſſe noſtro jure civili nemo poteſt: non eſſe hujus civitatis civis, qui ſe alii civitati dicarit, poteſt. Neque ſolum dicatione, quod in calamitate clariſſimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ, vidimus accidiſſe, ut earum civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuiſſent, quam hujus ſolum civitatis mutatione vertiſſent: ſed etiam poſtliminio poteſt civitatis fieri mutatio.. Neque enim ſine cauſa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati noſtri in Græciam proficiſcentes interpretem ſecum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, ſi domum reveniſſet, & inde Romam

rediiſſet, ne minus civis eſſet. Multi etiam ſuperiore memoria cives Romani ſua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias ſe in civitates contulerunt.

XII. Quod ſi civi Romano licet eſſe Gaditanum ſive exilio, ſive poſtliminio, ſive rejectione hujus civitatis: ut jam ad fœdus veniam, quod ad cauſam nihil pertinet, (de civitatis enim jure, non de fœderibus diſceptamus) quid eſt, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longe ſecus ſentio. Nam cum ex omnibus civitatibus via ſit in noſtram, cumque noſtris civibus pateat iter ad cæteras civitates: tum vero, ut quæque nobiſcum maxime ſocietate, amicitia, ſponſione, pactione, fœdere conjuncta eſt; ita mihi maxime communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur.

Atqui cæteræ civitates omnes non dubitarent noſtros recipere in ſuas civitates, ſi idem nos juris haberemus, quod cæteri. Sed nos non poſſumus & hujus eſſe civitatis, & cujuſvis præterea: cæteris conceſſum eſt. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, cæteros undique adſcribi, multarumque eſſe eoſdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, noſtros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, ſi illam civitatem eſſent adepti, hanc ſe perdidiſſe, niſi poſtliminio recuperaſſent. Peritus vero noſtri juris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem ſe dicavit.

XIII. Sed hic totus locus diſputationis, atque orationis meæ, Judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod ſit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem univerſam, nullam eſſe gentem ex omni regione terrarum, neque tam diſſidentem a populo Romano odio quodam, atque diſſidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum ſit, ut ne quem adſciſcere civem, aut civitate donare poſſimus. O jura præclara, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus noſtris comparata! ne quis noſtrum plus quam unius civitatis

eſſe

eſſe poſſit: (diſſimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat neceſſe eſt) ne quis invitus civitate mutetur: neve in civitate maneat invitus. Hæc ſunt enim fundamenta firmiſſima noſtræ libertatis, ſui quemque juris & retinendi, & dimittendi eſſe dominum. Illud vero ſine ulla dubitatione maxime noſtrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cujus auctoritate, & exemplo nunquam eſt intermiſſa a majoribus noſtris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tuſculani, & Lanuvini, & ex cæteris generibus gentes univerſæ in civitatem ſunt receptæ; ut Sabinorum, Volſcorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti eſſent civitatem mutare, ſi qui noluiſſent: nec, ſi qui eſſent civitatem noſtram beneficio populi Romani conſecuti, violatum fœdus eorum videretur.

XIV. At enim quædam fœdera extant, ut Germanorum, Inſubrium, Helvetiorum, Japidum [22], nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quod ſi exceptio facit, ne liceat: ibi neceſſe eſt licere, ubi non eſt exceptum. Ubi eſt igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nuſquam. Ac ſicubi eſſet; lex id Gellia & Cornelia, quæ definite poteſtatem Pompejo civitatem donandi dederat, ſuſtuliſſet.

Exceptum eſt, inquit [23]: fœdus ſiquidem ſacroſanctum eſt. Ignoſco tibi, ſi neque Pœnorum jura calles: (reliqueras [24] enim

22 *Japidum*] Japidia incipiebat, ubi Carnorum deſinebant una cum Ocra monte fines, id eſt, ad fontes Formionis fluvii. Inde a tergo Hiſtriæ in ſinum portendebatur Hadriaticum, ad Liburniam uſque. *Cluv.* Ital. antiqua, lib. 1. cap. 19. Vide Plin. III. 28.

23 *Exceptum eſt, inquit*] In fędere Gaditano: ſi quidem ſacroſancta ſunt fędera. Argumentum accuſatoris. Quod ſacroſanctum eſt, violari non licet. Fędera ſacroſancta ſunt: ergo nullam fœderati populi partem, niſi populus ipſe conſentiat, licet attingere. Non conſenſit populus Gaditanus in Balbo: civitatem igitur Balbus mutare non potuit. Quanquam in ipſo fędere diſertis verbis non ſit exceptum, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate. Argumentum Cicero refellit earum rerum definitione, quæ ſacroſanctæ ſunt. *Manut.* Vide Briſſon. de Form. lib. 11. pag. 153.

24 *Reliqueras*] Aliquo crimine. Nam in verbo, *reliqueras*, hoc tacite ſignificatur. *Manutius*.

nim civitatem tuam) neque noſtras potuiſti leges inſpicere: ipſæ enim te a cognitione ſua judicio [25] publico repulerunt.

Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompejo a Gellio & a Lentulo, conſulibus, lata eſt, in qua aliquid ſacroſanctum exceptum videretur? Primum enim ſacroſanctum eſſe nihil poteſt, niſi quod populus plebſve ſanxiſſet: deinde ſanctiones ſacrandæ ſunt aut genere [26] ipſo, aut obteſtatione & conſecratione legis [27], aut pœnæ, cum caput ejus, qui contra facit, conſecratur. Quid habet igitur dicere de Gaditano fœdere ejuſmodi? Utrum a capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas? Nihil omnino unquam de iſto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum eſſe dico. De quibus etiam ſi latum eſſet, neque legem, neque pœnam [28] latam eſſe, ne quem civem reciperemus: tamen id eſſet, quod populus poſtea juſſiſſet, ratum; neque quidquam illis verbis, *Si quid ſacroſanctum eſſet*, eſſe exceptum videretur. De his, cum populus Romanus nihil unquam juſſerit, quidquam audes dicere ſacroſanctum fuiſſe?

XV. Nec vero hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gaditanorum, Judices, pertinet. Neque enim eſt meum, contra opinionem vetuſtatis, contra jus optime meritæ civitatis, contra auctoritatem ſenatus [29] dicere. Duris enim quondam tempori-

25 *Judicio*] Quo damnatus es. Damnatio legum cognitione privat: quia damnati, præſertim judicio publico, non præficiuntur publicis muneribus. Ita leges inſpicere, & cognoſcere non poſſunt. *Idem*.

26 *Genere*] Verbis ipſis, quibus obteſtatur lex, ne quis contra faciat. *Idem*.

27 *Aut obteſtatione & conſecratione legis*] Perſpicue mendoſus locus, quem ex iis, quæ ſequuntur, ita reſtituo: *ut obteſtatione legis*: hæc enim interpretatio eſt ad illud, *genere ipſo*. Quod vero delemus, *& conſecratione*; id ea ratione facimus, quia de conſecratione ſubjungitur, *aut pœna, cum caput ejus, qui contra facit, conſecratur*: ut idem bis dici non oporteat. Duobus enim modis ſanctiones ſacroſanctæ ſunt, aut obteſtatione legis, aut pęna. Atque hæc diſtinctio perſpicue cognoſcitur infra, cum ait: *Utrum a capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas*? Totum igitur locum, ſublatis mendis ſententiam obſcurantibus, ita legendum exiſtimo: *Sanctiones ſacroſanctæ ſunt aut genere ipſo, ut obteſtatione legis, aut pœna, cum caput ejus, qui contra facit, conſecratur*. Manut. Alii interpretes paulo aliter, ſed eodem tamen ſenſu.

28 *Neque legem, neque pœnam*] Gloſſema hoc puto. Nam, ut oſtendatur, ſacroſanctum fędus eſſe non poſſe, ſatis eſt dicere, nihil de eo neque ad populum, neque ad plebem latum eſſe: quod refertur ad illud ſupra dictum: *Sacroſanctum eſſe nihil poteſt, niſi quod populus, plebſve ſanxiſſet*. Nam ſi populus, plebſve non ſancit: lex non fertur. Et cum lex non feratur, quid ſacroſanctum eſſe poteſt? Abiunt enim & conſecratio capitis, & obteſtatio legis. *Idem*.

29 *Auctoritatem ſenatus*] Superiora, *contra opinionem vetuſtatis*, referuntur ad fędus L. Marcii: hæc ad Catuli, qui ex S. C. fędus illud fecerat. *Ferrat*.

Digitized by Google

poribus reipublicæ noſtræ, cum præpotens terra marique Carthago, nixa duabus Hiſpaniis, huic imperio immineret, & cum duo fulmina noſtri imperii ſubito, in Hiſpania, Cn. & P. Scipiones, extincti occidiſſent: L. Marcius, primi pili [30] centurio, cum Gaditanis fœdus iniſſe dicitur. Quod cum magis fide illius populi, juſtitia veſtra, vetuſtate denique ipſa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur: ſapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo conſulibus, a ſenatu de fœdere poſtulaverunt. Tum eſt cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum. De quo fœdere populus Romanus ſententiam non tulit, qui injuſſu ſuo, nullo pacto poteſt religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis ſuis erga rempublicam noſtram conſequi potuit, quod imperatorum teſtimoniis, quod vetuſtate, quod Q. Catuli, ſummi viri, auctoritate, quod judicio ſenatus, quod fœdere, conſecuta eſt: quod publica religione ſanciri potuit, id abeſt. Populus enim ſe nuſquam obligavit. Neque ideo eſt Gaditanorum cauſa deterior. Graviſſimis enim & plurimis rebus eſt fulta. Sed iſti diſputationi certe nihil eſt loci. Sacroſanctum enim nihil poteſt eſſe, niſi quod per populum plebemve ſancitum eſt.

XVI. Quod ſi hoc fœdus, quod populus Romanus, auctore ſenatu, commendatione & judicio vetuſtatis, voluntate & ſententiis ſuis comprobat, idem ſuffragiis comprobaſſet: quid erat, cur ex ipſo fœdere Gaditanum in civitatem noſtram recipi non liceret? Nihil eſt enim aliud in fœdere, niſi, *ut pia & æterna pax* ſit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam eſt, quod non eſt in omnibus fœderibus: *Majeſtatem populi Romani comiter conſervanto.* Id habet hanc vim, ut ſit ille in fœdere inferior.

Primum verbi genus hoc conſervandi, quo magis in legibus quam in fœderibus uti ſolemus, imperantis eſt, non precantis. Deinde, cum alterius populi majeſtas conſervari jubetur, de altero ſiletur: certe ille populus in ſuperiori conditione cauſaque

30 *Primi pili*] Livius, lib. VII. *Alternis* centurio *erat*, *quem nunc* primipilum *appel-prope annis* & *tribunus militum*, *&* primus *lant*. Idem.

ſaque ponitur, cujus majeſtas fœderis ſanctione defenditur. In quo erat accuſatoris interpretatio indigna reſponſione, qui ita dicedat, *comiter* eſſe *communiter*: quaſi vero priſcum aliquod, aut inſolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, ſuaves homines eſſe dicuntur. *Qui erranti* [31] *comiter monſtrat viam*, benigne, & non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et ſimul abſurda res eſt, caveri fœdere, ut majeſtatem populi Romani communiter conſervent: id eſt, ut populus Romanus ſuam majeſtatem velit eſſe ſalvam. Quod ſi jam ita eſſet, ut eſſe non poteſt: tamen de noſtra majeſtate, nihil de illorum caveretur. Poteſtne igitur noſtra majeſtas a Gaditanis benigne conſervari, ſi ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non poſſumus? Poteſt eſſe ulla denique majeſtas, ſi impedimur, quo minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis cauſa, tribuendorum poteſtatem imperatoribus noſtris deferamus?

XVII. Sed quid ego diſputo, quæ mihi tum, ſi Gaditani contra me dicerent, vere poſſe dici viderentur? Illis enim repetentibus L. Cornelium, reſponderem, legem populum Romanum juſſiſſe de civitate tribuenda. Huic generi legum fundos populos fieri non ſolere, Cn. Pompejum de conſilii ſententia civitatem huic dediſſe, nullum populi noſtri juſſum Gaditanos habere: itaque nihil eſſe ſacroſanctum, quod lege exceptum videretur. Si eſſet: tamen in fœdere nihil eſſe cautum, præter pacem. Additum etiam eſſe illud, ut majeſtatem illi noſtram conſervare deberent: quæ certe minueretur, ſi aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi poteſtatem nullam haberemus.

Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar, cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipſa comprobetur? qui a principio ſui generis ac reipublicæ, ab omni ſtudio, ſenſuque Pœnorum mentes ſuas ad noſtrum imperium, nomenque flexerunt? quos, cum maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluſerunt? claſſibus inſecuti ſunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam ſpeciem

31 *Qui erranti*] Verſus Ennii. Vide *de Offic.* I. 16.

ciem fœderis Marciani ſemper omni arce duxerunt ſanctiorem, & hoc fœdere, Catuli ſenatuſque auctoritate, ſe nobiſcum conjunctiſſimos eſſe arbitrati ſunt? quorum mœnia, delubra, agros, ut ipſe Hercules, itinerum ac laborum ſuorum, ſic majores noſtri imperii ac nominis populi Romani terminos eſſe voluerunt?

Teſtantur & mortuos noſtros imperatores, quorum vivit immortalis memoria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Caſſios, Metellos, & hunc præſentem Cn. Pompejum, quem procul ab eorum mœnibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniaque juverunt: & hoc tempore ipſo populum Romanum, quem in caritate annonæ, ut ſæpe ante fecerant, frumento ſuppeditato, levaverunt, ſe hoc jus eſſe velle, ut ſibi, & liberis, ſi qui eximia virtute fuerint, ſit in noſtris caſtris, ſit in imperatorum prætoriis, ſit denique inter ſigna, atque in acie locus; ſit his gradibus aſcenſus etiam ad civitatem.

XVIII. Quod ſi Afris, ſi Sardis, ſi Hiſpanis, agris ſtipendioque multatis, virtute adipiſci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetuſtate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non fœdus ſibi nobiſcum, ſed iniquiſſimas leges impoſitas a nobis eſſe arbitrabuntur. Atque hanc, Judices, non a me fingi orationem, ſed me dicere, quæ Gaditani judicarint, res ipſa declarat. Hoſpitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos feciſſe publice dico. Proferam teſtes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, ſummos homines ac nobiliſſimos, deprecatores hujus periculi, miſſos videtis. Re denique multo ante Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, graviſſima tum in iſtum civem ſuum Gaditani ſenatusconſulta fecerunt.

Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri, (quoniam hoc magnopere delectare verbo) ſi tum ſit fundus, cum ſcita ac juſſa noſtra ſua ſententia comprobat, quam cum hoſpitium fecit, ut & civitate illum mutatum eſſe fateretur, & jus civitatis honore digniſſimum judicaret? Potuit certius interponere

judicium voluntatis ſuæ, quam cum etiam accuſatorem hujus multa & pœna multavit? Potuit magis de re judicare, quam cum ad veſtrum judicium cives ampliſſimos legavit, teſtes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis eſt tam demens, quin ſentiat, jus hoc Gaditanis eſſe retinendum, ne interſeptum ſit iis iter perpetuo ad hoc ampliſſimum præmium civitatis: & magnopere iis eſſe lætandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga ſuos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi in hac civitate verſari? Quis enim noſtrum eſt, cui non illa civitas ſit hujus ſtudio, cura, diligentia, commendatior?

XIX. Omitto quantis ornamentis populum iſtum C. Cæſar, cum eſſet in Hiſpania prætor, affecerit, controverſias ſedarit, jura ipſorum permiſſu ſtatuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus diſciplinaque delerit: ſumma in eam civitatem, hujus rogatu, ſtudia & beneficia contulerit. Multa prætereo: quæ quotidie labore hujus & ſtudio, aut omnino, aut certe facilius conſequuntur. Itaque & adſunt principes civitatis, & defendunt: amore, ut ſuum civem: teſtimonio, ut noſtrum: officio, ut ex nobiliſſimo civi ſanctiſſimum hoſpitem: ſtudio, ut diligentiſſimum defenſorem commodorum ſuorum.

Ac, ne ipſi Gaditani arbitrentur, quanquam nullo incommodo afficiantur, ſi liceat eorum cives virtutis cauſa in noſtram civitatem venire, tamen hoc ipſo inferius eſſe ſuum fœdus, quam cæterorum: conſolabor & hos præſentes viros optimos, & illam fideliſſimam atque amiciſſimam nobis civitatem: ſimul & vos, non ignorantes, Judices, admonebo, quo de jure hoc judicium conſtitutum ſit, de eo nunquam omnino eſſe dubitatum. Quos igitur prudentiſſimos interpretes fœderum, quos peritiſſimos bellici juris, quos diligentiſſimos in exquirendis conditionibus civitatum atque cauſis, eſſe arbitramur? eos profecto, qui jam imperia ac bella geſſerunt.

XX. Etenim, ſi Q. Scævola ille augur, cum de jure prædiatorio conſuleretur, homo juris peritiſſimus, conſultores ſuos nonnunquam ad Furium & Caſcellium, prædiatores, rejiciebat [32]:

bat [32]: ſi nos de aqua noſtra Tuſculana [33] M. Tugionem potius, quam C. Aquilium, conſulebamus, quod aſſiduus uſus, uni rei deditus, & ingenium & artem ſæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis & belli, omnibus juris peritiſſimis imperatores noſtros anteferre?

Poſſumuſne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? Quæris aliquem graviorem? conſtantiorem? præſtantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortiſſimum virum, ſumma virtute præditum, civitate donavit, cum Camertinum fœdus ſanctiſſimum, atque æquiſſimum ſciret eſſe. Poteſt igitur, Judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur?

Exiſtat ergo ille vir parumper cogitatione veſtra, quoniam re non poteſt: ut conſpiciatis eum mentibus, quem oculis non poteſtis. Dicat, ſe non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuiſſe: ſe P. Africani diſcipulum, ac militem: ſe ſtipendiis, ſe legationibus bellicis eruditum: ſe, ſi tanta bella legiſſet, quanta geſſit, & confecit, ſi tot conſulibus meruiſſet, quoties ipſe conſul fuiſſet, omnia jura belli perdiſcere ac noſſe potuiſſe: ſibi non fuiſſe dubium, quin nullo fœdere a republica bene gerenda impediretur: a ſe ex conjunctiſſima atque amiciſſima civitate fortiſſimum quemque eſſe delectum: neque Iguvinatium [34], neque Camertium fœdere eſſe exceptum, quo minus eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

Y 2 Ita-

32 *Conſultores ſuos nonnunquam ad Furium & Caſcellium, prædiatores, rejiciebat*] Prædiator, interprete Salmaſio, eſt, qui prædia publico obligata & vendenda emit, adeoque, ut Gronovius interpretatur, pecuniam ſuam in prædiis habet. Sed eam vim hoc loco verbum illud habere non poteſt. Itaque Manutius interpretabatur cum Budæo, aliiſque, *peritus juris prædiatorii*. At vero Salmaſius vocem *prædiatores* hic delendam cenſet. Quoniam autem omnes libri MSS. & editi eam præferunt, durum mihi hoc videtur. Ac poteſt fortaſſe ratio inveniri, qua poſſimus rem expedire. Mihi ſic in mentem veniebat: Propria quidem verbi vis ea eſt, quam Salmaſius tradit. Sed quoniam prædiatores, qui prædiis publico obligatis emendis quæſtum faciebant, operam dabant, ut hanc partem juris, quæ eſt de prædiis publico obligatis, commodi ſui cauſa cognoſcerent, ut ſunt apud nos mercatores majores juris cambialis, quod vocant, plerumque non minus, quam Juriſconſulti, periti: propterea fieri potuit, ut *prædiator* deinde etiam diceretur, qui juris prædiatorii peritus eſſet. *Erneſtus*.

33 *Aqua noſtra Tuſculana*] Vide III. Agrar. cap. 2.

34 *Iguvinatium*] In Umbria. Vide Cluverium, Italiæ antiquæ lib. II. cap. 7.

Itaque, cum paucis annis poſt hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæſtio, Licinia & Mucia lege, veniſſet: num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus eſſet civitate donatus, in judicium eſt vocatus? Nam Spoletinus L. Matrinius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donaſſet, dixit cauſam ex colonia Latina, in primis firma & illuſtri. Quem cum diſertus homo L. Antiſtius accuſaret, Spoletinus dixit [35], fundum populum Spoletinum non eſſe factum. Videbat enim, populos de ſuo jure, non de noſtro, fundos fieri ſolere; ſed, cum lege Apuleja coloniæ non eſſent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in ſingulas colonias ternos cives Romanos facere poſſet, negabat hoc beneficium, re ipſa ſublata, valere debere.

Nihil habet ſimilitudinis iſta accuſatio: ſed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Craſſum, affinem ſuum, hominem incredibili eloquentia, ſed paucis ipſe verbis cauſam illam gravitate ſua defenderit, & probarit. Quis enim eſſet, Judices, qui imperatoribus noſtris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui ſociis, qui fœderatis, in defendenda republica noſtra ſpem præmiorum eripi vellet? Quod ſi vultus C. Marii, ſi vox, ſi ille imperatorius ardor oculorum, ſi recentes triumphi, ſi præſens valuit aſpectus: valeat auctoritas, valeant res geſtæ, valeat memoria, valeat fortiſſimi & clariſſimi viri nomen æternum. Sit hoc diſcrimen inter gratioſos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus ſuis: horum, etiam mortuorum, (ſi quiſquam hujus imperii defenſor mori poteſt) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Cn. Pompejus, pater, rebus Italico bello maximis geſtis, P. Cæſium, equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas univerſas Camertium? quid? Heracli enſium legionem, P. Craſſus, vir ampliſſimus, ex ea civita-

35 *Spoletinus dixit*] Examinata ſententia mendum oſtendit. Nam pro, Spoletinus, omnino, quæ neget, vox aliqua requiritur. Non, inquit, hoc dixit, Antiſtius contra Matrinium, quod tu dicis in cauſa Balbi, fundum populum Spoletinum non eſſe factum. *Manut.* Legendum cenſeo ex emendatione Pantagathi: *Quem cum diſertus homo L. Antiſtius accuſaret, iſtud ei non dixit fundum Spoletinum populum non eſſe factum.* Vel, *cum... L. Antiſtius accuſaret item-Spoletinus, non dixit fundum*, &c. *Abram.*

vitate, quacum prope ſingulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio conſule, ictum putatur? quid? Maſſilienſem Ariſtonem Sylla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir ſanctiſſimus, & ſumma religione ac modeſtia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adeſt, a quo hæc, quæ ego nunc percurro, ſubtiliſſime ſunt omnia perpolita, M. Craſſus, non Aletrinenſem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate & prudentia præſtans, tum vel nimium parcus in largienda civitate?

Hic tu Cn. Pompeji beneficium, vel potius judicium & factum, infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium feciſſe audierat: fecit, quod P. Craſſum, quod L. Syllam, quod Q. Metellum, quod denique domeſticum auctorem, patrem ſuum, facere viderat? Neque vero in uno Cornelio id fecit: nam & Gaditanum Haſdrubalem ex bello illo Africano, & Mamertinos obvios [36], & quoſdam Uticenſes, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cum cæteris præmiis digni ſunt, qui ſuo labore & periculo noſtram rempublicam defendunt: tum certe digniſſimi ſunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula ac tela ſubierunt. Atque utinam, qui ubique ſunt propugnatores hujus imperii, poſſent in hanc civitatem venire, & contra oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille ſummus poeta noſter Annibalis illam magis cohortationem, quam communem imperatorum, voluit eſſe, *Hoſtem qui feriet*, *erit*, inquit, *mihi Carthaginienſis* [37], *Quiſquis erit*, *cujatis* [38]: etſi [39] id habent hoc leve, & ſemper habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adſciverunt, & hominum ignobilium virtutem perſæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt. XXIII.

36 *Mamertinos obvios*] Vox, *obvios*, hic procul dubio locum non habet. Buchananus emendat, *Ovios*. Oviorum enim familia in primis clara erat apud Campanos, ut ex T. Livii lib. IX. & ex hiſtoria belli Punici ſecundi facile iotelligi poteſt. *Lamb.*

37 *Carthaginenſis*] Vide Commeotarium in lib. I. de Iovent. cap. 12.

38 *Cujatis*] Pro, cujas, ot primatis, optimatis, Arpinatis. Priſciauus, lib. IV. *Manutius*.

39 *Etſi*] Manut. & Lamb. *fiet*. Deinde, pro *hoc* habent *omnes*. Itaqae ſic legunt: *Cujatis fiet*, *id habent omnes leve*. Commodus hinc ſeoſus eruitur: omnes leve eſſe putaot, ex ignobili loco ortum duxiſſe, modo ſit virtus in eo qui ex ignobili loco ortum duxit. Sed in lectione, quam ex Victorio arripuerunt Gruterus & Grævius, quamque imprudeotes ſumus amplexi, oihil ſani eſt. Retineas tamen ſi velis, *etſi*: ſed *hoc* pro *omnes* in erratorum numero collocabimus. *Olivetus*.

XXXIII. Habetis imperatorum ſummorum, & ſapientiſſimorum hominum, clariſſimorum virorum, interpretationem juris ac fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæſtioni præfuerunt: dabo univerſi populi Romani: dabo ſanctiſſimum etiam judicium ſenatus. Judices, cum præ ſe ferrent, palamque loquerentur, quid eſſent lege Papia de M. Craſſo, Mamertinis repetentibus judicaturi: Mamertini, publice ſuſcepta cauſa, deſtiterunt. Multi, in civitatem recepti ex liberis fœderatiſque populis, ſunt liberati: nemo unquam eſt de civitate accuſatus, quod aut populus fundus factus non eſſet, aut quod fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, nunquam eſſe condemnatum, quem conſtaret ab imperatore noſtro civitate donatum.

Cognoſcite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpoſitum, atque in maximis cauſis re ipſa, atque uſu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Caſſio, Poſthumio Cominio, conſulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus poſt Roſtra inciſum, & perſcriptum fuiſſe. Quomodo igitur L. Coſſinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi atque ornatiſſimi viri, damnato T. Cælio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item ſumma virtute & dignitate, (nepotes T. & C. Coponios noſtis) damnato C. Maſſone, civis Romanus eſt factus? An lingua, & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu, & virtute non potuit? anne de nobis [40] trahere ſpolia fœderatis licebit: de hoſtibus non licebit? an, quod adipiſci poterunt dicendo, id eis aſſequi pugnando non licebit? an accuſatori majores noſtri majora præmia, quam bellatori, eſſe voluerunt?

XXIV. Quod ſi acerbiſſima lege Servilia principes viri, ac graviſſimi & ſapientiſſimi cives, hanc Latinis, id eſt fœderatis, viam ad civitatem populi juſſu patere paſſi ſunt; neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege; cum præſertim genus ipſum accuſationis & nomen, ejuſmodi præmium,

40 *De nobis*] De Senatoribus Romanis. Si quempiam eorum Latinus homo condemnaſſet, civitatem aſſequebatur lege Servilia. *Ferratius*.

quod nemo aſſequi poſſit, niſi ex ſenatoris calamitate, neque ſenatori, neque bono cuiquam nimis jucundum eſſe poſſet: dubitandum fuit, quin, quo in genere judicum præmia rata eſſent, in eodem judicia imperatorum valerent? Num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Servilia lege, aut cæteris, quibus Latinis hominibus erat propoſitum aliqua ex re præmium civitatis?

Cognoſcite nunc judicium ſenatus, quod ſemper eſt judicio populi comprobatum. Sacra Cereris [41], Judices, ſumma majores noſtri religione confici, cæremoniaque voluerunt: quæ cum eſſent aſſumpta de Græcia, & per Græcas ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca omnia nominata: ſed cum illam, quæ Græcum illud ſacrum monſtraret, & faceret, ex Græcia deligerent; tamen ſacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales ſcientia peregrina & externa, mente domeſtica & civili precaretur. His ſacerdotes video fere aut Neapolitanas, aut Velienſes fuiſſe, fœderatarum ſine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velienſibus datam, de ſenatus ſententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Velienſe, ut ea civis Romana eſſet, tuliſſe. Num igitur aut fundos factos Velienſes, aut ſacerdotem illam civem Romanam factam non eſſe, aut fœdus & a ſenatu & a populo Romano violatum arbitrabimur?

XXV. Intelligo, Judices, in cauſa aperta, minimeque dubia, multo & plura, & a pluribus peritiſſimis eſſe dicta, quam res poſtularet. Sed id factum eſt, non ut vobis rem tam perſpicuam dicendo probaremus, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accuſator incenderet, ut aliqui ſermones hominum, alienis bonis

41 *Sacra Cereris*] Feſtus Pompejus, *Græca ſacra, feſta Cereris ex Græcia tranſlata, quæ ob inventionem Proſerpinæ matronæ colebant.* Noſter 2. de Legibus: *Neve quem initiant, niſi, ut aſſolet, Cereri Græco ſacra.* Horum ſacrorum originem ad Evandrum refert Halicarnaſſeus lib. 1. *Conſtituerunt & Cereris templum, & ſacrificia ipſi more Græco jejuniaque celebrarunt, in quibus nihil præſens tempus mutavit.* His feſtis duo videntur fuiſſe celebrata, Orci nuptiæ, & inventio Proſerpinæ. In Orci nuptiis vino abſtinebant, in ſacrificio Cereris ob inventionem Proſerpinæ favos lacte & vino diluebant, ut notat Servius ad librum I. Georg, verſ. 343. *Abram.*

nis mœrentium, etiam ad veſtras aures permanarent, & in judicio ipſo redundarent, idcirco illa in omni parte orationis ſuæ arte adſpergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidioſa eſt, &, quantacunque eſt, ejuſmodi eſt, ut conſervata magis, quam correpta, eſſe videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, ſed communi maledicto notabatur: tum Tuſculanum, quod Q. Metelli fuiſſe meminerat, & L. Craſſi. Craſſum emiſſe de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum perveniſſe de Venonii Vindicii bonis non tenebat [42]? ſimul illud neſciebat, prædiorum nullam eſſe gentem? emptionibus ea ſolere ſæpe ad alienos homines, ſæpe ad infimos, non legibus, tanquam tutelas, pervenire.

Objectum eſt etiam, quod in tribum Cruſtuminam [43] pervenerit: quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio, minus invidioſo, quam qui legum præmiis prætoriam ſententiam [44], & prætextam togam [45] conſequuntur. Et adoptio Theophanis agitata eſt [46]: per quam Cornelius nihil eſt, præterquam propinquorum ſuorum [47] hereditates, aſſecutus.

XXVI. Quanquam iſtorum animos, qui ipſi Cornelio invident, non eſt difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, ſed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici ſunt, aut invident, hi ſunt huic multo vehementius pertimeſcendi. Nam huic quidem ipſi quis eſt unquam

42 *Non tenebat*] Dicit quidem fuiſſe illam villam Craſſi & Metelli principum virorum; non autem meminit, poſſeſſam illam fuiſſe ante Craſſum a libertino homine, &c. *Ferrat.*

43 *Cruſtuminam*] Allæ tribus aliis honoratiores fuerunt, & ex una in aliam honoris & præmii, aut etiam pęnæ dedecoriſque cauſa tranſibant. *Abram.*

44 *Prætoriam ſententiam*] Ut prætorio loco ſententiam diceret in ſenatu, ſi prætorium ſenatorem, accuſatum & damnatum eo loco dejeciſſet. *Manut.*

45 *Prætextam togam*] Magiſtratum eum, quem ſuffragiis populi adeptus eſſet is, qui poſtea damnatus eſſet. *Idem.*

46 *Adoptio Theophanis agitata eſt*] Ut ex opibus invidia concitaretur. Hic Theophanes Mytilenæus fuit libertus Pompeji Magni, apud quem gratia plurimum valuit. Adoptavit Balbum, heredemque fecit. Ideoque Cornelius Balbus Theophanes appellatus eſt, auctore Capitolino in Balbino. *Idem.* Vide de hoc pro Archia cap. 10. Tacitum 6. annalium 18. & ipſum Ciceronem qui ſcribit Balbum Gaditanum a Theophane Mitylenæo fuiſſe adoptatum primo Julii Cæſaris conſulatu, lib. VII. ad Atticum epiſt. 6. *Abram.*

47 *Propinquorum ſuorum*] Subobſcura ſententia: ſed hoc dici puto, Balbum, quæ ex ea adoptione ad eum pervenerant, ea, cum ipſe non egeret, propinquis ſuis diſtribuiſſe: ut non ſuam, ſed propinquorum ſuorum hereditates aſſecutum eſſe videretur. *Manut.*

quam inventus inimicus? aut quis jure eſſe potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non conceſſit? Verſatus in intima familiaritate hominis potentiſſimi [48], in maximis noſtris malis atque diſcordiis neminem unquam alterius rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc ſive meum, ſive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. Non modo non exultavit in ruinis veſtris, noſtriſque diſcordiis [49] Cornelius: ſed omni officio, lacrymis, opera, conſolatione, omnes, me abſente, meos ſublevavit. Quorum ego teſtimonio ac precibus munus hoc meritum huic, &, ut a principio dixi, juſtam & debitam gratiam refero: ſperoque, Judices, ut eos, qui principes fuerunt conſervandæ ſalutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis; ſic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta ſunt, & grata eſſe vobis, & probata. Non igitur a ſuis, quos nullos habet, ſed a ſuorum, qui & multi, & potentes ſunt, urgetur inimicis: quos quidem heſterno die Cn. Pompejus copioſa oratione, & gravi, ſecum, ſi vellent, contendere jubebat: ab hoc impari certamine, atque injuſta contentione avocabat.

XXVII. Et erat æqua lex, & nobis, Judices, atque omnibus, qui noſtris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut noſtras inimicitias ipſi inter nos geramus, amicis noſtrorum inimicorum temperemus. Ac, ſi mea auctoritas ſatis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me præſertim rerum varietate, atque uſu ipſo jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus diſcordiis avocarem. Id enim contendere mihi videtur e republica, cum id defendas, quod eſſe optimum ſentias: & id fortium virorum, & magnorum hominum ſemper putavi: neque huic unquam labori, officio, numeri defui. Sed contentio tamdiu ſapiens eſt, quamdiu aut proficit aliquid, aut, ſi non proficit, non obeſt civitati.

Voluimus quædam [50], contendimus, experti ſumus: obten-

48 *Hominis potentiſſimi*] C. Cæſaris. *Id.*

49 *In ruinis veſtris, noſtriſque diſcordiis*] Lego, *in ruinis noſtris, veſtriſque diſcordiis.* Lambinus.

50 *Voluimus quædam*] Tacite ſignificat optimatum, & popularium civium diſſenſionem. Popularium autem principem Cæſarem deſignat. *Manut.*

ta non ſunt. Dolorem alii, nos [51] luctum mœroremque ſuſcepimus. Cur ea, quæ mutare non poſſumus, convellere malumus, quam tueri? C. Cæſarem ſenatus & genere ſupplicationum ampliſſimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronia ſuccedendum non cenſuit. Harum ego ſententiarum & princeps, & auctor fui: neque me diſſenſioni meæ priſtinæ putavi potius aſſentiri, quam præſentibus reipublicæ temporibus, & concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur. Sunt fortaſſe in ſententia firmiores. Reprehendo neminem: ſed aſſentior non omnibus: neque eſſe inconſtantis puto, ſententiam aliquam, tanquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari.

Sed ſi qui ſunt, quibus infinitum ſit odium, in quos ſemel ſuſceptum ſit, quos video eſſe nonnullos: cum ducibus ipſis, non cum comitatu, aſſectatoribuſque confligant. Illam enim fortaſſe pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc vero iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, ſi certorum hominum mentes nulla ratione placare, Judices, poſſumus: veſtros quidem animos certe confidimus, non oratione noſtra, ſed humanitate veſtra eſſe placatos.

XXVIII. Quid enim eſt, cur non potius ad ſummam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Cæſaris familiaritas valere debeat? Cognovit adoleſcens [52]: placuit [53] homini prudentiſſimo: in ſumma amicorum copia cum familiariſſimis ejus eſt adæquatus in prætura: in conſulatu præfectum fabrum detulit [54]: conſilium hominis probavit, fidem eſt complexus: officia, obſervantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum ſocius aliquando: eſt fortaſſe nunc nonnullorum particeps commodorum. Quæ quidem ſi huic obſuerint apud vos, non intel-

51 *Nos*] Ego, qui ex illa diſſenſione ſolus exilii calamitatem pertuli. *Idem*.

52 *Adoleſcens*] Cæſar. *Idem*.

53 *Placuit*] Balbus. *Idem*.

54 *Præfectum fabrum detulit*] Malim omnino, *præfecturam fabrum*: etſi ſcio deferri ſolitos in beneficiis ad ærarium eos, qui bene de rep. in provincia meriti eſſent, ut præfectos, tribunos militum, & contubernales, ut in Ep. ad Fam. lib. v. Ep. 20. *Idem*. *Deferri ad ærarium*, quid beneficii ſit, quæ commendatio, vide pro Archia, cap. 5. & Gronov. *Seſtert.* III. 17.

intelligo, quod bonum cuiquam ſit apud tales viros profuturum.

Sed quoniam C. Cæſar abeſt longiſſime, atque in iis eſt nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius geſtis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! Judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut ſuum præfectum fabrum, ut hominem ſibi cariſſimum & familiariſſimum, non ob ipſius aliquod delictum, ſed ob ſuam familiaritatem veſtris oppreſſum ſententiis audiat. Miſeremini ejus, qui non de ſuo peccato, ſed de hujus ſummi & clariſſimi viri facto; non de aliquo crimine, ſed periculo ſuo, de publico jure diſceptat; quod jus ſi Cn. Pompejus ignoravit, ſi M. Craſſus, ſi Q. Metellus, ſi Cn. Pompejus pater, ſi L. Sylla, ſi L. Craſſus, ſi C. Marius, ſi ſenatus, ſi populus Romanus, ſi, qui de re ſimili judicarunt, ſi fœderati populi, ſi ſocii, ſi illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis, & honeſtius ſit illis ducibus errare, quam hoc magiſtro erudiri. Sed, ſi de certo, de perſpicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure eſſe conſtituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi ſentiatis. Simul & illa, Judices, omnia ante oculos veſtros proponite: primum eſſe omnes etiam poſt mortem reos, clariſſimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde ſenatum, qui perſæpe hoc judicavit: populum, qui juſſit: judices, qui approbarunt. Tum etiam illud cogitatote; ſic vivere, ac vixiſſe Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæſtiones ſint, non de vitiorum ſuorum pœna, ſed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut ſtatuatis hoc judicio, utrum poſthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento eſſe malitis. Poſtremo illud, Judices, fixum in animis veſtris tenetote, vos in hac cauſa non de maleficio L. Cornelii, ſed de beneficio Cn. Pompeji judicaturos.

IN

L. CALPURNIUM PISONEM.

ORATIO XXXVII.

ARGUMENTUM *bujus Orationis breve admodum eſt. Nam cum revocati eſſent ex provinciis Piſo & Gabinius ſententia Ciceronis, quam dixerat de Provinciis conſularibus, Lentulo & Philippo Coſſ. reverſus in civitatem Piſo de inſectatione Ciceronis in ſenatu conqueſtus eſt, & in eum invectus, fiducia maxime Cæſaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Piſoni Cicero reſpondit hac oratione.*

Hæc oratio dicta eſt Cn. Pompejo Magno II. M. Craſſo II. Coſſ. ante paucos dies quam Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum a ſe factum dedicavit. Hoc intelligi ex ipſius Ciceronis verbis poteſt, quæ in hac oratione poſuit. Dixit enim ſic: Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimique ludi. *Feneſtella quidem poſuit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio Coſſ. ultimam. Sed ut ego ab eo diſſentiam, facit primum, quod Piſo reverſus eſt ex provincia Pompejo & Craſſo Coſſ. Gabinius Domitio & Appio; hanc autem orationem dictam ante Gabinii reditum, ex ipſa manifeſtum eſt: deinde, quod magis naturale eſt, ut in ipſo recenti reditu invectus ſit in Ciceronem, reſponderitque inſectationi ejus, qua revocatus erat ex provincia, prius quam poſt anni intervallum. Apparet autem Ciceronem reſpondiſſe Piſoni in ſenatu. Cum dicat in ipſa oratione Cicero, inſtare magnificentiſſimos apparatiſſimoſque ludos, non video quo modo hoc magis Domitio & Appio Coſſ. dictum ſit, quibus conſulibus nulli notabiliores ludi fuerunt, quam Pompejo & Craſſo: quo anno Pompejus exquiſitiſſimis magnificentiſſimiſque omnis generis ludis theatrum dedicavit.* ASCONIUS.

Tametſi hæc oratio ſic inſcribitur, In L. Piſonem: *tamen non puto*

puto vos ignorare, hunc Piſonem ex ea familia eſſe, quæ Frugi appellata ſit: & ideo dicit aſpernari eum moribus nomen. Idem.

I. *** Jamne vides, bellua, jamne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ? Nemo queritur, Syrum [1] neſcio quem de grege novitiorum [2], factum eſſe conſulem. Non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, feſellit, induxit. Pauci iſta tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, ſtuporem, debilitatemque linguæ. Nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum conſilii: nullum non modo illuſtre, ſed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. Obrepſiſti ad honores errore hominum, commendatione fumoſarum imaginum [3]: quarum ſimile habes nihil, præter colorem.

Is mihi etiam gloriabitur, ſe omnes magiſtratus ſine repulſa aſſecutum? Mihi iſta licet de me vera cum gloria prædicare. Omnes enim honores populus Romanus mihi ipſi, homini novo, detulit. Nam, tu cum quæſtor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piſo eſt a populo Romano factus, non iſte Piſo. Prætura item majoribus delata eſt tuis. Noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quiſquam. Me cum quæſtorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perſpectæ, non auditæ nobilitati deferebat.

Nam quid ego de conſulatu loquar? parto vis, anne geſto? Miſerum me! cum hac me nunc peſte, atque labe confero? Sed

*** *Deeſt principium*. Vide Fragmenta.

1 *Syrum*] Hoc eſt, ſervum. Eodem ſenſu dixit in Orat. poſt reditum in ſenatu: *Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres*.

2 *Novitiorum*] Novitius venalitius dicitur, qui recens alicunde advenerit. Qualis a Juvenali Sat. 1. deſcribitur, verſ. 96. *Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis*. Abram.

3 *Fumoſarum imaginum*] Ob antiquitatem generis. *Manutius*.

Sed nihil comparandi cauſa loquar ; ac tamen ea , quæ ſunt longiſſime disjuncta , comprehendam . Tu conſul es renuntiatus (nihil dicam gravius , quam quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus , diſſidentibus conſulibus Cæſare & Bibulo , cum hoc non recuſares , quin ii , a quibus dicebare conſul , te luce dignum non putarent , niſi nequior , quam Gabinius , extitiſſes . Me cuncta Italia , me omnes ordines , me univerſa civitas non prius tabella , quam voce , priorem conſulem declaravit .

II. Sed omitto , ut ſit factus uterque noſtrum . Sit ſane Fors domina campi . Magnificentius eſt dicere , quemadmodum geſſerimus conſulatum , quam quemadmodum ceperimus . Ego Kalendis Jan. ſenatum & bonos omnes legis Agrariæ , maximarumque largitionum metu liberavi . Ego agrum Campanum , ſi dividi non oportuit , conſervavi : ſi oportuit , melioribus auctoribus [4] reſervavi . Ego in C. Rabirio , perduellionis reo , quadraginta annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam , atque defendi [5] . Ego adoleſcentes bonos [6] & fortes , ſed uſos ea conditione fortunæ , ut , ſi eſſent magiſtratus adepti , reipublicæ ſtatum convulſuri viderentur , meis inimicitiis , nulla ſenatus mala gratia , comitiorum ratione privavi . Ego Antonium collegam , cupidum provinciæ , multa in republica molientem , patientia atque obſequio

4 *Melioribus auctoribus*] Quam quos Rullus Trib. plebis , lege ſua decem viros creabat . Utitur autem hac diſtinctione : ſi dividi non oportet , ſi oportet : ne Cæſarem offendat , qui Conſul partem agri Campani , ſua lege diviſerat . *Idem* .

5 *Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me Conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam , atque defendi*] Poſſit aliquis credere , lapſum memoria Ciceronem , qui dicat , XL. annis ante ſe conſulem factum eſſe S. C. adverſus L. Apulejum Saturninum tribunum plebis : cum XXXVI. anni a C. Mario & L. Valerio Flacco conſulibus numerentur . Sed hic non ſubtilis computatio annorum facta eſt , verum ſummatim tempus comprehenſum eſt : & perinde accipiendum , ac ſi dixerit , *prope XL. annis* . Hæc enim conſuetudo eſt ipſius Ciceronis : itaque idem in ea quoque , quam habuit in Catilinam in ſenatu , cum octavusdecimus dies eſſet , poſteaquam factum S. C. ut viderent conſules ne quid reſpublica detrimenti caperet , dixit : *Vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis . Habemus enim S. C. verumtamen incluſum in tabulis , tanquam gladium in vagina reconditum* . Aſcon.

6 *Adoleſcentes bonos*] Significat proſcriptorum liberos . L. Sylla eos lege lata petendorum honorum poteſtate privarat . Cum nihilominus petere vellent , Cicero contra eos orationem habuit , cujus extat fragmentum . *Hotomanus* . Vide in hoc tomo , Fragm. Orat. *de Proſcriptorum liberis* .

Digitized by Google

ſequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam [7], ſenatus auctoritate, exercitu & pecunia inſtructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita exiſtimabam tempora reipublicæ ferre, in concione depoſui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem ſenatus, interitum urbis, non obſcure, ſed palam molientem, egredi ex urbe juſſi: ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus. Ego tela, extremo menſe conſulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorſi. Ego faces jam accenſas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, extinxi.

III. Me, Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo ſenatu, parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit. Mihi togato ſenatus, non ut multis bene geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipublicæ, ſingulari genere ſupplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego [8] cum in concione, abiens magiſtratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ conſtitueram, cumque is mihi tantummodo ut jurarem [9] permitteret, ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam. Mihi populus Romanus uni-

7 *Ego Provinciam Galliam*] Conſules ſolebant provinciae ſortiri, vel inter ſe comparare, id eſt, extra ſortem convenire inter ſe, quam quiſque provinciam in annum ſequentem obtineret. Cicero cum Antonium Macedoniæ cupidum videret, eam ultro ipſi ſiue ſorte conceſſit, ut Collegam hoc obſequio mitigatum ad reipublicæ partes adduceret. Ac ne Galliam quidem, quam in illa provinciarum comparatione obtinuerat, retinuit, ſed eam deinde in concione depoſuit, quod id putaret reipublicæ rationibus expedire. *Abram.*

8 *Ego, cum in concione abiens magiſtratu a tribuno pl. dicere prohiberer ea, quæ conſtitueram, cum is mihi tantummodo jurare permitteret, ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam*] Diximus jam antea, a Q. Metello Nepote tribuno pl. Ciceronem conſulatu abeuntem prohibitum eſſe concionari de rebus, quas in eo magiſtratu geſſit. *Aſconius.*

9 *Ut jurarem*] Plutarchus in vita Ciceronis innuens jusjurandum, ab iis qui magiſtratum deponerent, conceptum fuiſſe more majorum: *Cæſarem Prætorem, Metellum, & Beſtiam Tribunos, qui magiſtratum ineuntes paucis diebus ante quam Cicero abiret conſulatu, non permiſerunt ei habere concionem, ſed in Roſtris tribunalia ponentes non ſinebant loqui, ſed tantummodo jubebant ut de magiſtratu juraret, & mox deſcenderet, & ille his conditionibus, tanquam juratus aſcendit, factoque ſilentio juravit, non patrium, ſed proprium quoddam & novum jusjurandum, ſua opera patriam & imperium eſſe ſervatum, quod jurejurando excepit populus univerſus.* Quæ ideo placuit verbatim exſcribere, quod viderentur quaſdam circumſtantias ad cogitationem hiſtoriæ neceſſarias continere. Vide epiſt. 2, lib. v. ad Fam. *Abram.*

univerſus illa in concione non unius diei gratulationem, ſed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipſe, una voce & conſenſu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, niſi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt a me conſulatus peractus, ut nihil ſine conſilio ſenatus, nihil non approbante populo Romano, egerim: ut ſemper in Roſtris curiam, in ſenatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equeſtrem ordinem cum ſenatu conjunxerim. Expoſui breviter conſulatum meum.

IV. Aude nunc, o furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii [10], tum primum facti poſt L. Metellum & Q. Marcium conſules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus conſul, cum quidam tribunus plebis ſuo auxilio magiſtros ludos contra ſenatus-conſultum facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum in Kalendas Januarias Compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es [11], hominem impurum, atque non modo facie, ſed etiam oculo tuo digniſſimum.

Ergo

10 *Cujus fuit initium ludi Compitalitii*] Dicit de ludis Compitalitiis, quos Q. Metellus fieri vetuit. *Aſconius*.

11 *Quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus Conſul, cum quidam tribunus pl. ſuo auxilio magnos ludos contra S. C. facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum Kalendis Jan. Compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es*] L. Cæcilio, Q. Marcio Coſſ. quos & ipſe Cicero ſupra memoravit, S. C. collegia ſublata ſunt, quæ adverſus rempubl. videbantur eſſe. Solebant autem magiſtri collegiorum ludos facere, ſicut magiſtri vicorum faciebant Compitalitios prætextati, qui ludi ſublatis collegiis diſcuſſi ſunt. Poſt novem deinde annos, quam ſublata erant, P. Clodius tribunus pl. lege lata reſtituit collegia. Invidiam ergo & crimen reſtitutorum confert in Piſonem, quod, cum conſul eſſet, paſſus ſit antequam lex ferretur, facere prætextatum ludos Sex. Clodium. Is fuit familiariſſimus Clodii, & operarum Clodianarum dux: quo auctore poſtea illato ab iis corpore Clodii, curia cum eo incenſa eſt. Quos ludos tunc quoque fieri prohibere tentavit L. Mummius trib. pl. Ante biennium autem, quam reſtituerentur collegia, Q. Metellus Celer conſul deſignatus magiſtros ludorum ludos Compitalitios facere prohibuerat, ut Cicero tradit, quamvis auctore tribuno pl. fierent, cujus tribuni nomen adhuc non inveni. *Idem*.

Digitized by Google

Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduo poſt, ſpectante & tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia & Fuſia everſa eſt, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea ſolum, quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta ſunt, ſed innumerabilia quædam nova, ex omni fæce urbis, ac ſervitio conſtituta. Ab eodem homine, in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ, ſeveritas cenſoria ſublata eſt [12]: cum tu interim, buſtum reipublicæ, qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo nunquam ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

V. Nondum, quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico. Neque vero multum intereſt, præſertim in conſule, utrum ipſe pernicioſis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An poteſt ulla eſſe excuſatio non dicam male ſentienti, ſed ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicæ motu conſuli? Centum prope annos legem Æliam & Fuſiam tenueramus: quadringentos judicium, notionemque cenſoriam. Quas leges auſus eſt non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere: quam poteſtatem minuere, quo minus de moribus noſtris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuſe petulans conatus eſt.

Hæc ſunt, o carnifex! in gremio ſepulta conſulatus tui. Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali,

12 *Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduo poſt, inſpectante & tacente te, a P. Clodia fatali portento prodigioque reip. lex Ælia & Fuſia everſa eſt, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea ſolum quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innumerabilia quædam ex omni fæce urbis ac ſervitiorum conſtituta. Ab eodem homine in ſtupris inauditis nefariiſque verſata, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ cenſoria ſeveritas ſublata eſt*] Diximus, L. Piſone, & A. Gabinio Coſſ. P. Clodium tribunum pl. quatuor leges pernicioſas tuliſſe. Annonariam, de qua Cicero hoc loco mentionem non facit, (fuit enim ſumme popularis) ut frumentum populo quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſervaret: propter quam rogationem ait legem Fuſiam & Æliam, propugnacula & muros tranquillitatis atque otii, everſam eſſe: obnunciatio enim, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Ælia lex confirmaverat, erat ſublata. Tertiam de collegiis reſtituendis, noviſque inſtituendis, quæ ait ex ſervitiorum fæce conſtituta. Quartam, ne quem cenſores in ſenatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus, & utriuſque cenſoris ſententia damnatus eſſet. Hac ergo ejus lege cenſuram, quæ magiſtra pudoris & modeſtiæ eſt, ſublatam ait. *Aſconius*.

ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quam ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit [13]: arma in templo Caſtoris, (o proditor templorum omnium) vidente te, conſtituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te conſule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, caſtellum forenſis latrocinii, buſtum legum omnium ac religionum. Erat non ſolum domus mea, ſed totum Palatium ſenatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, refertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domeſtica, quæ negari poſſunt: hæc commemoro, quæ ſunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam [14] comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in ſenatu ſententiam rogabas [15] tertium, nunquam aſpiraſti [16]: ſed omnibus conſiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interſuiſti ſolum, verum etiam crudeliſſime præfuiſti.

VI. Mihi vero ipſi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere auſus es? egere, foris eſſe Gabinium, ſine provincia ſtare non poſſe, ſpem habere a tribuno plebis, ſi tua conſilia cum illo conjunxiſſes, a ſenatu quidem deſperaſſe: hujus te cupiditati obſequi, ſicuti ego feciſſem in collega meo: nihil eſſe, quod præſidium conſulum implorarem: ſibi quemque conſulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. Vereor, ne qui ſit, qui iſtius inſignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. Ipſe certe agnoſcet, & cum aliquo dolore flagitiorum ſuorum recordabitur.

Meminiſtine, cœnum, cum ad te quinta fere hora cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo e gurguſtio te prodire, involuto capite, ſoleatum? &, cum iſto ore fœtido teterrimam nobis popi-

13 *Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quam ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit*] Profecto intelligitur, P. Clodium ſignificari. *Idem*.

14 *Primam*] Ut ego primus comitiis tuis conſularibus in prima centuria primæ claſſis ſuffragium ferrem. In quo multum benevolentiæ erga te meæ, multum fidei tribuere viſus es. *Manut.*

15 *Rogabas*] Conſul. *Idem*.

16 *Nunquam adſpiraſti*] Nunquam accedere conatus, ut amico iniquiſſime vexato opem ferres. *Idem*.

popinam inhalaſſes, excuſatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? quam nos cauſam cum accepiſſemus, (quid enim facere poteramus?) pauliſper ſtetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos, cum improbiſſime reſpondendo, tum turpiſſime eructando, ejeciſti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum [17], cum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſoninus [18] ſemi-Placentinus [19] Calventius, reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, *Crudelitatem tibi non placere* [20].

VII. Hic te ille homo digniſſimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, ſenatum conſul in concione condemnas? non enim me, qui ſenatui parui. Nam relatio illa ſalutaris & diligens, fuerat conſulis: animadverſio quidem, & judicium, ſenatus. Quæ cum reprehendis, oſtendis, qualis tu, ſi ita forte accidiſſet, fueris illo tempore conſul futurus. Stipendio mehercule, & frumento Catilinam eſſe putaſſes juvandum. Quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu ſenatus auctoritatem, ſalutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio vendidiſti? Quæ enim L. Catilinam conantem conſul prohibui, ea P. Clodium facientem conſules adjuverunt. Voluit ille ſenatum interficere, vos ſuſtuliſtis: leges incendere, vos abrogaſtis: interire patriam [21], vos adjuviſtis.

17 *Cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum*] Utrum *æquatum* dixit, quod conſulare imperium tribuniciæ poteſtati æquaret, id eſt, majus & gravius eſſe non ſiaeret, qua in ſe imminuti magiſtratus tenebatur: an potius quod ſuum magiſtratum ei tanquam viam planam & æquatam ad omnia ſua conſilia perficienda præbeat? Quod magis puto. *Hotomanus*. Hic ego poſſum multa ſuſpicari: quid probem tamen, plane nihil habeo. *Manutius*.

18 *Cæſoninus*] Niſi me fallunt Aſconii verba, Calventius patrie Piſonis ſocer fuit, id eſt L. Piſonis, contra quem hæc oratio eſt, maternus avus. Cæſoninus autem cognomen eſt patrie Piſonis, quod teſtimonio quoque lepidum Capitolinorum, qui anno U. C. DCV. Calpurniæ genti cognomen hoc addunt, intelligitur.

19 *Semiplacentinus*] Propter maternum avum; qui trans Alpes in Italiam profectus, Placentiæ conſedit. Calpurnius autem paterni generie eſt; Calventius materni. *Idem*.

20 *Crudelitatem tibi non placere*] Crudelitatie notam inurebat Ciceroni: cujus conſulie juſſu, auctore tamen ſenatu, quinque civee Romani, conjurationie principes, in carcere eſſent interfecti. *Idem*.

21 *Interire patriam*] Legendum putant quidam, *interimere patriam*. Quibus propemodum aſſentior. *Lamb.*

Quid eſt vobis conſulibus geſtum ſine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incenſa non eſt. Ac ne illi quidem, ſi habuiſſent veſtri ſimilem conſulem, de urbis incendio cogitaſſent. Non enim ſe tectis privare voluerunt: ſed his ſtantibus nullum domicilium ſceleri ſuo fore putaverunt. Cædem illi civium, vos ſervitutem expetiſtis. Hic vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat ante vos conſules libertas inſita, ut emori potius, quam ſervire, præſtaret.

Illud vero geminum conſiliis Catilinæ, & Lentuli, quod me domo mea expuliſtis, Cn. Pompejum domum ſuam compuliſtis. Neque enim, me ſtante & manente in urbis vigilia, neque reſiſtente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, unquam ſe illi rempublicam delere poſſe duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, incluſum nefariis ſenſibus impiorum, in me profudiſtis. Quorum ego furori niſi ceſſiſſem, in Catilinæ buſto, vobis ducibus, mactatus eſſem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuiſſe, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitaſtis? quod omnes undique perditos collegiſtis? quod in me carcerem effudiſtis? quod conjuratos armaſtis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluiſtis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam.

VIII. Tu es ille, cui crudelitas diſplicet? cui, cum ſenatus luctum ac dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, cum videres mœrere rempublicam ampliſſimi ordinis luctu, o noſter miſericors! quid facis? quod nulla in barbaria quiſquam tyrannus. Omitto enim illud, conſulem edicere, ut ſenatus ſenatus-conſulto ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam poteſt. Ad miſericordiam redeo ejus, cui nimis videtur ſenatus in conſervanda patria fuiſſe crudelis.

Edicere eſt auſus cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus vitiis ſuperare cupiebat, ut ſenatus, contra quam ipſe cenſuiſſet, ad veſtitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyran-

rannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non ſineret? Mœrorem relinquis, mœroris aufers inſignia. Eripis lacrimas non conſolando, ſed minando. Quod ſi veſtem non publico conſilio, patres conſcripti, ſed privato officio, aut miſericordia mutaviſſent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, poteſtatis erat non ferendæ. Cum vero id ſenatus frequens cenſuiſſet, ordines reliqui jam ante feciſſent; tu ex tenebricoſa popina conſul extractus, cum illa ſaltatrice [22] tonſa [23], ſenatum populi Romani occaſum, atque interitum reipublicæ lugere vetuiſti.

IX. At quærebat etiam paulo ante de me, quid ſuo mihi opus fuiſſet auxilio: cur non meis inimicis meis copiis reſtitiſſem. Quaſi vero non modo ego, qui multis ſæpe auxilio fuiſſem, ſed quiſquam tam inops fuerit unquam, qui, iſto non modo propugnatore, tutiorem ſe, ſed advocato [24], aut adſtipulatore, paratiorem fore putaret. Ego iſtius pecudis, ac putidæ carnis conſilio ſcilicet, aut præſidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Conſulem ego tum requirebam, conſulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non poſſem, qui tantam reipublicæ cauſam gravitate & conſilio ſuo tueretur: ſed qui, tanquam truncus atque ſtipes, ſi ſtetiſſet modo, poſſet ſuſtinere tamen titulum conſulatus. Cum enim eſſet omnis cauſa illa mea conſularis, & ſenatoria [25]; auxilio mihi opus fuerat & conſulis, & ſenatus: quorum alterum [26] etiam ad perniciem meam erat a vobis conſulibus converſum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, ſi conſilium exquiris meum: neque ego ceſſiſſem, & me ipſa ſuo complexu

patria

22 *Cum illa ſaltatrice*] Cum Gabinio collega, qui & ſaltandi artem præ ſe fert, & poſt meum diſceſſum domo & cantu & cymbalis perſonante nudus in convivio ſaltavit. Saltatricem vocat genere fœminino, ut ejus effœminatos mores & impudicitiam carpat, quemadmodum de provinciis Conſularibus eum Semiramidem nominavit. Sic Torquatus Hortenſium iginominiæ cauſa geſticulariam nominavit. Vid. Gellium, lib. 1. cap. 5. Macrob. Saturn. III. 14. *Abram.*

23 *Tonſa*] Quia breviore coma, quam cæteri uteretur, laſciviæ cauſa. *Manut.*

24 *Advocato*] Neque orando tueri aliquem Piſo poteſt, neque juvare præſentia, aut teſtimonio ſuo, in judicio. *Ferrar.*

25 *Conſularis, & ſenatoria*] Mihi enim crimini dabatur, quod conſul feceram, ex auctoritate ſenatus. *Idem.*

26 *Quorum alterum*] Conſulatum veſtrum in perniciem meam convertiſtis; ſenatus auctoritatem, ne mihi auxilio eſſet, ſuſtuliſtis. *Idem.*

patria tenuiſſet, ſi mihi cum illo buſtuario gladiatore [27], & tecum, & cum collega tuo decertandum fuiſſet.

Alia enim cauſa præſtantiſſimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortiſſimo viro, & conſuli, & ſextum conſuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſſe duxit. Quod mihi igitur certamen eſſet hujuſmodi? cum C. Mario ſcilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbaro Epicureo [28], cum altero, Catilinæ laternario [29]? quos neque hercule ego, neque ſupercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala [30] fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernaſſem, ſalvamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum, pertimeſcerem. Alios ego vidi ventos, alias proſpexi animo procellas, aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli. Itaque diſceſſu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliſſimis exciderunt: cum quidem tu, o vecors & amens, cum omnes boni abditi incluſique mœrerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus es illud funeſtum animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo [31], eodem & loci veſtigio & temporis, arbitria non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſti [32]. X.

27 *Buſtuario gladiatore*] P. Clodio. *Buſtum*, locus dicebatur, ubi mortuorum corpora comburerentur. Hinc *buſtuarius gladiator*, qui ſolitus eſſet homines interimere; quaſi per quem multi cremarentur. *Manut.*

28 *Barbaro Epicureo*] Ita Faernus. Ego, *Epicuro*, malo, præſertim cum ita habeant Memm. codices: & ratione quoque hæc lectio confirmetur. Nam barbarum Epicurum dixit, propter Epicurum Athenienſem, Gargettium. *Barbarum* autem, id eſt, Romanum, ſeu Latinum. Sic enim ſæpe Plautus. Vel dic *barbarum*, id eſt, Semiplacentinum, & braccatæ cognationis. Poſtremo infra eodem nomine appellat, ibi: *confer nunc Epicure noſter*. Appellat ſcilicet Epicurum Piſonem: tanquam voluptatis laudatorem: barbarum, utpote ſemiplacentinum, ut diſtinguat ab illo Gargettio, & Attico Epicuro. *Lamb.* Alii *barbata* legunt, & ſic interpretatur Ferratius: Quamvis Epicuream vitam duceret, barbam tamen alebat, ut populum deciperet ſimulatione gravitatis.

29 *Catilinæ laternario*] Gabinio, comite nocturno Catilinæ ad ſtupra eunti. *Hot.* Sic etiam Lambinus.

30 *Cymbala, ac crotala*] Quorum ad concentum ſaltaret. Cymbala vulgo nota: de crotalis, obſcæni carminis poeta, *Criſpum ſub crotalo docta movere latus*. Manut. Vide Scaliger. ad Copam.

31 *Eodem in templo*] Ubi Clodius de me rogationem ferebat. *Idem*.

32 *Arbitria non mei ſolum, ſed patriæ funeris*

X. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam & gratulationem tuam, quid cum tuis ſordidiſſimis gregibus intemperantiſſimas perpotationes prædicem? Quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid, quod eſſet libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu & cymbalis perſonaret, cumque ipſe nudus in convivio ſaltaret: in quo ne tum quidem, cum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem [33], fortunæ rotam pertimeſcebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam muſicus, jacebat in ſuo Græcorum fœtore, atque vino. Quod quidem iſtius, in illis reipublicæ luctibus, quaſi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum [34] convivium ferebatur: in quo nemo poteſt dicere, utrum iſte plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

Tu etiam mentionem facies conſulatus tui? aut te fuiſſe Romæ conſulem dicere audebis? Quid? tu in lictoribus, in toga & prætexta eſſe conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio [35], te conſule, eſſe voluiſti. Hujus tu Clodiani canis inſignibus conſulatum declarari putas? Animo conſulem eſſe oportet, conſilio, fide, gravitate, vigilantia, cura: toto denique munere conſulatus omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis præſcribit, reipublicæ conſulendo. Ego conſulem eſſe putem, qui ſenatum eſſe in republica non putavit? & ſine eo conſilio [36] conſulem numerem, ſine quo

Romæ

neris abſtuliſti] Præmia mei funeris, provinciam ſcilicet Macedoniam: quam, prodito Cicerone, accepit, lege Clodia, tanquam præmium. *Idem*.

33 *Cum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, &c.*] Choream Homerus, Iliad. XVIII. *599.* cum rota comparat, quam experitur figulus, an ſit bene ad motum expedita. Id facit autem verſando nunc dextrorſum, nunc ſiniſtrorſum. Ita qui choreis indulgent, *ſimul implicitis manibus*, in orbem compoſiti, *alios, alioſque reflexus inter ſe repetunt*, ut deſcribit Actius Sannazarius, *Eclog. VI.* 60. Illam ſaltantium coronam vocat *ſaltatorium orbem* Cicero. Ut enim pugna gladiatoria ea eſt, quam gladiatores committunt: ſic *orbis ſaltatorius*, quem conficiunt ſaltatores. Verſabat *orbem ſaltatorium* Gabinius; quoniam ducebat choream; uti princeps & choragus. Jam rota, globus, ſphæra, ſaxum rotundum, pila, ejus generis alia, Fortunæ ſimulacro adjuncta, illius deſignant inſtabilitatem. At hanc non melius adumbrat curulis rota, quam figularis. Si rotæ curuli Fortuna inſidet, per vices aſſurgit, & deprimitur: ſi figulari, nunc vultum obvertit, nunc tergum. Satis hæc eſſe arbitror explicandæ hujus loci ſententiæ. Velim tam facile mihi ſit, frigidum, quem continet, jocum excuſare. Vide Dialogum *de Oratoribus*, ſive *de cauſis corruptæ eloquentiæ*, cap. 28. & 23. *Olivetus*.

34 *Lapitharum, aut Centaurorum*] Quod cum cæde, & contentione factum, fabulæ narrant. *Manut.*

35 *In Sex. Clodio*] Cum eum magiſtrum ludorum Compitalibus eſſe voluiſti. *Idem*. Vide ſupra, cap. 4.

36 *Sine eo conſilio*] Sine ſenatu: quod ſummum conſilium vocabatur. *Idem*.

Romæ ne reges quidem eſſe potuerunt ? Etenim illa jam omitto : cum ſervorum delectus haberetur in foro ; arma in templum Caſtoris luce & palam comportarentur ; id autem templum , ſublato aditu , revulſis gradibus , a conjuratorum reliquiis atque a Catilinæ prævaricatore quondam , tum ultore , armis teneretur [37] ; cum equites Romani relegarentur , viri boni lapidibus e foro pellerentur [38] , ſenatui non ſolum juvare rempublicam , ſed ne lugere quidem liceret ; cum civis is , quem hic ordo , aſſentiente Italia , cunctiſque gentibus , conſervatorem patriæ judicarat , nullo judicio , nulla lege , nullo more , ſervitio atque armis pelleretur , non dicam auxilio veſtro , quod vere licet dicere , ſed certe ſilentio ; tum Romæ fuiſſe conſules quiſquam exiſtimabit ? Qui latrones igitur , ſi quidem vos conſules ? qui prædones , qui hoſtes , qui proditores , qui tyranni nominabuntur ?

XI. Magnum nomen eſt , magna ſpecies , magna dignitas , magna majeſtas conſulis : non capiunt anguſtiæ pectoris tui , non recipit levitas iſta , non egeſtas animi : non infirmitas ingenii ſuſtinet , non inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam , tam gravem , tam ſeveram . Seplaſia mehercle , ut dici audiebam , te , ut primum aſpexit , Campanum conſulem repudiavit [39] . Audierat Decios [40] , Magios , & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat : in quibus ſi moderatio illa , quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus , non fuit ; at fuit pompa , fuit ſpecies , fuit inceſſus , ſaltem Seplaſia dignus , & Capua .

Gabinium denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii , citius agnoviſſent . Erant illi compti capilli , & madentes

tes

37 *Id autem templum , ſublato aditu , revulſis gradibus , a conjuratorum reliquiis , atque a Catilinæ prævaricatore quondam , tum ultore , armis teneretur*] Dicit de Caſtoris templo . Catilinam lege repetundarum abſolutum eſſe accuſante P. Clodio , jam dictum eſt . *Aſconius* .

38 *Cum equites Romani relegarentur , viri boni lapidibus e foro pellerentur*] L. Lamiam a Gabinio conſule edicto relegatum eſſe , jam diximus . *Idem* .

39 *Seplaſia mehercule , ut dici audiebam , te ut primum aſpexit , Campanum conſulem repudiavit*] Dictum eſt in diſſuaſione legis agrariæ ad populum , plateam eſſe Capuæ , quæ *Seplaſia* appellatur , in qua unguentarii negotiari ſint ſoliti . Ergo eos quoque , qui in ea platea negotiarentur , dicit invitos Piſonem vidiſſe , cum Capuam conſul venit , quod eos , a quibus ille expulſus erat , adjuviſſet . *Aſcon.*

4[illegible] *Decios , &c.*] De Decio mentio fit io[illegible]me lib. XII. De Magio , Livius lib. X[illegible] & Cic. Agr. II. cap. 34. De Taurea [illegible]ellio , Livius lib. XXIII. & XXXVI. *Manut.*

tes cincinnorum fimbriæ, & fluentes ceruſſatæque buccæ, dignæ Capua, ſed illa vetere. Nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidiſſimorum hominum, fortiſſimorum virorum, optimorum civium, mihique amiciſſimorum multitudine redundat. Quorum Capuæ te prætextatum nemo aſpexit, qui non gemeret deſiderio mei, cujus conſilio cum univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam. Me inaurata ſtatua donarant, me patronum unum adſciverant, a me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur, me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatiſque defenderunt, & abſentem, principe Cn. Pompejo referente [41], & de corpore reipublicæ tuorum ſcelerum tela revellente, revocarunt.

An tu eras conſul, cum in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam pateſeceras, ſedebas, [42], non extinctor, ſed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis pene ipſe conſul miniſtrabas.

XII. An vero reliquo tempore conſulem te quiſquam duxit? quiſquam tibi paruit? quiſquam in curiam venienti aſſurrexit? quiſquam conſulenti reſpondendum putavit? Numerandus eſt ille annus denique in republica, cum obmutuiſſet ſenatus, judicia conticuiſſent, mœrerent boni, vis latrocinii veſtri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, ſed ipſa civitas tuo, & Gabinii ſceleri, furorique ceſſiſſet? At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, cum experrecta tandem virtus clariſſimi viri, celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & ſuum pri-

41 *Principe Cn. Pompejo referente*] Vide poſt Redit. in ſen. cap. 11.

42 *Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non Conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam pateſeceras, ſedebas*] Poſt profectionem ex urbe Ciceronis, bona ejus P. Clodius publicavit. Poſtea direpta ſunt omnia, quæ aut in domo, aut in villis fuerunt, & ex eis ad ipſos conſules lata complura. Domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta eſt. Socrus Piſonis quæ fuerit invenire non potui, videlicet quod auctores rerum non perinde in domibus ac familiis fœminarum, niſi illuſtrium, ac virorum nomina tradiderunt. *Aſconius.*

priſtinum morem requiſivit [43] : neque eſt ille vir paſſus in ea republica, quam ipſe decorarat, atque auxerat, diutius veſtrorum ſcelerum peſtem morari : cum tamen ille, qualiſcunque eſt, qui eſt ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipſe ſe vix : ſed collegit tamen, & contra ſuum Clodium, primum ſimulate, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompejo vere, vehementerque pugnavit. Quo quidem in ſpectaculo mira populi Romani æquitas erat. Uter eorum periſſet, tanquam laniſta, in ejuſmodi pari lucrum fieri putabat : immortalem vero quæſtum, ſi uterque cecidiſſet.

Sed ille tamen agebat aliquid : tuebatur auctoritatem ſummi viri. Erat ipſe ſceleratus, erat gladiator : cum ſcelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet, homo religioſus & ſanctus, fœdus, quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluiſti. Caverat enim ſibi ille ſororius adulter [44], ut, ſi tibi provinciam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam ex reipublicæ viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu [45] fracti faſces : ictus ipſe : quotidie tela, lapides, fugæ : deprehenſus [46] denique cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuiſſe conſtabat.

XIII. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem [47], ſed vocem omnino, aut querelam tuam? Conſulem tum te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam, ſenatus auctoritatem ſervarat [48], idemque in Italia [49], qui omnes

43 *At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, e miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, tum experrecta tandem virtus celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & ſuum priſtinum morem requiſivit*] Profecto Cn. Pompejum ſignificari intelligitur. *Idem*.

44 *Sororius adulter*] Clodius, qui cum ſororibus rem habuiſſe dicebatur. *Manut.*

45 *In illo tumultu*] In pugna quam cum Gabinio Clodiani commiſerant : ictus eſt enim ipſe conſul, fractique ejus faſces. *Ferratius*.

46 *Deprehenſus*] Clodii libertus Damio. Aſconius pro Milone. *Manut.*

47 *Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem*] Ecquis vidit te reſiſtentem non dicam poteſtate conſulari, ſed vel privato conſilio? Actio enim & relatio videtur eſſe conſularis, vox & querela privati officii, ut relatio ſit conſultatio Senatus, actio ipſius ſenatus-conſulti concluſio. *Abram.*

48 *Senatus auctoritatem ſervarat*] Hoc ad Ciceronem pertinet : cætera, ad Pompejum. Puto non minus uno verſu intercidiſſe. *Hotom.*

49 *Idemque in Italia*] Locus ſine dubio corruptus eſt, quamvis omnia pene exemplaria conſentiant. Lambinus legendum putat, *itemque in Italia*. Magis placet Manutii correctio, *is neque in Italia*, ut ſenſus ſit : Cujus

omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is ſe in publico tuto ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, cum, quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum: cunctus ordo reclamabat, oſtendebatque, nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſſetis? cum vos, quanquam fœdere obſtricti [50] tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri?

Quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur, inuſta per ſervos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato ſenatu, pulſis e foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo ſcripta more: hanc qui ſe metuere dicerent, conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti ulli ferre poſſunt? Nam, ſi illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis, bonorumque tribunitia proſcriptio; hac tamen obſtricti pactione tenebamini: quis vos non modo conſules, ſed liberos fuiſſe putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua adſtricta mercede? Sin illam vos ſoli legem putabatis; quiſquam vos conſules tunc fuiſſe, aut nunc eſſe conſulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis eſſe, non leges, non inſtituta, non jura noritis? An, cum proficiſcebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, conſules vos quiſquam putavit? Itaque, credo, ſi minus frequentia ſua veſtrum egreſſum ornando, atque celebrando; at ominibus ſaltem bonis, ut conſules: non triſtiſſimis, ut hoſtes, aut proditores proſequebantur.

 XIV.

jus Piſonis *in Imperio*, ſive Conſulatu, *qui rempublicam Senatus auctoritate ſervarat* (ipſe Cicero, qui ex ſenatus-conſulto Cethego, Lentulo, & aliis conjuratis in carcere jugulatis, rempublicam ab interitu vindicarat) *Is neque in Italia*, (idem ipſe Cicero ne in Italia quidem ſtatuit tuto ſe poſſe conſiſtere, ideoque putavit exeundum eſſe & cedendum furoribus Clodianis.) *Qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat*. Et Pompejus Magnus, qui Domitio in Africa, Sertorio in Europa, Mithridate in Aſia ſuperatis, de tribus terrarum partibus triumpharat, eaſque ſub unam populi Romani redactas ditionem inter ſe devinxerat & colligarat, *is ſe in publico ſtatuit eſſe non poſſe*. Idem ipſe Pompejus metu Clodii, qui ipſius vitæ inſidiabatur, caruit publico, nec prodivit in forum, privatis ſe parietibus defendens. Legit Janus Gulielmius adſtipulante Grutero: *Qui remp. Senatus autoritate ſervarat, fidemque in Italia: qui omnes*, &c. quaſi publicam menſariorum fidem in Italia Cicero ſervarit oppreſſa conjuratione: quæ fides labefactabatur a conjuratis, qui ſpe novarum tabularum patriæ bellum inferebant. *Abram.*

50 *Fœdere obſtricti*] Fœderis quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceratis, religione devincti. *Idem.*

XIV. Tune etiam, immaniſſimum ac fœdiſſimum monſtrum, auſus es meum diſceſſum illum, teſtem ſceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, Patres conſcripti, fructum immortalem veſtri in me & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, ſed voce & clamore, abjecti hominis, & ſemivivi furorem, petulantiamque fregiſtis. Tu luctum ſenatus, tu deſiderium equeſtris ordinis, tu ſqualorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu ſilentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus diſceſſus reipublicæ vulnera inflixit? Qui ſi calamitoſiſſimus fuiſſet: tamen miſericordia dignior, quam contumelia, & cum gloria potius eſſe conjunctus, quam cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, veſtrum quidem ſcelus, ac dedecus haberetur. Cum vero (forſitan hoc, quod dicturus ſum, mirabile auditu eſſe videatur, ſed certe id dicam, quod ſentio) cum tantis a vobis, Patres conſcripti, beneficiis affectus ſim, tantis honoribus: non modo illam calamitatem eſſe non duco: ſed, ſi quid mihi poteſt a republica eſſe ſejunctum, quod vix poteſt; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuiſſe illam, expetendamque fortunam.

Atque, ut tuum lætiſſimum diem cum triſtiſſimo meo conferam, utrum tandem bono viro & ſapienti optabilius putas, ſic exire a patria, ut omnes ſui cives ſalutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiſcenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam eſſe vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, juſto præſertim & debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia, eſſet optatior.

XV. Sed perge porro. Nam, ſi illud meum turbulentiſſimum tempus profectionis, tuo tranquilliſſimo præſtat; quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies poſt obitum, occaſumque noſtrum reipublicæ primus illuxit, frequentiſſimus ſenatus concurſu Italiæ, referente clariſſimo atque fortiſſimo viro, P. Len-

Digitized by Google

Lentulo, conſentiente populo Romano, atque una voce revocavit. Me idem ſenatus exteris nationibus, me legatis, magiſtratibuſque noſtris, auctoritate ſua, conſularibus literis, non, ut tu, Inſuber, dicere auſus es, orbatum patria, ſed ut ſenatus illo ipſo tempore appellavit, civem, conſervatorem reipublicæ commendavit. Ad meam unius ſalutem ſenatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, conſulis voce & literis implorandum putavit. Mei capitis ſervandi cauſa Romam uno tempore, quaſi ſigno dato, Italia tota convenit. De mea ſalute P. Lentuli, præſtantiſſimi viri atque optimi conſulis, Cn. Pompeji, clariſſimi atque invictiſſimi civis, cæterorumque principum, celeberrimæ, & gratiſſimæ conciones fuerunt. De me ſenatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus ſententiæ principe, ut, ſi quis impediſſet reditum meum, in hoſtium numero putaretur: iiſque verbis ea de me ſenatus auctoritas declarata eſt, ut nemini ſit triumphus honorificentius, quam mihi ſalus, reſtitutioque perſcripta. De me, cum omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem [51], a quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide [52] emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus conſul de collegæ Q. Metelli ſententia: quem mecum eadem reſpublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in conſulatu, virtute optimi ac juſtiſſimi viri, ſapientiaque, conjunxit.

Quæ lex quemadmodum accepta ſit, quid me attinet dicere? Ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adeſſet, ſatis juſtam excuſationem eſſe viſam: nullis comitiis unquam multitudinem hominum tantam, neque ſplendidiorem fuiſſe: hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diſtributores, vos cuſtodes fuiſſe tabularum: &, quod

in

51 *De me, cum omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem, a quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Coſ.*] P. Clodii App. Claudius, ſicut jam ſæpe ſignificavimus, fuit frater. Duos tribunos, de quibus ipſis ſæpe jam diximus, quos de lapide emptos ait, quia mercede id faciebant, Sex. Atilium Serranum, & Q. Numerium ſignificat. *Aſconius.*

52 *De lapide emptos*] Pecunia corruptos a Clodio. Morem notavit emendi ſervos de lapide. *Manut.* Vide Turneb. Adverſ. X. 3.

in honoribus veſtrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excuſatione, vel honoris, id in ſalute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte feciſtis.

XVI. Confer nunc, Epicure noſter, ex hara producte, non ex ſchola, confer, ſi audes, abſentiam tuam cum mea. Obtinuiſti provinciam conſularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. Nam lege Cæſaris juſtiſſima, atque optima, populi liberi plane & vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Theſſalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. Habebas exercitum tantum, quantum tibi non ſenatus aut populus Romanus dederat, ſed quantum tua libido conſcripſerat. Ærarium exhauſeras.

Quas res geſſiſti in imperio, exercitu, provincia conſulari? Quas res geſſerit quæro? qui ut venit, ſtatim ...... Nondum [53] commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces ſociorum, non cædem hoſpitum, non perfidiam, non immanitatem, non ſcelera prædico: mox, ſi videbitur, ut cum fure, ut cum ſacrilego, ut cum ſicario, diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris. Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad ſenatum literas miſerit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præſertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut ſemper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, conſulari quidem nemo rediit, qui incolumis [54] fuerit,

53 *Statim .... Nondum*] Orationem abrumpit ſenſu nondum abſoluto. Elegans plane figura, qua fit, ut ex tempore effuſa, non domo allata fuiſſe videatur oratio. *Abramus*. Plura Grævius collegit exempla. Vide in Verrem V. 26. Agrar. I. 4. Pro Murena, 14. Vult autem Hieronymus Lagomarſinus hic lacunam eſſe, ac prope mathematica ratione demonſtrare aggreditur. Vide illius *ad Jacobum Facciolatum* epiſtolam, *qua quid in M. T. Ciceronis contra L. Piſonem oratione interciderit, demonſtratur*. Prodiit Venetiis, anno 1734. *Olivetus*.

54 *Incolumis*] Qui rem proſpere geſſerit, inquit Manutius. Non arridet. Hæc enim dicit, ut Macedoniam ſegetem eſſe triumphorum oſtendat, adeo ut qui eam adminiſtrarit provinciam, ei ſit aut triumphandum, aut judicium ſubeundum, ut his verbis C. Antonium excipere videatur, qui non triumphavit ille quidem, ſed judicum ſententia damnatus eſt. *Incolumis* igitur idem eſt atque indemnatus. *Abram*. Incolumis nihil aliud hic eſt, quam dignitate illæſa imperator. Omnes, inquit, Proconſules qui ax Macedonia ſalva & integra exiſtimatione redierunt,

Digitized by Google

fuerit, qui non triumpharit. Eſt hoc novum. Multo illud magis: appellatus [55] eſt hic vulturius illius provinciæ (ſi diis placet [56]) imperator.

XVII. Ne tum quidem, Paule noſter, tabulas Romam cum laurea [57] mittere audebas? Miſi, inquit. Quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, poſtulavit? Nihil enim mea refert, utrum tu, conſcientia oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil unquam auſus ſis ſcribere ad eum ordinem, quem deſpexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque ſilentio ſuo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud ſcio, an malim, te videri nullo pudore fuiſſe in literis mittendis, an amicos tuos plus habuiſſe [58] & pudoris & conſilii, quam aut te videri pudentiorem [59] fuiſſe, quam ſoles, aut tuum factum non eſſe condemnatum judicio amicorum.

Quod ſi non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in per-

runt, triumpharunt. Pro Plancio: *Qui ne equeſtrem quidem ſplendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuit.* Si quis non incolumis rediret, poterat quidem accuſari, & damnari, ſed non poterat dici indemnatus. *Gravius.*

55 *Appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ, ſi Diis placet, Imperator. Ne tum quidem, Paule noſter, tabellas cum laurea Romam mittere audebas?*] Confido vos intelligere, L. Paulum hunc ſignificari, qui fuit pater naturalis Africani poſterioris, quique de Macedonia, atque ultimo ejus de rege triumphavit. Macedoniam autem Piſo, in quem hæc oratio eſt, obtinuit: propter quod Paulum eum appellat ſ irridens eum, quod ibi ſe non proſpere geſſit. *Aſcon.*

56 *Si Diis placet*] His verbis antiqui, rei de qua loquebantur, indignitatem exprimebant. Livius libro 38. in oratione Manlii: *Ex decem legatis, ſi Diis placet, quod concilium diſpenſandæ, cohoneſtandæque victoriæ, Imperatoribus majores dederunt noſtri, adverſarios habeo.* Libro IV. in oratione Canuleji: *Quin etiam, ſi Diis placet, nefas eſſe ajunt conſulem plebejum fieri. Lutius Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conſcendere prohibent, coronam inſignem capiti detrahunt.* Florus libro IV: *Poſt Macedonas, ſi diis placet, Thraces rebellabant, ipſi quondam tributarii Macedonum.* Abram.

57 *Tabulas cum laurea*] Literas lauro mittebant involutas ad iodicium victoriæ, ut ex ſexcentis locia compertum eſt. Hanc porro lauream in gremio Jovis Capitolini collocabant. Vide Plinium lib. XV. Hiſtoriæ naturalis cap. 30. & Plinium In Panegyrico cap. 8. *Idem.*

58 *Et amicos tuos plus habuiſſe*] Qui hunc locum attente legit, ſic eſſe legendum, vel invitis libris omnibus, quemadmodum edidimus, judicabit: non, ut eſt in libris vulg. & aliis, *an amicos tuos*, &c. *Lamb.* Ego τὸ *an* delendum ceoſeo, quod natum eſt ex principio voculæ ſequentis *amicos*. Græv.

59 *Pudentiorem*] In literis non mittendis. Duas partes habet hæc ſententia, priorem de miſſis a Piſone literis ad ſenatum, ſed abditis conſilio amicorum; poſteriorem, de non miſſis, nec abditis. Prior habet Piſonis impudentiam, amicorum ſilentio condemnatam: poſterior Piſonis conſcientiam notat: qui cum ſciret a ſe conſule ſenatus auctoritatem prorſus eſſe contemptam, ſcribere ad eum de re geſta, & ſupplicationis honorem poſtulare merito non auderet: quod ejus factum amici non condemnarunt, nullis ab eo ad ſenatum literis acceptis. *Utrum, inquit, malim neſcio.* Si literas miſiſti, impudentiam oſtendiſti; ſi non miſiſti, male te de ſenatu meritum eſſe confireris. *Manutius.*

Digitized by Google

perpetuum tibi curiam præcluſiſſes : quid tandem erat actum aut geſtum in illa provincia , de quo ad ſenatum cum gratulatione aliqua ſcribi abs te oporteret ? vexatio Macedoniæ ? an oppidorum turpis amiſſio ? an ſociorum direptio ? an agrorum depopulatio ? an munitio Theſſalonicæ ? an obſeſſio militaris viæ [60] ? an exercitus noſtri interitus , ferro , fame , frigore , peſtilentia ? Tu vero , qui ad ſenatum nihil ſcripſeris : ut in urbe nequior inventus es , quam Gabinius , ſic in provincia paulo tamen , quam ille , demiſſior . Nam ille gurges atque helluo , natus abdomini ſuo , non laudi atque gloriæ , cum equites Romanos in provincia , cum publicanos , nobiſcum & voluntate & dignitate conjunctos , omnes fortunis , multos fama , vitaque privaſſet , cum egiſſet aliud nihil in illo exercitu , niſi ut urbes depopularetur , agros vaſtaret , exhauriret domos : auſus eſt (quid enim ille non auderet ?) a ſenatu ſupplicationem per literas poſtulare .

XVIII. O dii immortales ! tune etiam , atque adeo vos , geminæ voragines ſcopulique reipublicæ , vos meam fortunam deprimitis ? veſtram extollitis ? cum de me ea ſenatus-conſulta abſente facta ſint , eæ conciones habitæ , is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium , ea decreta publicanorum , ea collegiorum , ea denique generum , ordinumque omnium , quæ ego non modo optare nunquam auderem , ſed cogitare non poſſem ? vos autem ſempiternas fœdiſſimæ turpitudinis notas ſubieritis ?

An ego , ſi te & Gabinium cruci ſuffixos viderem , majore afficerer lætitia ex corporis veſtri laceratione , quam afficior ex infamia ? Nullum eſt ſupplicium putandum , quo affici caſu aliquo etiam boni viri , forteſque poſſunt . Atque hoc quidem etiam iſti tui dicunt voluptarii , Græci ; quos utinam ita audires , ut erant audiendi ! nunquam te in tot flagitia ingurgitaſſes . Verum audis in præſepibus : audis in ſtupris : audis in cibo & vino . Sed dicunt iſti ipſi , qui mala dolore , bona voluptate definiunt , ſapientem , etiam ſi in Phalaridis tau-

60 *An munitio Theſſalonicæ ? An obſeſſio militaris viæ*] De utraque re vide Orat. de Prov. Conſ.

tauro [61] incluſus ſuccenſis ignibus torreatur, dicturum tamen, ſuave illud eſſe, ſeſeque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis eſſe vim voluerunt, ut non poſſet unquam eſſe vir bonus non beatus. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? Id, mea ſententia, quod accidere nemini poteſt, niſi nocenti, ſuſcepta fraus, impedita & oppreſſa mens conſcientia, bonorum omnium odium, nota juſti ſenatus, amiſſio dignitatis.

XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenſes, reſectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, ſupplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia ſervata ab illo, demerſum in Minturnenſium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulſum & naufragum vidit. Fortunæ enim iſta tela ſunt, non culpæ: ſupplicium autem eſt pœna peccati. Neque vero ego, ſi unquam vobis mala precarer, quod ſæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyeſtea [62] iſta execratio eſt, poetæ, vulgi animos, non ſapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulſus, uſpiam ſaxis fixus aſperis,
Eviſceratus latere penderes, ut ait ille [63], *ſaxa ſpargens tabo*,
Sanie, ſanguine atro.

Non ferrem omnino moleſte, ſi ita accidiſſet: ſed id tamen eſſet humanum. M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit [64]. In fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna, putanda.

61 *In Phalaridis tauro*] Vide Tuſc. II. cap. 7.

62 *Thyeſtea*] Thyeſtis contra Atreum fratrem. *Manut.*

63 *Ut ait ille*] Ennius qui Thyeſtem tragœdiam ſcripſit. *Idem*.

64 *M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem, gloria & laude vivit*] Fortaſſe quæratis, quem dicat Marcellum. Fuit autem nepos M. Marcelli ejus, qui bello Punico ſecundo Syracuſas vicit, & quinque conſulatus adeptus eſt. Hic autem Marcellus, de quo Cicero dicit, naufragio ad ipſam Africam periit, paulo ante cœptum bellum Punicum tertium. Idem, cum ſtatuas ſibi ac patri, itemque avo poneret in monumentis avi ſui ad Honoris & Virtutis ædem, ſubſcripſit, *III. Marcelli novies Coſſ.* Fuerat autem avus quinquies, pater ſemel, ipſe ter. Itaque neque mentitus, & apud imperitiores patris ſui ſplendorem auxit. *Aſconius*.

Quæ eſt igitur pœna ? quod ſupplicium ? quæ ſaxa ? quæ cruces ? Ecce , duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus , appellari imperatores : horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientia ſcelerum & fraudum ſuarum , ut ex ea provincia , quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis , nullas ſit ad ſenatum literas mittere auſus . Ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatiſſimus , L. Torquatus , magnis rebus geſtis , me referente , abſens [65] imperator ſit appellatus : unde his paucis annis Cn. Dolabellæ , C. Curionis , M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus : ex ea , te imperatore , nuntius ad ſenatum allatus eſt nullus .

Ab altero allatæ literæ , recitatæ , relatum ad ſenatum . Dii immortales ! idne ego optarem , ut inimicus meus ea , qua nemo unquam , ignominia notaretur ? ut ſenatus is , qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit , ut eos , qui bene rempublicam geſſerint , novis honoribus afficiat , & numero dierum , & genere verborum ; hujus unius literis nuntiantibus non crederet ? poſtulantibus denegaret ?

XX. His ego rebus paſcor , his delector , his perfruor : quod de vobis hic ordo opinatur non ſecus , ac de teterrimis hoſtibus : quod vos equites Romani , quod cæteri ordines , quod cuncta civitas odit : quod nemo bonus , nemo denique civis eſt , qui modo ſe civem eſſe meminerit , qui vos non oculis fugiat , auribus reſpuat , animo aſpernetur , recordatione denique ipſa conſulatus veſtri perhorreſcat . Hæc ego ſemper de vobis expetivi , hæc optavi , hæc precatus ſum . Plura etiam acciderunt , quam vellem . Nam , ut amitteretis exercitum , nunquam mehercule optavi . Illud etiam accidit præter optatum meum ; ſed valde ex voluntate . Mihi enim non venerat in mentem furorem & inſaniam optare vobis , in quam incidiſtis . Atqui fuit optandum . Me tamen fugerat , deorum im-

65. *Abſens*] Merito quærit Manutius , cur *abſens* ſit imperator appellatus ? Non ſane hæc referri poſſunt ad confirmationem ſenatus , qui , acceptis laureatis literis Imperatoris nomen & dignitatem Torquato ab exercitu victore impoſitum confirmarit . Sed quis Imperator unquam fuit , qui non hoc modo abſens fuerit appellatus Imperator ? Igitur , quamvis reclamantibus libris , cenſeo cum Manutio legendum *ab ſenatu* . Nimirum ſenatus cognita cæde & ſtrage hoſtium ex Torquati literis , in reſponſione ipſum ſalutarit imperatorem , quamvis hoc nomen ei a ſuo exercitu non fuerit datum . *Grævius* .

immortalium has eſſe in impios & conſceleratos pœnas certiſſimas conſtitutas. Nolite enim putare, Patres conſcripti, ut in ſcena videtis, homines conſceleratos impulſu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat. Hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.

Ego te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non tragico illo Oreſte [66], aut Athamante [67] dementiorem putem, qui ſis auſus primum ſacere (nam id eſt caput) deinde paulo ante, Torquato, graviſſimo & ſanctiſſimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum tranſportaſſes, ſine ullo milite reliquiſſe? Mitto de amiſſa maxima parte exercitus. Sit hoc infelicitatis tuæ. Dimittendi vero exercitus quam potes afferre cauſam? quam poteſtatem habuiſti? quam legem? quod ſenatus-conſultum? quod jus? quod exemplum? Quid eſt aliud furere, non cognoſcere homines, non cognoſcere leges, non ſenatum, non civitatem? Cruentare [68] corpus ſuum? major hæc eſt vitæ, famæ, ſalutis ſuæ vulneratio. Si familiam tuam dimiſiſſes, quod ad neminem, niſi ad ipſum te, pertineret, amici te tui conſtringendum putarent. Præſidium tu populi Romani, cuſtodiam provinciæ, injuſſu populi ſenatuſque dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes?

XXI. Ecce tibi alter, effuſa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibuſque ſociorum exhauſerat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devoraſſent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tuſculanum [69] montem extruendum: cum jam

 ege-

66 *Oreſte*] Clytemneſtra Agamemnonem e Trojæ excidio redeuntem adulterii cum Ægiſtho perpetrati conſcia occiderat. Eam patris ulciſcendi cauſa filius Oreſtes interemit; matris interemptæ umbram identidem ob ora ſe filii obtruliſſe, & parricidam ſerpentibus & tædis ardentibus vexaſſe fabulantur. Æneid. IV. 471. *Abram.*

67 *Athamante*] Æoli filio, Thebarum rege, in eum furorem Junonis ira compulſo, ut filios occideret. Extat apud Ovidium fabula. Met. lib. IV. *Man.*

68 *Cruentare*] Putas furere eſſe, cruentare ſuum corpus? Major eſt furor, in ſuam famam & ſalutem, quam in ſuum corpus ſævire. *Hotom.*

69 *Tuſculanum montem*] Villam in agro Tuſculano, monti ſimiliorem, quam villæ: de.

egeret ; cum illa ejus immenſa & intolerabilis ædificatio conſtitiſſet [70] ; ſe ipſum [71] , faſces ſuos , exercitum populi Romani , numen interdictumque deorum immortalium [72] , reſponſa ſacerdotum , auctoritatem ſenatus , juſſa populi , nomen ac dignitatem imperii , regi Ægyptio vendidit . Cum fines provinciæ tantos haberet , quantos voluerat , quantos optaverat , quantos mei capitis pretio , periculoque emerat : his ſe tenere non potuit . Exercitum eduxit ex Syria . Qui licuit extra provinciam ? Tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino . Quid hoc turpius ? In Ægyptum venit : ſigna contulit cum Alexandrinis . Quando hoc bellum , aut hic ordo , aut populus ſuſceperat ? Cepit Alexandriam . Quid aliud expectamus a furore ejus , niſi ut ad ſenatum tantis de rebus geſtis literas mittat ?

Hic ſi mentis eſſet ſuæ , niſi pœnas patriæ diiſque immortalibus eas , quæ graviſſimæ ſunt , furore atque inſania penderet : auſus eſſet (mitto exire de provincia) educere exercitum , bellum ſua ſponte gerere , in regnum injuſſu populi aut ſenatus accedere ? quæ cum plurimæ leges veteres , tum lex Cornelia majeſtatis , Julia de pecuniis repetundis , planiſſime vetant : ſed hæc omitto . Ille ſi non acerrime fureret , auderet , quam provinciam P. Lentulus amiciſſimus huic ordini , cum & auctoritate ſenatus , & ſorte haberet , interpoſita religione [73] , ſine ulla dubitatione depoſuiſſet , eam ſibi aſciſcere , cum etiam ſi religio non impediret , mos majorum tamen , & exempla , & graviſſimæ legum pœnæ vetarent ?

XXII. Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus ;

de qua in ea pro Sextio : *Villam ædificare in oculis omnium tantam , tugurium ut jam videatur eſſe illa villa , quam ipſe tribunus pl. pictam olim in concionibus explicabat .* Non eſt contemnendus omnium fere librorum veterum conſenſus. Habent enim , *Ad hunc Tuſculanum in monte montem exſtruendum .* Quo major in Gabinium quæritur invidia , qui in editiore colle , quem vocat montem , ſuam villam quaſi alterum montem exſtruxiſſet. *Manutius .*

70 *Ædificatio conſtitiſſet .*] Id eſt hæſiſſet , nec propter nimios ſumptus potuiſſet abſolvi . *Abram.*

71 *Se ipſum*] Hiſtoria narrat , Ptolemæum , Ægypti regem , pulſum a ſuis civibus propter ſcelera , reſtitutum a Gabinio Syriæ proconſule , auctoribus Cæſare & Pompejo , mercede decem millium talentorum : ut in orat. pro Poſtumo , & apud Suetonium . *Manut.*

72 *Numen interdictumque Deorum immortalium*] Quia Sibyllæ verſus Ægypti regem cum exercitu reſtitui vetabant . Lucanus, Dio . *Idem .*

73 *Interpoſita religione*] Vide epiſt. ad Lentulum , *Fam.* I. 1.

mus; de reditu Gabinii omittamus: quem etſi ſibi ipſe præcidit [74], ego tamen os ut videam hominis [75], expecto. Tuum, ſi placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundusio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. Neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effuſiones hominum ex oppidis? quid concurſum ex agris patrum familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui quaſi deorum immortalium feſti ac ſollemnes, ſunt adventu meo, redituque celebrati?

Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii, cum ſenatum egreſſum vidi, populumque Romanum univerſum; cum mihi ipſa Roma prope convulſa ſedibus ſuis, ad complectendum conſervatorem ſuum procedere viſa eſt. Quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, ſed etiam mœnia ipſa viderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, patres conſcripti collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt [76].

Habes

74 *Sibi ipſe præcidit*] Effecit ipſe ſuis ſceleribus, ne redire poſſit. *Manut.* Veritus pœnas legum majeſtatis & de pecuniis repetundis. *Hotomanus.*

75 *Os ut videam hominis*] Impudentiam ejus, qui redire audeat. *Manut.*

76 *Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, prætores collocarunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt*] Hæc Cicero oratorio more, non hiſtorico, videtur poſuiſſe. Nam multis ætatibus ante Ciceronem nulli id contigiſſe verum eſt. Nemini vero unquam antea, videamus, ne parum caute dicamus. Antiquis enim temporibus, pluribus idem contigit. Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publice ædificata eſt in Palatio: cujus exitus, quo magis inſignis eſſet, in publicum verſus declinaretur, hoc eſt, extra privatum aperiretur. Varronem autem tradere, M. Valerio, quia ſæpius vicerat, ædes in Palatio tributas, L. Higinius dicit in libro priore de viris claris: P. Valerio Voleſi filio Publicolæ ædes publicas ſub Velia, ubi nunc ædes Victoriæ eſt, populum ex lege, quam ipſe tulerat, conceſſiſſe. Tradunt & Antiochi regis filio obſidi domum publice ædificatam, inter quos Atticus in annalibus, quæ poſtea dicitur Lucilii poetæ fuiſſe. Varro quoque in lib. III. de vita populi Romani, quo loco refert, quam gratus fuerit erga bene meritos, dicit, Mutini, quod in Sicilia cum equitatu ſuo tranſierat ad nos, civitatem Romæ datam, ædeſque, & pecuniam ex ærario. Videamus tamen, num ideo Cicero dicat ſibi, quod antea nulli,

Digitized by Google

Habes reditum meum. Confer nunc viciſſim tuum, quandoquidem, amiſſo exercitu, nihil incolume domum, præter os illud priſtinum tuum, retuliſti: qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis ſcit? quos tum Mæandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diverticula flexionesque quæſiſti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hoſpes adſpexit? nonne tibi nox erat pro die? non ſolitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, ſed ut mortuus infamis referri videretur? Romam vero ipſam fœdavit adventus tuus.

XXIII. O familiæ non dicam Calpurniæ, ſed Calventiæ; neque hujus urbis, ſed Placentini municipii; neque paterni generis, ſed braccatæ [77] cognationis dedecus! quemadmodum veniſti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indigniſſimus, atque iis conſiliis, quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit ad conſervandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narrabat. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras [78], cum non longe abſuiſſes [79], adventu iſto tuo domi fuiſſe otioſum.

Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? qui dico veniſſe pene neminem, ne de officioſiſſima quidem natione candidatorum, cum vulgo eſſent & illo ipſo, & multis ante diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præſto fuerunt: quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, &

li, domum pecunia publica ex ærario ædificatam, quia illis aut locus publice datus ſit, aut domus quæ non fuerat eorum, neque propter illos publico ſumptu ædificata: Ciceroni domus, quæ fuerat ipſius, & diruta atque incenſa erat & conſecrata, publico ſumptu ædificata ſit: quod novum & huic primo, & adhuc etiam ſoli contigit. *Aſcon.*

77 *Braccatæ*] Sic dicta eſt Gallia, quod braccis uteretur, quas nos *Brayes* appellamus, Germani *Brach*, vel *Broch*. Gallorum autem nomine Germanos plerumque veteres comprehendebant. *Hotom.*

78 *Quorum tu legatorum prælio Imperator appellatus eras*] In Vaticano codice ſcriptum eſt, *Quorum tu legatorum opera in prælio Imperator appellatus eras*. Fulv. Urſinus.

79 *Cum non longe abſuiſſes*] Immiſi negativam fide Pall. editionumque vett. neotericæ abjecerant. Grut. *Abſuiſſes* a loco nimirum prælii. *Grævius*.

& catervam imperatori ſuo novam præbuerunt. Sic iſte, tanto exercitu, tanta provincia, triennio poſt Macedonicus imperator, in urbem ſe intulit, ut nullius negotiatoris obſcuriſſimi reditus unquam fuerit deſertior. In quo me tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit. Cum ego Cælimontana porta introiſſe dixiſſem, ſponſione me, ni Eſquilina introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit: quaſi vero id aut ego ſcire debuerim, aut veſtrum quiſpiam audierit; aut ad rem pertineat, qua tu porta introjeris, modo ne triumphali [80]: quæ porta Macedonicis ſemper proconſulibus ante te patuit. Tu inventus es, qui conſulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

XXIV. At audiſtis, Patres conſcripti, philoſophi vocem. Negavit, ſe triumphi cupidum unquam fuiſſe. O ſcelus, o peſtis, o labes! cum extinguebas ſenatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis conſulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & ſalutem meam una mercede provinciæ: ſi triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arſiſſe defendes? Sæpe enim vidi, qui & mihi, & cæteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem ſuam. Hoc modo D. Silanus conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. Neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

Quod ſi te ſenatus, populuſque Romanus aut non appetentem, aut etiam recuſantem bellum ſuſcipere, exercitum ducere coegiſſet: tamen erat anguſti animi atque demiſſi, juſti triumphi honorem atque dignitatem contemnere. Nam, ut levitatis eſt, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falſæ gloriæ conſectari [81]: ſic levis eſt animi, lucem ſplendoremque fugientis, juſtam gloriam, qui eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. Cum vero non modo

non

80 *Triumphali*] Jocatur in ambiguo. Nam triumphalis porta Romæ erat, qua proconſules Macedonici triumphantes introibant, unde nomen: & eam, qua introivit Piſo, ideo negat eſſe triumphalem, quia conſulari præditus imperio ex Macedonia non triumphavit. *Manut.*

81 *Ut omnes umbras etiam falſæ gloriæ conſectari*] P. Manut. & Lamb. editio: *& omnes umbras etiam falſæ gloriæ*: ſed invitis omnibus MSS. quamvis ſententia omnino hanc particulam exigat. *Grævius.*

non poſtulante atque cogente, ſed invito atque oppreſſo ſenatu, non modo nullo populi Romani ſtudio, ſed nullo ferente ſuffragium libero, provincia tibi iſta manupretium fuerit non everſæ per te, ſed perditæ civitatis: cumque omnium tuorum ſcelerum hæc pactio extiterit, ut, ſi tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidiſſes, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas ærarium: cum orbabas Italiam juventute: cum mare vaſtiſſimum hieme tranſibas: ſi triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentiſſime, niſi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

Non eſt integrum Cn. Pompejo, conſilio jam uti tuo. Erravit enim. Non guſtarat iſtam tuam philoſophiam. Ter jam homo ſtultus triumphavit. Craſſe, pudet me tui. Quid eſt, quod confecto formidoloſiſſimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a ſenatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in iſtum errorem induceremini? C. ipſi Pontino [82], neceſſario meo, jam non eſt integrum: religionibus enim ſuſceptis impeditur. O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paulum! ruſticum Marium! nullius conſilii patres iſtorum amborum conſulum, qui triumpharunt [83]!

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non poſſumus, quid ceſſat hic homullus, ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta ſapientiæ, clariſſimo & ſummo imperatori, genero ſuo [84]? Fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate juſti & magni triumphi. Non didicit eadem iſta, quæ tu. Mitte ad eum libellum. Sed jam, ſi ipſe coram congredi poteris, meditare, quibus verbis in-

cen-

82 *Pontino*] Qui prætor Cicerone Coſ. *Catilin.* III. 2.

83 *O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum, ruſticum Marium! Nullius conſilii patres horum conſulum, qui triumpharunt!*] Diximus, hanc orationem eſſe dictam Cn. Pompejo Magno II. M. Craſſo II. Coſſ. Pompeji pater bello Italico de Picentibus, M. Craſſi pater P. Craſſus ante bellum Italicum de Hiſpanis triumphavit. *Aſconius*.

84 *Genero ſuo*] C. Cæſari, qui tunc in Gallia bellum gerebat. *Manutius*.

cenſam illius cupiditatem comprimas, atque reſtinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus & conſtans; apud indoctum eruditus: apud generum ſocer. Dices enim, ut es homo facetus, ad perſuadendum [85] concinnus, perfectus, politus e ſchola: Quid eſt, Cæſar, quod te ſupplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt, qui (ut noſter ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam eſſe ſolent, neque irati. Non facies fidem ſcilicet, cum hæc diſputabis. Tibi enim & eſſe, & fuiſſe deos videbis [86] iratos.

Vertes te ad alteram ſcholam: diſſeres de triumpho. Quid tandem habet iſte currus? quid vincti ante currum duces? quid ſimulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Inania ſunt iſta, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plauſus, vehi per urbem, conſpici velle. Quibus ex rebus nihil eſt, quod ſolidum tenere; nihil quod referre ad voluptatem corporis poſſis. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea ſic redii, ut ad portam Eſquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipſe cum hominibus quindecim male veſtitis ad portam Cœlimontanam ſitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua ſi non fuiſſet, in campo Martio mihi tabernaculum collocaſſem. Nummus interea mihi, Cæſar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit. Rationes ad ærarium retuli continuo, ſicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. Quas rationes ſi cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, literas profuiſſe. Ita enim ſunt perſcriptæ ſcite,

85 *Ut es homo facetus, ad perſuadendum*] *Factus* legit Ant. Auguſtinus, pro *facetus*. Et recte, ut mihi quidem videtur: nam facetiæ non obtinent primas partes in perſuadendo, ut eas ante omnia præponere debuerit. *Urſinus*.

86 *Videbis*] Lambiniana editio, *videbit*. Senſu optimo: Non perſuadebis Cæſari, Deos non iraſci; quos tibi & eſſe, & fuiſſe videbit iratos. *Olivetus*.

& literate, ut ſcriba, ad ærarium qui eas retulit, perſcriptis rationibus, ſecum ipſe, caput ſiniſtra manu perfricans, commurmuratus ſit, *Ratio quidem*[87] *hercle apparet*, *argentum οἴχεται*[88]. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam adſcendentem in currum poſſis revocare.

XXVI. O tenebræ, o lutum, o ſordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita neſcio quid iſtuc fractum, humile, demiſſum, ſordidum, inferius etiam eſt, quam ut Mediolanenſi[89] præcone, avo tuo, dignum eſſe videatur. L. Craſſus, homo ſapientiſſimus noſtræ civitatis, ſpiculis prope ſcrutatus eſt Alpes: ut, ubi hoſtis non erat, ibi triumphi cauſam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit[90]. Irriſa eſt abs te paulo ante M. Piſonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixiſti abhorrere: qui, etiam ſi minus magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piſo[91]; prudentior, quam Cotta; abun-

87 *Ratio quidem, &c.*] Hic Plauti verſus eſt, e Trinummo, II. 4. 17. Ciceronem aliter ſcripſiſſe, quam hæc habet editio, putabat P. Victorius, *Var. Lect.* XXIV. 5. Contra Victorium differit M. A. Muretus, *Var. Lect.* IV. 19. *Idem*.

88 Οἴχεται] Periit, abiit, evanuit. Dictum, inquit Scipio Gentilis, ea forma, qua Paulus Juriſconſultus dixit, *Pecuniam proficiſci*, vel Ulpianus, *Pecuniat ire, redire*. Cicero, in Verrem, lib. II. cap. 23. *Pecuniam, qua via iverat, eadem ſemita revertiſſe*. Anonymus.

89 *Mediolanenſi*] Ejus avus Placentiæ quidem civis, at Mediolani præco fuerat. *Ferratius*.

90 *Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus, C. Cotta, nulla certa hoſte, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit*] Credo vos quærere, & quis hic Cotta, & quis ille collega Craſſi fuerit. Fuit autem C. Cotta orator ille compar P. Sulpitii, qui eſt in dialogis Ciceronis de Oratore ſcriptis, qui, cum decretus illi eſſet triumphus, mortuus eſt ante diem triumphi, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos in prælio acceperat, reſciſſa eſſet repente. Craſſo autem collega fuit Q. Scævola pontifex: qui cum animadverteret, Craſſo, propter ſummam ejus in rep. potentiam ac dignitatem, ſenatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit reipubl. magis quam collegæ habere rationem: ac, ne fieret S. C. interceſſit. Sed idem provinciam, cujus cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, depoſuerat, ne ſumptui eſſet ærario. *Aſconius*.

91 *Irriſa eſt a te paulo ante M. Piſonis cupiditas triumphandi: a qua te longe dixiſti abhorrere: qui etiam ſi minus magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piſo.*] Quis hic M. Piſo fuerit, credo vos ignorare. Fuit autem, ut puto jam nos dixiſſe, Pupius Piſo eiſdem temporibus, quibus Cicero, ſed tanto ætate major, ut adoleſcentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quod in eo & antiquæ vitæ ſimi-

bundantior conſilio, ingenio, ſapientia, quam Craſſus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt.

Quod ſi repehendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla geſſiſſent; tu, tantis nationibus ſubactis, tantis rebus geſtis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis inſignia contemnere debuiſti. Neque vero contempſiſti, licet ſis Themiſta [92] ſapientior, ſed os tuum ferreum ſenatus convicio verberari noluiſti. Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, & digreſſum meum, & abſentiam, & reditum ita longe tuo præſtitiſſe, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi ſempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, aſſidua, urbanaque vita ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, operam forenſem, conſilium, auxilium, auctoritatem, ſententiam ſenatoriam, nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infirmiſſimo, ac deſperatiſſimo antelaturus?

XXVII. Age, ſenatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem, & perditorem non modo dignitatis, & auctoritatis, ſed omnino ordinis, ac nominis ſui: videre equites Romani non poſſunt, quo ex ordine vir præſtantiſſimus & ornatiſſimus, L. Ælius eſt, te conſule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones & per ſervos de me egeras, contuliſti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu ſuperbiſſime decreta & preces repudiaſti.

Fac hujus odii tanti, ac tam univerſi periculum, ſi audes.

Dd 2 In-

ſimilitudo, & multæ erant literæ. Orator quoque melior, quam frequentior, habitus eſt. Biennio tamen ſerius, quam Cicero, conſul fuit. Triumphavit pro conſule de Hiſpanis, Q. Hortenſio, Q. Metello Cretico Coſſ. ante Ciceronis conſulatum. *Idem*.

92 *Themiſta*] Themiſta mulier fuit, Epicuri ætate, philoſophiæ Epicureæ dedita, Leontis, ſeu Leontei cujuſdam uxor, ad quam ſcripſit non ſemel Epicurus: ut refert Laertius. Hæc igitur hujus loci ſententia eſt: Quamvis tu Piſo, Themiſta, muliere Epicureis præceptis erudita, & perpolita, ſapientior ſis, hoc eſt, quamvis egregius ſis philoſophus, & mulierem Epicuream doctiſſimam, ac ſapientiſſimam Themiſtam, ſapientia ſuperes: non tamen triumphum contempſiſti, ſed ſenatus convicium timuiſti, ſi triumphum poſtulares. Eſt autem jocus Ciceronis in Piſonem amarus, eum cum muliere Epicurea comparantis, & ejus ſapientiam, ſapientiæ muliebri anteponentis. *Lambinus*.

Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi, magnificentiſſimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quomodo fieri quidem poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari [93]. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi ſunt veſtræ ſcholæ? Ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi. Manus tibi ne afferantur times. Dolor enim eſt malum, ut diſputas: exiſtimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba ſunt atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis gratia inibit [94]: niſi forte, ut cum P. Clodio, hoc eſt, cum amoribus ſuis, cœnet: ſed plane animi ſui cauſſa.

Ludos nobis idiotis relinquet. Solet enim in diſputationibus ſuis, oculorum & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quod vobis iſte tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod ſordidus, quod contumax, quod ſuperbus, quod fallax, quod perfidioſus, quod impudens, quod audax eſſe videatur: nihil ſcitote eſſe luxurioſius, nihil libidinoſius, nihil poſterius, nihil nequius. Luxuriam autem in iſto nolite hanc [95] cogitare. Eſt enim quædam, quanquam omnis eſt vitioſa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquiſitum, (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, ſumptuoſum. Toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere ſuos videatur, Placentini [96]: extructa menſa, non conchyliis, aut piſcibus, ſed multa carne ſubrancida. Servi ſordidati miniſtrant: nonnulli etiam ſenes: idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus, nulla cella: panis, & vinum a propola, atque

93 *Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimique ludi: quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quomodo quidem fieri poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari*] Cn. Pompeji ludos ſignificat, quibus theatrum a ſe factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in circo. *Aſconius*.

94 *Convivium publicum non dignitatis gratia inibit*] Quod Cn. Pompejus ad dedicationem ſui theatri publice exhibebit, non inibit, ad honorandum Cn. Pompejum exhibitorem convivii. Dignitatis autem cauſa dicitur iniri convivium, quia Senatores epulabantur ab aliis ordinibus ſeparati. *Abram.*

95 *Hanc*] Ut vulgo homines luxurioſi eſſe ſolent, cum lautitia quadam, atque elegantia. *Ferratius*.

96 *Placentini*] Ex vili nimirum materia. Fuerat autem avus ejus Placentinus. Vide ſupra. *Lion*.

atque de cupa. Græci ſtipati, quini in lectulis [97], ſæpe plures; ipſe ſolus. Bibitur uſque eo, dum de ſolio miniſtretur [98]. Ubi galli cantum audivit, avum ſuum [99] revixiſſe putat: menſam tolli jubet.

XXVIII. Dicet aliquis, Unde tibi hæc nota ſunt? Non mehercule, contumeliæ cauſa deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum, cui generi eſſe ego iratus, ne ſi cupiam quidem, poſſum. Eſt quidam Græcus [100], qui cum iſto vivit, homo, vere ut dicam, (ſic enim cognovi) humanus [1], ſed tamdiu, quamdiu cum aliis [2] eſt, aut ipſe ſecum. Is cum iſtum adoleſcentem jam tum [3] cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, cum eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, ſic ut prorſus una viveret, nec fere ab iſto unquam diſcederet. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditiſſimorum & humaniſſimorum cœtu loquor. Audiſtis profecto dici, philoſophos Epicureos omnes res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri. Recte, an ſecus, nihil ad nos: aut, ſi ad nos, nihil ad hoc tempus. Sed tamen lubricum [4] genus orationis, adoleſcenti non acriter intelligenti ſæpe præceps.

97 *Quini in lectis*] Cum tres, aut ſummum quatuor ſolerent eſſe.

98 *Bibitur uſque eo, dum de ſolio miniſtretur*] Grævius hoc loco *ſolium* putat eſſe lectum, vel ſellam, ubi hoſpes Piſo ſederit ſolus, ut ſit hic ſenſus: Bibitur, quamdiu hoſpes convivis propinat. Sed neque commodus eſt hic ſenſus, neque verba eum patiuntur. Nam primo, hic ſenſus ſi eſſet, intemperantia in bibendo non appareret: deinde *uſque eo dum* cum conjunctivo non poteſt ſignificare *Quamdiu*. Si *ſolium* eſt a Ciceronis manu, putem eſſe *dolium*. Nam *ſolium* etiam in balneis eſt vaſis genus, quod & *labrum* dicitur. Sed mihi placet Auguſtini emendatio, qui legebat, *de dolio*. Bibitur tamdiu, donec vinum defuſum & vetuſtum non ſuppetat amplius, ſed etiam vinum recens, *doliare*, miniſtretur. *Erneſt.*

99 *Avum ſuum*] Qui Gallus fuerat. Jocatur in ambigua vocabuli ſignificatione. *Manutius*.

100 *Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, vere ut dicam, ſic enim cognovi, humanus, ſed tamdiu, quamdiu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum*] Philodemum ſignificat, qui fuit Epicureus illa ætate nobiliſſimus, cujus & poemata ſunt laſciva. *Aſconius*.

1 *Humanus*] Politiore literatura, & liberalibus ſtudiis eruditus. Paulo poſt: *In hominum eruditiſſimorum & humaniſſimorum cœtu loquor*. Vide Gellium, lib. XIII. Noct. Attic. cap. 16. *Abram.*

2 *Quamdiu cum aliis*] Quam cum Piſone: in ejus enim conſuetudine ita ſe gerere cogitur, ut ſui ipſius eruditioniſque ſuæ oblitus eſſe videatur. *Idem*.

3 *Jam tum*] Vel in adoleſcentia fronte & ſupercilio ita ſeverus erat Piſo, non modo ut hominibus, ſed ut Diis ipſis iratus eſſe videretur. *Manut.*

4 *Lubricum*] Lubricum ſua ſponte, quia voluptas duplex: animi, ex virtute; corporis, ex vitio; ſed adoleſcenti, propter ætatem incauto, non modo lubricum, verum etiam ſæpe præceps: quia neutram voluptatem Epicurei philoſophi nominabant. *Man.*

ceps. Itaque admiſſarius [5] iſte, ſimulatque audivit, a philoſopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiſcatus eſt: ſic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, ſic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis a ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primo diſtinguere [6], atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iſte claudus [7] (quomodo ajunt) pilam retinere: quod acceperat, teſtificari; tabulas obſignare velle, Epicurum diſertum decernere [8]; & tamen dictum opinor, ſe nullum bonum intelligere poſſe, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis & valde venuſtus, nimis pugnax contra ſenatorem populi Romani eſſe noluit.

XXIX. Eſt autem hic, de quo loquor, non philoſophia ſolum, ſed etiam literis, quod fere cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita feſtivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri poſſit argutius. In quo reprehendat eum licet, ſi qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, ſed ut Græculum, ut aſſentatorem, ut poetam. Devenit, aut potius incidit

5 *Admiſſarius*] Tanquam equus, qui rationis expers, unam corporis voluptatem novit. Ideo, tanquam de equo, ſequitur, *adhinniit*. Idem.

6 *Diſtinguere*] Cum aliam eſſe corporis, aliam animi voluptatem oſtenderet. Qua de re lib. 1. de Finib.

7 *Claudus*] Proverbium in eos, qui, quæ a magiſtro audierunt, tenent, ſed neque recte intelligunt, neque eo recte uti poſſunt. Nam claudus in pilæ ludo, nihil poteſt niſi pilam ſibi traditam retinere, non ea ex regulis ludi uti, propterea quod currere celeriter non poteſt. *Erneſtus*.

8 *Epicurum diſertum decernere*] Eodem modo dixit, ut Prætores dicuntur decernere ingenuum, ſervum, aut filium. *Hotom.* Antiqua ſcriptura, hoc loco mendoſa eſt. Videor omnes, opinor, divinatore aliquo ad hunc locum emendandum & explicandum opus eſſe. *Lambinus*. Carere locus vitio mihi non videtur. Idem fortaſſe alii ſentient: ſed legatur, *Et tandem dictum opinor:* lapſu facili, & uſitato, propter ſimilitudinem literarum, eluetur, puto, ſi qua labes, maculave inſedit. Libri quidam veteres, *Eſt tamen dicit, ut opinor*, quod non ſatis placet. *Manut.* Veſtigiis Faerni libri inſiſtens lego: *Epicurum diſertim dicere, & tamen dicit, ut opinor*. Verba Ciceronis verbis Piſonis interjecta locum obſcuraverunt. Ait Piſo, Epicurum diſerte dicere, extra voluptates corporis ſe nihil beatum reperire, & ei aſſentiens Cicero, & *tamen*, inquit, *hoc dicit Epicurus*, ut opinor. *Diſertim* corruptum in *diſertum*. Gulielmius. Sed cur rejicitur, quod non modo Faernus in ſuo, ſed & Manutius in quatuor, *eſt tamen dicit, ut opinor*? Sic autem diſtinguendum: *eſt tamen. Dicit, ut opinor*. Eſt tamen, inquit Cicero, ſcilicet ita. Dicit Epicurus, *ut opinor*, voluptatem eſſe ſummum bonum. *Grævius*. Parentheſi hoc includo (*& tamen dicit, ut opinor*) atque in hunc modum intelligi poſſe arbitror. Etiamſi affirmet Piſo, & quovis pignore contendat, *Epicurum diſertim decernere, ſe nullum bonum intelligere poſſe demptis corporis voluptatibus*, tamen opinor ita dixiſſe Epicurum. Salſe, ni fallor, & argute. Significat enim, Piſonem non eum eſſe, cui poſſit fides haberi. *Anonymus*.

Digitized by Google

cidit in iſtum eodem deceptus ſupercilio Græcus, atque advena, quo tam ſapiens & tanta civitas. Revocare ſe non poterat, familiaritate implicatus: & ſimul inconſtantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad iſtum de iſto ſcripſit, ut omnes libidines, omnia ſtupra, omnia cœnarum conviviorumque genera, adulteria denique ejus, delicatiſſimis verſibus expreſſerit. In quibus, ſi quis velit, poſſit iſtius tanquam in ſpeculo vitam intueri: ex quibus multa a multis lecta, & audita recitarem, niſi vererer, ne hoc ipſum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & ſimul de ipſo, qui ſcripſit, detrahi nolo. Qui ſi fuiſſet in diſcipulo comparando meliore fortuna, fortaſſe auſterior & gravior eſſe potuiſſet: ſed eum caſus in hanc conſuetudinem ſcribendi induxit, philoſopho valde indignam: ſi quidem philoſophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi diſciplinam: quam qui profitetur, graviſſimam mihi ſuſtinere perſonam videtur.

Sed idem caſus illum [a] ignarum quid profiteretur, cum ſe philoſophum eſſe diceret, iſtius impuriſſimæ atque intemperantiſſimæ pecudis cœno & ſordibus inquinavit: qui modo cum res geſtas conſulatus mei collaudaſſet; quæ quidem laudatio hominis turpiſſimi mihi ipſi erat pene turpis: *Non ulla tibi* [9] inquit, *invidia nocuit*, *ſed verſus tui*. Nimis magna pœna, te conſule, conſtituta eſt, ſive malo poetæ, ſive libero. Scripſiſti enim, *Cedant arma togæ*. Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nuſquam opinor ſcriptum fuiſſe in illo elogio [10], quod, te conſule, in ſepulcro reipublicæ inciſum eſt, *Velitis*, *jubeatis*, *ut*, quod M. Cicero verſum fecerit, ſed, *quod vindicaris* [11].

XXX. Verum tamen, quoniam te non Ariſtarchum, ſed Pha-

a Lamb. *non ignarum*

9 *Non ulla tibi*] Dialogiſmo feſtivo & eleganti orationem illuſtrat. Piſo, *Non ulla tibi invidia nocuit, ſed verſus tui*. Cicero: *Nimis magna pœna te Conſule conſtituta eſt ſive malo poetæ, ſive libero*: Piſo: *Scripſiſti enim verſus, Cedant arma togæ*. Cicero: *Quid tum?* Piſo: *Hæc res tibi fluctus illos excitavit*. Cicero: *At hoc nuſquam*, &c. *Abramus*.

10 *In illo elogio*] In lege Clodia, quæ ipſa fuit ſepulcrum Reip.

11 *Quod vindicaris*] Hoc verbo uſum eſſe Clodium in lege, mihi non fit veriſimile, ſed eum potius dixiſſe crediderim, *Quod cives Romanos indicta cauſa condemnaris*. Cicero, ad ſuam laudem, verbo mitiore uſus eſt. *Manut.*

Digitized by Google

Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verſum, ſed poetam armis perſequare: ſcire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas, *Cedant arma togæ*. Tuæ dicis, inquit, togæ ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, aſine, literas doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus. Non dixi hanc togam, qua ſum amictus; nec arma, ſcutum & gladium unius imperatoris: ſed, quod pacis eſt inſigne & otii, toga; contra autem arma, tumultus atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio conceſſurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum, & agnoſcet, neque te nihil ſapere mirabitur.

At in illo altero, inquit, hæres, *Concedat laurea* [b] *laudi*. Immo mehercule, habeo tibi gratiam. Hærerem enim, niſi tu expediſſes. Nam cum tu timidus ac tremens tuis ipſe furaciſſimis manibus detractam e cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti: indicaſti, non modo ampliſſimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe. Atque iſta ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompejum inimicum mihi iſto verſu eſſe factum: ut, ſi verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur mihi pernicies eſſe quæſita. Omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum: non fuiſſe meum, quem, quantum potuiſſem, multis ſæpe orationibus ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. Sed ſit offenſus: primo nonne compenſabit cum uno verſiculo tot mea volumina laudum ſuarum? Quod ſi eſt commotus, ad perniciemne non dicam amiciſſimi, non ita de ſua laude meriti, non ita de republica, non conſularis, non ſenatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet?

XXXI. Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? Complecteris ampliſſimos viros ad tuum, & Gabinii ſcelus, neque id occulte. Nam paulo ante dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem: non attingere eos, qui plus poſſent, quibus iratus eſſe deberem. Quorum quidem (quis enim

b Lamb. Grut. *lingua*

nim non intelligit, quos dicas?) quanquam non eſt una cauſa omnium, tamen eſt omnium mihi probata. Me Cn. Pompejus, multis obſiſtentibus ejus erga me ſtudio atque amori, ſemper dilexit, ſemper ſua conjunctione digniſſimum judicavit, ſemper non modo incolumem, ſed etiam ampliſſimum; atque ornatiſſimum voluit eſſe. Veſtræ fraudes, veſtrum ſcelus, veſtræ criminationes inſidiarum mearum [12], illius periculorum, nefarie ſictæ; ſimul eorum, qui familiaritatis licentia, ſuorum improbiſſimorum ſermonum domicilium in auribus ejus, impulſu veſtro, collocaverunt, veſtræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer [13], omneſque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam ſalvam eſſe cupiebant, ſermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus eſt perfectum, ut illi plane ſuo ſtare judicio non liceret, cum certi homines non ſtudium ejus a me alienaſſent, ſed auxilium retardaſſent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obſecratumque venerant, ne meas fortunas deſereret, cum reipublicæ ſalute conjunctas. Quos ille ad te, & ad tuum collegam remiſit, ut cauſam publicam ſuſciperetis, ut ad ſenatum referretis: ſe contra armatum tribunum plebis ſine conſilio publico decertare nolle: conſulibus ex ſenatus-conſulto rempublicam defendentibus, ſe arma ſumpturum. Ecquid infelix recordaris, quid reſponderis? in quo illi omnes quidem, ſed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia reſponſi tui, te non eſſe tam fortem, quam ipſe Torquatus in conſulatu fuiſſet, aut ego: nihil opus eſſe armis, nihil contentione: me poſſe iterum rempublicam ſervare, ſi ceſſiſſem: infinitam cædem fore, ſi reſtitiſſem: deinde ad extremum, neque ſe, neque generum [14], neque collegam ſuum, tribuno plebis defuturum. Hic tu, hoſtis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quam tibi, debere eſſe dicis?

XXXII. Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſenſiſſe,

12 *Inſidiarum mearum*] Cum inſidiari me Pompejo diceretis. *Idem*. Vide *pro Domo*, cap. 11.

13 *Excluderer*] Sermone ejus atque aditu prohiberer. *Idem*.

14 *Generum*] C. Cæſarem.

quæ me, ſcio: ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus, ſæpe dixi, me ille ſui totius conſulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non ſum ego, propter nimiam fortaſſe conſtantiæ cupiditatem, adductus ad cauſam: non poſtulabam, ut ei cariſſimus eſſem, cujus ego ne beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te conſule, putabatur, utrum, quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet, manerent, an reſcinderentur. Quid loquar plura? ſi tantum ille in me eſſe uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipſe geſſerat, conciderent, ſi ego reſtitiſſem: cur ei non ignoſcam, ſi antepoſuit ſuam ſalutem meæ?

Sed præterita omitto. Me ut Cn. Pompejus omnibus ſuis ſtudiis, laboribus, vitæ periculis complexus eſt, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo conſuli, auctori ſalutis meæ, frequens aſſideret, ſenatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modo ſe defenſorem ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi & adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem; illis, quos deſcribis, non modo non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere? quorum alter, id quod meminero ſemper, æque mihi fuit amicus, ac ſibi: alter, id quod obliviſcar aliquando, ſibi amicior, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamſi ferro inter ſe cominus decertarint, tamen illud contentionis odium ſimul cum ipſa pugna, armiſque ponant. Atqui me ille odiſſe nunquam potuit, ne tum quidem, cum diſſidebamus. Habet hoc virtus, (quam tu ne de facie quidem noſti) ut viros fortes ſpecies ejus, & pulchritudo etiam in hoſte poſita delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, Patres conſcripti, quod ſentio, & quod vobis audientibus ſæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus: ſi aſpernaretur amicitiam meam, ſeſeque mihi implacabilem, inexpiabi-

piabilemque [15] præberet, tamen ei, cum tantas res geſſiſſet, gereretque quotidie, non amicus eſſe non poſſem. Cujus ego * imperio non Alpium vallum contra adſcenſum transgreſſionemque Gallorum, non Rheni foſſam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immaniſſimis gentibus objicio, & oppono. Perfecit ille, ut, ſi montes reſediſſent, amnes exaruiſſent, non naturæ præſidio, ſed victoria ſua, rebuſque geſtis Italiam munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet, tu me a tuis inimicitiis ad ſimultatem revocabis? Sic tuis ſceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene noſſes conjunctionem meam & Cæſaris, eludebas [16], cum a me trementibus omnino labris, ſed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me attinet:

Nunquam iſtam imminuam curam inſitiando tibi [17]:

tamen eſt mihi conſiderandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amiciſſimus, ſollicitudinis, atque oneris imponam. Nec deſpero tamen, quanquam languet juventus, nec perinde, ac debebat, in laudis & gloriæ cupiditate verſatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver conſularibus ſpoliis nudare non nolint, præſertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita geſſeris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, niſi ejus [18], a quo miſſus eras, ſimillimus extitiſſes.

XXXIV. An vero tu parum putas inveſtigatas eſſe a nobis labes imperii tui, ſtrageſque provinciæ? quas quidem nos non

15 *Implacabilem inexpiabilemque*] Unde in P. Manutii & Gruteri, & cæteras, qui Gruterianam ſunt ſecuti, editiones, irrepſit *inexplicabilem*, quod revera in hoc loco explicari non poteſt, cum rectiſſime & MSS. & edd. Victor. Lambini, aliorumque, *inexpiabilem*? Grævius. Joan. Aug. Erneſti, *inexpiabilem* repudiantis, malentiſque *inexplicabilem*, hæc animadverſio eſt: *Hoc de hominibus dici, qui ſe placari non ſinunt, non memini, nec credo*. Sed tamen in hac ipſa oratione cap. 7. dicit Cicero: A me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum *expiaretis*. Quid eſt iſtud *expiaretis*? Certe *placaretis*. Si ſe manes expiari non ſinant, erunt ergo, dicenturque *inexpiabiles*: neque adeo eſt incredibile hoc poſſe de iis dici, qui ſe placari non ſinunt. *Olivetus*.

* Lamb. *imperium, non Alpium vallum, aſcenſui transgreſſionique*

16 *Eludebas*] Non ſerio me provocabas ad te accuſandum; ſciebas enim id me non facturum propter Cæſarem. *Ferratius*.

17 *Quanquam, quod ad me attinet, Nunquam iſtam imminuam curam inficiando tibi*] Prope notius eſt, quam ut indicandum ſit, hunc verſum eſſe L. Accii poetæ, & dici a Thyeſte in Atreo. *Aſc.*

18 *Ejus*] P. Clodii.

veſtigiis [19] odorantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Notata a nobis ſunt & prima illa ſcelera in adventu, cum accepta pecunia a Dyrrhachinis ob necem hoſpitis tui Platoris [20], ejus ipſius domum evertiſti, cujus ſanguinem addixeras, eumque, ſervis ſymphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmaſti, & Theſſalonicam fide tua venire juſſiſti: quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, cum miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui cervices ſubjicere geſtiret; ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret. Tum quidem tibi etiam acceſſio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes: quem necaſti verberibus, ſumma ſenectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Beſſicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto [21] vendidiſſes, ſecuri percuſſiſti: cum ille ad te legatus in caſtra veniſſet, & tibi magna præſidia & auxilia, a Beſſis, peditum equitumque polliceretur. Neque eum ſolum, ſed etiam cæteros legatos, qui ſimul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidiſti. Denſeletis [22], quæ natio ſemper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem tutata eſt, nefarium bellum & crudele intuliſti: eiſque cum fideliſſimis ſociis uti poſſes, hoſtibus uti acerrimis maluiſti. Ita perpetuos defenſores Macedoniæ, vexatores ac perditores effeciſti. Vectigalia noſtra perturbarunt, urbes ceperunt, vaſtarunt agros, ſocios noſtros in ſervitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Theſſalonicenſes, cum oppido deſperaſſent, munire arcem coegerunt.

XXXV. A te Jovis Urii fanum antiquiſſimum barbarorum, ſanctiſſimumque direptum eſt. Tua ſcelera dii immortales in noſtros milites expiaverunt: qui cum uno genere morbi affligerentur, neque ſe recreare quiſquam poſſet, qui ſemel incidiſſet; dubitabat nemo, quin violati hoſpites, legati necati, pacati atque ſocii nefario bello laceſſiti, fana vexata,

hanc

19 *Non veſtigiis*] Allegoria: Non per conjecturas tua ſcelera novimus, ſed ubi cubaveris, & volutatus fueris, ſcimus. *Ferr.*

20 *Platoris*] De Haruſp. Reſp. 16.

21 *Cotto*] Beſſorum regi. *Hotom.*

22 *Denſeletis*] Thraciæ populis.

hanc tantam efficerent vaſtitatem. Cognoſcis ex particula parva, ſcelerum & crudelitatis tuæ genus univerſum.

Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? Generatim ea, quæ maxime nota ſunt, dicam. Nonne ſeſtertium centies & octogies, quod, quaſi vaſarii nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæſtu reliquiſti? nonne cum cc. talenta tibi Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias creditas ſolverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatiſſimum, creditorem, debitoribus ſuis addixiſti? nonne, hiberna cum legato præfectoque tradidiſſes, evertiſti miſeras funditus civitates: quæ non ſolum bonis ſunt exhauſtæ, ſed etiam neſarias libidinum contumelias, turpitudineſque ſubierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimandi? qui honorarii? ſi quidem poteſt vi & metu extortum, honorarium nominari. Quod cum peræque omnes, tum acerbiſſime Bœotii & Byzantii, Cherronenſes, Theſſalonica ſenſit. Unus tu dominus, unus æſtimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuiſti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones [23], redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſſimas liberationes [24] proferam? Tantum locum aliquem cum mihi notum ſenſeris, tecum ipſe licebit, quot in eo genere, & quanta ſint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum omni totius provinciæ pecore compulſo, pellium nomine [25], omnem quæſtum illum domeſticum, paternumque renovaſti? Videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæſtu veſtram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuiſſet. Quid? vectigalem provinciam, ſingulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio impoſito, ſervis tuis publicanis a te factam eſſe meminiſti?

Quid?

23 *Reorum pactiones*] Quas videlicet cum reis inierat Piſo, & ab iis ſe mercede corrumpi permiſerat, & *redemptiones*, quibus illi a Piſone incolumitatem ſuam redemerant. *Abram.*

24 *Libidinoſiſſimas liberationes*] Quæ non fiunt ſecundum fas & æquum, ſed pro partium ſtudio, quia judex illi favet, & contra leges reum abſolvit. Sic aliis in locis apud noſtrum, *libidinoſi judices*, *teſtes*, *libidinoſæ ſententiæ*. Grævius.

25 *Pellium nomine*] Prætextu pellium, ad loricas, clypeos, papiliones faciendos. Qua ratione tantum lucratus eſt, quantum pater fuerat ante lucratus. *Abram.*

Quid ? centuriatus palam venditos ? quid ? per tuum ſervulum ordines aſſignatos [26] ? quid ? ſtipendium militibus per omnes annos a civitatibus, menſis palam propoſitis [27], eſſe numeratum ? Quid illa in Pontum profectio [28], & conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætoria nuntiata [29], cum tu non ſolum, quod tibi ſuccederetur, ſed quod Gabinio non ſuccederetur, exſanguis & mortuus concidiſti ? Quid quæſtor ædilitius rejectus [30] ? præpoſitus legatorum tuorum optimus abs te quiſque violatus ? tribuni militum non recepti [31] ? M. Bæbius, vir fortis, interfectus juſſu tuo ?

Quid, quod tu toties diffidens ac deſperans rebus tuis, in ſordibus, lamentis, luctuque jacuiſti ? quod populari illi ſacerdoti [32] ſexcentos ad beſtias [33] amicos, ſocioſque miſiſti ? Quid, quod, cum ſuſtentare vix poſſes mœrorem tuum, doloremque deceſſionis, Samothraciam te primum, poſt inde Thaſum cum tuis teneris ſaltatoribus, & cum Autobulo, Atha-

26 *Per tuum ſervulum ordines aſſignatos*] Ordines aſſignare ſuit Tribuni militum. Polybius, libro 6. Vide Lipſium cap. 2. lib. 2. de Militia. *Idem*.

27 *Quid ? ſtipendium, &c. menſis palam propoſitis*] Stipendium pendebatur ex ærario: Piſo ut illam pecuniam quam ex ærario ſtipendii nomine capiebat, in ſuum uſum converteret, jubebat a civitatibus ſtipendium numerari. Factum amplificat a duobus. 1. Quod non ſemel, ſed per omnes annos id fecerit. 2. Quod palam, & menſis propoſitis in oculis totius provinciæ. *Abr.*

28 *Quid illa in Pontum profectio*] Res obſcura eſt, & nullis antiquitatis impreſſa veſtigiis. Videtur Piſo pecuniis Barbarorum inhians, in Pontum incurſionem feciſſe, & inde fuiſſe expulſum: unde & *conatus* potius, quam bellum illatum, nominatur. *Idem*.

29 *Macedonia prætoria nuntiata*] Cum tibi nuntiatum eſt, Macedoniam, quam proconſulari imperio tenebas, prætoriam eſſe factam: ut ſtatim prætores anni illius in eam proficiſcerentur. Eo pertinebat ſuperior oratio de Provinciis Conſularibus, patetque hoc ex loco de ſolo Piſone eam ſententiam obtinuiſſe. *Hotom.*

30 *Quid quæſtor ædilitius rejectus? Præpoſitus legatorum tuorum optimus a te quiſque violatus?*] Sic dedere, antiquos ſecuti codices Gruterus, Grævius. Omnino facilioris eſt explicatus id, quod Lambinus propoſuit, atque utinam in aliqua vetere membrana inveniſſet: *Quid quæſtor ædilitius rejectus, præpoſitus homo turpiſſimus, legatorum tuorum optimus abs te quiſque violatus?* Ediderant alii: *Quid prætor ædilitius rejectus, præpoſitus legatorum tuorum turpiſſimus, optimus abs te quiſque violatus?* At accidit perincommode, quod *turpiſſimus* in nullo eſt veteri libro. Abeſſe debuerat quoque *præpoſitus*; libere flueret oratio, quæ ad hanc vocem adhæreſcit. *Anonymus*.

31 *Tribuni militum non recepti*] Non admiſſi a te, qui a populo fuerant Tribuni militum conſtituti. Vide Lipſium, Dial. 9. lib. 2. *Abram.*

32 *Quod populari illi ſacerdoti ſexcentos ad beſtias amicos ſocioſque ſtipendiarioſque miſiſti*] Manifeſtum eſt, P. Clodium ſignificari. *Aſconius*. Vocem *ſtipendiarioſque* alii non agnoſcunt.

33 *Ad beſtias*] Hoc eſt: Pro ſervis miſerat ſocios, & amicos beſtiis objiciendos in ſpectaculis. *Ferrat.*

Digitized by Google

Athamante, & Timocle, formoſis fratribus, contuliſti? Quid, quod, cum inde te recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegiſti [34], jacuiſti mœrens aliquot dies; atque inde obſoletus Theſſalonicam, omnibus inſcientibus, noctuque veniſti? qui cum concurſum plorantium, ac tempeſtatem querelarum ferre non poſſes, in oppidum devium Berœam profugiſti: quo in oppido cum tibi ſpe falſa, quod Q. Ancharium non eſſe ſucceſſurum putares, animos rumor inflaſſet; quo te modo ad tuam intemperantiam, ſcelerate [35], innovaſti?

XXXVII. Mitto aurum coronarium [36], quod te diutiſſime torſit, cum modo velles, modo nolles. Lex [37] enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, niſi decreto triumpho. In quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, & genera mutabas [38]. Mitto diplomata [39] tota in provincia paſſim data: mitto numerum navium [40], ſummamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac ſingulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil eſt, quod non ſit lege Julia, ne fieri liceat, ſancitum diligenter.

Ætoliam, quæ procul a barbaris disjuncta gentibus in ſinu pacis poſita, medio fere Græciæ gremio continetur, (o pœna, o furia ſociorum!) decedens, miſeram perdidiſti. Arſinoen, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicaſti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hoſtibus eſſe captas. Quibus autem hoſtibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ ſedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum [41], atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere coegiſti. Hoc tu in exitu,

34 *Quæ fuit uxor Exegiſti*] Turnebus Adverſar. XXI, 15. emendat *in villa Leucadia, quæ fuit uxoris Ægiſthi*. Gruterus.

35 *Scelerate*] Ut edimus, ita ediderunt Gruterus & Grævius: alii *ſcelerate*, adverbium.

36 *Coronarium*] Vide Agrar. I. 4.

37 *Lex*] Julia de repetundis.

38 *Vocabula mutabas*] Non dicebas, auri coronarii nomine accepta, ſed aliis quibuſdam nominibus, tua furta obtegentibus. *Man.*

39 *Diplomata*] Literas patentes publico ſigillo munitas. Nondum tamen liquet, quid hoc loco Tullius reprehendat, niſi ſi forte Piſonis avaritiam obiter notat, qui ea diplomata vendiderit, quæ gratis dare debuiſſet. *Abram.*

40 *Navium*] Quas fœderatis civitatibus ſine neceſſitate publica imperaſti. *Idem.*

41 *Agrinarum*] Turnebus, *Agriaeum*. Vide Stephanum in A'γρίοι.

exitu, præclare imperator, cum tibi ad priſtinas clades acceſſio fuiſſet Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimiſiſti [42]: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quam numerum tuorum militum, reliquiaſque cognoſcere.

XXXVIII. Atque ut duorum Epicureorum ſimilitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius [43], cum in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt. Hic, cum ſimilem exitum ſpectaret, in Macedonia tropæa poſuit: eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes inſignia & monumenta eſſe voluerunt, noſter hic præpoſterus Imperator [44], amiſſorum oppidorum, cæſarum legionum, provinciæ præſidio, & reliquis militibus orbatæ, ad ſempiternum dedecus ſui generis & nominis, funeſta indicia conſtituit: idemque, ut eſſet, quod in baſi tropæorum incidi inſcribique poſſet, Dyrrhachium ut venit, decedens, obſeſſus eſt ab iis ipſis militibus, quos paulo ante Torquato reſpondit beneficii cauſa ab ſe eſſe dimiſſos. Quibus cum juratus affirmaſſet, ſe, quæ deberentur, poſtero die perſoluturum, domum ſe abdidit: inde nocte intempeſta, crepidatus, veſte ſervili, navem conſcendit, Brundiſiumque vitavit, & ultimas Adriani maris oras petivit. Cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua iſtum eſſe arbitrabantur, obſidere cœperunt, &, cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugiſſe noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem ſtatuam, iſtius perſimilem, quam ſtare celeberrimo in loco voluerat, ne ſuaviſſimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, diſſipant. Sic odium, quod in ipſum attulerant, id in ejus imaginem ac ſimulacrum profuderunt.

Quæ cum ita ſint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me noſſe videas; non exiſtimes, mediam illam partem

42 *Dimiſiſti*] Solutis ſacramento militibus: quod non licebat ſine ſenatus auctoritate, vel populi juſſu.

43 *Albucius*] De Prov. Conſul. cap. 7.

44 *Præpoſterus Imperator*] Alii vocantur Imperatores, cum hoſtes ceciderint: hic ordine præpoſtero dictus eſt Imperator, cæſo ab hoſtibus ejus exercitu: adeoque ſtatuam, quam ſibi Dyrrhachii poni voluit, non habuit ſuæ bellicæ virtutis monumentum, ſed ſuorum flagitiorum indicium. *Ferr.*

Digitized by Google

tem & turbam flagitiorum tuorum mihi eſſe inauditam. Nihil eſt, quod me hortere [45]: nihil eſt, quod invites. Admoneri me ſatis eſt. Admonebit autem nemo alius, niſi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciaria lata, quos poſthac judices ſimus habituri [46]? Non æque legetur quiſquis voluerit: nec, quiſquis noluerit, non legetur. Nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad ſimulationem conjicietur. Judices judicabunt ii, quos lex ipſa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita ſit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipſa, & reipublicæ tempus aut me ipſum, quod nolim [47], aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur [48].

Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem ſupplicia eſſe in hominibus exiſtimo, quæ fortaſſe plerique, damnationes, expulſiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod ſapienti, quod bono viro & civi poteſt. Damnatio iſta, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio: quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ. Major mihi judicum, & reipublicæ pœna illa viſa eſt, quam Rutilii. L. Opimius ejectus eſt e patria, is, qui prætor & conſul, maximis rempublicam periculis liberarat. Non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis, qui fecerunt, ſceleris ac conſcientiæ pœna permanſit [49]. At con-

45 *Quod me hortere*] Ut tibi nomen deferam. *Manut.*

46 *Ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciaria lata quos poſthac judices ſimus habituri?*] Legem judiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus accuſatus eſt Verres a Cicerone, tulit Aurelius Cotta prætor: quia communicata ſunt judicia ſenatui, & equitibus Romanis, & tribunis ærariis. Rurſus deinde Pompeius in conſulatu ſecundo, quo hæc oratio dicta eſt, promulgavit, ut ampliſſimo ex cenſu, ex centuriis aliter quam antea, lecti judices, æque tamen ex illis tribus ordinibus, res judicarent. *Aſconius.*

47 *Quod nolim*] Propter Cæſarem ſocerum tuum, mihi amiciſſimum. *Idem.*

48 *Dehortabitur*] Fortaſſe reipublicæ tempora diſſuadebunt. *Hotom.*

49 *L. Opimius ejectus eſt e patria, is, qui & prætor, & conſul maximis periculis rempublicam liberarat. non in eo, cui facta injuria eſt, ſed in iis, qui fecerunt, ſceleris & conſcientiæ pœna permanſit*] Notum eſt. Opimium in prætura Fregellas cepiſſe: quo pacto viſus eſt cæteros quoque nominis Latini ſocios male animatos repreſſiſſe: eundemque in conſulatu Fulvium Flaccum conſularem, & C. Gracchum tribunitium oppreſſiſſe: ob quam invidiam poſtea judicio circumventus eſt, & in exilium actus. *Aſconius.*

tra bis Catilina abſolutus: emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum ſtuprum Bonæ deæ pulvinaribus intuliſſet. Quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari ſcelere adſtrictos arbitraretur?

XL. An ego expectem, dum de te quinque & ſeptuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, judicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi ſalutatione dignum putet? Omnes memoriam conſulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen a republica deteſtantur. Legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, & ſi qui ex tanto exercitu reliqui milites exiſtunt, non dimiſſi abs te, ſed diſſipati, te oderunt, tibi peſtem exoptant, te execrantur. Achaja exhauſta: Theſſalia vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium, & Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini, & Bullienſes illuſi: Epirus exciſa: Locri, Phocii, Bœotii, exuſti: Acarnania, Amphilochia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amiſſa: Dolopes, finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, ſolum, ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem, veniſſe ſenſerunt.

Ad horum omnium judicia tot, atque tanta, domeſticum judicium acceſſit ſententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem deſertus ab amicis, nullæ ad ſenatum e provincia literæ, nulla ex trinis æſtivis gratulatio [50], nulla triumphi mentio: non modo quid geſſeris, ſed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte & ſeminario triumphorum, cum arida folia laureæ retuliſſes, cum ea abjecta ad portam reliquiſti, tum tu ipſe de te *feciſſe videri* [51], pronuntiaviſti. Qui ſi nihil geſſeras dignum honore, ubi exercitus? ubi ſumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima ſupplicationibus, triumphiſque provincia? Sin autem aliquid ſperare volueras, ſi cogitaras

50 *Nulla ex trinis æſtivis gratulatio*] Supplicatio Diis decreta in gratiarum actionem: æſtivorum autem meminit quod æſtas ſit accommodatior rebus gerendis. *Abr.*

51 *Feciſſe videri*] Judicum formula, cum reum damnabant.

ras id , quod imperatoris nomen , quod laureati faſces , quod illa tropæa , plena dedecoris & riſus , te commentatum eſſe declarant : quis te miſerior , quis te damnatior , qui neque ſcribere ad ſenatum , a te bene rempublicam eſſe geſtam , neque præſens dicere auſus es ?

XLI. An tu mihi , cui ſemper ita perſuaſum fuerit , non eventis , ſed factis , cujuſque fortunam ponderari , dicere audes , neque in tabellis paucorum judicum , ſed in ſententiis omnium civium , famam noſtram , fortunamque pendere ? Te indemnatum videri putas , quem ſocii , quem fœderati , quem liberi populi , quem ſtipendiarii , quem negotiatores , quem publicani , quem univerſa civitas , quem legati , quem tribuni militares , quem reliqui milites , qui ferrum , qui famem , qui mortem effugerunt , omni cruciatu digniſſimum putant ? cui non apud ſenatum , non apud ullum ordinem , non apud equites Romanos , non in urbe , non in Italia , maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoſcendum dari poſſit ? qui ſe ipſum oderit , qui metuat omnes , qui ſuam cauſam nemini committere audeat , qui ſeipſum condemnet ?

Nunquam ego ſanguinem expetivi tuum : nunquam illud extremum , quod poſſet eſſe improbis & probis commune , ſupplicium legis ac judicii , ſed abjectum , contemptum , deſpectum a cæteris , a te ipſo deſperatum & relictum : circumſpectantem omnia : quidquid increpuiſſet , pertimeſcentem : diffidentem tuis rebus : ſine voce , ſine libertate , ſine auctoritate , ſine ulla ſpecie conſulari : horrentem , trementem , adulantem omnes , videre te volui . Vidi . Quare , ſi tibi evenerit , quod metuis , ne accidat : equidem non moleſte feram . Sin id tardius forte fiet , fruar tamen tua indignitate ; nec minus libenter metuentem videbo , ne reus fias , quam reum : nec minus lætabor , cum te ſemper ſordidum , quam ſi pauliſper ſordidatum viderem [52] .

52 *Nec minus lætabor , cum te ſemper ſordidum , quam ſi pauliſper ſordidatum viderem*] *Sordidum* dixit , vilem & abjectum , & ſine ullo vitæ nitore ac lautitia vitam agentem . *Sordidatum* autem intellexit , accuſatum & reum . *Budæus* . Reos accedere ad judicium ſordidatos nemo non novit . *Ferrat.*

PRO
T. ANNIO MILONE.
ORATIO XXXVIII.

Hanc dixit Cn. Pompejo III. *conſule*, *a. d.* VI. *Idus April. Quod judicium cum ageretur*, *exercitum in foro & omnibus in templis*, *quæ circum forum ſunt*, *collocatum a Cn. Pompejo fuiſſe*, *non tantum ex oratione*, *& annalibus*, *ſed etiam ex libro apparet*, *qui Ciceronis nomine inſcribitur* De optimo genere oratorum. Asconius.

ARGUMENTUM.

Annius Milo, & P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio conſulatum petierunt, non ſolum largitione palam profuſa, ſed etiam factionibus armatorum ſuccincti. Miloni, & Clodio ſummæ erant inimicitiæ, quod & Milo Ciceronis erat amiciſſimus, in reducendoque eo enixe operam reip. dederat, & P. Clodius reſtituto Ciceroni erat infeſtiſſimus, ideoque ſumme ſtudebat Hypſæo, & Scipioni contra Milonem. Ac ſæpe inter ſe Milo & Clodius cum ſuis factionibus Romæ depugnaverant: & erat uterque audacia par: ſed Milo pro melioribus partibus ſtabat. Præterea in eundem annum conſulatum Milo, Clodius præturam petebat: quam debilem futuram conſule Milone intelligebat. Deinde cum diu tracta eſſent comitia conſularia, perficique ob eas ipſas perditas candidatorum contentiones non poſſent, & ob id menſe Januario nulli dum neque conſules, neque prætores eſſent; trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum ſtudiis, qui obſiſtebant Clodio, tum etiam populi, propter effuſas largitiones, impenſas quoque ludorum ſcenicorum ac gladiatorii muneris maximas,

mas, in quas tria patrimonia effudiſſe eum Cicero ſignificat: competitores vero ejus trahere vellent, ideoque Pompejus gener Scipionis, & T. Munatius tribunus pl. referri ad ſenatum de patriciis convocandis, qui Interregem proderent, non eſſent paſſi, cum Interregem prodere moris eſſet; ad. d. XIII. Kal. Feb. (acta etenim magis ſequenda, & ipſam orationem, quæ actis congruit, puto, quam Feneſtellam, qui a. d. XIIII. Kal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, & ibi tum dictator, profectus eſt ad flaminem prodendum poſtera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum, in quo Bonæ Deæ ſacellum eſt. Erat autem allocutus decuriones Aricinorum. Vehebatur Clodius equo. Servi XXX. fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti ſequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Caſſinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur, cum uxore Fauſta filia L. Syllæ dictatoris, & M. Fuſio familiari ſuo. Sequebatur eos magnum ſervorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, & Birria. Hi in ultimo agmine tardius euntes, cum ſervis P. Clodii rixam commiſerunt. Ad quem tumultum cum reſpexiſſet Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæa trajecit. Inde cum orta eſſet pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus eſt. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum ſibi periculoſius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiſo autem magnum ſolatium eſſet habiturus, etiam ſi ſubeunda eſſet pœna, exturbari tabernam juſſit. Fuit anteſignanus ſervorum ejus M. Fuſtenus. Atque ita Clodius latens extractus eſt, multiſque vulneribus confectus. Cadaver ejus in via relictum, quia ſervi Clodii aut occiſi erant, aut graviter ſaucii latebant. Sex. Tedius ſenator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, ſuſtulit, & lectica ſua Romam ferri juſſit. Ipſe rurſus eodem, unde venerat, greſſum recepit. Perlatum eſt corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæquæ plebis & ſer-

ſervorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus poſitum circumſtetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ cum effuſa lamentatione vulnera ejus oſtendebat. Major poſtera die, luce prima, multitudo ejuſdem generis confluxit, compluresque noti homines eliſi ſunt, inter quos C. Vibienus ſenator. Erat domus Clodii, ante paucos menſes empta de M. Scauro, in Palatio. Eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompejus Rufus Syllæ dictatoris ex filia nepos, tribuni pl. accurrerunt: eiſque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calceatum, ſicut in lecto erat poſitum, ut vulnera videri poſſent, in forum detulit, & in Roſtris poſuit. Ibi pro concione Plancus, & Pompejus, qui competitoribus Milonis ſtudebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio ſcriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque ſubſelliis, & tribunalibus, & menſis, & codicibus librariorum. Quo igne & ipſa quoque curia flagravit, & item Porcia baſilica, quæ erat ei juncta, ambuſta eſt. Domum quoque M. Lepidi interregis, (is enim magiſtratus curulis erat creatus) & abſentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. Deinde ſagittis repulſa eſt. Tum faſces ex lecto Libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypſæi; deinde ad hortos Cn. Pompeji, clamitans eum modo conſulem, modo dictatorem. Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii. Itaque Milo, quem opinio fuerat iviſſe in voluntarium exilium, invidia adverſariorum recreatus, nocte ex redierat Romam, qua incenſa erat curia, petebatque nihilo deterius conſulatum, aperte quoque tributim in ſingulos millia aſſium dederat. Concionem etiam ei poſt aliquot dies dedit M. Celius tribunus pl. & Manilius Canianus ejus collega, ipſiuſque cauſam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique, Miloni a Clodio factas eſſe inſidias. Fiebant interea alii ex aliis Interreges, qui comitia conſularia, propter eorum candidatorum tumultus & eaſdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C. ut Interrex & tribuni pl. & Cn. Pompejus, qui pro Con-

Conſule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti reſp. caperet: delectus autem Pompejus tota Italia haberet. Qui cum ſumma celeritate præſidium comparaſſet, poſtulaverunt apud eum familiam Milonis, item Fauſtæ uxoris ejus, exhibendam duo adoleſcentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, & ob id illi patrui ſui mortem, velut auctore fratre, perſequebantur. Eaſdem Fauſtæ & Milonis familias poſtulaverunt duo Valerii, Nepos & Leo, & L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, & comitium ejus poſtulavit eodem tempore Celius: familiam Hypſæi, & Q. Metelli, Manilius Canianus ejus collega. Affuerunt Miloni Q. Hortenſius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Fauſtus Sylla. Verba pauca Q. Hortenſius dixit, quæ ſunt, liberos eſſe eos, qui pro ſervis poſtularentur: nam poſt recentem cædem manumiſerat eos Milo ſub hoc titulo, quod caput ſuum ulti eſſent. Hæc agebantur menſe intercalari: poſt diem trigeſimum fere, quam erat Clodius occiſus, Q. Metellus Scipio in ſenatu contra (*a*) M. Cæpionem conqueſtus eſt, ac de cæde P. Clodii falſum eſſe dixit quod Milo ſic ſe defenderet, & Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratia abjiſſe, profectum cum ſex ac XX. ſervis: Milonem ſubito poſt horam quartam, ſenatu miſſo, cum ſervis amplius CCC armatis obviam ei contendiſſe, & ſupra Bovillas inopinantem in itinere aggreſſum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam a Milone: ſemianimem Clodium extractum, in via Appia occiſum eſſe, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem cum ſciret in Albano parvulum filium Clodii veniſſe ad villam, & cum puer ante ſubtractus eſſet, de ſervo Alicore quæſtionem ita habuiſſe, ut eum articulatim conſecaret: villicum & duos præterea ſervos jugulaſſe: ex ſervis Clodii, qui dominum defenderint, undecim eſſe interfectos: Milonis duos ſolos ſaucios factos eſſe: ob quæ Milonem poſtero die XII ſervos, qui ei maxime operam

(a) *M. Cæpionem*] Aut accipe de M. Bruto, qui Cæpio cognominatus eſt, ut epiſt. ad Att. lib. II, qui Milonem & ipſe ſcripta oratione defendit; aut lege *M. Ciceronem*. Manut.

peram navaſſent, manumiſiſſe, populoque tributim ſingula millia æris ad defendendos de ſe rumores dediſſe. Milo miſiſſe ad Cn. Pompejum dicebatur, quod Hypſæo ſumme ſtudebat, quod fuerat ejus quæſtor, deſiſtere ſe petitione conſulatus, ſi ita ei videretur: Pompejum reſpondiſſe, nemini ſe neque petendi, neque deſiſtendi auctorem eſſe, neque populi Romani poteſtatem, aut conſilium, aut ſententiam interpellaturum. Deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egiſſe quoque dicebatur, ne ſe de hac re conſulendo invidia oneraret. Inter hæc cum crebreſceret rumor, Cn. Pompejum creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis ſedari poſſe: viſum eſt optimatibus, tutius eſſe, eum conſulem ſine collega creari: & cum tractata ea res eſſet in ſenatu, facto in M. Bibuli ſententiam S. C. Pompejus ab interrege Ser. Sulpitio, v. Kal. Mar. menſe intercalario, conſul creatus eſt, ſtatimque conſulatum iniit. Deinde poſt diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit. Alteram de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Alteram de ambitu: pœnam graviorem, & formam judiciorum breviorem. Utraque enim lex prius teſtes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accuſatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accuſatori, tres reo darentur. His legibus obſiſtere M. Celius tribunus pl. ſtudioſiſſimus Milonis conatus eſt, quod & privilegium diceret in Milonem ferri, & judicia præcipitari: & cum pertinacius legem Celius vituperaret, eo proceſſit iræ Pompejus, ut diceret, ſi coactus eſſet, armis ſe remp. defenſurum: timebat autem Pompejus Milonem, ſeu timere ſe ſimulabat. Plerumque non domi ſuæ, ſed in hortis manebat, idque ipſum in ſuperioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat: ſenatum quoque ſemel in porticu ſua habuerat Pompejus, quod diceret timere ſe adventum Milonis. Dein proximo ſenatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. Poſtulaverat, ut femur nudaret: & ille ſine mora tuni-

cam

cam levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi ſimilia crimina eſſe quæ in Milonem dicerentur alia. Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is ſe dicebat, pariterque ſecum quatuor liberos homines iter facientes ſuperveniſſe, cum Clodius occideretur, &, ob id cum proclamaſſent, abreptos, & perductos in villam Milonis, ibique per duos menſes præcluſos fuiſſe: eaque res, ſeu vera, ſeu falſa, magnam invidiam Miloni contraxerat. Iidemque Munatius & Pompejus tribuni pl. in Roſtra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam Milonis ſervum cædes facientem deprehendiſſet. Ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehenſum, & ad ſe perductum eſſe reſponderat: denunciaverant tamen triumviro, ne ſervum remitteret. Sed poſtera die Celius tribunus pl. & Manilius Canianus collega ejus ereptum e domo triumviri ſervum Miloni reddiderunt. Etſi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda. Inter primos & Q. Pompejus, & C. Salluſtius, & T. Munatius Plancus tribuni pl. inimiciſſimas conciones de Milone habebant; invidioſas etiam de Cicerone, qui Milonem tanto ſtudio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis infenſa non ſolum Miloni, ſed ipſi etiam, propter inviſum patrocinium, Ciceroni. Poſtea Pompejus & Salluſtius in ſuſpicione fuerunt, in gratiam rediiſſe cum Milone ac Cicerone. Plancus autem infeſtiſſime perſtitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem inſtigavit: Pompejo autem ſuſpectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompejuſque ob ea ſæpius querebatur, fieri ſibi quoque inſidias, & id palam: ac majore manu ſe armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus oſtendebat: poſtea Q. Pompejus idem minitatus erat. Tanta tamen conſtantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a ſe alienatione, non Cn. Pompeji ſuſpicionibus, non periculi futuri metu, ſi ſibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem ſumpta erant, deterreri potuerit a defenſione ejus, cum poſſet omne periculum ſuum & offenſionem

inimicæ multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeji animum, ſi paulum ex ſtudio defenſionis remiſiſſet. Perlata deinde lege Pompeji, in qua id quoque ſcriptum erat, ut quæſitor ſuffragio populi ex iis, qui conſules fuerant, crearetur, ſtatim comitia habuit, creatuſque erat L. Domitius Ænobarbus quæſitor. Aliorum quoque judicum, qui de ea re judicarent, Pompejus tales propoſuit, ut nunquam neque clariores viros, neque ſanctiores propoſitos eſſe conſtaret. Poſt quod ſtatim nova lege Milo poſtulatus a duobus Appiis Clodiis adoleſcentibus, iiſdem, a quibus antea familia ejus fuerat poſtulata, itemque de ambitu ab iiſdem Appiis: & præterea de vi a Q. Petulcio, & L. Cornificio: de ſodalitiis a P. Fulvio Nerato: poſtulatus autem erat & de ſodalitiis, & de ambitu ea ſpe, quod primum judicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec poſtea reſponſurum. Divinatio de ambitu accuſatorum facta eſt, quæſitore A. Torquato: atque ambo quæſitores, Torquatus & Domitius, pridie Nonas Apr. reum adeſſe juſſerunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos miſit. Ibi, poſtulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius cauſam de ambitu diceret, quam de vi judicium eſſet perfectum. Apud Domitium autem quæſitorem major Appius poſtulavit a Milone ſervos exhiberi numero IIII. & L, & cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in ſua poteſtate eſſe, Domitius ex ſententia judicum pronunciavit, ut ex ſervorum eorum numero accuſator quot vellet ederet. Citati deinde teſtes, ſecundum legem, quæ, ut ſupra diximus, jubebat, *ut prius, quam cauſa ageretur, teſtes per triduum audirentur, dicta eorum judices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in diem poſterum juberentur, ac coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina judicum inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die ſortitio judicum fieret unius & LXXX qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet, reuſque eodem die illo judicaretur: prius autem quam ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui ſententias*

tias ferrent, quinquaginta & unus. Primo die datus erat in Milonem teſtis Caſſinius Schola, qui ſe cum P. Clodio fuiſſe, cum is occiſus eſt, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. Quem cum interrogare M. Marcellus cœpiſſet, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumſtantis exterritus eſt, ut vim ultimam timens in tribunal a Domitio reciperetur. Quam ob cauſam M. Marcellus, & ipſe Milo a Domitio præſidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompejus ad ærarium, perturbatuſque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promiſit, ſe poſtero die cum præſidio deſcenſurum, idque fecit: quare territi Clodiani, ſilentio verba teſtium per biduum audiri paſſi ſunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, & Milo ipſe. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, teſtimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erant, cauponem occiſum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum eſſe. Virgines quoque Veſtales dixerunt mulierem ignotam veniſſe ad ſe, quæ Milonis mandato votum ſolveret, quod Clodius occiſus eſſet. Ultimæ teſtimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, ſocrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu ſuo magnopere eos, qui adſtabant, commoverunt. Dimiſſo circa horam decimam judicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus eſt, ut poſtero die frequens adeſſet, & elabi Milonem non pateretur, judiciumque & dolorem ſuum oſtenderet. Euntibus ad tabellam ferendam poſtero die judicibus, qui fuit judicii primus a. d. III. Idus Aprilis, clauſæ fuerunt tota urbe tabernæ: præſidia in foro & circa omnes fori aditus Pompejus diſpoſuit: ipſe pro ærario, ut pridie, conſedit, ſeptus delecta manu militum. Sortitio deinde judicum, ut primo die facta eſt. Poſt, tantum ſilentium toto foro fuit, quantum eſſe in aliquo foro poſſet. Tum intra horam ſecundam accuſatores cœperunt dicere, Appius major, & M. Antonius, & P. Valerius Nepos. Uſi ſunt ex lege horis duabus. Reſpondit his unus M. Cicero. Et cum quibuſdam placuiſſet, ita defendi crimen, interfici Clodium pro republica fuiſſe, quam formam M. Brutus ſecutus eſt in ea oratione, quam pro Milone compoſuit, & edidit, quam-

Digitized by Google

vis non egiſſet ; Ciceroni id non placuit , quod non , qui bono publico damnari , idem etiam occidi indemnatus poſſet . Itaque , cum inſidias Milonem Clodio feciſſe poſuiſſent accuſatores , quia falſum id erat , (nam forte illa rixa commiſſa fuerat) Cicero apprehendit , & contra Clodium Miloni feciſſe inſidias diſputavit : eoque tota oratio ejus ſpectavit : ſed ita conſtitit , ut diximus , neutrius conſilio pugnatum eſſe eo die , verum forte occurriſſe : ex ea rixa ſervorum ad eam cædem perventum . Notum tamen erat , utrumque mortem alteri ſæpe minatum eſſe : & ſicut ſuſpectum Milonem major , quam Clodii , familia faciebat , ita expeditior & paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat . Cicero cum inciperet dicere , exceptus eſt acclamatione Clodianorum , qui ſe continere ne metu quidem circumſtantium militum potuerunt : itaque non ea , qua ſolitus erat , conſtantia dixit . Manet autem illa quoque excepta ejus oratio . Scripſit vero hanc , quam legimus , ita perfecte , ut jure prima haberi poſſit . ASCONIUS.

I. ETSI vereor , Judices , ne turpe ſit , pro fortiſſimo viro dicere incipientem , timere ; minimeque deceat , cum T. Annius Milo ipſe magis de reipublicæ ſalute , quam de ſua , perturbetur , me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe ; tamen hæc novi judicii nova forma [1] terret oculos , qui quocunque inciderint , veterem conſuetudinem fori , & priſtinum morem judiciorum requirunt . Non enim corona conſeſſus veſter cinctus eſt , ut ſolebat : non uſitata frequentia ſtipati ſumus . Nam illa præſidia , quæ pro templis omnibus cernitis , etſi contra vim collocata * ſunt , non afferunt tamen oratori aliquid ; ut in

1 *Novi judicii nova forma*] Novum judicium dicebatur , quia erat extraordinarium , cum ordinario in judicio ſecundum leges & morem judiciorum Romanorum de hoc crimine eſſet quærendum a Prætore , qui quæſtionem illo anno de vi ſortitus erat . Nam extraordinaria judicia habebantur aut de crimine , de quo nulla lex erat , aut de crimine , quod atrocius exiſtimabatur , quam quod ſecundum leges puniendum putabant , quale hoc fuit . Ideo Cicero queritur ſe novo judicio , hoc eſt , extraordinario fuiſſe perturbatum , & præterea nova illius forma propter præſidium militare . *Grævius* .

* Lamb. *ſunt , afferunt tamen oratori terroris aliquid*

in foro & in judicio, quanquam præſidiis ſalutaribus & neceſſariis ſepti ſumus, tamen ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem: cederem tempori, Judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji, ſapientiſſimi & juſtiſſimi viri, conſilium: qui profecto nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.

Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denuntiant: neque ſolum, ut quieto, ſed etiam ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modo defenſioni meæ, verum etiam ſilentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori adſpici poteſt, & hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de ſe, de liberis ſuis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

II. Unus genus eſt adverſum, infeſtumque nobis [a], eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui heſterna etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, ſi quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, Judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis & fortibus viris; ſi unquam de bene meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit: ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis ſæpe ſignificaſſent, re & ſententiis declararent: hoc profecto tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus:

an

a *Unum genus eſt adverſum infeſtumque nobis, &c.*] Ita, ut in expoſitione argumenti diximus, Munatius Plancus pridie pro concione populum adhortatus erat, ne pateretur elabi Milonem. *Aſcon.*

an diu vexati a perditiſſimis civibus, aliquando per vos, ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur.

Quid enim nobis duobus, Judices, laborioſius? quid magis ſollicitum, magis exercitum, dici aut fingi poteſt, qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum ſuppliciorum carere non poſſumus? Equidem cæteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quod ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio vero, & in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, nunquam exiſtimavi ſpem ullam eſſe habituros Milonis inimicos, ad ejus non ſalutem modo extinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quanquam in hac cauſa, Judices, T. Annii tribunatu, rebuſque omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non abutemur, niſi oculis videritis inſidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi ſumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec poſtulaturi, ut ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, aſſignetis. Sed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obſecrabo, obteſtaborque vos, Judices, ſi cætera amiſimus, hoc ſaltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, teliſque, vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ eſt propria noſtræ quæſtionis, videntur ea eſſe refutanda, quæ & in ſenatu ſæpe ab inimicis, ab improbis ſæpe jactata ſunt, & in concione etiam paulo ante ab accuſatoribus: ut * omni terrore ſublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre poſſitis.

Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui a ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortiſſimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cum ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. An

* Vict. Man. Lamb. *omni errore*

An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiſo quæratur, aut negari ſolere omnino eſſe factum; aut recte, ac jure factum eſſe defendi? Niſi vero exiſtimatis, dementem P. Africanum fuiſſe, qui cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione ſeditioſe interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte ſentiret, reſpondit jure cæſum videri. Neque enim poſſet aut Ahala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me conſule, ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, Judices, non ſine cauſa, etiam fictis fabulis, doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum [3], qui patris [4] ulciſcendi cauſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis [5], non ſolum * divina, ſed etiam ſapientiſſimæ deæ ſententia liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis eſt, qui, quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus?

IV. Atqui ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certe illud eſt non modo juſtum, verum etiam neceſſarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum, periculo liberavit. Inſidiatori vero, & latroni quæ poteſt afferri injuſta nex?

Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt igitur hæc, Judices, non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed im-

3 *Eum*] Oreſtem. *Manutius*.

4 *Patris*] Agamemnonis, ab uxore Clytemneſtra, & ejus adultero Ægiſtho interfecti. *Idem*.

5 *Variatis hominum ſententiis*] Areopagitarum, cum alii factum ejus probarent, alii vituperarent: quod Minerva diſcrimen ſuſtulit. *Idem*.

* Vict. *humana*

imbuti ſumus : ut ſi vita noſtra in aliquas inſidias , ſi in vim , ſi in tela aut latronum , aut inimicorum incidiſſet : omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis . Silent enim leges inter arma , nec ſe expectari jubent , cum ei , qui expectare velit , ante injuſta pœna luenda ſit , quam juſta repetenda .

Etſi perſapienter , & quodam modo tacite , dat ipſa lex poteſtatem defendendi ; quæ non modo [6] hominem occidi , ſed eſſe cum telo hominis occidendi cauſa vetat : ut , cum cauſa , non telum quæreretur ; qui ſui defendendi cauſa telo eſſet uſus , non hominis occidendi cauſa habuiſſe telum judicaretur . Quapropter hoc maneat in cauſa , Judices . Non enim dubito , quin probaturus ſim vobis defenſionem meam , ſi id memineritis , quod oblivíſci non poteſtis , inſidiatorem jure interfici poſſe .

V. Sequitur illud , quod a Milonis inimicis ſæpiſſime dicitur , cædem , in qua P. Clodius occiſus eſt , ſenatum judicaſſe contra rempublicam eſſe factam . Illam vero ſenatus non ſententiis ſuis ſolum , ſed etiam ſtudiis comprobavit . Quoties enim eſt illa cauſa a nobis acta in ſenatu ? quibus aſſenſionibus univerſi ordinis ? quam nec tacitis , nec occultis ? Quando enim frequentiſſimo ſenatu quatuor , ad ſummum quinque ſunt inventi , qui Milonis cauſam non probarent ? Declarant hujus ambuſti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones , quibus quotidie meam potentiam invidioſe criminabatur [7] , cum diceret , ſena-

6 *Quæ non modo*] Dictio *modo* ſententiæ nubeculam offundit. Itaque reſcribit Gulielmius , *quæ non omnimodo* . Lambinus eam vocem delet . Et vero abeſt exemplari Baſilicæ Colonienſis . Perſtat tamen in Palatinis novem & Gruteriano . *Grut. Non modo* , eſt *non modo non* , ut ſæpe Cicero . Exempla colligit Muretus in Variis , & aliis . Cicero hinc argumentatur , eſſe cædem quandam licitam , quia cum telo eſſe concedat ſe defendendi cauſa , non autem alium inſidiis occidendi . *Grævius* . Hic *non modo* , eſſe *non modo non* , nullus perſuadebit mihi . Sane in exemplis quæ collegit Muretus , *Var. Lect.* X. 7 , poſt *non modo* ſequitur vel *ne quidem* , vel *ſed etiam* : quorum neutrum , aut quidpiam ſimile hic eſſe poteſt . Ego totum hunc locum ſic opinor poſſe intelligi . *Dat ipſa lex tacite poteſtatem occidendi* . *Non* enim in ea eſt tantum *modo* caput id , quod *hominem occidi vetat* , *ſed* eſt alterum quoque quod vetat *eſſe cum telo hominis occidendi cauſa* . Cum ergo quæritur , an quiſpiam contra legem fecerit ; in quæſtionem non venit , telumne habuerit , ſed qua cauſa habuerit . Si hominis occidendi cauſa , fecit contra legem . Si telum habuit , ſi telo hominem occidit , *ſui defendendi cauſa* , non fecit contra legem : non enim telum habuit *occidendi hominis cauſa* , ſed *ſui defendendi* . Olivetus .

7 *Declarant hujus ambuſti tribuni pl. illæ intermortuæ conciones , quibus quotidie meam potentiam invidioſe criminabatur*] T. Munatius

ſenatum non quod ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita ſane, dummodo ea nos utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum.

Hanc vero quæſtionem [8], etſi non eſt iniqua; nunquam tamen ſenatus conſtituendam putavit. Erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum ſenatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæſtio conſtitueretur. Cujus enim de illo inceſto ſtupro judicium decernendi poteſtas ſenatui eſſet erepta: de ejus interitu quis poteſt credere ſenatum judicium novum conſtituendum putaſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempublicam ſenatus factam eſſe decrevit [9]? Quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim eſt illa defenſio contra vim unquam optanda: ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiam ſi e republica, rempublicam tamen non vulnerarunt.

VI. Itaque ipſe ego decrevi, cum cædem in Appia factam

natius Plancus, & Q. Pompejus Rufus tribuni pl. de quibus in argumento hujus orationis diximus, cum contra Milonem Scipioni & Hypſæo ſtuderent, concionati ſunt eo ipſo tempore, plebemque in Milonem acceoderunt, quo, propter Clodii corpus, curia incenſa eſt: nec prius deſtiterunt, quam flamma ejus incendii fugati ſunt e concione. Erant enim tunc Roſtra non eo loco, quo nunc ſunt, ſed ad Comitium, prope juncta curiæ. Ob hoc T. Munatium ambuſtum Tribunum appellat. Fuit autem paratus ad dicendum. *Aſcon.*

8 *Quæſtionem*] Novam, de qua Pompejus legem tulerat. *Manut.*

9 *Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempubl. ſenatus factam eſſe decrevit?*] Poſt biduum medium quam Clodius occiſus erat, interrex primus proditus eſt M. Æmilius Lepidus. Non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi. Sed Scipionis & Hypſæi factiones, quia recens invidia Milonis erat, cum contra jus poſtularent, ut Interrex ad comitia conſulum creandorum deſcenderet; idque ipſe non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obſederunt, deinde, omni vi janua expugnata, & imagines majorum dejecerunt, & lectulum adverſum uxoris ejus Corneliæ, cujus caſtitas pro exemplo habita eſt, fregerunt: itemque telas, quæ ex vetere more in atrio texebantur, diruerunt. Poſtque ſupervenit Milonis manus & ipſa poſtulans comitia: cujus adventus fuit ſaluti Lepido: in ſe enim ipſæ converſæ ſunt factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus Interregis omiſſa eſt. *Idem.*

eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cum ineſſet in re vis, & inſidiæ; crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quod ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas ſenatus empta interceſſione ſublata eſt [10].

At enim Cn. Pompejus [11] rogatione ſua, & de re, & de cauſa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet: in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum eſt? Factumne ſit? at conſtat. A quo? at patet [12]. Vidit, etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem [13] hanc

in

10 *Quod ſi per furioſum illum tribunum pl. ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet: novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas ſenatus, empta interceſſione, ſublata eſt*] Quid ſit *dividere ſententiam*, ut enarrandum ſit, veſtra ætas, filii, facit. Cum aliquis in dicenda ſententia duas pluresve res complectitur: eæ ſi non omnes probantur, poſtulatur, ut dividat, id eſt, ut de rebus ſingulis referatur. (Forſitan nunc hoc quoque velitis ſcire, quis fuerit, qui poſtulaverit, quod non feret auditor.) Non eſt ei, qui hoc poſtulat, oratione longa utendum, ac ne conſurgendum quidem utique eſt: multi enim ſedentes hoc unum verbum pronunciant, *divide*: quod cum auditum eſt, liberum ei, qui facit orationem, dividere. Sed ego, ut curioſius ætati veſtræ ſatisfaciam, acta etiam totius illius temporis perſecutus ſum; in quibus cognovi, pridie Kal. Mart. S. C. eſſe factum, P. Clodii cædem, & incendium curiæ, & oppugnationem ædium M. Lepidi contra remp. factam: ultra relatum in acta illo die nihil: poſtero die, id eſt, Kal. Mart. Munatium in concione expoſuiſſe populo, quæ pridie acta erant in ſenatu: in qua concione hæc dixit ad verbum. *Q. Hortenſium dixiſſe ut extra ordinem quæreretur: apud quæſitorem æſtimare futurum, ut, cum puſillum ediſſet dulcedinis, largiter acerbitatis devoraret. Adverſus hominem ingenioſum ingenio uſi ſumus: invenimus Fufium, qui diceret, divideret ſententiam. Reliquæ parti ego & Salluſtius interceſſimus.* Hæc concio, ut puto, explicat, & quid ſenatus decernere voluerit, & quis diviſionem poſtulaverit, & quis interceſſerit, & cur. Illud vos meminiſſe non dubito, per Q. Fufium illo quoque tempore, quo de inceſtu P. Clodii actum eſt, factum, ne a ſenatu aſperius decerneretur. *Idem*.

11 *At enim Cn. Pompejus*] Adverſariorum objectio. Eſto: Senatus de re tantummodo judicarit, cenſueritque Clodii cædem, cujuſcunque tandem ſcelere contigiſſet, eſſe contra rempublicam. At Cn. Pompejus, non ſolum de re, ſed etiam de cauſa judicavit. *Abram.*

12 *Patet*] *Patet* proprium eſt in hac re verbum, pro liquet, patet. Vide Briſſonii formularum lib. V. *Grævius*.

13 *Salutarem*] A. quæ abſolvit. *Triſtem*, C. quæ condemnat. *Manut.*

in judicando literam, quam illam triſtem, dediſſet. Mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem judicaſſe, ſed etiam ſtatuiſſe videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam qui non pœnam confeſſioni, ſed defenſionem dedit, is cauſam interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipſe profecto, quod ſua ſponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit, an tempori.

VII. Domi ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Druſus, occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta a ſenatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſſe a noſtris patribus accepimus, cum P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata? quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, ejus ne neceſſariam quidem expectatam eſſe mortem? Num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt? Certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum, atque infimorum: mors quidem illata per ſcelus iiſdem & pœnis teneatur, & legibus. Niſi forte magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem, quam ſi quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum ſuorum ſit interfectus. Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur. Perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur.

Itaque in eadem iſta Appia via, cum ornatiſſimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? Quæ cruentata antea cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebro uſurpatur, poſteaquam latronis & parricidæ ſanguine imbuta eſt.

Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum in-

terficiendum collocarat. Extorta eſt confitenti ſica de manibus. Caruit foro poſtea Pompejus: caruit ſenatu: caruit publico. Janua ſe, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? Atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa cauſa ſumma omnia fuerunt. Inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo ſenatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur ſalus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolum civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Niſi forte, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda: perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, ſed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipſe, Judices, ex P. Clodii telis, & cruentis ejus manibus effugi? ex quibus ſi me non mea, vel reipublicæ fortuna ſervaſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet?

VIII. Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompejum, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt. Luget ſenatus: mœret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ; agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant. Non fuit ea cauſa, Judices, profecto non fuit, cur ſibi cenſeret Pompejus quæſtionem ferendam: ſed homo ſapiens, & alta, & divina quadam mente præditus, multa vidit; fuiſſe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia ſi etiam ipſe gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, ſed illud maxime: quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentiſſimis ordinibus ipſa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir juſtiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſſet, etiamſi cupiiſſet. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non poſ-

Digitized by Google

poſſunt, propterea quod conſuetudines victus non poſſunt eſſe cum multis. Sed, ſi quid poſſumus, ex eo poſſumus, quod reſpublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos mei.

Quod vero te, L. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maxime voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut conſularem neceſſe eſſet [14]: credo, quod principum munus eſſe ducebat, reſiſtere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex conſularibus te creavit potiſſimum. Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima [15].

IX. Quamobrem, Judices, ut aliquando ad cauſam, crimenque veniamus: ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata; neque de cauſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, a ſenatu judicatum eſt: & lator ipſe legis, cum eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit: & electi judices, & iſti præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſte ſapienterque diſceptet: reliquum eſt, Judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite.

P. Clodius cum ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta eſſe comitia [16] anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed & L. Paulum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: ſubito reliquit

annum

14 *Ut conſularem neceſſe eſſet*] Creari ſuffragiis populi, qui quæſtioni præeſſet. *Idem*.

15 *Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima*] Conſtantiam L. Domitii, quam in prætura præſtitit, ſignificat. Nam eo tempore, cum Cn. Manlius tribunus pl. ſubnixus libertinorum & ſervorum manu, perditiſſimam legem ferret, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, idque per tumultum ageret, & clivum Capitolinum obſideret, diſcuſſerat, perruperatque cœtum Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur. Quo facto & plebem infimam offenderat, & ſenatus magnam gratiam inierat. *Aſcon.*

16 *Ita tracta eſſe comitia*] De die in diem dilata, adeo ut Conſules Domitius Calvinus, & Valerius Meſſala ſeptimo menſe vix tandem inierint Conſulatum: quod etiam in comitiis Prætoriis videtur contigiſſe: ut quinque menſes ad ſummum geſſerint præturam. Vide Dionem lib. XL. *Abram.*

annum ſuum, ſeque in annum proximum tranſtulit, non religione aliqua, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum.

Occurrebat [17], mancam ac debilem præturam ſuam futuram, conſule Milone: eum porro ſummo conſenſu populi Romani conſulem fieri videbat. Contulit ſe ad ejus competitores: ſed ita, totam ut petitionem ipſe ſolus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſuſtineret. Convocabat tribus: ſe interponebat: [a] Collinam novam [18], [b] delectu perditiſſimorum civium, conſcribebat. Quanto ille plura miſcebat, tanto hic magis in dies convaleſcebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratiſſimus, fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, idque intellexit non ſolum ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Romani ſæpe eſſe declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agreſtes & barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obſcura. Etenim palam dictitabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe: vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in ſenatu: dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortiſſimo viro, quærenti ex eo, qua ſpe fureret, Milone vivo: reſpondit, triduo illum, ad ſummum quatriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit.

X. Interim cum ſciret Clodius (neque enim erat difficile ſcire) iter ſollemne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem [19] prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma ſubito ipſe pro-

17 *Occurrebat*] Erfurtenſis optime hic addit *ei*, quod vix ſine ſenſus detrimento poteſt abeſſe. *Grav.*

a Vict. Man. Lamb. *coloniam*

18 *Collinam novam*] Horum verborum ſententia aperta eſt: hoc enim ſignificant, Clodium delectu civium perditiſſimorum habito, eos in certum numerum redegiſſe, ut nova tribus *Collina* (quam unam ex quatuor urbanis fuiſſe nemo eſt qui neſciat) efficeretur. Itaque nihil neceſſe eſt comminiſci Coloniam, quam Clodius, ſi prætor factus eſſet, deducturus fuerit. *Fabricius.*

b Vict. Man. *delectum*

19 *Ad flaminem*] Junonis Soſpitæ. *Prodendum*: Renunciandum, vel creandum. *Abramus.*

profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret. Atque ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet.

Milo autem, cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt: domum venit: calceos & veſtimenta mutavit: pauliſper, dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cum jam Clodius, ſi quidem eo die Romam venturus erat, redire potuiſſet. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus [20], ut ſolebat: ſine uxore [21], quod nunquam fere: cum hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum, puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum. Adverſi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui poſt erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum & præſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & ita eſſe putarent: fecerunt id ſervi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis cauſa, ſed ut factum

20 *Nullis Græcis comitibus*] Romani proceres in familia ſua ſtudiorum cauſa Græcos fovebant, Rhetores, Grammaticos, Medicos, Philoſophos, Poetas, ut Lucullus Archiam poetam ſuæ cohorti adſcripſerat. Vide orat. pro Archia, c. 3. Sic ille Græcus in Piſonis amicitiam receptus, quem deſcribit elegantiſſime in Orat. in Piſonem, cap. 28. Vide de Græcis comitibus Auguſti Sueton. in ejus vita cap. 56, & Tiberii in ejus vita cap. 56. Vide quoque Juvenalem Græculos hos lepide deſcribentem, qui Romam veniebant, & omnes artes jactabant, Sat. III. v. 69. & ſeqq. *Græv.*

21 *Sine uxore*] Fulvia, quæ deinde nupſit Antonio: &, ut refert Dio lib. 47. allatum Ciceronis demortui caput conſputavit, linguam extraxit, acu crinali perforavit, antequam in Roſtris poneretur. *Abr.*

ctum eſt) neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

XI. Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, Judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico, quid reſpublica conſecuta ſit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil ſane id proſit Miloni, qui hoc fato natus eſt, ut ne ſe quidem ſervare potuerit, quin una rempublicam, voſque ſervaret. Si id jure non poſſet: nihil habeo quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſent, a corpore, a capite, a vita ſua propulſarent; non poteſtis hoc facinus improbum judicare, quin ſimul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententiis eſſe pereundum.

Quod ſi ita putaſſet: certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non ſemel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia ſe illi non jugulandum tradidiſſet. Sin hoc nemo veſtrum ita ſentit: illud jam in judicium venit, non, occiſuſne ſit, quod fatemur: ſed jure, an injuria: quod multis in cauſis ſæpe quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: & id eſt, quod ſenatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ ſint, incertum eſt. De hoc igitur latum eſt ut quæreretur. Ita & ſenatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto, quæſtionem tulit.

XII. Num quid igitur aliud in judicium venit, niſi uter utri inſidias fecerit? profecto nihil. Si hic illi: ut ne ſit impune. Si ille huic: tum nos ſcelere ſolvamur. Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Miloni feciſſe Clodium? Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. Itaque illud Caſſianum [22], *Cui*

22 *Itaque illud Caſſianum*, Cui bono fuerit, *in his perſonis valeat*] L. Caſſius fuit, ſicut jam ſæpe diximus, ſummæ vir ſeveritatis. Quoties quæſitor judicii alicujus eſſet, in quo quæreretur de homine occiſo, ſuadebat, atque etiam præibat judicibus, (hoc quod

Cui bono fuerit [23], in his perſonis valeat. Etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modo ut prætor eſſet non eo conſule, quo ſceleris nihil facere poſſet: ſed etiam ut his conſulibus prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at conniventibus certe, ſperaſſet ſe poſſe rempublicam eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipſe ratiocinabatur, nec, ſi poſſent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur: &, ſi vellent, fortaſſe vix poſſent, frangere hominis ſceleratiſſimi corroboratam jam vetuſtate audaciam.

An vero, Judices, vos ſoli ignoratis, vos hoſpites in hac urbe verſamini, veſtræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges (ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces urbis, & peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus, atque inuſturus? Exhibe, quæſo, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te ajunt eripuiſſe e domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium ſuſtuliſſe, ut præclarum inde munus, ac inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. Et adſpexit me illis quidem oculis [24], quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ [25].

XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſ-

quod Cicero nunc admonet) ut quæreretur, cui bono fuiſſet perire eum, de cujus morte quæreretur. Ob quam ſeveritatem, quo tempore Sex. Peduceus tribunus pl. criminatus eſt, L. Metellum pont. max. totumque collegium pontificum male judicaſſe de inceſtu virginum Veſtalium, quod unam modo Æmiliam damnaverat, abſolverat autem duas, Marçiam & Liciniam, populus hunc Caſſium creavit, qui de eiſdem virginibus quæreret: iſque & utraſque eas, & præterea complures alias, nimia etiam, ut exiſtimatio eſt, aſperitate uſus, damnavit. *Aſconius*.

23 *Cui bono fuerit*] Non, ut vulgo in ore eſt omnibus, id ſignificat, *ad quem uſum*? Sed, cui homini res fuerit bono, ſeu emolumento? *J. J. Gronov.* Obſerv. lib. IV. cap. 9.

24 *Et adſpexit me illis quidem oculis, quibus tunc ſolebat, cum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiæ*] Hic eſt Sex. Clodius, quem in argumento hujus orationis diximus corpus Clodii in Curiam attuliſſe, & ibi cremaſſe, eoque incenſo curiam conflagraſſe. Ideo lumen curiæ dicit. *Aſconius*. Fingit ſe arripere digreſſionis occaſionem ex tempore, & ex Clodii oculorum conjectu: ne domo præmeditata proferre videatur. *Abram.*

25 *Movet me quippe lumen Curiæ*] Jocus in ambiguo. Innuit enim Curiæ incendium, cum Sext. Clodium clariſſimum Senatorem vocare videatur. *Idem*.

Digitized by Google

miciſſimum multo crudelius etiam punitus es [26] , quam erat humanitatis meæ poſtulare ? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo , tu in publicum jeciſti : tu ſpoliatum imaginibus , exequiis , pompa , laudatione , infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum , nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti . Quam rem [27] etſi neceſſario feciſti , tamen , quoniam in meo inimico crudelitatem exprompſiſti tuam , laudare non poſſum , iraſci certe non debeo .

P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum metu proponi , & ſolutam fore videbatis , niſi eſſet is conſul , qui eam auderet , poſſetque conſtringere . Eum Milonem eſſe cum ſentiret univerſus populus Romanus , quis dubitaret ſuffragio ſuo , ſe metu , periculo rempublicam liberare ? [a] At nunc P. Clodio [b] remoto , uſitatis jam rebus enitendum eſt Miloni , ut tueatur dignitatem ſuam . Singularis illa huic uni conceſſa gloria , quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis , jam morte Clodii cecidit . Vos adepti eſtis , ne quem civem metueretis : hic exercitationem virtutis , ſuffragationem conſulatus , fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit . Itaque Milonis conſulatus , qui , vivo Clodio , labefactari non poterat , mortuo denique tentari cœptus eſt . Non modo igitur nihil prodeſt , ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni .

At valuit odium , fecit iratus , fecit inimicus , fuit ultor injuriæ , punitor doloris ſui . Quid , ſi hæc , non dico majora fuerunt in Clodio , quam in Milone , ſed in illo maxima , nulla in hoc ? quid vultis amplius ? Quid enim odiſſet Clodium Milo , ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ , præter hoc civile odium , quo omnes improbos odimus ? Ille erat ut odiſſet , primum defenſorem ſalutis meæ ; deinde vexatorem furoris , domitorem armorum ſuorum ; poſtremo etiam accuſatorem ſuum . Reus enim Milonis , lege Plotia , fuit Clodius ,

26 *Punitus es*] Pro , puniviſti , figurate : ut , *fabricatus eſt gladium* , pro , *fabricavit* . Quod utrumque Quintilianus , lib. IX. cap. 3. ad verborum figuras refert . *Manut.*

27 *Quam rem*] Alii legunt , *quare etſi nefarie feciſti* . Et ſane vix apparet quæ neceſſitas incubuerit id faciendi niſi forte dicamus Sextum populi tumultuantis inſania compulſum fuiſſe , ut & cadaver ejiceret , & Curiam incenderet . Vel ſenſus erit , *quam rem etſi P. Clodio , qui tibi erat neceſſarius , feciſti* . Abram.

a Vict. Man. Grut. *At non* , P. *Clodio*

b Vict. Man. Lamb. *mortuo*

Digitized by Google

dius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium illius, &, in homine injuſto, quam etiam juſtum?

XIV. Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius, conſuetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, Judices? cum mœrentibus vobis urbe ceſſi, judiciumne timui? non ſervos, non arma, non * vim? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi ei fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat; & mihi, Judices, in cauſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima [28], etiam judicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis meos cives, meis conſiliis, periculiſque ſervatos, pro me objici nolui.

Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, pene interfici ſervorum manu, cum mihi adeſſet: qua in turba C. Vibienus, ſenator, vir optimus, cum hoc cum eſſet una, ita eſt mulcatus, ut vitam amiſerit. Itaque quando illius poſtea ſica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompejo eſt [29]: hæc iſtam Appiam, viam monumentum ſui nominis, nece

* Vict. Man. Lamb. *vim intentavit?* & omittunt, *judiciumne timui?*

28 *Aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima*] Alii aliter leguot. Ferratius delet *nec*, & ſic interpretatur: „ Cauſa de Conjuratis *interfectis* videbatur mala, ſed erat „ cauſa ſenatus, qui eos puniri voluerat. „ De Conjuratis *deprehenſis*, præclariſſima „ erat, & mea, qui deprehenderam. Neutra in cauſa erat, quod timerem. Poteſt „ tameo, ni fallor, ſervari *nec*. Hoc enim totum irooice dictum. *Olivetus*.

29 *Quando illius poſtea ſica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego objicì vos pro me paſſus non ſum: hæc inſidiata Pompejo eſt*] Maoifeſtum eſt pertinere ad id tempus, quo, poſt rogationem a P. Clodio in eum promulgatam, urbe ceſſit. Quare dicat, *Inſidiata Pompejo eſt*; fortaſſis quæratis: Piſone & Gabinio Coſſ. pulſo Cicerone in exilium, cum III. Idus Sext. Pompejus in ſenatum venit, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eaque ad Gabioium conſulem delata, dictum eſt, ſervo imperatum a P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus ſtatim domum rediit: ex eo * domi tenus obſeſſus eſt etiam a liberto Clodii Damione, ut ex actis ejus temporis cognovi: in quibus xv. Kal. Sept. L. Novius tribunus pl. collega Clodii, cum Damio adverſum Flavium prætorem appellaret tribunos, & tribuni de appellatione cognoſcerent, ita ſententiam dixit: Et hoc apparitore Publii Clodii vulneratus ſum: & hominibus armatis præſidiis diſpoſitis a republica remotus ſum. Cneus Pompejus obſeſſus eſt. Cum appeller, non utar ejus exemplo quem vitupero: & judicium tollam, & reliqua de interceſſione. *Aſconius*.

* *Domi tenus*] Fortaſſe, *domitenue*. Quid enim hoc eſt ſic disjunctum? At *domitenue*

eſt

Papirii cruentavit [30] : hæc , hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me : nuper quidem , ut ſcitis , me ad regiam pene confecit [31] .

Quid ſimile Milonis ? cujus vis omnis hæc ſemper fuit , ne P. Clodius , cum in judicium detrahi non poſſet , vi oppreſſam civitatem teneret . Quem ſi interficere voluiſſet , quantæ, quoties occaſiones , quam præclaræ fuerunt ? Potuitne , cum domum ac deos penates ſuos , illo oppugnante , defenderet , jure ſe ulciſci ? Potuitne , cive egregio & viro fortiſſimo , P. Sextio , collega ſuo , vulnerato ? Potuitne , Q. Fabricio , viro optimo , cum de reditu meo legem ferret , pulſo , crudeliſſima in foro cæde facta ? Potuitne , L. Cæcilii , juſtiſſimi fortiſſimique prætoris , oppugnata domo [32] ? Potuitne illo die , cum eſt lata lex de me ? cum totius Italiæ concurſus , quem mea ſalus concitarat , facti illius gloriam libens agnoviſſet : ut ,

etiam

eſt is , qui ſe domi vel domo tenet , qui domum tenet & ſervat . Vox compoſita , ut *domiducus* , *domiporta* , *domiſeda* , &c. Vide Baſilii Fabri Theſaurum , verbo *Domus* . Oliverius.

30 *Hac iſtam Appiam viam , monumentum nominis ſui , nece Papirii cruentavit*] Pompejus poſt triumphum Mithridaticum , Tigranis filium in catenis depoſuerat apud Flavium ſenatorem : qui poſtea cum eſſet prætor eodem anno , quo tribunus pl. Clodius , petiit ab eo Clodius ſuper cœnam , ut Tigranem adduci juberet , ut eum videret . Adductum collocavit in convivium , dein Flavio non reddidit : Tigranem dimiſit , & habuit extra catenas , nec repetenti Pompejo reddidit : poſtea in navem depoſuit : & cum profugeret , ille tempeſtate delatus eſt Antium . Illico , ut deduceretur ad ſe , Clodius Sex. Clodium , de quo ſupra dixi , miſit , qui eum reduceret . Flavius quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus eſt . Ad quartum lapidem ab urbe pugna facta eſt : in qua multi ex utraque parte ceciderunt ; plures tamen ex Flavii , inter quos & M. Papitius eques Romanus publicanus , familiaris Pompejo . Flavius ſine comite Romam vix perfugit . *Aſc.*

31 *Hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me . Nuper quidem , ut ſcitis , me ad Regiam pene confecit*] Quo die periculum hoc adierit , ut Clodius eum ad Regiam pene confecerit , nuſquam plane inveni . Non tamen adducor , ut putam Ciceronem mentitum , præſertim cum adjiciat , *ut ſcitis*. Sed videtur mihi loqui de eo die , quo conſulibus Domitio , & Meſſala , qui præceſſerant eum annum , cum hæc oratio dicta eſt , inter candidatorum Hypſæi & Milonis manus in via Sacra pugnatum eſt , multique ex Milonis ex improviſo ceciderunt . De cujus diei cæde & periculo ſuo ut putem loqui eum , facit & locus pugnæ ; nam in Sacra via traditur commiſſa , in qua eſt Regia ; & quod affuerunt cum candidatis ſuffragatores , Milonis Cicero , Hypſæi Clodius . *Idem* .

32 *Potuitne L. Cæcilii , juſtiſſimi fortiſſimique prætoris , oppugnata domo*] L. Cæcilius Rufus , de quo dicitur , prætor fuit P. Lentulo Spinthere , Q. Metello nepote Coſſ. quo anno Cicero reſtitutus eſt . Is cum faceret ludos Apollinares , ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt , ut omnes , qui in theatro ſpectandi cauſa conſederant , pellerentur . De oppugnata domo nuſquam adhuc legi . Pompejus tamen , cum defenderet Milonem apud populum , de vi accuſante Clodio , obſtitit . Et legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro quarto de vita ejus , oppreſſum a Clodio L. Cæcilium prætorem . *Idem* .

Digitized by Google

etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua vindicaret?

XV. Atqui erat id temporis clariſſimus & fortiſſimus conſul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor ſceleris illius, propugnator ſenatus, defenſor veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſenſus, reſtitutor ſalutis meæ: ſeptem prætores, octo tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei: Cn. Pompejus auctor & dux mei reditus, illius hoſtis: cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea graviſſimam & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum Romanum cohortatus eſt: qui, cum de me decretum Capuæ fecit, ipſe, cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio mei: quem qui tum interemiſſet, non de impunitate ejus, ſed de præmiis cogitaretur.

Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem [33] impetus factus eſt: quæ tum non modo occaſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius [34] ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, graviſſimamque adoleſcens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſime ſuſcepiſſet, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? cum ſe ille fugiens in ſcalarum tenebras abdidiſſet, magnum Miloni fuit conficere illam peſtem nulla ſua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cum ille vi in ſepta [35] irruiſſet, gladios deſtringendos, lapides jaciendos curaſſet, deinde ſubito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tibe-

33 *Pompejum pro Milone dicentem*] Vide Epiſt. ad Q. Fratrem, II. 3. & Fam. I. 5.

34 *Cum M. Antonius*] Difficile eſt expedire quam M. Antonius reipublicæ partem ſuſceperit: niſi ſi fortaſſe Clodio, *cum Coloniam*, vel, ut alii malunt, *Collinam novam, delectum perditiſſimorum ſcriberet civium*, ut dictum eſt initio narrationis, ei ſe oppoſuit M. Antonius, cumque jure & legibus huic delectum impedire non poſſet, ferro conatus eſt occidere. Vide Philipp. II. 9. *Abram.*

35 *Septa*] In comitiis repagula quædam erant tum in campo, tum in foro, quibus multitudo arcebatur. Suffragium autem laturi intromittebantur. *Hotom.*

Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute ſua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non eſt auſus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præſertim, Judices, cum honoris ampliſſimi contentio, & dies comitiorum ſubeſſet: quo quidem tempore (ſcio enim, quam timida ſit ambitio, quantaque & quam ſollicita cupiditas conſulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, ſed etiam quæ obſcure cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam falſam, fictam, levem perhorreſcimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, ſenſuſque civium: qui non modo improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam in recte factis ſæpe faſtidiunt.

Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin ſe ille, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, Judices: quis ignorat, maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus eſt facti, aut præclari, aut certe neceſſarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam fors dedit judices. Vos ex M. Favonio audiſtis, Clodium ſibi dixiſſe, & audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos poteſtis dubitare, quid fecerit?

XVII. Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equi-

Digitized by Google

quidem modo. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia noſſe, negotii nihil erat. Vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata [36]: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergo illi ne cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non cauſa ſolum, ſed etiam neceſſitas fuit.

Quid, ſi, ut ille ſcivit, Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo ne ſuſpicari quidem potuit?

Primum quæro, qui ſcire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium, niſi T. Patinam, familiariſſimum ſuum, rogaſſet, ſcire potuit, illo ipſo die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime ſcire poſſet: omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? Quæſierit ſane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum. Dixit C. Caſſinius, cognomento Schola, Interamnis, familiariſſimus & idem comes P. Clodii: cujus jampridem teſtimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe [37]: ſed ſubito ei eſſe nuntiatum, Cyrum architectum eſſe mortuum: itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius.

XVIII. Videte, Judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non

meum

36 *At quo die? Quo, ut ante dixi, fuit inſaniſſima concio, ab ipſius mercenario tribuno pl. concitata*] Hoc ſignificat, eo die, quo Clodius occiſus eſt, concionatum eſſe mercenarium ejus Tribunum pl. Sunt autem concionati eo die, ut ex actis apparet, C. Salluſtius, & Q. Pompejus, utrique & inimici Milonis, & ſatis inquieti. Sed videtur mihi Q. Pompejum ſignificari. Nam ejus ſeditioſior fuit concio. *Aſcon.*

37 *Dixit C. Caſſinius Interamnis, familiariſſimus, & idem comes Clodii, P. Clodium illo die Albæ manſurum*] Fuit hic Caſſinius, apud quem Clodius manſiſſe Interamnæ videri volebat, qua nocte deprehenſus eſt in Cæſaris domo, cum ibi in operto virgines pro populo Romano ſacra facerent. *Idem.*

meum quoque agam negotium) ſcitis , Judices , fuiſſe , qui in hac rogatione ſuadenda dicerent , Milonis manu cædem eſſe factam , conſilio vero majoris alicujus . Videlicet me latronem , ac ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant [38]. Jacent ſuis teſtibus ii , qui Clodium negant eo die Romam , niſi de Cyro audiſſet , fuiſſe rediturum . Reſpiravi : liberatus ſum : non vereor , ne , quod ne ſuſpicari quidem potuerim , videar id cogitaſſe .

Nunc perſequar cætera ; nam occurrit illud : Igitur ne Clodius quidem de inſidiis cogitavit , quoniam fuit in Albano manſurus , ſi quidem exiturus ad cædem e villa non fuiſſet . Video enim illum , qui dicitur de Cyri morte nuntiaſſe , non id nuntiaſſe , ſed Milonem appropinquare . Nam quid de Cyro nuntiaret , quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem ? Una fui : teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio : teſtamentum autem palam fecerat , & illum heredem , & me ſcripſerat . Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquiſſet , eum mortuum poſtridie hora decima denique ei nuntiabatur ?

XIX. Age , ſit ita factum : quæ cauſa , cur Romam properaret ? cur in noctem ſe conjiceret ? quid afferebat cauſa feſtinationis [39] ? Quod heres erat ? Primum erat nihil , cur properato opus eſſet : deinde : ſi quid eſſet , quid tandem erat , quod ea nocte conſequi poſſet ; amitteret autem , ſi poſtridie mane Romam veniſſet ? Atque , ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius , quam expetendus fuit : ſic Miloni , cum inſidiator eſſet , ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat ,

38 *Scitis , Judices , fuiſſe , qui in hac rogatione ſuadenda dicerent , Milonis manu cædem eſſe factam , conſilio vero majoris alicujus . Me videlicet latronem & ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant*] Q. Pompejus Rufus , & Salluſtius tribuni fuerunt , quos ſignificat . Hi enim primi de ea lege ferenda populum hortati ſunt , & dixerunt , manu Milonis occiſum eſſe Clodium , conſilio vero majoris alicujus . *Idem* .

39 *Quid afferebat cauſa feſtinationis*] Si ſubſcriberent libri , amplecterer lectionem , quam non Victorius ſolum eſt amplexus , ſed quam præ ſe fert Aſcenſiana , Cratandri , & Hervagiana , *Quid adferebat feſtinatio* ? Quid adferebat emolumenti , aut utilitatis feſtinatio ? *Cauſa* ſæpiſſime eſt prætextus . Hæc igitur erit ſententia vulgatæ lectionis , *cauſa feſtinationis quid adferebat* ? Prætextus iſte Romam properanti quid tibi proderat ? quem fructum ex illa feſtinatione capiebam ? Sed vulgatam ſanam eſſe non credo . *Grav.* Sic opinor poſſe emendari : *Quid afferebat* cauſam *feſtinationis* ? Anonymus .

Digitized by Google

bat, ſubſidendum [40], atque expectandum fuit. Noctu invidioſo & pleno latronum in loco occidiſſet. Nemo ei neganti non credidiſſet, quem eſſe omnes ſalvum, etiam confitentem, volunt. Suſtinuiſſet hoc crimen primum ipſe ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicaſſet, neque cæca nox oſtendiſſet Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quod niſi ſciret Milo [41] illum Ariciæ fuiſſe [42], ſuſpicari tamen debuit, eum, etiam ſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, deverſurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa reſideret: nec eo in loco ſubſedit, quo ille noctu venturus eſſet?

Video adhuc conſtare omnia, Judices: Miloni etiam utile fuiſſe Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis: odium fuiſſe illius in hunc acerbiſſimum, in illum hujus nullum: conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiatam Miloni, & prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuiſſe: hujus iter neceſſarium; illius etiam potius alienum: hunc præ ſe tuliſſe, ſe illo die Roma exiturum; illum eo die ſe diſſimulaſſe rediturum: hunc nullius rei mutaſſe conſilium; illum cauſam mutandi conſilii finxiſſe: huic, ſi inſidiaretur, noctem prope urbem expectan-

40 *Atque ut illi nocturnus adventus vitandus fuit, ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſidendum, &c.*] Via Appia eſt prope urbem monumentum Baſili, qui locus latrociniis fuit perquam infamis: quod ex aliis quoque multis intelligi poteſt. *Aſc.*

41 *Quod niſi ſciret Milo*] Legunt alii, *Quod ut ſciret*. Libenter legerim, *Quid, ſi ſciret*. Ut vocem *diverſurum* interrogationis nota ſubſequatur. Vel, quod magis arridet, *Quod, ſi ſciret*, &c. *Abram.* Erfurtenſis ſane & Lambini vetus codex, *Quod ut ſciret Milo*; quæ ſcriptura non eſt repudianda. *Ut* accipitur, ut ſæpius *ut ut*, pro quamvis, licet. Quamvis id ſciret Milo, &c *Grævius*.

42 *Ariciæ fuiſſe*] Senſus eſt: Milo vel ignoravit diſceſſiſſe Clodium Aricia, ſicque non eſt profectus eo conſilio, ut Aricia redeuntem interficeret: vel ſcivit, adeoque potuit ſuſpicari, Clodium diverſurum ad Albanum villam ſuam, quæ erat prope viam. Cur igitur non occurrit Clodio inter Ariciam & Albanum? *Ferr.*

dam ; illi , etiam ſi hunc non timeret , tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum .

XX. Videamus nunc id , quod caput eſt : locus ad inſidias ille ipſe , ubi congreſſi ſunt , utri tandem fuerit aptior . Id vero , Judices , etiam dubitandum , & diutius cogitandum eſt? Ante fundum Clodii : quo in fundo , propter inſanas illas ſubſtructiones , facile mille hominum verſabatur [43] valentium. Edito adverſarii , atque excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat Milo , & ob eam rem eum locum ad pugnam potiſſimum elegerat ? an in eo loco eſt potius expectatus ab eo , qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitarat ? Res loquitur , Judices , ipſa : quæ ſemper valet plurimum .

Si hæc non geſta audiretis , ſed picta videretis : tamen appareret uter eſſet inſidiator , uter nihil cogitaret mali , cum alter veheretur in rheda penulatus , una ſederet uxor . Quid horum non impeditiſſimum ? veſtitus , an vehiculum , an comes ? quid minus promptum ad pugnam , cum penula irretitus , rheda impeditus , uxore pene conſtrictus eſſet ? Videte nunc illum , primum egredientem e villa , ſubito ; cur ? veſperi ; quid neceſſe eſt ? tarde ; qui convenit , id præſertim temporis ? Devertit in villam Pompeji . Pompejum ut videret ? ſciebat in Alſienſi [44] eſſe . Villam ut perſpiceret ? millies in ea fuerat . Quid ergo erat moræ , & tergiverſationis ? Dum hic veniret , locum relinquere noluit .

XXI. Age nunc , iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate . Semper ille antea cum uxore : tum ſine ea . Nunquam non in rheda : tum in equo . Comites Græculi , quocunque ibat , etiam cum in caſtra Etruſca properabat [45] : tum nugarum in comitatu nihil . Milo , qui nunquam ,

43 *Mille hominum verſabatur*] Vide Gronovium , lib. I. de Seſtertiis , cap. 10 , ubi erudite oſtendit , *mille* non eſſe χιλιάδα , ut ſtatuebant Gellius & Macrobius , nec *mille hominum* dictum eſſe conjunctione ſubſtantivi cum ſubſtantivo , ſed adjectivi cum ſubſtantivo , nec nominativi cum genitivo , ſed duorum genitivorum ; intelligi autem nominativum , *multitudo* , vel *numerus* , vel *manus* , ut integre apud Maronem : *Sub quo mille manus juvenum*. Gravius.

44 *In Alſienſi*] Alſium oppidum fuit in Etruria , ut auctor eſt Plinius , libro III , cap. 5. in cujus territorio villam habuiſſe videtur Pompejus. *Abram.*

45 *Comites Græculi , quocunque ibat , etiam cum in caſtra Etruſca properabat*] Sæpe objicit Clodio Cicero , ſocium eum conjurationis Catilinæ fuiſſe. Quam rem nunc quoque reticens oſtendit . Fuerat enim opinio , ut Cati-

quam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi ut virum a viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec vero ſic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. Semper ille & quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, & quanto illi odio eſſet, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam & pene addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio & ſine cuſtodia projiciebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui ſæpe ſpoliantem jam & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. Adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cum a tergo hoſtem intercluſum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos ira, vitamque domini deſperantes cum incidiſſet, hæſit in iis pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non poſſent: ne tormentis cogerentur occiſum eſſe a ſervis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæſtio eſt, juris in judicio.

XXII. Quod igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miſerit, ſi id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata eſt, non libertate ſolum, ſed eriam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod

 enim

Catilina ex urbe profugerat in caſtra Manlii centurjonis, qui tum in Etruria ad Fæſulas exercitum ei comparabat, Clodium ſubſequi eum voluiſſe, & cœpiſſe, tum dein mutato conſilio in urbem rediſſe. *Aſc.*

enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? Etſi id quidem non tanti eſt, quam quod propter eoſdem non ſanguine & vulneribus ſuis, crudeliſſimi inimici mentem oculoſque ſatiavit. Quos niſi manumiſiſſet, tormentis etiam dedendi fuiſſent, conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleſte ferat, quam, etiam ſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum.

Sed quæſtiones urgent Milonem, quæ ſunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibuſnam de ſervis? rogas? de P. Clodii. Quis eos poſtulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid poteſt agi ſeverius? De ſervis nulla quæſtio eſt in dominos, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. Proxime deos acceſſit Clodius [46], propius quam tum, cum ad ipſos penetrarat [47]: cujus de morte, tanquam de cæremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum, & dominis morte ipſa triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cum quæritur, verum inveniri poteſt?

Age vero, quæ erat, aut qualis quæſtio? Heus tu Ruſcio (verbi cauſa) caveſis mentiare. Clodius inſidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæſtione certius? Subito abrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur a cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penes accuſatorem cum fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod ſi nondum ſatis cernitis, cum res ipſa tot, tam claris argumentis, ſigniſque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conſcientia exanimatum, Romam revertiſſe: recor-

46 *Proxime ad deos acceſſit Clodius*] Cujus de ſervis ita quæritur, ut ſi cæremoniæ deorum violatæ eſſent. *Manutius*.

47 *Cum ad ipſos penetrarat*] Feſtive tempus illud deſcribit, cum ingreſſus eſt Clodius muliebri veſtitu, ſtupri cauſa, ad ſacra Bonæ Deæ. *Idem*.

Digitized by Google

cordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingreſſus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero ſe populo ſolum, ſed etiam ſenatui commiſit: neque ſenatui modo, ſed etiam publicis præſidiis, & armis: neque his tantum, verum etiam ejus poteſtati, cui ſenatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui ſe nunquam hic profecto tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret; præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, Judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerint: & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarint.

Neque vero ſine ratione certa, cauſa Milonis ſemper a ſenatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An vero obliti eſtis, Judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis ſermones & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam eſſe rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putaſſe, ut æquo animo patria careret, cum ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin, cum ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur. Ergo illa falſa fuerunt: quæ certe vera extitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſte, vereque defendere.

XXIV. Quid, quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conſcientia perculiſſent, ut ſu-

ſuſtinuit, dii immortales! Suſtinuit? immo vero ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. Scutorum, gladiorum, frenorum, ſparorum [48], pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolum, ſed pene credita: nec ante repudiata ſunt, quam quæſita.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeji: ſed dicam, ut ſentio, Judices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quin etiam audiendus ſit popa Licinius, neſcio quis, de circo maximo: ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe de interficiendo Cn. Pompejo conjuraſſe: deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nuntiavit. Arceſſor in primis. De amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. Non poteram in illius mei, patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen credi popæ: ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea ſolum, quæ timenda erant, ſed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi & fortiſſimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco [49], nemo ſenſerat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompejum, præſtantiſſima virtute civem, timidum ſuſpicari: diligentiam, tota republica ſuſcepta, nimiam nullam putabam. Frequentiſſimo ſenatu nuper in Capitolio ſenator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſſe diceret. Nudavit ſe

in

48 *Sparorum*] Nonnius de genere armorum: *Sparus telum agreſte*. Abram.

49 *Tam celebri loco*] Habitabat enim Cæſar, a quo tempore pontifex max. creatus eſt, in ſacra via, in domo publica: cum ante pontificatum in Suburra modicis ædibus habitaſſet. *Suetonius*.

in ſanctiſſimo templo, quoniam vita talis & civis & viri fidem non faciebat, niſi, eo tacente [50], res ipſa loqueretur.

XXV. Omnia falſa, atque inſidioſe ficta comperta ſunt. Quod ſi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire poſſis) tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus [51]. Si Milonem times, ſi hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, ſi Italiæ delectus, ut nonnulli conquiſitores [52] tui dictitant, ſi hæc arma, ſi Capitolinæ cohortes, ſi excubiæ, ſi vigiliæ, ſi delecta juventus, quæ tuum corpus domumque cuſtodit, contra Milonis impetum armata eſt, atque illa omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, ſi quidem in hunc unum & præſtantiſſimus dux electus, & tota reſpublica armata eſt. Sed

50 *Niſi eo tacente*] Miror Lambinum hic non recepiſſe veriſſimam ſcripturam veteris codicis, in quo eſt, *ut eo tacente res*, quam didicit ex Fabritio, ut ejus editionis margines oſtendunt. *Niſi*, hic ferri non poteſt. *Grævius*.

51 *Non jam hoc Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello, & ea voce, ut me exaudire poſſis) tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus*] Diximus in argumento orationis hujus, Cn. Pompejum ſimulaſſe ſe timere, ſeu plane timuiſſe Milonem, & ideo ne domi quidem ſuæ, ſed in hortis ſuperioribus ante judicium manſiſſe, ita ut villam quoque præſidio militum circumdaret. *Q. Pompejus* tribunus pl. qui fuerat familiariſſimus omnium P. Clodio, & ſectam ſuam ſequi ſe palam profitebatur, dixerat in concione paucis poſt diebus, quam Clodius erat occiſus: *Milo dedit, quem in curia cremaretis: dabo, quem in Capitolio ſepeliatis*. In eadem concione idem dixerat (habuit enim eam a. d. VIII. Kal. Febr. cum Milo pridie, id eſt, VII. Kal. Febr. venire ad Pompejum in hortos ejus voluiſſet) Pompejum ei per hominem propinquum miſiſſe, ne ad ſe veniret. Prius etiam quam Pompejus tertium conſul crearetur, tres tribuni, Q. Pompejus Rufus, C. Salluſtius Criſpus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus ſuis magnam invidiam Miloni propter Clodium excitarent, produxerant ad populum Cn. Pompejum, & ab eo quæſierant, num ad eum delatum eſſet illud quoque indicium, ſuæ vitæ inſidiari Milonem. Reſponderat Pompejus, Licinium quendam de plebe, ſacrificulum, qui ſolitus eſſet familias purgare, ad ſe detuliſſe, ſervos quoſdam Milonis, itemque libertos comparatos eſſe ad cædem ſuam: nomina quoque ſervorum edidiſſe: ad Milonem miſiſſe, ut eos in poteſtate ſua haberet: a Milone reſponſum eſſe, ex iis ſervis, quos nominaſſet, partim neminem ſe unquam habuiſſe, partim manumiſiſſe. Dein, cum Licinium apud ſe haberet, Lucium quendam de plebe ad corrumpendum judicem veniſſe: qua re cognita, in vincula eum publica a ſe conjectum. Decreverat enim ſenatus, ut cum interrege & tribunis pl. Pompejus daret operam, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ob has ſuſpiciones Pompejus in ſuperioribus hortis ſe continuerat, deinde ex S. C. delectu per Italiam habito cum rediſſet, venientem ad ſe Milonem unum omnium non admiſerat. Item, cum ſenatus in porticu Pompeji haberetur, ut Pompejus poſſet intereſſe, unum tum excuti prius, quam in ſenatum intraret, juſſerat. Hæ ſunt ſuſpiciones, quas dicit ſe Cicero pertimeſcere. *Aſconius*.

52 *Conquiſitores*] Qui delectui habendo, conſcribendoque exercitui præerant. *Ferr.*

Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras & labantes, ut eas his armis ſanares & confirmares, eſſe commiſſas? Quod ſi Miloni locus datus eſſet; probaſſet profecto tibi ipſi, neminem unquam hominem homini cariorem fuiſſe, quam te ſibi: nullum ſe unquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa teterrima peſte ſæpiſſime pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe a te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe; te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret: ſi tibi ita penitus inhæſiſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia a delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patria, is, qui ita natus eſt, & ita conſuevit; te, Magne, tamen anteſtaretur [53], quod nunc etiam facit.

Vide, quam ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quam vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu, ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatis (qui quam crebro accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres.

Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum, cum ſenatus ei commiſerit, ut videret, *Ne quid reſpublica detrimenti caperet*: quo uno verſiculo ſatis armati ſemper conſules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? Satis judicatum eſt a Pompejo,

53 *Anteſtaretur*] *Anteſtari* dicebantur ii, qui cum in jus quempiam vocarant, præſentes apprehenſa auricula monebant, uti meminiſſent eum in jus vocatum, &, cum opus eſſet, id teſtarentur. Vide Turnebum lib. decimo tertio Adverſar. cap. vigeſimo ſeptimo. *Abram.*

pejo, ſatis, falſo iſta conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego ſentio, Milonem abſolvi a vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret.

Quod vero in illo loco, atque illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet: ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam [54] licere vobis, quod ſentiatis, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, Judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, tamque veſtri ſenſus ignarus atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri glorioſe liceret: Occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloria: ſed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio ſenatus ſollemnes religiones expiandas ſæpe cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, ſingulari virtute & gloria civem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incen-

54 *Contra heſternam concionem illam*] Idem T. Munacius Plancus, ut ſæpe diximus, poſt audita & obſignata teſtium verba, dimiſſoſque interim judices, vocata concione cohortatus erat populum, ut clauſis tabernis poſtero die ad judicium adeſſet, nec pateretur elabi Milonem. *Aſcon.*

dit, ut memoriam publicam recenſionis, tabulis publicis impreſſam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini: qui non calumnia litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis [55] alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolum Etruſcos, (eos enim penitus contempſerat) ſed hunc Q. Varium, virum fortiſſimum atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis & decempedis villas multorum, hortoſque peragrabat: qui Janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui, cum ab equite Romano ſplendidiſſimo & forti viro, T. Pacuvio, non impetraſſet, ut inſulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta, atque arenam convexit, dominoque trans ripam inſpectante non dubitavit ædificium extruere in alieno: Qui huic T. Furfanio, cui viro? dii immortales!, (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adoleſcente Aponio dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum, qua invidia huic eſſet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidiſſima gratia, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modo veſtibulo privaret, ſed omni aditu, & limine.

XXVIII. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi æquabiliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos, in ſuos irruebat: ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut * ferre imperium, ſi id ille nactus eſſet? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos ſe potius

55 *Sacramentis*] Sacramento contendere, eſt, depoſita apud pontificem pecunia litigare. Varro, lib. v. Ling. Lat. & Aſconius in Verrem, lib. 1. *Manutius*.

* Grut. *ferre? Imperium ſi ille nactus eſſet, (omitto .... feceratis*

tius mitteret, quam in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias. Pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, & a conjugibus veſtris nunquam ille effrenatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota ſunt omnibus? quæ tenentur? ſervorum exercitus illum in urbe conſcripturum fuiſſe, per quos totam rempublicam, reſque privatas omnium poſſideret?

Quamobrem, ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeſte, quæſo, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro & hac dextera a cervicibus veſtris repuli; per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: eſſet vero timendum [56], quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuiſſe, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affeciſſe, & dicat, & ſentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam.

Mandate hoc memoriæ, Judices. Spero multa vos, liberoſque veſtros in republica bona eſſe viſuros. In his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, & quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ipſo ſummo viro conſule, compreſſa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent?

XXIX. Non timeo, Judices, ne odio inimicitiarum mea-

 rum

56 *Eſſet vero timendum*] Ironice dictum. Particula *vero* ſervit ironiæ, ut monet Servius, Æneid. lib. IV. verſ. 93. *Abram.*

Digitized by Google

rum inflammatus , libentius hæc in illum evomere videar , quam verius . Etenim etſi præcipuum eſſe debebat ; tamen ita communis erat omnium ille hoſtis , ut in communi odio pene æqualiter verſaretur odium meum . Non poteſt dici ſatis, ne cogitari quidem , quantum in illo ſceleris , quantum exitii fuerit . Quin ſic attendite , Judices : nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii . Fingite animis : liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ ; & quæ volunt , ſic intuentur , ut ea cernimus , quæ videmus . Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ , ſi poſſim efficere , ut Milonem abſolvatis , ſed ita , ſi P. Clodius revixerit . Quid vultu extimuiſtis , quonam modo ille vos vivus afficeret , qui mortuus inani cogitatione percuſſit ? Quid ? ſi ipſe Cn. Pompejus , qui ea virtute ac fortuna eſt , ut ea potuerit ſemper , quæ nemo præter illum : ſi is , inquam , potuiſſet , aut quæſtionem de morte P. Clodii ferre , aut ipſum ab inferis excitare ; utrum putatis potius facturum fuiſſe ? Etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis evocare , propter rempublicam non feciſſet . Ejus igitur mortis ſedetis ultores , cujus vitam , ſi putetis per vos reſtitui poſſe , nolitis : & de ejus nece lata quæſtio eſt , qui ſi eadem lege reviviſcere poſſet , lata lex nunquam eſſet . Hujus ergo [a] interfector qui eſſet , in confitendo ab iiſne pœnam timeret , quos liberaviſſet ?

Græci homines deorum honores tribuunt iis viris , qui tyrannos necaverunt . Quæ ego vidi Athenis ? quæ aliis in urbibus Græciæ ? quas res divinas talibus inſtitutas viris ? quos cantus ? quæ carmina ? prope [b] ad immortalitatis & religionem , & memoriam conſecrantur . Vos tanti conſervatorem populi , tanti ſceleris ultorem , non modo honoribus nullis aſficietis , ſed etiam ad ſupplicium rapi patiemini ? Confiteretur , confiteretur , inquam , ſi feciſſet , & magno animo & libente ſe feciſſe , libertatis omnium cauſa . Quod ei certe non confitendum modo fuiſſet , verum etiam prædicandum .

XXX. Etenim , ſi id non negat , ex quo nihil petit , niſi ut

a Vict. Man. *interfector non eſſet , etiam confitendo , ab iis impetraturus , ne pœnam*
b Lamb. *immortalitatem religione & memoria*

ut ignoſcatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi vero gratius putat eſſe vobis, ſui ſe capitis, quam veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cum præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos. Si factum vobis non probaretur, (quanquam qui poterat ſalus ſua cuique non probari?) ſed tamen ſi minus fortiſſimi viri virtus civibus grata cecidiſſet: magno animo conſtantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid eſſet ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem cæteri lætarentur?

Quanquam hoc animo ſemper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque, & invidiam noſtram putaremus. Nam quæ mihi ipſi tribuenda laus eſſet, cum tantum in conſulatu meo pro vobis ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quod conabar, ſine maximis dimicationibus meis me eſſe auſurum arbitrarer? Quæ mulier ſceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſita invidia, morte, pœna, qui nihilo ſegnius rempublicam defendit, is vir vere putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat.

Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi: &, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, Judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales ſibi deberi putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſſe ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cæli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia, qui ſacra, qui cæremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſime coluerunt, & nobis, ſuis poſteris, prodiderunt.

XXXI. Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque

atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, Judices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commoſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe.

Vos enim jam, Albani tumuli [57] atque luci, vos, inquam, imploro atque teſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales, quas ille præceps amentia, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris [58] ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro & ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſtis: vobis illæ vobis veſtro in conſpectu feræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt. Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sextii Galli, in primis honeſti & ornati

ornati

57 *Vos enim jam Albani tumuli*] Quintilianus, XII. 10. *Hic orator*, inquit, *& defunctos excitabit, ut Appium Cæcum: apud hunc & patria ipſa exclamabit, aliquemque* (ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in ſenatu) *alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi ſuperlationum quoque eriget*. Quæ Charybdis tam vorax? *&c.* Oceanus medius fidius ipſe. *Nota ſunt enim jam ſtudioſis hæc lumina. Hic Deos ipſos in congreſſum prope ſuum, ſermonemque deducet:* Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales. Idem lib. VII. cap. 2. *Averſus quoque a judice ſermo, qui dicitur ἀποστροφὴ, mire movet: ſive adverſarios invadimus:* Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharſalica gladius agebat? *Sive ad invocationem aliquam convertimus:* Vos enim jam ego, Albani tumuli, atque luci. *P. Manut.*

58 *Latiaris*] Vide Plin. XXXIV. 7.

Digitized by Google

ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu atque ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret, & pateretur. Polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatus graviſſima decreta perfregerat: pecunia ſe palam a judicibus redemerat: vexarat in tribunatu ſenatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtarat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejecerat; inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent [59]: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipſum illum, qui poterat obſtare, * novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam ſuam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat.

XXXIII.

59 *Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent*] Significaſſe jam puto nos, fuiſſe inter leges P. Clodii, quas ferre propoſuerat, eam quoque, qua libertini, qui non plus quam in urbanis tribubus ſuffragium ferebant, poſſent in ruſticis quoque tribubus, quæ propriæ ingenuorum ſunt, ferre. *Aſconius*.

* Vict. Man. Lamb. *Cn. Pompejum novo*

XXXIII. Hic, dii immortales! ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat [60]. An conſules in prætore coercendo fortes fuiſſent? Primum Milone occiſo habuiſſet ſuos conſules. Deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem [61] crudeliſſime vexatum eſſe meminiſſet? Oppreſſiſſet omnia, poſſideret, teneret: lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremo, niſi eum dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

An ille prætor, ille vero conſul, ſi modo hæc templa atque ipſa mœnia ſtare eo vivo tamdiu, & conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri a multitudine imperita, quanquam eſſet miſerum id ipſum, ſed ab uno: qui cum tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

Et ſunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? & qui ab eo ſpirante forum putent potuiſſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſe-

60 *Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat*] Significat id tempus, quo P. Clodius, cum adhuc quæſtor deſignatus eſſet, intravit eo, ubi ſacrificium pro populo Romano fiebat. Quod factum notatum erat a ſenatu, decretumque ut extra ordinem judicium fieret. *Idem*.

61 *Conſularem*] Ciceronem.

inſepulti ? niſi vero ſuſtinuiſtis eos , qui cum facibus ad curiam cucurrerunt , cum facibus ad Caſtoris , cum gladiis toto foro volitarunt . Cædi vidiſtis populum Romanum , concionem gladiis diſturbari , cum audiretur ſilentio M. Cælius , tribunus plebis , vir & in republica fortiſſimus , & in ſuſcepta cauſa firmiſſimus , & bonorum voluntati , & auctoritati ſenatus deditus, & in hac Milonis ſive invidia , ſive fortuna , ſingulari , divina , & incredibili fide .

XXXIV. Sed jam ſatis multa de cauſa : extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa . Quid reſtat , niſi ut orem , obteſterque vos , Judices , ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro , quam ipſe non implorat : ego etiam , repugnante hoc , & imploro , & expoſco ? Nolite , ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis : ſi vultum ſemper eundem , ſi vocem , ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis , hoc minus ei parcere : atque haud ſcio , an multo etiam ſit adjuvandus magis . Etenim ſi in gladiatoriis pugnis , & in infimi generis hominum conditione atque fortuna , timidos & ſupplices , & ut vivere liceat obſecrantes , etiam odiſſe ſolemus : forte & animoſos , & ſe acriter ipſos morti offerentes , ſervare cupimus : eorumque nos magis miſeret , qui noſtram miſericordiam non requirunt , quam qui illam efflagitant : quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus ?

Me quidem , Judices , exanimant , & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſidue , & quibus interſum quotidie . Valeant , inquit , valeant cives mei ; ſint incolumes , ſint florentes , ſint beati : ſtet hæc urbs præclara , mihique patria cariſſima , quoquo modo merita de me erit . Tranquilla republica cives mei , quoniam mihi cum illis non licet , ſine me ipſi , ſed per me tamen , perfruantur . Ego cedam , atque abibo . Si mihi republica bona frui non licuerit , at carebo mala : & quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem , in ea conquieſcam .

O fruſtra , inquit , ſuſcepti mei labores ! o ſpes fallaces ! o cogitationes inanes meæ ! Ego , cum tribunus plebis , republica oppreſſa , me ſenatui dediſſem , quem extinctum accepe-

ram : equitibus Romanis , quorum vires erant debiles : bonis viris , qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant : mihi unquam bonorum præſidium deſuturum putarem ? Ego , cum te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem , mihi non futurum in patria putarem locum ? Ubi nunc ſenatus eſt , quem ſecuti ſumus ? ubi equites Romani illi , illi , inquit , tui ? ubi ſtudia municipiorum ? ubi Italiæ voces ? ubi denique tua , M. Tulli , quæ plurimis fuit auxilio , vox , & defenſio ? mihine ea ſoli , qui pro te toties morti me obtuli , nihil poteſt opitulari ?

XXXV. Nec vero hæc , Judices , ut ego nunc , flens , ſed hoc eodem loquitur vultu , quo videtis. Negat enim , ſe , negat ingratis civibus feciſſe , quæ fecit : timidis , & omnia circumſpicientibus pericula , non negat [62] . Plebem , & infimam multi-

62 *Verſ. a noviſſ.* CLX. Quo loco inducit loquentem Milonem cum bonarum partium hominibus, de meritis ſuis . *Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis veſtris imminebat , eam , quo tutior eſſet veſtra vita , ſe feciſſe commemorat , ut non modo virtute flecteret , ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deleniret*] Puto jam ſupra eſſe dictum , Milonem ex familia fuiſſe Papia , deinde adoptatum fuiſſe a C. Annio avo ſuo materno . Tertium patrimonium videtur ſignificare matris . Aliud enim quod fuerit, non invenio. Peracta utrinque cauſa , ſinguli quinos accuſator & reus ſenatores , totidem equites, & tribunos ærarios rejecerunt . Ita ut unus & quinquaginta ſententias tulerint. Senatores condemnaverunt XII , abſolverunt VI. Equites condemnaverunt XIII , abſolverunt IV. Tribuni ærarii condemnaverunt XIII, abſolverunt III. Videbantur non ignoraſſe judices , inſcio Milone initio vulneratum eſſe Clodium : ſed compererant , poſtquam vulneratus eſſet , juſſu Milonis occiſum. Fuerunt, qui crederent , M. Catonis ſententia eum eſſe abſolutum . Nam & bene cum republica actum eſſe morte P. Clodii non diſſimulaverat , & ſtudebat in petitione conſulatus Miloni, & reo affuerat. Nominaverat quoque eum Cicero præſentem , & teſtatus erat , audiſſe eum a M. Favonio ante diem tertium, quam cædes facta erat, Clodium dixiſſe periturum eſſe eo triduo Milonem . Sed Milonis quoque notam audaciam vindicare P. R. utile viſum eſt : unde ſciri unquam potuit utram ſententiam tuliſſet ? Damnatum autem opera maxime Appii Claudii , pronunciatum eſt . Milo poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum , abſens damnatus eſt . Illa quoque lege accuſator fuit ejus Appius Claudius , & cum ei præmium lege daretur, negavit ei . Subſcripſerunt & in ambitus judicio P. Valerius Leo , & Cn. Domitius , Cn. F. Poſt paucos dies quoque Milo apud Favonium quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt, accuſante P. Fulvio Nerato , cui lege præmium datum eſt. Deinde apud L. Fabium quæſtorem iterum abſens damnatus eſt de vi . Accuſavit L. Cornificius , & Q. Patulcius . Milo in exilium Maſſiliam intra pauciſſimos dies profectus eſt. Bona ejus propter alieni æris magnitudinem ſemuncia venierunt . Poſt Milonem , eadem lege Pompeja primus eſt accuſatus M. Sauſejus M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis & Clodio occidendo. Accuſaverunt eum L. Caſſius, L. Fulcinius C. filius , C. Valerius. Defenderunt M. Cicero , M. Cælius : obtinueruntque , ut una ſententia abſolveretur. Condemnaverunt ſenatores X , abſolverunt VIII. Condemnaverunt equites Romani IX , abſolverunt VIII. ſed ex tribunis ærariis decem abſolverunt , VI condemnaverunt ; manifeſtumque odium Clodii ſaluti Sauſejo fuit , cum ejus vel pejor cauſa quam Milonis fuiſſet , qui aperte dux fuerat expugnandæ tabernæ repertus. Deinde poſt paucos dies

multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam ſingularibus. Senatus erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras vero, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcunque curſum fortuna dederit, ſecum ablaturum eſſe dicit.

Meminit etiam, ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minime deſiderarit: populi vero cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum. Nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certe vera ſunt, fortes & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere recte factorum, quam ipſa recte facta: ſe nihil in vita niſi præclariſſime feciſſe; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit a ſuis civibus.

Nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint: ſed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cælum viderentur adſcendere. De me, inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cum omnes a *

 meis

dies apud Conſidium quæſtorem lege Plautia de vi, ſubſcriptione eadem accuſatus eſt, quod loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis. Accuſaverunt C. Fidius, Cn. Aponius, Cn. filius, M. Sejus, Sex. F. Defenderunt M. Cicero, M. Terentius Varro Gibba. Abſolutus eſt ſententiis plenius, quam prius. Graves habuit XIX, abſolutorias XI & XXX. Sed e contrario hoc, ac priore judicio, accidit. Equites enim, ac ſenatores eum abſolverunt, tribuni ærarii damnaverunt. Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodii in curiam illatum fuit, accuſantibus C. Ceſennio Philone, M. Aufidio, L. Aponio, magno conſenſu damnatus eſt, ſententiis VI & XI. abſolutorias V. omnino habuit, duas ſenatorum, tres equitum. Multi præterea, & præſentes, & cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ex quibus maxima pers fuit Clodianorum. *Aſcon.*

* Vict. Man. *ſuis* Lamb. *tuis*

meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur ; tamen omni in hominum cœtu , gratiis agendis , & gratulationibus habendis , & omni ſermone celebramur . Omitto Etruriæ feſtos & actos, & inſtitutos dies : centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii , & , opinor , ultra quam fines imperii populi Romani ſunt , ea non ſolum fama jam de illo , ſed etiam lætitia peragravit . Quamobrem , ubi corpus hoc ſit , non , inquit , laboro , quoniam omnibus in terris & jam verſatur , & ſemper habitabit nominis mei gloria .

XXXVI. Hæc tu mecum ſæpe , his abſentibus : ſed iiſdem audientibus , hæc ego tecum , Milo . Te quidem , quod iſto animo es , ſatis laudare non poſſum : ſed , quo eſt iſta magis divina virtus , eo majore a te dolore divellor . Nec vero , ſi mihi eriperis , reliqua eſt illa ſaltem ad conſolandum querela , ut his iraſci poſſim , a quibus tantum vulnus accepero . Non enim inimici mei te mihi eripient , ſed amiciſſimi : non male aliquando de me meriti , ſed ſemper optime . Nullum unquam , Judices , mihi , tantum dolorem inuretis , (etſi quis poteſt eſſe tantus ?) ſed ne hunc quidem ipſum , ut obliviſcar , quanti me ſemper feceritis . Quæ ſi vos cepit oblivio , aut ſi in me aliquid offendiſtis , cur non id meo capite potius luitur , quam Milonis ? Præclare enim vixero , ſi quid mihi acciderit prius , quam hoc tantum mali videro .

Nunc me una conſolatio ſuſtentat , quod tibi , T. Anni , nullum a me amoris , nullum ſtudii , nullum pietatis officium defuit . Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum : ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci : bona , fortunas meas , ac liberorum meorum , in communionem tuorum temporum contuli : hoc denique ipſo die , ſi qua vis eſt parata , ſi qua diminutio capitis futura , depoſco . Quid jam reſtat ? quid habeo , quod dicam ? quod faciam pro tuis in me meritis , niſi ut eam fortunam , quæcunque erit tua , ducam meam ? Non recuſo , non abnuo : voſque obſecro , Judices , ut veſtra beneficia , quæ in me contuliſtis , aut in hujus ſalute augeatis , aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe videatis .

XXXVII.

Digitized by Google

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo. Eſt quodam incredibili robore animi : exilium ibi eſſe putat , ubi virtuti non ſit locus : mortem naturæ finem eſſe , non pœnam . Sit hic ea mente , qua natus eſt . Quid vos , Judices ? quo tandem animo eritis ? Memoriam Milonis retinebitis : ipſum ejicietis ? & erit dignior locus in terris ullus , qui hanc virtutem excipiat , quam hic , qui procreavit ? Vos , vos appello , fortiſſimi viri , qui multum pro republica ſanguinem effudiſtis : vos in viri & in civis invicti appello periculo , centuriones , voſque milites : vobis non modo inſpectantibus , ſed etiam armatis , & huic judicio præſidentibus , hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur ? exterminabitur ? projicietur ?

O me miſerum ! o infelicem ! revocare tu me in patriam , Milo, potuiſti per hos : ego te in patria per eoſdem retinere non potero ? Quid reſpondebo liberis meis , qui te parentem alterum putant ? quid tibi , Q. frater , qui nunc abes , conſorti mecum temporum illorum ? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem , per quos noſtram ille ſervaſſet ? At in qua cauſa non potuiſſe ? quæ eſt grata gentibus . A quibus non potuiſſe ? ab iis , qui maxime P. Clodii morte acquierunt . Quo deprecante ? me .

Quodnam ego concepi tantum ſcelus ? aut quod in me tantum facinus admiſi , Judices , cum illa indicia communis exitii indagavi , pateſeci , protuli , extinxi ? Omnes in me , meoſque redundant ex fonte illo dolores . Quid me reducem eſſe voluiſtis ? an ut , inſpectante me , expellerentur , per quos eſſem reſtitutus ? Nolite , obſecro vos , pati , mihi acerbiorem reditum eſſe , quam fuerit ille ipſe diſceſſus . Nam qui poſſum putare me reſtitutum eſſe , ſi diſtrahor ab iis , per quos reſtitutus ſum ?

XXXVIII. Utinam dii immortales feciſſent (pace tua , Patria , dixerim : metuo enim , ne ſcelerate dicam in te , quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret , ſed etiam prætor , conſul , dictator eſſet potius , quam hoc ſpectaculum viderem . O dii immortales ! fortem , & a vobis , Judices , conſervandum virum ! Minime , minime , in-

quit .

quit. Immo vero pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam, niſi in patria, morietur? aut, ſi forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum a vobis ad ſe vocabunt?

O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: & hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque, Judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, & ſapientiſſimum, & fortiſſimum quemque legit.

PRO

Digitized by Google

PRO
C. RABIRIO POSTUMO.
ORATIO XXXIX.

ARGUMENTUM.

L*Egis Juliæ de repetundis caput quoddam erat*, Quo ea pecunia perveniſſet: *ut, ſi de repetundis damnatus non caviſſet populo prædibus ante judicium datis, neque bonorum ſuorum venditione poſt damnationem ſatisfeciſſet, ii poſtularentur, ad quos ea pecunia perveniſſet. A. Gabinius Syriæ proconſul, cum Romam reverti ſſet App. Claudio & L. Domitio Coſſ. accuſatus eſt de majeſtate apud C. Alſium, & abſolutus: accuſatus iterum de repetundis apud M. Catonem damnatus eſt, quod accepta pecunia Ptolemæum in regnum reſtituiſſet. Gabinio damnato lis, ut mos erat, æſtimata eſt decem millibus talentum: cumque ex illius bonis tantum pecuniæ non poſſet redigi, neque antea prædes populo dediſſet; accuſatus eſt ab eodem Gabinii accuſatore C. Mimmio Tribuno pl. C. Rabirius apud eoſdem judices, quaſi ad eum ea pecunia perveniſſet. Cicero defendit.* FERRATIUS.

I. SI quis eſt, Judices, qui C. Rabirium, quod ſuæ fortunæ fundatas præſertim, atque optime conſtitutas opes [1]. poteſtati regiæ [2], libidinique commiſerit, reprehendendum putet; adſcribat ad judicium ſuum, non modo meam, ſed hujus etiam ipſius, qui commiſit, ſententiam. Neque enim cuiquam ejus conſilium vehementius, quam ipſi, diſplicet. Quanquam hoc plerumque facimus, ut conſilia eventis ponderemus: &, cui bene quid proceſſerit, multum il-

lum

1 *Suæ fortunæ .... opes*] Vide Mureti Var. Lect. XVII. 5.

2 *Poteſtati regiæ*] Ptolemæo, quod ex narratione perſpicuum erit. *Hot.*

lum providiſſe; cui ſecus, nihil ſenſiſſe dicamus. Si extitiſſet in rege fides, nihil ſapientius Poſtumo: quia ſefellit rex, nihil hoc amentius dicitur; ut jam nihil eſſe videatur, niſi divinare, ſapientis. Sed tamen, ſi quis eſt, Judices, qui illam Poſtumi, ſive inanem ſpem, ſive inconſultam rationem, ſive (graviſſimo verbo utar) temeritatem vituperandam putet; ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cum ab ipſa fortuna crudeliſſime videat hujus conſilia eſſe multata: ne quid ad eas ruinas, quibus hic oppreſſus eſt, addendum acerbitatis putet. Satis eſt homines imprudentia lapſos non erigere: urgere vero jacentes, aut præcipitantes impellere, certe eſt inhumanum: præſertim, Judices, cum ſit hoc generi hominum prope natura datum, uti, qua in familia laus aliqua forte floruerit, hanc fere, qui ſunt ejus ſtirpis, quod ſermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur [3], cupidiſſime perſequantur; ſiquidem non modo in gloria rei militaris Paulum Scipio, aut Maximum filius, ſed etiam in devotione vitæ, & in ipſo genere mortis imitatus eſt P. Decium filius. Sint igitur ſimilia, Judices, parva magnis [4].

II. Fuit enim, pueris nobis, hujus pater C. Curius princeps ordinis equeſtris, fortiſſimus, & maximus publicanus: cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probaſſent, niſi in eodem benignitas incredibilis fuiſſet: ut in augenda re non avaritiæ prædam, ſed inſtrumentum bonitati quærere videretur. Hoc ille natus, quamvis patrem ſuum nunquam viderat [5], tamen & natura ipſa duce, quæ plurimum valet, & aſſiduis domeſticorum ſermonibus, in paternæ culpæ ſimilitudinem deductus eſt. Multa geſſit: multa contraxit: magnas partes [6] habuit publicorum [7]: credidit populis: in pluribus pro-

3 *Quod ſermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur*] Cum ſæpe homines patrum virtutem commemorent in filiis ornandis. *Ferrat.*

4 *Parva magnis*] Publicanus Imperatoribus. *Idem.*

5 *Nunquam viderat*] Unde Poſtumi cognomen accepit. *Man.*

6 *Magnas partes*] Præcipuas curationes: ut infra: *Dare partes*. Idem.

7 *Publicorum*] Sic Pall. ambo, neque aliter citat Turnebus, lib. x. Adverſar. cap. 23. legique ſic voluit Cujacius, lib. x. Obſerv. cap. 25. Muretus, xvii. Vulgata *publicanorum*. Grut.

Digitized by Google

provinciis ejus verſata res eſt: dedit ſe etiam regibus [8]: huic ipſi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos unquam ſuos deſtitit, mittere in negotium [9], dare partes, re augere, fide ſuſtentare. Quid multa? cum magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris & conſuetudinem expreſſerat. Pulſus interea regno Ptolemæus doloſis conſiliis (ut dixit Sibylla [10], ſenſit Poſtumus) Romam venit. Huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primum. Nam regnanti crediderat abſens: nec temere ſe credere putabat, quod erat nemini dubium, quin is in regnum reſtitueretur a ſenatu, populoque Romano. In dando autem, & credendo proceſſit longius: nec ſuam ſolum pecuniam credidit, ſed etiam amicorum: ſtulte: quis negat? aut quis jam non admonet? Quod male [11] cecidit, bene conſultum putares.

III. Id eſt difficile, quod cum ſpe magna ſis ingreſſus, id non exequi uſque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metuere Poſtumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, ſi credendi conſtituiſſet modum. Nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis pœniteret cœpiſſe, quam liceret deſiſtere.

Hinc primum exoritur crimen illud: ſenatum corruptum eſſe dicunt [12]. O dii immortales! hæc eſt illa exoptata judicio-

8 *Dedit ſe Regibus*] *Dare ſe alicui* eſt afferre alicui ſua officia, & operam, & facere, quod quis vult. Cic. II. epiſt. ad Fam. 8. *Da te homini, complectetur, mihi crede.* Grævius. Videatur item Turnebus, Adverſ. lib. x. cap. 23.

9 *Mittere in negotium*] Ad obeunda ſocietatum negotia: ad deportandas pecunias, quæ a ſocietate credebantur; aut ad eas exigendas. *Hotom.*

10 *Dixit Sibylla*] Cum a Senatu decretum eſſet, ut Lentulus qui tum proconſul Ciliciam obtinebat, Regem reduceret: Rex autem legatos Alexandrinorum, qui Romam cauſam expulſionis dicturi veniebant, partim interficiendos, partim corrumpendos curaſſet; Jovis ſtatua in Albano poſita de cælo tacta eſt: ob eam cauſam Sybillini libri conſulti ſunt, in quibus ita ſcriptum fuit: *Si Ægypti rex venerit, opis indigens, amicitiam quidem ne retuſetis, exercitu autem ne illum adjuveris, alioquin in labores & diſcrimina curretis. Quæ verba Senatus cum iis quæ acciderant conferent, ea quæ prius decreverat religionis cauſa (ut dicebant) abrogavit.* Hæc Dio. Sed tamen Cicero ad Lentulum ſcribens lib. epiſt. famil. I. ficta & ſimulata hæc fuiſſe omnia confirmat. *Hot.*

11 *Quod male*] Ant. Auguſtinus legebat: *Quod male cecidit: id ſi bene, bene conſultum putares.*

12 *Hinc primum exoritur crimen illud: Senatum corruptum eſſe dicunt*] Vel *hic* legatur pro *hinc*, & tunc ſententia erit clarior: vel omnia illa deleantur, *primum exoritur crimen illud*. Et tunc exponam, *hinc*, ex hac pecunia ſcilicet, corruptum eſſe ſenatum dicunt. Delenda quidem eſſe videntur, tum quod

Digitized by Google

rum ſeveritas? corruptores noſtri cauſam dicunt [13]: nos, qui corrupti ſumus, non dicimus [14]. Quid ergo? ſenatum defendam hoc loco, Judices? Omni equidem loco debeo: ita de me eſt meritus ille ordo: ſed id nec agitur hoc tempore, nec cum Poſtumi cauſa res iſta conjuncta eſt. Quanquam ad ſumptum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatumque regium ſuppeditata pecunia a Poſtumo eſt, factæque ſyngraphæ ſunt in Albano Cn. Pompeji, cum ille Roma profectus eſſet: tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, conſumeret, quærere. Non enim latroni, ſed regi credidit: nec regi inimico populi Romani, ſed ei, cujus reditum conſuli datum a ſenatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio eſſet, ſed ei, quicum fœdus feriri in Capitolio viderat.

Quod ſi creditor in culpa ſit, non qui eſt improbe credita pecunia uſus: damnetur is, qui fabricatus gladium eſt, & vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut ſenatum, cujus auctoritati te ab adoleſcentia dediſti, in tanta infamia verſari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Poſtumi enim cauſa, quæcunque eſt, ſejuncta a ſenatu eſt. Quod ſi item a Gabinio ſejunctam oſtendero; certe, quod dicas, nihil habebis.

IV. Eſt enim hæc cauſa, *quo ea pecunia pervenerit* [15], quaſi quædam appendicula cauſæ judicatæ, atque damnatæ. Sunt lites

quod ex loco inferiore deſumpta eſſe appareant, *at ex hoc ipſo crimen exoritur*: tum etiam, quod ſi non deleantur, nullam fere accuſatio illa ſequens adverſus Rabirium vim haberet, quod ſenatus corruptus eſſe diceretur. Nunc deletis illis, & iis, quæ reſtant, conjunctis inter ſe, ſic, *hinc Senatum corruptum eſſe dicunt*: vim accuſatio majorem habet, cum objicitur Rabirio, quod ex ea pecunia, quam ille Regi credidiſſet, corruptus eſſe Senatus dicatur. Quod tamen verba illa attinet, *primum exoritur crimen illud*, ſic etiam loquitur in ea pro Ligario cap. 7: *Hinc in Ligarium crimen exoritur*. Patricius.

13 *Cauſam dicunt*] Rei ſunt, accuſantur. *Manutius*.

14 *Non dicimus*] Nam ſi, qui corrupit, accuſatur: cur non ſimul is, qui corruptus eſt? *Idem*.

15 *Quo ea pecunia pervenerit*] Verba legis Juliæ adverſus omnes, qui partem aliquam pecuniæ contra leges accepiſſent. Qui non accuſabantur primo loco, ſed poſt eum, in quem totum illud acceptæ pecuniæ crimen conjiceretur. Qui ſi erat abſolutus, nemo præterea accuſabatur. Sin damnatus, accuſabantur ii, ad quos ejus pecuniæ pars perveniſſe putaretur. Ideo ſubjungit: *quaſi quædam appendicula cauſæ judicatæ atque damnatæ*. Idem.

lites æſtimatæ A. Gabinio [16] : nec prædes dati, nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, a populo recipi [17], lex æqua eſt. Jubet lex Julia perſequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus ſit, pervenerit. Si eſt hoc novum [18] in lege Julia, ſicuti multa ſunt ſeverius ſcripta, quam in antiquis legibus, & ſanctius judicata: ſane etiam conſuetudo hujus generis judiciorum, nova. Sin hoc totidem verbis translatum caput eſt, [a] quod fuit non modo in Cornelia, ſed etiam ante in lege Servilia: per deos immortales! quid agimus, Judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim hæc conſuetudo nota vobis quidem omnibus, ſed, ſi uſus magiſter eſt optimus, mihi debet eſſe notiſſima. Accuſavi de pecuniis repetundis: judex ſedi: prætor quæſivi: defendi plurimos. Nulla pars, quæ aliquam facultatem [b] dicendi [19] afferre poſſet, non mea fuit. Ita contendo, neminem unquam, *quo ea pecunia perveniſſet*, cauſam dixiſſe, qui in æſtimandis litibus appellatus non eſſet. In litibus autem nemo appellabatur, niſi ex teſtium dictis,

 aut

16 *Sunt lites æſtimatæ A. Gabinio*] Damnato reo, æſtimatio fiebat acceptæ ab eo pecuniæ. Eam pecuniam aut prædes dati ſe ſoluturos pollicebantur: aut ex rei bonis, auctione venditis, exigi oportebat. Neutrum dicit eſſe factum. *Idem*.

17 *Nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, a populo recipi, &c.*] Lectio corruptiſſima. Quomodo legatur in ſcriptis ſuis, prodidit Turnebus, Adverſ. x. 23. Nam ut veteris editionis, & Pall. variantes adſcribam, otium non eſt. Muretus ait arutam a ſe veram lectionem e Cioſani libro; *litium fuit, ſervari poteſt*. Cujacius Paratitlis ad D. Lege Julia repetundarum, legendum eſſe aſſerit, *litium fuiſſet, pecuniæ ſervatæ*. Gruter. Legit autem Lambinus, *Nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet recepta. Lex æqua eſt? Jubet lex, &c.* Bene quidem, ſi ex MSS. Confer, quæ infra leguntur, cap. 13. *Olivet.*

18 *Si eſt hoc novum*] Mihi vero ſimillima videtur emendatio Mureti, qui legit e duobus manuſcriptis: *Si eſt hoc novum in lege Julia, ſicuti multa ſunt ſeverius ſcripta, quam in antiquis legibus, & ſanctius*; inducatur *ſane etiam conſuetudo hujus generis judiciorum nova*. Pro *judicata* ſcribitur ſane in Francii etiam *inducatur*. Ex vulgata nullam ſententiam commodam extorqueas, nec quid ſibi hic velit *judicata*, facile dicas. Nam valde friget oratio, ſi ſic explices quæ & ſanctius eſſe ſcripta ab hominibus judicata ſunt. Nunquam ſic ſcripſit Cicero. Vera eſt manuſcriptorum Mureti & Francii lectio. Sequentia clamant, hanc eſſe ſolam probandam. *Sin hoc totidem verbis, &c. quid agimus, Judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum inducimus?* Si hoc novum eſt, & ex lege Julia proficiſcitur; inducantur nova judicia. Sin vero hoc antiquum eſt, & ex vetuſtioribus legitur in Juliam translatum, cur novum judiciorum morem inducimus? Nihil certius. *Græv.*

a Man. Lamb. *quot*

b Lamb. *diſcendi*

19 *Dicendi*] Malo, *diſcendi*, quod alii ante nos viderunt. Non enim hic de eloquentia ſermo eſt, ſed de notitia conſuetudinis judiciorum, quam ſibi dixit, ſi uſus magiſter eſt optimus, debere eſſe notiſſimam: *Manutius*.

Digitized by Google

aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum [20]. Itaque in inferendis litibus adeſſe ſolebant, qui aliquid de ſe verebantur: &, cum erant appellati; ſi videbatur, ſtatim contra dicere ſolebant. Sin ejus temporis recentem invidiam pertimuerant, reſpondebant poſtea. Quod cum feciſſent, permulti ſæpe vicerunt.

V. Hoc vero novum eſt, ante hoc tempus omnino inauditum. In litibus Poſtumi nomen eſt nuſquam. In litibus dico? modo vos iidem in A. Gabinium judices ſediſtis: num quis teſtis Poſtumum appellavit? Teſtis autem? num accuſator? num denique toto illo judicio Poſtumi nomen audiſtis? Non igitur reus ex ea cauſa, quæ judicata eſt, redundat Poſtumus: ſed eſt arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. Quibus tabulis? quæ in judicio A. Gabinii recitatæ non ſunt. Quo teſte? a quo tum appellatus nuſquam eſt. Qua appellatione litium? in qua Poſtumi mentio facta nulla eſt. Qua lege? qua non tenetur. Hic jam, Judices, veſtri conſilii res eſt, veſtræ ſapientiæ. Quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, ſpectare debetis. Si enim, quid liceat, quæritis: poteſtis tollere e civitate, quem vultis. Tabella eſt, quæ dat poteſtatem: occultat eadem libidinem. Cujus conſcientiam nihil eſt quod quiſquam timeat, ſi non pertimeſcat ſuam.

Ubi eſt igitur ſapientia judicis? In hoc, ut non ſolum quid poſſit, ſed etiam quid debeat, ponderet: nec, quantum ſibi permiſſum, meminerit ſolum, ſed etiam, quatenus commiſſum ſit. Datur tibi tabella judicii. Qua lege? Julia de pecuniis repetundis. Quo de reo? de equite Romano. At iſte ordo lege ea non tenetur.

Illo, inquit [21], capite, quod erat in Poſtumum, quod in Gabi-

20 *Rationibus civitatum*] Quæ recitari ſolebant in judicio: ut ex iis conſtaret, quam quiſque pecuniam contra leges cepiſſet. *Idem*.

21 *Illo, inquit*] Mureti, *Var. Lect.* XVII. 5, emendatio, quamvis videatur eſſe ingenioſa, ſi tamen attentius eam conſideres, aliena non modo eſt a veteribus libris, ſed etiam ab hujus loci ſententia. Nam iſta verba, ut Muretus ea concepit, *cum in Gabinium judex eſſet, nihil de Rabirio auditum, nihil cum ei lites æſtimarentur*, ſunt neceſſario Ciceronis, quæ reponuntur his Judicis verbis: *Illo, inquit, capite, quod erat in Poſtu-*

Gabinium judex eſſes, nihil Gabinio datum, cum in eum lites æſtimarentur. At nunc audio. Reus igitur Poſtumus eſt ea lege, qua non modo ipſe, ſed totus etiam ordo ſolutus, ac liber eſt.

VI. Hic ego nunc non vos prius implorabo equites Romani, quorum jus judicio tentatur [22], quam vos ſenatores, quorum agitur fides in hunc ordinem: quæ quidem cum ſæpe ante, tum in hac ipſa cauſa nuper eſt cognita. Nam cum, optimo & præſtantiſſimo conſule, Cn. Pompejo, de hac ipſa quæſtione referente, exiſterent nonnullæ, ſed perpaucæ tamen acerbæ ſententiæ, quæ cenſerent, ut tribuni, ut præfecti, ut ſcribæ, ut comites omnes magiſtratuum, lege hac tenerentur: vos, vos, inquam, ipſi, & ſenatus frequens reſtitit: &, quanquam tum, propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarſerat, tamen, cum odium non reſtingueretis, huic ordini ignem novum ſubjici non ſiviſtis.

Hoc animo igitur ſenatus. Quid? vos equites Romani, quid tandem eſtis acturi? Glaucia [23] ſolebat, homo impurus, ſed tamen acutus, populum monere, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum verſum attenderet. Si eſſet *Dictator*, *Conſul*, *Prætor*, *Magiſter equitum:* ne laboraret; ſciret nihil ad

ſe

Poſtumum. Sed Ciceronis eſſe non poſſunt, quin ſequentibus reſpondet demum Cicero his, quæ ex judicis perſona ſibi ipſe objicit. *At nunc audio* ſcilicet, quo capite legis judex teneri Poſtumum credat. In præcedentibus hanc προσωποποιΐν, ut vides, Cicero compellat judicem. *Datur tibi tabella judicii*, &c. illumque monet, ut cogitet lege Julia repetundarum non teneri Poſtumum, quia ſit eques, utque caveat ne tabella libidinoſe abutatur. Ciceroni reſpondet judex: *Illo capito tenetur quod erat in Poſtumum, quod in Gabinio judex eſſes*, &c. Nunc quid mihi de hoc inquinato loco videatur, nudi. Exiſtimo ſcribarum culpa excidiſſe verba capitis legis Juliæ, quod judex laudabat, nimirum, *QUO PECUNIA PERVENERIT*, idque ſomnolentia ſcribarum, quia, hæc verba omiſſa a *quo* incipiunt, ut ſtatim ſequentia a *quod*, *quod erat in Poſtumum*. Sic igitur hunc locum cenſeo conſtituendum eſſe. *Illo*, *inquit*, (ſcilicet judex,) *capite*, QUO PECUNIA PERVENERIT, *quod erat in Poſtumum*. *Cum in Gabinium judex eſſem*, *nihil Gabinio datum*, *cum lites æſtimarem*. Nam in veteribus eſt *æſtimaret*. Si malis *æſtimarentur*, cum aliis, non renitor. Nihil accepit Gabinius a Poſtumo, cum de Gabinio pronunciarunt, cum tamen pars regiæ pecuniæ pervenerit ad Poſtumum. Ergo hoc capite tenetur. Ad hæc regerit Cicero, *At nunc audio*. *Reus igitur*, & quæ ſequuntur. *In eum* adſcripſit imperitus aliquis margini, cum vellet explicare, cui lites ſint æſtimatæ. Cicero non dixiſſet, Latinum enim non eſt, *cum lites in eum æſtimarentur*, ſed *cum ei lites æſtimarentur*: quod & Muretus intellexit; aut *cum ejus lites æſtimarentur*. Grævius.

22 *Quorum jus judicio tentatur*] Veſtrum jus eſt, ne quis vos lege de repetundis accuſare poſſit. Hoc jus tentatur, uno equite Rom. in judicium vocato; qui ſi damnatur; erit, cur eandem ſibi quiſque veſtrum calamitatem pertimeſcat. Manutius.

23 *Glaucia*] De quo in Bruto.

Digitized by Google

ſe pertinere. Sin autem, QUICUNQUE *poſt hanc legem*: videret, ne qua nova quæſtione alligaretur. Nunc vos, equites Romani, videte. Scitis, me ortum e vobis: omnia ſemper ſenſiſſe pro vobis: nihil horum ſine magna cura, & ſumma caritate veſtri ordinis loquor. Alius alios homines, & ordines; ego vos ſemper complexus ſum. Moneo, & prædico: integra re, cauſaque denuntio: omnes homines, deoſque teſtor; dum poteſtis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem ſtatuatis, ordinique veſtro, quam ferre poſſit. Serpet hoc malum (mihi credite) longius, quam putatis.

VII. Potentiſſimo & nobiliſſimo tribuno plebis, M. Druſo, unam in equeſtrem ordinem quæſtionem ferenti, *Si quis ob rem judicatam pecuniam cepiſſet*: aperte equites Romani reſtiterunt. Quid? hoc licere volebant? minime: neque ſolum hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, ſed etiam nefarium arbitrabantur. Attamen ita diſputabant, eos teneri legibus oportere, qui ſuo judicio eſſent illam conditionem vitæ ſecuti. Delectat ampliſſimus civitatis gradus, ſella curulis, faſces, imperia, provinciæ, ſacerdotia, triumphi, denique imago ipſa, ad poſteritatis memoriam prodita. Eſt ſimul etiam ſollicitudo aliqua [24], & legum, & judiciorum major quidam metus. Nos iſta nunquam contempſimus, (ita enim diſputabant) ſed hanc vitam quietam atque otioſam ſecuti ſumus. Quæ, quoniam honore caret, careat etiam moleſtia. Tam es tu judex, quam ego ſenator [25]. Ita eſt: ſed tu iſtud petiiſti, ego hoc cogor. Quare aut judici mihi non eſſe liceat, aut legem lege ſenatoria non timere.

Hoc vos, equites Romani, jus a patribus acceptum amittetis? Moneo, ne faciatis. Rapientur homines in hæc judicia ex omni non modo invidia, ſed ſermone malevolorum, niſi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur in ſenatu ſententias dici, ut

his

24 *Eſt ſimul etiam ſollicitudo aliqua*] Senſus eſt, Iſtis honoribus & ornamentis aliqua etiam ſollicitudo atque moleſtia, nimirum ob majorum judiciorum pericula, immixta eſt: *majorum* enim lego, non *major*. Hotom.

25 *Tam es tu judex, quam ego ſenator*] Objectio ſenatorum. Cur ea lege, qua nos teneremur, vos equites liberi, ac ſoluti eſſe vultis? quandoquidem, ſi ſenatores nos ſumus, vos judices eſtis. Tu eques tam es judex, quam ego ſum ſenator. Quod ſi ego ſenator judicia non recuſo; quid eſt, cur tu judex ea recuſes? *Manutius*.

his legibus teneremini, concurrendum ad curiam putaretis. Si lex ferretur, convolaretis ad Roſtra. Vos ſenatus liberos hac lege eſſe voluit: populus nunquam alligavit: ſoluti huc veniſtis: ne conſtricti diſcedatis, cavete. Nam, ſi Poſtumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quonam ſe modo defendent poſthac, qui veſtri ordinis cum magiſtratibus noſtris fuerint his cauſis implicati?

Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impuliſti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio gravius agere. Quem enim ex tantis inimicitiis [26] receptum in gratiam ſummo ſtudio defenderim [27], hunc afflictum violare non debeo: quocum ſtante ſi me Cn. Pompeji auctoritas in gratiam non reduxiſſet, nunc jam ipſius fortuna reduceret. Sed tamen, cum ita dicis, Poſtumi impulſu Gabinium profectum Alexandriam: ſi defenſioni Gabinii fidem non habes, obliviſcerisne etiam accuſationis tuæ? Gabinius ſe id feciſſe dicebat reipublicæ cauſa, quod claſſem Archelai timeret, quod mare refertum fore prædonum putaret. Lege etiam id ſibi licuiſſe dicebat. Tu inimicus negas. Ignoſco: & eo magis, quod eſt contra illud judicatum. Redeo igitur ad crimen, & accuſationem tuam.

VIII. Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio eſſe promiſſa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit [28], qui hominem, ut tu vis, avariſſimum exoraret, ſeſtertium bis millies & quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo conſilio fecit, fecit certe ſuo. Quæcunque mens illa fuit, Gabinii fuit. Sive ille, ut ipſe dicebat, gloriam; ſive, ut tu vis, pecuniam quæſivit: quæſivit ſibi. Num Gabinii comes, vel ſectator? negat. Non enim ad Gabinii, cujus id

26 *Ex tantis inimicitiis*] Conſul Gabinius tribunum pl. in ejiciendo Cicerone Clodium adjuverat. *Idem*.

27 *Defenderim*] Vide Orationum Fragmenta, pro *A. Gabinio*.

28 *Huic videlicet perblandus reperiendus fuit*] Emendo ex codice Mſ. *perſuaſor blandus*, quo verbo magnopere hic locus illuſtratur. *Hotom.* Muretus corrigit ex Mſ. *Hui! videlicet puer blandus*, &c. *Gruterus*. *Huic*, id eſt, Gabinio. Eſt enim, hujus gratia. Ptolemæo homo blandus reperiendus fuit, hoc eſt, ad hunc exorandum Gabinium, ne tantam pecuniam ſperneret. Aut, ſi quis malit, legatur, *Homo videlicet perblandus*: nam alioquin *perblandus* tibicinem deſiderat. Quod quidam ſcribunt *hui!* nimis videtur Comicum. *Bebotius*.

Digitized by Google

id negotium non erat, ſed ad P. Lentuli [29], clariſſimi viri, auctoritatem, a ſenatu profectam, & conſilio certo, & ſpe non dubia, Romam contenderat.

At diœcetes [30] fuit regius. Et quidem in cuſtodia etiam fuit regia: & vita ejus oblata pœnæ eſt [31]. Multa præterea, quæ libido regis, quæ neceſſitas coegit ferre, pertulit. Quarum omnium rerum una reprehenſio eſt, quod regnum intrarit, quod poteſtati ſe regis commiſerit. Verum ſi quærimus, ſtulte. Quid enim ſtultius, quam equitem Romanum, ex hac urbe, hujus, inquam, reipublicæ civem, quæ eſt una maxime, & fuit ſemper libera, venire in eum locum, ubi parendum alteri, & ſerviendum ſit?

IX. Sed ego in hoc tandem, Poſtumo non ignoſcam, homini mediocriter docto, quo videam ſapientiſſimos homines eſſe lapſos? Virum unum totius Græciæ facile doctiſſimum, Platonem, iniquitate Dionyſii, Siciliæ tyranni, cui ſe ille commiſerat, in maximis periculis inſidiiſque eſſe verſatum accepimus: Calliſthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, necatum: Demetrium & ex republica Athenis, quam optime geſſerat, & ex doctrina nobilem & clarum, qui Phalereus vocitatus eſt, in eodem iſto Ægypti regno, aſpide ad corpus admota, vita eſſe privatum.

Plane confiteor, fieri nihil poſſe dementius, quam ſcientem in eum locum venire, ubi libertatem ſis perditurus. Sed hujus iſtius facti ſtultitiam major jam ſuperior ſtultitia [32] defendit:

29 *P. Lentuli*] Ciliciæ proconſulis, cui negotium illud ſenatus mandaverat, ut ſcriptæ ad eum Ciceronis epiſtolæ docent. *Man.*

30 *Diœcetes*] Procurator, & quaſi diſpenſator regius, ἀπὸ τῦ διοικεῖν. Infra: *Ut ventum eſt Alexandriam ad Auletem, hæc una ratio a rege propoſita Poſtumo eſt ſervandæ pecuniæ, ſi curationem, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet; id autem facere non poterat, niſi diœcetes.* Hoc enim nomine utitur, qui a rege eſſet conſtitutus. Ex hoc loco ſatis apparet Ægyptum Græca lingua uſam eſſe. Atque etiam infra, cum de legatis Alexandrinis Cicero loquatur, Græcos appellat. *Noſtis*, inquit, *inſulſitatem Græcorum*. Manut.

31 *Vita ejus oblata pœna eſt*] Legendum, *vita ei oblata pene eſt*, cenſuerunt Hotomanus, Patricius, Muretus, & Rubenius. Quod Grævius recepit.

32 *Superior ſtultitia*] Quod regi grandem pecuniam credidit, non modo poſtquam regno pulſus eſt, ſed antea quoque, cum regnaret. Eam pecuniam, rege reſtituto, ut recuperaret, in regnum venit ſtulte: quid enim ſtultius quam venire in eum locum, ubi parendum alteri, & ſerviendum ſit? Sed hæc ſtultitia neceſſaria, ſuperior illa voluntaria fuit. Itaque hanc ab illa, unde orta eſt defendi, atque excuſari, quis non videt? *Manutius*.

Digitized by Google

dit: quæ facit, ut hoc ſtultiſſimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi ſe commiſerit, ſapienter factum eſſe videatur. Siquidem * non tam ſemper ſtulti, quam ſero ſapientis eſt, cum ſtultitia ſua impeditus ſit, quoquo modo poſſit, ſe expedire.

Quamobrem illud maneat, & fixum ſit, quod neque moveri, neque mutari poteſt: in quo æqui ſperaſſe Poſtumum dicunt, peccaſſe iniqui, ipſe etiam inſaniſſe ſe confitetur, quod ſuam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum ſuarum periculo. Hoc quidem ſemel ſuſcepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut ſe aliquando ad ſuos vindicaret [33]. Itaque objicias licet, quam voles ſæpe, palliatum [34] fuiſſe, aliqua habuiſſe non Romani hominis inſignia. Quoties eorum quippiam dices, toties unum dices atque illud, temere hunc pecuniam regi crediſſe: ſuas fortunas, atque famam libidini regiæ commiſiſſe. Fecerat temere: fateor: mutari factum jam nullo modo poterat: aut pallium ſumendum Alexandriæ, ut ei Romæ togato eſſe liceret; aut omnes fortunæ abjiciendæ, ſi togam retinuiſſet.

X. Deliciarum cauſa & voluptatis, non modo cives Romanos, ſed & nobiles adoleſcentes, & quoſdam etiam ſenatores ſummo loco natos, non in hortis, aut ſuburbanis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella [35] ſæpe videmus. Chlamydatum [36] illum L. Syllam imperatorem; L. vero Scipionis, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque devicit, non ſolum cum chlamyde, ſed etiam cum crepidis in

* Vict. Man. Grut. omittunt, *non*

33 *Ut ſe aliquando ad ſuos vindicaret*] Manutius interpretatur, ut aliquando ad ſuos, tanquam e ſervitute regia in libertatem redire poſſet. Grævius autem latinum hoc eſſe, & intelligi poſſe negat; legitque, *ut ſe aliquando & ſuos vindicaret*, nempe a damnis fortunarum. Mihi & lectio recepta, & Manutiana interpretatio probatur. *Erneſtus*.

34 *Palliatum*] Pallio potius, ut Alexandrinum hominem, quam toga, ut Romanum, uſum eſſe. *Manutius*.

35 *Cum mitella*] Bene deliciis & voluptatibus mitellam adjungit. Fuit enim mitra, tegumentum capitis virorum mollium, aut etiam fœminarum. Quare viris probroſum fuit geſtare mitram. IV. Æneid. 216. *At nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu Mæonia mentum mitra*, &c. Vide & IX. 616. *Abram.*

36 *Chlamydatum*] Plerumque enim togatæ dicari ſtatuæ ſolebant, quemadmodum ſcribit Plinius, lib. XXXII, cap. 5. Atque horum quidem mentionem facit Valerius Max. libro III. cap. 6. ſed cum hunc Ciceronis locum inſerere in ſuam ille hiſtoriam cogitaret, verborum oblivione Neapoli Syllam cum chlamyde ambulaſſe ſcribit. *Hot.*

Digitized by Google

Capitolio ſtatuam videtis : quorum impunitas fuit non modo a judicio, ſed etiam a ſermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum neceſſitatis excuſatio defendet : qui, cum a Mithridate Mytilenis oppreſſus eſſet, crudelitatem regis in togatos veſtitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus noſtris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, conſularis homo, ſoccos habuit & pallium? nec vero id homini tum quiſquam, ſed tempori aſſignandum putavit: Poſtumo crimen veſtitus afferet is, in quo ſpes fuit, poſſe ſeſe aliquando ad fortunas ſuas pervenire?

Nam, ut ventum eſt Alexandriam ad Auletem [37], Judices, hæc una ratio a rege propoſita Poſtumo eſt ſervandæ pecuniæ, ſi curationem, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet. Id autem facere non poterat, niſi diœcetes : hoc enim nomine utitur, qui a rege eſſet conſtitutus. Odioſum negotium Poſtumo videbatur : ſed erat nulla omnino recuſatio. Moleſtum etiam nomen ipſum : ſed res habebat nomen hoc apud illos, non hic impoſuerat. Oderat veſtitum etiam illum : ſed ſine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat *vis*, ut ait poeta ille noſter, *quæ ſummas frangit, infirmatque opes*. Moreretur, inquies. Nam id ſequitur. Feciſſet certe, ſi ſine maximo dedecore [38], tam impeditis ſuis rebus, potuiſſet emori.

XI. Nolite igitur fortunam convertere in culpam : neque regis injuriam hujus crimen putare : nec conſilium ex neceſſitate, nec voluntatem ex vi interpretari : niſi forte eos etiam, qui in hoſtes, aut in prædones inciderint, ſi aliter quippiam coacti faciant, quam libere, vituperandos putes. Nemo noſtrum ignorat, etiam ſi experti non ſumus, conſuetudinem regiam. Regum autem hæc ſunt imperia, *Animadverte*, & *dicto pare.*: &, *Præter rogitatum ſi querare* [39] : & illæ minæ, *Si*

te

37 *Auletem*] Latine, tibicinem. Cognomen Ptolemæi regis, quia fidibus præcipue delectaretur. *Manut.*

38 *Si ſine maximo dedecore*] Retorquet argumentum. Mori debuit, quo dedecus effugeret. Immo vero mori, tam impeditis rebus ſuis, ſine dedecore, & quidem maximo, non potuit : ad priorem enim culpam rei familiaris temere projectæ, deſperationis, animique debilitati, & fracti, & fortunæ cedentis infamiam addidiſſet. *Idem*.

39 *Præter rogitatum ſi querare*] Legendum,

ſi

te ſecundo lumine hic offendero, *Moriere*. Quæ non ut delectemur ſolum, legere & ſpectare debemus, ſed ut cavere etiam, & effugere diſcamus.

At ex hoc ipſo crimen exoritur. Ait enim, dum Gabinio pecuniam Poſtumus cogeret ex decumis imperatorum [40], pecuniam ſibi coegiſſe. Non intelligo hoc quale ſit: utrum acceſſionem decumæ, ut noſtri facere coactores ſolent, centeſima; an deceſſionem de ſumma fecerit [41]. Si acceſſionem: undecim millia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia objecta ſunt, ſed etiam ab his æſtimata. Addo illud etiam: qui tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentum acceſſionem eſſe factam: aut in tanta mercede hominis, ut vis, avariſſimi, mille talentum deceſſionem eſſe conceſſam? Neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de ſuo: nec regis, imponere tantum pati ſuis. Aderunt teſtes, legati Alexandrini. Hi nihil in Gabinium dixerunt: immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi conſuetudo judiciorum? ubi exempla? ſoletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit [42],

ſi loquare, nnn ut in libris manuſcr. & vulgatis, *querare*. Sunt enim hæc ex Euripidis Medea, μὴ λέγε; λέγε. Quin, ſi ex Euripide expreſſa ſunt, ut ſunt, legendum in imperativn, *præter rogitatum ne loquere*. Lambinus. *Præter rogitatum*, eſt præter id, quod rogaris. *Si querare*, ſi murmures. *H. Columna*.

40 *Ex decumis imperatorum*] Turnebus hoc loco, *decumae imperatorum* interpretatur, decumas pecuniæ imperatæ a Rege Ptolemæo ad uſum Gabinii. Quod ſi eſt, legerem fere, vel *ex decumis imperatis*, vel *ex decumis imperati æris*. Patric.

41 *Utrum acceſſionem decumæ, ut noſtri coactores ſolent, centeſima, an deceſſionem de ſumma fecerit*] Gabinio, regis juſſu, cogebatur illa pecunia, nempe decem millia talentum. Poſtumus unde ſibi ſumpſit? Nam ſi ex decumis fiunt decem millia talentum, quæ Gabinii ſunt: pro Poſtumn quid ſupereſt? Exegit, inquies, centeſimam, nnſtrorum coactorum more, præter illa decem millia talentum Gabinio coacta: ex quibus, cum ei pro reductinne regis promiſſa eſſent, detrahi nihil nportuit. Si hoc verum eſt, reſpondet Cicero, tota coacta pecunia undecim millia talentum fuiſſet, non decem millia: quæ ab accuſatore objecta, judices, damnato Gabinio, æſtimarunt. Id autem quis verum putabit? Nam tantum novi nneris, id eſt mille talentum, imponi populis, rex non videtur paſſurus fuiſſe. Sin autem Poſtumum in cogenda ſibi pecunia nnn acceſſionem feciſſe ad decem millia talentum, ſed ex ipſis decem millibus, Gabinio promiſſis, centeſimam ſibi ſumpſiſſe dices: cui veriſimile videbitur Gabinium, hnminem, ut tu vis, avariſſimum, tantum pecuniæ de promiſſa ſibi ſumma detrahi paſſum eſſe? *Manut.*

42 *Soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit*] Cum a coactoribus imperatorum nomine pecunia redigeretur, ſolebat imperatoris nomen in tabulas expenſi & accepti, id eſt, Alexandrinorum & coactorum referri. Qua de cauſa ſi poſtea quærendum civibus videretur, primum in eum, cujus nomine redacta erat pecunia, accuſatio intendebatur, ut ſi furtum factum appareret, tum is quoque qui coegerat & acceſſionem receperat, in cri-

Digitized by Google

qui in illum, cujus nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit? Age, ſi is, qui non dixit, ſolet: etiamne is ſolet, qui laudavit [43]? Iiſdem teſtibus, & quidem non productis, ſed dictis teſtium recitatis, quaſi præjudicata res, ad has cauſas deferri ſolet.

XII. Et ait etiam meus familiaris, & neceſſarius, eandem cauſam [44] Alexandrinis fuiſſe, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, cauſa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. Neque me vero pœnitet mortales inimicitias, ſempiternas amicitias habere. Nam ſi me invitum putas, ne Cn. Pompeji animum offenderem, defendiſſe cauſam; & illum, & me vehementer ignoras. Neque enim Pompejus me ſua cauſa quidquam facere voluiſſet invitum: neque ego, cui omnium civium libertas cariſſima fuiſſet, meam projeciſſem. Quamdiu inimiciſſimus Gabinio fui, non amiciſſimus mihi non Pompejus fuit: nec, poſtea quam illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam ſimulavi, ne cum mea perfidia illi etiam ipſi facerem, cui beneficium dediſſem, injuriam. Nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompejum. Si per eum reductus inſidioſe rediſſem: me ſcilicet maxime, ſed proxime, illum quoque fefelliſſem.

At de me omittamus: ad Alexandrinos iſtos revertamur. Quod habent os? quam audaciam? modo, vobis inſpectantibus, in judicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur. Negabant pecuniam Gabinio datam. Recitabatur identidem Pompeji teſtimonium: regem ad ſe ſcripſiſſe, nullam pecuniam Gabinio, niſi in rem militarem, datam. Non eſt, inquit,

crimen ſimiliter vocaretur, ut, ejus cauſa tanquam appendicula quædam cauſæ judicatæ & damnatæ fuiſſe videatur. Pendet enim ejus cauſæ veritas a prioris cauſæ bonitate: nam ſi furtum decuma factum eſt, reddi quoque furti acceſſionem oportet. Neque prius intelligi poteſt furtumne fecerit coactor, & injuria corollarium acceperit, quam judicatum ſit, furtum in ſorte ac principali factum eſſe. *Hotomanus*.

43 *Etiamne is ſolet, qui laudavit*] Si is, qui non dixit in eum, cui redigitur pecunia, nunquam ſolet dicere in eum, qui pecuniam redegit, num hoc faciet, cum laudaverit eum, cujus nomine redacta eſt pecunia? Iidem teſtes, etſi ipſi non producantur, ſed tantum eorum dicta legantur, cum laudarunt eum, cui redacta pecunia eſſe dicitur, creduntur etiam laudaſſe, qui pecuniam redegit, eaque habetur in judiciis tanquam cauſa præjudicata. *Grav.*

44 *Eandem cauſam*] Amicitiam Pompeji, cujus opera Ptolemæus redierat in regnum, Cicero autem ab exilio. *Manutius*.

quit, tum Alexandrinis teſtibus creditum. Quid? [a] poſtea [45] credetur? Credetur. Quamobrem? Quia nunc ajunt, quod tunc negabant.

Quid ergo? iſta conditio eſt teſtium, ut, quibus creditum non ſit negantibus, iiſdem credatur dicentibus? At, ſi verum tum, cum veriſſima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. Si tunc mentiti ſunt: doceant nos verum. [b] Quid vultis? ſileant. Dicere audiebamus Alexandriam, nunc cognoſcimus. Illinc omnes præſtigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his mimorum [46] argumenta nata ſunt. Nec mihi longius quidquam eſt, Judices, quam videre hominum vultus.

XIII. Dixerunt hic modo nobiſcum [47] ad hæc ſubſellia, quibus ſuperciliis [48] renuentes huic decem millium crimini? Jam noſtis inſulſitatem Græcorum. Humeris geſtum agebant. Tum, temporis, credo, cauſa: nunc ſcilicet tempus nullum eſt [49]. Ubi ſemel quis pejeraverit, ei credi poſtea, etiam ſi per plures deos juret, non oportet: præſertim, Judices, cum in his judiciis ne locus quidem novo teſti ſoleat eſſe: ob eamque cauſam iidem judices retineantur, qui fuerint de reo: ut his nota ſint omnia, neque quid fingi novi poſſit.

Lites, *quo ea pecunia pervenerit*, non ſuis propriis judiciis, ſed in reum factis condemnari ſolent. Itaque ſi aut prædes dediſſet Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, quanta ſumma

litium

a Vict. Grut. *Quid? poſtea creditum? Non. Quamobrem?*

45 *Quid? poſtea*] Neceſſe eſt credi vel negantibus, vel affirmantibus. Negantibus in Gabinii judicio creditum non eſt: itaque judices eum damnarunt: affirmantibus igitur contra Poſtumum creditur? Hic Cicero ducit argumentum a teſtium inconſtantia. Quid ergo? inquit: iiſdem teſtibus in eadem re creditur nunc, quibus creditum antea non ſit? Diſputationis autem hic eſt ordo. *Accuſator* dicit: Non eſt tum Alexandrinis teſtibus creditum. *Defenſor*: Quid poſtea? *Accuſator*: creditur nunc. *Defenſor*: Quamobrem? *Accuſator*: Quia nunc ajunt, quod tum negabant. *Defenſor*: Quid ergo? iſta conditio, &c. *Man.*

b Lamb. *Quid multa? aut ſileant, aut verum dicant.*

46 *Mimorum*] Hanc lectionem ut optimam probo. Notum, quam multis fallaciis, præſtigiiſque utantur mimi, præcipue apud Græcos. *Ferratius.*

47 *Nobiſcum*] Cum ego Gabinium de repetundis defenderem. Vide ſupra, cap. 8. *Manutius.*

48 *Quibus ſuperciliis*] Quo verius eorum teſtimonium videretur, admirationem ſuperciliis oſtendebant, negantes omnino verum eſſe crimen decem millium talentorum. *Idem.*

49 *Nunc ſcilicet tempus nullum eſt*] Ironia. Æque nunc mentientur odio in Poſtumum, ut antea mentiti ſunt benevolentia in Gabinium. *Ferratius.*

litium fuiſſet [50], populus recepiſſet: quamvis magna ad Poſtumum ab eo pecunia perveniſſet, non redigeretur: ut intelligi facile poſſit, quod ex ea pecunia [51], quam ceperit is, qui damnatus eſt, perveniſſe in illo primo judicio planum factum ſit, id hoc genere judicii redigi ſolere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum ſumus? quid tam inſolens, tam perverſum, præpoſterumve dici, aut excogitari poteſt? Accuſatur is, qui non abſtulit a rege, ſicut Gabinius judicatus eſt [52]: ſed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam cedo, cum is, qui pecuniam Poſtumo debuit, non huic, ſed Gabinio dederit: condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet?

XIV. At habet, & celat. Sunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem eſt iſtud oſtentationis, & gloriæ? Si nihil habuiſſet unquam, tamen, ſi quæſiſſet, cur is diſſimularet habere, cauſa non eſſet. Qui vero duo lauta & copioſa patrimonia accepiſſet, remque præterea bonis & honeſtis rationibus auxiſſet: quid eſſet tandem cauſæ, cur exiſtimari vellet nihil habere? An, cum credebat inductus uſuris, id agebat, ut haberet quam plurimum? poſteaquam exegit, quod crediderat:

50 *Quanta ſumma litium fuiſſet, populus recepiſſet*] Cujacius in Paratitlis ad D. leg. Julia de repetundis legendum ducit *fuiſſet, pecunia redegiſſet*. Et mox ubi habemus, *pecunia ad quem eorum qui damnatus eſt perveniſſe*, &c. reſcribit ejus loco, *pecuniam quam ceperit is qui damnatus*, &c. ſed Mſſ. noſtri nihil recedunt de ſcriptura vulgata. *Gruterus*.

51 *Ut intelligi facile poſſit, quod ex ea pecunia*] Hunc locum male affectum eſſe non tantum oſtendit ſententia, & hæſitatio doctorum virorum, ſed & antiquorum librorum varietas. Franc. Mſ. & editio Mediolanenſis: *Quod ex ea pecunia, quæ ad quem eorum, qui damnatus eſt, perveniſſe ad aliquem in illo primo judicio planum factum ſit*. Editio prima; *Quod ex ea pecunia, quæ ad aliquem eorum, qui damnatus eſt, perveniſſet ad aliquem nullo primo judicio planum factum ſit*. Legendum cenſeo ſecutus veſtigia veterum librorum: *Quod ex ea pecunia, quæ ad aliquem comitum ejus, qui damnatus eſt, perveniſſet, in illo primo judicio planum factum ſit*. Quis ignorat comites Proconſulum & Prætorum dici, qui erant in cohorte prætoria, qui & eorum contubernales appellabantur? Ex *comitum*, quod vocabulum ſcriptoribus poſteriorum ſeculorum in hac notione erat minus tritum & notum, facile potuit *eorum* naſci. Aut hanc vocem, aut ſimilem eſſe pro *eorum* ſubſtituendam ipſa clamat ſententia. Nam damnabantur repetundarum ipſi magiſtratus provinciales: ſi vero quid ex illa pecunia perveniſſet ad aliquem eorum, qui in illorum comitatu erat, & in illo judicio, in quo damnabatur Proconſul, id probatum eſſet, redigebatur ex illius comitis bonis ea, quæ ad illum pervenerat, pecunia. *Græv.*

52 *Sicut Gabinius judicatus eſt*] Gabinium ipſe defenderat, eique Pompeji cauſa amicus erat: propterea non fatetur abſtuliſſe Gabinium a rege pecuniam, ſed ait, *judicatus eſt*. Manut.

Digitized by Google

derat: ut exiſtimaretur agere, novum genus hoc gloriæ concupiſcit?

Dominatus eſt enim, inquit, Alexandriæ. Immo vero in ſuperbiſſimo dominatu fuit: pertulit ipſe cuſtodiam: vidit in vinculis familiares ſuos: mors ob oculos ſæpe verſata eſt: nudus, atque egens ad extremum fugit e regno.

At permutata aliunde pecunia eſt: ductæ naves Poſtumi Puteolis ſunt: auditæ, viſæque merces; fallaces quidem & fucoſæ [53], chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cum multæ naves refertæ fuiſſent, una non patuit parva. Cataplus [54] ille Puteolanus, ſermo illius temporis, vectorumque curſus, atque oſtentatio, tum ſubinviſum apud malevolos Poſtumi nomen propter opinionem pecuniæ neſcio quam, æſtatem unam, non plures, aures referſit iſtis ſermonibus.

XV. Verum autem, Judices, ſi ſcire vultis: niſi C. Cæſaris ſumma in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas extitiſſet, nos hunc Poſtumum jam pridem in foro non haberemus [55]. Ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines neceſſarii ſecundis Poſtumi rebus deſcripta [56] ſuſtinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis univerſa ſuſtinet. Umbram equitis Romani, & imaginem videtis, Judices, unius amici conſervatam auxilio, & fide. Nihil huic eripi poteſt, præter hoc ſimulacrum priſtinæ dignitatis, quod Cæſar ſolus tuetur, & ſuſtinet: quæ quidem in miſerrimis rebus, huic tamen tribuenda eſt maxima. Niſi vero hoc mediocri virtute effici poteſt, ut tantus ille vir tanti ducat hunc; & afflictum præſertim, & abſentem, & in tanta fortuna ſua, ut aliena reſpicere magnum ſit; tanta [a] occupatione maximarum rerum,

53 *Fallaces quidem & fucoſæ*] Id eſt, quæ longe aliud erant, ac præ ſe ferebant. Obductæ namque & opertæ fuerant charta, vitro & linteis, quæ tria ſunt mercium genera, quæ Alexandria Romam vehebantur: quemadmodum ſcribit Plin. lib. XIII, cap. XI, & lib. XXXVI, cap. XXVI. Latebant autem ſub iis mercibus aliæ pretioſæ, in quibus erat & pars aliqua pecuniæ. *Hotom.*

54 *Cataplus*] Κατάπλους proprie dicitur, cum ex alto redit navis, & in portum, unde exierat, remeat. Unde *cataplus* etiam Latinis, claſſis quæ Alexandriam ibat, ac redibat Romam. *Salm.*

55 *In foro non haberemus*] Amiſſo enim equeſtri cenſu, quem ad CD millia pervenire oportebat, equeſtrem ſimul ordinem, equitumque propria ornamenta, ut clavatam tunicam, amiſiſſet. Ita publico carere cogeretur. *Manut.*

56 *Deſcripta*] Intelligo, diſtributa: ut opponatur ei quod ſequitur, *univerſa*. Patricius.

a Vict. Man. Grut. *oppugnatione*

rerum, quas gerit, atque geſſit, ut vel oblivisci aliorum non ſit mirum, vel, ſi meminerit, oblitum eſſe facile poſſit probare.

Multas equidem C. Cæſaris virtutes, magnas, incredibileſque cognovi. Sed ſunt cæteræ majoribus quaſi theatris propoſitæ, & pene populares: caſtris locum capere, exercitum inſtruere, expugnare urbes, aciem hoſtium profligare: hanc vim frigorum, hiememque, quam nos vix hujus urbis tectis ſuſtinemus, excipere: his ipſis diebus hoſtem perſequi, tum, cum etiam feræ latibulis ſe tegant, atque omnia bella jure gentium conquieſcant. Sunt ea quidem magna: quis negat? ſed magnis excitata ſunt præmiis ad memoriam hominum ſempiternam: quo minus admirandum eſt, eum facere illa, qui immortalitatem concupiverit.

XVI. Hæc mira laus eſt, quæ non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, ſed prudentium judicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum ſuum, ſtudioſum, amantem, obſervantem ſui, non libidine, non turpibus impenſis cupiditatum, atque jacturis [57], ſed experientia patrimonii amplificandi labentem excepit, corruere non ſivit, fulſit & ſuſtinuit re, fortuna, fide: hodieque ſuſtinet: nec amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem [b] perſtringit ſplendor ſui nominis [58], nec mentis quaſi luminibus officit altitudo fortunæ, & gloriæ.

Sint ſane illa magna, quæ re vera magna ſunt. De judicio animi mei, ut volet, quiſque ſentiat. Ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in ſuos, memoriam amicitiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, Judices, in novo genere bonitatem, inuſitatam claris ac præpotentibus viris, non modo non aſpernari ac refuta-

57 *Jacturis*] Eſt ſumptibus, ut ſæpius apud Cæſarem & Tullium. *Grævius*.

b Lamb. *præſtinguit*

58 *Animi aciem* præſtinguit *ſplendor ſui nominis*] Sic eſſe legendum, in commentariis & Lucretianis, & Horatianis γεωμετρικῶς demonſtravi. Quod ſi qui adhuc negant, cum rationes, & exempla a me collecta legerint, ſuadeo eis, ut porcos ſacros, & ſinceros emant, eoſque Laribus Grundalibus immolent. Sin neſciunt, diſcant. *Lambin.* Obtemperare tamen Gruterus & Grævius noluerunt: quos equidem ſequor, ut Lambinianæ huic elegantiæ ſit locus in noſtro Commentariorum delectu. *Olivetus*.

Digitized by Google

ſutare, ſed complecti etiam & augere debetis: & eo magis, quod videtis, hos quaſi ſumptos dies ad labefactandum illius dignitatem [59]: ex qua illi nihil detrahi poteſt, quod non aut fortiter ferat, aut facile reſtituat. Amiciſſimum hominem ſi honeſtate ſpoliatum audierit; nec ſine magno dolore feret, nec id amiſerit, quod poſſe ſperet recuperari. Satis multa hominibus non iniquis hæc eſſe debent: nimis etiam multa vobis, quos æquiſſimos eſſe confidimus.

XVII. Sed, ut omnium vel ſuſpicioni, vel malevolentiæ, vel crudelitati ſatis fiat, occultat pecuniam Poſtumus, latent regiæ divitiæ. Ecquis eſt ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Poſtumi nummo ſeſtertio ſibi addici velit? Sed, miſerum me! quanto hæc dixi cum dolore? hem, Poſtume, tune es Curii [60] filius, C. Rabirii judicio & voluntate filius, natura ſororis filius? tune ille in omnes tuos liberalis? cujus multos bonitas locupletavit? qui nihil profudiſti? nihil ullam in libidinem contuliſti? tua, Poſtume, nummo ſeſtertio a me addicuntur?

O meum miſerum, acerbumque præconium! At hoc etiam optat miſer, ut condemnetur a vobis [61]: ita bona veneant, ut ſolidum ſuum cuique ſolvatur [62]. Nihil jam aliud niſi ſi-

59 *Ad labefactandum illius dignitatem*] Non conſtat quid adverſarii tum temporis moliti ſint contra Cæſaris dignitatem: niſi forte illud eſt, quod tradit Appianus II. bellorum civilium: *Pompejus ... tulit legem ut ex eo tempore, quo ipſe primum conſul fuerat, uſque in præſentem conſulatum, liceret ab iis qui magiſtratus geſſerant, rationem actorum expeti. Erat autem id tempus annorum pene viginti, quod & Cæſaris conſulatum complectebatur. Id factum Cæſariani interpretabantur in patroni ſui ſigillationem ac contumeliam, dum tam longe repetuntur elapſa tempora.* Abram.

60 *Curii*] Dixi jam, duos Poſtumo patres fuiſſe, a quibus etiam duo ei lauta, & copioſa patrimonia relicta ſunt, Curium naturalem, adoptivum Rabirium, matris fratrem: a quo prænomen, & nomen accepit: ut in adoptionibus mos erat. *Manut.*

61 *At hoc etiam optat miſer, ut condemnetur a vobis*] Suſpicor mendoſum ac mutilatum eſſe locum. Neque enim adduci poſſum ut credam dicere oratorem C. Rabirium optare ut peculatus damnetur: a quo eum quam alieniſſimum eſſe docere conatus eſt. Præterea non cohæret quod de fide creditoribus præſtanda ſequitur: nam ſi reliqua Gabinianæ pecuniæ ſerventur, ex ejus bonis (id quod ex condemnatione ſequitur) tam exigua ſunt ejus bona, ut nihil ſuperfuturum ſit, quo ejus creditores abſolvantur. Locum igitur ad hunc modum emendandum eſſe arbitror: *At hoc tamen optat miſer, ut ſi condemnetur a vobis, ita bona veneant*, &c. Et ſane continuo ſubjungit, *nihil aliud niſi fidem curat*: quod & cum ea lectione convenientiſſimum videtur, & ad noſtram tuendam ſententiam vehementiſſimum. *Hotom.*

62 *Ut ſolidum ſuum cuique ſolvatur*] Creditoribus nempe, a quibus pecuniam ſumpſerat mutuo, quam Alexandrino Regi crederet. Sed hoc tamen loco quæri illud poteſt, cum ſupra nummum ſeſtertium in bonis Poſtumi fuiſſe neget, quomodo ex iiſdem bonis abſol-

dem curat : nec vos huic, ſi jam oblivisci veſtræ manſuetudinis volueritis, quidquam præterea poteſtis eripere. Quod, Judices, ne faciatis, oro, obteſtorque vos, atque eo magis, ſi adventitia pecunia petitur ab eo, cui ſua non redditur. Nam in eum, cui miſericordia opitulari debebat, invidia quæſita eſt.

Sed jam, quoniam, ut ſpero, fidem, quam potui, tibi præſtiti, Poſtume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. Quas quidem ego tuas in meo caſu plurimas vidi. Verſatur ante oculos luctuoſa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detuliſti. Tu comitibus, tu præſidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud poſtulabat, diſceſſum illum ſuſtentaſti: tu nunquam meis, me abſente, liberis, nunquam conjugi meæ defuiſti. Poſſum excitare multos reductos teſtes [63] liberalitatis tuæ: quod ſæpe audivi patri tuo, qui id feciſſet, magno adjumento in judicio capitis fuiſſe. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipſius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum fletus, quam ſis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obſecro, Judices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, & uſuram hujus lucis, & veſtrum conſpectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, niſi ut rectis oculis hanc urbem [64] ſibi intueri, atque in hoc foro veſtigium facere liceat: quod ipſum fortuna eripuerat, niſi unius amici opes ſubveniſſent.

ſolvi creditores poterunt. Nec me latet hanc multis impeditam videri poſſe quæſtionem, quo lubentius quid de ea ſentiam explicabo. Arbitror equidem intelligendum hoc loco ac ſubaudiendum eſſe regulam, quæ in libris Juris civilis uſurpatur, & ſermone Juris-conſultorum trita eſt; ea duntaxat in bonis eſſe cujuſque videri, quæ deducto ære alieno ſuperſunt. Tanta autem fuiſſe Rabirii debita, ut iis exſolutis ac deductis, ne unus quidem ſeſtertius in ejus bonis ſupereſſet. *Idem*.

63 *Excitare teſtes*] Idem eſt quod producere teſtes, & jubere ſurgere ad teſtimonium dicendum; ſedebant enim teſtes in ſubſelliis. Sed qui ſint *reducti teſtes*, fateor, me non intelligere. *Grævius*. Hunc locum, in quo Grævius negat ſe ſcire, qui ſint *reducti*, ſic interpretor: Poſſum adducere multos teſtes liberalitatis tuæ, quos tu, cum ære alieno concidiſſent, & ſolum vertiſſent, reduxiſti, reſtituiſti, ære alieno ipſorum tua liberalitate diſſoluto; quod cum pater tuus feciſſet, ei opem tulit in judicio capitis, adeoque tibi etiam prodeſſe debet. *Erneſtus*.

64 *Rectis oculis hanc urbem*] Hoc eſt, ſine pudore ac dolore, quo exules ſolent, & foro ejecti. *Idem*.

PRO

PRO
M. MARCELLO.
ORATIO XL.
ARGUMENTUM.

M. Claudius Marcellus, plebeji generis, (nam & Claudii, Pulchrorum, Neronumque cognomine, patricii fuere) nobilis tamen ex majoribus, & ſua virtute clarus, geſto conſulatu cum Ser. Sulpicio Rufo, juriſconſulto celeberrimo, civili bello Pompejum ſecutus eſt: victuſque Pharſalica pugna, neque cum iis, qui bellum in Africa renovandum putarunt, ſua conſilia conjunxit, neque ad Cæſarem victorem, impetrandæ veniæ cauſa, ſupplex ire voluit: Mitylenas, urbem a bello, & a belli ſuſpicione remotam, ſe contulit: ibi ſatis diu, nullo revertendi in patriam ſtudio, commoratus, cum in publica calamitate conſcientia ſe mentis optimæ conſolaretur, & in literis viveret, reditum ei ſenatus a Cæſare impetravit, quo beneficio gratiæ ſunt a multis actæ: Cicero autem, Marcelli amantiſſimus, luculenta, quæ exſtat, oratione, & gratias egit, & ita Cæſarem laudavit, ut accedere nihil poſſet. Qua de re non alienum videtur ea recitare, quæ ad Sulpicium ſcripſit his verbis: Fecerat hoc ſenatus, ut, cum a L. Piſone mentio eſſet facta de Marcello, & cum C. Marcellus ſe ad Cæſaris pedes abjeciſſet, cunctus conſurgeret, & ad Cæſarem ſupplex accederet. Noli quærere: ita mihi pulcher hic dies viſus eſt, ut ſpeciem aliquam videre viderer, quaſi reviviſcentis Reip. Itaque, cum omnes ante me rogati gratias Cæſari egiſſent, ego rogatus mutavi meum conſilium. Nam ſtatueram, non mehercule inertia, ſed deſiderio priſtinæ dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum conſilium & Cæſaris magnitudo animi, & ſenatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæſari gratias. *Hic de Mar-*

celli ſumma eloquentia , quia non pertinet ad orationis argumentum , nihil addam . Illud omittendum non videtur , cum in patriam rediret , a P. Magio Chilone , familiari ſuo , interfectum eſſe . De quo Sulpicii ad Ciceronem exſtat epiſtola . Et quanquam propter Marcellum habita oratio ſit , ad conciliandam tamen , & colligendam Cæſaris benevolentiam digreditur Cicero in eam partem , ut de querela ejus , & de ſuſpicione , qui ſe inſidias metuere dixerat , accurate diſputet : ac primum , non eſſe timendum , oſtendat ; cum nemo tam ingratus , tamque injuſtus eſſe poſſit , qui , cujus in anima reſp. conſiſtit , & a cujus vita omnium vita pendet , eum exſtinctum velit : deinde & ſuo , & reipublicæ nomine hortetur atque obſecret , ut ſuæ vitæ conſulat : poſtremo non excubias modo cuſtodiaſque bonorum civium pro ſalute illius , verum etiam laterum & corporum oppoſitus contra vim polliceatur . Habita eſt , Cæſare III. & M. Lepido Coſſ. victis jam iterum in Africa cum Juba rege Pompejanis . MANUTIUS .

I. DIuturni ſilentii, Patres conſcripti, quo eram his temporibus [1] uſus , non timore aliquo [2] , ſed partim dolore [3] , partim verecundia [4] , finem hodiernus dies attulit : idemque initium , quæ vellem , quæque ſentirem , meo priſtino more dicendi . Tantam enim manſuetudinem , tam inuſitatam , inauditamque clementiam , tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum , tam denique incredibilem ſapientiam , ac pene divinam , tacitus nullo modo præterire poſſum . M. enim Marcello vobis , Patres Conſcripti , reique publicæ reddito , non ſolum illius , ſed meam etiam vocem , & auctoritatem , & vobis , & reipublicæ conſervatam , ac reſtitutam puto .

Dole-

1 *His temporibus*] Hoc anno qui a pugna Pharſalica jam effluxit . Ait *his temporibus* , non *hoc tempore* , quia tempora calamitatem aliquam , aut certe periculum indicant . *Abramus* .

2 *Non timore aliquo*] Captat a Cæſare benevolentiam , cum ſe non timuiſſe oſtendit , ne liberius de repub. loquens , eum offenderet . *Idem* .

3 *Dolore*] Vel luctu meorum qui bello civili perierunt , vel dolore & pœnitentia , quod contra Cæſarem tam benignum & humanum virum , adhæſerim Cn. Pompejo . *Abram.*

4 *Verecundia*] Contra quem enim armis pugnaſſem , eo præſente verba facere verecundia prohibebat . *Manut.*

Dolebam enim, Patres conſcripti, ac vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem cauſa, in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortuna: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in noſtro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore ſtudiorum ac laborum [5] meorum, quaſi quodam ſocio, a me, & comite diſtracto. Ergo & mihi meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, interclusam aperuiſti, & his omnibus ad bene de omni republica ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipſo, ſed paulo ante omnibus [6], cum M. Marcellum ſenatui populoque Romano conceſſiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus, vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ ante actæ hodierno die maximum cepit, cum ſummo conſenſu ſenatus, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cum in accepto tanta ſit gloria. Eſt vero fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium ſtudio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præſtantior?

II. Nullius tantum eſt flumen ingenii, nulla dicendi, aut ſcribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit. Tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his eſſe laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die conſecutus es. Soleo ſæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri.

5 *Studiorum ac laborum*] Ponendum comma poſt, *ſtudiorum*. Patricius. Vide Cic. in Bruto, 72.

6 *Paulo ante omnibus*] Vide Petri Victorii, Var. Lect. XVIII. 6.

ferri. Nec vero disjunctiſſimas terras citius cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus, ſed victoriis luſtratæ ſunt.

Quæ quidem ego niſi ita magna eſſe fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ ſint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multum juvant. Maximam vero partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat: & quidquid eſt proſpere geſtum, id pene omne ducit ſuum.

At vero hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paulo ante adeptus, ſocium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque eſt, quod certe maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina, Fortuna, in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam eſſe totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur.

III. Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ſed tamen ea viciſti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangique poſſit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non modo extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico.

Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non ſolum noſtris, ſed pene omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam cum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tuba-

Digitized by Google

rum ſono. At vero cum aliquid clementer, manſuete, juſte, moderate, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in victoria, quæ natura inſolens & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus: quo ſtudio incendimur, non modo in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut eos ſæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præſentem intuemur, cujus mentem, ſenſuſque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis proſequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius, C. Cæſar, ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere geſtiunt, quod brevi tempore futura ſit illa auctoritas in his majorum ſuorum, & ſuis ſedibus.

IV. Equidem cum C. Marcelli [7], viri optimi, & commemorabili pietate præditi, lacrymas modo vobiſcum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuam reddidiſti, nobiliſſimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicaſti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius eſt propria C. Cæſaris: cæteræ duce te geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta eſt, ut tropæis, monumentiſque * tuis allatura ſit finem ætas: nihil eſt enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & conſumat vetuſtas: at vero hæc tua juſtitia, & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, & miſericordia viceras: hodierno vero die te ipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam [8], non

7 C. *Marcelli*] Qui ſe ad Cæſaris pedes abjecerat. Is eſt, qui cum L. Lentulo conſul fuit anno primo civilis belli. Alter autem C. Marcellus M. Marcelli frater patruelis, non germanus, ut Suetonius docet, conſulatum geſſerat anno proximo ſuperiore cum L. Paulo. *Manutius*.

* Vict. Man. *tuis nulla unquam* Lamb. *tuis nonnulla unquam*

8 *Vereor ut hoc quod dicam*] Quod alibi docuimus, tota ſententia differunt, *vereor ut*, &, *vereor ne*. Vereor ut, de re dicitur, quam

non perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Ipſam victoriam viciſſe videris [9], cum ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nam cum ipſius victoriæ conditione jure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ judicio conſervati ſumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipſius victoriæ conditio, viſque devicta eſt.

V. Atque hoc C. Cæſaris judicium, Patres conſcripti, quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato ſumus neſcio quo reipulicæ miſero funeſtoque compulſi, etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, a ſcelere certe liberati ſumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ Cæſar conſervavit; memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos ampliſſimos viros, & ſibi ipſis, & patriæ reddidit, quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipſo in conſeſſu videtis: non ille hoſtes induxit in curiam, ſed judicavit, a pleriſque ignoratione potius, & falſo, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum eſſe ſuſceptum [10]. Quo quidem in bello ſemper de pace agendum, audiendum putavi, ſemperque dolui non modo pacem, ſed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia, ſemperque mea conſilia, pacis & togæ ſocia,

non

quam cupimus contingere, ſed veremur, ne non contingat: ut ad Terentiam; *ſin homo amens diripiendam urbem daturus eſt; vereor, ut Dolabella ipſe ſatis vobis prodeſſe poſſit.* Vereor ne, de re dicitur, quæ ſi eveniat, doleamus; ſed veremur, ne eveniat: ut ad Cæcinam: *Vereor, ne deſideres officium meum.* Lego igitur hic cum uno Cardinalis Borromæi, & altero Maffejorum libro, *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe intelligens ſentio.* Nec aliter legit, hunc locum recitans, in Divinat. Pedianus. Fulvii Urſini liber diſſentit in verbis, non tamen in ſententia: habet enim: *Vereor, ne hoc quod dicam, non perinde.* Quod idem valet. Nam, *ne non*, ſunt pro *ut*. Manutius.

9 *Ipſam victoriam viciſſe videris*] Durum hoc videri poſſit, niſi antecedentibus leniatur. Quo de genere quid ſenſerit Aſconius, oſtendam. Nam cum illud in Divin. interpretaretur, *Etiam ſi tacent, ſatis dicunt*: ſubjunxit: *Tale illud eſt: cum tacent, clamant*: &, *Victoriam ipſam viciſſe videris*: &, *Philoſophandum eſt, etiam ſi non eſt philoſophandum.* Hæc in loco nec ὀξύμωρα, nec [illegible] judicanda ſunt: aut enim inferioribus dictis, aut ſupra poſitis leniuntur: ut eſt illud: *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi poſſit auditu, atque ego ipſe cogitans ſentio.* Man.

10 *Civile bellum eſſe ſuſceptum*] Expunxi *civile* volentibus Erfurtenſi, Pithœano, Dreſdenſi, Francii utroque, ut & editione prima, aliiſque vetuſtioribus. Parum etiam conſiderate, & non ſine culpa reprehenſionis & offenſæ hic Tullius civilis belli meminiſſet. *Grævius*. Infra tamen, *arma civilia*. Quapropter non recta omnibus & certa doctiſſimi Grævii cenſura videbitur. *Olivetus*.

Digitized by Google

non belli atque armorum fuerunt. Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico [11]: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens & ſciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium.

Quod quidem meum conſilium minime obſcurum fuit. Nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipſo bello eadem etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortaſſe tum, cum eſſet incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, ſe maluiſſe non dimicare, quam vincere.

VI. Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis. Noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe. Non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ.

Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidam enim non modo armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam ſi pœnas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuoſum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam ſatiati

11 *Privato officio, non publico*] Quia Pompejo debebam: non quia Cæſaris cauſam condemnarem. *Manutius*.

tiati aliquando, omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris, & ſapientiam contuliſſe.

Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono: & fruere cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus, jucunditaſque ſapienti. Cætera cum tua recordabere; etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modo ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. Tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & conſilii dignitas, ut hæc a virtute donata; cætera a fortuna commodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim aut pravitate aliqua lapſis, ſed opinione officii, ſtulta fortaſſe, certe non improba, & ſpecie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contraque ſumma laus, quod plerique minime timendum fuiſſe ſenſerunt.

VII. Nunc vero venio [12] ad graviſſimam querelam, & atrociſſimam ſuſpicionem tuam, quæ non tibi ipſi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conſervati ſumus, providenda eſt. Quam etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, noſtra cautio eſt: ut, ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quiſnam eſt iſte tam demens? De tuiſne? tametſi qui magis ſunt tui, quam quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non eſt credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia ſumma ſit adeptus, hujus vitam non anteponat ſuæ. At ſi tui nihil cogitant ſceleris, cavendum

12 *Nunc vero venio*] Jam ante monuimus orationem qua Cæſar Marcellum reſtituit, In partes fuiſſe diſtributam duas. Altera fuit accuſatio Marcelli, & veniæ conceſſio: cum accuſata ejus acerbitate, præter ſpem dixit ſe Senatui roganti de Marcello ne hominis quidem cauſa negaturum. Altera fuit querela, cum ajens ſe toto decurſu bellorum civilium eam unam vincendi rationem habuiſſe, ut ſe miſericordia & liberalitate muniret, ſibi tamen in pace inſidias comparari. Orator jam priori parti reſpondit laudans Cæſaris clementiam: nunc ad poſteriorem delabitur. *Abram.*

dum eſt, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut ſua pertinacia vitam amiſerunt, aut tua miſericordia retinuerunt: ut aut nulli ſuperſint de inimicis, aut qui ſuperfuerunt, amiciſſimi ſint.

Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ ſint, & tanti receſſus, augeamus ſane ſuſpicionem tuam: ſimul enim augebimus & diligentiam. Nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de ſua, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat, tua ſalute contineri ſuam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, caſus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimeſco; doleoque, cum reſpublica immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis anima conſiſtere. Si vero ad humanos caſus, incertoſque eventus valetudinis, ſceleris etiam accedat, inſidiarumque conſenſio: quem deum, ſi cupiat, opitulari poſſe reipublicæ credamus?

VIII. Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis, belli ipſius impetu, quod neceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides [13], comprimendæ libidines, propaganda ſoboles [14]: omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vincienda ſunt. Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quaſſata reſpublica, quicunque belli eventus fuiſſet, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt: quibus, præter te, mederi nemo poteſt.

Q q 2 Ita-

13 *Revocanda fides*] Cicero ſecundo Officiorum: *Quamobrem ne ſit æs alienum quod reipublicæ noceat, providendum eſt. Si hoc non fuerit ut locupletes ſuum perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius rempublicam continet, quam fides, quæ eſſe nulla poteſt, niſi erit neceſſaria ſolutio rerum creditarum.* Quomodo autem Cæſar fidem revocarit, tradit Suetonius, cap. 42. *Abram.*

14 *Propaganda ſoboles*] Diu multumque non Cæſari ſolum, ſed etiam Auguſto cum profligatis hominum moribus luctandum fuit, ut cives ſuos ad veras legitimaſque nuptias, & propagationem ſobolis, educationemque liberorum inducerent. Vide Tranquillum in Julio, cap. 42. nec non in Octavio, cap. 34. *Idem.*

Itaque illam tuam præclariſſimam & ſapientiſſimam vocem, invitus audivi : ſatis te diu vel naturæ vixiſſe , vel gloriæ. Satis , ſi ita vis , naturæ fortaſſe ; addo etiam , ſi placet , gloriæ : at , quod maximum eſt , patriæ certe parum . Quare omitte , quæſo , iſtam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam : noli noſtro periculo ſapiens eſſe . Sæpe enim venit ad aures meas , te idem iſtud nimis crebro dicere , ſatis te tibi vixiſſe . Credo : ſed tum id audirem , ſi tibi ſoli viveres , aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes . Nunc , cum omnium ſalutem civium , cunctamque rempublicam res tuæ geſtæ complexæ ſint : tantum abes a perfectione maximorum operum , ut fundamenta , quæ cogitas , nondum jeceris . Hic tu modum tuæ vitæ , non ſalute reipublicæ , ſed æquitate animi definies [15] ? Quid , ſi iſtud ne gloriæ quidem tuæ ſatis eſt ? cujus te eſſe avidiſſimum , quamvis ſis ſapiens , non negabis .

Parumne igitur , inquies , gloriam magnam relinquemus ? Immo vero aliis , quamvis multis , ſatis : tibi uni parum . Quidquid enim eſt , quamvis amplum ſit , id certe parum eſt tum , cum eſt aliquid amplius . Quod ſi rerum tuarum immortalium , C. Cæſar , hic exitus futurus fuit , ut , devictis adverſariis , rempublicam in eo ſtatu relinqueres , in quo nunc eſt : vide , quæſo , ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura , quam gloriæ : ſiquidem gloria eſt illuſtris , ac pervagata multorum , & magnorum , vel in ſuos , vel in patriam , vel in omne genus hominum , fama meritorum .

IX. Hæc igitur tibi reliqua pars eſt , hic reſtat actus [16] , in hoc elaborandum eſt , ut rempublicam conſtituas , eaque tu in primis cum ſumma tranquillitate & otio perfruare : tum te , ſi voles , cum & patriæ , quod debes , ſolveris , & naturam

15 *Hic tu modum tuæ vitæ ..... æquitate animi definies?*] Id eſt , putaſne te propterea ſatis vixiſſe , quod æquo animo , & citra indignationem mori potes , & annos præteritos non requiris ? Æquitatem animi dicimus , rectam animi conſtitutionem , tranquillamque affectiooem omni indignatione vacantem . *Budæus .*

16 *Hic reſtat actus*] Tanquam fabulæ ; qui debet eſſe ultimo loco perfectiſſimus . Qua ſententia ſcripſit ad Q. fratrem : *Illud te ad extremum & oro , & hortor , ut , tanquam poetæ boni , & actores induſtrii ſolent , ſic tu in extrema parte , & concluſione muneris , ac negotii tui diligentiſſimus ſis , ut hic tertius annus imperii tui , tanquam tertius actus , perfectiſſimus atque ornatiſſimus fuiſſe videatur .* Manut.

ram ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit? Quanquam iſte tuus animus nunquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſemperque immortalitatis amore flagravit.

Nec vero hæc tua vita ducenda eſt, quæ corpore & ſpiritu continetur. Illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoria ſeculorum omnium: quam poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper tuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obſtupeſcent poſteri certe imperia, provincias, Rhenum [17], Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos. Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: ſedem quidem ſtabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio, cum alii laudibus ad cælum res tuas geſtas efferent: alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis poſt ſeculis de te judicabunt: & quidem haud ſcio, an incorruptius, quam nos. Nam & ſine amore, & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt. Id autem etiam ſi tunc ad te, ut quidam falſo putant [18], non pertinebit; nunc certe pertinet, eſſe te talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio.

X. Diverſæ voluntates civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. Non enim conſiliis ſolum & ſtudiis, ſed armis etiam & caſtris diſſidebamus. Erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces: multi dubitabant, quid optimum

17 *Rhenum*] Germanos a te victos. *Oceanum*, Britannos. *Nilum*, Alexandrinos. *Monumenta*, a te exſtructa. *Munera*, a te publice data. *Idem*.

18 *Falſo putant*] Mori cum corpore animum credentes. *Idem*.

mum eſſet: multi, quid ſibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta reſpublica eſt hoc miſero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis poſita, aliis erepta ſunt. Ingratus eſt, injuſtuſque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille ſit melior, qui in acie cecidit, qui in cauſa animam profudit. Quæ enim pertinacia quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. Sed jam omnis fracta diſſenſio eſt armis, & extincta æquitate victoris: reſtat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non ſolum ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis. Niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omneſque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio, quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modo excubias, & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, & corporum pollicemur.

XI. Sed, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio. Maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt: quod ex omnium precibus & lacrymis ſentire potuiſti. Sed quia non eſt ſtantibus omnibus [19] neceſſe dicere; a me certe dici volunt, cui neceſſe eſt quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano, & reipublicæ reddito, præcipue id a me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius ſolum, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio.

Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini,

cum

19 *Stantibus omnibus*] E more veteri Senatorum, qui aut ſententiam ſuam ipſi, & ſi quid vellent præterea, dicebant, idque ſtantes: aut quibus videbatur, aſſentiebantur ſedentes. Epiſtola ad Q. Metellum. *Gulielmius*.

cum id ſollicitudine, cura, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conſervato ſolum, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita [20], quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

20 *Ad tua innumerabilia in me unum merita*] Via eſt in ſingulia verbis. Primum, *merita*, vocat; quæ majora ſunt, quam ſtudia, officia, beneficia: deinde addit, *innumerabilia:* poſtremo, *in me unum*. Hæc augeri non videntur poſſe: augentur tamen ſubjectis verbia, *maximus cumulus acceſſerit*. Non enim aliquid ait acceſſiſſe, ſed cumulum; nec ſimpliciter cumulum, ſed maximum. Eodem id pertinet, *quod fieri jam poſſe non arbitrabar*. Nec illud ſine judicio prolatum, *hoc tuo facto*. Nam, *hoc tua merita* languidius eſſe videbatur, præſertim cum dixiſſet, *Ad tua innumerabilia in me unum merita;* quæ Marcelli ſalute vehementer aucta ſignificat. *Manutius*.

PRO

PRO
Q. LIGARIO.
AD C. CÆSAREM.
ORATIO XLI.
ARGUMENTUM.

HANC orationem M. Tullius in Foro apud Cæſarem dixit extremo anno Urbis DCCVII. *Julio Cæſare* III. *M. Æmilio Lepido Coſſ. pridie Kal. interkalares priores , qui fuit ultimus dies prioris menſis illorum duorum , quos Cæſar hoc anno Faſtos corrigens , inter Novembrem ac Decembrem interjecit : de quibus Suetonius in Julio .*

Fratres , & propinqui Ligarii proſtrati ad pedes Cæſaris domi ejus jacuerunt , ut eſt epiſt. XV. *libri* VI. *Famil. & in hac oratione . Poſtea vero in Foro hæc Cicero dixit .*

Pompejanis hoc anno devictis a Cæſare in Africa (in quam Ligarius ante bellum civile profectus , tempore belli remanſerat) Ligario vita conceſſa fuit , ut eſt in Comment. de bello Africo . Sed dum Cæſare Romam reverſo , Ligarius extra Italiam in exilio manet , ac fratres , propinqui , itemque C. Panſa & M. Cicero de ejus reditu laborant , Q. Ælius Tubero , qui cum patre ſuo Africæ ora, triennio ante a Ligario prohibitus fuerat, eum apud Cæſarem accuſavit , & orationem in Ligarium edidit : cujus Quintilianus , lib. x. cap. I. *meminit . Cicero eum conceſſione defendit . Cum autem conceſſionis duæ partes a Rhetoribus proponantur , Purgatio & Deprecatio , M. Cicero illis primum utitur , atque* ἀντεγκλήματα *aliquot locis miſcet : ad extremum vero Deprecationem adhibet . Hanc orationem pulcherrimam , ut a Pomponio Juriſconſul. nominatur in L. II. D. de orig. juris , Cicero bello Hiſpanienſi ſcriptam edidit : quæ quantopere Attico ,*

Balbo ,

Balbo, Oppio, aliiſque placuerit, cognoſces epiſt. XII. *&* XVIII. *libri* XIII. *ad Attic.* FABRITIUS.

I. NOvum crimen [1], C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus [2] ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe: idque C. Panſa [3], præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate, quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. Itaque, quo me vertam, neſcio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te ſcires, neque audire aliunde potuiſſes, ut ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer: ſed quoniam diligentia inimici inveſtigatum eſt, quod latebat, confitendum eſt, ut opinor: præſertim cum meus neceſſarius, C. Panſa, fecerit, ut id jam integrum non eſſet: omiſſaque controverſia, omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſervati, cum a te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetraviſſent.

Habes igitur, Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentem reum: ſed tamen ita confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt: qua in legatione & civibus, & ſociis ita ſe probavit, ut decedens Conſidius provincia ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquam alium provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cum diu recuſans nihil profeciſſet, provinciam accepit invitus: cui ſic præfuit in pace, ut & civibus, & ſociis gratiſſima eſſet

1 *Novum crimen*] Totum hoc procœmium ironia conſtare ex Quiotiliano & Aquila notum eſt. Orditur a propoſitiooe criminis, addita confeſſione Panſæ: cujus perſonam adjunctis ornat. *Fabrit.* Vide de hac oratione in primis Quintilianum IV, 1. & IX, 2. nec non XI, 3, ubi docet quo geſtu corporis totum hoc exordium ſit exponendum.

2 *Propinquus meus*] Affinis, non cognatus: ut infra patet. Propinquitatem appellat, ne cum inimico homine diſputare videatur; & ut eo major orationi fides accedat; quod Ligarii innocentiam, & cauſæ bonitatem propinquitati Tuberonis anteponat. *Manut.*

3 C. *Panſa*] C. Vibius Panſa, qui bienio poſt conſul fuit. *Ferrat.*

Digitized by Google

ejus integritas, & fides. Bellum ſubito exarſit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate [4] inconſiderata, partim cæco quodam timore [5], primo ſalutis [6], poſt etiam ſtudii ſui quærebant aliquem ducem: cum Ligarius, domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim P. Attius Varus [7], qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum ſtatim concurſum eſt. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit [8].

II. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domo eſt egreſſus non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatiſſima ita ſe geſſit, ut ei pacem eſſe expediret [9]. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remanſio? Multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum eſt legatus profectus: alterum, cum, efflagitatus a provincia, præpoſitus Africæ eſt.

Tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit. Quod ſi eſt criminoſum, neceſſitatis [10] crimen eſt,

non

4 *Cupiditate*] Patricius, quod faverent Pompejo. Manutius, *cupiditate belli gerendi*. Sed iſtius ellipſeos exemplum non reperies. Uterque neſcivit, quid ſit *cupiditas*, nimirum ſtudium partium, ſive, ut barbari loquuntur, partialitas. Sic *cupidus judex*, *teſtis*, ut alibi vidimus. Pro *cupiditate*, in ſequentibus verbis ſtatim dicit *ſtudium*. Græv.

5 *Cæco quodam timore*] Timebant Cæſarem, ſed, cur timerent, cauſæ nihil videbant. *Manut.*

6 *Salutis*] Hæc ſententia eſt: Primo ſalutis ducem quærebant; deinde etiam ſtudii ſui. *Lambinus*.

7 *P. Attius Varus*] Varus hic cum Sex. Pompejo, & Labieno ex Africana pugna, devictis Scipione, Pompeji ſocero, & Juba Mauritaniæ rege, in Hiſpaniam profugit: ubi renovato ſimul cum Pompeji liberis bello, Mundenſi prælio a Cæſare victus interiit. *Manut.*

8 *Conquievit*] Ideo feſtinabat decedere provincia, ne dux eligeretur contra Cæſarem: ubi timor ille evanuit adventu Vari, non erat, cur adeo feſtinaret illinc diſcedere: itaque parumper conquievit. *Ferrat.*

9 *Expediret*] Ii cupere bellum ſolent, qui male geſta provincia judicium timent. *Idem*.

10 *Neceſſitatis*] Coactus enim parere P. Varo, novo Proconſuli. *Idem*.

non voluntatis. An ille, ſi potuiſſet illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Attio, quam cum concordiſſimis fratribus; cum alienis eſſe, quam cum ſuis maluiſſet? Cum ipſa legatio plena deſiderii ac ſollicitudinis fuiſſet, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic æquo animo eſſe potuit, belli diſcidio diſtractus a fratribus?

Nullum igitur habes, Cæſar, adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ a te voluntatis. Cujus ego cauſam animadverte, quæſo, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentiſque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ſeipſum confitetur fuiſſe: nec tuas tacitas cogitationes extimeſcit: nec, quid tibi de alio audienti, de ſe ipſo occurrat, reformidat.

III. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, & ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat. Suſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt [11]: a quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuntium perferente, conceſſos faſces tenui, quoad tenendos [12]

 puta-

11 *Eſſe me alterum paſſus eſt*] M. Tullius Ser. Sulpicio & M. Marcello Coſſ. in Ciliciam pro conſule profectus, Amano pacato, perpetuoque hoſte inde ſublato, rem ſatis proſpere geſſit, Imperatorque ſalutatus fuit. Lib. v. ad Attic. epiſt. x. Lib. 2. & 3, & Lib. 15. famil. Unde Plutarchus exponens res a Cicerone in Cilicia geſtas, *Geſſit etiam*, inquit, *bellum, latronibus, qui Amanum tenebant, devicit: juſtaque victoria Imperator a militibus appellatus eſt*. Anno ſequente, L. Paulo & C. Marcello Coſſ. e provincia in Italiam reverſus, ad urbem acceſſit pridie Non. Januarii, cum jam Lentulo & Marcello Coſſ. bellum civile conflatum eſſet. *Epiſt.* x, lib. xvi. *Famil.* Verum quia urbem ingreſſus non fuit, imperium retinuit, & pro conſule manſit. Nam, ut ait Appianus, lib. 1. Proconſulibus imperii retinendi tamdiu poteſtas eſt, quoad Romam reverſi fuerint. *Proconſul* autem *portam Romæ ingreſſus, deponit imperium*, inquit Ulpianus in L. ult. de officio procoſ. *Fabric.*

12 *Quoad tenendos*] Tenuiſſe lictores laureatos M. Tullius videtur uſque ad menſem Octobrem, Cæſare Dictatore iterum, anno urbis DCCVII. quo demum tempore in urbem veniſſe, imperiumque depoſuiſſe videtur ex

putavi : qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit dare , ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis dediſſet .

Vide , quæſo , Tubero ; ut , qui de meo facto [13] non dubitem dicere , de Ligarii non audeam confiteri . Atque hæc propterea de me dixi , ut mihi Tubero , cum de ſe eadem dicerem , ignoſceret . Cujus ego induſtriæ , gloriæque faveo , vel propter propinquam cognationem , vel quod ejus ingenio, ſtudiiſque delector , vel quod laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare . Sed hoc quæro , quis putet eſſe crimen , fuiſſe in Africa Ligarium ? nempe is , qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit , & prohibitum ſe a Ligario queritur , & certe contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus . Quid enim , Tubero , deſtrictus ille tuus in acie Pharſalica gladius agebat ? cujus latus ille mucro petebat ? qui ſenſus erat armorum tuorum ; quæ tua mens ? oculi ? manus ? ardor animi ? quid cupiebas ? quid optabas ? Nimis urgeo : commoveri videtur adoleſcens [14] : ad me revertar . Iiſdem in armis fui .

IV. Quid autem aliud egimus , Tubero , niſi , ut , quod hic poteſt , nos poſſemus ? Quorum igitur impunitas , Cæſar , tuæ clementiæ laus eſt , eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio ? Atque in hac cauſa nonnihil equidem , Tubero , etiam tuam ; ſed multo magis patris tui prudentiam deſidero : quod homo , cum ingenio , tum etiam doctrina excellens , genus hoc cauſæ quod eſſet , non viderit . Nam , ſi vidiſſet , quovis profecto , quam iſto modo , a te agi maluiſſet . Arguis fatentem . Non eſt ſatis . Accuſas eum , qui cauſam

ex epiſt. ult. lib. xi. ad Attic. & epiſt. xx , lib. xiv. Fam. ita ut cum imperio fuerit annis quatuor . *Idem* .

13 *Ut , qui de meo facto* , &c.] Conjungo : *ut non audeam confiteri de Ligarii facto , qui de meo non dubitem dicere* . *Ut* , poſitum pro *quam* . Patric.

14 *Commoveri videtur adoleſcens*] Tubero ſcilicet . Atque etiam Cæſar ipſe , ut eſt apud Quintilianum , magnopere verbis iiſdem illis commotus fuiſſe fertur . Cum diceret Cicero : *Quid enim , Tubero* , inquit , *tuus ille in acie Pharſalica deſtrictus gladius agebat ?* &c. Et Plutarchus in vita Ciceronis ſcribit , ad hanc ſolam Pharſalicæ aciei mentionem , tam commotum fuiſſe Cæſarem , ut cum prius dicis tantum cauſa audire Ciceronem pro eo dicentem voluerit , ipſum Ligarium pro condemnato jam habuerit , hoc loco perturbatum corripuiſſe ſe , & ſchedas , quas tum forte gerebat , abjeciſſe , & denique contra quam ſtatuerat , reum abſolviſſe . *Patric.*

Digitized by Google

ſam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu: aut, ut tu vis, parem.

Hæc non modo mirabilia ſunt, ſed prodigii ſimile eſt quod dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti ſunt mores. Uſque ad ſanguinem [15] incitari ſolet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? Ut Romæ ne ſit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo ſuo, ne cum ejus filio, conſobrino ſuo, ne nobiſcum vivat? ne ſit in patria? Num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, ſed vita, vis. At iſtud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. Ipſe jubebat occidi, nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat [16]. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis [17] poſt, quem tu nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt.

V. Ego vero iſtud non poſtulo, inquies. Ita mehercle exiſtimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque veſtrum: ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certo ſcio, vos non petere ſanguinem: ſed parum attenditis. Res enim eo ſpectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. Quæ eſt igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? An, ne ignoſcatur? Hoc vero multo acerbius, multoque eſt durius. Quod nos domi petimus, precibus & lacrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quam hujus humanitati: id ne impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum

15 *Uſque ad ſanguinem*] Hoc eſt, leves Græci, aut immanes barbari, more iſtiuſmodi ſuo, nobis externo & peregrino, ſolent incitare odium uſque ad ſanguinem, fervere odio uſque ad cædem. J. F. *Gronovius*.

16 *Præmiis etiam invitabat*] Præmium a Sylla propoſitum iis, qui proſcriptum interfeciſſent, duo talenta fuerunt. Plutarchus in Sylla. *Fabritius*.

17 *Aliquot annis*] Annis XVII. nam Sylla Dictator fuit anno ab U. C. DCLXXII. Cæſar quæſtionem inter ſicarios exercuit anno DCXC. L. Julio Cæſare, & C. Figulo Coſſ. Vide Dionem, *Idem*.

tum irrumpes? & nos jacentes ad pedes ſupplicum voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut ſpero, non fruſtra fecimus, tu derepente irrupiſſes, & clamare cœpiſſes, C. Cæſar, cave ignoſcas, cave te fratrum, pro fratris ſalute obſecrantium, miſereatur: nonne omnem humanitatem exuiſſes? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari? & in tali miſeria multorum, perfugium miſericordiæ tollere?

Dicam plane, C. Cæſar, quod ſentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria. Quam multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum a te nemini ignoſci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios eſſe miſericordem?

Quod ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe: ſi honeſto & miſericordi mendacio ſaluti civi calamitoſo eſſe vellemus [18]: tamen hominis non eſſet, in tanto diſcrimine & periculo civis refellere & coarguere noſtrum mendacium: &, ſi eſſet alicujus, ejus certe non eſſet, qui in eadem cauſa & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. Tu diceres: Cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoſcas. Hæcne hominis ad hominem vox eſt? qua qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. Ac primus aditus, & poſtulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle ſe de Q. Ligarii ſcelere dicere. Non dubito, quin admiratus ſis, vel quod de nullo alio quiſquam, vel quod is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quid novi facinoris

18 *Saluti civi calamitoſo eſſe vellemus*] Nihil videbatur lectione vulgata integrius, quæ talis eſt, *ſaluti civis calamitoſi conſultum eſſe vellemus*. Sed cum antiqua comparata clamat ſe eſſe corruptam. Reperitur autem hæc antiqua, quam ſecuti ſumus, in duobus codicibus Memm. & in Cleric. & aliis. *Lambin.* Miror non auditum fuiſſe Lambinum, cum codicum, quos ille inſpexit, ſcripturam ſtabiliant optimi quique, & editiones vetuſtiores. *Calamitoſo civi ſaluti eſſe*, eſt calamitoſum civem ſervare. *Græv.*

noris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſime, temeritatem: ſcelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat, humana conſilia divina neceſſitate eſſe ſuperata.

Liceat eſſe miſeros, [a] quanquam hoc victore eſſe non poſſumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompejo [19] mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi a te contumeliam [b] propulſare [20]? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur [21], & dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret?

Mihi vero, Cæſar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, ſi me, ut ſceleratum, a te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium: utriſque cupientibus rempublicam ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pene par: non

a Lamb. *quanquam victore te*

19 *Cn. Pompejo*] Non dubitat Pompejum, præſente Cæſare, nominare, cum ipſe Cæſar nunquam eum, niſi honorificentiſſime appellaret. De quo ad Cæcinam: *Admirari ſoleo gravitatem, & juſtitiam, & ſapientiam Cæſaris: nunquam niſi honorificentiſſime Pompejum appellat. At in ejus perſona multa fecit aſperius: armorum iſta, & victoriæ ſunt facta, non Cæſaris.* Manut.

b Lamb. *propulſari*

20 *Niſi a te contumeliam propulſare*] Quod eripi tibi diceres inimicorum injuria beneficium a populo Romano datum, id eſt: quod tibi non liceret abſenti alterum conſulatum petere, quemadmodum juſſerat. Cæſar ipſe, lib. 1. Bell. civ. *Doluiſſe ſe* ait, *quod populi Romani beneficium ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur.* Idem.

21 *Ut ſuum jus tueretur*] Jus populi Romani. Multi enim ex iis, qui cum Cæſare militabant, ſuffragium tulerant in illa lege, quæ abſenti Cæſari conſulatus petendi poteſtatem dabat. *Manut.*

Digitized by Google

non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur [22]: cauſa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc melior certe ea judicanda eſt, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus?

VII. Sed, ut omittam communem cauſam, veniamus ad noſtram: utrum tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramuſne, inquies, cum ſenatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere ſenatui neceſſe erat: vos tum paruiſtis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. Neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis.

Tuberonis ſors conjecta eſt ex ſenatus-conſulto, cum ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi propter omnes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone. Domi una eruditi, militiæ contubernales, poſt affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum, quod iiſdem ſtudiis ſemper uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe. Sed ita quidam agebant, ita reipublicæ ſanctiſſimum nomen opponebant, ut etiam ſi aliter ſentiret, verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet. Ceſſit auctoritati ampliſſimi viri [23], vel potius paruit. Una eſt profectus cum iis [24], quorum erat una cauſa. Tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam [25]. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, [a] ſi cri-

22 *Non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur*] Hic certe Pompejanos Cæſarianis dignitate præfert. Conſularis enim cum Cæſare, ut arbitror, nemo fuit; cum Pompejo multi, præter ipſos conſules, & magiſtratus. *Idem*.

23 *Ampliſſimi viri*] Pompeji, non Catonis, ut quidam putarunt. *Fabrit.*

24 *Cum iis*] Eodem tempore quo reliqui Prætores ad obtinendas reliquas imperii Romani provincias juſſu Pompeji & Senatus exibant paludati, votis prius in Capitolio nuncupatis, ipſe etiam Tubero Roma profectus eſt. *Abram.*

25 *Occupatam*] A P. Varo.

a Vict. Man. Lamb. *ſi crimen eſt prohibere illum voluiſſe*

crimen [26] eſt ullum, voluiſſe; non minus magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, quam [a] aliquem ſe maluiſſe. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certe habebat. Sed quoquo modo [27] ſeſe illud habet, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non ſumus. Quid ſi eſſetis? Cæſarine eam tradituri fuiſſetis, an contra Cæſarem retenturi?

VIII. Vide, quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quo ſenatus eum, ſorſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. Non enim ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientiſſimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxime infeſtam: in qua erat rex [28] potentiſſimus, inimicus huic cauſæ [29], aliena voluntas [30], conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuiſſetis? quanquam, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis [31]. Prohibiti eſtis in provincia

26 *Nam ſi crimen*] Si crimini, inquit, datis Ligario, quod vos Africa prohibere voluerit, nihilominus eodem vos atque etiam pari condemnabo crimine, quod vos eam obtinere voluiſtis. Ergo, *non minus magnum eſt*, crimen, ſubaudio. Atque hic jam ferire adverſarium incipit, cum hactenus parcere ei videretur. Dum autem hunc incipit ferire, ante omnia reum ipſum tuetur ac defendit, & in tuto quaſi collocat, cum dicit, Ligarium in culpa non fuiſſe, cum Tuberonis pater Africa prohiberetur. *Patric.*

a Iidem. *aliquem ſe imperatorem eſſe maluiſſe.*

27 *Quoquo modo*] Sive imperium Ligarius, ſive Varus habuerit. *Manut.*

28 *Rex*] Juba. *Idem.*

29 *Inimicus huic cauſæ*] Cn. Pompeji beneficio, qui patrem ejus Hiempſalem, Mauritaniæ regem conſtituerat. *Idem.*

30 *Aliena voluntas*] Cujus? Africæ videlicet ipſius. Hoc autem eſt, omnium qui Africam ſcilicet incolebant. Sed auget rem, cum abſolute & præciſe loquitur, non homines ibi fuiſſe aliena voluntate, non terram ipſam alienæ voluntatis, ſed ipſam alienam voluntatem. Quanquam ego quidem propemodum legerem ſic: *Aliena voluntate conventus firmi.* Ut ſignificet, non tam in privatis hominibus indicia extitiſſe alienæ voluntatis a Cæſare, quam in conventibus ipſis hominum. At in qualibus conventibus? num in ſolitariis aut in imbecillis? reſpondet, conventus illos fuiſſe & *firmos*, ne quis putet animis & voluntatibus fluctuabundos, & *magnos*, ut ſignificet fuiſſe frequentiſſimos. *Patric.*

31 *Cum videam, quid feceritis*] Video enim vos, Africa prohibitos in Græciam ad Pompejum iviſſe. *Idem.*

veſtra pedem ponere, & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria.

Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum [32], cujus auctoritatem ſecuti [33], in ſocietatem belli veneratis. Quod ſi Cæſaris cauſa in provinciam veniebatis: ad eum profecto excluſi provincia veniſſetis. Veniſtis ad Pompejum. Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela [34], cum eum accuſatis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiam ſi a Varo [35], & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit.

IX. Sed vide, quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe [a] probarem, ut probo, tamen non commemorarem, niſi a te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? Conſtantiam dico? neſcio, an melius patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut a quibus [b] partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate [36] rejectus, ad eas ipſas rediret? Magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere.

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent; honos, nobilitas, ſplendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex ſenatus-conſulto in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus, non

32 *Ad eum*] Ad Pompejum.

33 *Cujus auctoritatem ſecuti*] Neque hoc artificio vacat. Latenter enim id ſignificat: Auctoritas ampliſſimi viri, non cauſa, vos ad belli ſocietatem adduxit. *Idem*.

34 *Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela*] Queri vobis apud Cæſarem de Ligario non licet, quia vos Africa prohibuerit. Id eſt, quia fecerit, ne bellum in Africa contra Cæſarem gerere poſſetis. *Idem*.

35 *Etiam ſi a Varo*] Suſpicor hoc loco eſſe mendum. Legerem, *Si a Varo, & quibuſdam aliis prohibiti non eſſetis*. Patet enim concedi ironice, quod infra falſum eſſe oſtenditur. *Ferratius*.

a Grut. *probarim*

b Idem. *partibus* delet.

36 *Cum crudelitate*] Ex Pomponio D. de origine juris: *Infirmum Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire*. Ex Cæſare, *Tuberonem portu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere patitur*. Abram.

non ad Cæſarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeji caſtra venit, in eam ipſam cauſam, a qua erat rejectus cum injuria.

Quid? cum iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. Tantummodo [37] in præſidiis eratis: animi vero a cauſa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui: ſed tum ſero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum [38] veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes. Quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ.

X. Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrum veſtras injurias, an reipublicæ perſequamini. Si reipublicæ [39]: quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? ſi veſtras: videte, ne erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſſe? num de ejus facto dicere? Quidquid dixi, ad unam ſummam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ.

Cauſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum [40], dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, *Ignoſcite, Judices: erravit: lapſus eſt: non putavit: ſi*

37 *Tantummodo*] Tantummodo videlicet in caſtris Pompeji corpore verſabamini: cauſam autem ejus animis veſtris non probabatis. *Patricius*.

38 *In eum locum*] In ipſa Pompeji caſtra. Nam Cicero, cum in Pharſalia dimicatum eſt, abſuit, Dyrrhachii cum M. Varrone, & M. Catone commoratus, ut narrat de Divin. lib. I. *Manutius*.

39 *Si Reip.*] Ejus, quæ nunc eſt, & Cæſaris conſilio, ac ſapientia gubernatur. *Idem*.

40 *Et quidem tecum*] Cæſar etiam inter Oratores in foro verſatus eſt. Fabius libro X: *C. vero Cæſar ſi tantum foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur. Tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat*. Sed Atticum Ciceronianum libro de claris Oratoribus loquentem audiamus: *Splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica & generoſa quodammodo*. Vide Tranquillum in Julio, cap. LV, LVI. Plutarchum in Cæſare. *Abram*.

Digitized by Google

unquam poſthac [41]. Ad parentem ſic agi ſolet. Ad judices, *Non fecit*, *non cogitavit*, *falſi teſtes*, *fictum crimen*. Dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet. Sed ego ad parentem loquor, Erravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoſcas oro. Si nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti. An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui a te pro Ligario petunt, tui neceſſarii.

XI. Vidi enim, & cognovi, quid maxime ſpectares, cum pro alicujus ſalute multi laborarent: cauſas apud te rogantium [a] gratioſiores [42] eſſe, quam [b] vultus: neque ſpectare, quam tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret, ſed quam illius [43], pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iiſque te moveri maxime, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conſervando multis tu quidem gratum facies neceſ-

41 *Si unquam poſthac*] Ex Plauto, Caſina, actu v, ſcen. iv, verſ. 22.

a Vict. Man. Lamb. *gratiores*

42 *Gratioſiores*] Non intellecta eſt vis hujus vocis ab iis, qui in *gratiore* eam mutarunt. *Gratioſi homines* ſunt, qui multum poſſunt apud illos, a quibus amantur. Sic & *gratioſæ preces*, quæ plurimum valent, & blanda vi expugnant illum, cui fiunt, ut *gratioſa ſuffragatio* in II. ad Famil. 6: *Habemus hæc omnia: bonorum ſtudium*, &c. *noſtram ſuffragationem, ſi minus potentem*, (ſic modeſte de ſe loquitur) *at probatam tamen, & juſtam, & debitam, & propterea fortaſſe etiam gratioſam*. Grævius.

b Vict. Man. Lamb. *preces*

43 *Quam illius*] Repete ἀπὸ κοινοῦ *ſit neceſſarius*. Horum cauſas maxime ſpectat, quas *juſtas* vocat & *officio* incenſas in Fam. lib. vi, epiſt. 6. & epiſt. 12. ejuſdem libri, *neceſſarias*, quas propter neceſſitudinis conjunctionem non poſſumus negligere, niſi impii velimus in noſtros eſſe, aut ingrati: cauſas vero deprecandi, quæ tantum ad captandum alicujus favorem & gratiam ſunt comparatæ, Cicero ibidem vocat, *ambitioſas rogationes*, & *inanes ac ambitioſas voluntates*. Idem.

Digitized by Google

neceſſariis tuis; ſed hoc, quæſo, conſidera, quod ſoles. Poſſum fortiſſimos viros, Sabinos, tibi probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Noſti optime homines. Animadverte horum omnium mœſtitiam, & dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid exiſtimes, lacrymas, ſqualoremque ipſius, & filii vides.

Quid de fratribus dicam? Noli, Cæſar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his eſt optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, ſi pie, ſi cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, Nos, omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te, omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Videſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæſetium, L. Corſidium, hoſce omnes equites Romanos, qui adſunt veſte mutata, non ſolum notos tibi, verum etiam probatos viros, qui tecum fuerunt [44]? Atque his maxime iraſcebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos: ut, quemadmodum cætera, quæ dicta ſunt a te, ſic hoc veriſſimum reperiatur.

XII. Quod ſi penitus perſpicere poſſes concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſquam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat,

44 *Qui tecum fuerunt*] Ex antecedentibus & ſequentibus intelligitur, *qui tecum fuerunt*, hic dici non de iis, qui eum ſecuti ſunt ad bellum, ſed de Q. Ligarii fratribus, deque ejus avunculo T. Broccho, & aliis, ſupra nominatis, qui, ſuſcepto civili bello, domi remanere, quam alterutram partem ſequi, maluerunt. Nam eos æque ſuos Cæſar appellabat, atque illos, qui cum eo in bello fuerant. Dixit enim ſupra: *Te enim dicere audiebamus, nos omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te omnes, qui contra te non eſſent, tuos*. Eos autem ſignificari, qui domi remanſerant, ſequentibus quoque verbis ita conſtat, ut dubitare prorſus nemo poſſit. *Manut.*

tiat, quidvis prius futurum fuiſſe, quam ut hi fratres diverſas ſententias, fortunaſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti.

Sed ierit ad bellum: diſceſſerit non a te ſolum, verum etiam a fratribus. Hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis intereſſem, memoria teneo, qualis tum T. Ligarius, quæſtor urbanus [45], fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed parum eſt me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui oblivisci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinabat) niſi ut tu eum tui ſtudioſum, & bonum virum judicares, nunc a te ſupplex fratris ſalutem petit. Quam hujus admonitus officio cum utriſque his dederis [46], tres fratres optimos & integerrimos, non ſolum ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris.

Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo, M. Marcello, feciſti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus. Ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo: cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. Et, ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit: noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quam ſæpiſſime quærere. Nihil eſt enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam ſalutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut poſſis; nec natura tua melius, quam ut velis conſervare quam plurimos. Longiorem orationem cauſa forſi-

45 *Quæſtor urbanus*] *Quæſtores urbani ærarium curabant, ejuſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referre conſueverant.* Aſconius in Verrinam tertiam. *Fabric.*

46 *Utriſque his dederis*] Duobus fratribus, qui adſunt, & pro tertio deprecantur. *Idem.*

forſitan poſtulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius eſſe arbitrer, te ipſum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam. Tantum te admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

EVENTUS.

Plutarchus, in vita Ciceronis: „ Cum Q. „ Ligarius reus factus eſſet, quod in numero „ hoſtium Cæſaris fuiſſet, ejuſque patroci- „ nium Cicero ſuſcepiſſet: tum Cæſarem di- „ xiſſe ferunt, Quid eſt cauſæ, cur Cice- „ ronem orantem aliquandiu non audiamus? „ Nam reum quidem hominem improbum & „ hoſtem eſſe, jampridem certum eſt. Ubi „ vero Cicero ingreſſus dicere, mirificos mo- „ tus concitavit, & oratio progreſſa cum af- „ fectibus varia, tum venuſtate admirabilis „ fuit, perſpicue cognitum ajunt, varios „ colores Cæſaris vultum ſubire, ejuſque a- „ nimum omnibus modis commutari: ac tan- „ dem, cum Pharſalici prælii mentionem „ facere Orator cœpiſſet, immodicis pertur- „ bationibus incitatum, corpore contremuiſ- „ ſe, & libellos quoſdam e manu ejeciſſe. „ Victus igitur orationis vi, Ligarium cri- „ mine liberavit. Hactenus Plutarchus. Unde perſpicitur, quantus ardor Ciceronis in agendo fuerit: qui Cæſaris animum Ligario infenſiſſimum ita commoverit, ut abſolveret eum, quem jampridem hominem improbum & hoſtem judicaverat. Tuberoni vero Ligarii accuſatori hac oratione forenſis gloriæ ſpes omnis ita præciſa fuit, ut in hac cauſa victus, cum eloquentiæ laudem deſperaſſet, e foro ſe ad jus civile tranſtulerit. Qua de re Pomponius, de Origine Juris. *Fabrit.*

In eum tamen ingratus fuit a quo ſalutem acceperat. De quo Plutarchus in Bruto: *Erat quidam Q. Ligarius Pompeji amicus, quem eo nomine accuſatum exemerat Cæſar noxa. Hic non quod ab judicio liberatus fuiſſet, gratiam Cæſari tribuens, ſed propter quem vocatus in periculum fuerat, dominationem prorſus ei infenſus erat, Bruto autem imprimis familiaris. Hunc Brutus inviſens ægrotum, cum ſocios conjurationis in Cæſarem quæreret,* Quali, *inquit*, tempore, Ligari, ægrotas? *Ille ſtatim cubito innixus, arrepta dextera ejus,* At ego, *inquit*, ſi quid te, Brute, dignum cogitas, valeo. *Abram.*

Digitized by Google

PRO
REGE DEJOTARO.
AD C. CÆSAREM.
ORATIO XLII.

ARGUMENTUM.

UT eas regiones in quibus verſamur, & eos homines quibuſcum vivimus: ita ea loca, eoſque homines, de quibus quotidie audimus, noſſe jucundum eſt: principio quædam de Gallogræcia, in qua regnavit Dejotarus: tum de ipſo Dejotaro nonnulla dicam, quæ neque ipſa per ſe cognitu indigna ſint, & quaſi facem præferant nobis ad hanc orationem facilius intelligendam. Galatia igitur, quæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Aſiæ regio eſt, Phrygiæ, Bithyniæ, & Armeniæ minori contermina: dicta ex eo, quod illam antiquiſſimis temporibus, Tectoſages, & alii quidam Galliæ populi, pulſis indigenis occuparunt. Ita enim apud Suidam legimus. Cum tanta hominum multitudo excreviſſet in Gallia, ut regio ipſa, quamvis ferax, vix eis alendis ſuffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Aſiam veniſſe, & ſedes poſuiſſe ea in parte, quæ ex ipſis Galatia, aut Gallogræcia vocata eſt. Qua de re verba hæc ſunt Lactantii libro tertio ad Probum: Galli antiquitus a candore corporis Galatæ nuncupabantur: & Sibylla ſiccos appellat, *Quod ſignificare voluit Poeta, cum ait:*

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis.
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur. *Æn. VIII. 657.*

Cum poſſet dicere, candida. *Hinc utique Gallia provincia, in quam*

quam Galli aliquando venientes, cum Græcis ſe miſcuerunt. Unde primum ea regio Gallogræcia, poſt Galatia nominata eſt. S. Hieronymus in lib. de locis Hebraicis: Galatia provincia Aſiæ, a Gallis vocabulnm trahens, qui in auxilium a rege Bithyniæ evocati, regnum cum eo, parta victoria, diviſerunt. Sicque deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, poſt Galatæ ſunt appellati. Eorum metropolis eſt Ancyra. *Temporibus Sancti Hieronymi non Græce, ſed Trevirorum lingua adhuc loquebantur, poſt tantum temporis intervallum, adhuc ipſo vocis ſono teſtantes originem ſuam. Eum, quo duce profecti ſunt, alii Leonem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipſe lib.* XII. *iiſdem narratis, ait eam olim diviſam fuiſſe in* 4. *tetrarchias: inde in tres: in duas: totam tandem ceſſiſſe Dejotaro: ac poſtremo in provinciæ formam redactam eſſe. Sed Hirtius, eam occupatam fuiſſe a Dejotaro, aliis tetrarchis id injuria fieri querentibus. De quo ipſo Dejotaro tempus eſt pauca dicendi.*

Adjuverat imperatores Romanos toto vitæ ſuæ tempore in iis bellis, quæ Rom. in Aſia geſſerant. Et ipſe viciſſim a Rom. rex ex tetrarcha factus, & magna parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei ſive Pompejus, ſive Senatus, Armeniam minorem. Et multa decreta honorificentiſſima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo, lib. XII. *tum Cicero, cujus hæc ſunt ad finem hujus orationis:* Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? Ab omnibus enim eſt ornatus, qui poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella geſſerunt, *&c. Eundem in orat. de Haruſp. reſp. ſæpe a ſenatu, regali nomine dignum exiſtimatum, clariſſimorum imperatorum teſtimoniis ornatum eſſe dicit. In hac ipſa*: Habebatur autem non ſolum tetrarches nobilis, ſed etiam optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola, & pecuarins. *De eo, de Haruſp. reſponſis*: quem unum habemus in orbe terrarum fideliſſimum huic imperio, atque amantiſſimum noſtri nominis regem. *Et Philip. II.* Dejotari regis, & patris, & filii, & magnus, & noſtro more inſtructus exercitus. Summa in filio ſpes, ſumma ingenii indo-

les, ſumma virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in populum Romanum eſt ipſius æqualis ætati. Qui non ſolum ſocius imperatorum noſtrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum ſuarum? quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter ſæpe in ſenatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar, qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit? *Inter cætera autem Pompejum in Mithridatico bello egregie adjuverat: & ob id ab eo Armeniæ minoris regno donatus erat.* Eutrop. *lib.* VI. *Fuit peritiſſimus auſpiciorum. Nihil niſi auſpicato gerebat. Vide lib.* I. de Divin. *cap.* 15. *Adjuvit Pompejum in bello civili, & ipſe in pugna Pharſalica præſens fuit. Cumque ob id a Cæſare & pecunia & parte regni multatus eſſet, negabat tamen ſe auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompejum proficiſcenti facta eſſent, pœnitere.* Ibidem. *Ignovit tamen ei Cæſar, cum Pharnaci ignoſcere noluerit,* Hirtius, *& ei partem dedit eorum, quæ Pharnaci abſtulerat. Dejotarus mortuo Cæſare ſua recuperavit:* Philippica *II.* 37. *Adjuvit Brutum, cum Caſſium noviſſet extreme ſenex.* Dio *libro quadrageſimo ſeptimo. Dictum ipſius in Craſſum adverſus Parthos proficiſcentem, refert Plutarchus in Craſſo. Crudelitas in filios: Plutarchus* de Stoicis contrariet. *Ego cap. pen. lib.* VIII. Variarum lect. *Item in Caſtorem Saocondarium generum, & in filiam ſuam, Strabo libro* XII. *Accuſatus eſt a nepote, quod Cæſarem domi ſuæ interficere voluiſſet. Defenderunt Cicero & Brutus.* MURETUS.

I. CUM in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam vehementius, quam videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare, tum in hac cauſa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides ſtudii mihi afferat ad ſalutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortu-

fortuniſque [1] regis: quod ipſum etſi non iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo [2]; tamen eſt ita inuſitatum, regem capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum ſenatu ſolebam, pro perpetuis ejus in noſtram rempublicam meritis, nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelis Caſtor eſt, ne dicam ſceleratum & impium, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei, cujus ſenectutem tueri, & tegere debebat: commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, & ſcelere duxerit: avi ſervum, corruptum præmiis, ad accuſandum dominum impulerit, & a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accuſantis, & dominum abſentem, & dominum amiciſſimum noſtræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimeſcebam. Nam, cum more majorum de ſervo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſſit, etiam ab invito: exortus eſt ſervus, qui, quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus.

II. Perturbat me, C. Cæſar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere deſino. Re enim iniquum eſt, ſed tua ſapientia ſit æquiſſimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam conſilium facinoris

 iniſſe

1 *Pro capite fortuniſque*] Etiam alibi notavimus in hujuſmodi locutionibus uon degenerare orationem: pluſque eſſe de fortunis, quam de capite dimicare. Quod verum eſt tanium in minima capitis minutione, aut etiam in media. Paulus D. de Capite minutis: *Capitis deminutionis tria genera ſunt, maximo, media, minima. Tria enim ſunt quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam. Igitur cum omnia hæc amittimus, hoc eſt libertatem & civitatem & familiam, maximam eſſe capitis deminutionem: cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, mediam eſſe capitis deminutionem: cum & libertas & civitas retinetur, familia tantum mutatur, minimam tantum capitis deminutionem conſtat.* De capite igitur fortuniſque Dejotarus dimicabat, quia ſi fuiſſet convictus, ſtatum fortaſſe mutaſſet, & e rege factus fuiſſet privatus: quæ videtur eſſe quædam capitis minutio: vel etiam civitatem perdidiſſet, in exilium actus: quod minus eſt quam fortunas omnes amittere: multi enim exules ſecum fortunas ſuas auferebant. Cum igitur dicit Orator, *pro capite fortuniſque*, auget vim orationis: quia non omnis qui capite minuitur, etiam fortunas ſuas amittit. *Abram.*

2 *In tua duntaxat periculo*] Nam ſi quis eſt, qui contra tuam ſalutem aliquid moliatur, aut cogitet, eum, quicumque eſt, in judicium vocari oportere, nunquam negaverim. *Manutius.*

Digitized by Google

iniſſe arguare, ſi per ſe ipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim fere eſt, qui ſui periculi judex, non ſibi ſe æquiorem, quam reo, præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans, ſingulariſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te cæteros velis judicare.

Moveor etiam loci ipſius inſolentia, quod tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquieſco: te unum intueor: ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora.

Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente & diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique teſtarer ipſum. Sic, cum & deorum immortalium, & populi Romani, & ſenatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actioque cauſæ maxime debilitatur loco; tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio, neque uſu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe, & cogitatione venerunt.

III. Iratum te regi Dejotaro fuiſſe non erant neſcii: affectum illum quibuſdam incommodis [3], & detrimentis, propter offenſionem animi tui [4], meminerant: teque cum huic iratum,

3 *Quibuſdam incommodis*] Adempta Galatiæ parte, & Armenia minore, quam ei ſenatus antea largitus erat. *Manut.*

4 *Propter offenſionem animi tui*] Vitat mentionem belli civilis, quo Cæſarem Dejotarus, pro Pompejo pugnans, offenderat. *Idem.*

tum, tum ſibi amicum cognoverant [5]: cumque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam, libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis & in prœliis, quam in promiſſis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt.

Cum facile exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. Quanquam cui ſunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? Nunquam tu illum accuſaviſti ut hoſtem, ſed ut amicum officio parum functum, quod propenſior in Cn. Pompeji amicitiam fuiſſet, quam in tuam. Cui tamen ipſi regi [6] veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi tum auxilia Pompejo, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas.

Itaque non ſolum in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. Neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is rex, quem ſenatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum ſanctiſſimumque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus, homo longinquus & alienigena, quibus nos in media republica nati, ſemperque verſati.

IV.

5 *Tum ſibi amicum cognoverant*] *Sibi*, te ſcilicet tibi ipſi. Oſtendunt id ea quæ ſtatim ſequuntur. Hæc dico, quod aliquis forte exiſtimet, τὸ *ſibi*, ad ipſos qui cognoverant, non ad ipſum quem cognoverant, referri oportere. Eſt enim reciprocorum iſtorum uſus lubricus admodum & anceps. Hactenus olim. Nunc, quod tanto ante prædixi, ecce evenit. Manutius enim noſter, τὸ *ſibi*, id eſt Caſtori, & tantum non Philippo interpretatur. Videndam. *Patric.*

6 *Cui tamen ipſi Regi*] Optimi codices Erfurtenſis, Colonienſis, & Pithœi; *cui tamen ipſi rei*; quod propenſior ſcilicet fuiſſet in Pompeji amicitiam, quam in tuam, *te veniam daturum fuiſſe dicebas*, &c. Omnia nunc ſunt liquida, nuſquam ullæ ſalebræ, ullæ moræ. Miror Lambinum veram ſcripturam cum reperiſſet, eam in ſuis codicibus non probaſſe. *Gravius.*

Digitized by Google

IV. Cum audiret ſenatus conſentientis auctoritate arma ſumpta: conſulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus [7] rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amiciſſimus de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat. In ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. Maxime vero perturbatus eſt, ut audivit, conſules ex Italia profugiſſe: omneſque conſulares, (ſic enim nuntiabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum [8] contra dignitatem tuam. Quæ cum ita eſſent, tamen uſque eo ſe tenuit, quoad a Cn. Pompejo ad eum legati, literæque venerunt.

Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritati rex Dejotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cum dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima, & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeji memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeji bella, victorias, triumphos, conſulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus.

V. Ad eum igitur rex Dejotarus venit, hoc miſero, fatalique

7 *Navis imperatoribus*] Legendum *nobis imperatoribus*. Cicero enim cum Ciliciam provinciam obtineret, ob res præclare geſtas appellatus eſt imperator, & e provincia decedens incidit in ipſam flammam belli civilis, eique ut reliquis Proconſulibus qui ad urbem aderant, a Senatu mandatum, ut videret ne quid reſpublica detrimenti pateretur. *Abram*. Omnino ſic legendum eſſe nos docet Ciceronis epiſtola ad Tironem, Fam. XVI. 11. *Poſtea quam ſenatus conſulibus, prætoribus, tribunis plebis*, & nobis, *qui proconſules ſumus*, &c. Quo modo unus e quatuor noſtris edidit Manutius. Alia lectio, quam incautus admiſeram, in erratorum numero habeatur velim. *Olivet*.

8 *Certorum hominum*] L. Domitii, P. Scipionis, M. Bibuli, M. Catonis; quorum alios ad bellum ſpes rapinarum, alios Cæſaris odium, & privatæ inimicitiæ impellebant. *Manutius*.

lique bello, quem antea juſtis, hoſtilibuſque bellis adjuverat; quocum erat non hoſpitio ſolum, verum etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel arceſſitus, ut ſocius; vel evocatus, ut is, qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremo venit, ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prælio facto, a Pompejo diſceſſit [9]: ſpem infinitam perſequi noluit. Vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatis factum eſſe duxit: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit [10].

Ille exercitum Cn. Domitii [11], ampliſſimi viri, ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum ulitereris: ille corpus ſuum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem [12] fuit, tuumque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem a te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine affeceris.

Is igitur non modo a te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani & ingrati animi, a quo rex appellatus eſſet, in eum, tyrannum

9 *A Pompejo diſceſſit*] Pompejo acie Pharſalica ſuperato, reverſus eſt ad ſuam Tetrarchiam, nec voluit ſpem inſtaurandi belli perſequi, quæ infinita erat, id eſt finem & exitum non habebat. Vide II. de Divin. cap. 37. *Abram.*

10 *Utilitatibus tuis paruit*] Fecit quidquid utilitates tuæ poſtulabant. Eodem verbo uſus eſt ad Plancium lib. XIII. *Res familiaris* C. *Capitonis præſto fuit, & paruit & temporibus, & fortunæ meæ. Utilitates*, pro commodis accipiuntur. Ad Tironem: *Utilitatibus tuis poſſum carere: te valere, tua cauſa primum volo, tum mea, mi Tiro.* Manut.

11 *Cn. Domitii*] Calvini, qui cõnſul fuerat cum M. Meſſalla. Is cum Cæſare, Domitius autem Ahenobarbus cum Pompejo fuit. *Idem.*

12 *Contra Pharnacem*] Regem Ponti, filium Mithridatis, qui occaſione belli civilis Armeniam occuparat. *Idem.*

num inveniri : ut hæc omittam ; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare ? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus [13] eſſet, tanto ſcelere non modo perfecto, ſed etiam cogitato ?

VI. At, credo, hæc homo inconſultus & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo ? quis tectior [14] ? quis prudentior ? Quanquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Dejotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita eſt ? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitii, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus, id vos & a viro optimo, & ab homine minime ſtulto cogitatum eſſe confingitis.

At quam non modo non credibiliter, ſed ne ſuſpicioſe quidem. Cum, inquit, in Caſtellum Lucejum veniſſes, & domum regis, hoſpitis tui, divertiſſes : locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat. Huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collocati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cum

eſt

13 *Diſtractus*] Divulſus ab aliorum Regum ſocietate & amicitia. *Abram.* Imo *diſtractus* eſt diſcerptus. *Grævius*.

14 *Quis tectior ?*] Non eſt laus hominem eſſe tectum, κρυψίνουν, ſive occultum, qui ſimulat amicitiam, & eam fronte præ ſe fert, cum corde premat odium capitale. Tecto opponitur apertus, ſimplex. Si fuiſſet homo tectus Dejotarus, facile potuiſſet hoc ſcelus contra Cæſarem ſuſcipere de nece ei inferenda, ſi ſibi perſuaſiſſet, id tuto ſe poſſe & ſecreto facere : ſed Cicero nititur omni ope id oſtendere, cogitationem hujus ſceleris abeſſe tam ab ejus prudentia, quam probitate. *Tectus* igitur hic locum habere non poteſt, ut recte vidit Patricius. In Erfurt. Dreſd. Colon. Pith. eſt *rectior*. *Recta* dicuntur omnia, quæ ſunt ſine *vitio*, *labe*, *macula*. Igitur *quis rectior* eſt hic, Quis eſt in conſiliis rectis capiendis promptior, quis eſt rectioris ingenii, ut in illud non poſſit cadere tantum facinus ? Non auſim quidem præſtare Tullium ſcripſiſſe *rectior* : aptior tamen eſt hæc vox huic loco, quam *tectior*, quia tectum eſſe ſemper vitio vertitur. Eſt enim hominis callidi, verſuti, malitioſi, non prudentis & conſiderati. *Grævius*.

eſt ad me iſta cauſa delata. Phidippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab iſto adoleſcente eſſe corruptum; hac ſuſpicione ſum percuſſus: medicum indicem ſubornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etſi a veritate longe, tamen a conſuetudine criminandi non multum res abhorrebat.

Quid ait medicus? nihil de veneno.. At id fieri potuit, primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, cum eſt factum, negari poteſt. Si palam te interemiſſet: omnium in ſe gentium non ſolum odia, ſed etiam arma convertiſſet. Si veneno: Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare potuiſſet, homines fortaſſe celaviſſet. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit; id tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit? At quam feſtive crimen contexitur! Tua te, inquit, eadem quæ ſemper, fortuna ſervavit: negaviſti tum te inſpicere [15] velle.

VII. Quid poſtea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimiſit exercitum [16]? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cum cœnaviſſes, rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter & jucunde fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Dejotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit [17]: cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia; quæ Africanus, inſpectante exercitu, accepit. Quod cum præſens De-

15 *Inſpicere*] Illa, quibus te Dejotarus munerare conſtituerat. *Manut.*

16 *Continuo dimiſit exercitum*] Ex Eunucho Therentii actu 4, ſcen. 7. ubi Thraſo qui ſuos ſervulos inſtar aciei glorioſius inſtruxerat, re non ſuccedendo, neque perfecta,

Jam dimitto exercitum,

inquit. De quo eruditus Victorius, lib. xv. Variarum lect. cap. 6. Multum autem, ut opinor, hoc valuit ad falſum illud crimen explodendum: &, ni fallor, riſum movit: quæ ratio in judicio quoque adhibetur, ac fructum fert: tanquam enim Dejotarus nullius conſilii homo eſſet, ac ſimilis Thraſoni, qui poſtquam ſtatim inſidiæ non ſucceſſerint, non potuerit retentis in armis inſidiatoribus, efficere quod deſtinaſſet, Cæſare poſt cœnam ad eas balneas veniente. *Abramus.*

17 *Qualis rex Attalus in P. Africanum fuit*] Vel *Antiochus* ſcribendum eſt pro *Attalus*, cui ſunt hæc a Livio, aliiſque ſcriptoribus tributa; vel erit ipſius Ciceronis *ἁμάρτημα μνημονικὸν*. *Urſinus.*

Dejotarus regio & animo, & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti.

Obſecro, Cæſar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderate, niſi quiete, niſi ex hominis graviſſimi & ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere?

In poſterum, inquit, diem diſtulit, ut, cum in caſtellum Lucejum ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi: ſed tamen acta res criminoſe eſt [18]. Cum, inquit, vomere te poſt cœnam velle [19] dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt. Ibi enim erant inſidiæ. At te eadem tua fortuna ſervavit: in cubiculum te ire malle dixiſti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam & improbus, ſed fatuus & amens es. Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ e balneo in cubiculum transferri non poſſent [20]?

Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conſcius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conſcium tanti ſceleris habebat, a ſe dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi & inimiciſſimum ſciret eſſe nepotem ſuum, & C. Cæſarem, cui feciſſet inſidias? præſertim cum is unus eſſet, qui poſſet de abſente ſe indicare [21]? Et fratres meos, inquit, quod erant conſcii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos ſecum habebat; te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis?

VIII.

18 *Sed tamen acta res criminoſe eſt*] Ita eſt acta, ut ſit criminationi obnoxia. *Patricius*.

19 *Vomere poſt cœnam te velle*] Ex hoc loco intelligitur, poſt cœnam ad vomitum iſſe homines, ut cibo alvum exonerarent, ne large ſumptus noceret. Celſus, lib. 2. *Rejectum eſſe ab Aſclepiade vomitum video: nec reprehendo, ſi eorum offenſus eſt conſuetudine, qui, quotidie ejiciendo vorandi facultatem moliuntur .... Commoneo tamen, ne quis, qui valere & ſeneſcere volet, hoc quotidianum habeat*. De hac igitur Cæſaris conſuetudine ſermo eſt ad Atticum lib. XIII. epiſt. 52. *Accubuit, ἐμετικὴν agebat*. *Erneſt.*

20 *In cubiculum transferri non poſſent*] Acute ſimul & lepide. De ſignis, ut de hominibus, de inanimatis, ut de animatis ipſis. Quid ita? Verbo enim ad ſigna illa ænea reſpicit, quorum modo fecit mentionem: cogitatione autem reſpicit ad homines illos armatos, qui dicuntur fuiſſe in inſidiis collocati. *Idem*.

21 *Indicare*] Alii, *vindicare*: ſed vide Victorii Var. Lect. XXVIII. 12.

VIII. Reliqua pars accuſationis duplex fuit : una , regem ſemper in ſpeculis fuiſſe [22] , cum a te animo eſſet alieno : altera , exercitum eum contra te magnum comparaſſe . De exercitu dicam breviter , ut cætera . Nunquam eas copias rex Dejotarus habuit , quibus inferre bellum populo Romano poſſet : ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium & latrociniis tueretur , & imperatoribus noſtris auxilia mitteret . Atque antea quidem majores copias alere poterat : nunc exiguas vix tueri poteſt .

At miſit ad Cælium neſcio quem [23] : ſed eos , quos miſit , quod ire noluerunt , in vincula conjecit . Non quæro quam veriſimile ſit , aut non habuiſſe regem , quos mitteret : aut eos , quos miſiſſet , non paruiſſe : aut , qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent , eos vinctos potius , quam necatos fuiſſe . Sed tamen cum ad Cælium mittebat , utrum cauſam illam victam eſſe neſciebat , an Cælium iſtum magnum hominem putabat ? quem profecto is , qui optime noſtros homines novit , vel quia noſſet , vel quia non noſſet , contemneret . Addidit etiam illud , equites non optimos miſiſſe . Veteres , credo , Cæſar : nihil ad tuum equitatum : ſed miſit ex iis [24] , quos habuit , electos . Ait neſcio quem ex eo numero , ſervum judicatum [25] . Non arbitror : non audivi . Sed in eo , etiam ſi accidiſſet , culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer .

IX. Alieno autem a te animo fuit . Quomodo ? Speravit , credo , difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam , & fluminis . At eo ipſo tempore pecuniam dedit ; exercitum [26] aluit ; ei , quem Aſiæ præfeceras , nulla in re defuit ; tibi victori [27] non ſolum ad hoſpitium , ſed ad periculum

22 *Regem ſemper in ſpeculis fuiſſe*] Id eſt , tuas omnes actiones obſervaſſe , & ſpeculatores tenuiſſe , qui , ut infra loquitur , *rumores de te exciperent , & ad ſe referrent* . Patricius.

23 *Miſit ad Cælium neſcio quem*] An , *miſit neſcio quem* , an , *ad neſcio quem Cælium ?* utrumque ex iis quæ ſequuntur defendi poteſt . Poſterius tamen præfero . Sic enim ſtatim de eodem , quaſi de non magno , imo de contempto homine : ut & lib. XII. Famil. ep. 43. Niſi quod alibi *Cælium* , alibi *Cæcilium* vocat . *Patric.*

24 *Sed miſit ex iis*] Reſpondet miſiſſe , quales haberet : imo quales ex iis quos haberet , elegiſſet . *Idem* .

25 *Servum judicatum*] Cum ſervis militare , præſertim equeſtri loco , non liceret . *Manutius* .

26 *Exercitum*] Domitii Calvini . *Idem* .

27 *Tibi victori*] Cæſar victor e bello Alexandrino per Gallogræciam tranſivit , & contra Pharnacem arma convertens , *legionem* [ver-

culum etiam, atque ad aciem præſto fuit. Secutum eſt bellum Africanum [28]. Graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit; qui auctionatus ſit, ſeſeque exſpoliare maluerit, quam tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo, inquit, tempore ipſo Nicæam, Epheſumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque cum eſſet ei nuntiatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum eadem ſententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici* [29], *dum una inimici intercidant*: quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, nunquam tamen dixiſſet. Ipſe enim manſuetus; verſus immanis. Qui autem Domitio [30] poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? Tibi porro inimicus cur eſſet, a quo, cum vel interfici belli lege potuiſſet, regem & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet?

Quid deinde? furcifer quo progreditur? Ait, hac lætitia Dejotarum elatum, vino ſe obruiſſe, in convivioque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii afferre? Dejotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit unquam? Omnes ſunt in illo regiæ virtutes: quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipue ſingularis, & admiranda frugalitas; etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficm, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet quiſque accipiat: ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam & temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. Hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum a cuncta Aſia tum a magi-

(verba ſunt Hirtii) *quam ex genere civium ſuorum Dejotarus uatura diſciplinaque noſtra conſtitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere juſſit*. Abram.

28 *Secutum eſt bellum Africanum*] Quod tu parta de Pharnace victoria, paucos dies in Italia moratus, Jubæ Numidiæ Regi, Scipioni & Catoni, qui magnis axercitibus Africam occupaverant, intuliſti. *Idem*.

29 *Pereant amici*] Quia amicus Domitio eſſat: ut paulo poſt. Græcus verſus, mihi quidem nondum compertus: Latinus quoque cujus poetæ ſit, ignorare me fateor. Opto feliciores eſſe alios. *Manut.*

30 *Qui autem Domitio*] A repugnantibus: quia cum eadem cauſa eſſet Cæſaris & Domitii, qui amicus erat Domitii, non poterat eſſe Cæſaris inimicus, & contra. *Abramus*.

magiſtratibus, legatiſque noſtris, tum ab equitibus Romanis, qui in Aſia, negotiati ſunt, perſpecta, & cognita.

Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationeſque jungebat: ut non ſolum tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola [31], & pecuarius [32] haberetur. Qui igitur adoleſcens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam niſi ſeveriſſime & graviſſime fecerit, is ea exiſtimatione, eaque ætate ſaltavit?

X. Imitari potius, Caſtor, avi tui mores, diſciplinamque debebas, quam optimo & clariſſimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quod ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. Quibus ille ſtudiis ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. Itaque, Dejotarum cum plures in equum ſuſtuliſſent, quod hærere in eo ſenex poſſet, admirari ſolebamus. Hic vero adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompejum pater miſerat, quos concurſus facere ſolebat? quam ſe jactare? quam ſe oſtentare? quam nemini

in

31 *Diligentiſſimus agricola*] Nemo jure mirabitur laudari Regem, quod fuerit bonus agricola, qui antiquorum mores animo perſpexerit. Nam, ut ait Plinius; *De cultura agri præcipere principale fuit etiam apud exteros. Siquidem & Reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus: & duces Xenophon, & Pœnus etiam Mago: cui quidem tantum honorem Senatus noſter habuit Carthagine capta, ut cum Regulis Africæ bibliothecas donaret, unius ejus duodetriginta volumina cenſeret in Latinam linguam transferenda, cum jam M. Cato præcepta condidiſſet.* Eadem teſtantur Columella, & Varro, uterque cap. 1. de re ruſtica. Et ut omittam Laertem illum Ithacæ regulum, quem Homerus lenientem deſiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum, & eum ſtercorantem facit; notum eſt Diocletianum imperio ſe abdicaſſe, ut agriculturæ ſe reique hortenſi liberius applicaret. *Abram.*

32 *Pecuarius*] Varro libro 2. de re ruſtica, cap. 1. *De antiquis, illuſtriſſimus quiſque paſtor erat, ut oſtendunt veteres Poetæ qui ipſas pecudes propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam ſibi Thyeſtem ſubduxiſſe queritur: ut in Colchide Æeta, ad cujus arietis pellem profecti regio genere dicuntur Argonautæ: ut in Libya Heſperidas, unde aurea mala,* &c. Et certe Regum pueros ut plurimum paſtores olim fuiſſe, teſtatur Paris & Ganymedes. *Abr.*

in illa cauſa ſtudio, & cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amiſſo, ego, qui pacis auctor ſemper fui, poſt Pharſalicum autem prælium ſuaſor fuiſſem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere [33], quod & ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, & patri ſatisfaciendum eſſe arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolum adepta ſit, ſed etiam accuſandi licentiam: calamitoſus Dejotarus, qui & ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modo apud te, ſed etiam a ſuis accuſetur. Vos veſtra ſecunda fortuna, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti.

XI. Sint ſane inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. Rex enim Dejotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram e tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui eſſet, quam cujus gener eſſet, audivit? Sed quamvis ingrate & impie neceſſitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere. Eſto: concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, ſalutiſque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? Servum ſollicitare verbis, ſpe, promiſſiſque corrumpere, adducere domum [34], contra dominum armare: hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam iſta corruptela ſervi, ſi non modo impunita fuerit, ſed etiam a tanta auctoritate approbata: nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt atque noſtrum, impune evolare poteſt, contraque nos pugnare, fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus.

O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi

33 *Hunc ad meam auctoritatem non potui adducere*] Caſtori perſuadere non potui, ut meam auctoritatem & tum conſilium, tum exemplum ſecutus, a perſequendis belli reliquiis deſiſteret, tum quod ille magno ſtudio & animi ardore ſtatuerat ad extremum belli aleam experiri, tum quod patri ſe ſatis eſſe facturum non putaret, ſi a bello diſcederet. *Idem*.

34 *Adducere domum*] Alii, *abducere domo*, nimirum legatorum. *Ferratius*.

populi vocaſſet, Scaurique ſervus ad eum clam domum veniſſet, & crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet: prehendi hominem juſſit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid interſit: etſi inique Caſtorem cum Domitio comparo: ſed tamen ille inimico ſervum remiſit, tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accuſatorem adhibuiſti.

At ſemel iſte eſt corruptus a vobis? Nonne, cum eſſet productus [35], & cum tecum fuiſſet, refugit ad legatos [36]? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Serv. Sulpicio, clariſſimo viro, qui tum caſu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, ſe a te corruptum, tuis promiſſis in fraudem impulſum eſſe confeſſus eſt?

XII. Quæ eſt iſta tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem veniſti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domeſticaque immanitate inquinares? At quam acute collecta crimina! Bleſamius [37], inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem ſcribere ſolebat, te in invidia eſſe: tyrannum exiſtimari: ſtatua inter reges poſita [38], animos hominum vehementer offenſos: plaudi tibi non ſolere [39]. Nonne intelligis, Cæſar, ex urbanis malevolorum ſermunculis hæc ab iſtis eſſe collecta? Bleſamius tyrannum Cæſarem ſcriberet? multorum enim civium capita viderat: multos juſſu Cæſaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & everſas domos: armatis militibus refertum forum: quæ ſemper in civili victoria ſenſimus, ea te victore non vidimus.

Solus,

35 *Productus*] Teſtis.

36 *Refugit ad legatos*] Dejotari, a quorum pedibus abſtractas per te erat. *Patric.*

37 *Bleſamius*] Homo Gallogræcus, qui Dejotari legatus aderat. *Manut.*

38 *Statua inter Reges poſita*] In Capitolio ſeptem Regum ſtatuæ fuerunt, & inter eas ſtatua L. Bruti ſtrictum gladium tenentis. Inter eas etiam Cæſaris ſtatua fuit excitata: quod animos hominum vehementer offendit, ratos illius ambitionem jam in apertam tyrannidem erumpere. Quod ajebat accuſator a Bleſamio ſcriptum fuiſſe ad Dejotarum. *Abram.*

39 *Plaudi tibi non ſolere*] De plauſu & acclamationibus theatralibus, vide Sextianam & Piſonianam. *Idem.*

Solus, inquam, es, C. Cæſar, cujus in victoria ceciderit nemo, niſi armatus. Et quem nos liberi, in ſumma populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, ſed etiam clementiſſimum in victoria ducimus: is Bleſamio, qui vivit in regno, tyrannus videri poteſt? Nam de ſtatua quis queritur, una præſertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum eſt ejus ſtatuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, ſi locus affert invidiam, nullus locus eſt ad ſtatuam 40 quidem Roſtris clarior. De plauſu autem quid reſpondeam? qui nec deſideratus unquam a te eſt, & nonnunqam, obſtupefactis hominibus, ipſa admiratione compreſſus eſt: & fortaſſe eo prætermiſſus, quia nihil vulgare te dignum videri poteſt.

XIII. Nihil a me arbitror prætermiſſum, ſed aliquid ad extremam cauſæ partem reſervatum. Id autem aliquid eſt, te ut plane Dejotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi ſuccenſeas: illud vereor, ne tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere. Quod abeſt longiſſime, mihi crede, Cæſar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit: neque ſe a te multatum arbitratur: ſed, cum exiſtimaret multis tibi multa eſſe tribuenda, quo minus a ſe, qui in altera parte fuiſſet, ea ſumeres, non recuſavit.

Etenim ſi Antiochus Magnus ille, rex Aſiæ, cum, poſteaquam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare juſſus eſſet, omnemque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet, dicere eſt ſolitus, Benigne ſibi a populo Romano eſſe factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur: poteſt multo facilius ſe Dejotarus conſolari. Ille enim furoris multam ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia tu Dejotaro, Cæſar, tribuiſti, cum & ipſi, & filio nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de ſe ſenatus imminutum putat: magno animo, & erecto eſt, nec unquam ſuccumbet inimicis, ne fortunæ quidem.

Multa

40 *Nam ſi locus affert invidiam, nullus eſt ad ſtatuam*] Id eſt, ſi invidioſum locum quæris: in foro multas habet; nam regum ſtatuæ in abſtruſo ſunt loco collocatæ. *Scholiaſtes.*

Multa ſe arbitratur , & peperiſſe ante factis , & habere in animo , atque virtute , quæ nullo modo poſſit amittere . Quæ enim fortuna , aut quis caſus , aut quæ tanta poſſit injuria , omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere ? Ab omnibus enim eſt ornatus , qui , poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem , in Aſia , Cappadocia , Ponto , Cilicia , Syria , bella geſſerunt . Senatus vero judicia de illo tam multa , tamque honorifica , quæ publicis populi Romani literis , monumentiſque conſignata ſunt , quæ unquam vetuſtas obruet , aut quæ tanta delebit oblivio ? Quid de virtute ejus dicam ? quid de magnitudine animi , gravitate , conſtantia ? quæ omnes docti , atque ſapientes ſumma ; quidam etiam ſola bona eſſe dixerunt : hiſque non modo ad bene , ſed etiam ad beate vivendum contentam virtutem eſſe . Hæc ille reputans , & dies & noctes cogitans , non modo tibi non ſuccenſet , (eſſet enim non ſolum ingratus , ſed etiam amens) verum omnem tranquillitatem , & quietem ſenectutis acceptam refert clementiæ tuæ .

XIV. Quo quidem animo cum antea fuit , tum non dubito , quin tuis literis , quarum exemplum legi , quas ad eum Tarracone huic Bleſamio dediſti , ſe magis etiam erexerit , ab omnique ſollicitudine abſtraxerit . Jubes enim eum bene ſperare , & bono eſſe animo : quod ſcio te non fruſtra ſcribere ſolere . Memini enim iiſdem fere verbis ad me te ſcribere , meque tuis literis bene ſperare non fruſtra eſſe juſſum . Laboro equidem regis Dejotari cauſa , quo-cum mihi amicitiam reſpublica conciliavit , hoſpitium voluntas utriuſque conjunxit , familiaritatem conſuetudo attulit , ſummam vero neceſſitudinem magna ejus officia in me , & in exercitum meum effecerunt : ſed cum de illo laboro , tum de multis ampliſſimis viris , quibus ſemel ignotum a te eſſe oportet , nec beneficium tuum in dubium vocari , nec hærere in animis hominum ſollicitudinem ſempiternam , nec accidere , ut quiſquam te timere incipiat eorum , qui ſemel a te ſint liberati timore . Non debeo , C. Cæſar , quod fieri ſolet in tantis periculis , tentare , quonam modo dicendo miſericordiam tuam commo-

vere poſſim : nihil opus eſt : occurrere ipſa ſolet ſupplicibus & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges [41] : & id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monumenta : ſed maxime eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti. Quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit : ſociorum vero regum & amicorum, ſanctiſſimum.

XV. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt : retentum vero, & a te confirmatum, poſteris etiam ſuis tradituros eſſe confido. Corpora vero ſua pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi, nobiſque omnibus jam diu noti; eademque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus; tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, num quid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum : memoriam tuam implorat, qua vales plurimum : negat unquam ſe a te in Dejotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe : in primis finibus tibi ſe præſto fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum : cum e balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe, cum illa munera inſpexiſſes cœnatus, cum in cubiculo recubuiſſes; eandemque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit, non recuſat, quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute : quorum alterum optare, illorum [42] crudelitatis eſt; alterum conſervare, clementiæ tuæ.

41 *Duos reges*] Dejotaros, patrem & filium. Videtur ſolus pater accuſatus fuiſſe. Filium tamen appellat, ut magis duorum quam unius miſericordia moveatur : vel quia Cæſari filius erat acceptior, ideo cauſam utriuſque conjunxit. *Abramus*.

42 *Illorum*] Adverſariorum. Videtur certe quidem hac oratione nihil Dejotaro impetraviſſe. Philip. II. 37. *Quis enim cuiquam inimicior quam Dejotaro Cæſar ? &c. Patricius*.

IN

Digitized by Google

IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA I.

ARGUMENTUM.

Interfecto idibus Mart. C. Cæſare, M. Antonius collega ejus in conſulatu, ſibi metuens, non ſolum eo die latuit, verum etiam texit aliquandiu conſilia ſua, ſimulatione ad tempus accommodata. Poſtridie idus actum eſt cum eo de communi concordia per conſulares viros. Poſt diem tertium, qui fuit XVI. *Kal. Apr. in ædem Telluris convocato ſenatu, Cicero, quantum in ipſo fuit, jecit fundamenta pacis, diſcordiarumque memoriam omnem, vetere Athenienſium exemplo, oblivione ſempiterna delendam cenſuit. Quo die præclare de rep. locutus Antonius, conſequentibus etiam diebus non dubia ſuæ voluntatis argumenta dare viſus eſt. Miſſo parvulo filio, pacis obſide, in Capitolium, C. Caſſium ipſe, M. Brutum Lepidus, pontifex max. alii alios ex tyrannoctonis, qui poſt Cæſaris necem, populi & Antonii maxime conſulis metu, in Capitolium ſe contulerant, cœnæ adbibuerunt. Sed fictam perſonam ſuſtinere diu nemo poteſt. Cum Cæſarem, quanquam in libera civitate ſingulari poteſtate uſum, funere tamen efferri placuiſſet: qui fons malorum omnium fuit: (ſic enim tyrannum non fuiſſe judicabatur: nam tyrannorum corpora projiciuntur inhumata) laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratiſque rebus ab eo geſtis, maximiſque erga remp. meritis, explicata demum cruenta veſte, in qua cæſus fuerat, multis pugionum ictibus perfoſſa, convertit orationem ad miſerationem commovendam, populumque jam dolore incenſum in eam iracundiam furoremque impulit, ut ſtatim a funere ad domum Bruti & Caſſii cum facibus accurrerit: unde ægre repulſus eſt. Brutus & Caſſius, vitato præſenti periculo, concitatæ multitudinis vim timentes, Antoniique*

perfidiam jam ſatis experti, Antium, & Lanuvium aufugerunt, eo conſilio, ut inde in provincias a ſenatu decretas proficiſcerentur. Decreverat autem ſenatus, poſtridie quam e Capitolio Cæſaris interfectores deſcenderunt, Bruto Cretam, Caſſio Africam, Trebonio Aſiam, Cimbro Bithyniam; D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Cæſare antea, confirmavit. Idem tamen, quaſi ad ſanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio præclara S. C. fecit: primum illud e Ser. Sulpicii ſententia, ne qua poſt idus Mart. immunitatis tabula, neve cujus beneficii figeretur: deinde, ut dictaturæ nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quædam oblata videbatur: erecti erant ſpe libertatis & otii bonorum animi: conſtituta reſp. putabatur. Sed cito ille ſimulationem ſuſtulit, ſuique ſimilis viſus eſt. Habito enim Kalendis Jun. ſenatu, non eum, quem antea, de rep. ſenſum, nec ſuperiorum dierum actis conſentientem voluntatem oſtendit. Nihil deinde ad ſenatum referebat: per populum, id eſt per infimam corruptamque plebem, contempta ampliſſimi ordinis auctoritate, agebat omnia: contra S. C. quod ipſe fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitateſque dabat, exules reducebat; eaque ſe facere omnia dicebat ex legibus Cæſaris, aut ex ejus commentariis. Tum Cicero, deſperata prorſus, Antonio conſule, libertate, urbem reliquit, in Græciam iturus, ea mente, ut Kalendis Jan. quo die Panſa & Hirtius conſulatum inituri erant, adeſſet. Nec tamen iter illud abſolvit. Nam Leucopetræ adverſa tempeſtate detentus, ab iis, qui ab urbe venerant, & concionem accepit Antonii, quam valde probavit; & ea cognovit, unde revertendi conſilium cepit. Poſt reverſionem, de via languens, in ſenatum, qui Kalendis Sept. ut Phil. V. *legitur, in æde Concordiæ habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros ſe miſſurum, & domum ejus diſturbaturum, audiente ſenatu, dixit. Poſtridie, id eſt,* IV. *Nonas Sept. in ſenatum venit, abſente Antonio: & hac oratione prima expoſuit conſilium profectionis & reverſionis ſuæ: deinde queſtus eſt graviter de Antonii heſterna injuria: tum leges illius reprehendit: poſtremo utrumque conſulem, abſentem Antonium, præſentem Dolabellam, quem ſibi, profecturus ad bellum Parthicum, Cæſar ſuffecerat, hortatur, ut veram, ſolidamque gloriam ſequantur:*

tur:

Digitized by Google

tur: diligi a ſuis civibus malint, quam metui; rempublicam omni ratione complectantur. MANUT.

I. ANtequam de republica, Patres conſcripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter conſilium & profectionis, & reverſionis meæ. Ego, cum ſperarem aliquando ad veſtrum conſilium, auctoritatemque rempublicam eſſe revocatam, manendum mihi ſtatuebam, quaſi in vigilia quadam conſulari, ac ſenatoria. Nec vero uſquam diſcedebam, nec a republica dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati ſumus. In quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis: Athenienſiumque renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum [1] uſurpavi, quo tum in ſedandis diſcordiis erat uſa civitas illa: atque omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiterna delendam cenſui.

Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos ejus [2] cum præſtantiſſimis civibus confirmata eſt. Atque his principiis reliqua conſentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas deferebat: ſumma cum dignitate & conſtantia ad ea, quæ quæſita erant, reſpondebat: nihil tum, niſi quod erat notum omnibus, in C. Cæſaris commentariis reperiebatur.

Num qui exules reſtituti? unum ajebat [3], præterea neminem. Num immunitates datæ? nullæ, reſpondebat. Aſſentiri etiam nos Serv. Sulpicio [4], clariſſimo viro, voluit, ne qua tabula poſt idus Martias ullius decreti Cæſaris, aut beneficii figere-

1 *Græcum etiam verbum*] Quidam hoc loco inferſerant Græcam vocem ἀμνηστίας. Ego ſumma fide optimi ac veterrimi libri ſcripturam expreſſi: quid autem de hoc loco ſentirem, indicavi jampridem, cap. 15, libri 11. Variarum lectionum. *Muretus.*

2 *Per liberos eius*] Imo per unum filium, ut omnes hiſtorici tradiderunt: ſed liberos numero multitudinis pro unico filio, aut etiam filia Latini ſcriptores libenter uſurpant, ut alias ex Gellio & Juris conſultis notavimus. *Abramus.*

3 *Unum ajebat*] Videtur intelligere Sextum Clodium, de quo ipſe Antonius epiſtola quadam ad Ciceronem, quæ habetur lib. 14. ad Atticum: *A Cæſare petii ut Sext. Clodium reſtituerer, impetravi*, &c. *Idem.*

4 *Servio Sulpicio*] De hoc S. C. item de dictatura ſublata, dicetur 2. Philipp. *Idem.*

Digitized by Google

figeretur. Multa prætereo, eaque præclara. Ad ſingulare enim M. Antonii factum feſtinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regiæ poteſtatis obſederat, funditus ex republica ſuſtulit. De qua ne ſententias quidem diximus. Scriptum ſenatus-conſultum, quod fieri vellet, attulit. Quo recitato, auctoritatem ejus ſummo ſtudio ſecuti ſumus, eique ampliſſimis verbis per ſenatus-conſultum gratias egimus.

II. Lux quædam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus, ſed etiam regni timore ſublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, ſe liberam civitatem eſſe velle, cum dictatoris nomen, quod ſæpe juſtum fuiſſet, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam funditus ex republica ſuſtuliſſet. Liberatus cædis [5] periculo paucis poſt diebus ſenatus: uncus impactus eſt [6] fugitivo illi [7], qui in C. Marii nomen invaſerat. Atque hæc omnia communiter cum collega. Alia porro propria Dolabellæ: quæ, niſi collega abſuiſſet, credo eis fuiſſe futura communia. Nam, cum ſerperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius: iidemque [8] buſtum in foro facerent [9], qui illam inſepultam ſepulturam effecerant [10]: & quotidie magis magiſque perditi homines, cum ſui ſimilibus ſervis, tectis ac templis urbis minarentur: talis animadverſio fuit Dolabellæ, cum in audaces ſceleratoſque ſervos, tum in impuros & nefarios liberos; taliſque everſio illius execratæ columnæ [11], ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die diſſenſiſſe.

Ecce enim Kalendis Juniis, quibus ut adeſſemus, edixerat; muta-

5 *Cædis*] Quæ impendebat ab homine audaciſſimo, infimæ plebis duce, qui ſe C. Marii, ſepties conſulis, filium ſimulabat. *Manutius.*

6 *Uncus impactus eſt*] Unco tractus in Gemonias ſcalas, & in Tiberim dejectus eſt. *Man.*

7 *Fugitivo illi*] Humillimæ enim ſortis cum eſſet, in Mariam gentem, atque adeo in ipſius C. Marii nomen invaſerat. Verum autem ejus nomen, diſſentientibus Valerio, Appiano, Epitome, certum non eſt. *Idem.*

8 *Iidemque*] Et ſcelerati homines de plebe infima, & ſervi. *Idem.*

9 *Buſtum in foro facerent*] Cæſari, ubi crematus erat, in foro conſtituerent. *Idem.* Vide Sueton.

10 *Inſepultam ſepulturam effecerant*] Cremaverant enim Cæſaris corpus in foro, ut ait Suetonius, aridis virgultis, ſubſelliis, ac tribunalibus: cum in campo Martio rogus extructus eſſet. *Inſepultam ſepulturam* vocat vel quia ſervata cremandi, & ſepeliendi conſuetudo non eſt: vel quia, ut infra dicitur, *ſepulcrum Cæſaris nuſquam extaret.* Idem.

11 *Execratæque columnæ*] Suetonius. Plebs ſolidam columnam, prope viginti pedum lapidis Numidici, in foro ſtatuit, ſcripſitque *Parenti patriæ.* Manut.

Digitized by Google

mutata omnia : nihil per ſenatum , multa & magna per populum , & abſente populo , & invito . Conſules deſignati ſe audere negabant in ſenatum venire : patriæ liberatores [12] urbe carebant ea , cujus a cervicibus jugum ſervile dejecerant : quos tamen ipſi conſules & in concionibus , & in omni ſermone laudabant . Veterani qui appellabantur [13] , quibus hic ordo diligentiſſime caverat , non ad conſervationem earum rerum , quas habebant , ſed ad ſpem novarum prædarum incitabantur. Quæ cum audire mallem , quam videre , haberemque jus legationis liberum , ea mente diſceſſi , ut adeſſem Kalendis Januariis , quod initium ſenatus cogendi fore videbatur . . .

III. Expoſui , Patres conſcripti , profectionis conſilium : nunc reverſionis , quæ plus admirationis habet , breviter exponam. Cum Brundiſium , iterque illud , quod tritum in Græciam eſt , non ſine cauſa vitaviſſem [14] , Kalendis Sextilibus veni Syracuſas , quod ab urbe ea tranſmiſſio in Græciam laudabatur . Quæ tamen urbs mihi conjunctiſſima , plus una me nocte cupiens retinere , non potuit . Veritus ſum , ne meus repentinus ad meos neceſſarios adventus ſuſpicionis aliquid afferret , ſi eſſem commoratus . Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram , quod eſt promontorium agri Rhegini , venti detuliſſent [15] ; ab eo loco conſcendi , ut tranſmitterem : nec ita multum provectus , rejectus auſtro ſum in eum ipſum locum , unde conſcenderam .

Cumque intempeſta nox eſſet , manſiſſemque in villa P. Valerii , comitis & familiaris mei , poſtridieque apud eundem , ventum expectans , manerem : municipes Rhegini complures ad me venerunt ; ex his quidam Roma recentes : a quibus primum accipio M. Antonii concionem : quæ ita mihi placuit ,

12 *Liberatores*] Brutus , & Caſſius . De quibus infra.

13 *Veterani qui appellabantur*] Cæſariani milites , quibus poſt emerita ſtipendia caverat Senatus, ut in agros ſibi aſſignatos emolumenta , ſive commoda militiæ percepturi primo quoque tempore mitterentur . *Abram.* Ait veteranos appellatos fuiſſe ab Antonio , ſive compellatos in concione ad ulciſcendam Cæſaris necem ut coirent , quod patet ex hiſtoricis & epiſtolis ad Atticum , & verbis ſequentibus. *Grævius*.

14 *Non ſine cauſa vitaviſſem*] Vitavit metu quatuor legionum Antonii , quæ erant Brundiſii . Epiſt. 2. & 4. lib. xvi. ad Attic. *Manut.*

15 *Venti detuliſſent*] Vide epiſt. 25. lib. xii. ad Cornificium , & epiſt. 4. lib. xvi. ad Atticum . *Idem*.

cuit, ut, ea lecta, de reverſione primum cœperim cogitare. Nec ita multo poſt edictum Bruti affertur, & Caſſii. Quod quidem mihi, fortaſſe quod eos etiam plus reipublicæ, quam familiaritatis gratia, diligo, plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) rem conventuram [16]: Kalendis Sextilibus ſenatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis ſuaſoribus, remiſſis Galliis provinciis [17], ad auctoritatem ſenatus eſſe rediturum.

IV. Tum vero tanta ſum cupiditate incenſus ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque venti ſatisfacerent: non quo me ad tempus occurſurum putarem, ſed ne tardius, quam cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam [18] devectus, Brutum vidi [19]; quanto meo dolore, non dico. Turpe mihi ipſi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet: & ibi velle tuto eſſe, ubi ille non poſſet. Neque vero illum ſimiliter, atque ipſe eram, commotum eſſe vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti conſcientia, nihil de ſuo caſu, multa de noſtro querebatur.

Ex quo primum cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in ſenatu fuiſſet L. Piſonis oratio [20]: qui quanquam parum erat (id enim ipſum a Bruto audieram) a quibus debuerat, adjutus: tamen & Bruti teſtimonio (quo quid poteſt eſſe gravius?) & omnium prædicatione, quos poſtea vidi, magnam mihi videbatur gloriam conſecutus. Hunc igitur ut ſequerer, properavi, quem præſentes non ſunt ſecuti: non ut proficerem

16 *Rem conventuram*] Hæc tota res in eadem ad Attic. epiſt. explicatur.

17 *Remiſſis provinciis Galliis*] Auget oratorie. Nam unam Galliam citeriorem quam poſtea invaſit, pro Macedonia a ſenatu jam decreta optabat Antonius. *Idem*.

18 *Veliam*] Vide lib. XVI. ad Atticum, epiſt. 17.

19 *Brutum vidi*] Cum incenſis ob Cæſaris necem veteranorum animis, Bruto & Caſſio vitæ periculum immineret, Senatus, ut eos præſenti periculo ſubduceret, his duobus annonæ curam mandavit, & quod Prætores erant, decrevit ut legibus ſolverentur, ſi ab urbe plus quam decem dies abſuiſſent. Brutum Veliæ vidit Cicero magno ſuo cum dolore, quod vir unice amans rempublicam non auderet in urbe ſubſiſtere. *Abram*.

20 *Piſonis oratio*] Quænam hæc fuerit Lucii Piſonis oratio habita Kalendis Sextilibus in Senatu, non ſatis conſtat: id conſtat unum, eam fuiſſe liberrimam. Vide infra: & Philipp. V. cap. 7. Ex quibus merito dubites de fide Appiani, qui, libro 3. de bellis civilibus, L. Piſonem Antonio patrocinantem, & Ciceroni repugnantem inducit. *Abram*.

Digitized by Google

rem aliquid, (neque enim ſperabam id, neque præſtare poteram) ſed ut, ſi quid mihi humanitus accidiſſet, (multa autem impendere videbantur præter naturam, præterque fatum [21]) hujus tamen diei vocem teſtem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga ſe voluntatis. Quoniam utriuſque conſilii [22] cauſam, Patres conſcripti, probatam vobis eſſe confido, prius quam de republica dicere incipio, pauca querar de heſterna M. Antonii injuria, cui ſum amicus: idque me nonnullo ejus officio [23] debere eſſe, præ me ſemper tuli.

V. Quid tandem erat cauſæ, cur in ſenatum heſterno die tam acerbe cogerer? ſoluſne aberam? an non ſæpe minus frequentes fuiſtis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam cauſam etiam Appium illum, & cæcum, & ſenem delatum eſſe memoriæ proditum eſt. De ſupplicationibus [24] referebatur: quo in genere ſenatores deeſſe non ſolent. Coguntur enim non pignoribus [25], ſed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita ſine cura conſules ſunt, ut pene liberum ſit ſenatori non adeſſe. Qui cum mihi mos notus eſſet, cumque de via languerem, & mihimet diſplicerem, miſi, pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris ſe domum meam venturum eſſe dixit. Nimis iracunde hoc quidem, & valde intemperanter. Cujus enim maleficii iſta pœna eſt, ut dicere in hoc ordine aude-

21 *Præter naturam etiam, præterque fatum*] An utrumque idem valere voluerit, fatum atqua naturam, & duas res καθ' ἰδὸς ὑποκειμένας, an vero diviſerit ſepararitqua, ut alios caſus natura ferra videatur, alios fatum, conſiderandum equidem puto. Atqua id maxima requirendum, qua ratione dixerit accidere multa humanitus poſſe, præter fatum: quando ſic ratio, & ordo, & inſeparabilis quædam fati neceſſitas conſtituitur, ut omnia intra fatum claudenda ſint. Niſi illud ſane Homeri ſecutus eſt:

Μὴ ϗ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι.
Ne præter fatum accedas Plutonis ad ædes.

Nihil autem dubium eſt, quin violentam & inopinatam mortem ſignificaverit: quæ quidem poteſt recte videri accidare prætar naturam. Sed cur id quoqua genus mortis extra fatum poſuerit, neque operis hujus eſt explorare, neque temporis. *A. Gellius*, lib. XIII. cap. 1.

22 *Utriuſque conſilii*] Tam profectionis, quam reverſionis meæ. *Abram.*

23 *Nonnullo ejus officio*] Quod eum Antonius, poſt pugnam Pharſalicam, nondum impetrata a Cæſare venia, Brunduſii commorantem, cum interimere jure poſſet, noluit. Phil. 2. *Manutius.*

24 *De ſupplicationibus*] Cæſari mortuo decernendis. Phil. 5. *Idem.*

25 *Non pignoribus*] Quæ auferri ſolebant ſenatoribus, qui in ſenatum vocati non veniſſent. Infra: *quid eſt ultra pignus, aut multam.* Idem.

Digitized by Google

ret, ſe publicis operis diſturbaturum publice ex ſenatus ſententia ædificatam domum? Quis autem unquam tanto damno ſenatorem coegit? aut quid eſt ultra pignus, aut multam? Qui ſi ſciſſet, quam ſententiam dicturus eſſem, remiſiſſet aliquid profecto de ſeveritate cogendi.

VI. An me cenſetis, Patres conſcripti, quod vos inviti ſecuti eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia [26] cum ſupplicationibus miſcerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur ſupplicationes mortuo? Nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui & ipſe regio dominatu rempublicam liberavit, & ad ſimilem virtutem, & ſimile factum ſtirpem jam prope in quingenteſimum annum propagavit: adduci tamen non poſſem, ut quemquam mortuum conjungerem cum immortalium religione: ut, cujus ſepulcrum nuſquam [27] extet, ubi parentetur, ei publice ſupplicetur. Ego vero eam ſententiam dixiſſem, Patres conſcripti, ut me adverſus populum Romanum, ſi qui accidiſſet gravior reipublicæ caſus, ſi bellum, ſi morbus, ſi fames; facile poſſem defendere: quæ partim jam ſunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoſcant dii immortales velim, & populo Romano, qui id non probat, & huic ordini, qui decrevit invitus.

Quid? de reliquis reipublicæ malis licetne dicere? Mihi vero licet, & ſemper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Poteſtas modo veniendi in hunc locum ſit: dicendi periculum non recuſo. Atque utinam, Patres conſcripti, Kalendis Sextilibus adeſſe potuiſſem! non quo profici potuerit aliquid: ſed ne unus modo conſularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines ampliſſimis populi Romani beneficiis uſos, L. Piſonem, ducem optimæ ſententiæ non ſecutos. Idcircone nos populus Romanus conſulares fecit, ut in altiſſimo, ampliſſimoque gradu dignitatis locati rempublicam

26 *Parentalia*] Quæ tuliſſem: ut vero ſupplicationes mortuo ſimul decernerentur, id vero nunquam tuliſſem. *Idem*.

27 *Nuſquam*] Nam re vera nullum Julii Cæſaris extabat tum temporis ſepulchrum. Crematus erat in foro, ibique columna ei dedicata, ſed poſtea everſa a Dolabella. *Grævius*.

blicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Piſoni conſularis, ſed ne vultu quidem aſſenſus eſt. Quænam (malum) eſt iſta voluntaria ſervitus? Fuerit quædam neceſſaria. Nec ego hoc ab omnibus iis deſidero, qui ſententiam loco conſulari dicunt. Alia cauſa eſt eorum, quorum ſilentio ignoſco: alia eorum, quorum vocem requiro. Quos quidem doleo in ſuſpicionem populi Romani venire, non modo metus, quod ipſum eſſet turpe, ſed alium alia de cauſa deeſſe dignitati ſuæ.

VII. Quare primum maximas gratias, & habeo, & ago L. Piſoni, qui non, quid efficere poſſet in republica, cogitavit, ſed quid ipſe facere deberet: deinde a vobis, Patres conſcripti, peto, ut, etiam ſi ſequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne tamen me, ut feciſtis adhuc, audiatis.

Primum igitur acta Cæſaris ſervanda cenſeo: non quo probem: quis enim id quidem poteſt? ſed quia rationem habendam maxime arbitror pacis & otii. Vellem adeſſet Antonius, modo ſine advocatis [28]. Sed, ut opinor, licet ei minus valere: quod mihi heri per illum non licebat. Doceret me, vel potius vos, P. C. quemadmodum ipſe Cæſaris acta defenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis ſe uno auctore prolatis; ac ne prolatis quidem, ſed tantummodo dictis, acta Cæſaris firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi juſſa, perpetuaſque leges eſſe voluit, pro nihilo habebuntur?

Equidem ſic exiſtimo: nihil tam eſſe in actis Cæſaris, quam leges Cæſaris. An, ſi cui quid ille promiſit, id erit fixum? quod idem * non facere potuit [29]; ut multis multa promiſſa non fecit: quæ tamen multo plura illo mortuo reperta ſunt,

Y y 2 quam

28 *Sine advocatis*] Sine militibus; quibus, a quo primum die ſenatum habuit, poſt Cæſaris interitum, vel præſidii ſui cauſa, vel ut metum ſenatoribus injiceret, eoque facilius, quæ vellet, obtineret, curiam circumdare ſolitus eſt. Philipp. 2. *Manut.*

* Vict. Man. Grut. *facere non potuit*

29 *Quod idem non facere potuit*] Antea legebatur: *Quod idem facere non potuit:* neque ſane aliter eſt in optimo illo libro, quam in pervulgatis. Si quis tamen ſententiam accurate conſideret, ſpero ei conjecturam noſtram probatum iri. Jam quantum interſit inter hæc duo, *potuit non facere*, &, *non potuit facere*, qui per ſe non videt, legat Ariſtotelem *περὶ ἑρμηνείας*. *Muretus*.

quam vivo beneficia per omnes annos tributa & data. Sed ea non muto, non moveo: ſummo etiam ſtudio præclara illius acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret [30]! cruenta illa quidem, ſed his temporibus, cum iis, quorum eſt, non redditur, neceſſaria. Quanquam ea quoque ſit effuſa, ſi ita in actis fuit. Ecquid eſt, quod tam proprie dici poſſit actum ejus, qui togatus in republica cum poteſtate imperioque verſatus ſit, quam lex? Quære acta Gracchi: leges Semproniæ proferentur. Quære Syllæ: Corneliæ. Quid? Cn. Pompeji tertius conſulatus, in quibus actis conſtitit? nempe in legibus. A Cæſare ipſo ſi quæreres, quidnam egiſſet in urbe & toga: leges multas reſponderet ſe, & præclaras tuliſſe. Chirographa vero aut mutaret, aut non daret, aut, ſi dediſſet, non iſtas res in actis ſuis duceret. Sed ea ipſa concedo: quibuſdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero rebus, id eſt legibus, acta Cæſaris diſſolvi, ferendum non puto.

VIII. Quæ lex melior, utilior, optima etiam republica ſæpius flagitata, quam ne prætoriæ provinciæ plus quam annum, neve plus quam biennium conſulares obtinerentur? Hac lege ſublata, videnturne vobis acta Cæſaris ſervari? Quid? ea lege, quæ promulgata eſt de tertia decuria [31] judicum, nonne omnes judiciariæ leges Cæſaris diſſolvuntur? Et vos acta Cæſaris defenditis, qui leges ejus evertitis? Niſi forte, quid memoriæ cauſa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis iniquum & inutile ſit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit; id in actis Cæſaris non habebitur.

At quæ eſt iſta tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? iſti ordini judicatus [32] lege Julia, etiam ante Pompeja, Aurelia, non patebat? Cenſus præfiniebatur, inquit. Non centurio-

30 *Pecunia utinam ad Opis maneret*] In Opis æde ſepties millies H-S, quæ ſunt nummo noſtro ducenties decies centena ſcutatorum millia, Cæſar depoſuerat: eam omnem pecuniam Antonius abſtulit partim ſibi, ut æs alienum grande diſſolveret: partim Dolabellæ, collegæ ſuo, ipſi quoque gravi ære alieno obſtricto: partim aliis, quos a tuendæ reip. cura ad ſuas partes traduxit. *Idem*.

31 *De tertia decuria*] Lex Cæſaris, ut duæ tantum decuriæ judicarent, Senatorum, & Equitum, omiſſis Tribunis ærariis: Antonius tertiam addiderat ex Centurionibus. *Ferrat.*

32 *Judicatus*] Munus judicandi. Vide etiam ad Attic. XII. 19. *Erneſt.*

turioni quidem ſolum, ſed equiti etiam Romano. Itaque viri fortiſſimi, atque honeſtiſſimi, qui ordines duxerunt, res & judicant, & judicaverunt. Non quæro, inquit, iſtos. Quicunque ordinem duxit [33], judicet. At ſi ferretis, quicunque equo meruiſſet [34], quod eſt laudatius, nemini probaretis. In judice enim ſpectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, iſta: addo etiam judices manipulares [35] ex legione Alaudarum [36]. Aliter enim noſtri negant poſſe ſe ſalvos eſſe [37]: O contumelioſum honorem iis, quos ad judicandum nec opinantes vocatis! hic enim eſt legis index [38], ut ii res in tertia decuria judicent, qui libere judicare non audeant. In quo quantus eſt error, dii immortales! eorum, qui iſtam legem excogitaverunt! Ut enim quiſque ſordidiſſimus videbitur, ita libentiſſime ſeveritate judicandi ſordes ſuas eluet: laborabitque, ut honeſtis decuriis potius dignus videatur, quam in turpes [39] jure conjectus.

IX. Altera promulgata lex eſt, ut & de vi, & de majeſtate damnati ad populum provocent, ſi velint. Hæc utrum tandem lex eſt, an legum omnium diſſolutio? Quis enim eſt hodie, cujus interſit iſtam legem manere? Nemo reus eſt iſtis legibus: nemo eſt, quem futurum putemus. Armis enim

geſta

33 *Quicunque ordinem duxit*] Etiam ſi legitimo cenſu careat. *Mannt.*

34 *Quicunque equo meruiſſet*] De equo publico & privato non attinet plura dicere, quod Juſtus Lipſius libro primo de Militia Romana, dialogo 5. totam hanc difficultatem exhauſerit. Tantum adverte huoc locum intelligendum videri de iis qui equo publico meruiſſeot, neque enim videtur laudatius equo privato merere, quam ordines ducere. *Abram.*

35 *Manipulares*] Subſignanos milites intelligit, qui erant in manipulis, ad diſtinctionem velitum qui proprios manipulos non habebant. Vide Lipſium lib. 2. de Militia Romana, dialogo 2. *Idem.*

36 *Ex legione Alaudarum*] Hujus legionis meminit Cicero, ad Attic. lib. xvi. epiſt. 8. Plinius H. N. libr. xi. cap. 37. Parva avis *galerita appellata quondam, poſtea Gallico vocabulo etiam legioni nomen dederat alaudæ.* Narrat Suetonius in Julio, cap. 24. *Ex Tranſalpinis conſcriptam, vocabulo quoque Gallico (Alauda enim appellabatur) diſciplina cultuque Romano inſtitutam & ornatam, poſtea univerſam civitate donatam fuiſſe a Cæſare.* Quod *Alauda* vocabulum ſit Celticæ originis, confirmat Marcelli Empirici, & Gregorii Turonenſis auctoritate Iſaacus Caſaubonus, in eum Suetonii locum. Voſſius in *Etymol. v. Galerita*, ſcribit impoſitum eſſe legioni ex dicterio nomen, quod *alauda* avis inſtar, inſignis eſſet galeatum criſtis. *Anonymus.*

37 *Aliter enim noſtri negant poſſe ſe ſalvos eſſe*] Niſi judices habeant manipulares. *Noſtri*: amici, & familiares, omnium ſcelerum affines. Loquitur ex perſona Antonii. *Manutius.*

38 *Legis index*] Titulus, & quaſi rubrica, ſive inſcriptio. *Abram.*

39 *In turpes*] *Turpem*, legendum, & ex antiquo libro, & ex ſenſu: cum de una tantum, id eſt de tertia decuria loquatur, quæ ſola erat turpis. *Fatrn.*

Digitized by Google

geſta nunquam profecto in judicium vocabuntur. At res popularis [40]. Utinam quidem vellet is aliquid eſſe populare! omnes enim jam cives de reipublicæ ſalute, una & mente, & voce conſentiunt. Quæ eſt igitur iſta cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem ſummam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius, quam qui majeſtatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum judicio, ad eam ipſam vim reverti, propter quam ſit jure damnatus?

Sed quid plura de lege diſputo? quaſi vero id agatur, ut quiſquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam iſtis legibus reus fiat. Quis enim aut accuſator tam amens reperietur, qui, reo condemnato, objici ſe multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipſe ad operas mercenarias ſtatim protrahatur? Non igitur provocatio iſta lege datur: ſed duæ maxime ſalutares leges, quæſtioneſque tolluntur. Quid eſt aliud igitur adhortari adoleſcentes, ut turbulenti, ut ſeditioſi, ut pernicioſi cives velint eſſe? Quam autem ad reipublicæ peſtem furor tribunitius impelli non poterit, his duabus quæſtionibus, de vi, & de majeſtate, ſublatis?

Quid, quod obrogatur legibus Cæſaris, quæ jubent, ei, qui de vi, itemque ei, qui majeſtatis damnatus ſit, aqua & igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæſaris reſcinduntur? Quæ quidem ego, Patres conſcripti, qui illa nunquam probavi, ita conſervanda concordiæ cauſa arbitratus ſum, ut non modo, quas vivus Cæſar leges tuliſſet, infirmandas hoc tempore non putarem: ſed ne illas quidem, quas poſt mortem Cæſaris prolatas eſſe & fixas videtis.

X. De exilio reducti a mortuo [41]: civitas data non ſolum ſingulis, ſed nationibus, & provinciis univerſis a mortuo: immunitatibus infinitis ſublata vectigalia a mortuo. Ergo hæc uno, verum optimo, auctore domo prolata defendimus: eas leges,

40 *Popularis*] Quia provocatio, populi poteſtatem auget. *Manut.*

41 *A mortuo*] Jocoſa, & eadem tamen acerba narratio. Mortuorum enim actio nulla eſt: at Cæſar mortuus exules reduxit: civitatem, immunitates dedit. Nam Antonius iis de rebus leges protulit, & in Capitolio fixit, ut Cæſaris leges. Phil. 2. *Idem*.

Digitized by Google

leges, quas ipſe, nobis inſpectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iiſque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas, inquam, Cæſaris leges, nos, qui defendimus acta Cæſaris, evertendas putamus?

Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ ſunt, ſaltem queri poſſumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit. Illæ enim nulla promulgatione latæ ſunt ante quam ſcriptæ. Quærunt, quid ſit, cur aut ego, aut quiſquam veſtrum, Patres conſcripti, bonis tribunis plebis leges malas metuat. Paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui rempublicam religione defendant: vacui metu eſſe debemus. Quas tu mihi [42], inquit, interceſſiones, quas religiones? Eas ſcilicet, quibus reipublicæ ſalus continetur. Negligimus iſta, & nimis antiqua, & ſtulta ducimus. Forum ſepietur: omnes claudentur aditus: armati in præſidiis multis locis collocabuntur.

Quid tum? Quod erit ita geſtum, id lex erit; & in æs incidi [a] videbitis. Cedo illa legitima: *Conſules populum jure rogaverunt;* hoc enim a majoribus accepimus jus rogandi; *populuſque jure ſcivit*. Qui populus? iſne, qui excluſus eſt [43]? quo jure? an eo, quod vi & armis omne ſublatum eſt? Atque ego hæc dico de futuris: quod eſt [b] augurum, ante dicere ea, quæ vitari poſſunt: quæ ſi facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus eſt integrum vobis. Demonſtro vitia: tollite. Denuntio vim, arma: removete.

XI. Iraſci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti, non oportebit. Quanquam te quidem id facturum non arbitror: novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum ajunt in hac ſua fortuna, quæ bona ipſi videtur: mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum & avunculi ſui conſulatum ſi imitare-

42 *Quas tu mihi*] Per dialogiſmum inducit Antonium irridentem eos, qui vel interceſſionibus, vel obnuntiationibus Tribunorum plebis volebant malas leges impedire. *Abram.*

a Vict. Man. Lamb. *jubebitis*

43 *Iſne qui excluſus eſt*] Iſne populus eam legem ſcivit, & ſuffragio ſuo comprobavit, qui ſeptis & militum præſidiis ſic excluſus eſt, ut non potuerit ad forum accedere? *Idem*.

b Grut. *amicorum*

taretur, fortunatior videretur: ſed eum iracundum audio eſſe factum. Video autem, quam ſit odioſum habere eundem iratum, & armatum, cum tanta præſertim gladiorum ſit impunitas. Sed proponam jus, ut opinor, æquum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, ſi quid in vitam ejus, aut in mores contumelioſe dixero: quo minus mihi inimiciſſimus ſit, non recuſabo. Sin conſuetudinem meam, quam in republica ſemper habui, tenuero, id eſt, ſi libere, quæ ſentiam, de republica dixero: primum deprecor, ne iraſcatur: deinde, ſi hoc non impetro, peto, ut ſic iraſcatur, ut civi. Armis utatur, ſi ita neceſſe eſt, ut dicit, ſui defendendi cauſa: iis, qui pro republica, quæ ipſis viſa erunt, dixerint, iſta arma ne noceant. Quid hac poſtulatione dici poteſt æquius?

Quod ſi, ut a quibuſdam mihi ejus familiaribus dictum eſt, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio graviter offendit, etiam ſi nulla ineſt contumelia, feremus amici naturam. Sed iidem illi ita mecum [44]: Non idem tibi adverſario Cæſaris licebit, quod Piſoni ſocero. Et ſimul admonent quiddam, quod cavebimus: nec erit juſtior, Patres conſcripti, in ſenatum non veniendi morbi cauſa, quam mortis.

XII. Sed per deos immortales! te enim intuens, Dolabella, qui es mihi cariſſimus, non poſſum de utriuſque veſtrum errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quædam ſpectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli ſuſpicantur, quæ ſemper ab ampliſſimo quoque, clariſſimoque contempta eſt; non opes violentas, & populo Romano minime ferendam potentiam; ſed caritatem civium, & gloriam concupiſſe. Ea autem eſt gloria, laus recte factorum, ma-

gno-

44 *Sed iidem illi ita mecum*] Familiares Antonii ita mecum loquuntur: Non eſt quod tibi perſuadeas, M. Tulli, te impune laturum, ſi libere animi tui ſenſus exprompſeris, conqueſtuſque fueris de republica ex eo, quod L. Piſo Kalendis Sextilibus impune de Antonio conqueſtus eſt: non enim tibi (qui bello civili ſecutus es Pompejum contra Cæſarem) idem licebit quod Piſoni, qui Cæſaris ſocer fuit. Sic, inquam, mecum loquuntur Antonii familiares, ſimulque admonent ut caveam, ne ſi liberius locutus fuero, mihi nex inferatur. Quod cavebimus, &, ſi propter morbum licet abeſſe a Senatu, non minus ob mortis periculum domi me continebo. *Abr.*

Digitized by Google

gnorumque in rempublicam meritorum : quæ cum optimi cujuſque , tum etiam multitudinis teſtimonio comprobatur .

Dicerem , Dolabella , qui recte factorum fructus eſſet , niſi te pauliſper eſſe expertum viderem . Quem potes recordari in vita illuxiſſe tibi diem lætiorem , quam cum , expiato foro [45] , diſſipato concurſu impiorum , principibus ſceleris pœna affectis , urbe incendio , & cædis metu liberata , te domum recepiſti ? Cujus ordinis , cujus generis , cujus denique fortunæ ſtudia tum laudi , & gratulationi tuæ ſe non obtulerunt ? Quin mihi etiam , quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur , & gratias boni viri agebant , & tuo nomine gratulabantur . Recordare , quæſo , Dolabella , conſenſum illum theatri , cum omnes earum rerum obliti , propter quas tibi fuerant offenſi , ſignificaverunt , ſe novo beneficio memoriam veteris doloris abjeciſſe . Hanc tu , P. Dolabella , (magno loquor cum dolore) hanc tu , inquam , animo æquo potuiſti tantam dignitatem deponere ?

XIII. Tu autem , M. Antoni , (abſentem enim appello) unum illum diem [46] , quo in æde Telluris ſenatus fuit , non omnibus iis menſibus , quibus te quidam , multum a me diſſentientes , beatum putant , anteponis ? Quæ fuit oratio de concordia ? quanto metu veterani , quanta ſollicitudine civitas tum a te liberata eſt ? Tuum collegam , depoſitis inimicitiis , oblitus auſpiciorum [47] , te ipſo augure nuntiante , illo primum die collegam tibi eſſe voluiſti : tuus parvulus filius in Capitolium a te miſſus pacis obſes fuit . Quo ſenatus die lætior ? quo populus Romanus ? qui quidem nulla in concione unquam frequentior fuit . Tum denique liberati per viros fortiſſimos videbamur ; quia , ut illi voluerant , libertatem pax ſequebatur . Proximo , altero , tertio , reliquis conſecutis diebus , non intermittebas quaſi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ . Maximum autem illud , quod dictaturæ nomen ſuſtuliſti . Hæc inuſta eſt a te , inquam , mortuo Cæſari nota

45 *Expiato foro*] Everſa columna , de qua dictum eſt cap. 2.

46 *Illum diem*] Biduo poſt Cæſaris mortem . *Ferrar.*

47 *Oblitus auſpiciorum*] Cum tu ipſe , creato comitiis centuriatis conſule Dolabella , obnuntiaſti , & , quod ad te attinet , vitioſum conſulem feciſti . Philipp. II. *Man.*

ad ignominiam ſempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii ſcelus [48], decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet: ſic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus ſuſtuliſti.

Num te, cum pro ſalute reipublicæ tanta geſſiſſes, fortunæ tuæ, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ pœnitebat? Unde igitur ſubito tanta iſta mutatio? Non poſſum adduci, ut ſuſpicer, te pecunia captum. Licet, quod cuique libet, loquatur. Credere non eſt neceſſe. Nihil enim unquam in te ſordidum, nihil humile cognovi. * Quanquam ſolent domeſtici [49] depravare nonnumquam: ſed novi firmitatem tuam. Atque utinam, ut culpam, ſic etiam ſuſpicionem vitare potuiſſes!

XIV. Illud magis vereor, ne, ignorans verum iter gloriæ, glorioſum putes, plus te unum poſſe, quam omnes: & metui a civibus tuis [50], quam diligi, malis. Quod ſi ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carum eſſe civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, glorioſum eſt. Metui vero, & in odio eſſe, invidioſum, deteſtabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipſi illi, qui, *Oderint* [51], *dum metuant*, dixerit, pernicioſum fuiſſe. Utinam, Antoni, avum tuum meminiſſes! de quo tamen multa audiſti ex me ſæpiſſime. Putaſne illum immortalitatem mereri voluiſſe, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? Illa erat vita, illa ſecunda fortuna, libertate eſſe parem cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui proſperas, acerbiſſimum ejus diem ſupremum malim, quam L. Cinnæ dominatum, a quo ille crudeliſſime eſt interfectus.

Sed

48 *Unius M. Manlii ſcelus*] Qui cum reipublicæ dominatum invadere conaretur, de ſaxo Tarpejo dejectus eſt, eaque notatus ignominia, ut in odium illius ſceleris, nemo de patricia Manliorum gente Marci prænomen in poſterum obtineret. *Abram.*

* Vict. Grut. *Quanquam nihil eſt tam ſordidum, quod non ſoleant*

49 *Domeſtici*] Latenter avaritiam carpit Fulviæ, Antonii uxoris, quæ C. Curionis, & P. Clodii uxor quoque fuerat. *Manut.*

50 *Et metui a civibus tuis*] In aliis hoc amplius, *quam diligi malis*. Quæ verba cum abeſſent ab optima libro, putavi adjecta eſſe ab aliquo, qui non animadverteret, hanc quoque particulam pendere ex illo quod anteceſſit, *glorioſum putes*. Muret. Hanc retinent Vict. Man. Lamb. Grut. cum quibus errare, ſi tamen erramus, liceat.

51 *Oderint*] Vide lib. 1. de Officiis, cap. 28.

Digitized by Google

Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus C. Cæſaris efficere non poteſt, ut malis carus eſſe, quam metui, nihil cujuſquam proficiet, nec valebit oratio. Quem qui beatum fuiſſe putant, miſerrimi ipſi ſunt. Beatus eſt nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, ſed etiam cum ſumma interfectoris gloria interfici poſſit. Quare flecte te, quæſo, & majores tuos reſpice, atque ita guberna rempublicam, ut natum eſſe te cives tui gaudeant: ſine quo nec beatus, nec clarus * quiſquam eſſe omnino poteſt.

XV. Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, quibus vos non ſatis moveri permoleſte fero. Quid enim gladiatoribus [52] clamores innumerabilium civium? quid populi verſus? quid Pompeji ſtatuæ [53] plauſus infiniti? quid iis tribunis plebis, qui vobis adverſantur? parumne hæc ſignificant, incredibiliter conſentientem populi Romani univerſi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plauſus, vel teſtimonia potius & judicia populi Romani parum magna vobis videbantur? O beatos illos, qui, cum adeſſe ipſis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Romani ac viſceribus hærebant! Niſi forte Accio [54] tum plaudi, & ſexageſimo poſt anno [55] palmam dari putabatis, non Bruto; qui his ludis ita caruit, ut in illo apparatiſſimo ſpectaculo ſtudium populus Romanus tribuerit abſenti; deſiderium liberatoris ſui, perpetuo plauſu & clamore lenierit.

Equidem is ſum, qui iſtos plauſus, cum a popularibus ci-

* Lamb. *nec auctus* (Grut. *unctus*) *quiſquam eſſe omni poteſtate poteſt*

52 *Gladiatoribus*] Ipſos gladiatorios ludos intelligit. *Abram.*

53 *Pompeji ſtatuæ*] Adeo populus Romanus amore priſtinæ libertatis exarſerat, ut videns Pompeji ſtatuam applauderet, & ipſi Pompejo gratularetur. *Idem.*

54 *Accio*] Tereus Accii tragœdia Apollinaribus acta eſt. Cicero libro XVI. ad Attic. epiſt. 2: *Delectari mihi Tereo videbatur, & habere majorem Accio, quam Antonio, gratiam. Mihi autem quo lætiora ſunt, eo plus ſtomachi & moleſtiæ eſt, populum Rom. manus ſuas non in defendenda rep. ſed in plaudendo conſumere.* Ep. 5. *Tuas jam literas Brutus expectabat, cui quidem ego non novum attuleram de Tereo Accii: ille Brutum putabat. Sed tamen rumoris neſcio quid afflaverat, commiſſione Græcorum frequentiam non fuiſſe.* Idem.

55 *Niſi forte Accio tum plaudi, & ſexageſimo poſt anno*] Niſi forte cum illis ludis plauderetur, Accio poetæ, cujus tragœdia nomine Tereus exhibebatur, plaudi, eique ſexageſimo anno poſtquam ſcripta eſt ea tragœdia, palmam dari putabatis, non Bruto ludorum editori. *Abram.*

Digitized by Google

vibus tribuerentur, ſemper contempſerim: idemque cum a ſummis, mediis, infimis, cum denique ab univerſis hoc idem fit, cumque ii, qui ante ſequi populi conſenſum ſolebant, fugiunt: non plauſum illum, ſed judicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ ſunt graviſſima: num etiam hoc contemnitis, quod ſenſiſtis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii [56] fuiſſe? Satis enim erat, probatum illum eſſe populo Romano, ut eſt: jucundum amicis, in quo vincit omnes: carum ſuis, quibus eſt cariſſimus: tantam tamen ſollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? Certe in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale ſit, non interpretamini? quid eos de veſtra vita cogitare cenſetis, quibus eorum, quos ſperant reipublicæ conſulturos, vita tam cara ſit?

Cepi, Patres conſcripti, reverſionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicunque caſus conſecutus eſſet, extaret conſtantiæ meæ teſtimonium: & ſum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ poteſtas ſi mihi ſæpius ſine meo, veſtroque periculo fiet, utar. Si minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicæ reſervabo. Mihi fere ſatis eſt, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. Huc ſi quid acceſſerit, non tam mihi, quam vobis, reique publicæ acceſſerit.

56 *A. Hirtii*] Hirtio conſule deſignato, graviter ægrotante, populus Romanus, quia ſperaret eum in conſulatu rempublicam deſenſurum, pro ejus incolumitate vota ſuſcepit. Phil. 7. & 10. *Manutius*.

IN

IN M. ANTONIUM PHILIPPICA II.

ARGUMENTUM.

Habita a Cicerone IV. Non. Sept. oratione prima in Antonium, ille ſe in Villam Tiburtinam contulit, ibique ſeptemdecim dies, quod Ciceroni reſponderet, commentatus eſt. XIII. Kal. Octobr. habito ſenatu, in abſentem Ciceronem, qui ſe tuto in ſenatum venire non poſſe intelligebat, quæ cogitaverat, evomuit. His omnibus fuſe graviterque reſpondet, ac ſimul omnia Antonii ſcelera & flagitia commemorat hac oratione Cicero; quæ; ut P. Manutius putat, non dicta, ſed ſcripta tantum, & deinde in lucem edita eſt. Ernestus.

I. QUONAM meo fato, Patres conſcripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti [1] reipublicæ hoſtis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero neceſſe eſt a me quemquam nominari vobis, cum ipſi recordemini. Mihi pœnarum illi plus [2] quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ cauſa laceſſiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina; furioſior, quam P. Clodius viderere, ultro maledictis me laceſſiſti: tuamque

1 *His annis viginti*] Qui fluxerunt ab ipſius conſulatu ad Cæſaris cædem. *Abram.*

2 *Mihi pœnarum illi plus*] Commode initio, humanitatis & clementiæ ſpecimen exhibet. Quas autem reipublicæ & Ciceroni pœnas exſolverint, palam eſt ex eorum temporum hiſtoriis. Catilina contra patriam ſigna inferens a Petrejo C. Antonii legato victus, multis telis confoſſus, & inter corporum acervos inventus eſt. P. Clodius in Appia via a ſervis Milonis occiſus eſt. *Idem.*

que a me alienationem, commendationem tibi ad impios cives fore putaviſti.

Quid putem? contemptumne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid deſpicere poſſit Antonius. An in ſenatu facillime de me detrahi poſſe credidit? qui ordo clariſſimis civibus bene geſtæ reipublicæ teſtimonium multis, mihi uni conſervatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium eſt: quid enim plenius, quid uberius, quam mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profecto eſt: non exiſtimavit, ſui ſimilibus probari poſſe, ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet inimicus. Cui prius quam de cæteris rebus reſpondeo, de amicitia, quam a me violatam eſſe criminatus eſt, quod ego graviſſimum crimen judico, pauca dicam.

II. Contra rem ſuam veniſſe [3] me neſcio quando queſtus eſt. An ego non venirem contra alienum pro familiari & neceſſario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis ſpe [4], ſed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iſte

3 *Veniſſe*] In judicium, ut familiarem meum defenderem. Judiciale verbum. *Manut.* Res eſt obſcurior; nec ullis veterum teſtata monumentis, ac proinde ſuſpicionibus indaganda. Multas uxores habuit Antonius, quarum prima fuit Q. Fadii Bambalionis, hominis libertini, ſed admodum opulenti filia. De qua, Philippica III. 6. *Tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater eſt, homo nulla numera. Nihil illa contemptius, qui propter hæſitantiam linguæ, ſtuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit.* Bambalio, ut erat ditiſſimus, aliis dabat partes, alios mittebat in negotia, cum aliis alia contrahebat. Quidam Ciceronis familiaris ei pecuniariam litem intendit. Bambalio cum ſuæ cauſæ, ſi ex formula & edicto Prætoris ageretur, diffideret, a quodam Tribuno plebis per M. Antonium generum ſuum impetravit, ut is illi judicio intercederet, juberetque diem proferri, quoad alii judices in Bambalionem propenſiores conſtituerentur, vel toties judicii mutari rationem. Actor obtinendæ cauſæ ſpe dejectus, niſi quempiam magni nominis oratorem adhiberet, ad Ciceronem confugit. Cicero familiarem ſuum defendit, contra hanc iniquæ interceſſionis injuriam, ejuſque cauſam egit, etiam illa formula qua Tribunus plebis agi voluerat, ut quantumvis mutato judicio, & iniquis conditionibus, ille jus ſuum obtineret. Hoc igitur facto querebatur Aotonius, amicitiam a Cicerone fuiſſe violatam. Negat orator, & illius ſui patrocinii tres oſtendit fuiſſe rationes. 1. Quod ille familiaris eſſet, alienus Bambalio. 2. Quod ille obrueretur gratia M. Antonii. 3. Quod contra omnem juris formam, interceſſione Tribuni plebis, prohiberetur conſuetis formulis jus ſuum experiri. *Abr.*

4 *Non virtutis ſpe*] Ita melius, quam, ut in aliis, *ſpecie*. Virtutis enim ſpes in illa ætate commendatur. Cicero de Rep. *O Fanni, difficilis cauſa, laudare puerum: non enim res laudanda, ſed ſpes eſt.* Muret. Quidam *virtutis ſpecie* ſplendorem virtutis, & pulchritudinem intelligunt: libentius interpreter prætextum ſimulationemque virtutis, quaſi eam gratiam non ſolum ſine virtute, ſed etiam ſine virtutis ſimulatione collegerit, ætatis flore quem proſtituebat libidini improborum. *Abram.*

Digitized by Google

iſte interceſſoris [5] iniquiſſimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? (Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini [6] commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii [7], libertini hominis, fuiſſe.)

At enim te in diſciplinam meam tradideras: nam (ita dixiſti) domum meam ventitaras [8]. Næ tu, ſi id feciſſes, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ conſuluiſſes. Sed nec feciſti,

5 *Interceſſoris*] Interceſſione Tribuni, non judicio Prætoris. *Ferrat.*

6 *Infimo ordini*] Varii fuerunt ordines, in quos civitas Romana deſcriberetur. Prima diviſio fuit, in Senatum populumque Romanum: quibus poſtmodum equeſter ordo acceſſit: ut ait Plinius libro 33. cap. 2. Alia deſcriptio fuit in patricios & plebem. Plebem rurſus in tribunos ærarios, ſcribas, mercatores, & negotiatores, argentarios & fœneratores, artifices & opifices, turbam forenſem, libertinos & magiſtratuum apparitores dividebant (de quibus fuſe Sigonius lib. 2. de antiquo jure civium Romanorum a cap. 7. ad 15.) aut etiam in Aſſiduos & capite cenſos. Infimus autem vocatus ordo libertinorum, quod ſuffragiorum jure carerent, ſaltem in quatuor tantum tribubus urbanis ferrent ſuffragium, quod in militiam ordinarie non adſciſcerentur niſi difficillimis reipublicæ temporibus, quod ad magiſtratus & curiam aditum non haberent: ut erudite probat Sigonius ejuſdem libri cap. 14. Libertini autem ii dicebantur, qui in libertatem aſſerti fuerant e ſervitute: quamvis antiquitus ii non libertini, ſed liberti dicerentur, cum libertini nomen in eorum filiis hæreret. Tranquillus in Claudio 24: *Etiam Appium Cæcum cenſorem, generis ſui proauctorem, libertinorum filios in Senatum allegiſſe docuit: ignarus temporibus Appii, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipſos, qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos.* Abram.

7 *Q. Fadii*] Bambalionis: de quo jam dictum, & rurſus Philipp. III.

8 *Domum meam ventitaras*] De more. Auctor de Oratoribus, & cauſis corruptæ eloquentiæ: *Ergo apud majores noſtros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudiis, deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem, qui principem locum in civitate tenebat. Hunc ſectari, hunc proſequi, hujus omnibus dictionibus intereſſe, ſive in judiciis, ſive in concionibus aſſueſcebat.* Plinius junior, lib. 8. ep. 14. *Erat autem antiquitus inſtitutum, ut a majoribus natu non auribus modo, verum etiam oculis diſceremus, quæ facienda mox ipſi ac per vices quaſdam tradenda minoribus haberemus. Inde adoleſcentuli ſtatim caſtrenſibus ſtipendiis imbuebantur, &c. Inde honores petituri aſſiſtebant curiæ foribus, & conſilii publici ſpectatores antequam conſortes erant. Suus cuique parens pro magiſtro: aut cui parens non erat, maximus quiſque & vetuſtiſſimus pro parente.* Adeo ut ne forenſia quidem auſpicari ſtipendia, & ad dicendum prodire liceret ſine auctore. Idem libro 2, epiſt. 14: *At hercule ante memoriam meam (majores natu ita dicere ſolebant) ne nobiliſſimis quidem adoleſcentibus locus erat, niſi aliquo conſulari producente. Tanta veneratione pulcherrimum opus celebatur. Nunc refractis pudoris & reverentiæ clauſtris omnia patent omnibus: nec inducuntur, ſed irrumpunt.* Neque ſolum ut foro ſe aut militiæ pararent, ſed etiam ut mores componerent, ad majores natu ventitabant. Perſius Sat. 5:

Cum primum pavido cuſtos mihi purpura
ceſſit,
Bullaque ſuccinctis laribus donata pependit,
&c.
Me tibi ſuppoſui: teneros tu ſuſcipis annos
Socratico, Cornute, ſinu. Tunc fallere ſolers
Appoſita intortos oſtendit regula mores,
Et premitur ratione animus, vincique laborat,
Artificemque tuo ducit ſub pollice vultum.

E quibus intelligas hujuſmodi viræ magiſtros ſumpta virili toga primum adſcitos fuiſſe, ut in Cæliana: *Ut huic virilem togam dedi,* &c. *hoc dicam hunc a patre continuo ad me eſſe deductum.* Vide initium lib. de Amicitia. *Idem.*

ſti, nec, ſi cuperes, tibi id per C. Curionem [9] facere licuiſſet.

Auguratus petitionem [10] mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! Quo enim tempore [11] me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompejus & Q. Hortenſius nominaverunt, (neque enim licebat a pluribus nominari) tu nec ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſa republica, incolumen fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non eſſet? aut tum, cum es factus, unam tribum ſine Curione ferre [12] potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quod tui nimis ſtudioſi fuiſſent.

III. At

9 C. *Curionem*] Qui turpiter amavit Antonium. Plutarchus in Antonio.

10 *Auguratus petitionem*] Dixiſti te auguratus petitionem omiſiſſe in mei gratiam, ne videlicet ſi tu meus fuiſſes competitor, ego repulſam ferrem. In hujuſmodi ſacerdotiorum petitione, cum plures eſſent candidati, magnum beneficium fuiſſet, ſi gratioſus competitor petitionem alteri concederet. Sic Catulus ſummum pontificatum cum Cæſare & Iſaurico petens, *miſit qui magna pecunia vi Caſari perſuaderent, ut is a petitione deſiſteret*, ut narrat Plutarchus in Cæſare. Ex quo etiam liquet quo tempore Noſter adeptus fuerit auguratum: *Etiam in eorum ſacerdotum collegium adoptatus eſt, quos augures appellant Romani, loco Craſſi Junioris, cum is apud Parthos mortem obiiſſet*. Abram.

11 *Quo enim tempore*] Anno, ut videtur, urbis ſeptingenteſimo, Cn. Domitio Calvino, & M. Valerio Meſſala Conſulibus, quo tempore Tullius P. Craſſo M. filio a Parthis deleto, augur in ejus locum ſuffectus eſt. *Idem*.

12 *Unam tribum ferre*] Nota locutio. Sed quid tribus ad auguratum, cum is e duorum augurum nominatione penderet? Variis modis pro diverſitate temporum ſacerdotia collata ſunt. Siquidem tertio Marii conſulatu, ut ait Vellejus lib. 2: *Cn. Domitius Tribunus plebis legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet*. Id ille fecit, ut advertit Tranquillus in Nerone cap. 2: *Pontificibus offenſior, quod alium quam ſe in patris ſui locum cooptaſſent*. De hac lege noſter epiſt. IV. ad Brutum: *Exiſtimo omnino abſentium rationem ſacerdotum comitiis poſſe haberi. Nam etiam factum eſt antea. C. enim Marius cum in Cappadocia eſſet, lege Domitia factus eſt augur: nec, quominus id poſtea liceret, ulla lex ſanxit*. Hanc legem L. Sylla Dictator abrogavit, renovavit Tit. Labienus Conſulibus Cicerone & Antonio. Dio 37: *Cum Labienus de Pontificibus creandis rogationem tuliſſet, Caſar autem plebem demereretur, iterum plebi contra Syllæ legem, Domitii legem renovavit, atque introduxit*. Quod ita reor populi ſuffragiis fuiſſe permiſſum, ut neceſſe eſſet eum qui pontificatum vel auguratum adepturus erat, a duobus vel pontificibus vel auguribus nominari. Neque enim Cæſar adhuc adoleſcens, & plebeculæ quam optimatibus jucundior, nominationem hanc contra Catulum & Servilium Iſauricum competitores obtinere facile potuiſſet, niſi Domitia lege fuiſſet ita ſancitum. Orat. 2. in Rullum, cap. 7. *Ne hoc quidem vidit, majores noſtros tam fuiſſe populares, ut, quia per populum creari fas non erat propter religionem ſacrorum, in eo tamen propter amplitudinem ſacerdotii* (Pontificatus maximi) *voluerint populo ſupplicari. Atque hoc idem de cæteris ſacerdotiis Cn. Domitius, Tribunus plebis, vir clariſſimus, tulit, quia populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is a collegio cooptaretur*. Secuta eſt lex Julia de ſacerdotiis a Julio Cæſare lata, ut videtur, in primo conſulatu. De qua noſter ad Brutum epiſt. IV: *Eſt etiam in lege Julia,*

qua

III. At beneficio ſum uſus tuo. Quo? quanquam illud ipſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brunduſii non occideris [13]? Quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe [14]. Quod eſt aliud, Patres conſcripti, beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quod te abſtinueris neſario ſcelere?

quæ lex eſt de ſacerdotiis proxima, his verbis: QUI PETIT, CUJUSVE RATIO HABEBITUR. *Aperte judices poſſe rationem haberi etiam non præſentis.* Cujus, opinor, ea vis fuit ut ſacerdotes oominandi quidem, & cooptandi ſibi collegas jus haberent, ſed eorum tamen nominatio rata noo eſſet, niſi populi ſuffragium & conſenſus accederet. Philipp. III. *Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit ampliſſimam, perſequetur. Imprimis paternum auguratus locum: in quem ego eum, ut quod a patre accepi filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis Optimi Maximi, cujus interpretes, internuntiique conſtituti ſumus, utrum populus Romanus libentius ſanciet, Pompeium an Antonium?* Atque adeo ſibi repugnat, cum in adeptiooe auguratus, & nominationis & ſuffragii, ſive tribuum facit mentiooem. *Idem.*

13 *Quod me Brunduſii non occideris*] Julius Cæſar, ut oarrat Plutarchus in Aotonio, *poſt victoriam Dictator creatus, ipſe quidem perſecutus eſt Pompeium. Antonium vero Magiſtrum equitum nominans Romam ire juſſit.* Quod Cicero invidioſe priocipatum latroonum appellat, quia cootra leges ei Cæſar hunc honorem conceſſerat. Quid autem Ciceroni & Antonio, e diverſis partibus a pugna Pharſalica in Italiam appulſis, interceſſerit oegotii, conſtat ex ipſo Cicerooe. Epiſtola 6, lib. xi. ad Atticum: *In oppido aliquo mallem reſediſſe, quoad arceſſeret. Minus ſermonis ſubiiſſem: minus accepiſſem doloris: ipſum hoc me non angeret. Brunduſii jacere in omnes partes eſt moleſtum. Propius accedere, ut ſuades, quomodo ſine lictoribus, quos populus dedit, poſſum? Qui mihi incolumi adimi non poſſunt: quos ego modo paulisper cum bacillis in turbam conjeci ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret.* Et epiſtola ſequenti: *Ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris ad ſe literarum, in quibus erat ſe audiviſſe Catonem & Luc. Metellum in Italiam veniſſe, Romæ ut eſſent palam: id ſibi non placere, ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſam cognoviſſet, deque eo vehementius erat ſcriptum. Itaque Antonius petebat a me per literas ut ſibi ignoſcerem: facere ſe non poſſe quin his literis pareret. Tum ad eum miſi Luc. Lamiam, qui demonſtraret illum Dolabellæ dixiſſe, ut ad me ſcriberet, ut in Italiam quam primum venirem: ejus me literis veniſſe. Tum ille edixit ita ut me exciperet, & Lælium nominatim. Quod ſane nollem. Poterat enim, ſine nomine, re ipſa excipi.* Pro Ligario: *Apud quem igitur hoc dico? Nempe apud eum qui cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reip. reddidit. Qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: a quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuntium perferente, conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi,* &c. E quibus patet, & quomodo de Cæſaris voluntate in Italiam veoerit, & cur eum Antonius non potuerit occidere. *Abram.*

14 *Potuiſſe*] Jure belli.

re? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miſerum, id te impune facere potuiſſe.

Sed ſit beneficium, quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, miſera quidem & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus, populuſque Romanus collocavit, neceſſaria, quid eſt dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Quod quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cum tu reliquias reipublicæ diſſipaviſſes? cum domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia? cum leges eas [15], quæ nunquam promulgatæ eſſent, & de te, & a te latas confiterere? cum auſpicia augur, interceſſionem conſul ſuſtuliſſes? cum eſſes fœdiſſime ſtipatus armatis? cum omnes impuritates pudica in domo [16] quotidie ſuſciperes, vino luſtriſque confectus? At ego, tamquam mihi cum M. Craſſo [17] contentio eſſet, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit.

IV. At etiam literas, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitavit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum conſuetudinem noſſet, literas ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliqua interpoſita, in medium protulit, palamque recitavit? Quid eſt aliud, tollere e vita vitæ ſocietatem, quam tollere amicorum colloquia abſentium? Quam multa joca ſolent eſſe in epi-

15 *Cum leges eas*] Poſt mortem Cæſaris multas leges, quæ ne ſcriptæ quidem ante fuerant, nedum promulgatæ, vel tulit, vel per tribunos plebis ferri curavit Antonius. Quarum aliquæ ad ipſum Antonium pertinebant, contra legem Liciniam & Æbutiam. Quibus ferendis auſpicia neglexit, & Tribunos plebis ad intercedendum prohibuit accedere. A perſona facinoris atrocitatem exaggerat: longe enim eſt indignius ab augure quam a cæteris auſpicia contemni. Cumque ad officium Conſulis ſpectet providere ne tribunitiarum legum multitudine reſpublica turbetur, eaque legum multitudo ſola reliquorum Tribunorum plebis interceſſione tollatur, indiguiſſimum eſt Conſulem Tribunis plebis intercedendi facultatem adimere. *Idem*.

16 *Pudica in domo*] Pompeji.

17 *Cum M. Craſſo*] Multas contentiones fuiſſe Ciceroni cum M. Licinio Craſſo conſtat ex ejus in Craſſum dicteriis, quæ a Plutarcho referuntur. *Idem*.

Digitized by Google

epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſſe videantur? quam multa ſeria, neque tamen ullo modo divulganda?

Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diſerte, ut Muſtellæ Tamiſio, & Tironi Numiſio videris? qui cum hoc ipſo tempore ſtent cum gladiis in conſpectu ſenatus, ego quoque te diſertum putabo, ſi oſtenderis, quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas tandem, ſi negem, me unquam iſtas literas ad te miſiſſe? quo me teſte convinces? an chirographo? in quo habes ſcientiam quæſtuoſam [18]. Qui poſſis? ſunt enim librarii manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam [19], nihil ſapere docuit.

Quid enim eſt minus, non dico oratoris, ſed hominis, quam id objicere adverſario, quod ille, ſi verbo negarit, longius progredi non poſſit, qui objecerit? At ego non nego: teque in iſto ipſo convinco, non inhumanitatis ſolum, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? Omne autem crimen tuum eſt, quod de te in his literis non male exiſtimem: quod ſcribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad ſceleratum & latronem. At ego [20] tuas literas, etſi jure poteram a te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjuraſque, id te, invito me, non eſſe facturum: idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciæ tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Romani, neque leges ullæ poſſent coercere? Verumtamen quid

 erat,

18 *Quæſtuoſam*] Quia chirographa fingia, quaſi a Cæſare ſcripta. Infra. *Manut.*

19 *Proferam*] Infra, cap. 17.

20 *At ego*] Concludit mentione literarum, quas de Sexti Clodii reſtitutione ad Ciceronem ſcripſerat Antonius. Ex libro 14. ad Atticum, loco item decimo quarto, referuntur hoc initio: *Occupationibus eſt factum meis.* Ubi his verbis petit Antonius: *A Cæſare petii, ut S. Clodium reſtitueret: impetravi. Erat mihi in animo etiam tum ſic uti beneficio ejus, ſi tu conceſſiſſes: quo magis laboro, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat.* Et ita concludit: *Quod ſi non impetro, per me Clodio daturus non ſum: ut intelligas quanti apud me auctoritas tua ſit, atque eo te placabiliorem præbeas.* Reſpondet Cicero epiſtola ſequenti: *Ego vero tibi iſtuc, mi Antoni, remitto, atque ita, ut me a te, cum his verbis ſcripſeris, liberaliſſime & honorificentiſſime tractatum exiſtimem.* Idem.

erat, quod me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit eſſe, in quo ne ipſius quidem ulla poterat eſſe, lege lata [21].

V. Sed cum mihi, Patres conſcripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda ſint: alterum peto a vobis, ut me pro me dicentem, benigne; alterum ipſe efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: ſi meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modeſtiamque cognoſtis, ne me hodie, cum iſti, ut provocavit, reſpondero, oblitum eſſe putetis mei. Non tractabo ut conſulem: ne ille quidem me ut conſularem. Etſi ille nullo modo conſul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus eſt conſul: ego ſine ulla controverſia conſularis.

Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe conſulem profiteretur, objecit mihi conſulatum meum. Qui conſulatus verbo meus, Patres conſcripti, re veſter fuit: quid enim ego conſtitui, quid geſſi, niſi ex hujus ordinis conſilio, auctoritate, ſententia? Hæc tu homo ſapiens, non ſolum eloquens, apud eos, quorum conſilio, ſapientiaque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem tibi fatum, ſicuti C. Curioni, manet [22]: quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale [23].

Non

21 *Lege lata*] Nam ſi lege Cæſaris reditum in patriam impetraverat, Antonii beneficium in eo reſtituendo nullum erat. *Idem*.

22 *Cujus quidem te fatum, ſicuti* C. Curionem *manet*] Non habeo dubium, quin legi debeat ita, ut in optimo libro ſcriptum eſt: *Cujus quidem tibi fatum, ſicuti* C. *Curioni manet*. Sed neſcio quomodo fit, ut quicquid paulo longius ab uſitata loquendi conſuetudine diſcedit, id quorundam aures protinus repudient. *Muret.* Faetnum & Muretum ſecutus eſt Lambinus. In meo quoque codice eſt *tibi*. Laudat etiam ſic hunc locum Sanctius in Minerva, lib. II, cap. 4 & conſtructionem pluribus exemplis confirmat, ut illo Virgilii:

Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.

Sed præſtat ut alia ibi legas. *Grævius*.

23 *Quod fuit utrique fatale*] Fatalis maritis ſuis Fulvia, quod eos & ambitione inflaret, & ad ciendas turbas excitaret. Plutarchus in Antonio: *Nuptiis animum adjecit, ducens Fulviam, quæ olim Clodio populari concionatori nupſerat, mulierem neque lanificio, neque rei domeſticæ deditam, neque viro privato imperare dignantem, ſed magiſtratum obtinenti præeſſe, & imperanti volentem imperare*. Adeo ut in proſcriptione triumvirali multos ipſa ſuo nomine proſcripſerit, ut referunt Dio, & Appianus, & tum ipſa, tum Antonius Senatum ludibrio habuerint, ut auctor eſt Dio, lib. 48: *Eas ludibrio habuerunt, tum aliis modis, tum Senatum Caligam*

Digitized by Google

Non placet M. Antonio conſulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis conſularibus, qui proxime mortuus eſt: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus ſemper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Q. Hortenſio, C. Curioni; M. Lepido, C. Piſoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant conſules deſignati: placuit idem, quod conſularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, providit; tum quod te conſulem non vidit. Maxime vero conſulatum meum Cn. Pompejus probavit, qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, meo beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit. Sed quid ſingulos commemoro? frequentiſſimo ſenatui ſic placuit, ut eſſet nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam ſuam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.

VI. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris reſpublica orbata eſt: veniamus ad vivos, qui duo e conſulari numero reliqui ſunt. L. Cotta, vir ſummo ingenio, ſummaque prudentia, rebus iis geſtis, quas tu reprehendis, ſupplicationem decrevit verbis ampliſſimis: eique illi ipſi, quos modo nominavi, conſulares, ſenatuſque cunctus aſſenſus eſt. Qui honos poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini. L. Cæſar, avunculus tuus, qua oratione, qua conſtantia, qua gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum [24]! Hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium

gam vocantes, quod Senatores calceamentis militaribus uterentur: Et ipſa poſt victos Brutum & Caſſium, abſente Antonio, bellum contra Cæſarem Octavianum, qui in Italiam redierat, excitarit. Quo bello ut ibidem narrat Dio, Fulvia, *& gladio accingebatur, & militibus teſſeram dabat*. Hæc illa eſt Fulvia, quæ tam fœde inſultavit abſciſſo capiti Ciceronis. Idem Dio, lib. 47: *Fulvia autem id caput arreptum, priusquam auferretur, inſultanſque amarulentis verbis & conſputus genibus ſuis impoſuit: orique ejus aperto linguam extractam, acubus (quales ſecum comendi capitis cauſa mulieres ferunt) campunxit, ad-ditis crebris ac turpibus opprobriis*. Ut mirum non ſit turbulentam hanc mulierem Antonio dici fatalem. Etſi enim inſanus amor Cleopatræ extremam ei peſtem invexit, id tamen Plutarchus Fulviæ refert acceptum: *Ut mercedem Fulviæ, quod ancillari Antonium docuiſſet fœminis, debuerit Cleopatra, quæ plane cicurem & velut a tirocinio inſtitutum ad obtemperandum fœminis accepit*. Hæc Plutarchus. Neque tamen uxorem ſolum, ſed etiam equum fatalem habuiſſe creditus eſt Antonius. Vide Gellii lib. III. Noct. Attic. cap. 9. *Abram.*

24 *Vitricum tuum*] Virum matris tuæ, nam

mnium conſiliorum, totiuſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quam avunculi eſſe maluiſti. Hujus ego alienus conſiliis conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum unquam de república retuliſti? Ad quos refert? dii immortales! ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt.

Hodie non deſcendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putate tum Phormioni [25] alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu cum principem ſenatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil referas: ad eos referas, qui ſuam rem nullam habent [26], tuam exhauriunt? Tuus videlicet ſalutaris conſulatus, pernicioſus meus.

VII. Adeone pudorem cum pudicitia [27] perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego ſenatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus es (quid autem eſt, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe. Ut illa, credo, nefaria ſenatus-conſulta fierent, vim afferebam ſenatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt: nihil enim bonum noſti: ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adoleſcens nobilis, quis ullius ordinis, qui ſe civem meminiſſet, cum ſenatus in hoc templo eſſet, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit [28]? Quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabu-

nam mater Antonii fuit Julia Lucii Cæſaris ſoror: quam poſt mortem Antonii patris P. Lentulus Sura duxit uxorem: Lentulus autem inter conjuratos juſſu Ciceronis eſt in carcere jugulatus. *Idem*.

25 *Phormioni*] Paraſitis, quales ſunt Phormio & Gnatho apud Terentium, & lenonibus ſimilibus illi Ballioni, qui apud Plautum inducitur. *Idem*.

26 *Qui ſuam rem nullam habent*] Luſit in vocabulo *res*. Cur ad eos, inquit, refers de rep. qui ſuam ipſi rem nullam habent, tuam perdunt? *Manut.*

27 *Pudorem cum pudicitia*] Pudor eſt animi, pudicitia corporis. Tu igitur, Antoni, qui pudicitiam perdideras, parum de pudore laboraſti: qui enim impudicus fuerit, eum impudentem eſſe quis miretur? *Idem*.

28 *Quis nomen non dedit*] Nomen dare dicuntur, qui in delectu in militum matriculam referuntur. Livius lib. II. *Delectuque decreto nemo nomen dedit*. Paulo poſt: *Omiſſo certamine nomina dedere*. Libro IV: *Cognitio vacantium militiæ munere poſt bellum differtur. Ita dubii quoque inclinant ad nomina danda*. Libro III: *Cognoſcendis cauſis eorum qui nomina non dediſſent, bello perfecto ſe daturos tempus*. Libro VI: *Neque duci addicti tribuni fiebant, neque juniores nomina dabant*. Idem.

tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: conſciorum indiciis, ſua manu, voce pene literarum [29] coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempublicam conſenſiſſe: quis eſſet, qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur? præſertim cum ſenatus, populuſque Romanus haberet ducem, qualis ſi qui nunc eſſet, tibi idem, quod illis accidit, contigiſſet. Ad ſepulturam corpus vitrici [30] ſui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo a te jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam noſtram, te domi P. Lentuli eſſe educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuiſſe tam improbum evadere, niſi acceſſiſſet etiam diſciplina?

VIII. Tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipſe pugnares: ut non modo non cohærentia inter ſe diceres, ſed maxime disjuncta, atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio. Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcelere, fatebare: pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum eſt, laudaſti: quod totum ſenatus eſt, reprehendiſti. Nam comprehenſio ſontium, mea; animadverſio, ſenatus fuit. Homo diſertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a ſe, eos apud quos dicit, vituperari.

Jam illud cujus eſt, non dico audaciæ, (cupit enim ſe audacem dici) ſed, quod minime vult, ſtultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter ſubſellia noſtra verſentur armati? cum in hac cella Concordiæ [31], o dii immor-

29 *Voce pene literarum*] Certe, ut Biſciolæ noſtri verbis utar lib. VI. Subſecivarum, cap. XII: *Mirabantur & noſtro ſeculo Indi papyrum loquentem, ut ipſi putabant, quod a rerum Indicarum ſcriptoribus narratur.* Quo in genere lepida eſt narratiuncula de illo puero, qui juſſu heri fiſcellam ficibus plenam ad herilem amicum deferens, partem ederat in via, partem ei reddiderat ad quem fuerant deſtinatæ. Et rem per literas de hero detectam admirans, paulo poſt cum eandem ferendarum ficuum accepiſſet provinciam, literas, ne quid illæ reſciſcerent, in terram defodit, ficuſque, ut rebatur, ſine arbitris manducavit.

30 *Vitrici*] Lentuli.

31 *In hac cella Concordiæ*] Deprehenſis conjuratorum literis, ut narrat Plutarchus in Cicerone, *Senatui in cellam Concordiæ convocato, literas recitavit, & indices audivit.* Unde illud pro Sextio: *Erat eodem tempore Senatus in æde Concordiæ, quod ipſum tempus repræſentabat memoriam conſulatus mei.* Manutius.

immortales ! in qua , me conſule , ſalutares ſententiæ dictæ ſunt , quibus ad hanc diem viximus , cum gladiis homines collocati ſtent ? Accuſa ſenatum : accuſa equeſtrem ordinem , qui tum cum ſenatu copulatus fuit : accuſa omnes ordines , omnes cives , dum confiteare , hunc ordinem , hoc ipſo tempore , ab Ithyreis [32] circumſederi . Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter ; ſed qui [a] tantam repugnantiam non videas , nihil profecto ſapis . Quid eſt enim dementius , quam , cum ipſe [b] reipublicæ pernicioſa arma ceperis , objicere alteri ſalutaria ?

At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti . Quam id (dii boni !) te non decebat ! in quo eſt tua culpa nonnulla . Aliquid enim ſalis ab uxore mima [33] trahere potuiſti . *Cedant arma togæ* . Quid ? tum nonne ceſſerunt ? At poſtea tuis armis ceſſit toga . Quæramus igitur , utrum melius fuerit , libertati populi Romani ſceleratorum arma , an libertatem noſtram armis tuis cedere . Nec vero tibi de verſibus reſpondebo : tantum dicam breviter ; neque illos , neque ullas te omnino literas noſſe : me nec reipublicæ , nec amicis unquam defuiſſe , & tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis , ut meæ vigiliæ , meæque literæ & juventuti utilitatis , & nomini Romano laudis aliquid afferrent . Sed hæc non hujus temporis ; ad majora veniamus .

IX. P. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti . Quidnam homines putarent , ſi tum occiſus eſſet , cum tu illum in foro , inſpectante populo Romano , gladio ſtricto inſecutus es : negotiumque tranſegiſſes , niſi ille ſe in ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet , hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet ? Quod quidem ego faviſſe [34] me tibi , fateor : ſuaſiſſe , ne tu quidem dicis .

32 *Ab Ithyreis*] Barbaris ab Ithyta urbe in Tauro monte . *Idem* .

a Vict. Man. Lamb. *tantarum*

b. Vict. *contra rempublicam*

33 *Ab uxore mima*] A Cytheride , amica ſua , quam ſecum vel in caſtra ducebat . Unde Virg. *Tua , Galle , Lycoris Perque nives alium , perque horrida caſtra ſecuta eſt* . Cytheridem ſignificat , ut ait Probus , quæ & Volumnia vocabatur , quod eam Volumnius Eutrapelus , antequam Antonius , amavit . Vide infra , & epiſt. ult. lib. IX. Fam. *Idem* .

34 *Faviſſe*] Plauſu ſignificaſſe tuum factum , ſive potius conatum mihi probari . Cujus autem impudentiæ fuit , objicere alteri conſilium patrati facinoris , quod ſua manu patrare voluerat Antonius ? *Abram.* Monuit Fr. Sanctius , *Minerv.* III. 3. verbum *faveo* non

dicis. At Miloni ne favere quidem potui. Prius enim rem tranſegit, quam eum quiſquam facturum id ſuſpicaretur. At ego ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipublicæ ſine ſuaſore non poſſet. At lætatus ſum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat?

Quamquam de morte P. Clodii [35] fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cum eſſet legibus quæſtio conſtituta? Quæſitum eſt tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis poſt tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere auſus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum a Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob eamque cauſam mea culpa civile bellum eſſe natum, in eo non tu quidem tota re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti.

X. Ego M. Bibulo, præſtantiſſimo cive, conſule, nihil prætermiſi, quantum facere enitique potui, quin Pompejum a Cæſaris conjunctione avocarem. In quo Cæſar fuit felicior. Ipſe enim Pompejum a mea familiaritate disjunxit. Poſtea vero quam ſe totum Pompejus Cæſari tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? Stulti erat ſperare: ſuadere impudentis.

Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompejo ſuaſerim. Ea velim reprehendas, ſi potes. Unum, ne quinquennii imperium [36] Cæſari prorogaretur. Alterum, ne pateretur ferri [37], ut abſentis ejus ratio haberetur [38]. Quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem: in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atque idem cum jam omnes opes, & ſuas, & populi Romani Pompejus ad Cæſarem detuliſſet, ſe-

non minus activum eſſe, quam *invideo*: atque ut latine dixit Virgilius, Georg. I. 503. *Nobis cæli te regia invidet*, ita latinum eſſe *Faveo tibi hanc rem*, *hoc factum*. Si quis tamen hic ellipſin eſſe velit præpoſitionis *ob*, *propter*, non valde reluctabor.

35 *Quamquam de morte P. Clodii*] Occurrit tacitæ objectioni, *Si omnes, ut dicis, Clodii morte lætati ſunt, cur igitur Milo damnatus eſt*? Id acceptum refert non cauſæ Milonis, quæ fuit optima, ſed inſtitutioni novæ quæſtionis. De qua multis queritur pro Milone. *Abram.*

36 *Ne quinquennii imperium*] Vide Orat. de Prov. Conſul.

37 *Ferri*] Subauditur legem.

38 *Ratio haberetur*] In comitiis Conſulatibus.

roque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem, pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, *Utinam, Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ*. Hæc mea, M. Antoni, ſemper & de Pompejo, & de republica conſilia fuerunt. Quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamia, concidiſſes.

XI. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, Patres conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? Occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? Citius dixerim jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in ea ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quam ut quiſquam celare vellet.

Quam veriſimile porro eſt, in tot hominibus, partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus [39], Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? Hi igitur his majoribus orti, ab alienis potius conſilium peterent, quam a ſuis? & foris potius, quam domo? Quid? C. Caſſius, in ea familia natus, quæ non modo

do

39 *Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus*] Si M. Brutus, Decimus Brutus, C. Caſſius, qui conſpirationis in Cæſarem factæ principes & auctores fuerunt, eguiſſent aliis auctoribus & impulſoribus ad illud facinus deſignandum, non opus erat ut eos ipſe hortarer, iiſque tanti facinoris auctor eſſem, cum haberent domeſticos hortatores & majorum ſuorum exempla. Et uterque Brutus inter paternas majorum ſuorum imagines in atrio domus ſuæ collocatas videreat imaginem Luc. Bruti, qui Tarquinios ejecit, & patriam ab eorum dominatione liberavit. M. Brutus etiam inter maternas majorum imagines videret imaginem Ahalæ Servilii, qui ſua manu occidit Spurium Melium, qui annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem venerat regni appetendi. Caſſius haberet exempla majorum ſuorum, e quibus ille fuit Caſſius, qui filium ſuum legibus agrariis populares auras aucupantem, cum in ſuſpicionem veniſſet affectati regni, dicitur interemiſſe, & bona ejus Cereri conſecraſſe. *Abr.*

do dominatum, ſed ne potentiam quidem cujuſquam ferre potuit, me auctorem, credo, deſideravit: qui etiam ſine his clariſſimis viris hanc rem in Cilicia ad oſtium fluminis Cydni confeciſſet, ſi ille ad eam ripam, quam conſtituerat, non ad contrariam, naves appuliſſet. Cn. Domitium [40] non patris interitus, clariſſimi viri, non avunculi mors, non ſpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, ſed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego perſuaſi? cui ne ſuadere quidem auſus eſſem. Quo etiam majorem ei reſpublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præpoſuit: depulſorque dominatus, quam particeps eſſe maluit. An L. Tillius Cimber me eſt auctorem ſecutus? quem ego magis feciſſe illam rem ſum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus ſum autem ob eam cauſam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuiſſet. Quid duos Servilios? Caſcas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea cenſes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum eſt perſequi cæteros: idque reipublicæ præclarum fuiſſe tam multos; ipſis glorioſum.

XII. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæſare interfecto, inquit, ſtatim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus. Cur mihi potiſſimum? Quod ſciebam? Vide ne illa cauſa fuerit appellandi me, quod cum rem geſſiſſet conſimilem rebus iis, quas ipſe geſſeram, me potiſſimum teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum extitiſſe. Tu autem omnium ſtultiſſime non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit: etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe?

 Quid

40 *Cn. Domitium*] Cn. Domitius me auctore non egebat ad inferendam Cæſari necem, ſatis excitatus interitu patris ſui Luc. Domitii, qui occubuit pugna Pharſalica, & avunculi ſui M. Catonis Uticenſis, qui Uticæ mortem ſibi ipſe conſcivit, ne in Cæſaris victoria manus deveniret. Hic autem eſt Cn. ille Domitius Neronis proavus, quem Tranquillus in Nerone cap. 3. ait, *omnibus gentis ſuæ præferendum*. Subditque: *Is inter conſcios Cæſarianæ necis (quanquam inſons) damnatus lege Pedia, cum ad Caſſium Brutumque ſe propinqua ſibi cognatione conjunctos contuliſſet, poſt utriuſque interitum claſſem olim commiſſam retinuit: auxit etiam, nec niſi partibus ubique profligatis, M. Antonio ſponte & ingentis meriti loco tradidit, ſoluſque omnium ex iis qui pari lege damnati erant, reſtitutus in patriam, ampliſſimos honores percucurrit*. Abram.

Quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis eſt igitur, te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt. Aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit: voluntas nemini.

Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit, *M. Brutus, quem ego honoris cauſa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conſcium fuiſſe*. Ergo ego ſceleratus appellor a te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris: ille, qui ſtillantem præ ſe pugionem tulit, is a te honoris cauſa nominatur? Eſto: ſit in verbis tuis hic ſtupor. Quanto in rebus, ſententiiſque major? Conſtitue hoc, conſul, aliquando; Brutorum, C. Caſſii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis eſſe cauſam. Edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ ſunt, quæ te excitent, tantæ cauſæ indormientem? Numquamne intelligis, ſtatuendum tibi eſſe, utrum illi, qui iſtam rem geſſerunt, homicidæ ſint, an vindices libertatis?

XIII. Attende enim pauliſper, cogitationemque ſobrii hominis punctum temporis ſuſcipe. Etenim ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris; ut a te arguor, ſocius; nego quidquam eſſe medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Romani, conſervatoreſque reipublicæ ſint, plus quam ſicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas eſſe: ſiquidem eſt atrocius patriæ parentem, quam ſuum occidere. Tu homo ſapiens & conſiderate, quid dicis? ſi parricidæ: cur honoris cauſa a te ſunt & in hoc ordine, & apud populum Romanum ſemper appellati? cur M. Brutus [41], te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe, plus quam decem dies abſuiſſet? cur ludi Apollinares [42] incredibili M. Bruti honore

nore

41 *M. Brutus*] Cui, quia prætor erat, ab urbe plus quam decem dies abeſſe non licebat, niſi legibus ſolveretur. *Manut.*

42 *Cur ludi Apollinares*] Brutus & alii Cæſaris percuſſores patrata cæde, veteranorum & plebeculæ metu ex urbe profugerant, & Senatus ut honeſtum fugæ prætextum daret, Brutum & Caſſium annonæ præfecerat. Cum autem Prætoris eſſet urbani ludos Apollinares exhibere, eos C. Antonius Prætor abſentis Bruti nomine magnifice ſuppeditatis a Bruto ſumptibus celebravit. *Abram.*

Digitized by Google

nore celebrati ? cur provinciæ Caſſio & Bruto datæ [43] ? cur quæſtores additi ? cur legatorum numerus auctus ? Atque hæc acta per te . Non igitur homicidæ . Sequitur , ut liberatores tuo judicio ſint : quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe .

Quid eſt ? num conturbo te ? Non enim fortaſſe ſatis , quæ diſtinctius dicuntur , intelligis . Sed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ : Quoniam ſcelere a te liberati ſunt , ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimos judicatos . Itaque jam retexo [44] orationem meam . Scribam ad illos , ut , ſi qui forte , quod a te mihi objectum eſt , quærent , ſitne verum : ne cui negent . Etenim vereor , ne aut celatum me ab ipſis , illis non honeſtum ; aut invitatum refugiſſe , mihi ſit turpiſſimum . Quæ enim res unquam , pro ſancte Jupiter ! non modo in hac urbe , ſed in omnibus terris eſt geſta major ? quæ glorioſior ? quæ commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ ? In hujus me conſilii ſocietatem , tanquam in equum Trojanum , cum principibus includis ? non recuſo .

Ago etiam gratias , quoquo animo facis . Tanta enim res eſt , ut invidiam iſtam , quam tu in me vis concitare , cum laude non comparem . Quid enim beatius illis , quos tu expulſos a te prædicas , & relegatos ? qui locus eſt aut tam deſertus , aut tam inhumanus , qui illos , quo acceſſerint , non affari , atque appetere videatur ? qui homines tam agreſtes , qui ſe , cum eos adſpexerint , non maximum cepiſſe vitæ fructum putent ? quæ vero tam immemor poſteritas , quæ tam ingratæ literæ reperientur , quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur ? Tu vero adſcribe me talem in numerum .

XIV. Sed unam rem vereor , ne non probes . Si enim fuiſſem , non ſolum regem , ſed regnum etiam de republica ſuſtuliſſem : & , ſi meus ſtylus [45] ille fuiſſet , (ut dicitur) mihi cre-

43 *Cur provinciæ Bruto & Caſſio datæ*] Bruto Macedonia , Caſſio Syria . *Idem* .

44 *Retexo*] Retracto quæ dixeram , me videlicet conſpirationis illius conſcium non fuiſſe . Videtur autem eſſe ironia : non enim ad Brutum & Caſſium ea de re ſcribere decreverat . Retexo , eſt muto & corrigo . Sic epiſt. 24. lib. XI. ad Familiares : *Novi timores retexunt ſuperiora* . Manutius ibidem , epiſt. 28 : *An quod adoleſcens præſtiti , cum etiam errare cum excuſatione poſſem : id nunc ætate præcipitata , commutem , ac me ipſe retexam ?* Ubi Manutius : *Qui retexit , mutat , quod jam fecit quaſi male factum* . Abram.

45 *Si meus ſtylus*] Si fuiſſem poeta illius fabulæ , quam Brutus & Caſſius egerunt , &c. Fabu-

crede, non ſolum unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt [46] vide, quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit, quem & Narbone hoc conſilium [47] cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob ejus conſilii ſocietatem, cum interficeretur Cæſar, tum te a Trebonio vidimus ſevocari [48]. Ego autem (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitaſti aliquando, laudo, quod non indicaſti, gratias ago: quod non feciſti, ignoſco. Virum res illa quærebat.

Quod ſi te in judicium quis adducat, uſurpetque illud Caſſianum [49], *Cui bono fuerit*: vide, quæſo, ne hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui ſervire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non ſervis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti: qui per eaſdem tabulas [50] innumerabilem pecuniam diſſi-

Fabula eſt liberatio reipublicæ, poeta Cicero, ſtylus conſilium, actus unus cædes Cæſaris, reliqui quatuor actus ad abſolvendam fabulam requiſiti videntur eſſe cædes Lepidi & trium Antoniorum, quos Cicero de medio ſuſtuliſſet, quod iis ſtantibus non poſſet ſtare reſpublica. Alia translatione idem expreſſit lib. XII. ep. ad Caſſium 4. *Vellem Idibus Martiis me ad cœnam invitaſſes; reliquiarum nihil fuiſſet. Nunc me reliquiæ veſtræ exercent, & quidem præter cæteros me.* Quod repetit libro x. ad Familiares, epiſtola ad Trebonium, quæ eſt 28. *Idem*.

46 *Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt*] Antonius Cæſari ex Hiſpania redeunti victis Pompeji liberis, Narbonem uſque obviam progreſſus comitem habuit, & contubernalem C. Trebonium; iſque oblique necandi Cæſaris mentionem injecit. Antonius Trebonii conſilio non acquievit ille quidem, ſed fideliter rem ſilentio ſuppreſſit, ne ad aures Cæſaris manaret. Cicero rem aliter interpretatus contendit. Antonio necandi Cæſaris voluntatem adfuiſſe, ſed audaciam defuiſſe. *Idem*.

47 *Hoc conſilium*] Ita rem narrat Plutarchus in Antonio: *Et enim ex amicis fideliſſimum quemque ad id negotium eligerent, deliberabant circa Antonium. Cumque cæteri vellent eum in conſilii ſocietatem admittere, repugnavit Trebonius. Dicebat enim quo tempore Cæſari ex Hiſpania redeunti obviam ierunt, ſibi comitem & contubernalem fuiſſe M. Antonium, cujus animum cum ipſe pedetentim, & caute experiri voluiſſet, Antonium ajebat ſenſiſſe quidem quorſum ea dicerentur, id tamen facinus aggredi noluiſſe, ſed nihilo ſecius fideliter tacuiſſe, neque inſidias ad Cæſarem detuliſſe*. Abram.

48 *Te a Trebonio vidimus ſevocari*] Plutarchus tamen in Cæſare: *Antonium qui & Cæſari fidelis erat & robuſtus, extra curiam detinuit Brutus Albinus injiciens ſermonem de ta opera longiorem*. Sed Plutarcho Plutarchum opponimus: *At Trebonius*, inquit in Bruto, *Antonium circa curiæ januam ſeductum injecto ſermone foris detinuit*. Cui conceptis verbis adſtipulatur etiam Dio lib. 43. & Noſter lib. 10. ad Familiares epiſt. 28. quæ eſt ad ipſum Trebonium: *Quod vero a te viro optimo ſeductus eſt, tuoque beneficio adhuc vivit hæc peſtis, interdum, quod vix mihi fas eſt, tibi ſubiraſcor*. Idem Philipp. XIII. *Idem*.

49 *Caſſianum*] Vide Orat. pro Milone, cap. 12, & ibi Aſconium.

50 *Per eaſdem tabulas*] Infra: *Ubi eſt ſeptiens millies ſeſtertium, quod in tabulis quæ ſunt ad Opis patebat?* Eam autem pecuniam dicitur per eaſdem tabulas diſſipaſſe, quia tabulas adulteraverat, ne furtum illud extaret. *Abramus*.

diſſipaviſti : ad quem e domo Cæſaris [51] tam multa delata ſunt : cujus domus, quæſtuoſiſſima eſt falſorum commentariorum & chirographorum officina : agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitioſiſſimæ nundinæ. Etenim quæ res egeſtati & æri alieno tuo, præter mortem Cæſaris, ſubvenire potuiſſet?

Neſcio quid conturbatus eſſe videris. Nunquid ſubtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu : nemo credet unquam : non eſt tuum de republica bene mereri : habet illius pulcherrimi facti clariſſimos viros reſpublica auctores : ego te tantum gaudere dico : feciſſe non arguo. Reſpondi maximis criminibus : nunc etiam reliquis reſpondendum eſt.

XV. Caſtra mihi Pompeji, atque illud omne tempus objeciſti. Quo quidem tempore ſi, ut dixi, meum conſilium, auctoritaſque valuiſſet : tu hodie egeres, nos liberi eſſemus; reſpublica non tot duces & exercitus [52] amiſiſſet. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura [53], tanta in

51 E *domo Cæſaris*] Poſt Cæſaris necem Calpurnia Cæſaris conjux, verita ne vel Cæſaris percuſſores, vel etiam Senatus invaderet, ingentem pecuniæ vim e domo Cæſaris prolatam, id eſt tria circiter talentum millia depoſuit apud Antonium. Et in his Cæſaris commentarios, in quibus ipſius manu notata erant, quæ Cæſar facere decreverat. Interim cum Senatus nihil de Cæſaris actis mutandum cenſuiſſet, Antonius hanc occaſionem capiens Cæſaris commentarios adulteravit, & agros, immunitates, vectigalia civitatibus conceſſit, nihilque non vendidit cujus invenit emptorem. *Idem*.

52 *Exercitus*] Tres, quorum unus in Theſſalia apud Pharſalum, alter in Africa apud Thapſum, tertius in Hiſpania apud Mundam deletus eſt. Primus Imperatorem habuit Cn. Pompejum, ſecundus P. Scipionem, tertius Cneum & Sextum liberos Pompeji. *Abram*. Vide infra, cap. 22.

53 *Providerem futura*] Quam prudenter Orator bello civili futura providerit, vide orat. pro Marcello : *Tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem prudens & ſciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium*. Adde Epiſt. IV. lib. x. ad Attic. *Præclara igitur conſcientia ſuſtentor, cum cogito me de republica aut meruiſſe optime, cum potuerim, aut certe nunquam niſi divine cogitaſſe : eaque ipſa tempeſtate everſam eſſe rempublicam, quam ego quatuordecim annis ante proſpexerim*. Libro VII. epiſt. V : *Pace opus eſt. Ex victoria cum multa mala, tum certe tyrannus exiſtet*. Libro X, epiſt. V : *Regnandi contentio eſt, in qua pulſus eſt modeſtior Rex, & probior & integrior, & is, qui niſi vincit, nomen populi Romani deleatur neceſſe eſt : ſin autem vincit, Syllano more exemploque vincet*. Jam quid de interitu Pompeji prædixerit, conſtat e multis, ut lib. VIII. ad Attic. epiſt. I : *Invitus in eam cauſam deſcendo, in qua neque pacis, neque victoriæ ratio quæſita eſt unquam, ſemper flagitioſæ & calamitoſæ fugæ*. Lib. XI, epiſt. VI : *De Pompeji exitu mihi dubium nunquam fuit : tanta enim deſperatio rerum ejus omnium regum & populorum animos occuparat, ut quocunque veniſſet, hoc putarem futurum*. Quid? quod etiam Cæſaris exitum longe ante proſpexit. Epiſt. VI, lib. X : *Nullo enim modo poſſe video ſtare iſtum diutius, quin ipſe per ſe etiam languentibus nobis concidat, quippe qui florentiſſimus ac novus ſeptem diebus ipſi illi egenti ac perditæ multitudini in odium acerbiſſimum venerit, qui duarum rerum ſimulationem tam cito amiſerit, manſuetudinis in Metello, divi-*

in mœſtitia fuiſſe, quanta cæteri optimi cives, ſi idem providiſſent, fuiſſent. Dolebam, dolebam, Patres conſcripti, rempublicam, veſtris quondam, meiſque conſiliis conſervatam, brevi tempore eſſe perituram. Neque vero eram tam indoctus, ignaruſque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem: quæ me manens conficeret angoribus; dimiſſa, moleſtiis omnibus liberaſſet. Illos ego præſtantiſſimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot conſulares, tot prætorios, tot honeſtiſſimos ſenatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui ſi viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ ſententia ſi valuiſſet, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ conſulebam, ſpe victoriæ elati, obſtitiſſent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe manſiſſes.

At vero [54] Cn. Pompeji voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut ſermones, aut conſilia contulit ſæpius? quod quidem erat magnum de ſumma re diſſentientes, in eadem conſuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego, quid ille, & contra ille, quid ego ſentirem & ſpectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, ut poſtea dignitati poſſemus: ille præſenti dignitati potius conſulebat. Quod autem habebat uterque quod ſequeretur, idcirco tolerabilior erat noſtra diſſenſio. Quid vero ille con-

divitiarum in ærario. Item: *Nos tamen hoc confirmamus illo augurio, quod diximus: nec fallit, nec aliter accidet. Corruat iſte neceſſe eſt aut per adverſarios, aut ipſe per ſe, qui quidem ſibi eſt adverſarius unus acerrimus. Id ſpero vivis nobis fore: quanquam tempus eſt nos de illa perpetua jam, non de hac exigua vita cogitare: ſin quid acciderit maturius, haud ſane mea multum interfuerit, utrum factum videam, an futurum eſſe multo ante viderim*. Falſus eſt tamen aliquando, ut epiſtola undecima ad Tironem: *Videtur ſi inſaniet, poſſe opprimi, modo ut urbe ſalva*. Abram.

54 *At vero*] Objectio Antonii. Macrobius libro II. Saturnaliorum cap. 3. *Pompejus Ciceronis facetiarum impatiens fuit. Cujus hæc de eo dicta ferebantur. Ego vero quem fugiam habeo; quem ſequar non habeo*. Paulo poſt: *Et cum donaſſet Pompejus transfugam civitate Romana, O hominem bellum! inquit, Gallis civitatem promittit alienam, qui nobis noſtram non poteſt reddere. Propter quæ merito videbatur dixiſſe Pompejus: Cupio ad hoſtes Cicero tranſeat, ut nos timeat*. Plura ejus dicta referemus, cum de jocis diſſeretur. Dictum vero Pompeji elegantius ponitur apud Fabium libro VI, capite 4: *Tranſi ad Cæſarem, me timebis*. Idem.

conſularis vir [54], ac pene divinus de me ſenſerit, ſciunt qui eum de Pharſalica fuga Paphum proſecuti ſunt. Nunquam ab eo mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderii, cum me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe meliora. Et ejus viri [55] nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare?

XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis quidem [56] reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant quidem illa caſtra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen, ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum.

Hereditates [57] mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum crimen eſſet! plures amici mei, & neceſſarii viverent.

54 *Conſularis vir*] Minus eſt *conſularis*, quam ut hæc vox poſſit huic loco convenire. Legunt alii *ſingularis vir*, quod placet. *Idem*.

55 *Et ejus viri*] Epiphonema: ſector Pompeji fuit Antonius, quia, ut infra dicetur, *Bona Cn. Pompeji Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam Diis hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo præter Antonium*. Abram.

56 *Ne jocis quidem*] Prætermiſſio. Quod ſpectat ad jocos quibus me in caſtris intempeſtive uſum eſſe dixiſti, illud crimen Indignum eſt reſponſione. De jocis Plutarchus in Cicerone jam ante laudatus: *Ipſe quidem ſine riſu & mœſtus obibat exercitum; aliis autem, cum minime requirerent, ridendi materiam ſuggerebat*. Sed quid nocebit, ſi tum ipſe, tum Macrobius uterque loco citato, nonnihil nobis harum facetiarum impertiat? Macrobius: *Cum ad Pompejum veniſſet: dicentibus ſero eum veniſſe, reſpondit: Minime ſero veni: nam nihil hic paratum video*. In eo jocus fuit, quod tanquam ad epulas invitatus reſponderit, orationemque a bello ad convivia traduxerit. *Deinde interroganti Pompejo, ubi gener ejus Dolabella eſſet, reſpondit: cum ſocero tuo*. Elegans plane jocus: obſcure crimini dabat Pompejus, quod in adverſis partibus eſſet gener Ciceronis, quaſi genero & ſocero non bene conveniret: ipſe quaſi aliud agens crimen retorſit, & Pompejo crimini vertit, quod a Cæſare ſocero ſuo diffideret. Plutarchus: *Cum Domitius quendam uſu militari non ſatis probatum ad ordines militiæ promovere vellet, diceretque eum & probum eſſe & frugi, Cur igitur, inquit, eum non ſervas, ut ſit curator tuorum liberorum? Quibuſdam Theophanem Lesbium præfectum fabrum laudantibus, quod Rhodios amiſſa claſſe commode conſolatus eſſet; Quam beaum eſt, inquit, Græcum habere præfectum! Cum Cæſari plurima ex animi ſententia ſuccederent, iſque quodammodo jam ipſos obſideret, Lentulo dicenti ſe comperiſſe Cæſaris amicos eſſe triſtes, reſpondit, Dicis eos Cæſarem odiſſe. Martico autem quodam ex Italia veniente, dicenteque Romæ famam eſſe Pompejum obſideri: Deinde, inquit, huc navigaſti ut eſſes teſtis oculatus? Poſt cladem Pharſalicam, Nonio dicente bene ſperandum eſſe, quod e Pompeji exercitu ſeptem aquilæ ſupereſſent, Bene, inquit, hortaris, ſi cum graculis bellum gereremus. Labieno divinationibus nitente quaſi in fatis eſſet, ut penes Pompejum eſſet totius belli victoria; Videlicet, inquit, hoc uſi ſtratagemate modo caſtra amiſimus*. Abram.

57 *Hereditates*] Ignominioſum fuit in amicorum teſtamentis præteriri, quod illud Indicio eſſet præteritos parum amari. *Idem*.

Sed qui iſtuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. Me nemo, niſi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti nunquam, L. Rubrius Caſſinas, fecit heredem. Et quidem vide [58], quam te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præteriit: Q. Fufii, * honeſtiſſimi equitis Romani, ſuique amiciſſimi, quem palam heredem ſemper factitarat, ne nomen quidem perſcripſit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam ſalutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſelius qua facie fuerit, qua ſtatura, quo municipio, qua tribu. Nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat heredem. In multas præterea pecunias alieniſſimorum hominum, ejectis veris heredibus, tanquam heres eſſet, invaſit. Quanquam hoc maxime admiratus ſum, mentionem te hereditatum auſum eſſe facere, cum ipſe hereditatem patris non adiſſes [59].

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentiſſime, tot dies in aliena villa declamaſti? Quanquam tu quidem (ut tui familiariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi cauſa declamas. Et vero adhibes jooi cauſa magiſtrum; ſuffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem [60]: cui conceſſiſti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salſum omnino hominem! ſed materia facilis eſt in te, & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & avum tuum quid interſit. Ille ſenſim dicebat, quod cauſæ prodeſſet; tu curſim dicis aliena.

At quanta merces rhetori data eſt? Audite, audite, Patres conſcripti, & cognoſcite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini [61] Sex. Clodio rhetori aſſignaſti, & quidem

58 *Et quidem vide*] Ironia, quæ gravius aliquid ſuſpicandum relinquit. Amor enim non fertur in incognitum: nec Rubrius amare potuit Antonium, quem penitus ignorabat. Quibus innuitur, teſtamentum illud quod Antonium Rubrii faciebat heredem, adulteratum & ſubjectum fuiſſe. *Idem*.

* An Furius, an Fuſius, ut in indice.

59 *Hered. patris non adiſſes*] Quipps nulla erat. *Manutius*.

60 *Rhetorem*] Sextus Clodius, Siculus, de quo Suetonius lib. de Claris Rhet.

61 *Campi Leontini*] Sext. Clodius Siculus fuit. Campus Leontinus in Sicilia dictus ab urbe Leontio, cujus meminerunt Plinius & Ptolemæus. Is autem ager fuit Siciliæ totius uber-

dem immunia [62], ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres. Num etiam hoc, homo audaciſſime, ex Cæſaris commentariis? Sed dicam alio loco, & de Leontino agro, & de Campano: quos iſte agros ereptos reipublicæ, turpiſſimis poſſeſſoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus ſatis reſpondi, de ipſo emendatore & correctore noſtro quædam dicenda ſunt. Nec enim omnia effundam, ut, ſi ſæpius decertandum ſit, ut erit, ſemper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo iſtius vitiorum, peccatorumque largitur. Viſne igitur te inſpiciamus a puero? ſic opinor. A principio ordiamur.

XVIII. Teneſne memoria, prætextatum te decoxiſſe? Patris, inquies, iſta culpa eſt [63]. Concedo. Etenim eſt pietatis plena defenſio. Illud tamen [64] audaciæ tuæ, quod ſediſti in qua-

uberrimus. M. Tullius Frumentaria in Verrem: *Ætnenſis vero ager, qui ſolebat eſſe cultiſſimus, & quod caput eſt rei frumentariæ, campus Leontinus, cujus antea ſpecies hæc erat, ut cum obſitum vidiſſes, annonæ caritatem non vererere.* Jam ſi fuit uberrima Siciliæ pars, facile vides quantum Antonius hac largitione reipublicæ vulnus inflixerit. *Idem.*

62 *Immunia*] Libera ab omni ſervitute, decumis & aliis ejuſmodi vectigalibus non obnoxia. *Manut.*

63 *Patris, inquies, iſta culpa eſt*] Huic objectioni meæ reſpondebis: Mea culpa non eſt, ſed patris mei. Non enim ego, ſed pater meus vivendo luxurioſe patrimonium abligurivit, & tam grande æs alienum contraxit, ut bonis cedere coactus fuerim, cum non poſſem æs illud alienum diſſolvere, fidemque meam a paternis creditoribus liberare. Pater eſt ille M. Antonius Creticus tam diſſolutus nepos, ut ne tabulas quidem rationum conficere crederetur. Cicero libro III. in Verrem: *Audimus aliquem tabulas nunquam confeciſſe: quæ opinio hominum de Antonio falſa.* Ubi Aſconius: *Hic eſt Mar. Antonius diſſolutiſſimus curator oræ maritimæ, Cretæ mortuus,* &c. *quem Salluſtius ait perdendæ pecuniæ genitum, & vacuum a curis, niſi inſtantibus.* Ut Orator Antonio filio diſſolutionem patris his verbis objecerit: PATRIS, INQUIES, ISTA CULPA EST. Antonii pater fuit, *Antonius Creticus, vir,* ut eſt apud Plutarchum, *non ita quidem ſplendidus & illuſtris in republica, vir bonus tamen & commodis moribus, tum potiſſimum in largiendo liberalis, ut ex uno ejus facto facile cognoſci poteſt. Cum enim magnas divitias haudquaquam poſſideret, & eam ob rem ab uxore liberalitatem exercere prohiberetur, contigit ut familiaris quidam ad eum pecuniam petens accederet. Deficiente pecunia, ſervulo mandavit, ut aquam in vas argenteum infunderet, ad ſeque deferret. Quo allato quaſi barbam raſurus mentum rigavit, & ſervulum alio prætextu abs ſe dimiſit. Amico vaſculum dedit, jubens, ut eo pro ſuo commodo uteretur. Cum autem quid eo vaſculo factum eſſet diligenter inter domeſticos quæreretur, uxorem graviter ſtomachari videns, & de ſingulis velle habere quæſtionem, factum confeſſus eſt, rogans, ut illa ſibi ignoſceret.* Hæc Plutarchus paulo liberalius & benignius quam Orator, vel etiam ipſe Antonius. *Idem.*

64 *Illud tamen*] Lex Roſcia theatralis a L. Roſcio Othone Tribuno plebis lata, ne quis ſpectaret in quatuordecim primis graduum ordinibus, qui proxime ad orcheſtram & podium accedebant, niſi ſi eſſet ingenuus ab ingenuo patre, & cenſum equeſtrem, id eſt, quadringenta ſeſtertia, poſſideret. Iis autem ex ſenatorio vel equeſtri ordine natis, qui ſive ſuo, ſive fortunæ vitio decoxerant, neque jam cenſum equeſtrem obtinebant, peculiarem locum conſtituit. Ex hoc igitur capite

quatuordecim ordinibus, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet.

Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti [65]. Primo vulgare ſcortum: certa flagitii merces, nec

ea

pite Antonii carpit audaciam, quod legem Roſciam præfracte violarit, & ſederit in quatuordecim, cum decoxiſſet. Atque ut hujus loci numerum paucis attingamus, vides hoc loco membra inciſis mira concinnitate miſceri, & tandem membrorum quatuor ambitu terminari, ſive ut loquitur noſter in Oratore: *Omnia tanquam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtineri. Viſne igitur te inſpiciamus a puero?* Membrum eſt quod pene ad hexametri longitudinem accedens, duobus choriambis incœptum anapæſto finitur. Sequitur inciſum uno dichoræo contentum, *Sic opinor*. Sequuntur tria membra: quorum extrema duo ſunt hexametro breviora, medium paulo etiam longius, quam verſus heroicus extenditur:

A principio ordiamur.
Tenesne memoria prætextatum te decoxiſſe?
Patris, inquies, iſta culpa eſt.

Excipit inciſum, *concedo*, poſt membrum inchoatum a duobus anapæſtis, ut aures magis feriant, & adverſarii mentem percellant, limitatum ſpondæo & dochimo, (*dochmio*) ut ſpondæus orationi pondus addat, dochimus aliquid amœnitatis impertiat. Tandem huic multiplici ſtructuræ longior ambitus & circumſcriptio verborum quaſi faſtigium imponitur:

Illud vero audaciæ tuæ
Quod ſediſti in quatuordecim ordinibus,
Cum eſſet lege Roſcia certus locus decoctoribus conſtitutus,
Quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet.

Vides circumſcriptionem hanc a duobus heroico verſu minoribus membris exorſam duobus grandioribus terminari, ſingula membra productas initio ſyllabas plures continuari, ut iis veluti cuidam fundamento inſiſtant, varie finiri, & hunc membrorum finem quaſi quibuſdam gradibus ſenſim ad culmen aſſurgere. *Tuæ* jambus eſt, qui minimum habet dignitatis: *ordinibus* pæan primus aliquanto ſublimior, ſi numerum ſyllabarum ſpectes, ſi menſuram non adeo grandis: *conſtitutus*, dichoræus jambo quidem & pæane quidem grandior, nondum tamen ſublimis, ſed quadam amœnitate temperatus: *decoxiſſet*, diſpondæus, magnificus plane & gravis, totam circumſcriptionem ſuſtentans. *Manut.*

65 *Sumpſiſti virilem, quam ſtatim muliebrem* togam *reddidiſti*] Aliud ſi nihil in hac oratione emendaſſem, quam hunc locum, operam tamen præclare a me poſitam judicarem. Quis eſt enim eorum, qui has literas tractant, cui unquam venerit in mentem, eum aliter legendum eſſe, quam ita uti vulgo ante nos legebatur? *Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem ſtolam reddidiſti*. Quæ tamen ſcriptura quam prava, quamque vitioſa ſit, ſpero cognituros eſſe omnes, qui totam rem accurate conſideraverint. Hoc enim ait Cicero, Antonium, ubi primum togam puram, ſeu quod idem eſt, virilem ſumpſit, (quod fieri ſolitum, cum pueri ad annum XVII. perveniſſent, omnes ſciunt) primo quidem proſtitiſſe ad libidinem omnium, & quaſi diobolarem aliquam meretriculam, omnes omnium impuritates corpore ſuo excepiſſe: poſtea vero, repudiatis cæteris, uni Curioni morigerum atque obſequentem fuiſſe, uni feciſſe copiam ſui, cum ab eo prope in uxoris loco haberetur. Primum illud tempus notat, cum ait: *Sumpſiſti virilem, quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti*. Quæ enim mulieres vulgo patebant, venalemque habebant pudicitiam, eæ, ignominiæ cauſa, ut ab aliis internoſcerentur, togam ferebant, non, ut matronæ, ſtolam. Horatius:

Quid inter
Eſt in matrona, ancilla peccesne togata? Id.
Atque etiam melius perſæpe togatæ.

At de matrona loqueas, ſtolam nominat:

Quid vis tibi? nunquid ego a te
Magno prognatum depoſco conſule cunnum.
Velatumque ſtola, mea cum conferbuit ira?

Et in eadem Satyra:

Ad talos ſtola demiſſa, & circumdata palla.

Sed & adulterii damnatæ impudicitiam profiteri cogebantur, & togam geſtare; unde eſt illud Martialis:

Coc-

ea parva: ſed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæſtu abduxit: &, tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit.

Nemo unquam puer, emptus libidinis cauſa, tam fuit in domini poteſtate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo ſua ejecit? quoties cuſtodes poſuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Sciſne me de rebus mihi notiſſimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius, ſe ad pedes [66] meos proſternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra ſuum patrem, ſi ſeſtertium ſexagies peteret, defenderem: tantum enim ſe pro te interceſſiſſe [67]. Ipſe autem amore ardens confirmabat, quod deſiderium tui diſcidii ferre non poſſet, ſe in exilium eſſe iturum.

Quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ familiæ ſedavi, vel potius ſuſtuli. Patri perſuaſi, ut æs alienum filii diſſolveret: redimeret adoleſcentem, ſumma ſpe, & animi, & ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque tua non modo familiaritate, ſed etiam congreſſione patrio jure & poteſtate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminiſſes: niſi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare auſus eſſes?

XIX. Sed jam ſtupra, & flagitia omittam: ſunt quædam, quæ

Coccina famoſæ donas, & ianthina mœchæ,
Vis, mage quæ meruit, mittere? mitte togam.

Et illud ejuſdem:

Thelyn viderat in toga ſpadonem:
Damnatam Numa dixit eſſe mœcham.

Cum igitur toga meretricum eſſet, matronarum ſtola: conſtat, ad exprimendum illud tempus, quo Antonius meretricum more proſtabat, ſtolæ nomen aptum non eſſe. At poſtea ubi tanquam nupſiſſe Curioni dicitur, & apposite in primis, & ſalſe adhibitum eſt ſtolæ vocabulum: *Sed cito*, inquit, *Curio intervenit, qui te a meretricio quæſtu abduxit, & tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit*. Eſt autem hic locus in eo libro, qui nobis ad has emendationes dux fuit, ita ut eum ipſi edidimus, plane ac ſine ulla vel minima lituræ ſuſpicione ſcriptus. *Muretus*.

66 *Filius ſe ad pedes*] Curio adoleſcens meis pedibus advolutus mihi ſupplicabat, lacrymis ubertim manantibus ex amore, ut me interponerem, ſuamque ipſius cauſam ſuſciperem, meaque auctoritate a patre Curione ſeſtertium ſexagies impetrarem, quibus æs ille alienum diſſolveret. Dicebat enim eam ſibi ſummam tuo nomine præſtandam eſſe, quod pro te ſuam fidem obligaſſet. *Idem*.

67 *Interceſſiſſe*] Soluturum promiſiſſe. Sic alibi Cicero locutus. *Manut.*

quæ honeſte non poſſum dicere : tu autem eo liberior, quod ea in te admiſiſti, quæ a verecundo inimico audire non poſſes. Sed reliquum vitæ curſum videte : quem quidem celeriter perſtringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ miſeriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, feſtinat animus. Quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi ſunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio ſolum rerum, ſed etiam recordatio. Tametſi incidamus oportet media, ne nimis ſero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio : qui ſua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt [68]. Quid dicam, ipſe optime intelligit. Inde itum Alexandriam contra ſenatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium [69], qui-cum quidvis rectiſſime facere poſſet. Qui tum inde

68 *Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt*] De ſtupranda ejus uxore, inquit Manutius. Dici poſſet etiam jam tum Antonium conſpiraſſe contra rempublicam, ut Pompejum reliquoſque principes civitatis occiderent, ſtatumque imperii Romani convellerent. Sed Abramus ſum, non Oedipus, & fortaſſe non eſt in eo magnopere laborandum. Solent enim Oratores aliquando, etiamſi in re nihil ſubſit, ſuſpicioſe loqui, & cum probare nihil poſſunt, teſtari ipſam adverſariorum conſcientiam. Sic enim & adverſarios mire lancinant, nec alligantur mendacii. *Abram.*

69 *Sed habebat ducem Gabinium*] Tradit contra Plutarchus Antonium fuiſſe ducem Gabinio : *Gabinium decem talentorum millibus ſollicitante Ptolemæo, ut ſimul cum ipſo in Ægyptum expeditionem ſuſciperet, & ipſo regnum reciperet, legatorum & præfectorum plurimi repugnabant, & Gabinium quamvis tanta mercede conſtrictum ab eo bello quædam formido revocabat. Antonius autem in omnes magnarum rerum occaſiones intentus, & Ptolemæo roganti gratificans, ad hanc expeditionem Gabinium impulit, & concitavit.* Cæterum poſtquam a Clodio diſceſſit, antequam ſe Gabinio conjungeret, in Græcia fuerat aliquandiu commoratus. Sed Orator tempus illud relinquit intactum, vel ſtudio brevitatis, vel quia quod in eo reprehenderet non habebat. Hoc enim temporis ſpatio Antonius intermiſſa literarum & eloquentiæ ſtudia renovarat. Miſſus etiam a Gabinio fuerat in Judæam, hoſtium arcem primus invaſerat, Ariſtobulum cum filio ceperat, parva militum manu ingentes Judæorum copias conciderat. Id quoque prudens & ſciens Tullius omittit : pauciſque perſtringit profectionem in Ægyptum, dixiſſe contentus, ea profectione Senatus auctoritatem, rempublicam, religiones fuiſſe violatas, diſſimulatis rebus in Ægypto præclare geſtis, quibus Antonius reliquerat ſuæ fortitudinis, providentiæ, humanitatis impreſſa veſtigia. Nam cum equitatu præmiſſus, viarum anguſtias, atque adeo urbem Peluſium occuparat, & intervenerat, ne Ptolemæus Ægyptiorum primores occideret, & ingenti prælio, circumiens hoſtes & a tergo invadens, *victoriam iis qui ex adverſo veniebant expediens, præmiis, ut par fuit, militaribus donatus eſt* : & Archelai *demortui caput inventum, & ornatum regia magnificentia ſepelivit*. Quare Noſter quod invidioſum erat, videlicet ipſam profectionem contra religiones & oracula ſuſceptam, inſectatur ; reliqua tacet, quod Antonius ex iis veluti fontibus ad hominum commendationem & mutum.

Digitized by Google

inde reditus [70], aut qualis? Prius in ultimam Galliam ex Ægypto [71], quam domum. Quæ autem erat domus? ſuam enim quiſque domum [72] tum obtinebat, neque erat uſquam tua. Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum, quod cum ſociis tanquam Siſaponem [73] tenebas?

XX. Veniſti e Gallia ad quæſturam petendam. Aude dicere, te prius ad parentem tuam [74] veniſſe, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæſaris literas, ut mihi ſatisfieri paterer a te. Itaque ne loqui quidem ſum te paſſus de gratia. Poſtea

tum benevolentiam profluxerat. Et allegoria ſuam orationem obſcurat, na vel aperte damnet Gabinium, quem olim majeſtatis accuſatum defenderat, vel inimicum laudare videatur. *Abram.*

70 *Qui tum inde reditus*] Jure invehitur in reditum Antonii, quod ex Ægypto rediens, non domum & neceſſarios ſuos inviſerit, ſed profectus fuerit in ultimam Galliam ad Cæſarem. Quod profecto non feciſſet, niſi deſperatis vitæ ſuæ rationibus videret ſe in urbe ſtare non poſſe, aut propter flagitia ſic inviſum eſſe ſuis, ut ad matrem non auderet accedere. *Idem.*

71 *Ex Ægypto*] Vetus liber, *ea Ægupto:* eadem videlicet ratione, qua *Purrhum* & *Bruges*, & *Sullam*, & talia priſcos illos dixiſſe accepimus. *Muretus*. Hæc putent ſibi dicta veteris illius ſcripturæ amatores, quibus fortaſſe diſplicuerint ea, quæ Tomo ſuperiore nobis permiſimus, ubi de Sylla, pro *Sulla*. Olivetus.

72 *Suam enim quiſque domum*] Acriter reddit rationem cur Antonius domum non haberet. Si enim dixiſſet, Tu enim decoxeras, & domus patris addicta fuerat creditoribus, veram quidem illa cauſam reddidiſſet. Sed longe vehementius, *Suam enim quiſque domum tum obtinebat*, quibus verbis & memoria belli civilis, quod iam multos ſedibus ſuis expulit, refricatur, & invidia quæritur Antonio, qui in tam multorum civium domos invaſit. *Abram.*

73 *Tanquam Siſaponem*] Manutius: *Cum probro dictum, quaſi civitatem vitiis infamem & luxu perditam*. Magis arridet Turneb. lib. x. adverſar. cap. 12. id referens *ad miniaria metalla Siſaponenſium, quæ ſocietates publicanorum exercebant: dicit enim Antonium non unum poſſeſſorem Miſeni fuiſſe, ſed poſſeſſionis ſocios habuiſſe multos*. Siſapo oppidum eſt in Hiſpania, olim in conventu Cordubenſi, ut auctor eſt Plinius lib. III. Nat. Hiſt. cap. 1. Videtur autem fuiſſe adagium: non enim aliter M. Tullius hunc dicendi modum inde uſque ab Hiſpania petiiſſet, cum ipſe monuerit voraginem patrimonii, potius quam ſyrtim eſſe dicendam, ne voces longius arceſſitas alio transferamus. *Idem.*

74 *Ad parentem tuum*] Vulgo, *ad patrem tuum*. Hic locus criticos haud parum exercuit, dum alii *matrem tuam*, alii *parentem tuam*, alii *patruum tuum*, alii denique *amatorem tuum* emendant. Unum Biſciolam audiamus: *Non poſſum intelligere, quem hic Antonii patrem vocet. Quidam imperitiſſime C. Cæſarem, qui poſtea Dictator fuit, accipiunt: ſed is bellum gerebat in Gallia, unde nuper diſceſſerat Antonius. Nec Marc. Antonius Creticus intelligi poteſt, a quo moriente puerulus fuerat relictus, Non L. Lentulus vitricus: nam eum in carcere Conſul Cicero ſtrangulerat: & in hac tamen ſcriptura codices omnes, quos quidem mihi legere contigit, legi autem plurimos, conſentiunt. Itaque exiſtimo* parentem tuam *legi debere, ut matrem M. Antonii intelligamus: ea erat Julia lectiſſima fumina*. Eadem ſentiunt Manutius, Lambinus & Bucanamus. Et hi quidem duo negant *patruum* lagi poſſe, quod tum temporis C. Antonius Marci patruus exularet. Sed de damnationa & exilio C. Antonii poſtea differemus. *Amatorem tuum*, eſt a conjectura Mureti Var. Lect. XVIII. c. 6. id eſt, Curionem qui te efflictim adamabat. Primam illam lectionem *parentem tuam* eo libentius amplector, quod & plures ei ſuffragentur, & Janus Gruterus afferat *parentem tuum*, in Mſſ. melioribus inveniri. *Abram.*

Digitized by Google

Poſtea cuſtoditus ſum a te [75], tu a me obſervatus [76] in petitione quæſturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua ſponte conarere, non impulſu meo, tamen ita prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes, unquam mihi pro tuis in me injuriis [77] ſatis eſſe facturum. In quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam ſim adhortatus.

75 *Poſtea cuſtoditus ſum a te*,] Ita quidem Pal. prim. ſed ſec. *poſtea cultus a te*. Quod & in uno Ferrarii, neque mihi admodum diſplicet: quamvis pro vulgato pugnet Gulielmius in Aſinariam Plautinam cap. 5. Muretus lib. XIX. Var. lect. c. 7, quod inveniſſet in uno mſ. *beatus*, in altero *avatus* conjiciebat, *ſublevatus*. Grut. Si legas, *Poſtea cultus ſum a te*, ſenſus eſt, Domum meam ventitaſti ut me coleres, & obſequium tuum mihi deferres. Si malis, *Poſtea cuſtoditus ſum a te*, mens fuit Oratoris: Poſteaquam Cæſaris literis commendatus in gratiam receptus es, me comitatus es per urbem, meumque latus ſtipaviſti, ut me contra vim & arma P. Clodii defenderes. Reſpicit tempus illud quo Publius Clodius reſtituto Cicerone inſidias ei comparavit, ad vimque confugit. Vide epiſt. 3. lib. IV. ad Atticum, ubi narravit domum Qu. Fratris ante diem tertium Non. Novembris a Clodianis inflammatam fuiſſe. *Ille*, inquit, *vehementer furere. Poſt hunc vero furorem, nil niſi cædem inimicorum cogitare, vicatim ambire, ſervis aperte ſpem libertatis oſtendere*. Paulo poſt: *Itaque ante diem tertium Idus Novembres, cum ſacra via deſcenderem, inſecutus eſt me cum ſuis: clamor, lapides, fuſtes, gladii: hæc improviſa omnia*. Ciceronem autem ſecum lateris ſui cuſtodes & ſtipatores (nobiles videlicet adoleſcentes, equitumque liberos) habuiſſe, qui ipſum contra Clodii vim defenderent, indicant quæ ſequuntur: *Diſceſſimus in veſtibulum N. Terentii Domionis: qui erant mecum, facile operas aditu prohibuerunt. Ipſe accidi potuit. Sed ego diæta curari incipio. Chirurgiæ tædet*. Quæ etſi C. Lentulo & Metello Nepota Conſulibus contigerunt: tamen Clodius ad conſequentes annos propagavit, donec tandem poſt annos quatuor a Milone occiſus eſt. Vide epiſtolam 3. lib. II. ad Quintum Fratrem, & Dionem lib. 39. Et ſane Ciceronem, cum opus fuit, nobiles adoleſcentes adhibuiſſe ad ſui corporis cuſtodiam conſtat ex iis, quæ refert Plutarchus in Cæſare. *Idem*.

76 *Tu a me obſervatus*] Quibus hæc lectio non placuit, quod Antonium adoleſcentem a Cicerone viro Conſulari obſervandum fuiſſe non putarent, hunc locum miſere lancinarunt: & alii quidem *adjutus*, alii *comitatus*, alii *ornatus*, alii denique *ſublevatus* legendum eſſe cenſuerunt. Nihil muto, quod *obſervari* dicerentur adoleſcentes a proceribus, qui in petitione magiſtratuum honoris & commendationis cauſa deducebantur. Obſervari etiam minorem a majore oſtendit Cic. lib. VII. ad Familiares, epiſt. XXVII: *Ego enim te in conſulatu obſervaram*. Scribit autem ad Gallum. Fuit autem Gallus, (ut multis probat Manutius) Publius ille Sextius, qui Quæſtor fuit Conſule Cicerone, & ab eo poſt judicio de vi defenſus eſt, pro quo exſtat nobilis illa oratio. Igitur obſervatus eſt Quæſtor a Conſule, ut mirari non debeas Antonium quæſturæ candidatum obſervatum fuiſſe a Tullio conſulari. *Eſt autem obſervare*, verba ſunt Manutii, epiſt. citata, *cum ad aliquem honoris officiique cauſa ſæpe accedimus*. Id quidem ille probat tum hoc loco, tum epiſt. I. ad Atticum: *Obſervat Luc. Domitium maxime*. Sed expreſſius exemplum eſt pro Murena: *Neque enim fieri poteſt, neque poſtulandum eſt a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut ſuos neceſſarios candidatos ſectentur totos dies: a quibus ſi domus noſtra celebratur, ſi interdum ad forum deducimur, ſi una baſilicæ ſpatio honeſtamur, diligenter obſervari videmur, & coli*. Qui legunt *ſublevatus*, habent exemplum Cæſaris de Lentulo Spinthere, ita loquentis lib. I. de Bello civili: *In petitione conſulatus ab eo erat ſublevatus*. Idem.

77 *Pro tuis in me injuriis*] Quas tu mihi intuleras, cum eras intimus Clodio in tribunatu, ejuſque omnium incendiorum fax. *Idem*.

Digitized by Google

tatus. Quanquam, ſi in eo perſeverares [78], ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam.

Quæſtor es factus. Deinde continuo [79] ſine ſenatus-conſulto, ſine ſorte, ſine lege, ad Cæſarem cucurriſti [80]. Id enim unum in terris, egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus, perfugium eſſe ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes, (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolaſti egens ad tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, viri tui ſimilis [81] eſſes.

XXI. Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impure atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunaſque noſtras, id eſt in univerſam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello conſulibus, Kalendis Januar. labentem & prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipſique C. Cæſari [82], ſi ſana mente eſſet, conſulere velletis: tum iſte venditum atque emancipatum tribunatum conſiliis veſtris oppoſuit, cerviceſque ſuas ei ſubjecit ſecuri [83], qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit ſenatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus

78 *Si in eo perſeverares*] Si conſtans eſſes in illo odio improborum. *Idem*. In meo codice non male, *ſi in eo perſeveraſſet*, & ſic omnino ſcripſiſſe Tullium cenſeo. Loquitur enim de præteritis. *Græv.*

79 *Deinde continuo*] Solebant Patres quas in provincias Proprætores aut Proconſules annui mitterentur, deinde Quæſtores inter ſe ſortiri, ut in eam provinciam mitterentur, quæ cuique ſorte obveniſſet. Aliquando tamen extra ordinem non Senatus aut ſortis beneficio, ſed populi ſuffragiis & lege perlata provinciæ mandabantur Quæſtoribus. Antonius ut primum factus eſt Quæſtor, nulla interpoſita mora, contra jus & morem majorum, ſine S. C. ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurrit. *Abram.*

80 *Ad Cæſarem cucurriſti*] Ut ei quæſtor eſſes in Gallia. *Manutius*.

81 *Viri tui ſimilis*] Curionem deſignat, qui ſuperiore anno Tribunus plebis fuerat, emptuſque a Cæſare ab ejus cauſa pertinaciter ſteterat. *Ferratius*. Dicitur vir Antonii, eadem mente qua ſuperius dicitur *a Curione in matrimonio ſtabili & certo locatus eſſe*. Addit *ſi poſſes*, quia difficile fuit Antonio Curionis ſimilem evadere, quod neque animo, neque ingenio, & eloquentia ad Curionem aſpiraret. *Abram.*

82 *Ipſique C. Cæſari*] Quoniam potuit Antonius cauſari ſe interceſſiſſe ſenatus conſulto, quod Cæſari, cui fuerat Quæſtor anno ſuperiore, injuriam fieri videret (ſiquidem factum fuerat S. C. uti ante certam diem Cæſar exercitum dimitteret: ſi non faceret, eum adverſus rempublicam facturum videri) idcirco prudenter huic objectioni noſter occurrit, ajens Senatum C. Cæſari, ſi ſana mente eſſet, & Senatui obtemperare vellet, conſulere voluiſſe. *Idem*.

83 *Cerviceſque ſuas ei ſubjecit ſecuri*] Suo ſcelere condemnandum ſenatui ſe tradidit. *Manutius*.

extinctis, quod in hoſtem togatum decerni [84] eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcriptos contra me dicere auſus es, cum ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen extabit, (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio [85] nominabitur.

Quid cupide a ſenatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adoleſcens, univerſum ordinem decernere de ſalute reipublicæ prohibuiſti? neque id ſemel [86], ſed ſæpius? neque tu tecum de ſenatus auctoritate agi paſſus es? Quid autem agebatur, niſi ne delere & evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens ſenatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit? Tum illud [87], multis rebus ante tentatis, neceſſario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo conſulibus, reliquiſque imperiis & poteſtatibus: quæ non effugiſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes.

XXII.

84 *In hoſtem togatum decerni*] Senatus nonnunquam decernebat, ut perturbatores reipublicæ in hoſtium numero haberentur. In Piſonem: *De me Senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore, & ejus ſententiæ principe, ut ſi quis impediſſet reditum meum, in hoſtium numero putaretur*. Ubi diximus Senatum nonnunquam ita decreta ſua muniiſſe, ut adſcriberet, ſi quis interceſſerit, ſe graviſſime laturum, vel interceſſorem videri facturum contra rempublicam, vel eum in hoſtium numero habendum. Quæ eodem pene recidebant. Idem enim fuit videri feciſſe contra rempublicam, atque in hoſtium numero cenſeri. Vide pro Sextio, cap. 1. *Abramus*.

85 *Interceſſio*] Qua impedivit, ne valeret S. C. quo decretum erat, ut ante certam diem Cæſar exercitum dimitteret. *Man.*

86 *Neque id ſemel*] Aliud adjectum quo Antonii ſcelus exaggerat, quod Antonius in eo pertinax fuerit & obſtinatus, oſtenderitque ſe non ſubito naſcentis cupiditatis impetu, ſed certa animi inductione ſenatuſ-conſulto de provinciis intercedere, neque ſecum agi de Senatus auctoritate, id eſt, ne voces quidem eorum admiſerit, qui rogabant, ne ſe unus Senatus auctoritati opponeret. *Abramus*.

87 *Tum illud*] Redit ad notam Senatus, qui in Antonium decrevit, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Id eſt, decrevit eum contra rempublicam facturum videri, ſi diutius Senatuſconſulto de provinciis Cæſaris obſtitiſſet. Notat tamen id factum fuiſſe, & multis rebus ante tentatis & neceſſario, ut oſtendat Senatus lenitatem, qui ad hujuſmodi pœnam infligendam non deſcendiſſet, niſi neceſſitate compulſus. Notat paucis ante Antonium id vulnus inflictum fuiſſe, ut eo pœna gravior quo inuſitatior appareat, eorum quibus inflictum eſt, incolumem fuiſſe neminem, ad exaggerandam pœnæ gravitatem. *Idem*.

Digitized by Google

XXII. Tu, tu, inquam [88], M. Antoni, princeps C. Cæſari, omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat? quam cauſam dementiſſimi ſui conſilii, & facti afferebat, niſi quod interceſſio neglecta, jus tribunitium ſublatum, circumſcriptus a ſenatu eſſet Antonius? Omitto quam hæc falſa, quam levia: præſertim cum omnino nulla cauſſa juſta cuiquam eſſe poſſit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæſare: tibi certe confitendum eſt, cauſam perniicioſiſſimi belli in perſona tua conſtitiſſe. O miſerum te, ſi intelligis! miſeriorem, ſi non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne poſteritatem quidem omnium ſeculorum unquam immemorem fore, conſules ex Italia excuſſos, cumque his Cn. Pompejum, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes conſulares, qui per valetudinem exſequi cladem illam [89] fugamque potuiſſent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem ſenatus, omnem ſobolem juventutis, unoque verbo rempublicam expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus.

Ut igitur in ſeminibus eſt cauſa arborum & ſtirpium, ſic hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis, tres exercitus [90] populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Deſi-

88 *Tu, tu, inquam*] Verbi reduplicatione Antonium pungit, & quaſi repetitis ictibus ſtimulat, quod C. Cæſari quaſi quidam anteſignanus fuerit, ad bellum patriæ inferendum. Legunt aliqui, ut notat Lambinus, *anſam belli*, pro *cauſam belli*, quæ lectio mihi plurimum arridet. Si enim Cæſar jam ante omnia turbare cupiebat & tantummodo ſpecioſum prætextum ſuo ſceleri quærebat, non reipſa belli cauſa fuit expulſio, & circumſcriptio M. Antonii, ſed tantum prætextus, & occaſio, quam Cæſar oblatam arripuit, quaſi anſam, ad bellum reipublicæ inferendum. Eam tamen cauſam videri volebat Cæſar, quaſi non ambitione duceretur, ſed interceſſionem Tribunitiam & jura plebis Romanæ defenderet. *Idem*.

89 *Exequi cladem illam*] A funeribus & exequiis videtur petita translatio, quaſi, Conſulibus & Pompejo fugientibus, funere elata fuerit reſpublica. Lib. IX. ad Atticum epiſt. XIV. de hac ipſa fuga Pompeji diſſerens: *Miſeros nos! cur non omnes fatum illius executi ſumus?* Exequi, vox funerum. *Idem*.

90 *Tres exercitus*] Primus populi Romani exercitus deletus a Cæſare, & interfectus eſt ad Philippos & Pharſalum in Theſſalia, cui præerat ipſe Cn. Pompejus. Secundus in Africa ad Thapſum, duce Scipione ſocero Pompeji; tertius ad Mundam in Hiſpania, ducibus Cneo & Sexto Pompejis. Multas & ipſe Cæſar clades per ſuos legatos accepit, *quorum C. Curio*, inquit Tranquillus, cap. 36. *in Africa periit*, (cum duabus legionibus & equitibus quingentis, ex Cæſare) *C. Antonius in Illyrico in adverſariorum devenit poteſtatem: P. Dolabella claſſem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum amiſerunt*. Ipſe duo circiter millia

mili-

Digitized by Google

deratis clariſſimos cives : eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta eſt : afflixit Antonius. Omnia denique, quæ poſtea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) ſi recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, ſic iſte huic reipublicæ cauſa belli, cauſa peſtis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio ſimiles. Omnia perfecit, quæ ſenatus, ſalva republica ne fieri poſſent, perfecerat. Cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite [91].

XXIII. Reſtituebat multos calamitoſos. In his patrui [92] nulla mentio. Si ſeverus: cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in ſuos? Sed omitto cæteros. Licinium [a] Denticulam, de alea condemnatum, colluſorem ſuum, reſtituit: quaſi vero ludere [93] cum condemnato non liceret: ſed ut, quod ille in alea perdiderat [94], beneficio legis diſſolveret. Quam attuliſti rationem populo Romano, cur eum reſtitui oporteret? Abſentem credo [95] in reos relatum, rem indicta cauſa judicatam:

militum prælio Dyrrhachino, Mundenſi mille amiſerat. Sed tres tantum clades enumerat Orator, quaſi Cæſariani non in civium, ſed in hoſtium numero cenſeantur. *Idem*.

91 *Cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite*] Scelus in ſcelere dicit, quia ſcelus quidem fuit reſtituere damnatos, & res judicatas reſcindere, ſed hoc ſcelere poſito ſcelus aliud admiſit, patruum ſuum C. Antonium, qui damnatus erat, beneficio ſuæ legis excludens. Vel enim nullum omnino reſtituere debuit, vel non debuit patruum ſuum excludere, cujus tamen nullam fecit mentionem. *Idem*.

92 *Patrui*] C. Antonii collegæ Ciceronis in Conſulatu, qui accuſatus a M. Cælio fuit, a Cicerone defenſus, a judicibus damnatus, quod expilaviſſet Macedoniam. In exiliumne fuerit ejectus, an tantum æſtimata lite ob expilatam provinciam mulctatus, & ab honoribus & reipublicæ adminiſtratione ſubmotus, poſſit non immerito dubitari. Exulaſſe ſignificant illa verba Vatinianæ: *At nunc quidem C. Antonius hac una re miſeriam ſuam conſolatur, quod imagines patris & fratris ſui, fratriſque filiam non in familia, ſed in carcere collocatas audire maluit, quam videre.* Contra videri poſſit non exulaſſe verbis illis infra: *Frequentiſſimo Senatu, ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſam auſus es dicere, quod ob ea ſorori & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes.* Idem.

a Vict. *Lenticulam*

93 *Quaſi vero ludere*] Legendum eſt: *Non quaſi ludere cum condemnato non liceret; ſed*, &c. *Muret.* Var. Lect. XVIII. 7. Vide Schott. Mod. 12.

94 *Sed ut, quod ille in alea perdiderat*] Inſinuat Antonium fuiſſe pecuniis inductum ad ferendam legem de reſtitutione Denticulæ, ut videlicet *hujus legis beneficio*, id eſt, pecuniis ob hanc legem ferendam acceptis, æs alienum diſſolveret Antonius, quod ipſe contraxerat, ut pecuniis mutuatitiis alea luderet, totumque illud mutuum ludendo perdiderat. *Abram.*

95 *Abſentem credo*] Ironia, qua omnes cauſas, quibus res judicata reſcindi potuit, complectitur. 1. Si abſens in reos referretur, nec daretur ei ſpatium veniendi, ſeque defendendi: ſi temere nec auditis partibus reus damnaretur: ſi quæſtio nulla lege eſſet conſtituta: ſi vi oppreſſus eſſet reus: ſi judices pecunia corrupti reum damnaviſſent. Sed cauſas ejuſmodi nullas attulit ad reſtituendum Denticulam. *Idem*.

Digitized by Google

catam : nullum fuiſſe de alea lege judicium : vi oppreſſum, & armis : poſtremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium eſſe corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & republica dignus. Nihil id quidem ad rem [96]: ego tamen, quoniam condemnatum eſſe [b] pro nihilo vis, ſi ita eſſet, ignoſcerem. Hominem omnium nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ eſt de alea, condemnatum qui in integrum reſtituit, is non apertiſſime ſtudium ſuum ipſe profitetur?

In eodem vero tribunatu, cum Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet: quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari, eaque, quæ dico, dicturuſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui [97]. Notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus?

XXIV. Vehebatur in eſſedo [98] tribunus plebis [99]: lictores lau-

96 *Nihil id quidem ad rem*] Cur non ad rem, cauſa redditur Verrina de ſuppliciis: *Perditæ civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum reſtituantur, vincti ſolvantur, exules reducantur, res judicatæ reſcindantur. Quæ cum accidunt, nemo eſt quin intelligat ruere illam rempublicam*. &c. *Idem*.

b Man. Lamb. Grut. *pro nihilo eſt*,

97 *Quam mihi qui non fui*] Aliquanto tempore ſubſtitit in Italia Cicero, poſtquam Cæſar in Hiſpaniam profectus eſt, ut conſtat ex literis Cæſaris ad Ciceronem xv. Kal. Maii ex itinere datis, quibus eum rogat, ut ab omni contentione abſit, nec naviget ad Pompejum. Habentur libro x. ad Atticum epiſt. VIII. Subſtitit autem in Italia uſque ad æquinoctium. Eodem lib. XVIII: *Nunc quidem æquinoctium nos moratur: quod valde perturbatum erat, id ſcilicet cras erit*. Datæ ſunt hæ literæ xvii. Kalendas Junii. Imo epiſtola ſequenti ſcribit Tulliam ſuam peperiſſe xiv Kalendas Junii, quo tempore adhuc in Italia morabatur. E quibus videas eum in Italia fuiſſe quadraginta pene dies poſtquam Cæſar Italiam conculcandam Antonio tradidiſſet. *Idem*.

98 *Vehebatur in eſſedo*] Adverte vim ſingulorum verborum, quibus luſtrationem Italiæ, ejuſque turpitudinem exaggerat. *Vehebatur* muliebri mollitie. *In eſſedo*, quod genus eſt barbarici vehiculi, & a moribus Romanis alieni. *Tribunus plebis*, qui pedibus deberet incedere, ut ſe magis popularem & conventu facilem exhiberet. *Lictores antecedebant*, quos habere Tribuno plebis jus non fuit: *laureati*, ob expulſos Conſules & Cn. Pompejum. *Inter quos* lictores Citheris *mima portabatur*, quod eſt indigniſſimum, meretriculam ornare his magiſtratus inſignibus, & *aperta lectica portabatur*, ad majorem impudentiam. Cætera etiam ſuam emphaſim habent, ut quod eam ſalutarent municipales homines honeſti, quod non ſponte, ſed neceſſario illi obviam procederent. *Idem*.

99 *Tribunus plebis*] Non temere Tribunum plebis appellat: quantum enim conjectare licet, fas non fuit Tribuno plebis uti vehiculo,

laureati [100] antecedebant : inter quos , aperta lectica , mima portabatur : quam ex oppidis municipales , homines honeſti , obviam neceſſario prodeuntes , non noto illo & mimico nomine , ſed Volumniam [1] conſalutabant. Sequebatur rheda cum leno-

lo , quamdiu erat in magiſtratu. Neque enim poterat longius ab urbe diſcedere , aut extra pomœrium pernoctare ; neque decebat ut magiſtratus plebejus ad infimi ordinis patrocinium inſtitutus, cultu corporis, aut inceſſu a plebejis differret , aut vehiculo uteretur , ne difficilis ad eum eſſet acceſſus. Quam ob cauſam , *Prætextam non geſtat Tribunus plebis* , ut ſcribit Plutarchus quæſt. Rom. probl. 81. Subdit : *Neque enim aut lictores habent , aut in ſella curuli ſedentes jus dicunt* . Et aliquanto poſt , quod magis facit ad præſens inſtitutum : *Cum autem Tribunus plebis e plebe ſumpſerit originem , in ea vis ejus eſt omnis , ut ſit valde popularis , ejuſque omnis amplitudo eſt , ut non majores ſpiritus ſumat quam cæteri , ſed & habitu corporis & veſte & vivendi ratione ſimilis ſit cuicunque civium . Nam pompa Conſuli convenit , & Prætori : at vero Tribunum plebis, ut aiebat C. Curio , conculcari oportet , neque ſpecie majeſtatem præferre , aut eſſe inacceſſum , & multitudini difficilem , ſed ita ſuper alios omnes eminere , ut tamen poſſis facile conveniri . Et eam ob rem neque illi domus januas claudere fas eſt , ſed diu noctuque apertæ , tanquam portus & perfugium indigentibus . Quo magis autem externa ſpecie corporis objectus eſt , eo magis poteſtate attollitur* . Quare probabiliſſimum eſt eos , ut planius a quovis etiam plebejo adiri poſſent , vehicula ejeraviſſe , ut ſe magis populares exhiberent. Confirmari poteſt ex eo quod etiam Dictatorem equo , aut vehiculo uti nefas fuit , ut quoniam ſummam rerum omnium poteſtatem obtineret , hac ſaltem una re plebejus videretur . Vide Plutarchum in Fabio. Quod etiam de legatis tradit Spartianus in Severo : *Ex quo factum eſt ut in vehiculo etiam legati ſederent , qui ante pedibus ambulabant*. Flamini etiam Diali , ne facile ab urbe diſcederet , equi uſus interdictus fuit. Plutarchus quæſtionibus Romanis , problemate 40 : *Apud Romanos id ſacerdoti* (loquitur de Flamine Diali) *proprium eſt , ut neque equo vehatur , neque ultra dies tres peregrinetur* . Feſtus etiam cauſam addit : *Equo vehi Flamini Diali non licebat , ne ſi longius digrederetur , ſacra negligerentur*. Abram.

100 *Lictores laureati*] Cæſar potitus Italia , iis , quos ſibi legavit , dedit lictores laureatos , non Antonio ſolum , ſed etiam Curioni. Narrat enim Tullius epiſt. IV , lib. x. ad Atticum , hoc ipſo tempore quo Cæſar proficiſcebatur in Hiſpaniam , C. Curionem in villam ad ſe divertiſſe : *Quid iſti , inquam , tui faſces? ſi ab Senatu , cur laureati? ſi ab ipſo , cur ſex? Cupivi , inquit , ex S. C. ſurrepto : nam aliter non poterat. At ille imprudens nunc magis odit Senatum. A me , inquit , omnia proficiſcentur. Sex autem , quia duodecim nolui ; nam licebat*. Sed id magis tolerari potuit in Curione quam in Antonio : quia hic Tribunus plebis erat , qui lictores habere non potuit , ut jam vidimus e Plutarcho. *Idem*.

1 *Volumniam*] Cytheris liberta fuit P. Volumnii Eutrapeli , ut ſcribit Servius in Eclogam decimam , & eadem a Volumnio adamata , ut colligitur ex epiſtola ultima libri IX. ad Familiares : *Accubueram hora nona , cum ad te harum exemplum in codicillis exaravi. Dices , Ubi? apud Volumnium Eutrapelum , & quidem ſupra me Atticus , infra Verrius* , &c. *Infra Eutrapelum Cytheris accubuit*. Ad hunc amorem lib. VII. ep. XXXII. alludit ſcribens ad eundem Volumnium : *Ut nihil ſit tam ἀκύθηρον , quod non alicui venuſtum eſſe videatur*. Volumnius autem familiaris fuit Antonio. Cornelius Nepos in Attici vita : *Atticus cum Ciceronis intima familiaritate uteretur , amiciſſimus eſſet Bruto , non modo nihil iis indulſit ad Antonium violandum , ſed e contrario familiares ejus ex urbe profugientes quantum potuit , texit : quibus indiguerunt , adjuvit. Pub. vero Volumnio ea tribuit , ut plura a parente proficiſci non potuerint* . Apud quem etiam latuit Triumvirali proſcriptione . *Item Luc. Julium Calidium* , &c. *in proſcriptorum numerum a P. Volumnio præfecto fabrum Antonii abſentem relatum expedivit*. E quibus agnoſcis & conjunctionem Antonii cum Cytheride , & cauſam cur Cytheris Volumnia diceretur . Adde quod gens Volumnia nobiliſſima fuit , & patricia , ex qua P. Volumnius Conſul fuit anno poſt Reges exactos quarto & quinquageſimo , quo tem-

Digitized by Google

lenonibus, comites nequiſſimi [a]: rejecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit.

Reliquorum factorum ejus, Patres conſcripti, difficilis eſt ſane reprehenſio, & lubrica. Verſatus in bello eſt; ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium. Fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed, quoniam veteranis [3] cautum

tempore ſolis patriciis patebat aditus ad Conſulatum, ut conſtat e Livio lib. III. & faſtis Caſſiodori. Ex eadem etiam gente fuit Volumnia uxor Coriolani, de qua Livius lib. II. & alii paſſim; ut merito Cytheris ex hoc nomine gloriam quæſierit. *Abram.*

a *Sequebatur rheda cum lenonibus: comites nequiſſimi*] Sic nonnulli v. l. *Sequebantur rheda cum lenonibus comites nequiſſimi*. Quos probo: ut pro comitibus nequiſſimis, meritorios pueros intelligat. Id quod paulo infra apertius dicet. *Ingenui* (inquit) *pueri cum meritoriis, ſcorta inter matres-familias verſabantur*. Rheda autem ſit ſexti caſus: ut Salluſtius dixit, *equa circumiens*: & alter neſcio quis, ſcriptor certe non malus, *equa ſequi*. Petrus Victorius, quem honoris cauſa nomino, corrigendum putat, *Sequebatur rheda cum leonibus: comites nequiſſimi*. Et me hercule opinionis ſuæ librum, illum quidem non antiquum, ſed tamen ſcriptum, adſtipulatorem habet. Arbitratur enim vir doctiſſimus, Ciceronem id ſignificare voluiſſe, quod Plinius lib. VIII. cap. 16, memoriæ prodidit. *Primus*, inquit, *leones Romæ ad currum junxit M. Antonius, & quidem civili bello, cum dimicatum eſſet in Pharſalicis campis: non ſine oſtento quodam temporum, generoſos ſpiritus jugum ſubire illo prodigio ſignificante. Nam quod ita vectus eſt cum mima Cytheride, ſupra monſtra etiam illarum calamitatum fuit*. Hæc Plinius: quæ Plutarchus, quæ Cicero ipſe tradidit. Ego autem præterquam quod pro uno illi poſſum viginti adſtipulatores regerere, in eis tres vetuſtiſſimos: præterea, qui ita loqueretur, ut diceret, *rheda cum equis, rheda cum mulis*, id eſt, rheda mulis juncta, neminem adhuc inveni. Jam vero ut rem tam inuſitatam ac pene portenti ſimilem tam breviter attingeret, nec ullos in ipſam orationis aculeos emitteret, adduci ad credendum nullo modo poſſum. Tu igitur judicium adhibebis: idque eliges, quod ad locum aptius convenire judicabis. *Ferrarius*. Nondum ſatis, verum ut fatear, conſtituere potui, de hujus loci lectione, Victorione potius, an Ferrario aſſentiendum putem. Magna utriuſque eruditio, magna diligentia & accuratio, magna exercitatio in veterum ſcriptis: ſententiæ ſuæ rationes uterque probabiles affert: & neſcio quomodo melius uterque, quantum ego quidem judicare poſſum, reprehendit aliena, quam confirmat ſua. Cum igitur in dubio eſſet animus, optimum factu eſſe duxi, veteris libri ſcripturam, ut erat, proponere. Quanquam ſi alterius utrius ſententiam probare neceſſe ſit, aliquanto equidem libentius Victorio acceſſerim. *Muret.*

3 *Sed, quoniam veteranis*] Nihil de belli genere dicam, nec invehar in te, quod interfueris bello civili ſuſcepto contra rempublicam. Non, inquam, invehar propter duas rationes: altera eſt, quoniam veteranis cautum eſſe volumus, ne priventur iis militiæ commodis; quæ vel jam adepti ſunt a Cæſare, vel brevi adipiſcentur a Senatu: altera eſt, quia nolo committere, ut tu me apud illos in invidiam voces, eorumque animos contra me incites, quaſi ego eorum commodis detrahendum putem. Quanquam, etiamſi in te inveherer, quod interfueris bello civili, non tamen reprehenderentur a me veterani. Siquidem alia tua eſt, alia veteranorum cauſa. Illi enim ſequuti ſunt Cæſarem ducem, qui ipſis datus fuerat a Senatu populoque Romano: nec examinare debuerunt cauſam, cur Cæſar Pompejo bellum inferret: tu autem cum & Tribunus plebis eſſes, ac proinde nullo ſacramento militari

tum eſſe volumus, quanquam diſſimilis eſt militum cauſa, & tua: illi ſecuti ſunt: tu quæſiſti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Theſſalia Brunduſium cum legionibus [4] revertiſti. Ibi me non occidiſti. Magnum beneficium: potuiſſe enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere. Tanta enim eſt caritas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quod eam a me ſervatam eſſe meminiſſent. Sed fac id te dediſſe mihi, quod non ademiſti; meque a te habere vitam, quia a te non ſit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium ſic tueri, ut tuebar; præſertim cum te hæc auditurum videres [5]?

XXV. Veniſti Brunduſium, in ſinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid eſt? num mentior? quam miſerum eſt id negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit, qui Brunduſii illam non viderit? quis, qui neſcierit veniſſe eam tibi tot dierum viam [6] gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam ſero ſe, quam nequam hominem ſecutus eſſet, cognoſcere?

Italiæ rurſus percurlatio [7] eadem comite mima: in oppida mili-

tari obligatus, tu ſponte ducem quæſiiſti. *Abram.*

4 *Cum legionibus*] Cæſar victo ad Pharſaium Pompejo magnam exercitus ſui partem in Italiam remiſit, eique præfecit M. Antonium: ipſe cum reliquis copiis inſtituit ſequi Pompejum ſugientem. Cicero, qui & invitus bellum ſuſceperat, & nullam videbat Pompejanis partibus ſpem ſupereſſe, audita clade Pharſalica, cui propter adverſam valetudinem non ioterſuit, ſtatuit ab armis diſcedere, neque Catoni & Cn. Pompejo filio exercitum ei tradentibus, hortantibuſque, ut præeſſet, bellique extrema perſequeretur, acquievit, ſed io Italiam navigavit, appulſuſque Brunduſium incidit io Antonium cum exercitu victore redeuntem. Quem cum Antonius jure belli occidere poſſet, incolumem dimiſit. *Idem*.

5 *Præſertim cum te hæc auditurum videres*] Hoc videtur dicere: Miror per tuas contumelias non licuiſſe mihi beneficium illud ſic animo, & memoria colere, ut colebam: præſertim cum fore videres, ut audires a me, quæ meritus es. Tu me novis iojuriis veteris beneficii memoriam abjicere coegiſti. *Manutius*.

6 *Tot dierum viam*] De longitudine viæ Appiæ, quæ Roma Brunduſium extendebatur, Lipſius lib. III, cap. 10. de Magnitudine Romana, ubi & teſtatur ioter utramque urbem fuiſſe milliariorum circiter CCCL iotervallum: quare ſi ſingulis diebus quinque & viginti milliaria conficias, iter erit dierum quatuordecim: quam viam Cytheris ivit Antonio gratulatum. *Abram.* Horatius lib. I, Sat. V. ſuum iter deſcribens Roma Brunduſium, innuit ſe quindecim diebus illud confeciſſe. *Manut.*

7 *Percurſatio* (ſic legendom) *eadem comite*] Vox *eadem*, vel ad percurſationem referri poteſt, *percurſatio eadem, comite mima*: vel

militum crudelis & miſera deductio [8] : in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio. Acceſſit [9], ut, Cæſare ignaro, cum ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur. Tum exiſtimavit [10] ſe ſuo jure cum Hippia [11] vivere, & equos vectigales [12] Sergio mimo tradere. Tum ſibi non hanc [13], quam nunc male tuetur, ſed M. Piſonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hereditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egeſtas: quo ſe verteret non habebat. Nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Tur-

vel ad mimam, *percurſatio, eadem comite mima*. Malo ad percurſationem referre: quaſi dicat, Non opus eſt referre, quid fecerit e Theſſalia reverſus, ne bis idem dixiſſe videamur. Eodem enim modo ſe geſſit in iſta ſecunda percurſatione Italiæ, quo ſe geſſerat in priore. Cum enim, ut referunt Plutarchus & Plinius, hac ſecunda luſtratione Italiæ, tum alia inſolentiſſime fecerit, profecto non omiſiſſet Orator, niſi eadem utraque percurſatione contigiſſent. *Abram.* Sed aliter interpretatur Ferratius; nam ita diſtinguit, *Italiæ rurſus percurſatio, eadem comite*, &c. Quod ille hac diſtinctione, nos accentu notavimus.

8 *In oppida militum crudelis & miſera deductio*] Dicuntur in oppida deduci milites, cum vel ad hiberna mittuntur ad tempus, ut, cum ſe vis hyemis remiſerit, rurſus ad militiam educantur, vel cum ſtipendiis confectis, in oppida mittuntur, aſſignatis agris, accepturi præmia & veteranorum privilegia. Poſteriore ſenſu libentius interpretor. Hæc enim deductio crudelis fuit & miſera, cum ejectis veteribus colonis in eorum poſſeſſiones novi ſuccederent. *Abram.*

9 *Acceſſit*] Ad ſuperioris percurſationis nequitiam acceſſit huic poſteriori magiſtratus, nimirum, ut magiſter equitum crearetur Cæſare Dictatore. Poſteaquam enim de pugna Pharſalica, & nece Cn. Pompeji Romæ nuntiatum eſt, multi honores Cæſari decreti fuerunt, iſque ad annum integrum Dictator, Antonius autem magiſter equitum conſtitutus. Id Cicero videri vult factum ignaro Cæſare, beneficio amicorum ejus, ut etiam indicet Antonium Cæſari contemptui fuiſſe. Sed rem aliter narrat Plutarchus in Antonio. Videatur Dio, lib. 42. *Idem.*

10 *Tum exiſtimavit*] Poſtquam magiſter equitum conſtitutus eſt Antonius, exiſtimavit ſe jus habere vivendi familiariter cum Hippia: quia videlicet ipſe magiſter equitum erat, ſive ἵππαρχος, Hippia autem ab equis, quos Græci ἵππους appellant, nomen obtinebat. *Abram.*

11 *Hippia*] Putavi nonnunquam Hippiam mulierculam fuiſſe famoſam. Id enim nomen eo ſenſu Juvenalis uſurpat:

Quot amaverit Hippia mœchos.

Imo hanc Sergio ludio adhæſiſſe tradit Sat. VI. E quibus patet & ludium & gladiatorem fuiſſe Sergium, & Hippiam matronam fuiſſe nobilem, ſed multorum adulterorum libidini proſtitutam, & eandem ab Antonio amari potuiſſe, & cum Sergio libidinis habuiſſe commercium, ut non fruſtra Noſter utriuſque meminerit. Hæc, inquam, putavi, & etiamnum putarem, niſi me Plutarchi reverentia rem in medio relinquere compelleret, veritum toties a tanto viro diffidere: Qui, ut ſequenti ſectione referemus, Hippiam non mulierem, ſed mimum fuiſſe teſtatur, *in Hippiæ mimi nuptiis*. Idem.

12 *Vectigales*] Arguitur dediſſe mimo equos ſui magiſtratus, ex quibus ille quæſtum faceret. *Ferratius.*

13 *Tum ſibi non hanc*, &c.] In eo magiſtratu non domum Cn. Pompeji, quam invaſit quidem, ſed male tuetur, Sexto Pompejo Cnei Magni filio eam repetente, ſed M. Piſonis domum elegerat, cum ipſe propriam domum non haberet in qua habitaret. Pater enim ejus decoxerat. Hic autem M. Piſo videtur eſſe M. Puppius Calpurnianus, qui biennio poſt Ciceronem cum M. Valerio Meſſala Conſul fuit. *Abram.*

ſelio hereditas venerat: nonndum in Cn. Pompeji locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres ſucceſſerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet.

Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potius de nequiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus [14], iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Romani conſpectu vomere poſtridie. O rem non modo viſu fœdam, ſed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipſis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum & totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida.

XXVI. Cæſar Alexandria ſe recepit [15], felix, ut ſibi quidem videbatur: mea autem ſententia, ſi quis reipublicæ ſit inſelix, felix eſſe non poteſt. Haſta poſita [16] pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeji (miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeji Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Una in illa re ſervitutis oblita civitas ingemuit, ſervientibuſque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis, hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter

14 *Tu iſtis faucibus*] Hunc locum Fabius frequenter expendit, ut lib. VIII. cap. 4: IX. 4. &c.

15 *Se recepit*] Se recipere dicuntur, qui ex aliquo periculo incolumes evaſerint. Cæſar autem Alexandriæ, ut Tranquilli verbis utar, *cum Ptolemæo Rege, a quo ſibi quoque inſidias tendi videbat, bellum ſane difficillimum geſſit: neque loco, neque tempore æquo, ſed hieme anni, & intra mœnia copioſiſſimi ac ſolertiſſimi hoſtis, inops ipſe rerum omnium, atque imparatus*. Neque refert quod non continuo Romam Alexandria contendit, ſed *ab Alexandria in Syriam & inde Pontum tranſiit*: tam celeriter enim eas regiones obiit, ut non opus habuerit Orator illius itineris facere mentionem. Pharnacem enim *intra quintum, quam adſuerat diem, quatuor, quibus in conſpectum venerat, horis una profligavit acie*. Ut nihil aliud ad Senatum de hac victoria reſcripſerit, quam *veni, vidi, vici*. *Abram.*

16 *Haſta poſita*] In auctionibus publicis haſtam figebant eo loco, ubi res venales ſubjiciebantur auctioni, fortaſſe quia publicarum auctionum origo fuit ex venditione prædæ armis & haſta partæ. *Idem.*

Digitized by Google

ter Antonium : præſertim cum tot eſſent circum haſtam illam, qui alia omnia auderent . Unus inventus eſt , qui id auderet , quod omnium fugiſſet & reformidaſſet audacia .

Tantus igitur te ſtupor oppreſſit , vel , ut verius dicam , tantus furor , ut primum , cum ſector [17] ſis iſto loco natus [18], deinde cum Pompeji ſector , non te exſecrandum populo Romano , non deteſtabilem, non omnes tibi deos , omnes homines , & eſſe inimicos , & futuros ſcias ? At quam inſolenter ſtatim helluo invaſit in ejus viri fortunas ; cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus , juſtitia carior !

XXVII. In ejus igitur copias cum ſe ſubito ingurgitaviſſet , exſultabat gaudio , perſona de mimo [19], modo egens , repente dives . Sed , ut eſt apud poetam neſcio quem , *Male parta , male dilabuntur* . Incredibile , ac ſimile portenti eſt , quonam modo illa tam multa , quam paucis , non dico menſibus , ſed diebus effuderit . Maximus vini numerus fuit , permagnum optimi pondus argenti [20] , pretioſa veſtis multa , & lauta ſupellex , & magnifica multis locis , non illa quidem luxurioſi hominis , ſed tamen abundantis . Horum paucis diebus nihil erat .

17 *Sector*] Aſconius in tertiam Verrinam : *Sectorem autem dicit æſtimatorem redemptoremque bonorum damnati , atque proſcripti , qui ſpem ſectans lucri ſui , id eſt , ſecutus ſpem æſtimationis ſuæ , bona omnia auctione vendit , & ſemel infert pecuniam , vel ærario , vel ſociis* . Satis obſcure . Libenter legerim pro *vendit* , *emit* . Clarius aliquanto poſt : *Sectores autem dicti ſunt , qui ſpem lucri ſui ſecuti , bona condemnatorum ſemel auctionabantur , proque iis pecuniat penſitabant ſingulis : ac poſtea compendio ſuo ſingulas quaſque res pecunia populo venditabant* . Vellem Feſti verba ſupereſſent , nam Paulus ridicule mutilavit : *Sectio , perſecutio juris* . *Sectores , & qui ſecant dicuntur , & qui empta ſua perſequuntur* . Nonius Marcellus : *Secare , ſequi ; unde & ſectatores bonorum ſectores dicti ſunt* . Hinc colligo eum in auctionibus publicis ſectorem fuiſſe , qui bona proſcripti vel damnati univerſa ſimul & ſemel ſuo periculo redimebat , quæ deinde vel ſibi retineret , vel per partes venderet ad majus rei familiaris compendium . Dictus *ſector* , vel quod commodum ſuum & lucrum ſequeretur , ut volunt illi Grammatici , vel potius quod illa damnati vel proſcripti bona in partes ſecaret , & ſingulis creditoribus ſingulas partes exſolveret . *Abram*.

18 *Iſto loco natus*] Vel quod nobilitatem ſui generis dedecoraret illa ſectionis infamia , vel quod filius eſſet M. Antonii Cretici , hominis ad perdendam pecuniam geniti , & ipſe prætextatus patris ſui culpa decoxiſſet . Indigniſſimum eſt autem eum qui ante decoxerit , ad haſtam publicam accedere , & fortunæ prioris oblitum , fieri ſectorem . Atque hæc a perſona Antonii , deinde a Pompeji perſona ſectionis indignitatem amplificat . *Idem* .

19 *Perſona de mimo*] Ut mimus perſonam mutat , modo hunc agens , modo illum : ſic tu fortunam mutaſti , ex egente repente dives factus . *Manutius* .

20 *Argenti*] Argentum & aurum pro pateris aureis & argenteis . Quo in genere quanta fuerit Antonii inſolentia , videre eſt apud Plinium lib. xxxiii , cap. 3. *Abram*.

Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unum [21]: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum. Apothecæ [22] totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpe (non enim ſemper ipſe felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeji periſtromatis, ſervorum in cellis lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari, hæc tam celeriter eſſe conſumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes & regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet.

At ejuſdem ædes etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es; tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? Quam domum aliquandiu nemo adſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire: hac te in domo tamdiu diverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſſe jucundum.

XXVIII. An tu illa [23] in veſtibulo [24] roſtra, ſpolia cum adſpexiſti, domum tuam te introire putas? Fieri non poteſt. Quam-

21 *Animal unum*] Legere videtur Fabius: *Quæ ſi fuit, fuit animal vivum*. Nihil facile mutaverim. *Idem*.

22 *Apothecæ*] Vinum aliud erat doliare, aliud diffuſum. Cellæ vinariæ ſub terra fuerunt, & vinum doliare continebant. Apothecæ autem fuerunt in ſuperiore tabulato, & vinum in amphoras deſuſum ſervabant. Jam Noſter non cellas vinarias, ſed apothecas ait viris nequiſſimis fuiſſe condonatas, quia majoris pretii vetuſtiora fuerunt vina in amphoris & apothecis, quam in doliis cellisque vinariis. *Idem*. Vide Plin. XIV. 21.

23 *An tu illa in veſtibula roſtra, ſpolia cum adſpexiſti*] Alii: *in veſtibulo roſtra & hoſtium ſpolia*. Alii, quod magis placet, *An tu illa veſtibula, roſtra, ſpolia*. Majorem enim vim habet oratio ſi diſſoluta fuerit, ut plura conglobari, & quaſi in cumulum coacervari videantur, nec moris eſt oratori, duas tantum voces continuari, niſi vinculo copulentur. *Abram*. Puto Ciceronem ſcripſiſſe, *An tu illa in veſtibula roſtra, an ſpolia cum inſpexiſti*. Grævius.

24 *Veſtibulo*] Veſtibulum non fuit, ut aliqui putant, vel ipſa janua, vel arcus januæ præpoſitus, quaſi προπύλαιον, aut etiam porticus ante januam, ſed Aquilius Gallus apud Gellium in noctibus Articis libro XVI. cap. 15. *Veſtibulum eſſe dicit non in ipſis ædibus, neque partem ædium, ſed locum ante januam domus vacuum, per quem a via aditus, acceſſuſque ad ædes eſt, cum dextra ſiniſtraque inter januam tectaque, quæ ſunt viæ juncta, ſpatium relinquitur: atque ipſa janua procul a via eſt, area vacanti interſita*. Vide ibi plura, & Macrob. Saturn. VI. 8. *Idem*.

Digitized by Google

Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos noſti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus & furens, cum tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more & ſanctiſſima diſciplina? Fuit enim ille vir, Patres conſcripti, ſicut ſcitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam inſtitutis domeſticis. Hujus in ſedibus pro cubiculis ſtabula [25], pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res [26] ſibi habere juſſit ex duodecim tabulis: claves ademit, exegit. Quam porro ſpectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quam quod cum mima fecit divortium!

At quam crebro uſurpat, *& conſul*, *& Antonius*? Hoc eſt dicere, & conſul, & impudiciſſimus: & conſul, & homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? Nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine: dixiſſet, credo, aliquando, avus tuus, *& conſul*, *& Antonius*. Nunquam dixit. Dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus. Niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium [27] propria, quibus tu rempublicam vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum opera tua eſt.

XXIX. Cui bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines [28] defuiſti. Guſtaras civilem ſanguinem, vel potius exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus: L. Domitium [29], nobiliſſimum & clariſſimum virum, occideras: mul-

25 *Stabula*] Loca nequitiæ, meritoria. *Ferratius*.

26 *Suas res*] Divortium his plane verbis fiebat: *Tuas res tibi habeto*. Tum clavibus ademptis mulierem foras exigebat. *Idem*.

27 *Partium*] Cæſaris.

28 *Propter libidines*] Quæ te in urbe retinebant. *Man.*

29 *L. Domitium*] Ænobarbum, qui ante bellum civile juſſus fuerat Cæſari, Gallias contra Senatus auctoritatem obtinenti, ſuccedere. Is, ut ſcribit Cæſar III. de bello civili: *Ex caſtris in montem refugiens, cum vires eum præ laſſitudine defeciſſent, ob equitibus eſt interfectus*. Idem.

multoſque præterea, qui e prœlio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos, fortaſſe ſervaſſet, crudeliſſime perſecutus trucidaras. Quibus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cum præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque [30] quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? Cujus tu imperatoris quæſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamento [31], ut ipſe dicebas, filius, appellatus es de pecunia [32], quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas.

Primo reſpondiſti plane ferociter: &, ne omnia videar contra te, propemodum æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra conſules, imperatoreſque populi Romani, contra ſenatum, populumque Romanum, contra deos patrios, araſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? Quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat.

Itaque, excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites miſit, cum repente a te præclara illa tabula [33] prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex quibus, præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis vero miſerabilis adſpectus: veſtis Pompeji non multa, eaque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa: ſordidata mancipia: ut doleremus quidquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus.

Hanc

30 *Itaque*] Cum igitur propter timiditatem & libidines Africano bello defuiſſes, ſic apud Cæſarem in contemptum veniſti, ſic refrixit tua apud illum gratia, ut poſtquam ex Africa victor rediit, nec ullum locum, dignitatiſque aut gratiæ gradum obtineres, nec ullo numero eſſes, id eſt, ne numerareris quidem inter ejus amicos. *Abram.*

31 *Teſtamento*] Dicebas te teſtamento Cæſaris ab eo adoptatum fuiſſe, ut tu in ejus univerſa bona ſuccederes. *Idem*. Vide Dion. lib. 44.

32 *Appellatus es de pecunia*] Intimatum eſt tibi, ut eam pecuniam ſolveres, quam debebas pro emptione ab haſta publica, & ſectione bonorum Cn. Pompeji. Appellatur debitor de pecunia, cum non ſolum admonetur ut ſolvat, ſed jam gravioribus verbis ab eo pecuniæ flagitantur & exiguntur. *Idem*.

33 *Tabula*] Qua proſcripſit Antonius res ſuas; ut auctione facta, ſolveret Cæſari, quod debebat. *Manutius*.

Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii [34] decreto Cæſaris [35] prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quo ſe verteret non habebat. Quin his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica: de quo Cæſar in ſenatu, aperte in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem ſequeris. Tam bonus gladiator rudem [36] tam cito accepiſti?

XXX. Hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis fortunis tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tandem aliquando in Hiſpaniam: ſed tuto [37], ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non ſuſcipienda fuit iſta cauſa, Antoni: aut, cum ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus, in Theſſalia, Africa, Hiſpania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. Sed tamen conſilium a primo reprehendendum, laudanda conſtantia. Tu vero quid es? Cn. Pompeji liberi primum patriam repetebant [38]. Eſto, fuerit hæc partium cauſa communis. Repetebant præterea deos patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem: in quæ tu invaſeras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui? tamen erat æquiſſimum, contra Cn. Pompeji liberos Cn. Pompeji pugnare ſectorem.

An tu Narbone * menſas hoſpitum convomeres, Dolabella pro

34 *Heredes L. Rubrii*] Repetentes ab Antonio bona Rubrii, quæ per fraudem tanquam heres occupaverat. *Idem*.

35 *Decreto Cæſaris*] Apud quem de auctione illa queſti erant, cum dicereot, velle nonnulla Antonium vendere pro ſuis, quæ ſua noo eſſent, ſed ad ipſos tanquam L. Rubrii veros heredes attinerent. *Idem*.

36 *Rudem*] Indicem libertatis virgam impoſitam: qua donati gladiatores, pugnare amplius oon cogebantur. Ea vero donabantur, qui ſæpe jam præclare pugnaſſent. Mordet igitur Antooium, qoi, tanquam bonus gladiator accepta rude, ſibi jam non eſſe pugnandum pro Cæſare conſtitueret. *Idem*.

37 *Tuto*] Quod a latrooibus, aut a Pompejaois ſibi in itinere timeret. *Idem*. Profectus io Hiſpaniam poſt Cæſarem, conſtitit Narbone. *Ferrar.*

38 *Patriam repetebant*] Si nihil aliud petiiſſeot, quam ut in patriam redirent, & recuperareot rempublicam, oon fuiſſet potior ratio, cur tu contra illos pugnares, quam cæteri, qui duce Cæſare Pompeji partes ejecerant: ſed repetebaot patrimonium, & ipſam domum paternam, quam tu poſſidebas. *Abram.*

* Vict. Man. *in menſas ... cum vomeres*,

pro te in Hiſpania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? & tamen quærebat [39], cur ego ex ipſo curſu tam ſubito revertiſſem. Expoſui nuper [40], Patres conſcripti, cauſam reditus mei. Volui, ſi poſſem, etiam ante Kalendas Januar. prodeſſe reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo rediſſem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec Gallicis [41], nec lacerna [42]. At etiam adſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, ſi ſcias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum conſulatum peteres, vel potius rogares, per municipia, coloniaſque Galliæ, a qua nos tum, cum conſulatus petebatur, non rogabatur [43], petere conſulatum ſolebamus, cum Gallicis & lacerna cucurriſti.

XXXI. At videte levitatem hominis. Cum hora diei decima fere [44] ad Saxa rubra veniſſet, delituit in quadam cauponula, atque ibi ſe occultans, perpotavit ad veſperam: inde ciſio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confeſtim ad eam [45], cujus cauſa venerat, deducitur: eique epiſtolam tradit. Quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie ſcripta: caput autem literarum ſibi cum illa mima poſthac nihil futurum: omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe) cum mulier fleret uberius, homo miſericors ferre

non

39 *Et tamen quærebat*] Antonius, qui tam fœde redierat, reditum meum e Græcia, quo poſt necem Cæſaris proficiſci decreveram, jamque iter ſuſceperam, mihi objecit. *Idem*.

40 *Nuper*] Quarto Nonas Septembres, ut conſtat e Philippica V. cap. 7. Expoſuit reditum profectionis & reverſionis ſuæ Philippica prima. *Idem*.

41 *Gallicis*] Caſtrenſe pedum calceamentum. *Manut*. Atqui miles erat Antonius, & ex Gallia militari habitu redibat Romam. Non hoc igitur notatur in Antonio, quod in itinere ſit uſus gallicis & lacerna, ſed quod iis uſus ſit, cum Urbem ingrederetur, & poſtea quod iis uſus ſit, cum prenſaret candidatus in municipiis & coloniis. *Grævius*.

42 *Lacerna*] Humiliorum, quibus toga deeſſet, veſtis. Cicero ad Attic. lib. xv. Suetonius in Auguſto. *Manut*.

43 *Non rogabatur*] Tu conſulatum a Cæſare precibus rogabas: nos incolumi Rep. petebamus a Galliæ quoque coloniis & municipiis: habebant enim jus ſuffragii. *Ferrarius*.

44 *Hora diei decima fere*] Duabus horis ante noctem. Veteres enim diem in partes duodecim dividebant: & non a media nocte, ſed a ſolis ortu horas numerabant. Saxa autem Rubra videntur fuiſſe viculus uno vel altero diſtans ab Urbe milliari. *Abram*.

45 *Ad eam*] Ad Fulviam, quam Antonius poſt priorum maritorum necem, duxerat uxorem. *Idem*.

non potuit : caput aperuit ; in collum invaſit . O hominem nequam ! quid enim aliud dicam ? magis proprie nihil poſſum dicere . Ergo , ut te catamitum , nec opinato cum oſtendiſſes, præter ſpem mulier adſpiceret , idcirco urbem terrore nocturno , Italiam multorum dierum metu perturbaſti ? Et domi quidem cauſam amoris habuit ; foris etiam turpiorem , ne L. Plancus prædes tuos [46] venderet . Productus autem in concionem a tribuno plebis , cum reſpondiſſes , te rei tuæ cauſa veniſſe , populum etiam dicacem [47] in te reddidiſti .

XXXII. Sed nimis multa de nugis . Ad majora veniamus . Cæſari ex Hiſpania redeunti obviam longiſſime proceſſiſti . Celeriter iſti , rediſti , ut cognoſceret te , ſi minus fortem , attamen ſtrenuum . Factus es ei rurſus neſcio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæſar : quem plane perditum ære alieno , egentemque , ſi eundem nequam hominem audacemque cognoverat , hunc in familiaritatem libentiſſime recipiebat . His igitur rebus præclare commendatus, juſſus es renuntiari conſul , & quidem cum ipſo . Nihil queror de Dolabella , qui tum eſt impulſus [48] , inductus , eluſus . Qua in re , quanta fuerit utriuſque veſtrum perfidia in Dolabellam , quis ignorat ? Ille induxit , ut peteret : promiſſum & receptum intervertit [49] , ad ſeque tranſtulit : tu ejus perfidiæ [50] voluntatem tuam adſcripſiſti . Veniunt Kalendæ Januariæ : cogimur in ſenatum : invectus eſt copioſius multo in iſtum & paratius Dolabella , quam nunc ego . Hic autem iratus quæ dixit , dii boni !

Primum cum Cæſar oſtendiſſet , ſe , prius quam proficiſceretur , Dolabellam conſulem eſſe juſſurum : quem negant regem , qui & faceret ſemper ejuſmodi aliquid , & diceret : ſed cum Cæſar ita dixiſſet ; tum hic bonus augur eo ſe ſacerdotio præditum

46 *Prædes tuos*] Bona fidejuſſorum tuorum , ſive prædum , qui tuo nomine bona ſua obligarant . *Idem* .

47 *Dicacem*] Populus ex tua oratione dicteriorum occaſionem arripuit , ex amphilogia ambiguoque ſenſu verborum REI TUÆ CAUSA , quæ tam ad rem familiarem & prædes , quam ad libidines & amorem referri poſſunt . *Idem* .

48 *Impulſus*] Cæſar impulerat , & induxerat Dolabellam , ut conſulatum peteret : deinde eluſerat , & ſibi honorem illum uſurpaverat . *Ferrat.*

49 *Intervertit*] Intervertere eſt rem alteri promiſſam ad ſe transferre , & ita malis artibus impedire , ne ad eum perveniat cui fuerat deſtinata . *Abram.*

50 *Tu ejus perfidiæ*] Tu Cæſari contra fidem datam Dolabellam prodenti aſſenſus es. *Idem* .

ditum eſſe dixit, ut comitia auſpiciis vel impedire, vel vitiare poſſet, idque ſe facturum eſſe aſſeveravit. In quo primum incredibilem ſtupiditatem hominis cognoſcite. Quid enim? iſtud, quod te ſacerdotii jure facere poſſe dixiſti, ſi augur non eſſes, & conſul eſſes, minus facere potuiſſes? Vide ne etiam facilius. Nos enim nuntiationem ſolum habemus: conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem [51]. Eſto, hoc imperite: (nec enim eſt ab homine nunquam ſobrio poſtulanda prudentia) ſed videte impudentiam. Multis ante menſibus in ſenatu dixit, ſe Dolabellæ comitia aut prohibiturum auſpiciis, aut id facturum [52] eſſe, quod fecit. Quiſquamne divinare poteſt, quid vitii in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cælo ſervare conſtituit? quod neque licet comitiis per leges; &, ſi quis ſervavit; non habitis comitiis, ſed prius quam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata inſcitia impudentia eſt, ſi nec ſcit quod augurem, nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad idus Martias [53] conſulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, a collega petebat.

XXXIII.

51 *Nos enim nuntiationem ſolum habemus: conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem*] Ex Numæ regis inſtituto jus nuntiandi augures obtinebant, ut ſi quid vitii advertiſſent, comitia prohibere, ne fierent, & jam facta turbare nuntiando poſſent; idemque legibus XII. Tabularum cautum eſt: *Quæque augur injuſta, nefaſta, vitioſa, dirave dixerit, irrita, infectaque ſunto*. Cuilibet igitur magiſtratui auſpicanti, antequam cum populo ageret, aderat augur, eique in auſpicio eſſe dicebatur; quo auctore, ſecundumne, an adverſum eſſet augurium, intelligebat magiſtratus ille, qui comitia populi edixerat. Auguribus autem aliquid nuntiantibus parebatur, etiamſi nihil vidiſſent, & falſa nuntiarent. Magiſtratibus data erat per leges facultas ſervandi de cælo, & obnuntiandi, cautumque ne liceret agere cum populo, quo die de cælo ſervatum eſſet. Quamobrem poterant impedire ne haberentur comitia, aut ageretur cum populo, & facere dies nefaſtos, obnuntiando ſe illis diebus de cælo eſſe ſervaturos. Itaque augures poterant impedire ne haberentur comitia, & jam habita vitiare; quia & ante, & poſt habita comitia contingebat, ut viderent aliquid, aut audirent. Non tamen ante ipſum diem comitiorum ſcire poterant, quid aut viſuri eſſent, aut audituri. Solam ergo habebant *nuntiationem*. *Magiſtratus* habebant *ſpectionem*, hoc eſt jus ſervandi de cælo, & impediendi ne populus ad comitia vocaretur. Quod apud Feſtum datur *auguribus ſpectio duntaxat*, ſic intelligendum videtur: Si augur ſit magiſtratui in auſpicio, ſpectat, non autem nuntiat; in comitiis populi nuntiat, non ſpectat. Jam & Cicero & Antonius augures erant: hinc eſt quod ille dicit, *Nos nuntiationem ſolum*, &c. *Ferratius*.

52 *Aut id facturum*] Vitiaturum, poſteaquam facta eſſent. Infra, *Confecto negotio, bonus augur*, Alio die, *inquit*. Manut.

53 *Uſque ad Idus Martias*] Quibus Cæſar occiſus eſt.

Digitized by Google

XXXIII. Ecce Dolabellæ comitiorum dies [54], ſortitio prærogativæ. Quieſcit. Renuntiatur: tacet. Prima claſſis vocatur: renuntiatur: deinde, ut aſſolet, ſuffragatum ſecunda claſſis vocatur: quæ omnia citius ſunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) ALIO DIE, inquit. O impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim te de cælo ſervaſſe dixiſti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum eſſe provideras, & tanto ante prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut ſpero, tua potius, quam reipublicæ, calamitate ementitus es auſpicia. Obſtrinxiſti religione populum Romanum. Augur auguri, conſul [55] conſuli obnuntiaviſti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere [56]: quæ neceſſe eſt [57] aliquando ad noſtrum collegium deferantur.

Sed arrogantiam hominis, inſolentiamque cognoſcite. Quamdiu tu voles, vitioſus conſul Dolabella: rurſus, cum voles,

54 *Ecce Dolabellæ comitiorum dies*] Cæſar promiſerat ſe prius quam ad bellum Parthicum proficiſceretur, effecturum, ut ſuo ipſius loco Conſul fieret Dolabella. Cum itaque comitiorum dies appetiſſet, populum ad ea comitia convocavit, & ex omnibus centuriis, in quas populus univerſus deſcribebatur, ſortitus eſt unam centuriam, ut ea omnium prima rogaretur ſuffragium, cujus nomen e ſitella primum ſortitione eductum exiiſſet. Quievit Antonius, nec ſe interpoſuit, quo minus fieret illa ſortitio. Rogatis, exceptis, diribitiſque centuriæ prærogativæ ſuffragiis, Dolabella renuntiatur adeptus prærogativæ ſuffragium. Tacuit interim Antonius, & ne verbo quidem ſignificavit hujuſmodi comitia eſſe vitioſa. Poſt prærogativam, prima claſſis vocatur intra ſepta, ut ferat ſuffragium, &, ut fieri ſolet, rogantur ſuffragia. Hujus quoque claſſis voluntate renuntiatur conſul Dolabella: quod major pars illarum nonaginta & octo centuriarum, quæ prima claſſe continentur, ei fuerit ſuffragata. Sed cum refragarentur aliquot centuriæ, nec ſolius primæ claſſis ſuffragiis legitimus punctorum numerus expleri potuiſſet, ſecunda claſſis vocata eſt ad ferendum ſuffragium. Ad cujus rei intelligentiam notandum eſt, populum omnem in quinque claſſes, & capite cenſos fuiſſe diſtributum, ſingulas claſſes quibuſdam centuriis fuiſſe deſcriptas, ut centum nonaginta tres eſſent centuriæ, & prima claſſis plures, quam cæteræ omnes, ſola contineret centurias. (Erant enim in prima claſſe 98. in ſecunda 22. in tertia 22. in quarta 20. in quinta 30. Reliqui omnes, qui non claſſibus, ſed capite cenſebantur, in unicam erant redacti centuriam.) Quare ſi prima claſſis conſpiraſſet, omniumque centuriarum ſuarum calculo Dolabellam Conſulem feciſſet, neceſſe non fuiſſet ad ſecundam claſſem procedere. Vide Dionyſium Halican. libro IV. *Idem*.

55 *Augur, auguri: Conſul*] Cæſari, qui augur & conſul.

56 *Ne acta Dolabellæ videar convellere*] Si enim obnuntiatio tua vim habuit, Dolabella Conſul fuit vitio creatus; ſi vitio creatus, non fuit vere Conſul; ſi non Conſul, nihil jure egit & legitima poteſtate. *Abramus*.

57 *Quæ neceſſe eſt*] Cum reſpublica iſtud, quo nunc opprimitur, tuæ dominationis jugum excuſſerit, emerſeritque fluctibus ſervitutis, neceſſe eſt, ut Dolabellæ Conſulis acta ad Augurum conſilium deferantur, ut nos qui ſumus Augures, eane rata eſſe debeant, an infirma, judicemus. Tunc enim conſiderabimus quid de tua obnuntiatione ſtatuendum ſit, ut ſi valeat, Dolabella judicetur Conſul vitioſus; ſi non valeat, tu ob ementita auſpicia damneris. *Idem*.

Digitized by Google

ſalvis auſpiciis creatus. Si nihil eſt [58], cum augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiaſti: confitere te, cum, ALIO DIE, dixeris, ſobrium non fuiſſe. Sin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, augur a collega requiro. Sed, ne forte ex multis rebus geſtis M. Antonii rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia [59] veniamus.

XXXIV. Non diſſimulat, Patres conſcripti: apparet eſſe commotum: ſudat, pallet: quidlibet, modo ne nauſeet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? Cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Roſtris [60] collega tuus, amictus toga purpurea, in ſella aurea, coronatus [61]: adſcendis; accedis ad ſellam; (ita eras Lupercus, ut te conſulem eſſe meminiſſe deberes) diadema oſtendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergo unus, ſcelerate, inventus es, qui cum auctor regni eſſes; eum, quem collegam regni [62] habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus ferre & pati poſſet.

At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut ſervires? Tibi uni peteres: qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile ſervires: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præ-

58 *Si nihil eſt*] Probare ſtudet, aut nunquam vitioſum, aut vitioſum ſemper eſſe conſulem Dolabellam: cum Antonius, dum ei fuit inimicus, vitioſum eſſe: reconciliatus, non eſſe vitioſum dixerit. *Manut.*

59 *Ad Lupercalia*] Ad rem geſtam Lupercalibus, id eſt decimo quinto Kalendas Martii, quo die juvenes Lycæum Pana venerantes nudi per luxum atque laſciviam currebant. Ovidius II. Faſtorum: *Tertia poſt Idus*, &c. *Abram.*

60 *Sedebat in Roſtris*] Priuſquam Antonii factum narrat, inſolentiam & faſtum Cæſaris deſcribit, ut eo ſcelus Antonii magis exaggeret, quod regem adeo ſuperbum voluerat Romanis imponere. *Idem.*

61 *Coronatus*] Duplex corona Cæſari conceſſa a Senatu. Decretum enim ut corona laurea perpetuo uti poſſet, & ut ludis coronam gemmis auroque præſignem geſtaret. Hanc poſteriorem Lupercalibus videtur habuiſſe: is enim ſuit habitus triumphantium. *Abram.* Non fuit gemmis ornata, ſed diſtincta radiis corona aurea, ut Floro dicitur libro IV. cap. 2. *Græv.*

62 *Collegam regni*] Dictio *regni* abeſt ab antiquo libro, quam & ſenſus reſpuit. Loquitur enim de collegio conſulatus, non regni. *Faernus.* Cum Faerno & Muretus & Lambinus faciunt: quare nolim hic Typographos noſtros ab exemplari Gruteriano deceptos fuiſſe. *Oliver.*

præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num expectas, dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum ſummorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui impoſuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit?

At etiam adſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, *dictatori perpetuo*, *M. Antonium*, *conſulem*, *populi juſſu regnum detuliſſe*, *Cæſarem uti noluiſſe*. Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non ſolum de die, ſed etiam in diem vivere [63]. Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus & judiciis eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Caſſius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis poſt ſæculis, a M. Antonio, quod fas non eſt, rex Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus.

XXXV. De quibus rebus [64] idibus Martiis fuit in ſenatu Cæſar acturus; quæro tum tu quid egiſſes. Audiebam quidem te paratum veniſſe, quod me de ementitis auſpiciis, quibus tamen

63 *Non ſolum de die, ſed etiam in diem vivere*] *De die vivere*, eſt quotidie genio indulgere & epulari. *De die* enim convivia ſunt, quæ ante ſtatam cœnæ horam, quæ erat nona, inibantur, quod erat hominum perditorum. Illa convivia dicuntur tempeſtiva. *In diem vivere* eſt, ut recte exponitur, omnia ſuſque deque facere, nihil divini humanique penſi habere, nec de futuro ſollicitum eſſe, nec de hominum de te judicio. Illud eſt hominum aſotorum, hoc hominum *ἀπονενοημένων*. τῷ *vivere* hic duplex notio. In iſta locutione *de die vivere*, notat *vivere* voluptatibus indulgere, ut in illo Catulli, *Vivamus mea Lesbia*: ſed in hac *in diem vivere*, *vivere* eſt vitam inſtituere. *Græv.*

64 *De quibus rebus*] Cæſar, ut ſcribit Appianus, quarto poſt Idus Martias, profecturus erat ad bellum Parthicum: & antequam urbe excederet, Conſulem ſuo loco ſubſtituere decreverat. Ideoque relaturus erat ad Senatum de auſpiciis ab Antonio nuntiatis: utrum videlicet obnuntiatio Antonii vim obtineret, & Conſul vitioſus eſſer Dolabella. Quærit igitur Orator ab Antonio quid egiſſet. Cæſarine, cui regnum deferre voluerat, repugnare auſus fuiſſet, an probaturus Conſulem Dolabellam, quaſi ſalvis auſpiciis creatum. Hic eſt opinor ſenſus, quanquam alia etiam de re agendum fuerat Idibus Martiis in Senatu. Nam, ut ſcribit Tranquillus cap. 79. *Proxima Senatu percrebuit fama L. Cottam Quindecimvirum ſententiam dicturum, ut quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi a Rege non poſſe vinci, Cæſar Rex apellaretur.* Quæ ſuſpicio Cæſari necem maturavit, ut Appianus, Dio, Plutarchus literis prodiderunt. *Quæro tum tu quid egiſſes?* Eum ſine dubio Regem eſſe creandum cenſuiſſes, cui jam impoſueras diadema. Sed prior explanatio magis ad rem. *Abram.*

tamen parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam [65] tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus in quas ingreſſa erat oratio, prævertendum eſt [66]. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conſcientiam ſcelerum deſperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clam te domum recepiſti.

O mea fruſtra ſemper veriſſima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus [67] noſtris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promiſſurum: ſimul ac timere deſiiſſes, ſimilem te futurum tui. Itaque cum cæteri conſulares irent, redirent, in ſententia manſi: neque te illo die, neque poſtero vidi: neque ullam ſocietatem optimis civibus cum importuniſſimo hoſte fœdere ullo confirmari poſſe credidi. Poſt diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cum omnes aditus armati obſiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quanquam mihi ſubito inimicus extitiſti, tamen me tui miſeret, quod tibi invideris.

XXXVI. Qui tu vir, dii immortales! & quantus fuiſſes, ſi illius diei mentem ſervare potuiſſes! Pacem haberemus, quæ erat facta per obſidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem [68]. Quanquam te bonum timor facie-

65 *Num etiam*] Dolabella ſtatim poſt necem Cæſaris, non expectatu Senatus decreto de auſpiciis, Conſulatum invaſit, & paulo poſt Antonius reconciliatus Dolabellæ. Obiter igitur objicit inconſtantiam, quia quem vivo Cæſare vitioſum eſſe Conſulem dixerat, cum poſt Cæſaris necem, tanquam ſalvis auſpiciis creatum, in conſortium Conſulatus admiſit. *Idem.*

66 *Prævertendum eſt*] Senſus: incidi in id tempus de quo prius mihi loquendum eſt, quam de iis rebus de quibus cœperam loqui. *Faern.*

67 *Illis in Capitolio liberatoribus*] Bruto, cæteriſque qui a Reipublicæ cervicibus jugum ſervile dejecerant, quique cæde peracta, in Capitolium, tanquam Deos comprecaturi, conceſſerant, ibique diem illum noctemque exegerunt. Ad quos acceſſerunt tum alii, tum ipſe Cicero, ut cum illis agerent de republica. *Faern.*

68 *Per obſidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem*] Peracto S. C. de oblivione injuriarum in æde Telluris, invitati ſunt Cæſaris percuſſores, ut e Capitolio deſcenderent. Illi cum etiam tum ſibi a Lepido & Antonio metuerent, non auſi vitam ſuam illis committere, obſides ab eis petierunt. Dedit Antonius filium ſuum, quem ex Fadii Bambalionis libertini hominis filia ſuſceperat. *Abram.* Auctor eſt Faernus non legi in Vaticano *M. Antonii filium*, ideoque illas voces delevi, eumque ſecuti ſunt Lambinus & Manutius, retinuit tamen eas Muretus.

Digitized by Google

ciebat, non diuturnus [69] magiſter officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abeſt, a te non diſcedit, audacia. Etſi tum, cum optimum te putabant, me quidem diſſentiente [70], funeri tyranni, ſi illud funus fuit, ſceleratiſſime præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio [71], tua miſeratio, tua cohortatio.

Tu, tu, inquam, illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemuſtulatus ille eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, &, ex maxima parte, ſervorum, quos nos vi manuque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen, quaſi fuligine abſterſa, reliquis diebus in Capitolio præclara ſenatus-conſulta feciſti, ne qua poſt idus Martias immunitatis tabula, neve cujuſquam beneficii figeretur. Meminiſti ipſe de exulibus: ſcis, de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica ſuſtuliſti. Quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem [72], tolleres metum.

Conſtituta reſpublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me

tus. Gloſſam eſſe, quæ adſcripta fuerit margini, qua magiſter expoſuit, quis eſſet nobilis puer M. Bambalionis nepos, nemini poteſt obſcurum eſſe, qui attentius iſta legit. Nobilem puerum dixit εἰρωνικῶς, cum eum vocat *Bambalionis nepotem*. Nam Antonii erant ſane nobiles; itaque hic parum facit ad Ciceronis mentem, ſi addatur *Antonii filius*. Nullus autem tum erat qui fallum illud dictum, *nobilis puer M. Bambalionis nepos*, non intelligeret, eſſe *M. Antonii filium*: quod ſi addatur, hebeſcit acumen, quo vult ferire Antonium. *Græv.*

69 *Non diuturnus*] Alii legunt, *non diuturni magiſter officii*. Idem ſenſus eſt. Quia qui ſola pœnæ formidine bene faciunt, ſublato metu ad priora ſtadia revolvuntur. *Abram.*

70 *Me quidem diſſentiente*] Duplex ſenſus eſſe poteſt: vel enim diſſentiebat ab aliis Cicero, quod aliis Antonium optimum putantibus, ipſe ne bonum quidem putaret, ſed eum crederet ſublato metu, primo quoque tempore ad ſuos mores & improbitatem eſſe rediturum: vel quod aliis Antonium funeri Cæſaris præficientibus, ipſe præficiendum non putaret. *Idem.*

71 *Tua illa pulchra laudatio*] Ironice pulchram appellat laudationem Antonii, quæ revera pernicioſa fuit reipublicæ. Ea funebri oratione tria præſtitit Antonius. 1. Laudavit Cæſarem, & cum Alexandro Macedone comparavit, ut ſcribit Appianus. 2. Interitum Cæſaris miſerabiliter deflevit. 3. Multitudinem contra percuſſores Cæſaris excitavit. Plebs ita ſubjectis iracundiæ facibus exarſit, ut Cæſaris corpus in forum detulerit, deinde ſtructo a ſeptis, ſubſelliis & tribunalibus rogo combuſſerit, tandem raptis e rogo torribus, ad percuſſorum reliquorumque Senatorum ædes accurrerit, ut eas incenderet. Quo in tumultu L. Bellieni domus deflagravit. Laudationem Cæſaris funebrem ab Antonio dictam refert Dio lib. XLIV. & Appianus lib. II. exeunte de bellis civilibus. *Idem.*

72 *Propter proximum Dictatorem*] Videbatur enim Antonius odio Cæſaris, qui proxime Dictator fuerat, omnem regni metum ſuſtuliſſe, ſanciens ne quis in poſterum Dictator diceretur. *Idem.*

Digitized by Google

me igitur feſellit? aut num diutius ſui potuit eſſe diſſimilis? Inſpectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolum ſingulis veniebant [73] immunitates, ſed etiam populis univerſis. Civitas [74] non jam ſingillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante republica manere non poſſunt, provincias univerſas, Patres conſcripti, perdidiſtis, neque vectigalia ſolum, ſed etiam imperium populi Romani, hujus domeſticis nundinis deminutum eſt.

XXXVII. Ubi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis [75], quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ, ſed tamen, quæ nos ſi iis, quorum [76] erat, non redderentur, a tributis poſſet vindicare. Tu autem quadringenties H-S. quod idibus Martiis debuiſti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere deſiiſti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diverſis emebantur, non inſciente te: ſed unum egregium de rege Dejotaro, populo Romano amiciſſimo, decretum in Capitolio fixum. Quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Dejotaro Cæſar? æque atque huic ordini, ut equeſtri, ut Maſſilienſibus [77], ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram eſſe ſentiebat. Igitur, a quo vivo nec præſens, nec abſens rex Dejotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellarat [78] hoſpitem præſens, computarat [79], pecuniam imperarat, in ejus tetrarchia unum ex Græcis comitibus ſuis collocarat; Armeniam abſtulerat a ſenatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus.

At quibus verbis? modo æquum ſibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Dejotaro) quicquam ſibi, quod nos

pro

73 *Veniebant*] Vendebantur.

74 *Civitas*] Siculis. Vide ad Atticum lib. XIV. epiſt. 12.

75 *Tabulis*] Cæſaris. Vide Philipp. I.

76 *Quorum*] Eorum, qui pro Pompejo contra Cæſarem pugnarant. *Manutius*.

77 *Maſſilienſibus*] De Cæſaris in eos odio, vide lib. de Offic. II. 8.

78 *Compellarat*] Appellarat de pecunia Cæſar Dejotarum, cum in ejus domum hoſpitio exceptus eſt. *Abram.*

79 *Computarat*] Supputarat, ſubductiſque rationibus omnibus ſummam fecerat ejus pecuniæ, quæ ex tota Dejotari Tetrarchia corradi potuit, ut eam omnem imperaret. *Idem*.

pro illo poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S. centies per legatos, viros bonos, ſed timidos & imperitos, ſine noſtra, ſine reliquorum hoſpitum regis ſententia, facta in gynæceo [80]: quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. Qua ex ſyngrapha quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſe ſua ſponte, nullis commentariis Cæſaris, ſimulatque audivit ejus interitum, ſuo Marte res ſuas recuperavit. Sciebat homo ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe, ut, quæ tyranni eripuiſſent, ea tyrannis interfectis, ii, quibus erepta eſſent, recuperarent. Nemo igitur jureconſultus, ne iſte quidem [81], qui tibi uni eſt jureconſultus, per quem hæc agis, ex iſta ſyngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante ſyngrapham recuperatæ. Non enim a te emit: ſed prius quam tu ſuum ſibi venderes, ipſe poſſedit. Ille vir fuit [82]: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

XXXVIII. Quid ego de commentariis [83] infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt [84], qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia eſt! nuper fixa tabula eſt, qua civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuiturque, ne

80 *In gynæceo*] Id eſt, cum Fulvia. Nam gynæceum locus erat in ædibus, ubi mulieres habitabant. *Manut.*

81 *Ne iſte quidem*] Suſpicatur Manutius inſinuari Sextum Clodium ſcribam, quem Antonius ab exilio revocarat, ut hac ipſa oratione ſuperius cap. 4. diximus: qui fortaſſe Antonium & Fulviam ſcribendis illis legibus & immunitatum tabulis adjuvabat, ut olim P. Clodio præſto fuerat legibus ſcribundis: ut dicitur pro Domo. *Abram.*

82 *Ille vir fuit*] Dejotarus fortiter & generoſe, ut virum decebat, ſe geſſit: nos vero puſillanimes ſumus, qui cum oderimus Cæſarem auctorem, ejuſdem acta & leges defendimus, timentes eorum offenſionem, quibus Cæſar vivus aliqua beneficia promiſerat. *Idem.*

83 *Quid ego de commentariis*] Senatus pacis & concordiæ cauſa Cæſaris acta ſervanda eſſe decreverat, id eſt, ſtatuerat ut nihil de actis Cæſaris mutaretur, ſed ſingulis magiſtratus, beneficia, provinciæ darentur, quos Cæſar vivus ſingulis contuliſſet. Necato Cæſare, Calpurnia conjux, quatuor talentorum millia, & mariti libellos ſive commentarios diurnos ab ipſo memoriæ cauſa conſcriptos ad Antonium detulit. Is arrepta occaſione beneficia, magiſtratus, provincias, immunitates vendidit, adulteratis Cæſaris commentariis ad libidinem, quaſi quæ faceret, e Cæſaris memoriali peterentur. Ad hæc nunc Orator delabitur. *Idem.*

84 *Quorum etiam imitatores ſunt*] Tanta ſubjiciendorum adulterandorumque licentia per te inducta eſt, ut non tu ſolum, ſed alii quoque exſcribant, vel potius imitentur, quæ deinde publice venditent, ut vendi ſolent ii libelli, quibus futura proximorum gladiatorum pugna, & ſingulorum parium compoſitio deſcribitur. *Idem.*

poſt M. Brutum proconſulem ſit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæſare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidiſtis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor.

Et de exulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? Nullius inſector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui ſunt. Qui ſimili in calamitate ſint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui [85]? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ & riſus hominum, & querelas [86] moveret.

Cur autem ea comitia [87] non habuiſti? An quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nuntiabat? Cum tua quid intereſt, nulla auſpicia ſunt; cum tuorum, tum ſis religioſus. Quid? eundem in ſeptemviratu [88] nonne deſtituiſti? Intervenit [89] enim. Quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite [90] negare non poſſes. Omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas. Filiam ejus, ſororem [91] tuam, ejeciſti, alia conditione [92] quæſita, & ante perſpecta.

Non

85 *Patrui*] De quo, ſupra, cap. 23. annot. 92.

86 *Riſus hominum, & querelas*] Ridebant eum, qui fuiſſet infamia notatus, cenſuram petere, cujus eſt de moribus civium judicare. Querebantur tantam eſſe M. Antonii impietatem, ut patruum ſuum omnibus ridendum exponeret. *Abram.*

87 *Cur autem ea comitia*] Antonius, ut videtur, cenſoria comitia indixerat, ſed illuceſcente die vel non acceſſit omnino, vel cum acceſſiſſet, repente comitia dimiſit, quod Tribunus plebis neſcio quis fulmen ſiniſtrum nuntiabat. *Idem.*

88 *In ſeptemviratu*] Cum dividendo militibus agro Campano, & Leontino ſeptemviros, omiſſo patruo, præfeciſti. Phil. II. & VIII. *Manut.*

89 *Intervenit*] Pecuniam petivit. Vide Turneb. Adverſ. IV. 11.

90 *Ne ſalvo capite*] Videtur reddere rationem cur patruum ſuum deſtituerit Antonius. Quia ſi eum Septemvirum creare voluiſſet, prius de reſtituendo patruo legem ferre debuiſſet: neque enim qui integri capitis & exiſtimationis non erat ob damnationem, is poterat fieri Septemvir, aut ad ullum vel magiſtratum, vel ſacerdotium promoveri. At metuebat Antonius, ne ſalvo patrui capite, id eſt, patruo in integrum reſtituto, debitam ei pecuniam negare non poſſet. *Abram.*

91 *Sororem*] Patruelem.

92 *Alia conditione*] Ante repudium uxoris, circumſpecta alia uxore, quam duceret, nimirum Fulvia. *Græv.*

Non eſt ſatis. Probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. Quid eſt, quod addi poſſit? Contentus eo non fuiſti. Frequentiſſimo ſenatu Kalendis Januar. ſedente patruo [93], hanc tibi eſſe cum Dolabella cauſam odii dicere auſus es, quod ab eo ſorori & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiorne, qui in ſenatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patruo audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurce, tam impie dixeris? XXXIX. Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio [94]? Acta enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt a ſenatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? Si ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocaſti? quas Kalendas Junias expectaſti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? O præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Majo, tum, cum etiam Capuam [95] coloniam deducere conatus es! Quemadmodum * illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *pene* tollatur!

At quam nobilitata eſt tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? Tua iſta detrimenta ſunt: illa noſtra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas. Mimos dico & mimas, Patres conſcripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quon-

 dam

93 *Sedente patruo*] C. Antonius forte Romæ aderat, quamvis non eſſet lege reſtitutus: legibus inter arma civilia ſilentibus. *Ferratius*.

94 *Quæ tua fuit cognitio*] Cur tu nova Cæſaris acta profers? Ad te non pertinet iſta cognitio. Cum conſilio ſenatorum cognoſci oportebat. Id enim placuerat. *Manutius*.

95 *Capuam*] Antonius, ut veteranorum animos ſibi magis obligaret, Capuanorum agros illis aſſignare voluerat, & novam coloniam eo tranſcribere: eoque profectus erat, ut agros divideret: ſed illi coloni veteres obſtiterunt, necemque pene intulerunt. Eam ob cauſam Capuanis minitabatur. *Abram.*

* Vict. Man. *illam abieris ... pene non abieris*

dam arationes, Campana & Leontina, in populi Romani patrimonio grandi fœnore & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi [96] te ſanaſſet: rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet. Sed ad iter, Italiamque redeamus.

Deduxiſti coloniam Caſilinum, quo Cæſar ante deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem: ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſſeſne, ubi colonia eſſet, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adſcribi poſſe reſcripſi. Tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum [97] circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur.

Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, ſanctiſſimi atque integerrimi viri, fundum Caſſinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones. Et, ſi ab haſta [98]. Valeat haſta, valeant tabulæ, modo Cæſaris [99], non tuæ: quibus debuiſti, non

96 *Medico ... quaſi*] Auctoritate codicis Vaticani Muretus edidit: *Medico tria millia jugerum: quid, ſi te ſanum feciſſet? Rhetori duo: quid ſi te diſertum facere potuiſſet?* Quod equidem miror ab erudito Grævio fuiſſe prætermiſſum, cum ejus codicis auctoritatem, & Mureti editionem ab illo expreſſam ipſe agnoverit, & de Grutero, quod eam neglexerit, merito ſit conqueſtus. *Non enim facile crediderit quiſquam*, inquit Muretus, *quam multa in* Philippicis *mutila, quam multa temere addita, quam multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quæ hujus ope expleta, correcta, ſanata, & integritati ſuæ reſtituta ſunt. Librum autem ipſum credo equidem ante hos ſeptingentos annos exaratum eſſe. Quod & ipſa literarum conformatio oſtendit pleriſque locis gemina ei quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi viſitur: & ſcribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem plane quæ in iis, quos modo nominavi, libris, & præterea in antiquiſſimo illo epiſtolarum Ciceronis, cujus exemplum abhinc triennium divulgavit P. Victorius.* Pariſiis prodiit Mureti editio, anno 1562. Titulus: *M. T. Ciceronis Philippicæ, a M. Ant. Mureto ad optimum & vetuſtiſſimum exemplar tam multis locis emendatæ, ut nunc primum editæ videri queant*. Olivetus.

97 *Aratrum*] Vide, quæ Turnebus de coloniis deducendis affert Adverſ. IV. 11.

98 *Et, ſi ab haſta*] Anticipatione Rhetorica eludit reſponſionem Antonii. Reſpondebis fortaſſe fundum Varronis, quod ſecutus eſſet partes Pompejanas, ſubjectum fuiſſe haſtæ, & voci præconis, a Cæſare, qui ſuorum inimicorum bona proſcripſit, te autem emiſſe, & adeo jure poſſidere. Quem fundum, ſi tu ab haſta Cæſaris emiſti, concedo te jure poſſidere, & valere haſtam debere confiteor. *Abram.*

99 *Modo Cæſaris*] Jocatur in tabularum nomine, & ab auctionariis ad eas tranſit, in quibus pecunia ad ædem Opis depoſita a Ca-

Digitized by Google

non quibus tu te liberaviſti. Varronis quidem Caſſinatem fundum quis veniiſſe dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Miſiſſe te dicis Alexandriam [100], qui emeret a Cæſare. Ipſum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? Quod ſi etiam ſcripſit ad te Cæſar, ut redderes: quid ſatis poteſt dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam cauſam eſſe haſtæ Cæſaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modo illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit.

XLI. At quam multos dies in ea villa turpiſſime eſt perbacchatus! Ab hora tertia bibebatur [1], ludebatur, vomebatur. O tecta ipſa miſera, *quam diſpari domino* [2]! quanquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quam a diſpari tenebantur! Studiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diverſorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; ſcorta inter matres familias verſabantur. Caſſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſſus eſt nemo. Jure id quidem. In homine enim turpiſſimo obſoleſiebant dignitatis inſignia.

Cum inde Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviam ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſane multitudo. At iſte operta lectica latus eſt per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: ſed tamen in via habitabant.

Quid

Cæſare patebat: quæ ſi valerent, Antonius ejus a ſe diſſipatæ pecuniæ rationem reddere cogeretur. *Manut.*

100 *Miſiſſe dicis Alexandriam*] Alia reſponſio M. Antonii, quam tribus rationibus confutat. 1. Ironice, qua figura ſummam Antonii cupiditatem exaggerat. Quaſi dicat, Adeone cæcus avaritia & cupiditate rapiebaris, adeone bonis civium inhiabas, ut magnum tibi & difficile videretur expectare, dum Cæſar ad urbem accederet, & inimicorum ſuorum bona ſubjiceret publicæ auctioni? *Abram.*

1 *Ab hora tertia bibebatur*] Cum hora nona initium eſſet cœnæ. *Man.*

2 *Quam diſpari domino*] Vide lib. de Offic. I. 39.

Quid Anagnini ? qui cum eſſent devii, deſcenderant, ut iſtum, tanquam ſi eſſet conſul, ſalutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam, & Laconem: quorum alter gladiorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Caſſium, quod Brutos patronos adoptaſſent? magno quidem judicio, ſtudio, benevolentia, caritate: non ut te, ut Baſilum, vi & armis, & alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modo eſſe illorum cliens.

XLII. Interea [3] dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit; cum illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? qua re tibi nuntiata, ut conſtabat inter eos, qui una fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, & arma [4]. Collegam quidem de cælo detraxiſti, effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certe, ut diſſimilis eſſet ſui. Qui vero inde reditus Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam poſtea dominantem; modo regnantem Cæſarem videramus. Erant fortaſſe gladii, ſed abſconditi, nec ita multi. Iſta vero quæ, & quanta barbaria eſt? agmine quadrato cum gladiis ſequuntur milites: ſcutorum lecticas portari vide-

3 *Interea*] Poſt C. Cæſaris necem neſcio quis in C. Marii nomen invaſit, & rudem plebeculam concitavit in Senatum: plebſque, ut ſcribit Suetonius in Julio cap. 85. *ſolidam columnam prope xx pedum lapidis Numidici in foro ſtatuit, ſcripſitque* PARENTI PATRIÆ. *Apud eam longo tempore ſacrificare, vota ſuſcipere, controverſias quaſdam interpoſito per Cæſarem jurejurando diſtrahere perſeveravit.* Antonius uncum impegit illi pſeudo-Mario, eumque in vinculis jugulavit. Quo facto vocatus in odium multitudinis concitatæ, in hoc rerum rumore diſceſſit ex urbe, veteranorum colonias nuper a Cæſare deductas obiturus, ſive ut eorum animos ſibi conciliaret, ſive ut caput ſuum præſenti periculo multitudiniſque furori ſubduceret. Sed abſente Antonio, & colonias luſtrante, *Cum*, ut dicitur Phil. I. *ſerperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius, iidemque buſtum in foro facerent, qui illam inſepultam ſepulturam effecerant, & quotidie magis magiſque perditi homines cum ſui ſimilibus ſervis, tectis ac templis urbis minarentur, talis animadverſio fuit Dolabellæ cum in audaces ſceleratoſque ſervos, tum in impuros ac nefarios liberos*, ut ſervos nonnullos in crucem egerit, liberos de ſaxo Tarpejo dejecerit, *taliſque everſio illius execratæ columnæ*, ut locum illum ſternendum locarit, ne quod extaret columnæ veſtigium, de quo epiſt. 17. & 18. lib. XIV. ad Atticum. *Abr.*

4 *Metum credo valuiſſe & arma*] Frigida excuſatio. Dolabellam videri vult non pecunia corruptum, ſed metu & armis a republica bene gerenda deterritum, poſtquam Antonius ex illa ſua peregrinatione ſtipatus armatis ad Urbem acceſſit. Non metus valuit, ſed avaritia, ut aperte lib. XIV. ad Attic. epiſt. 22. *Idem.*

Digitized by Google

videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres conſcripti, conſuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cum in ſenatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus.

At iſte, qui ſenatu non egeret, neque deſideravit quemquam, & potius diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæſaris defendiſſet lucri ſui cauſa; is leges Cæſaris, eaſque præclaras, ut rempublicam concutere poſſet, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit [5]: idemque, cum actorum Cæſaris defenſor eſſe deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæſaris reſcidit. In publicis, nihil eſt lege gravius: in privatis, firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges alias ſine promulgatione ſuſtulit: alias, * ut tolleret, promulgavit. Teſtamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus ſemper obtentum eſt. Signa, tabulas, quas populo Cæſar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeji [6] deportavit, partim in villam Scipionis [7].

XLIII. Et tu in Cæſaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem honorem conſecutus erat [8], quam ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium [9], flaminem? Eſt ergo flamen [10], ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, ſic divo Julio M. Antonius? Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem: vide, qui te inauguret: collegæ ſumus; nemo

5 *Numerum annorum provinciis prorogavit*] Prætoriis annum, Conſularibus biennium Cæſar dederat, ut Phil. I. Antonius lege tribunitia, ut in Phil. V. oſtenditur, Prætoriis biennium, Conſularibus ſexennium dedit. *Manut.*

* Vict. Grut. *ut tolleret promulgatas, promulgavit.*

6 *In hortos Pompeii*] Suburbanos, quos tunc Antonios tenebat ab haſta emptos. *Idem.*

7 *In villam Scipionis*] In Tiburte, ipſam quoque ab haſta emptam, in qua ſeptemdecim dies, quæ in Ciceronem in ſenatu diceret, commentatus eſt. Philipp. V. *Idem.*

8 *Quem is majorem honorem conſecutus erat*] A ſenatu. Suetonius: *Ampliora humano faſtigia ſibi decerni paſſus eſt, Ferculum circenſi pompa, templa, aras, ſimulacra juxta deos, pulvinar, flaminem, Lupercos.* Idem.

9 *Faſtigium*] Tectum faſtigiatum, quod ſolis templis imponebatur, cum aliarum ædium tecta eſſent plana. Græcis etiam *ἀέτωμα* dicitur. Itaque cum Cæſaris domui faſtigium decerneretur, divini ei honores decernebantur, ſignificabaturque Cæſarem præſens Numen eſſe habendum, & ejus domum eſſe templum. *Grævius.*

10 *Eſt ergo flamen*] Summa cum indignatione Antonium invadit, qui Cæſari tam abjecte fuerat adulatus, ut etiam ſacerdotium ejus honori dicatum ambiverit. Videtur autem Antonius id ſacerdotium Cæſare vivo petiiſſe, atque etiam impetraſſe; ſed poſt necem Cæſaris, quæ priuſquam Antonius flamen inaugararetur, obtigerat, inaugurari noluiſſe. *Idem.*

nemo negabit. O deteſtabilem hominem, ſive quod tyranni ſacerdos es, ſive quod mortui! Quæro deinceps [11], num, hodiernus dies [12] qui ſit, ignores. Neſcis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te ipſum autem ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? Cur non ſumus prætextati [13]? cur honorem Cæſari tua lege datum deſeri patimur? an ſupplicationes addendo diem contaminari paſſus es; pulvinaria noluiſti? Aut undique religionem tolle, aut uſquequaque conſerva.

Quæres, placeatne mihi pulvinar eſſe, faſtigium, flaminem. Mihi vero nihil iſtorum placet. Sed tu, qui acta Cæſaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? niſi forte vis fateri, te omnia quæſtu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Diſertiſſimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem [14] in dicendo. Ille nunquam nudus eſt concionatus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus [15]. Reſpondebiſne ad hæc? aut omnino hiſcere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te reſpondere poſſe confidas? Sed præterita omittamus.

XLIV. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, ſi potes. Cur armatorum corona ſenatus ſeptus eſt? cur me tui ſatellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos,

11 *Quæro deinceps*] Legem tulerat Antonius, ut ad illos dies quatuor, quibus ludi Romani celebrabantur in Circo, quintus dies in honorem Cæſaris adderetur, ejuſque pulvinar & ſimulacrum cum cæteris Deorum ſimulacris in pompa ferretur. Sed poſt Cæſaris necem Conſul Antonius paſſus non eſt poſt quatuor dies ludorum Romanorum quicquam in honorem Cæſaris addi, ejuſque ſimulacrum tanquam numinis alicujus in pompa deſerri. Ne tamen omnem mortui memoriam obliteraſſe videretur, Cæſaris nomine ſupplicationem inſtituit: quod Cicero reprehendit, docetque religionem non tantum pulvinaribus & ludis, ſed etiam indicta ſupplicatione violari. *Abram.*

12 *Hodiernus dies*] Oratio hæc ita ſcripta eſt, quaſi habita fuerit duodecimo Kalendas Octobris, poſtridie quam in ipſum abſentem invectus fuerat Antonius: qui dies in Kalendario, quod Manutii deſcripſerunt, quintus ludorum Romanorum in Circo ſignatus eſt. *Idem.*

13 *Cur non ſumus prætextati*] Nondum tributus erat ille dies Cæſari; tributum poſtea veteres dierum faſti demonſtrant. *Man.*

14 *Apertiorem*] Jocus ex ambiguo, quo carpit corporis nuditatem, cum perſpicuitatem orationis laudare videatur. *Abram.*

15 *Pectus vidimus*] Lupercus enim concionatus eſt. Supra. *Manut.*

Digitized by Google

reos, cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui cauſa ſe facere dicit. Nonne igitur millies perire eſt melius, quam in ſua civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Caritate & benevolentia civium ſeptum oportet eſſe, non armis.

Eripiet, extorquebit tibi iſta populus Romanus, utinam ſalvis nobis! ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes, mihi crede, eſſe diuturnus. Etenim iſta tua minime avara conjux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu populo Romano tertiam penſionem [16]. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne reipublicæ præſidium, vel potius ipſa reſpublica, quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certe reſpublica adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. Quam volent, illi cedant, otio conſulentes: tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt. Pax eſt tranquilla libertas: ſervitus malorum omnium poſtremum, non modo bello, ſed morte etiam repellendum.

Quod ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores e conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus: qui tum rex fuit, cum eſſe Romæ regem liceret. Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipſum factum per ſe præclarum eſt, atque divinum, tum expoſitum ad imitandum: præſertim cum illi eam gloriam conſecuti ſint, quæ vix cælo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſa conſcientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam ſuſtuliſti: pone ante oculos lætitiam ſenatus, popu-

16 *Tertiam penſionem*] Mortem tuam: cum duas jam perſolverit, interfectis ejus viris, P. Clodio, & C. Curione. *Idem*.

lique Romani: confer cum nundinatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo & ſenſus ſtupore, ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi, veræ laudis guſtatum [17] non habent. Sed, ſi te laus allicere ad recte faciendum non poteſt, ne metus quidem a fœdiſſimis factis poteſt avocare? Judicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo: ſi propter vim, non intelligis, ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit?

Quod ſi non metuis viros fortes, egregioſque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ eſt autem vita, dies & noctes timere a ſuis? niſi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quoſdam habuit ex iis, a quibus eſt interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literæ, cura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis reipublicæ calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, multis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientia, conſuetudinem ſerviendi.

XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, cæteris vero rebus nullo modo comparandus es. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipublicæ ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt, quod didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus ſe committeret, a quibus caveret. Hæc non cogitas? nec intelligis ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe, quam ſit re pulchrum, beneficio gratum, fama glorioſum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas expectabitur.

Reſpi-

17 *Guſtatum*] Vulgo, *guſtum*. Sed *guſtatum* ex Vaticano ediderunt Faernus, Muretus, Manutius, Lambinus. Quod hic fuit a Grævio annotatum. Nec vero *guſtum* alicubi dixit Cicero, niſi fidem habeas editionibus non optimis. Certe *guſtatum* dixit lib. de Oratore III. 25. De Natura Deor. II. 56. 63. De Senect. 15. *Olivetus*.

Digitized by Google

Reſpice, quæſo, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus ſis, non quibuſcum vivas, conſidera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor. Defendi rempublicam adoleſcens, non deſeram ſenex: contempſi Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte mea libertas civitatis poteſt: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim ſi abhinc annos prope viginti hoc ipſo in templo negavi poſſe mortem immaturam eſſe conſulari: quanto verius nunc negabo ſeni? Mihi vero, Patres conſcripti, jam etiam optanda mors eſt, perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quaſque geſſi. Duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus a diis immortalibus dari nihil poteſt: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quiſque mereatur.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA III.
ARGUMENTUM.

POſt Cæſaris necem decrevit ſenatus conſulares provincias, Antonio Macedoniam, Dolabellæ Syriam. Sed Antonius, occaſionem quærens reipublicæ perturbandæ, Galliam citeriorem ſibi mandari cupiebat. Quod cum a ſenatu non impetraret, qui eam provinciam D. Bruto, jam antea ab ipſo Cæſare datam, poſt ejus interitum confirmaverat, tulit ad populum, & obtinuit, ut citeriorem Galliam regeret: unde ſe cum exercitu ad urbem, Cæſaris exemplo, facile venturum ſperabat. Nam Macedonia, terra marique disjuncta, novis conſiliis parum opportuna videbatur. Hac mente Brunduſium ivit ad VII. *Id. Oct. profectus obviam legionibus Macedonicis quatuor, quas ſibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, & in cervicibus bonorum collocare. Redeuntem a Brunduſio Antonium legio Martia reliquit. Ille, tribus legionibus Tiburi collocatis, urbem eſt ingreſſus: vocato in Capitolium ſenatu, cum de abalienata legione Quarta, & Octaviani copiis adjuncta, nuncius ei eſſet allatus, propere ſenatum dimiſit, & ad occupandam Galliam citeriorem, quam D. Brutus obtinebat, cum duabus legionibus magna celeritate contendit. Interea cum novi tribuni pl. qui* IV. *Id. Dec. magiſtratum inibant,* XIII. *Kalend. Jan. ſenatum convocaſſent, deque præſidio conſulum deſignatorum retuliſſent, ut ſenatum tuto Kalendis Januariis habere poſſent, Cicero, laudata tribunorum mente, totam rempublicam complexus, hæc cenſuit: Res eas, quas Cæſar adoleſcens privato conſilio geſſerat, aut gereret, publica confirmandas auctoritate; legiones, quæ, relicto Antonio, ad rempublicam defendendam ſe contulerant, laudandas, eiſque ſpem præmiorum decre-*

decreto ſenatus oſtendendam; D. Brutum, qui ſe irruenti in Galliam Antonio objecerat, ipſamque Galliam, quæ reſiſteret, debita laude ornandam; provincias ab iiſdem, qui eas obtinerent, obtinendas eſſe ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum ſucceſſum eſſet; iiſque de rebus ad ſenatum a novis conſulibus primo quoque tempore eſſe referendum. Aſſenſit ſenatus, & in ejus ſententiam ſenatus-conſultum factum eſt. MANUTIUS.

Habita eſt hæc oratio XIII. *Kal. Jan. profecto in Galliam Antonio, ut cognoſcitur ex Philipp. VI. & epiſt.* Lupus, *lib.* II. *Famil. & ep.* Liberalibus, *lib.* XII.

I. SERIUS omnino, Patres conſcripti, quam tempus reipublicæ poſtulabat, aliquando tamen convocati ſumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum nefarium contra aras & focos, contra vitam, fortunaſque noſtras, ab homine profligato ac perdito non comparari, ſed geri jam viderem. Expectantur Kalendæ Januarii, quas non expectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, ſummi & ſingularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua ſe inſtructum, & paratum, ad urbem venturum eſſe minitatur.

Quæ eſt igitur expectatio? aut quæ vel minimi dilatio temporis? Quanquam enim adſunt Kalendæ Januarii, tamen breve tempus longum eſt imparatis. Dies enim affert, & hora potius, niſi proviſum eſt, magnas ſæpe clades. Certus autem dies non ut ſacrificii, ſic conſilii expectari ſolet. Quod ſi aut Kalendæ Januarii fuiſſent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius; aut hæ non eſſent expectatæ; bellum jam nullum haberemus. Auctoritate enim ſenatus, conſenſuque populi Romani facile hominis amentis fregiſſemus audaciam. Quod confido equidem conſules deſignatos, ſimulac magiſtratum inierint, eſſe facturos [1]. Sunt enim optimo animo, ſummo conſilio, ſingulari concordia. Mea autem feſtinatio non victo-

[1] *Facturos*] Relaturos eſſe ad Senatum, ut hoſtis judicetur Antonius, & illi bellum indicatur. *Ferratius*.

Digitized by Google

victoriæ ſolum avida eſt, ſed etiam celeritatis. Quo enim uſque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis conſiliis [2] propulſabitur? cur non quamprimum publica accedit auctoritas?

II. C. Cæſar adoleſcens, pene potius puer [3], incredibili ac divina quadam mente atque virtute, tum, cum maxime furor arderet Antonii, cumque ejus a Brunduſio crudelis & peſtifer reditus timeretur, nec poſtulantibus, nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis, quia fieri poſſe non videbatur, firmiſſimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque ſuum effudit. Quanquam non ſum uſus eo verbo, quo debui: non enim effudit, ſed in ſalute reipublicæ collocavit. Cui quanquam gratia referri tanta non poteſt, quanta debetur: habenda tamen tanta eſt, quantam maximam animi noſtri capere poſſunt. Quis enim eſt tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: ſi M. Antonius a Brunduſio cum iis copiis, quas ſe habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuiſſet, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuiſſe? quippe qui in hoſpitis tectis Brunduſii fortiſſimos viros, cives optimos, jugulari juſſerit: quorum, ante pedes ejus, morientium ſanguine os uxoris reſperſum eſſe conſtabat. Hac ille crudelitate imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem noſtrum, aut cui omnino bono pepercíſſet?

Qua peſte privato conſilio rempublicam (nec enim fieri potuit aliter) Cæſar liberavit. Qui niſi in hac republica natus eſſet, rempublicam ſcelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perſpicio, ſic judico, niſi unus adoleſcens illius furentis impetus, crudeliſſimoſque conatus cohibuiſſet, rempublicam funditus interituram fuiſſe. Cui quidem hodierno die, Patres conſcripti, (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio poſſemus, quæ ſentiremus, libere dicere) tribuen-

2 *Privatis conſiliis*] Cæſaris Octaviani, atque etiam D. Bruti. *Manutius*. Vide Fam. XII. 7.

3 *Pene potius puer*] Annos natus XIX, ut ſcripſit Vellejus, ad remp. defendendam, Antoniique conatus reprimendos Octavianus acceſſit. *Idem*.

buenda eſt auctoritas, ut rempublicam non modo a ſe ſuſceptam, ſed etiam a nobis commendatam poſſit defendere.

III. Nec vero de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de republica licet) ſileri poteſt. Quis enim unus fortior, quis amicior unquam reipublicæ fuit, quam legio Martia univerſa? quæ cum hoſtem populi Romani M. Antonium judicaſſet, comes eſſe ejus amentiæ noluit: reliquit conſulem; quod profecto non feciſſet, ſi eum conſulem judicaſſet: quem nihil aliud agere, nihil moliri, niſi cædem civium atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio conſedit Albæ. Quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium?

Hujuſce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatulejo quæſtore, cive optimo & fortiſſimo, C. Cæſaris auctoritatem atque exercitum perſecuta eſt. Faciendum eſt igitur nobis, Patres conſcripti, ut ea, quæ ſua ſponte clariſſimus adoleſcens atque omnium præſtantiſſimus geſſit, & gerit, hæc auctoritate noſtra comprobentur: veteranorumque, fortiſſimorum virorum, tum legionis Martiæ, quartæque mirabilis conſenſus ad rempublicam recuperandam, laude & teſtimonio noſtro confirmetur: eorumque commoda, honores, præmia, cum conſules deſignati magiſtratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die ſpondeamus.

IV. Atque ea quidem, quæ dixi de Cæſare, deque ejus exercitu, jamdiu nota ſunt nobis. Virtute enim admirabili Cæſaris, conſtantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem noſtram, libertatem populi Romani, virtutem C. Cæſaris ſecutæ ſunt, a cervicibus noſtris eſt depulſus Antonius. Sed, ut dixi, hæc ſuperiora: hoc vero recens edictum D. Bruti [4], quod paulo ante propoſitum eſt, certe ſilentio non poteſt præteriri. Pollicetur enim, ſe provinciam Galliam retenturum in ſenatus populique Romani poteſtate. O civem natum reipublicæ, memorem ſui nominis, imitatoremque majorum! Neque enim,

Tar-

4 *Recens edictum D. Bruti*] Cujus etiam mentio fit ep. 6. lib. xı. Fam. *Idem*.

Tarquinio expulſo, majoribus noſtris tam fuit optata libertas, quam eſt, repulſo Antonio, retinenda nobis.

Illi regibus parere jam a condita urbe didicerant: nos poſt reges exactos ſervitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores noſtri non tulerunt, non crudelis, non impius, ſed ſuperbus habitus eſt, & dictus. Quod nos vitium in privatis ſæpe tulimus, id majores noſtri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem ſuperbum non tulit: Decimus ſceleratum atque impium regnare patietur? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia & fecit, & facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio ſenatum habenti [5], in conſilio regis verſabantur barbari armati. Servabant auſpicia reges, quæ hic conſul, augurque neglexit: neque ſolum legibus contra auſpicia ferendis, ſed etiam collega una ferente, eo, quem ipſe ementitis auſpiciis vitioſum [6] fecerat.

Quis autem rex unquam fuit tam inſignite impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? Quam hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel ſingulis hominibus, vel civitatibus, vel univerſis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil ſordidum accepimus. At vero hujus domi inter quaſilla [7] pendebatur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat,

5 *Antonio ſenatum habenti*] Nonnullis videbitur, atque haud ſcio an multis, eſſe erratum in hac voce *habenti*, & ſcribendum fuiſſe, ut Lambinus corrigebat, *habente*, cum ſit caſus, quem Grammatici vocant abſolutum; atque huc velit orator, in conſilio regis non ſtetiſſe barbaros armatos, ut in curia ſtabant, *habenti* ſenatum Antonio. Fateor ita potuiſſe Ciceronem ſcribere, ſic tamen ut negem, pravum eſſe quod editum eſt. Hic enim *Antonio* non eſt ſexti caſus, ſed tertii. Opportune animadvertit Fr. Sanctius, *Minerv.* II. 4, nullam eſſe orationem, cui conſtructæ atque perfectæ, dativus ſupervenire non poſſit, deſignans perſonam, ad quam id ſpectet, quod oratione exprimitur. Sic, *Non omnibus dormio*, *Mihi peccat*, & ſimilia. *Olivet.*

6 *Ementitis auſpiciis vitioſum*] Vide Philipp. II. cap. 33.

7 *Quaſilla*] Cum oſtendere vellet, Antonium uſque eo ſordidum eſſe, ut omnium rerum publicarum domeſticum mercatum inſtitueret, eique Fulviam uxorem præficeret, ut ejus ſordes non modo re, ſed etiam verbo exprimeret, *inter quaſilla* dixit: quo quid ſordidius? *Talaſſionem in nuptiis Varro ait ſignum eſſe lanificii: Talaſſionem enim* quaſillum *vocabant: qui alio modo appellatur calathus, vas utique lanificiis aptum*. Hæc Sex. Pompejus: at Priſcianus lib. III, *Pauca inveniuntur diminutiva, quæ non ſervent genera primitivorum: ut hæc rana, hic ranunculus: hic qualus, hæc quaſillum*. Quod ſi cui magis arriſerit, *inter quaſillos appendebatur*, non pugnabo: præſertim cum & apud Catonem ſemper hoc vocabulum virile ſit. *Ferrarius.*

Digitized by Google

rat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquinii accepimus. At hic & Sueſſæ jugulavit eos, quos in cuſtodiam dederat, & Brundiſii trecentos fortiſſimos viros, civeſque optimos trucidavit.

Poſtremo Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum cum eſt expulſus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cum a legionibus relictus, nomen Cæſaris exercitumque pertimuit, neglectiſque ſacrificiis [8] ſollemnibus, ante lucem vota ea, quæ nunquam ſolveret [9], nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur a Decimo Bruto beneficium populus Romanus & habet, & expectat, quam majores noſtri acceperunt a L. Bruto, principe hujus maxime conſervandi generis, & nominis.

V. Cum autem omnis ſervitus eſt miſera: tum vero intolerabile eſt ſervire impuro, impudico, effœminato: nunquam, ne in metu quidem, ſobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato præſertim conſilio, judicat, veriſſimeque judicat, non eſſe conſulem. Faciendum eſt igitur nobis, Patres conſcripti, ut D. Bruti privatum conſilium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. Antonium conſulem poſt Lupercalia putare debuiſtis. Quo enim ille die, populo Romano inſpectante, nudus, unctus, ebrius eſt concionatus, & id egit, ut collegæ diadema imponeret: eo die ſe non modo conſulatu, ſed etiam libertate abdicavit. Eſſet enim ipſi certe ſtatim ſerviendum, ſi Cæſar ab eo regni inſigne accipere voluiſſet. Hunc igitur ego conſulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui fœdo illo & flagitioſo die, & quid pati, Cæſare vivo, poſſet, & quid, eo mortuo, conſequi ipſe cuperet, oſtendit?

Nec vero de virtute, conſtantia, & gravitate provinciæ Galliæ taceri poteſt. Eſt enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis.

8 *Sacrificiis*] Conſules in provincias profecturi, & ſacrificia prius faciebant, & vota nuncupabant; quæ, cum rediiſſent, bene geſta republica ſolvebant. *Manut.*

9 *Quæ nunquam ſolveret*] Non enim ei quæ cogitat, proſpere ſuccedent. *Idem.*

tis. Tantus autem eſt conſenſus municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majeſtatemque populi Romani defendendam conſpiraſſe videantur. Quamobrem, Tribuni plebis, quanquam vos nihil aliud, niſi de præſidio, ut ſenatum tuto conſules Kalendis Januariis habere poſſent, retuliſtis: tamen mihi videmini magno conſilio, atque optima mente poteſtatem nobis de tota republica feciſſe dicendi. Cum enim tuto ſenatum haberi ſine præſidio non poſſe judicaviſtis: illud tum ſtatuiſtis etiam, intra muros Antonii ſcelus, audaciamque verſari.

VI. Quamobrem omnia, mea ſententia, complectar, vobis, ut intelligo, non invitis, ut & præſtantiſſimis ducibus a nobis detur auctoritas, & fortiſſimis militibus ſpes oſtendatur præmiorum: & judicetur non verbo, ſed re, non modo non conſul, ſed etiam hoſtis Antonius. Nam, ſi ille conſul, fuſtuarium meruerunt legiones, quæ conſulem reliquerunt; ſceleratus Cæſar, Brutus nefarius, qui contra conſulem privato conſilio exercitus comparaverunt. Sin autem militibus exquirendi ſunt honores novi, propter eorum divinum, atque immortale meritum: ducibus autem ne referri quidem poteſt gratia: quis eſt, qui eum hoſtem non exiſtimet, quem qui armis perſequuntur, conſervatores reipublicæ judicantur?

At quam contumelioſus in edictis? quam barbarus? quam rudis? Primum in Cæſarem ut maledicta congeſſit, deprompta ex recordatione impudicitiæ, & ſtuprorum ſuorum? Quis enim hoc adoleſcente caſtior? quis modeſtior? quod in juventute habemus illuſtrius exemplum veteris ſanctitatis? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæſaris filio, cujus etiam natura pater [10], ſi vita ſuppeditaſſet, conſul factus eſſet. Aricina [11] mater. Trallianam [12], aut Epheſiam putes dicere. Videte, quam deſpiciamur omnes, qui ſumus e municipiis, id eſt, omnes plane. Quotus enim quiſque

10 *Cujus natura pater*] Adoptatus fuerat ab avo materno C. Cæſare. Pater autem illius Cn. Octavius, decedens ex Macedonia, quam poſt præturam adminiſtraverat, ad petendum Conſulatum, mortuus fuerat. Sueto. *Idem*.

11 *Aricina*] M. Attius Balbus Attiæ pater ex Julia erat Aricinus genere, licet non Ariciæ natus. Aricia porro diſtabat ab Urbe ad decimum lapidem. *M. Ant. Ferr.*

12 *Trallianam*] Trallis, urbs Lydiæ: Epheſus in Jonia. *Idem*.

que non eſt? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere deſpicit, vetuſtate antiquiſſimum, jure fœderatum, propinquitate pene finitimum, ſplendore municipum honeſtiſſimum?

Hinc Voconiæ [13], hinc Scatiniæ leges: hinc multæ ſellæ curules, & patrum memoria, & noſtra: hinc equites Romani, lautiſſimi, & plurimi. Sed ſi Aricinam uxorem non probas, cur probas Tuſculanam [14]? Quanquam hujus ſanctiſſimæ fœminæ atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honeſtus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. Nihil illo contemptius, qui propter hæſitantiam linguæ, ſtuporemque cordis [15], cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus [16] nempe ille, ille qui cum palla & coturnis nummos populo de Roſtris ſpargere ſolebat. Vellem hanc contemptionem pecuniæ ſuis reliquiſſet: [a] haberetis nobilitatem generis glorioſam. Qui autem [b] evenit, ut tibi Aricina natus [17] ignobilis videatur, cum tu eodem ma-

13 *Voconiæ*] Voconius & Scatiuius Tribuni plebis, legibus quas tulerunt celebres, eraot Aricini. *Idem*.

14 *Tuſculanam*] Quam tu duxiſti, M. Fadii, libertini hominis, filiam. Vide Philipp. 2. *Manutius*.

15 *Qui propter hæſitantiam linguæ, ſtuporemque cordis*] Bambalio dictus ἀπὸ τοῦ βαμβαλίζειν, quod eſt, τοῖς χείλεσι τρέμειν, & βάμβαλον Phrygea pudeodam corporis partem vocant. Quæ legimus apud Heſychium. *Idem*. Nimirum Bambalio eſt Balbus, homo hæſitaotis linguæ, ψελλιστής. *Græv.*

16 *Tuditanus*] De quo Valerius Max. VII. 8.

a Lamb. Grut. *Habetis*

b Man. Lamb. *convenit*

17 *Aricina natus*] Vulgo *Julia natus*. Ita plane ſcriptum eſt io optimo libro, cujus auctoritas apud me quidem longe plurimum valet. Neque tamen rationem ullam diſpicere poſſum, qua hanc ſcripturam tuear. Octavianus enim, de cujus nobilitate hic agitur, non Juliam, ſed Attiam, ut notum eſt, matrem habuit. Itaqua aut *Juliæ nepos*, aut, ut Ferrario viſum eſt, *Julia natus*, aut, quod mihi aliquando iu mentam venerat, *Julia prognatus* legendum videretur. Verumeoimvero totam rem accuratius conſideranti ita optime & facillime purgari videtur locus hic poſſe, ſi pro *natus* legamus *nata*. Quo autem argumento movear, ut ita credam, ex his quæ ſubjiciam intelligetur. Octaviano ignobilitatem objecerat Antonius. Eam Cicero modia omnibus removera conatur: atqua oſtendere, Octavianum nequa paterna, oeque materna ſtirpa ignobilem eſſe. Ad paternam quod attinet: patres Octavianus habuit duos, natura C. Octavium, adoptione Cæſarem. Ab hoc quidem poſteriore ignobilis haberi noo poterat. Quid enim Cæſare nobilius? Itaqua hoc primo argumento Cicero utitur: idque, quia ſatis per ſe notum erat, uno verbo concludit, cum ait: *Ignobilitatem objicit C. Cæſaris filio*. Sed & priorem illum nobilem fuiſſe confirmat ex eo, quod, ſi vita ſuppeditaſſet, conſul erat futurus. Quod & Suetonius teſtatur bis verbis: *Decedens Macedonia, prius quam profiteri ſe candidatum conſulatus poſſet, morte obiit repentina*. Inde tranſit Cicero ad matrem Octaviani, eamque nullo modo ignobilem fuiſ-

ſe

terno genere ſoleas gloriari ? Quæ porro amentia eſt, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem : ipſe ex libertini filia ſuſceperit liberos ? Sed hoc clariſſimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam : quos certe ſcio dignitatis optimarum fœminarum non pœnitere.

VII. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto [18] : nec ſentit amens, commendationem eſſe compellationem ſuam. Quid enim accidere huic adoleſcenti potuit optatius, quam cognoſci ab hominibus, Cæſaris conſiliorum eſſe ſocium, Antonii furoris inimicum ? At etiam gladiator auſus eſt ſcribere, hunc de patris & patrui parricidio cogitaſſe. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem ! in eum adoleſcentem hæc ſcribere audere, quem ego & frater meus, propter ejus ſuaviſſimos, atque optimos mores, præſtantiſſimumque ingenium, certatim amamus, omnibuſque horis, oculis, auribus, complexu tenemus ? Nam me iiſdem edictis neſcit, lædat, an laudet. Cum idem ſupplicium minatur optimis civibus, quod ego de ſceleratiſſimis & peſſimis ſumpſerim, laudare videtur, quaſi imitari velit. Cum autem

illam

ſe confirmat. Exagitaverat eam Antonius, primum ut Aricinam. Hoc repellit Cicero, primum ita, ut municipium illud honeſtiſſimum eſſe, ſemperque fuiſſe doceat, neque ulla re inferius Tuſculo, unde ipſe Antonius uxorem habuerit Fadiam. Ad poſtremum etiam addit, L. Philippum, & C. Marcellum, clariſſimos viros, illum Aricinam uxorem, hunc Aricina natam habere. Ac ne quis putaret Attiam in municipio ſuo ignobilem fuiſſe, docet, eam quoque utraque ſtirpe nobilem eſſe. Natam enim patre quidem, non Bambalione quopiam, aut diviſore, ſed M. Attio Balbo, homine prætorio : matre vero Julia, C. Julii Cæſaris ſorore, id eſt, ex eadem gente, ex qua matrem ſuam eſſe gloriaretur Antonius. Addit & alia, ſed quæ neceſſe non ſit perſequi : hoc enim tantum docere volui, cum de Attia hic agatur, *natæ*, non *natus*, legendum videri. *Muret.* Non video cauſam, cur rajiciamus, quod in pluribus libris legimus, *ut is tibi Aricina natus ignobilis videatur*. M. Antonius dixerat *Aricina mater*, ut clare Servius ad V. Æneid. iſtum verſum :

Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini :

obſervat : *Propter Atiam dicit matrem Augusti, de qua Antonius dicit, Aricina mater*, quod hauſit ex hoc iſtius orationis capite Servius. Cicero dicit, Licet ſit mater Octaviani Aricina (quamvis vere non fuerit Aricina, ſed paternum tantum Atiæ genus ſit Aricinum) cur tamen tibi is, qui ex hac Aricina, ut tu ais, natus eſt, ignobilis videatur, cum tuum maternum genus ſit ejuſdem originis, quæ eſt hujus Aricinæ, nimirum Julium ? Sequentia lectionem iſtam afferunt : L. *Philippus qui habet uxorem Aricinam*, quæ eſt mater Octaviani, & *C. Marcellus, qui Aricinæ filiam*, quæ eſt Octaviani ſoror. Ut non videam cur ita hic hæſitarent viri docti. *Grævius.* Hic a cæteris omnibus, duce uno Grævio, diſceſſi. *Olivet.*

18 *Compellat edicto*] Carpit eum, & vituperat. *Manut.*

Digitized by Google

illam pulcherrimi facti memoriam refricat : tum a ſui ſimilibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

Sed ipſe quid fecit ? Cum tot edicta propoſuiſſet, edixit, ut adeſſet ſenatus frequens a. d. VIII. Kalendas Decembres; eo die ipſe non affuit. At quomodo edixit ? hæc ſunt, opinor, verba in extremo : *Si quis non affuerit, hunc omnes exiſtimare poterunt, & interitus mei, & perditiſſimorum conſiliorum auctorem fuiſſe*. Quæ ſunt perdita conſilia ? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam ? quorum conſiliorum Cæſari me auctorem, & hortatorem, & eſſe, & fuiſſe fateor. Quanquam ille non eguit conſilio cujuſquam : ſed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non eſſet auctor, cum in eo ſalus & vita optimi cujuſque, & libertas populi Romani, dignitaſque conſiſteret ?

VIII. Sed cum tam atroci edicto nos concitaviſſet, cur ipſe non affuit ? num putatis aliqua re triſti, ac ſevera ? Vino, atque epulis retentus eſt : ſi epulæ potius, quam popinæ, nominandæ ſunt. Diem edicti obire neglexit : in ante diem quartum Kal. Decembris diſtulit. Adeſſe in Capitolio juſſit : quod in templum ipſe neſcio qua, per Gallorum cuniculum [19] adſcendit. Convenerunt corrogati, & quidem ampli quidam homines, ſed immemores dignitatis ſuæ. Is enim erat dies, ea fama, is, qui ſenatum vocarat, ut turpe ſenatori eſſet, nihil timere. Ad eos tamen ipſos, qui convenerant, ne verbum quidem auſus eſt facere de Cæſare, cum de eo conſtituiſſet ad ſenatum referre. Scriptam attulerat conſularis quidam ſententiam : Quid eſt aliud, de eo referre non audere, qui contra ſe conſulem exercitum duceret, niſi ſeipſum hoſtem judicare ? Neceſſe enim erat alterutrum eſſe hoſtem : nec poterat aliter de adverſariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæſar, hoſtis; cur conſul nihil refert ad ſenatum ? ſin ille a ſenatu notandus non fuit; quid poteſt dicere, quin,

cum

19 *Per Gallorum cuniculum*] Occulte quaſi per Gallorum cuniculum, cum in Capitolium noctu per cuniculum aſcendentes proditi ſunt ab anſeribus. *Idem*. Gallorum, ut videtur, *cuniculum* appellat meatum, per quem Galli in Capitolium introierant, cum ſunt a Manlio deturbati. Rem narrat Livius lib. v. cap. 47. *Anonym.*

cum de illo tacuerit, ſe hoſtem eſſe confeſſus ſit? Quem in edictis Spartacum appellat, hunc in ſenatu ne improbum quidem dicere audet.

IX. At in rebus triſtiſſimis quantos excitat riſus? Sententiolas edicti cujuſdam memoriæ mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. *Nulla contumelia eſt, quam facit dignus* [20]. Primum quid eſt, *dignus*? nam etiam malo digni multi, ſicut ipſe. An quam facit is, qui cum dignitate eſt? quæ autem poteſt eſſe major? Quid eſt porro, *facere contumeliam?* quis ſic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus*. Quid ergo? ab amico timor denuntiari ſolet? Horum ſimilia deinceps. Nonne ſatius eſt mutum eſſe, quam, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magiſter ejus, ex oratore arator factus, poſſideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem ſtultum magis etiam infatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortaſſe.

Illud quæro, cur tam ſubito manſuetus in ſenatu fuerit, cum in edictis tam fuiſſet ferus. Quid autem attinuerit, L. Caſſio [21], tribuno plebis fortiſſimo & conſtantiſſimo civi, mortem denuntiare, ſi in ſenatum veniſſet: D. Carfulenum, bene de republica ſentientem, e ſenatu vi & minis mortis expellere: Tib. Canutium, a quo erat honeſtiſſimis contentionibus & ſæpe, & jure vexatus, non templo ſolum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui ſenatus-conſulto ne intercederent, verebatur? De ſupplicatione, credo, M. Lepidi, clariſſimi viri. Atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario [22] quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus uſitatus honos

20 *Nulla contumelia eſt, quam facit dignus*] M. Antonii Triumviri ſententia, quam reprehendit Cicero, quid ſignificet, curve illam Cicero reprehenderit, alterum jam ſeculum agitur, ex quo in quæſtione fuit. Vexillum errandi, inquit J. F. Gronovius, omnibus ſuſtulit Quintilianus, lib. IX. Inſtitut. cap. 3. Deinde poſtquam recenſuit Hadriaoi Cardinalis, Eraſmi, Jul. Scaligeri, Camerarii, Turnebi, Rami, Mureti, Barrienti, Strebæi, Giſanii, Scip. Gentilis, Schotti, Scioppii, Salmaſii de iſto loco ſententias, ſuam ſubjicit. Quæ omnia, ſi eo animo es, lege apud ipſum, *Obſervat.* lib. III. cap. 8.

21 *L. Caſſio*] Fratri ejus Caſſii, qui Cæſarem occiderat, epiſt. 2. lib. XII. Famil. & epiſt. 2. lib. XIV. ad Attic. *Man.*

22 *De cujus honore extraordinario*] Vere dicit: nam poſtea Lepidum ornatum eſſe ſummis honoribus a ſenatu indicat epiſtola ad eum, lib. X. Fam. *Idem*.

Digitized by Google

honos impediretur. Ac, ne ſine cauſa videretur edixiſſe, ut ſenatus adeſſet, cum de republica relaturus fuiſſet, allato nuntio de legione quarta, mente concidit; & fugere feſtinans, S. C. de ſupplicatione [23] per diſceſſionem [24] fecit, cum id factum eſſet antea nunquam.

X. Quæ vero profectio poſtea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam miſera fuga? quam fœda? quam turpis? Præclara tamen ſenatus-conſulta illo ipſo die, veſpertina [25]: provinciarum religioſa ſortitio: divina vero opportunitas [26], ut, quæ cuique apta eſſet, ea cuique obveniret. Præclare igitur facitis, Tribuni plebis, qui de præſidio conſulum [27], ſenatuſque referatis: meritoque veſtro maximas vobis gratias omnes & agere, & habere debemus. Qui enim carere metu & periculo poſſumus in tanta hominum cupiditate & audacia? Ille autem homo afflictus, & perditus, quæ de ſe expectat judicia graviora, quam amicorum ſuorum? Familiariſſimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naſo, omni carens cupiditate, nullam ſe habere provinciam, nullam Antonii ſortitionem fuiſſe judicaverunt. Quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus ſuis digniſſimus. In eadem ſententia fuit homo ſumma integritate atque innocentia M'. Turranius. Idem fecit Sp. Oppius. Ipſi etiam, qui, amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortaſſe vellent, M. Piſo, meus neceſſarius, & vir, & civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, ſenatus auctoritati ſe obtemperaturos eſſe dixerunt.

Quid ego de L. Cinna loquar? cujus ſpectata multis magniſque rebus ſingularis integritas minus admirabilem fecit hujus honeſtiſſimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo & conſtanti C. Ceſtius repudiavit. Qui ſunt igitur reliqui, quos ſors divina [28] delectet?

L.

23 *De ſupplicatione*] Lepidi.

24 *Per diſceſſionem*] Serius enim res confecta eſſet, ſi, ut mos erat, ſinguli Senatores ſententiam dixiſſent. *Idem*.

25 *Veſpertina*] S. C. ante ortum, aut poſt occaſum ſolis facta, rata non fuiſſe docet M. Varro apud Gellium. *Ferrat.*

26 *Divina vero opportunitas*] Jocatur: id eſt, minime divina, ſed vitio & arte facta, ut, quæ cuique apta eſſet, ea cuique obveniret. *Manut.*

27 *Conſulum*] Deſignatorum.

28 *Sors divina*] Et hic jocatur in ſortem vitio factam. *Manut.*

L. Antonius, & M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim ſemper habebat in ore provinciam. C. Claviſius Africam. Nihil felicius. Modo enim ex Africa deceſſerat, & quaſi divinans ſe rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam, Q. Caſſius Hiſpaniam. Non habeo, quid ſuſpicer. Duarum credo provinciarum ſortes minus divinas fuiſſe.

XI. O C. Cæſar, (adoleſcentem appello) quam tu ſalutem reipublicæ attuliſti? quam improviſam? quam repentinam? Qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret inſequens? Etenim in concione dixerat, ſe cuſtodem fore urbis: uſque ad Kalendas Majas ad urbem exercitum habiturum. O præclarum cuſtodem ovium (ut ajunt) lupum! Cuſtoſne urbis, an direptor & vexator eſſet Antonius? Et quidem ſe introiturum in urbem dixit, exiturumque cum vellet. Quid illud? nonne audiente populo, ſedens pro æde Caſtoris, dixit, niſi qui viciſſet, victurum neminem?

Hodierno die primum, Patres conſcripti, longo intervallo in poſſeſſionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem ego, quoad potui, non modo defenſor, ſed etiam conſervator fui. Cum autem id facere non poſſem, quievi: nec abjecte, nec ſine aliqua dignitate, caſum illum temporum & dolorem tuli. Hanc vero teterrimam belluam quis ferre poſſet, aut quomodo? Quid eſt in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus conglutinatus eſt: nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum.

Quapropter, quoniam res in id diſcrimen adducta eſt, utrum ille pœnas reipublicæ luat, an nos ſerviamus: aliquando, per deos immortales! Patres conſcripti, patrium animum, virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani & generis, & nominis recuperemus, aut mortem ſervituti anteponamus. Multa, quæ in libera civitate ferenda non eſſent, tulimus, & perpeſſi ſumus: alii ſpe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. Sed, ſi illa tulimus, quæ nos neceſ-

neceſſitas ferre coegit, quæ vis quædam pene fatalis: quæ tamen ipſa non tulimus [29]: etiamne hujus impuri latronis feremus teterrimum, crudeliſſimumque dominatum?

XII. Quid hic faciet, ſi potuerit, iratus, qui cum ſuccenſere nemini poſſet [30], omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta ſcelera poſt Cæſaris interitum fecerit? refertam ejus domum exhauſerit? hortos compilarit? ad ſe ex his omnia ornamenta tranſtulerit? cædis & incendiorum cauſam quæſierit ex funere [31]? duobus aut tribus ſenatus-conſultis, bene & e republica factis, reliquas res ad lucrum, prædamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias univerſas ex imperii populi Romani jure ſuſtulerit? exules reduxerit? falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domeſticum mercatum inſtituerit? populo Romano leges impoſuerit? armis & præſidiis populum & magiſtratus foro excluſerit? ſenatum ſtiparit armatis? armatos in cella Concordiæ, cum ſenatum haberet, incluſerit? ad legiones Brunduſium cucurrerit? ex his optime ſentientes centuriones jugulaverit? cum exercitu Romam ſit ad interitum noſtrum, & ad diſperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abſtractus conſilio & copiis Cæſaris, conſenſu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam: nec ruere demens, nec furere deſinit. In Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, & ea vacillante, L. fratrem [32] expectat: quo neminem reperire poteſt ſui ſimiliorem. Ille autem ex mirmillone [33] dux, ex gladiatore imperator, quas fecit ſtrages, ubicunque potuit veſtigia? Cædit greges armentorum, reliquique pecoris, quodcunque nactus

29 *Quæ tamen ipſa non tulimus*] Jugum ſervitutis, occiſo tyranno, dejecimus. *Man.*

30 *Poſſet*] Jure. *Idem.*

31 *Ex funere*] Cum Cæſarem funebri laudans oratione, populum cum facibus impulit ad domos Caſſii, & Bruti. *Idem.* Vide Philipp. 2.

32 *Lucium fratrem*] Natu minimum ex tribus. Fuerat autem Tribunus pl. eodem anno, quo & Conſul Marcus, & prætor Cajus. *Idem.*

33 *Ex mirmillone*] Ex gladiatore. Gladiatorum nomina fuere, Retiarii, Mirmillones, Thraces, Secutores. Pugnaverat Lucius in Aſia Mirmillo cum Thrace. Hæc enim duo genera componi ſolere, oſtendit ille verſus Auſonii: *Quis Mirmilloni componitur æquimanus? Thrax.* Vide Phil. 5. 6. 7. *Idem.*

Digitized by Google

ctus eſt: epulantur milites: ipſe autem ſe, ut fratrem imitetur, obruit vino: vaſtantur agri: diripiuntur villæ: matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. Hæc eadem, quacunque exercitum duxit, fecit M. Antonius.

XIII. His vos teterrimis fratribus portas aperietis? hos unquam in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conſpirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus, hoc amiſſo: a tergo, a fronte, a lateribus tenebitur. Si in Galliam venerit, non ille armis ſolum, ſed etiam noſtris decretis urgendus eſt. Magna vis eſt, magnum * nomen unum & idem ſentientis ſenatus. Videtis refertum forum, populumque Romanum ad ſpem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cum frequentes hic videt nos, tum ſperat etiam liberos conveniſſe.

Hunc ego diem expectans, M. Antonii ſcelerata arma vitavi, tum, cum ille in me abſentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me & meas vires reſervarem. Si enim illi tum cædis initium a me quærenti reſpondere voluiſſem, nunc reipublicæ conſulere non poſſem. Hanc vero nactus facultatem, nullum tempus, Patres conſcripti, dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Romani, de dignitate veſtra quod cogitandum ſit, cogitem: quod agendum, atque faciendum, id non modo non recuſem, ſed appetam etiam, atque depoſcam. Hoc feci ſemper, dum licuit: intermiſi, quoad non licuit. Jam non ſolum licet, ſed etiam neceſſe eſt: niſi ſervire malimus, quam, ne ſerviamus, armis, animiſque decernere. Dii immortales nobis hæc præſidia dederunt: urbi Cæſarem, Brutum Galliæ. Si enim ille urbem opprimere potuiſſet ſtatim: ſi Galliam tenere paulo poſt: optimo cuique pereundum, reliquis eſſet ſerviendum.

XIV. Hanc igitur occaſionem oblatam tenete, per deos immor-

* Vict. Lamb. *numen*

mortales ! Patres conſcripti , & ampliſſimi orbis terræ conſilii principes vos eſſe aliquando recordamini . Signum date populo Romano , conſilium veſtrum non deeſſe reipublicæ , quoniam ille virtutem ſuam non defuturam eſſe profitetur . Nihil eſt , quod moneam vos . Nemo eſt tam ſtultus , qui non intelligat , ſi indormierimus huic tempori , non modo crudelem , ſuperbamque dominationem nobis , ſed ignominioſam etiam , & flagitioſam ferendam eſſe . Noſtis inſolentiam Antonii , noſtis amicos , noſtis totam domum . Libidinoſis , petulantibus , impuris , impudicis , aleatoribus , ebriis ſervire , ea eſt ſumma miſeria , ſummo dedecore conjuncta . Quod ſi jam (quod dii omen avertant) fatum extremum reipublicæ venit : quod gladiatores nobiles faciunt , ut honeſte decumbant , faciamus nos , principes orbis terrarum , gentiumque omnium , ut cum dignitate potius cadamus , quam cum ignominia ſerviamus . Nihil eſt deteſtabilius dedecore , nihil fœdius ſervitute . Ad decus & libertatem nati ſumus ; aut hæc teneamus , aut cum dignitate moriamur .

Nimium diu teximus , quid ſentiremus : nunc jam apertum eſt : omnes jam patefecerunt , in utramque partem quid ſentiant , quid velint . Sunt impii cives , pro caritate reipubl. nimium multi : pro multitudine bene ſentientium , admodum pauci : quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicæ poteſtatem & fortunam dederunt . Ad ea enim præſidia , quæ habemus , jam accedunt conſules ſumma prudentia , virtute , concordia , multos menſes de populi Romani libertate commentati , atque meditati . His auctoribus & ducibus , diis juvantibus , nobis vigilantibus & multum in poſterum providentibus , populo Romano conſentiente , erimus profecto liberi brevi tempore . Jucundiorem autem faciet libertatem ſervitutis recordatio .

XV. Quas ob res , quod tribuni plebis verba fecerunt , ut ſenatus Kalendis Januariis tuto haberi , ſententiæque de ſumma republica libere dici poſſint : de ea re ita cenſeo , Ut C. Panſa , „ A. Hirtius , conſules deſignati , dent operam , ut „ ſenatus Kalendis Januariis tuto haberi poſſit : quodque edi-

„ ctum D. Bruti, imperatoris, conſulis deſignati, optime de „ republica meriti, propoſitum ſit, ſenatum exiſtimare, D. „ Brutum, imperatorem, conſulem deſignatum, optime de „ republica mereri, cum ſenatus auctoritatem, populique „ Romani libertatem, imperiumque defendat. Quodque Gal- „ liam provinciam citeriorem, optimorum & fortiſſimorum „ virorum, amiciſſimorum populo Romano civium, exerci- „ tumque in ſenatus poteſtate retineat, id eum, exercitum- „ que ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ, recte at- „ que ordine, exque republica feciſſe, & facere. Senatum ad „ ſummam rempublicam pertinere arbitrari, a D. Bruto & „ ab L. Planco, imperatoribus, conſulibus deſignatis, item- „ que a cæteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege „ Julia, quoad ex ſenatus-conſulto cuique eorum ſucceſſum „ ſit: eoſque dare operam, ut eæ provinciæ, exercituſque in „ ſenatus populique Romani poteſtate, præſidioque reipublicæ „ ſint. Cumque opera, virtute, conſilio C. Cæſaris, ſummo- „ que conſenſu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem „ ſecuti, reipublicæ præſidio ſunt, & fuerunt; & a graviſſi- „ mis periculis populus Romanus defenſus ſit, & hoc tempo- „ re defendatur: cumque legio Martia Albæ conſtiterit, in „ municipio fideliſſimo & fortiſſimo, ſeſeque ad ſenatus au- „ ctoritatem, populique Romani libertatem contulerit: quod „ pari conſilio, eademque virtute legio quarta uſa, L. Egna- „ tulejo duce, cive egregio, ſenatus auctoritatem, populique „ Romani libertatem defendat, ac defenderit: ſenatui magnæ „ curæ eſſe, ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam „ meritis honores eis habeantur, gratiæque referantur. Sena- „ tui placere, uti C. Panſa, A. Hirtius, conſules deſignati, „ cum magiſtratum iniſſent, ſi eis videretur, primo quoque „ tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita uti e „ republica, fideque ſua videretur.

I N
M. A N T O N I U M.
AD QUIRITES.
PHILIPPICA IV.

ARGUMENTUM.

EXponit in concione, quæ acta ſint in Senatu : Cæſarem & D. Brutum effert laudibus : populum ad libertatem cohortatur. Manut.

Obſcurum in hac oratione nihil eſt, nihil, quod poſſit lectorem retardare, modo Latine ſciat, neque ignoret qua de re agatur.

I. FRequentia veſtrum incredibilis, Quirites, concioque tanta, quantam meminiſſe non videor, & alacritatem mihi ſummam defendendæ reipublicæ affert, & ſpem recuperandæ. Quanquam animus quidem mihi nunquam defuit, tempora defuerunt : quæ ſimulac primum aliquid lucis oſtendere viſa ſunt, princeps veſtræ libertatis defendendæ fui. Quod ſi ante facere conatus eſſem, nunc facere non poſſem. Hodierno enim die, Quirites, ne mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta jacta ſunt reliquarum actionum. Nam eſt hoſtis a ſenatu nondum verbo appellatus, ſed re jam judicatus Antonius.

Nunc vero multo ſum erectior, quod vos quoque illum hoſtem eſſe tanto conſenſu, tantoque clamore approbaviſtis. Neque enim, Quirites, fieri poteſt, ut non aut ii ſint impii, qui contra conſulem exercitus comparaverunt : aut ille hoſtis, contra quem jure arma ſumpta ſunt. Hanc igitur dubita-

Digitized by Google

bitationem, quanquam nulla erat, tamen ne qua poſſet eſſe, ſenatus hodierno die ſuſtulit. C. Cæſar, qui rempublicam, libertatemque veſtram ſuo ſtudio, conſilio, patrimonio denique tutatus eſt, & tutatur, maximis ſenatus laudibus ornatus eſt.

Laudo, laudo vos, Quirites, cum gratiſſimis animis proſequimini nomen clariſſimi adoleſcentis, vel pueri potius. Sunt enim facta ejus immortalitatis; nomen, ætatis. Multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omnium ſeculorum memoria tale cognovi. Qui, cum ſervitute premeremur, & in dies malum creſceret, præſidii nihil haberemus, capitalem & peſtiferum a Brunduſio M. Antonii reditum timeremus: hoc inſperatum omnibus conſilium, incognitum certe, cepérit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conduceret, Antoniique furorem, crudeliſſimis conſiliis incitatum, a pernicie reipublicæ averteret.

II. Quis eſt enim, qui hoc non intelligat, niſi Cæſar exercitum paraviſſet, non ſine exitio noſtro futurum Antonii reditum fuiſſe? Ita enim ſe recipiebat ardens odio veſtri, cruentus ſanguine civium Romanorum, quos Sueſſæ, quos Brunduſii occiderat, ut nihil, niſi de reipublicæ pernicie cogitaret. Quod autem erat præſidium ſalutis, libertatiſque veſtræ, ſi C. Cæſaris, fortiſſimorum ſui patris militum, exercitus non fuiſſet? Cujus de laudibus & honoribus, qui ei pro divinis & immortalibus meritis divini, immortaleſque debentur, mihi ſenatus aſſenſus paulo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto quis non perſpicit Antonium hoſtem eſſe judicatum? Quem enim appellare poſſumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis ſenatus arbitratur ſingulares exquirendos honores?

Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitus ab eo deo traxiſſe nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus. Non ipſa ſuis decretis prius, quam ſenatus, hoſtem judicavit Antonium? Nam, ille ſi non hoſtis: qui conſulem reliquerunt, hoſtes neceſſe eſt judicemus. Præclara & luculenta reclamatione veſtra factum pulcherrimum Martialium com-

pro-

Digitized by Google

probaſtis : qui ſe ad ſenatus auctoritatem , ad libertatem veſtram , ad univerſam rempublicam contulerunt : hoſtem illum, & latronem , & parricidam patriæ reliquerunt : nec ſolum id animoſe & fortiter , ſed conſiderate etiam , ſapienterque fecêrunt . Albæ conſtiterunt , in urbe opportuna , munita , propinqua , fortiſſimorum virorum , fideliſſimorum civium , atque optimorum . Hujus Martiæ legionis legio quarta imitata virtutem , duce L. Egnatulejo , quem ſenatus merito paulo ante laudavit , C. Cæſaris exercitum perſecuta eſt .

III. Quæ expectas , M. Antoni , judicia graviora ? Cæſar fertur in cælum , qui contra te exercitum comparavit . Laudantur exquiſitiſſimis verbis legiones , quæ te reliquerunt , quæ a te arceſſitæ ſunt : quæ eſſent , ſi te conſulem quam hoſtem maluiſſes , tuæ . Quarum legionum fortiſſimum , veriſſimumque judicium confirmat ſenatus , comprobat univerſus populus Romanus : niſi forte vos , Quirites , conſulem , non hoſtem , judicatis Antonium . Sic arbitrabar , Quirites , vos judicare , ut oſtenditis . Quid ? municipia , colonias , præfecturas , num aliter judicare cenſetis ? Omnes mortales una mente conſentiunt : omnia arma eorum, qui hæc ſalva velint, contra illam peſtem eſſe capienda . Quid ? D. Bruti judicium , Quirites , quod ex hodierno ejus edicto perſpicere potuiſtis , num cui tandem contemnendum videtur ? Recte & vere negatis , Quirites . Eſt enim quaſi deorum immortalium beneficio & munere datum reipublicæ Brutorum genus & nomen ad libertatem populi Romani vel conſtituendam , vel recipiendam . Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit ? excluſit provincia : exercitu obſtitit : Galliam totam hortatur ad bellum , ipſam ſua ſponte ſuoque judicio excitatam . Si conſul Antonius : Brutus hoſtis . Si conſervator reipublicæ Brutus : hoſtis Antonius. Num igitur , utrum horum ſit , dubitare poſſumus ?

IV. Atqui , ut vos una mente , unaque voce dubitare vos negatis : ſic modo decrevit ſenatus , D. Brutum optime de republica mereri , cum ſenatus auctoritatem , populique Romani libertatem , imperiumque defenderit . A quo defenderit ? nempe ab hoſte . Quæ eſt enim alia laudanda defenſio ? Deinceps

ceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur verbis ampliſſimis a ſenatu, quod reſiſtat Antonio. Quem ſi conſulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno ſcelere ſe adſtringeret. Omnes enim in conſulis jure & imperio debent eſſe provinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, conſul deſignatus, natus reipublicæ civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat ſenatus, negatis vos. Quis igitur illum conſulem niſi latrones putant? quanquam ne ii quidem ipſi, quod loquuntur, id ſentiunt: nec a judicio omnium mortalium, quamvis impii, nefariique ſint, ſicut ſunt, diſſentire poſſunt. Sed ſpes rapiendi atque prædandi obcæcat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum aſſignatio, non illa infinita haſta ſatiavit: qui ſibi urbem, qui bona & fortunas civium ad prædam propoſuerunt: qui, dum ſit quod rapiant, quod auferant, nihil ſibi defuturum abitrantur: quibus M. Antonius (o dii immortales, avertite & deteſtamini, quæſo, hoc omen!) urbem ſe diviſurum eſſe promiſit. Ita vero, Quirites, ut precamini, eveniat, hujuſque amentiæ pœna in ipſum, familiamque ejus recidat, quod ita futurum eſſe confido. Jam enim non ſolum homines, ſed etiam deos immortales ad rempublicam conſervandam arbitror conſenſiſſe. Sive enim prodigiis, atque portentis dii immortales nobis futura prædicunt; ita ſunt aperte denuntiata, ut & illi pœna, & libertas nobis appropinquet: ſive tantus conſenſus omnium, ſine impulſu deorum eſſe non potuit; quid eſt, quod de voluntate cæleſtium dubitare poſſimus? Reliquum eſt, Quirites, ut vos in iſta ſententia, quam præ vobis fertis, perſeveretis.

V. Faciam igitur, ut imperatores inſtructa acie ſolent: quanquam paratiſſimos milites ad præliandum videant, ut eos tamen adhortentur: ſic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor. Non eſt, non eſt vobis, Quirites, cum eo hoſte certamen, quocum aliqua pacis conditio eſſe poſſit. Neque enim ille ſervitutem veſtram, ut antea, ſed jam iratus ſanguinem concupiſcit. Nullus ei ludus videtur eſſe jucundior, quam cruor, quam cædes, quam ante oculos trucidatio civium. Non eſt vobis, Quirites, res cum

ſcele-

ſcelerato homine, atque nefario, ſed cum immani, tetraque bellua: quæ quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emerſerit, nullius ſupplicii crudelitas erit recuſanda. Sed tenetur, premitur, urgetur, nunc iis copiis, quas habemus: mox iis, quas paucis diebus novi conſules comparabunt. Incumbite in cauſam, Quirites, ut facitis. Nunquam veſter conſenſus major in ulla cauſa fuit: nunquam tam vehementer cum ſenatu conſociati fuiſtis. Nec mirum. Agitur enim non qua conditione victuri, ſed victurine ſimus, an cum ſupplicio, ignominiaque perituri.

Quanquam mortem quidem omnibus natura propoſuit; crudelitatem mortis & dedecus virtus propulſare ſolet; quæ propria eſt Romani generis & ſeminis. Hanc retinete, quæſo, Quirites, quam vobis tanquam hereditatem majores veſtri reliquerunt. Quanquam omnia alia incerta ſunt, caduca, mobilia: virtus eſt una altiſſimis defixa radicibus: quæ nunquam ulla vi labefactari poteſt, nunquam demoveri loco. Hac majores veſtri primum univerſam Italiam devicerunt: deinde Carthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentiſſimos reges, bellicoſiſſimas gentes in ditionem hujus imperii redegerunt.

VI. Ac majoribus quidem veſtris, Quirites, cum eo hoſte res erat, qui haberet rempublicam, curiam, ærarium, conſenſum & concordiam civium, rationem aliquam, ſi res ita tuliſſet, pacis & fœderis: hic veſter hoſtis veſtram rempublicam oppugnat, ipſe habet nullam: ſenatum, id eſt, orbis terræ conſilium, delere geſtit, ipſe conſilium publicum nullum habet: ærarium veſtrum exhauſit, ſuum non habet. Nam concordiam civium qui habere poteſt, nullam cum habeat civitatem? Pacis vero quæ poteſt eſſe cum eo ratio, in quo eſt incredibilis crudelitas, fides nulla?

Eſt igitur, Quirites, populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum excurſore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quod ſe ſimilem eſſe Catilinæ gloriari ſolet: ſcelere par eſt illi, induſtria inferior. Ille cum exercitum nullum habuiſſet, repente conflavit: hic eum exercitum, quem

Digitized by Google

accepit, amiſit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, ſenatus auctoritate, veſtro ſtudio, & virtute fregiſtis: ſic Antonii nefarium latrocinium veſtra cum ſenatu concordia tanta, quanta nunquam fuit, felicitate & virtute exercituum, ducumque veſtrorum, brevi tempore oppreſſum audietis. Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, conſilio eniti, atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem veſtram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro veſtris in me ampliſſimis beneficiis ſine ſcelere facere poſſum. Hodierno autem die primum, referente viro fortiſſimo, vobiſque amiciſſimo, hoc M. Servilio, collegiſque ejus, ornatiſſimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore & principe, ad ſpem libertatis exarſimus.

Digitized by Google

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA V.

ARGUMENTUM.

Obſidente Mutinam Antonio, non modo ſine ſenatus auctoritate, ſed invito etiam ſenatu, qui Galliam citeriorem D. Bruto, jam antea a Cæſare datam, poſt ejus necem confirmaverat, novi Conſules Panſa, & Hirtius Kalendis Jan. primo conſulatus die, convocato de more ſenatu, non ſolum de Mutinæ obſidione, ſed omnino de tota rep. deque honoribus & præmiis bene de rep. meriturum ac merentium, de quibus XIII. *Kal. S. C. factum erat, retulerunt. Quod ad Mutinam attinuit, cenſuit is, qui ſententiam primus rogatus eſt, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab ejus urbis obſidione deſiſteret. Cicero autem, ſuo loco rogatus, turpe & indignum dicit eſſe ſenatus ac populi Romani majeſtate, ad eum legatos de pace mittere, de quo ante paucos dies, tanquam de hoſte, graviſſima & ſeveriſſima judicia idem ſenatus fecerit. Decreverat enim* XIII. *Kal. Jan. quo die habitam eſſe tertiam orationem diximus, ut de honoribus Cæſaris & Bruti, qui remp. privato conſilio defendendam ſuſceperant, deque præmiis Martiæ & Quartæ legionum, quæ, Antonio relicto, ad Cæſarem ſe contulerant, primo quoque tempore novi conſules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hoſtis judicaretur Antonius, & ea decernerentur de honoribus & præmiis, quæ ſenatus ex novorum conſulum relatione decerni ſibi placere oſtenderat. Senatus eo die nihil decrevit, ſed triduo poſt mittendos omnino cenſuit, qui Antonio nunciarent, ne conſulem deſignatum oppugnaret, ne Mutinam obſideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, eſſet in ſenatus populique Romani poteſtate.* Man.

I. NIhil unquam longius his Kalendis Januariis mihi viſum eſt, Patres conſcripti: quod idem intelligebam per hos dies unicuique veſtrum videri. Qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem non expectabant. Nos autem tum, cum maxime conſilio noſtro ſubvenire communi ſaluti oporteret, in ſenatum non vocabamur. Sed querelam præteritorum dierum ſuſtulit oratio conſulum: qui ita locuti ſunt, ut magis exoptatæ Kalendæ Januariæ, quam feræ eſſe videantur. Atque ut oratio conſulum animum meum erexit, ſpemque attulit non modo ſalutis conſervandæ, verum etiam dignitatis priſtinæ recuperandæ: ſic me perturbaſſet ejus ſententia, qui primus [1] rogatus eſt, niſi veſtræ virtuti, conſtantiæque confiderem.

Hic enim vobis, Patres conſcripti, dies illuxit, hæc poteſtas data eſt, ut, quantum virtutis, quantum conſtantiæ, quantum gravitatis in hujus ordinis conſilio eſſet, populo Romano declarare poſſetis. Recordamini, qui dies nudiuſtertius decimus fuerit, quantus conſenſus veſtrum, quanta virtus, quanta conſtantia: quantam ſitis a populo Romano laudem, quantam gloriam, quantam gratiam conſecuti. Atque illo die, Patres conſcripti, ea conſtituiſtis, ut vobis nihil jam ſit integrum, niſi aut honeſta pax, aut bellum neceſſarium. Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. Neminem æquiorem me reperiet: cui, dum ſe civibus impiis commendat, inimicus eſſe, quam amicus, maluit. Nihil eſt profecto, quod dari poſſit bellum gerenti: erit fortaſſe aliquid, quod concedi poſſit roganti.

II. Legatos vero ad eum mittere, de quo graviſſimum & ſeveriſſimum judicium nudiuſtertius decimus feceritis, non jam levitatis eſt, ſed, ut, quod ſentio, dicam, dementiæ. Primum duces eos laudaviſtis, qui contra illum bellum privato conſilio ſuſcepiſſent: deinde milites veteranos, qui cum ab Antonio in colonias eſſent deducti, illius beneficio libertatem populi

1 *Qui primus*] Q. Fufius Calenus, ſocer Panſæ, & procurator Antonii. *Ferrar.*

Digitized by Google

populi Romani antepoſuerunt. Quid? legio Martia: quid? quarta, cur laudantur? ſi enim conſulem ſuum reliquerunt, vituperandæ ſunt: ſi inimicum reipublicæ, jure laudantur. Atqui cum conſules nondum haberetis, decreviſtis, ut & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore præmia conſtituere iis, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum ſit, honeſtiora decreta eſſe legionum, quam ſenatus. Siquidem legiones decreverunt ſenatum defendere contra Antonium: ſenatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc eſt confirmare militum animos, an debilitare virtutem? Hoc dies duodecim profecerunt, ut quem nemo, præter Cotylam [2], tum inventus ſit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam conſulares [3]? Qui utinam omnes ante me ſententiam rogarentur! quanquam ſuſpicor, quid dicturi ſunt quidam eorum, qui poſt me rogabuntur. Facilius contra dicerem, ſi quid videretur. Eſt enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid eſt aliud, omnia ad bellum civile hoſti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum [4], quantum velit. Equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras ſecum adducere. Hoc qui non videt, excors eſt: qui, cum videt, decernit, impius. Tu civem ſceleratum & perditum, Gallorum & Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis inſtrues? Nullæ iſtæ excuſationes ſunt: Meus amicus eſt. Sit patriæ prius. Meus cognatus. An poteſt cognatio ulla propior eſſe, quam patriæ, in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit. Cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum aperuero, facile erit ſtatuere, quam ſententiam dicatis, aut quam ſequamini.

III. Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendæ reipu-

2 *Cotylam*] L. Varium Cotylam, ædilicium, qui tum affuit in ſenatu, poſtea profectus eſt Mutinam ad Antonium, eumque legatum ad ſenatum Antonius remiſit. Infra Phil. 8. *Man.*

3 *Conſulares*] Conſulatum geſſerat Calenus cum Vatinio. *Idem.*

4 *Pecuniam ... equitatum*] Quibus abundabat Gallia ulterior. *Ferr.*

reipublicæ, cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agrorum ſuis latronibus condonandi, populum Romanum ſervitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat. Dubitate quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. Quid enim in eum non cadit? qui, cujus acta ſe defendere dicit, ejus eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. Ille paludes [5] ſiccare [6] voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auſpicia ferre potuit? Sed augur verecundus, ſine collegis [7] de auſpiciis. Quanquam illa auſpicia non egent interpretatione augurum. Jove enim tonante cum populo agi non eſſe fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Cæſaris: ille biennium, iſte ſexennium. Num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quam ſcripta? nonne ante factum vidimus, quam futurum quiſquam eſt ſuſpicatus?

Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia? poſſuntne hæ leges ratæ eſſe ſine interitu legum reliquarum? Eccui poteſtas in forum inſinuandi [8] fuit? quæ porro illa tonitrua? quæ tempeſtas? ut, ſi auſpicia M. Antonium non moverent, ſuſtinere tamen eum ac ferre potuiſſe tantam vim tempeſtatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur ſe augur dicit tuliſſe, non modo tonante Jove, ſed prope cæleſti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auſpicia latam confiteri? Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipſe fecit ſua nuntiatione vitioſum [9], nihilne ad auſpicia bonus augur pertinere arbitratus eſt?

IV. Sed auſpiciorum nos fortaſſe erimus interpretes, qui ſumus

5 *Ille paludes*] Suetonius: *Siccare Pontinas paludes, emittere Fucinum lacum, viam munire a mari ſupero per Apennini dorſum ad Tiberim uſque, talia agentem, atque meditantem mors prævenit.* Manutius.

6 *Siccare*] Ut augeret patrimonium populi Romani. *Idem.*

7 *Sine collegis*] Agit, & interpretatur. *Idem.*

8 *In forum inſinuandi*] Omnes enim aditus Antonius clauſerat, ne cui obnunciare, aut intercedere liceret. Reprehenditur, ut per vim lata lex de dividendis agris a ſeptemviris: quam poſtea ſuſtulit ſenatus, Phil. VI. & XI. *Idem.*

9 *Vitioſum*] Vitio creatus. Dictum ſupra.

mus ejus collegæ. Num ergo etiam armorum interpretes quærimus? Primum omnes fori aditus ita ſepti ſunt, ut etiam ſi nemo obſtaret armatus, tamen, niſi ſeptis revulſis [10], introiri in forum nullo modo poſſet. Sic vero erant diſpoſita præſidia, ut quomodo hoſtium aditus urbe prohibentur, caſtellis & operibus ab ingreſſione fori populum ita, tribunoſque plebis propulſari videres. Quibus de cauſis eas leges, quas M. Antonius tuliſſe dicitur, omnes cenſeo per vim & contra auſpicia latas, iiſque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Cæſaris confirmandis, deve dictatura in perpetuum tollenda, deve coloniis in agros deducendis, tuliſſe M. Antonius dicitur; eaſdem leges de integro, ut populum teneant, ſalvis auſpiciis ferri placet. Quamvis enim leges bonas vitioſe, per vimque tulerit; tamen hæ leges non ſunt habendæ: omniſque audacia gladiatoris amentis auctoritate noſtra repudianda eſt.

Illa vero diſſipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo eſt, per quam ſepties millies falſis perſcriptionibus [11], donationibuſque avertit: ut portenti ſimile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuiſſe. Quid? illi immanes quæſtus, ferendine, quos M. Antonii tota exhauſit domus? Decreta falſa vendebat: regna, civitates, immunitates, in æs, accepta pecunia, jubebat incidi. Hæc ſe ex commentariis Cæſaris, quorum ipſe auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore ædium parte totius reipublicæ nundinæ: mulier, ſibi felicior, quam viris [12], auctionem provinciarum, regnorumque faciebat: reſtituebantur exules, quaſi lege, ſine lege: quæ niſi auctoritate ſenatus reſcinduntur, quoniam ingreſſi in ſpem reipublicæ recuperandæ ſumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur.

Neque

10 *Septis revulſis*] Nam & in foro, dum habebantur comitia, ſepta quædam erant, quo introvocabantur Tribus ſuffragium laturæ: ita vero ea ſepta diſpoſuerat Antonius, ut omnes aditus occuparent. *Ferr.*

11 *Falſis perſcriptionibus*] In tabulis, quæ erant ad ædem Opis, quantum cuique pecuniæ Cæſar dari voluiſſet, perſcripſit, cum id non eſſet in commentariis Cæſaris: eaque pecunia collegam ſuum Dolabellam corrupit: ut ad Attic. lib. XIV. ſæpius. Ep. vero I. lib. XII. Fam. *Manut.*

12 *Sibi felicior, quam viris*] Diximus jam, occiſos eſſe duos Fulviæ viros, Clodium & Curionem. *Idem.*

Neque ſolum commentariis commentitiis , chirographiſque venalibus innumerabilis pecunia congeſta in illam domum eſt, cum , quæ vendebat Antonius , ea ſe ex actis Cæſaris agere diceret : ſed ſenatus etiam conſulta , pecunia accepta , falſa referebat , ſyngraphæ obſignabantur : ſenatus-conſulta , nunquam facta , tanquam facta ad ærarium referebantur . Hujus turpitudinis teſtes erant etiam exteræ nationes . Fœdera interea facta : regna data : populi , provinciæque liberatæ : earumque rerum falſæ tabulæ , gemente populo Romano , toto Capitolio figebantur . Quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata eſt , ut , ſi hoc genus in unum redigatur , non ſit pecunia populo Romano defutura .

V. Is legem etiam judiciariam tulit , homo caſtus atque integer : judiciorum , & juris auctor . In quo nos fefellit . Anteſignanos , & manipulares , & Alaudas [13] , judices ſe conſtituiſſe dicebat . At ille legit aleatores , legit exules , legit Græcos . O conſeſſum judicum præclarum ! o dignitatem conſilii admirandam ! avet animus apud conſilium illud pro reo dicere . Cydam Cretenſem , portentum inſulæ , hominem audaciſſimum & perditiſſimum : ſed fac ita non eſſe ; num Latine ſcit ? num eſt ex judicum genere & forma ? num leges noſtras , moreſve novit ? num denique homines ? Eſt enim Creta vobis notior , quam Roma Cydæ . Delectus autem , & notatio judicum [14] etiam in noſtris civibus haberi ſolet . Gortynium vero judicem quis novit , aut quis noſſe potuit ? Nam Lyſiadem Athenienſem plerique novimus : eſt enim Phædri , philoſophi nobilis , filius : homo præterea feſtivus , ut ei cum M'. Curio , conſeſſore eodem & colluſore , facillime poſſit convenire .

Quæro igitur , ſi Lyſiades citatus judex non reſponderit , excuſeturque Areopagites eſſe , nec debere eodem tempore Romæ & Athenis res judicare : accipietne excuſationem is , qui quæſtioni præerit , Græculi judicis , modo palliati [15] , modo toga-

13 *Alaudas*] Vide Philipp. I. cap. 8.

14 *Notatio judicum*] Quid ſit *notatio*, docet auctor ad Herennium : *Notatio eſt cum alicujus natura certis deſcribitur ſignis* . Inde facile quoque colligi poteſt , quid ſit in præcedentibus *judicum forma* . Græv.

15 *Palliati*] Athenis . *Togati* , Romæ . *Manutius* .

togati? An Athenienſium antiquiſſimas leges [16] negliget? Qui porro ille conſeſſus, dii boni? Cretenſis judex, iſque nequiſſimus. Quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio eſt. At Athenienſes miſericordes. Puto ne Curium quidem eſſe crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat [17]. Sunt item lecti judices, qui fortaſſe excuſabuntur: habent enim legitimam excuſationem, exilii cauſa ſolum vertiſſe, nec eſſe poſtea reſtitutos. Hos ille demens judices legiſſet: horum nomina ad ærarium detuliſſet: his magnam partem reipublicæ crediſſet, ſi ullam ſpeciem reipublicæ cogitaviſſet?

VI. Atque ego de notis judicibus dixi. Quos minus noſtis, nolui nominare: ſaltatores, cithariſtas, totum denique comiſſationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam judicum ſcitote eſſe conjectum. Hæc cauſa, cur lex tam egregia, tamque præclara maximo imbri, tempeſtate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina & tonitrua ferretur, ut eos judices haberemus, quos ſocios ad epulas [18] hoſpites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conſcientia maleficiorum, direptio ejus pecuniæ, cujus ratio in æde Opis confecta eſt, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec ante turpes judices quæſiti, quam honeſtis judicibus nocentium ſalus deſperata eſt.

Sed illud os, illam impuritatem cœni feciſſe, ut hos judices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipublicæ dedecus: unum, quod tam turpes judices eſſent: alterum, quod patefactum, cognitumque eſſet, quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo & reliquas ejuſmodi leges, etiam ſi ſine vi, ſalvis auſpiciis, eſſent rogatæ, cenſerem tamen abrogandas. Nunc vero cur abrogandas cenſeam, quas judico non rogatas?

An illa non graviſſimis ignominiis, monumentiſque hujus ordinis ad poſteritatis memoriam ſunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe poſt conditam urbem palam ſecum habuit armatos? quod neque reges fecerunt, neque ii, qui, re-

16 *Antiquiſſimas leges*] Quæ vetant, qui Areopagita ſit, in alia civitate judicem eſſe. *Idem*.

17 *Periculum fortunæ quotidie faciat*] Alludit ad aleatorem, qui in alea ſingulis momentis periculum fortunæ ſubit. *Beroald.*

18 *Socios ad epulas*] Voces illas recidunt Faernus, Muretus, Manutius, Lambinus.

gibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memini: vidi Syllam: modo Cæſarem. Hi enim tres poſt civitatem a L. Bruto liberatam plus potuerunt, quam univerſa reſpublica: Non poſſum affirmare, nullis telis eos ſtipatos fuiſſe: hoc dico, nec multis, & occultis. At hanc peſtem agmen armatorum ſequebatur: Claſſitius, Muſtela, Tiro, gladios oſtentantes, ſui ſimiles greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari ſagittarii. Cum autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur, lecticæ [19] collocabantur: non quo ille ſcuta occulta eſſe vellet, ſed ne familiares, ſi ſcuta ipſi ferrent, laborarent.

VII. Illud vero teterrimum non modo auditu, ſed etiam adſpectu, in cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios: de templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiæ, cum inter ſubſellia ſenatus verſarentur latrones, patres conſcriptos ſententias dicere. Huc etiam niſi venirem Kalend. Septemb. fabros ſe miſſurum, & domum meam diſturbaturum eſſe dixit. Magna res, credo, agebatur. De ſupplicatione [20] referebat. Veni poſtridie: ipſe non venit. Locutus ſum de republica: minus equidem libere, quam mea conſuetudo; liberius tamen, quam periculi minæ poſtulabant. At ille homo vehemens & violentus, qui hanc conſuetudinem [21] libere dicendi excluderet, (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piſo xxx diebus ante me) inimicitias mihi denuntiavit: adeſſe in ſenatu juſſit a. d. XIII. Kalendas Octobris. Ipſe interea decem & ſeptem dies * de me in Tiburtino Scipionis declamitavit, ſitim quærens. Hæc enim ei cauſa eſſe declamandi ſolet.

Cum is dies, quo me adeſſe juſſerat, veniſſet, tum vero agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in me abſentem orationem ore impuriſſimo evomuit. Quo die, ſi per amicos mihi cupienti in ſenatum venire licuiſſet, cædis initium

19 *Lectica*] Scutis refertæ. *M. Ant. Ferratius.*

20 *De ſupplicatione*] Ad mortui Cæſaris honorem. Philipp. I. *Manut.*

21 *Hanc conſuetudinem*] Inductam a L. Piſone Kalendis Sext. ut infra, & Phil. I. & ep. 2. lib. XII. Fam. *Idem.*

* Vict. Grut. (*ut digiſtio potius, quam declamatio videretur*) *de me*

tium feciſſet a me. Sic enim ſtatuerat. Cum autem ſemel gladium ſcelere imbuiſſet, nulla res ei finem cædendi, niſi defatigatio & ſatietas, attuliſſet. Etenim aderat L. frater, gladiator Aſiaticus, qui mirmillo Mylaſis depugnarat [22]: ſanguinem noſtrum ſitiebat, ſuum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias noſtras æſtimabat: poſſeſſiones notabat, & urbanas, & ruſticas: hujus mendicitas, aviditate conjuncta, in fortunas noſtras imminebat: dividebat agros, quibus, & quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. Tantum quiſque habebat poſſeſſor, quantum reliquerat diviſor Antonius. Quæ quanquam, ſi leges irritas feceritis, rata eſſe non poſſunt, tamen ſeparatim ſuo nomine notanda cenſeo, judicandumque, nullos ſeptemviros fuiſſe: nihil placere ratum eſſe, quod ab iis actum diceretur.

VIII. M. vero Antonium quis eſt, qui civem poſſit judicare potius, quam teterrimum & crudeliſſimum hoſtem, qui pro æde Caſtoris ſedens, audiente populo Romano, dixerit, niſi victorem, victurum neminem? Num putatis, Patres conſcripti, dixiſſe eum minacius, quam facturum fuiſſe? Quid vero, quod in concione dicere auſus eſt, ſe, cum magiſtratu abiſſet, ad urbem futurum cum exercitu? introiturum, quotieſcunque vellet? quid erat aliud, niſi denuntiare populo Romano ſervitutem? Quod autem ejus iter Brunduſium? quæ feſtinatio? quæ ſpes, niſi ut ad urbem, vel in urbem potius exercitum maximum adduceret? Qui autem delectus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi? Cum ejus promiſſis legiones fortiſſimæ reclamaſſent, domum ad ſe venire juſſit centuriones, quos bene de republica ſentire cognoverat: eoſque ante pedes ſuos, uxoriſque ſuæ, quam ſecum gravis imperator ad exercitum duxerat, jugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuiſſe cenſetis in nos, quos oderat, cum in eos, quos nunquam viderat, tam crudelis fuiſſet? & quam avidum in pecuniis locupletium, qui pauperum ſanguinem concupiſſet? quorum ipſo-

22 *Mylaſis depugnarat*] Pro, fortiter pugnavit. Laudare videtur Lucium, ſed vituperat: occidit enim ſine cauſa comitem, & familiarem ſuum. Mylaſa, neutri generis, ut Artaxata, Tigranocerta, Ecbatana, Comana, Alabanda, Hieroſolyma. Urbs Aſiæ fuit in Caria. *Idem*.

rum bona, quantacunque erant, ſtatim comitibus ſuis, compotoribuſque deſcripſit.

Atque ille furens infeſta jam patriæ ſigna Brunduſio inferebat: cum C. Cæſar deorum immortalium beneficio, divini animi, ingenii, conſilii magnitudine, quanquam ſua ſponte, eximiaque virtute; tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias patris adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Poſtea vero, quam legio Martia ducem præſtantiſſimum vidit, nihil egit aliud, niſi, ut aliquando liberi eſſemus: quam eſt imitata quarta legio.

IX. Quo ille nuntio audito [23], cum ſenatum vocaſſet, adhibuiſſetque conſularem, qui ſua ſententia C. Cæſarem hoſtem judicaret, repente concidit. Poſt autem neque ſacrificiis ſollemnibus [24] factis, neque votis nuncupatis, non profectus eſt, ſed profugit paludatus. At quo? in provinciam firmiſſimorum & fortiſſimorum civium: qui illum, ne ſi ita quidem veniſſet, ut nullum bellum inferret, ferre potuiſſent: impotentem, iracundum, contumelioſum, ſuperbum, ſemper poſcentem, ſemper rapientem, ſemper ebrium. At ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam quiſquam ferre poſſet, bellum intulit provinciæ Galliæ, circumſedit Mutinam, firmiſſimam & ſplendidiſſimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, conſulem deſignatum, civem non ſibi, ſed nobis & reipublicæ natum.

Ergo Annibal hoſtis, civis Antonius? quid ille fecit hoſtiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, moliatur, & cogitet? Totum iter Antonii quid habuit, niſi depopulationes, vaſtationes, cædes, rapinas? quas non faciebat Annibal, quia multa ad uſum reſervabat. At hi, qui in horam viverent, non modo de fortunis & de bonis civium, ſed ne de utilitate quidem ſua cogitaverunt. Ad hunc (dii boni!) legatos mitti placet? norunt iſti homines formam reipublicæ, jura belli, exempla majorum? cogitant, quid populi Romani majeſtas,

23 *Nuntio audito*] De quarta legione. Vide Philipp. III.
24 *Solemnibus*] Philipp. III.

jeſtas, quid ſenatus ſeveritas poſtulet? Legatos decernis: ſi ut depreceris, contemnet: ſi ut imperes, non audiet: denique quamvis ſevera legatis mandata dederimus, nomen ipſum legatorum, hunc, quem videmus, populi Romani reſtinguet ardorem: municipiorum, atque Italiæ franget animos. Ut omittam hæc, quæ magna ſunt: certe iſta legatio moram & tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quoſdam audio dicturos: Legati proficiſcantur; bellum nihilominus paretur: tamen legatorum nomen ipſum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur.

X. Minimis momentis, Patres conſcripti, maximæ inclinationes temporum fiunt, cum in omni caſu reipublicæ, tum in bello, & maxime civili: quod opinione plerumque, & fama gubernatur. Nemo quæret, quibuſcum mandatis legatos miſerimus: nomen ipſum legationis ultro miſſæ, timoris eſſe ſignum videbitur. Recedat a Mutina, deſinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non eſt verbis rogandus, cogendus eſt armis. Non enim ad Annibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miſerat olim ſenatus P. Valerium Flaccum & Q. Bæbium Tampilum: qui, ſi Annibal non pareret, Carthaginem ire juſſi ſunt. Noſtros legatos quo jubebimus ire, ſi non paruerit Antonius? Ad noſtrum civem mittimus, ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per legatos rogandus eſt? Quid intereſt, per deos immortales! utrum hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, præſidii cauſa collocatam? Belli Punici ſecundi, quod contra majores noſtros Annibal geſſit, cauſa fuit Sagunti oppugnatio. Recte ad eum legati miſſi. Mittebantur ad Pœnum, mittebantur pro Annibalis hoſtibus, noſtris ſociis. Quid ſimile tandem? nos ad civem mittemus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumſedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne ſit hoſtis? Age, ſi paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut poſſumus?

XI. Ante diem XIIX. Kalendas Januarii, decretis veſtris eum concidiſtis: conſtituiſtis, ut hæc ad vos Kalend. Jan. referren-

ſerrentur, quæ referri videtis, de honoribus & præmiis bene de republica meritorum & merentium: quorum principem judicaviſtis eum, qui ſuit, C. Cæſarem, qui M. Antonii impetus neſarios ab urbe in Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæſarem ſecuti ſunt; tum illas cæleſtes, divinaſque legiones, Martiam & quartam, quibus, cum conſulem ſuum non modo reliquiſſent, ſed bello etiam perſequerentur, honores & præmia ſpopondiſtis: eodemque die D. Bruti, præſtantiſſimi civis, edicto allato atque propoſito, factum ejus collaudaſtis: quodque ille bellum privato conſilio ſuſceperat, id vos auctoritate publica comprobaſtis.

Quid igitur illo die aliud egiſtis, niſi ut hoſtem judicaretis Antonium? his veſtris decretis aut ille vos æquo animo adſpicere poterit, aut vos illum ſine ſummo dolore videbitis? Excluſit illum a republica, diſtraxit, ſegregavit non ſolum ſcelus ipſius, ſed etiam, ut mihi videtur, fortuna quædam reipublicæ. Qui ſi legatis paruerit, Romamque redierit: num quando perditis civibus vexillum, quo concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minus vereor. Sunt * alia, quæ magis timeam, & cogitem. Nunquam parebit ille legatis. Novi hominis inſaniam, arrogantiam: novi perdita conſilia amicorum, quibus ille eſt deditus.

Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregre depugnarit, familiam ducit. Sit per ſe ipſe ſanus, quod nunquam erit; per hos eſſe ei tamen non licebit. Teretur interea tempus: belli apparatus refrigeſcent. Unde eſt adhuc bellum, niſi ex retardatione, & mora? Ut primum poſt diſceſſum latronis, vel potius deſperatam fugam, libere ſenatus haberi potuit: ſemper flagitavi, ut convocaremur. Quo die primum convocati ſumus, cum deſignati conſules non adeſſent, jeci, ſententia mea, maximo veſtro conſenſu, fundamenta reipublicæ, ſerius omnino, quam decuit; nec enim ante potui: ſed tamen ſi ex eo tempore dies nullus intermiſſus eſſet, bellum profecto nullum haberemus. Omne malum naſcens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robuſtius. Sed tum expectabantur Kalendæ Januariæ: fortaſſe non recte. XII.

* Vict. Grut. *alia, ob qua nunquam parebit*

Digitized by Google

XII. Verum præterita omittamus. Etiamne hanc moram afferemus, dum proficiſcantur legati? dum revertantur? quorum expectatio dubitationem belli afferet. Bello autem dubio, quod poteſt ſtudium eſſe delectus? Quamobrem, Patres conſcripti, legatorum mentionem nullam cenſeo faciendam: rem adminiſtrandam arbitror ſine ulla mora, & confeſtim gerendam: tumultum decerni, juſtitium edici, ſaga ſumi dico oportere, delectum haberi, ſublatis vacationibus in urbe & in Italia, præter Galliam [25], tota. Quæ ſi erunt facta, opinio ipſa & fama veſtræ ſeveritatis obruet ſcelerati gladiatoris amentiam. Sentiat ſibi bellum cum republica eſſe ſuſceptum: experietur conſentientis ſenatus nervos atque vires. Nam nunc quidem partium contentionem eſſe dictitat. Quarum partium? alteri victi ſunt, alteri ſunt e mediis C. Cæſaris partibus. Niſi forte Cæſaris partes a Panſa & Hirtio conſulibus, & a filio C. Cæſaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum non eſt ex diſſenſione partium, ſed ex nefaria ſpe perditiſſimorum civium excitatum: quibus bona, fortunæque noſtræ notatæ ſunt, & jam ad cujuſque opinionem diſtributæ [26].

Legi epiſtolam Antonii, quam ad quendam ſeptemvirum, capitalem hominem, collegam ſuum, miſerat. *Quid concupiſcas, tu videris; quod concupiveris, certe habebis.* Hem, ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne ſorti quidem fortunas noſtras deſtinavit, ſed libidini cujuſque nos ita addixit, ut ne ſibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promiſſum jam ſit, reliquerit. Cum hoc, Patres conſcripti, bello, bello, inquam, decertandum eſt, idque confeſtim. Legatorum tarditas repudianda eſt.

Qua-

25 *Præter Galliam*] In Gallia non poterat delectus haberi, quia in illa cum ſuis copiis erat Antonius & Brutus. *Græv.*

26 *Ad cujuſque opinionem diſtributæ*] Magni apud me eſt, & eſſe debet apud omnes, veterum librorum auctoritas: verumtamen ſic ab his omnibus, hoc quidem in loco, diſſentire cogor, ut conjectura mea vehementer delecter, quippe quæ nec ab antiquis literarum veſtigiis diſcedat longius, & mentem Ciceronis, niſi fallor, attingat. Quis enim non videt, ſententiam effici meliorem, ſi legatur, *optionem*, quam ſi, *opinionem*? cum præſertim ſequentium verborum, quæ ex Antonii recitantur epiſtola, teſtimonio comprobetur: *Quid concupiſcas, tu videris: quod concupiveris, certe habebis.* Hæc quidem *optio* eſt, non *opinio*, ut etiam paulo poſt: *Libidini cujuſque nos ita addixit.* Itaque, ſuffragante ſententia, *optionem* retineo libenter, ut ſincerum; *opinionem*, opinione mea depravatum, rejiciendum puto. *Manut.*

Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda ſint: conſulibus totam rempublicam commendandam cenſeo, hiſque permittendum, ut rempublicam defendant, provideantque, ne quid reſpublica detrimenti accipiat: cenſeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii ſunt, ne ſit ea res fraudi, ſi ante Kalendas Febr. ab eo diſceſſerint. Hæc ſi cenſueritis, Patres conſcripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatemque veſtram recuperabitis. Sin autem lenius agetis, tamen eadem, ſed fortaſſe ſerius, decernetis. De republica quod retuliſtis [27], ſatis decreviſſe videor.

XIII. Altera res eſt de honoribus: de quibus deinceps intelligo eſſe dicendum. Sed qui ordo in ſententiis rogandis ſervari ſolet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, conſule deſignato, more majorum capiamus exordium: cujus ut ſuperiora omittam, quæ ſunt maxima illa quidem, ſed adhuc hominum magis judiciis, quam publice laudata: quibuſnam verbis ejus laudes hujus ipſius temporis conſequi poſſumus? Neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis gloriæque, deſiderat. Qua etiam ſi careat, tamen ſit ſe ipſa contenta, atque in memoria gratorum civium, tanquam in luce, poſita lætetur. Laus igitur judicii, teſtimoniique veſtri tribuenda Bruto eſt. Quamobrem his verbis, Patres conſcripti, ſenatus-conſultum faciendum cenſeo:
„ Cum D. Brutus, imperator, conſul deſignatus, provinciam
„ Galliam in ſenatus populique Romani poteſtate teneat:
„ cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, ſummo
„ ſtudio municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ opti-
„ me de republica meritæ, merentiſque conſcripſerit, compa-
„ rarit: id eum recte, & ordine, exque republica feciſſe: id-
„ que D. Bruti præſtantiſſimum meritum in rempublicam ſe-
„ natui, populoque Romano gratum eſſe, & fore. Itaque ſe-
„ natum, populumque Romanum exiſtimare, D. Bruti, im-
„ peratoris, conſulis deſignati opera, conſilio, virtute, in-
„ credibilique ſtudio & conſenſu provinciæ Galliæ, reipublicæ
„ difficillimo tempore eſſe ſubventum.

Huic

27 *Quod retuliſtis*] Alii, *quoad*. Id eſt, ad omnia quæ retuliſtis. *Manut.*

Huic tanto merito Bruti, Patres conſcripti, tantoque in rempublicam beneficio, quis eſt tantus honos, qui non debeatur? Nam ſi M. Antonio patuiſſet Gallia, ſi oppreſſis municipiis, & coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuiſſet: quantus reipublicæ terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentiſſimus, atque in omnibus conſiliis præceps & devius, non ſolum cum exercitu ſuo, ſed etiam cum omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere poſſemus. Hæc igitur habenda gratia eſt D. Bruto, qui illum, nondum interpoſita auctoritate veſtra, ſuo conſilio atque judicio, non ut conſulem recepit, ſed, ut hoſtem, arcuit Gallia; ſeque obſideri, quam hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tamque præclari, decreto veſtro teſtimonium ſempiternum: Galliaque, quæ ſemper præſidet atque præſedit huic imperio, libertatique communi, merito, vereque laudetur, quod ſe ſuaſque vires non tradidit, ſed oppoſuit Antonio.

XIV. Atque etiam M. Lepido [28] pro ejus egregiis in rempublicam meritis decernendos honores quam ampliſſimos cenſeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit, maximumque ſignum illo die dedit voluntatis & judicii ſui, cum, Antonio diadema Cæſari imponente, ſe avertit, gemituque & mœſtitia declaravit, quantum haberet odium ſervitutis: quam populum Romanum liberum cuperet: quam illa, quæ tulerat, temporum magis neceſſitate, quam judicio tuliſſet. Quanta vero is moderatione uſus ſit in illo tempore civitatis, quod poſt mortem Cæſaris conſecutum eſt, quis noſtrum obliviſci poteſt? Magna hæc: ſed ad majora properat oratio.

Quid enim (o dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quam, cum bellum civile maximum eſſet [29], cujus belli exitum omnes timeremus, ſapientia ejus [30] id potius extingui,

28 *M. Lepido*] Citerioris Hiſpaniæ proconſuli, in quam tamen nondum pervenerat, ſed in Gallia Narbonenſi, cognita reipublicæ perturbatione, morabatur. *Idem.*

29 *Cum bellum civile maximum eſſet*] Poſt interitum Cæſaris, pugnante Sex. Pompejo in Hiſpania cum Cæſaris prætoribus. *Manut.*

30 *Sapientia ejus*] Alii, *ſapientia etiam*. Lambinus nec *ejus*, nec *etiam* agnoſcit. Quod Grævio probatur.

memorare hunc honorem a ſenatu tributum judicio ſenatus ſoluto, & libero.

XVI. Venio ad C. Cæſarem, Patres conſcripti, qui niſi fuiſſet, quis noſtrum eſſe potuiſſet? Advolabat ad urbem a Brunduſio homo impotentiſſimus, ardens odio, animo hoſtili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. Quid hujus audaciæ & ſceleri poterat opponi! nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat conſilium publicum, nulla libertas: dandæ cervices erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus omnes, quæ ipſa exitum non habebat.

Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adoleſcentem, deus? qui, cum omnia ad perniciem noſtram peſtifero illi civi paterent, ſubito præter ſpem omnium exortus, prius confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret, quam quiſquam hoc eum cogitare ſuſpicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompejo, cum eſſet adoleſcens: & quidem jure. Subvenit enim reipublicæ: ſed ætate multo robuſtior, & militum ducem quærentium ſtudio paratior, & in alio genere belli. Non enim omnibus Syllæ cauſa grata. Declarat multitudo proſcriptorum, tot municipiorum maximæ calamitates. Cæſar autem annis multis minor, veteranos, cupientes jam requieſcere, armavit: eam complexus eſt cauſam, quæ eſſet ſenatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus gratiſſima. Et Pompejus ad L. Syllæ maximum imperium, victoremque exercitum acceſſit: Cæſar ſe ad neminem adjunxit: ipſe princeps exercitus faciendi, & præſidii comparandi fuit. Ille in adverſariorum partibus agrum Picenum habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, ſed amicioribus libertati, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sylla regnavit: hujus præſidio Antonii dominatus oppreſſus eſt. Demus igitur imperium Cæſari: ſine quo res militaris adminiſtrari, teneri exercitus, bellum geri non poteſt. Sit pro prætore eo jure, quo qui optimo. Qui honos, quanquam eſt magnus illi ætati, tamen ad neceſſitatem rerum gerendarum, non ſolum ad dignitatem valet. Itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die conſequemur.

XVII. Sed ſæpe ſpero fore, hujus adoleſcentis ornandi, honorandique, & nobis, & populo Romano poteſtatem. Hoc autem tempore ita cenſeo decernendum . „ Quod C. Cæſar, Caji
„ filius, pontifex, pro prætore, ſummo reipublicæ tempore
„ milites veteranos ad libertatem populi Romani cohortatus
„ ſit, eoſque conſcripſerit: quodque legio Martia, quartaque,
„ ſummo ſtudio, optimoque in rempublicam conſenſu, C. Cæ-
„ ſare duce & auctore, rempublicam, libertatem populi Ro-
„ mani defendant, defenderint: & quod C. Cæſar, pro præ-
„ tore Galliæ provinciæ cum exercitu ſubſidio profectus ſit:
„ equites, ſagittarios, elephantos in ſuam, populique Roma-
„ ni poteſtatem redegerit, difficillimoque reipublicæ tempore
„ ſaluti, dignitatique populi Romani ſubvenerit: ob eas cau-
„ ſas ſenatui placere, C. Cæſarem, Caji filium, pontificem,
„ proprætorem, ſenatorem eſſe, ſententiamque loco prætorio
„ dicere; ejuſque rationem, quemcunque magiſtratum petet,
„ ita haberi, ut haberi per leges liceret, ſi anno ſuperiore
„ quæſtor fuiſſet.

Quid eſt enim, Patres conſcripti, cur eum non quam primum ampliſſimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus cum grandiorem ætatem ad conſulatum conſtituebant, adoleſcentiæ temeritatem verebantur. C. Cæſar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiaque virtute progreſſum ætatis expectari non oportere. Itaque majores noſtri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis poſt annis attulit ambitio, ut gradus eſſent petitionis inter æquales. Ita ſæpe magna indoles virtutis prius, quam reipublicæ prodeſſe potuiſſet, extincta eſt. At vero apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii: recentiore autem memoria ſuperior Africanus, T. Flamininus, admodum adoleſcentes conſules facti, tantas res geſſerunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpiſſet, nonne tertio & triceſimo anno mortem obiit? quæ eſt ætas noſtris legibus decem annis minor, quam conſularis. Ex quo judicari poteſt, virtutis eſſe, quam ætatis, curſum celeriorem.

XVIII.

XVIII. Nam quod ii, qui Cæſari invident, ſimulant ſe timere: ne verendum quidem eſt, ut tenere ſe poſſit, ut moderari, ne honoribus noſtris elatus intemperantius ſuis opibus utatur. Ea natura rerum eſt, Patres conſcripti, ut, qui ſenſum veræ gloriæ ceperit, quique ſe ab ſenatu, ab equitibus, populoque Romano univerſo ſenſerit civem carum haberi, ſalutaremque reipublicæ, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæſari (patri dico) contigiſſet adoleſcenti, ut eſſet ſenatui atque optimo cuique cariſſimus! quod cum conſequi neglexiſſet: omnem vim ingenii, quæ ſumma fuit in illo, in populari levitate conſumpſit. Itaque cum reſpectum ad ſenatum & ad bonos non haberet, eam ſibi viam ipſe patefecit ad opes ſuas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non poſſet. Ejus autem filii longe ſane diverſa ratio: qui cum omnibus eſt, tum optimo cuique cariſſimus. In hoc ſpes libertatis poſita eſt: ab hoc accepta jam ſalus: huic ſummi honores & exquiruntur, & parati ſunt. Cujus igitur ſingularem prudentiam admiramur, ejus ſtultitiam timemus? Quid enim ſtultius, quam inutilem potentiam, invidioſas opes, cupiditatem dominandi præcipitem & lubricam anteferre veræ, gravi, ſolidæ gloriæ? An hoc vidit, puer: ſi ætate proceſſerit, non videbit?

At eſt quibuſdam inimicus clariſſimis atque optimis civibus. Nullus iſte timor eſſe debet, omnes Cæſar inimicitias reipublicæ condonavit: hanc ſibi judicem conſtituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam acceſſit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnes habeo cognitos ſenſus adoleſcentis. Nihil eſt illi republica, nihil veſtra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil vera gloria dulcius. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, ſed majora, & meliora expectare debetis: neque in eo, qui ad D. Brutum obſidione liberandum profectus ſit, timere, ne memoria maneat domeſtici doloris, quæ plus apud eum poſſit, quam ſalus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, Patres conſcripti, vobis, populoque Romano, reique publicæ, quod profecto, cum me nulla vis cogeret, face-

Digitized by Google

facere non auderem, pertimeſceremque in re maxima pericu-loſam opinionem temeritatis: promitto, recipio, ſpondeo [31], Patres conſcripti, C. Cæſarem talem ſemper fore civem, qualis hodie ſit, qualemque eum maxime eſſe velle & optare debemus. Quæ cum ita ſint, de Cæſare ſatis hoc tempore dictum habebo.

XIX. Nec vero de L. Egnatulejo, fortiſſimo & conſtantiſſimo cive, amiciſſimo reipublicæ, ſilendum arbitror: ſed tribuendum teſtimonium virtutis egregiæ, quod is legionem quartam ad Cæſarem adduxerit, quæ præſidio conſulibus, ſenatui, populoque Romano, reique publicæ eſſet: ob eam cauſam placere, uti L. Egnatulejo triennium ante legitimum tempus magiſtratus petere, capere, gerere liceat. In quo, Patres conſcripti, non tantum commodum tribuitur L. Egnatulejo, quantus honos. In tali enim re ſatis eſt nominari [32].

De exercitu autem C. Cæſaris ita cenſeo decernendum: SENATUI placere, militibus veteranis, qui Cæſaris, pontificis [33], „ auctoritatemque hujus ordinis defenderint, atque defendant, „ his, liberiſque eorum militiæ vacationem eſſe: utique C. „ Panſa, A. Hirtius, conſules, alter ambove cognoſcerent, „ qui ager his colonis eſſet, quo milites veterani deducti eſ- „ ſent, qui contra legem Juliam poſſideretur, ut is militibus „ veteranis divideretur: de agro Campano ſeparatim cognoſce- „ rent, inirentque rationem de commodis militum veterano- „ rum augendis: legionique Martiæ, & legioni quartæ, & iis „ militibus, qui de legione ſecunda, xxxv [34], ad C. Panſam, „ A. Hirtium, conſules, veniſſent, ſuaque nomina dediſſent: „ quod

31 *Promitto, recipio, ſpondeo*] Expreſſit hæc ab eo vel odium in Antonium, vel ſtudium erga remp. Promittere autem de altero, præſertim de adoleſcente, perpetuam in recta laudabilique ratione voluntatem, cujus prudentiæ fuerit, haud ita multo poſt Cicero ipſe ſenſit. Scripſit enim ad M. Brutum: *Maximo, cum hæc ſcribebam, afficiebar dolore, quod, cum me pro adoleſcente, ac pene puero, reſp. accepiſſet vadem, vix videbar, quod promiſeram, præſtare poſſe*. Manut.

32 *Satis eſt nominari*] In hoc honor eſt. Magiſtratus ei nunc quidem non tribuitur. *Idem*.

33 *Cæſaris, Pontificis*] Videtur deeſſe, *Voluntatem ſecuti ſint*. Idem.

34 *Secunda*, xxxv] Sive, ſecunda, trigeſima quinta. Quin etiam addidit conjunctionem Muretus, *ſecunda*, & *trigeſima quinta*. Hæ ſcilicet legiones, ut obſervat Manutius, cum Antonio de quatuor Macedonicis remanſerant: ex iis tamen ipſis milites multi ad Panſam Hirtiumque conſules venerant. Propterea dixit Cicero Philipp. III. cap. 12, *In Galliam mutilatum ducit exercitum*. Olivetus.

Digitized by Google

„ quod iis auctoritas ſenatus, populique Romani libertas cariſſima ſit, & fuerit, vacationem militiæ ipſis, liberiſque eorum eſſe placere; extra tumultum Gallicum, Italicumque: eaſque legiones, bello confecto, miſſas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in ſingulos C. Cæſar, pontifex, proprætor pollicitus ſit, tantam dari placere: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter ambove, rationem agri habeant, qui ſine injuria privatorum dividi poſſit: iſque militibus legionis Martiæ, & legionis quartæ ita daretur, aſſignaretur, ut quibus militibus ampliſſime dati, aſſignati eſſent.

Dixi ad ea omnia, Conſules, de quibus retuliſtis: quæ ſi erunt ſine mora, matureque decreta, facilius apparabitis ea, quæ tempus & neceſſitas flagitat. Celeritate autem opus eſt: qua ſi eſſemus uſi, bellum, ut ſæpe dixi, nullum haberemus.

IN

IN M. ANTONIUM.

AD QUIRITES.

PHILIPPICA VI.

ARGUMENTUM.

Kalendis Januariis, quo die habita eſt ſuperior oratio, nihil ſenatus decrevit: ne poſtridie quidem, intercedente Salvio Tribuno. Itaque III. *Non. Januar. factum eſt S. C. de Legatis ad Antonium mittendis Piſone, Philippo, & Sulpicio Conſularibus. Eodem die productus ad Populum Cicero ab Apulejo Tribuno, quid actum ſit in Senatu exponit, quid ſperare liceat, & ad libertatem conſervandam hortatur.* FERRAT.

I. AUDITA vobis eſſe arbitror, Quirites, quæ ſint acta in ſenatu, quæ fuerit cujuſque ſententia. Res enim ex Kalend. Jan. agitata, paulo ante confecta eſt: minus quidem illa ſevere, quam decuit, non tamen omnino diſſolute. Mora eſt allata bello, non cauſa ſublata. Quamobrem, quod quæſivit a me P. Apulejus, homo & multis officiis mihi, & ſumma familiaritate conjunctus, & vobis amiciſſimus, ita reſpondebo, ut ea, quibus non interfuiſtis, noſſe poſſitis.

Cauſa fortiſſimis optimiſque conſulibus, Kalendis Januariis de republica primum referendi, fuit ex eo, quod XIII. Kalend. Januar. ſenatus me auctore decrevit. Eo die primum, Quirites, fundamenta jacta ſunt reipublicæ. Fuit enim longo intervallo ita liber ſenatus, ut vos aliquando liberi eſſetis. Quo quidem tempore, etiam ſi ille dies vitæ finem mihi al-

latu-

Digitized by Google

laturus eſſet, ſatis magnum ceperam fructum, cum vos univerſi una mente atque voce iterum a me conſervatam eſſe rempublicam conclamaſtis. Hoc veſtro judicio tanto, tamque præclaro excitatus, ita Kalendis Januariis veni in ſenatum, ut meminiſſem, quam perſonam impoſitam a vobis ſuſtinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicæ cum viderem, nullam moram interponendam inſequendi M. Antonium putavi: hominemque audaciſſimum, qui multis nefariis rebus ante commiſſis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam veſtram fidiſſimam, fortiſſimamque obſideret, bello cenſui perſequendum: tumultum eſſe decerni, juſtitium edici, ſaga ſumi, dixi placere: quo omnes acrius, graviuſque incumberent ad ulciſcendas reipublicæ injurias, ſi omnia graviſſimi belli inſignia ſuſcepta a ſenatu viderent. Itaque hæc ſententia, Quirites, ſic per triduum valuit, ut, quamquam diſceſſio [1] facta non eſſet, tamen, præter paucos, omnes mihi aſſenſuri viderentur. Hodierno autem die, neſcio qua eis objecta re [2], remiſſior ſenatus fuit. Nam plures eam ſententiam ſecuti ſunt, ut, quantum ſenatus auctoritas, veſterque conſenſus apud Antonium valiturus eſſet, per legatos experiremur.

II. Intelligo, Quirites, a vobis hanc ſententiam repudiari: neque injuria. Ad quem enim legatos? ad eumne, qui pecunia publica diſſipata atque effuſa, per vim & contra auſpicia impoſitis populo Romano legibus, fugata concione, obſeſſo ſenatu, ad opprimendam rempublicam Brunduſio legiones arceſſerit? ab his relictus cum latronum manu in Galliam irruperit? Brutum oppugnet? Mutinam circumſedeat? Quæ vobis poteſt cum hoc gladiatore conditionis, æquitatis, legationis eſſe communitas?

Quanquam, Quirites, non eſt illa legatio, ſed denuntiatio belli, niſi paruerit. Ita enim eſt decretum, ut ſi legati ad Annibalem mitterentur. Mittuntur enim qui nuntient, ne op-

 pu-

1 *Diſceſſio*] Poſtquam conſulares, & principes Senatus dixerant ſententias, ut res tranſigi poſſet, reliqui patres diſcedentes in dexteram aut ſiniſtram partem, oſtendebant cui ſententiæ adhærerent. *Ferrat.*

2 *Neſcio qua objecta re*] Res ea quæ fuerit, quia ſenatus dignitatis rationem habet, ſignificandum non putat. Fuit enim, ut ex Appiano cognoſcitur, matris Antonii, uxoris, filii, amicorum nocturna deprecatio. *Manutius.*

pugnet conſulem deſignatum, ne Mutinam obſideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; ſit in ſenatus populique Romani poteſtate. Facile vero huic denuntiationi parebit, ut in patrum conſcriptorum, atque in veſtra poteſtate ſit, qui in ſua nunquam fuerit? Quid enim ille unquam arbitrio ſuo fecit, ſemper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? Semper eum duo diſſimilia genera tenuerunt, lenonum & latronum: ita domeſticis ſtupris, forenſibus parricidiis delectatur, ut mulieri citius avariſſimæ paruerit, quam ſenatui, populoque Romano.

III. Itaque, quod paulo ante feci in ſenatu, faciam apud vos. Teſtificor, denuntio, ante prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ ſunt legatis mandata, facturum: vaſtaturum agros, Mutinam obſeſſurum, delectus, qua poſſit, habiturum. Is eſt enim ille, qui ſemper ſenatus judicium & auctoritatem, ſemper voluntatem veſtram, poteſtatemque contempſerit. An ille id faciat, quod paulo ante decretum eſt, ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis eſt Galliæ, educeret, dum ne propius urbem Romam cc. mill. admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille ſe fluvio Rubicone cc. mill. circumſcriptum eſſe patiatur? Non is eſt Antonius. Nam ſi eſſet, non commiſiſſet, ut ei ſenatus tanquam Annibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quod vero ita avocatur a Mutina, ut ab urbe, tanquam peſtifera flamma, arceatur: quam habet ignominiam? quod judicium ſenatus? Quid, quod a ſenatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum militeſque ejus adeant, iiſque demonſtrent, ſumma in rempublicam merita, beneficiaque eorum grata eſſe ſenatui, populoque Romano, eiſque eam rem magnæ laudi, magnoque honori fore? Paſſurumne cenſetis Antonium, introire Mutinam legatos? exire inde tuto? Nunquam patietur, mihi credite. Novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam.

Nec vero de illo, ſicut de homine aliquo debemus, ſed ut de importuniſſima bellua, cogitare. Quæ cum ita ſint, non omnino diſſolutum eſt, quod decrevit ſenatus. Habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ! Nam cum pleriſ-

pleriſque in rebus gerendis tarditas & procraſtinatio odioſa eſt: tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum eſt D. Bruto: omnes undique copiæ colligendæ: horam eximere nullam in tali cive liberando ſine ſcelere non poſſumus [3].

An ille non potuit, ſi Antonium conſulem, ſi Galliam Antonii provinciam judicaſſet, legiones Antonio & provinciam tradere? domum redire? triumphare? primus in hoc ordine, quoad magiſtratum iniret, ſententiam dicere? quid negotii fuit? Sed, cum ſe Brutum eſſe meminiſſet, veſtræque libertati natum, non otio ſuo, quid egit aliud, niſi ut pene corpore ſuo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos, an legiones ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video eſſe facturos. Vos ſaga parate. Eſt enim ita decretum, ut, ſi ille auctoritati ſenatus non paruiſſet, ad ſaga iretur. Ibitur: non parebit: nos amiſſos tot dies rei gerendæ queremur.

IV. Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, me hoc in ſenatu & in concione confirmaſſe, nunquam illum futurum in ſenatus poteſtate, refellendi mei cauſa, ut ego nihil vidiſſe videar, vertat ſe, ſenatui pareat. Nunquam faciet: non invidebit huic meæ gloriæ: malet, me ſapientem a vobis, quam ſe modeſtum exiſtimari. Quid? ipſe ſi velit, num etiam L. fratrem paſſurum arbitramur? Nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri eſſe minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Aſiatico ſenatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim ſecerni a fratre poterit, tanta præſertim auctoritate. Nam hic inter illos Africanus eſt: pluris habetur, quam L. Trebellius [4],

3 *Horam eximere nullam in tali cive liberando ſine ſcelere non poſſumus*] Sic edidit Grævius: & Lambinus ante probaverat. Videri poteſt hic eſſe ſenſus: Ubi agitur de tali cive liberaudo, non poſſumus ſine ſcelere nullam eximere horam rebus aliis atque conſiliis, quam ad ejus incolumitatem conferamus. Veruntamen erat planum magis ac Latinum: *Horam eximere* ullam *in tali cive liberando ſine ſcelere non poſſumus*; vel, quemadmodum ed.d t P. Manutius, ac nuper M. Ant. Ferratius, *Horam eximere nullam in tali cive liberando ſine ſcelere poſſumus*, omiſſo *non*. Etenim *eximere tempus*, *diem*, *horam*, eſt perdere, ſeu in aliis rebus, quam quæ agendæ erant, conſumere. Hoc vult Cicero: Omni celeritate ſuccurrendum eſt D. Bruto; huc omnia convertenda ſunt conſilia; ſcelus fuerit, ſi pars ulla temporis eximatur, tollatur, ſubducatur deliberationi tam neceſſariæ, atque aliis rebus tranſmittatur. *Olivetus*.

lius [4], pluris quam T. Plancus [5], adoleſcens nobilis. Plancum, qui omnibus ſententiis maximo veſtro plauſu condemnatus, neſcio quomodo ſe conjecit in turbam, atque ita mœſtus rediit, ut retractus, non reverſus videretur, ſic contemnit, tanquam ſi illi aqua & igni interdictum ſit. Aliquando negat ei locum eſſe oportere in curia, qui incenderit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cum ille tabulis novis adverſabatur: jam fert in oculis, poſtquam ipſum Trebellium vidit ſine tabulis novis ſalvum eſſe non poſſe. Audiſſe enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuiſtis, quotidie ſponſores & creditores L. Trebellii convenire. O fides [6] (hoc enim puto Trebellium ſumpſiſſe cognomen) quæ poteſt eſſe major fides, quam fraudare creditores? domo profugere? propter æs alienum ire ad arma? Ubi plauſus [7] ille in triumpho eſt? ſæpe ludis [8]? ubi ædilitas, delata ſummo ſtudio bonorum? Quis eſt, qui hunc non caſu exiſtimet recte feciſſe? nequitia eſt, ſcelere [9] * * *

V. Sed redeo ad amores, deliciaſque noſtras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem ſuam recepit. Negatis? num quiſpiam eſt veſtrum, qui tribum non habeat? certe nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rurſus reclamatis? Adſpicite a ſiniſtra illam equeſtrem ſtatuam inauratam, in qua quid inſcriptum eſt? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO. Populi Romani igitur eſt patronus L. Antonius? malam quidem illi peſtem! Clamori enim veſtro aſſentior. Non modo hic latro; quem clientem habere nemo velit:

4 *L. Trebellius*] Qui tribunus pl. ferenti legem de tabulis novis Tribuno pl. Dolabellæ adverſatus erat. Plutarchus in Antonio. *Manut.*

5 *T. Plancus*] Burſa, frater L. Planci conſulis deſignati. Eum de vi, ob incenſam in funere P. Clodii curiam, lega Pompeja damnatum Cæſar dictator reſtituerat. *Idem.*

6 *O fides*] An fidem Trebellius ſervat, cum tamen a fide cognomen deduxerit? Fidei patronus, & creditorum fuerat Trebellius, cum adverſaretur Dolabellæ, de tabulis novis legem ferenti. Phil. XIII. *Fidei patronus, fraudator creditorum Trebellius.* Cognomen hoc nuſquam nominatur. *Idem.*

7 *Ubi plauſus?*] Trebellio Cæſaris triumphum proſequenti, & ſæpe deinde in Theatro plauſus dati fuerant, quod tabulis novis reſtitiſſet. *Ferrat.*

8 *Sæpe ludis*] Ingredientes in theatrum bonos cives plauſu, improbos excipere ſibilo ſolitus eſt populus. *Manut.*

9 *Nequitia eſt, ſcelere*] Alii pro *ſcelere*; ſcripſerant *ſcelus eſt*: ut huic vulneri quaſi cicatricem obducerent. Mihi ſemper religio fuit talia audere. In veteri libro poſt vocem *ſcelere*, parva quædam lacuna eſt. *Muretus.*

Digitized by Google

velit: ſed quis unquam tantis opibus, tantis rebus geſtis fuit, qui ſe populi Romani victoris, dominique omnium gentium patronum dicere auderet?

In foro L. Antonii ſtatuam videmus: ſicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Caſtoris. O impudentiam incredibilem! tantumne ſibi ſumpſit, quia Mylaſis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem ſuum? quonam modo iſtum ferre poſſemus, ſi in hoc foro, ſpectantibus vobis, depugnaſſet? Sed hæc una ſtatua. Altera ab equitibus Romanis, equo publico [10]: qui item adſcribunt, PATRONO. Quem unquam iſte ordo patronum adoptavit? ſi quemquam, debuit me. Sed me omitto. Quem cenſorem? quem imperatorem? Agrum iis diviſit. O ſordidos, qui acceperunt! improbum, qui dederit!

Statuerunt [11] etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæſaris duobus fuerunt. Quis eſt iſte ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos: iis quoque diviſit Semurium [12]. Campus Martius reſtabat, niſi prius cum fratre fugiſſet. Sed hæc agrorum aſſignatio paulo ante, Quirites, L. Cæſaris, clariſſimi viri, & præſtantiſſimi ſenatoris, ſententia diſſoluta eſt. Huic enim aſſenſi, ſeptemvirum acta ſuſtulimus [13]. Jacent beneficia Nuculæ [14]: friget patronus Antonius. Nam poſſeſſores animo æquiore diſcedent: nullam impenſam fecerant, nondum inſtruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant [15]. Sed illa ſtatua palmaris, de qua, ſi meliora tempora eſſent, non poſſem ſine riſu dicere: L. ANTONIO, JANI MEDII PATRONO [16]. Itane? Janus medius in L. Antonii clientela

10 *Equo publico*] Equeſtris ordo conſtabat ex iis, qui equo publico, id eſt, publice dato, mererent. Dabat autem cenſor, ut ex Livio lib. xxxix. perſpicuum fit. Hi equites Romani ſoli vocabantur. Et his cenſus præfinitus erat cccc millia: quæ niſi poſſiderent, ordinem & ornamenta æquitum Romanorum propria amittebant. Qui vero mererent equo ſuo, non publico, ii non erant equeſtris ordinis, nec in centuriis equitum ad comitia centuriata coibant, nec equites Romani, ſed equites tantum dicebantur. *Manutius*.

11 *Statuerunt*] Statuam poſuerunt: de qua Phil. VII. *Idem*.

12 *Semurium*] Ager erat, de quo Macrobius, Saturnal. I. 10.

13 *Suſtulimus*] Legem illam Antonii de diviſiona agrorum per vim latam judicantes. *Idem*.

14 *Jacent beneficia Nuculæ*] Irrita ſunt diviſoris agrorum Nuculæ beneficia. Philipp. II. *Duos collegas Antoniorum, & Dolabellæ, Nuculam, & Lentonem*, Italiæ diviſores lege ea, quam ſenatus per vim latam judicavit. *Idem*.

15 *Non habebant*] Hoc indicat, egenis & perditis diviſos fuiſſe agros. *Ferrat.*

16 *Jani medii patrono*] Videtur hæc ſtatua a fœneratoribus poſita. Ad medium enim Janum conſidebant. *Offic.* II. 25. *Manut.*

tela ſit? quis unquam in illo Jano inventus eſt, qui L. Antonio mille nummum ferret expenſum?

VI. Sed nimis multa de nugis: ad cauſam, bellumque redeamus: quanquam non alienum fuit perſonas quaſdam a vobis recognoſci: ut, quibuſcum bellum gereretur, poſſitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam ſi melius aliud fuit, tamen legatorum reditum expectetis animo æquo. Celeritas detracta de cauſa eſt: boni tamen aliquid acceſſit ad cauſam. Cum enim legati renuntiarint, quod certe renuntiabunt, non in veſtra poteſtate, non in ſenatus eſſe Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim ſunt pauci illi quidem, ſed tamen plures, quam republica dignum eſt, qui ita loquantur: Ne legatos quidem expectabimus? Iſtam certe vocem, ſimulationemque clementiæ extorquebit iis res ipſa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendi, minus laboravi, ut mihi ſenatus aſſentiens tumultum decerneret, ſaga ſumi juberet. Malui viginti diebus poſt ſententiam meam laudari ab omnibus, quam a paucis hodie vituperari.

Quapropter, Quirites, expectate legatorum reditum, & paucorum dierum moleſtiam devorate. Qui cum redierint, ſi pacem afferent, cupidum me; ſi bellum, providum judicatote. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctesque de veſtra libertate, de reipublicæ ſalute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a ſe ortum, hominibus nobiliſſimis, omnibus honoribus prætuliſtis? An ingratus ſum? quis minus? qui, partis honoribus, eoſdem geſſi in foro labores, quos in petendis. Rudis in republica? quis exercitatior, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus?

VII. Quamobrem, Quirites, conſilio, quantum potero, labore plus pene quam potero, excubabo, vigilaboque pro vobis. Etenim quis eſt civis, præſertim hoc gradu, quo me vos eſſe voluiſtis, tam oblitus beneficii veſtri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis ſuæ, quem non excitet, non inflammet tantus veſter iſte conſenſus? Multas, magnaſque habui

bui conſul conciones, multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc veſtra eſt. Unum ſentitis omnes, unum ſtudetis, M. Antonii conatum avertere a republica, furorem extinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines; eodem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque ſenatum, ſua ſponte bene firmum, firmiorem veſtra auctoritate feciſtis.

Venit tempus, Quirites, ſerius omnino, quam dignum populo Romano fuit: ſed tamen ita maturum, ut differri jam hora non poſſit. Fuit aliquis fatalis caſus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit: nunc, ſi quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum ſervire fas non eſt: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum eſt adducta diſcrimen. De libertate decernitur. Aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto & pietate veſtra, & tanta concordia conſequemini; aut quidvis potius, quam ſerviatis. Aliæ nationes ſervitutem pati poſſunt, populi Romani eſt propria libertas.

IN

Digitized by Google

IN M. ANTONIUM. PHILIPPICA VII.

ARGUMENTUM.

Amicos Antonii, pacem bello in ſermonibus anteponentes, eo conſilio, ut in reditu legatorum Antonii reſponſa mitius acciperentur, & ſenatorum animi ſententia Ciceronis irritati ad clementiam ac manſuetudinem traducerentur, accuſat, ut Antonii amantiores, quam reip. De pace autem non eſſe cogitandum cenſet, vel quia turpis, vel quia cum periculo, vel quia liberis civibus cum hoſte libertatis Antonio nulla prorſus eſſe poſſit. Senatum extremo loco Panſamque conſulem hortatur, ut ad ſtudium tuendæ reip. nihil ab Antonio ſincerum expectantes, quemadmodum cœperint, incumbant. Manutius.

I. PARVIS de rebus, ſed fortaſſe neceſſariis, conſulimur, Patres conſcripti. De Appia via [1], & de moneta [2] conſul: de Lupercis tribunus plebis refert. Quarum rerum etſi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat a ſententia, ſuſpenſus curis majoribus. Adducta eſt enim, Patres conſcripti, res in maximum periculum, & in extremum pene diſcrimen. Non ſine cauſa legatorum iſtam miſſionem ſemper timui, nunquam probavi: quorum reditus quid ſit allaturus, ignoro: expectatio quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt? Non enim ſe tenent ii, qui ſenatum dolent ad auctoritatis priſtinæ ſpem reviviſcere, conjunctum huic ordini populum Romanum, conſpirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.

Jam

1 *De Appia via*] Inſtauranda. *Manut.*

2 *De Moneta*] Vel de templo Junonis Monetæ reficiendo, vel etiam de puriore cudenda moneta, ejuſque pretio conſtituendo. *Idem.*

Jam nunc fingunt reſponſa Antonii, eademque defendunt. Alii, poſtulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum miſimus, non ut pareret, & dicto audiens eſſet huic ordini, ſed ut conditiones ferret, leges imponeret, referare nos exteris gentibus Italiam juberet: ſe præſertim incolumi, a quo majus periculum, quam ab ullis nationibus extimeſcendum eſt. Alii remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam poſtulare. Præclare: ex qua non legiones ſolum, ſed etiam nationes ad urbem conetur adducere. Alii, nihil eum jam niſi modeſte poſtulare. Macedoniam ſuam vocat omnino: quoniam Cajus frater eſt inde revocatus. Sed quæ provincia eſt, ex qua illa fax excitare non poſſit incendium? Itaque iidem, quaſi providi cives & ſenatores [3] diligentes, bellicum me ceciniſſe dicunt; ſuſcipiunt pacis patrocinium. Nonne ſic diſputant? Irritari Antonium non oportuit: nequam eſt homo ille, atque confidens: multi præterea improbi, quos quidem a ſe primum numerare poſſunt, qui hæc loquuntur: eos cavendos eſſe denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciſcendis, cum poſſis, an pertimeſcendis, diligentior cautio eſt?

II. Atque hæc illi loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi poteſt, animo illos abhorruiſſe ſemper ab optimo civitatis ſtatu, non voluntate fuiſſe populares. Qui enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maxime populari, quod eadem ſalutaris populo Romano ſit, improbos ſe, quam populares, eſſe malint? Me quidem ſemper (ut ſcitis) adverſatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclariſſima cauſa popularem.

Et quidem dicuntur, vel potius ſe ipſi dicunt conſulares: quo nomine nemo dignus eſt, niſi qui tanti honoris nomen poteſt ſuſtinere. Faveas tu hoſti? ille literas ad te mittat de ſua ſpe rerum ſecundarum? eas tu lætus proferas? recites? deſcribendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum ſpem, virtutemque debilites? & te conſularem, aut

3 *Senatores*] Grævio ea vox non probatur: legit *fœneratores*.

Digitized by Google

ſenatorem, aut denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Panſa, fortiſſimus conſul, atque optimus. Etenim dicam animo amiciſſimo: hunc ipſum, mihi hominem familiariſſimum, niſi talis conſul eſſet, ut omnes vigilias, curas, cogitationes in reipublicæ ſalute configeret, conſulem non putarem.

Quanquam nos ab ineunte illius ætate uſus, conſuetudo, ſtudiorum etiam honeſtiſſimorum ſocietas, ſimilitudoque devinxit: ejuſdemque cura incredibilis in aſperrimis belli civilis periculis perſpecta, docuit, non modo ſalutis, ſed etiam dignitatis meæ ſuiſſe fautorem: tamen eundem, ut dixi, niſi talis conſul eſſet, negare eſſe conſulem auderem. Idem non modo conſulem eſſe dico, ſed etiam memoria mea præſtantiſſimum atque optimum conſulem, non quin pari virtute & voluntate alii fuerint: ſed tantam cauſam non habuerunt, in qua & virtutem, & voluntatem ſuam declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, ſapientiæ, tempeſtas eſt oblata formidoloſiſſimi temporis. Tum autem illuſtratur conſulatus, cum gubernat rempublicam, ſi non optabili, at neceſſario tempore. Magis autem neceſſarium, P. C. nullum tempus unquam fuit.

III. Itaque ego ille, qui ſemper pacis auctor fui, cuique pax, præſertim civilis, quanquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis: omne enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis, elaboratum eſt: hinc honores ampliſſimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, ſi quam habemus, conſecuti ſumus. Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuſcunque ſum (nihil enim mihi arrogo) ſine pace civili certe non fuiſſem: periculoſe dico: quemadmodum accepturi, Patres conſcripti, ſitis, horreo: ſed pro mea perpetua cupiditate veſtræ dignitatis retinendæ & augendæ quæſo, oroque vos, Patres conſcripti, ut primo etſi erit vel acerbum auditu, vel incredibile a M. Cicerone eſſe dictum, accipiatis ſine offenſione, quod dixero: neve id prius, quam, quale ſit, explicavero, repudietis. Ego ille (dicam ſæpius) pacis ſemper laudator, ſemper auctor, pacem cum M. Antonio eſſe nolo.

Ma-

Magna ſpe ingredior in reliquam orationem, Patres conſcripti, quoniam periculoſiſſimum locum ſilentio ſum prætervectus. Cur igitur pacem nolo? quia turpis eſt, quia periculoſa, quia eſſe non poteſt. Quæ tria dum explico, peto a vobis, Patres conſcripti, ut eadem benignitate, qua ſoletis, verba mea audiatis.

Quid eſt inconſtantia, mobilitate, levitate, cum ſingulis hominibus, tum vero univerſo ſenatui, turpius? quid porro inconſtantius, quam, quem modo hoſtem non verbo, ſed re, multis decretis, judicaveritis, cum hoc ſubito pace velle conjungi? [a] Niſi vero, cum C. Cæſari meritos [b] illi quidem honores & debitos, ſed tamen ſingulares & immortales, decreviſtis, unam ob cauſam, quod contra M. Antonium exercitum comparaviſſet, non hoſtem Antonium [c] judicaviſtis: nec tum hoſtis eſt a vobis judicatus Antonius, cum laudati auctoritate veſtra veterani milites, qui Cæſarem ſecuti eſſent: nec tum hoſtem Antonium judicaviſtis, cum fortiſſimis legionibus, quod illum, qui conſul appellabatur, cum eſſet hoſtis, reliquiſſent, vacationes, pecunias, agros ſpopondiſtis.

IV. Quid? cum Brutum, omine quodam illius generis & nominis natum ad rempublicam liberandam, exercitumque ejus pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fideliſſimam, atque optimam, Galliam, laudibus ampliſſimis affeciſtis; tum non hoſtem judicaſtis Antonium? Quid? cum decreviſtis, ut conſules alter ambove ad bellum proficiſcerentur: quod erat bellum, ſi hoſtis Antonius non erat? Quid igitur profectus eſt vir fortiſſimus, meus collega [4] & familiaris, A. Hirtius conſul? at qua imbecillitate? qua macie? ſed animi vires corporis infirmitas non retardavit. Æquum credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis retinuiſſet, pro libertate populi Romani in diſcrimen adducere.

Quid? cum delectus haberi tota Italia juſſiſtis, cum vacationes omnes ſuſtuliſtis, tum ille hoſtis non eſt judicatus? Armo-

a Vict. Man. Grut. *Quaſi vero*
b Man. *illos quidem*
c Vict. Man. Grut. *judicaveritis*
4 *Collega*] In Auguratu. *Ferrat.*

morum officinas in urbe videtis : milites cum gladiis ſequuntur conſulem : præſidio ſunt, ſpecie, conſuli; re & veritate, nobis : omnes ſine ulla recuſatione, ſummo etiam cum ſtudio, nomina dant : parent auctoritati veſtræ. Non eſt judicatus hoſtis Antonius ?

At legatos miſimus. Heu, me miſerum! cur ſenatum cogor, quem laudavi ſemper, reprehendere? Quid? vos cenſetis, Patres conſcripti, legatorum miſſionem populo Romano vos probaviſſe? non intelligitis, non auditis meam ſententiam [5] flagitari? cui cum pridie frequentes eſſetis aſſenſi, poſtridie ad ſpem eſtis inanem pacis devoluti. Quam turpe porro eſt, legiones ad ſenatum legatos mittere, ſenatum ad Antonium? Quanquam illa legatio non eſt: denuntiatio eſt, paratum illi exitium, niſi paruerit huic ordini. Quid refert [6]? tamen opinio eſt gravior: miſſos enim legatos omnes vident: decreti veſtri non omnes verba noverunt.

V. Retinenda eſt igitur vobis conſtantia, gravitas, perſeverantia. Repetenda eſt vetus illa ſeveritas: ſiquidem auctoritas ſenatus decus, honeſtatem, laudem, dignitatemque deſiderat: quibus rebus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excuſatio oppreſſis, miſera illa quidem, ſed tamen juſta. Nunc nulla eſt. Liberati tum regio dominatu videbamur: multo poſtea gravius urgebamur armis domeſticis. Ea ipſa depulimus nos quidem, ſed extorquenda ſunt. Quod ſi non poſſumus facere, (dicam, quod dignum eſt & ſenatore, & Romano homine) moriamur.

Quanta enim erit illa reipublicæ turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine ſententiam M. Antonium conſulari loco? cujus ut omittam innumerabilia ſcelera urbani conſulatus, in quo pecuniam publicam maximam diſſipavit, exules ſine lege reſtituit, vectigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio ſuſtulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim impoſuit, armis aut obſedit, aut excluſit ſenatum : ut hæc, inquam, omittam : ne hoc quidem cogi-

5 *Meam ſententiam*] Qua ſuadebam ut hoſtis judicaretur Antonius. *Manut.*

6 *Quid refert?*] Nihil refert denuntiationem eſſe, non legationem, cum homines contrarium opinentur. *Ferrat.*

cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmiſſimam, oppugnarit, imperatorem populi Romani, conſulem deſignatum, obſederit, depopulatus agros ſit, hunc in eum ordinem recipi, a quo toties ob has ipſas cauſas hoſtis judicatus ſit, quam fœdum, flagitioſumque ſit?

Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut propoſui, de periculo: quod etſi minus eſt fugiendum, quam turpitudo; tamen offendit animos majoris partis hominum magis.

VI. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis, vel potius Antonios? niſi forte contemnitis Lucium. Ego ne Cajum quidem. Sed, ut video, dominabitur Lucius. Eſt enim patronus xxxv. tribuum, quarum ſua lege [7], qua cum C. Cæſare magiſtratus partitus eſt [8], ſuffragium ſuſtulit: patronus centuriarum equitum Romanorum, quas item ſine ſuffragio eſſe voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Jani medii. O dii! quis hujus potentiam poterit ſuſtinere? præſertim cum eoſdem in agros etiam deduxerit. Quis unquam omnes tribus [9]? Quis equites Romanos? Quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuiſſe arbitramini, quam hujus gladiatoris futura ſit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari ſolet, ſed ut appellant ii, qui plane & Latine loquuntur. Mirmillo in Aſia depugnavit. Cum ornaſſet Threcidicis [10] comitem & familiarem ſuum, illum miſerum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipſe plagam accepit, ut declarat cicatrix.

Qui familiarem jugularit, quid hic, occaſione data, faciet inimico? & qui illud animi cauſa fecerit, hunc prædæ cauſa quid facturum putatis? non rurſus improbos decuriabit? non ſollicitabit rurſus agrarios? non quæret urbe expulſos? M. vero

ro

7 *Sua lege*] Ex hoc loco colligitur, Lucium Antonium in Tribunatu legem tuliſſe, ut liceret C. Cæſari profecturo ad bellum Parthicum in biennium creare omnes magiſtratus: qua re ſuffragium populo ademerat per illud biennium. *Ferrat.*

8 *Partitus eſt*] Videtur proinde a Cæſare obtinuiſſe, ut quidam crearentur ex ſuis amicis. *Idem.*

9 *Quis unquam omnes tribus?*] Æque habuit in ſua poteſtate? Hoc enim ſubaudiri neceſſe eſt. Ne fratres quidem Gracchi habuerunt. *Manut.*

10 *Threcidicis*] Threcidica erant arma gladiatoria, quibus Thrax pugnabat cum Myrmillone. *Ferratius.*

Digitized by Google

ro Antonius non is erit, ad quem omni motu concurſus fiat civium perditorum? Ut nemo ſit alius, niſi ii, qui una ſunt, & ii, qui hic ei nunc aperte favent, parumne erunt multi? præſertim * cum bonorum præſidia ceſſerint, illi parati ſint ad nutum futuri? Ego vero metuo, ſi hoc tempore conſilio lapſi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis eſſe videantur. Nec ego pacem nolo: ſed pacis nomine bellum involutum reformido. Quare ſi pace frui volumus: bellum gerendum eſt. Si bellum omittemus: pace nunquam fruemur.

VII. Eſt autem veſtri conſilii, Patres conſcripti, in poſterum, quam longiſſime providere. Idcirco in hac cuſtodia, & tanquam in ſpecula, collocati ſumus, ut vacuum omni metu populum Romanum noſtra vigilia, & proſpicientia redderemus. Turpe eſt ſummo conſilio orbis terræ, præſertim in re tam perſpicua, conſilium intelligi defuiſſe. Eos conſules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum conſenſum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem reſpublica accipere poſſit ſine culpa ſenatus. Equidem non deero, monebo, prædicam, denuntiabo, & teſtabor ſemper deos, homineſque, quid ſentiam: nec ſolum fidem meam, quod fortaſſe videatur ſatis eſſe, ſed in principe civi non eſt ſatis, curam, conſilium, vigilantiamque præſtabo.

Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem poſſe pacem. De tribus enim, quæ propoſui, hoc extremum eſt.

VIII. Quæ poteſt eſſe pax M. Antonio primum cum ſenatu? quo ore ille vos poterit, quibus viciſſim vos illum oculis intueri? quis veſtrum illum, quem ille veſtrum non oderit? Age, vos ille ſolum, & vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumſedent, qui in Gallia delectus habent, qui in noſtras fortunas imminent, amici unquam nobis erunt, aut nos illis? An equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas, judiciumque de M. Antonio: qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, ſaga, bellum flagitaverunt: me una cum populo Romano in concionem vocaverunt. Hi Antonium

* Man. *cum boni jam præſidiis ceſſerint*, Lamb. *diſceſſerint*

tonium diligent? cum his pacem ſervabit Antonius? Nam quid ego de univerſo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro bis me una mente atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem. Ita quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quæ eſt igitur ſpes, qui Mutinam circumſedent, imperatorem populi Romani, exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Romano eſſe poſſe? An cum municipiis pax erit, quorum tanta ſtudia cognoſcuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in ſingulis oppidis curiam populi Romani non deſideretis?

IX. Laudandi ſunt ex hujus ordinis ſententia Firmani [11], qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt. Reſpondendum honorifice eſt Marrucinis [12], qui ignominia notandos cenſuerunt eos, ſi qui militiam ſubterfugiſſent. Hæc jam tota Italia fiunt. Magna pax Antonio cum his, his item cum illo. Quæ poteſt major eſſe diſcordia? in diſcordia autem pax civilis nullo pacto eſſe poteſt. Ut omittam multitudinem: L. Viſidio, equiti Romano, homini in primis ornato atque honeſto, civique ſemper egregio, cujus ego excubias & cuſtodias mei capitis cognovi in conſulatu meo: qui vicinos ſuos non cohortatus eſt ſolum, ut milites fierent, ſed etiam facultatibus ſuis ſublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos ſenatus-conſulto collaudare debemus, poteritne eſſe pacatus Antonius? quid? C. Cæſari, qui illum urbe; quid D. Bruto, qui Gallia prohibuit?

Jam vero ipſe ſe placabit, & leniet provinciæ Galliæ, a qua excluſus & repudiatus eſt? Omnia videbitis, Patres conſcripti, niſi proſpicitis, plena odiorum, plena diſcordiarum: ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non poteſt, & cavete, per deos immortales! Patres conſcripti, ne ſpe præſentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quorſum hæc omnis ſpectat oratio? quid enim legati egerint,

11 *Firmani*] In Piceno. Quibuſdam, *Formiani*. Male.

12 *Marrucinis*] Qui ſunt ad oram maris ſuperi. *Grævius*.

rint, nondum ſcimus. At vero excitati, erecti, parati, armati animis tamen eſſe debemus, ne blanda aut ſupplici oratione, aut æquitatis ſimulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quæ interdicta & denuntiata ſunt, prius quam aliquid poſtulet: Brutum, exercitumque ejus oppugnare; urbes & agros provinciæ Galliæ populari deſtiterit: ad Brutum adeundi legatis poteſtatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia paſſuum ducenta admoverit: fuerit & in ſenatus, & in populi Romani poteſtate. Hæc ſi fecerit, erit integra poteſtas nobis deliberandi. Si ſenatui non paruerit, non illi ſenatus, ſed ille populo Romano bellum indixerit.

Sed vos moneo, Patres conſcripti, libertas agitur populi Romani, quæ eſt commendata vobis: vita & fortunæ optimi cujuſque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jampridem intendit Antonius: auctoritas veſtra, quam nullam habebitis, niſi nunc tenueritis. Tetram & peſtiferam belluam ne incluſam & conſtrictam dimittatis, cavete. Te ipſum, Panſa, moneo: quanquam non eges conſilio, quo vales plurimum; tamen etiam ſummi gubernatores in magnis tempeſtatibus a vectoribus admoneri ſolent: hunc tantum tuum apparatum, tamque præclarum ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit unquam. Hac gravitate ſenatus, hoc ſtudio equeſtris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu & periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio adſentior.

IN

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA VIII.
ARGUMENTUM.

MOrtuo in legatione Ser. Sulpicio , L. Piſo , & L. Philippus intolerabilia ab Antonio ad ſenatum poſtulata retulerunt . Tum ſenatus bellum indixit Antonio , ſed in S. C. nonnullorum ſuaſu tumultum appellare maluit , quam bellum . Id Cicero reprehendit , quaſi leniore ſenatu , quam in eum oporteret eſſe , qui ei non pareret , Mutinamque nihilo ſegnius poſt auditam legationem , quam antea , oppugnaret . Deinde cum Caleno , adhuc de pace agente , paciſque commoda commemorante , & Maſſilienſium commoda oppugnante , acerbe queritur : & ſimul eos accuſat , qui mittendos iterum ad Antonium legatos cenſuerant . Piſonem & Philippum increpat , qui mandata Antonii , tanquam ejus legati , non tanquam a ſenatu miſſi , retuliſſent . Reprehendit ſenatores Antonio faventes . Decernendum cenſet , ut iis , qui cum Antonio ſint , poteſtas detur ad ſanitatem redeundi ante idus Mart. primas : bene merentibus gratiæ referantur : proficiſcendi ad Antonium , excepto ejus legato Q. Vario Cotyla , nemini facultas concedatur . MANUTIUS .

I. CONFUSIUS [1] heſterno die eſt acta res , C. Panſa , quam poſtulabat inſtitutum conſulatus tui . Parum mihi viſus es eos , quibus cedere non ſoles , ſuſtinere. Nam cum ſenatus ea virtus fuiſſet , quæ ſolet : & cum re viderent omnes eſſe bellum , quidamque id verbum removendum arbitrarentur : tua voluntas in diſceſſione [2] fuit ad leni-

1 *Confuſius*] Minus conſiderate , quam decuit a conſule , præſertim eo , quem te ad eam diem præbueras. *Manutius* .

2 *In diſceſſione*] Diſceſſit in eam partem Panſa , cui tumultum potius , quam bellum , vocari placebat : eumque ſenatus pars major ſecuta eſt . *Idem* .

lenitatem propenſior. Victa eſt igitur propter verbi aſperitatem, te auctore, noſtra ſententia. Vicit L. Cæſaris, ampliſſimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit, quam ſententia lenior. Quanquam is quidem, antequam ſententiam diceret, propinquitatem [3] excuſavit. Idem fecerat, me conſule, in ſororis viro [4], quod hoc tempore, in ſororis filio fecit, ut & luctu ſororis moveretur, & ſaluti reipublicæ provideret.

Atque ipſe tamen Cæſar præcepit vobis quodammodo, Patres conſcripti, ne ſibi aſſentiremini, cum ita dixit, aliam ſententiam ſe dicturum fuiſſe, eamque ſe ac republica dignam, niſi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus: num etiam vos avunculi, qui illi eſtis aſſenſi? At in quo fuit controverſia? Belli nomen ponendum in ſententia quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modo rerum, ſed etiam verborum. Poteſt enim eſſe bellum ſine tumultu: tumultus eſſe ſine bello non poteſt.

Quid enim eſt aliud *tumultus*, niſi perturbatio tanta, ut major timor oriatur [5]? unde etiam nomen ductum eſt tumultus. Itaque majores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus; tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus; præterea nullum nominabant. Gravius autem tumultum eſſe, quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum ſine tumultu poſſit, tumultus ſine bello eſſe non poſſit. Etenim cum inter bellum & pacem medium nihil ſit: neceſſe eſt, tumultum, ſi belli non ſit, pacis eſſe. Quo quid abſurdius dici, aut exiſtimari poteſt? Sed nimis multa de verbo:

3 *Propinquitatem*] Nam Antonii mater ei ſoror erat. *Idem*.

4 *In ſororis viro*] Lentulo, qui, Cicerone conſule, cum aliis conjuratis in carcere, ſenatus juſſu, ſtrangulatus eſt. *Idem*. Philipp. II. 6.

5 *Ut major timor oriatur*] Janus noſter Douſa pater in Plautinis, reponendum putabat *tumor*. Grut. Omnino *ultus* in *tumultus* vocis ſolum productio eſt. Deinde ſcripſit Cicero *tumor*, non *timor*, planeque dictus *tumultus*, quia *res tumeant*, hoc eſt, *malum aliquod parturire* videantur. Ita *tumendi* voce utitur Cicero epiſt. IV. lib. XIV. ad Attic. *tumentia negotia*. Et ep. proxima: *ne deſerere viderer hunc rerum tumorem*. Facit pro hac etymologia locus Maronis I. Georg. (verſ. 465.)

Ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemque & operta tumeſcere bella. J. G. Voſſius.

bo : rem potius videamus , Patres conſcripti , quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem ſolere .

II. Nolumus hoc bellum videri . Quam igitur municipiis & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus ? quam , ut milites fiant ſine vi , ſine mulcta , ſtudio & voluntate ? quam , ut pecunias in rempublicam polliceantur ? Si enim belli nomen tolletur, municipiorum ſtudia tollentur : conſenſus populi Romani , qui jam deſcendit in cauſam , ſi nos langueſcimus , debilitetur neceſſe eſt . Sed quid plura ? D. Brutus oppugnatur : non eſt bellum ? Mutina obſidetur : ne hoc quidem bellum eſt ? Gallia vaſtatur : quæ poteſt pax eſſe certior ? Illud vero quis poteſt bellum eſſe dicere ? Conſulem fortiſſimum virum cum exercitu miſimus : qui cum eſſet infirmus ex gravi , diuturnoque morbo , nullam ſibi putavit excuſationem eſſe oportere , cum ad reipublicæ præſidium vocaretur . C. quidem Cæſar non expectavit noſtra decreta , præſertim cum illud eſſet ætatis : bellum contra Antonium ſua ſponte ſuſcepit . Decernendi enim tempus nondum erat : belli autem gerendi tempus ſi prætermiſiſſet ; videbat , republica oppreſſa , nihil poſſe decerni . Ergo illi nunc , & eorum exercitus in pace verſantur . Non eſt hoſtis is , cujus præſidium Claterna dejecit Hirtius : non eſt hoſtis , qui conſuli armatus obſiſtit , qui deſignatum conſulem oppugnat : nec illa hoſtilia verba , nec bellica , quæ paulo ante ex collegæ literis Panſa recitavit : *Dejeci præſidium : Claterna potitus ſum : fugati equites : prælium commiſſum : occiſi aliquot .* Quæ pax poteſt eſſe major ? Delectus tota Italia decreti , ſublatis vacationibus : ſaga cras ſumentur : conſul ſe cum præſidio deſcenſurum eſſe dixit .

Utrum hoc bellum non eſt ? Etiam tantum bellum , quantum nunquam fuit . Cæteris enim bellis , maximeque civilibus , contentionem reipublicæ cauſa faciebat . Sylla cum Sulpicio de jure legum , quas per vim latas Sylla dicebat : Cinna cum Octavio de novorum civium ſuffragiis : rurſus cum Mario & Carbone Sylla , ne dominarentur indigni , & ut clariſſimorum hominum crudeliſſimam [a] puniretur necem . Horum

a Vict. *ulciſceretur*

omnium bellorum cauſæ ex reipublicæ contentione natæ ſunt. De proximo bello civili non libet dicere: ignoro cauſam: deteſtor exitum.

III. Hoc bellum quintum civile geritur: atque omnia in noſtram ætatem inciderunt. Primum non modo [b] non in diſſenſione & diſcordia civium, ſed in maxima conſenſione, incredibilique concordia: omnes idem volunt, idem defendunt, idem ſentiunt. Cum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quæ eſt igitur in medio belli cauſa poſita? nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, ſedeſque populi Romani, penates, aras, focos, ſepulcra majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipublicæ cauſam belli putet, fortunas noſtras partim diſſipet, partim diſpertiat parricidis.

In hac tam diſpari ratione belli miſerrimum illud eſt, quod ille latronibus ſuis pollicetur primum domos: urbem enim ſe diviſurum confirmat: deinde omnibus portis, quo velint, deducturum. Omnes Caphones, omnes Saxæ, cæteræque peſtes, quæ ſequuntur Antonium, ædes ſibi optimas, hortos, Tuſculana, Albana definiunt. Atque etiam homines agreſtes, ſi homines illi, ac non pecudes potius, inani ſpe ad aquas [6] uſque & Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod ſuis polliceatur. Quid nos? num quid tale habemus? Dii meliora. Id enim ipſum agimus, ne quis poſthac ejuſmodi quidquam poſſit polliceri. Invitus dico, ſed dicendum eſt. Haſta Cæſaris, Patres conſcripti, multis improbis & ſpem affert, & audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repente divites. Itaque haſtam ſemper videre cupiunt [7] ii, qui noſtris bonis imminent: quibus omnia pollicetur Antonius.

Quid nos? noſtris exercitibus quid pollicemur? multo meliora, atque majora. Scelerum enim promiſſio & iis, qui expe-

b Vict. Man. Grut. omittunt *non*

6 *Aquas*] Baianas.

7 *Haſtam ſemper videre cupiunt*] Eadem ſententia lib. de Offic. *Nec vero unquam bellorum civilium ſemen, & cauſa deerit, dum homines perditi haſtam illam cruentam & meminerint, & ſperabunt*. Lib. II. cap. 8. *Manutius*.

expectant, perniciosa eſt; & iis, qui promittunt. Nos noſtris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonii igitur promiſſa, cruenta, tetra, ſcelerata, diis, hominibuſque inviſa, nec diuturna, nec ſalutaria: noſtra contra honeſta, integra, glorioſa, plena lætitiæ, plena pietatis.

IV. Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac ſtrenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quaſi vero, ſi laudanda pax eſſet, ego id æque commode facere non poſſem. Semel enim pacem defendi: non ſemper otio ſtudui: quod cum omnibus bonis utile eſt, tum præcipue mihi. Quem enim curſum induſtria mea tenere potuiſſet, ſine forenſibus cauſis, ſine legibus, ſine judiciis? quæ eſſe non poſſunt, civili pace ſublata. Sed quæſo, Calene, quid? tu ſervitutem, pacem vocas? Majores quidem noſtri non modo, ut liberi eſſent, ſed etiam, ut imperarent, arma capiebant: at tu arma abjicienda cenſes, ut ſerviamus. Quæ cauſa juſtior eſt belli gerendi, quam ſervitutis depulſio? in qua etiam ſi non ſit moleſtus dominus: tamen eſt miſerrimum, poſſe, ſi velit. Immo aliæ cauſæ juſtæ; hæc neceſſaria eſt. Niſi forte ad te hoc non putas pertinere, quod te ſocium fore ſperas dominationis Antonii. In quo bis laberis: primum, quod tuas rationes communibus anteponis: deinde, quod quidquam ſtabile in regno, aut jucundum putas. Non, ſi tibi antea profuit [8], ſemper proderit.

Quinetiam, memini, de illo [9] homine queri ſolebas: quid te facturum de bellua putas? Atqui ais eum te eſſe, qui ſemper pacem optaris, ſemper omnes cives ſalvos volueris. Honeſta oratio: ſed ita, ſi bonos & utiles reipublicæ cives: ſin eos, qui natura cives ſunt, voluntate hoſtes, ſalvos velis; quid tandem interſit inter te & illos? Pater quidem tuus, quo utebar ſene adoleſcens, homo ſeverus & prudens, primas omnium civium P. Naſicæ, qui Tib. Gracchum interfecit, dare ſolebat. Ejus enim virtute, conſilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur.

Quid?

8 *Antea profuit*] Factus fuerat Conſul ſub Cæſare Calenus cum P. Vatinio. *Ferr.*
9 *De illo*] De Cæſare. *Manut.*

Digitized by Google

Quid ? nos a patribus num aliter accepimus ? Ergo is tibi civis , ſi temporibus illis fuiſſes , non probaretur , quia non omnes ſalvos eſſe voluiſſet . *Quod L. Opimius conſul verba fecit de republica , de ea re ita cenſuerunt* , UTI OPIMIUS CONSUL REMPUBLICAM DEFENDERET . Senatus hæc verbis , Opimius armis . Num igitur eum , ſi tum eſſes , temerarium civem , aut crudelem putares ? aut Q. Metellum , cujus quatuor filii conſulares ? P. Lentulum , principem ſenatus ? complures alios ſummos viros , qui cum L. Opimio conſule armati Gracchum in Aventinum perſecuti ſunt ? quo in prœlio Lentulus grave vulnus accepit : interfectus eſt Gracchus , & M. Fulvius conſularis , ejuſque duo adoleſcentuli filii .

V. Illi igitur viri vituperandi . Non enim cives omnes ſalvos eſſe voluerunt . Ad propiora veniamus . C. Mario , L. Valerio conſulibus , ſenatus rempublicam defendendam dedit : L. Saturninus , tribunus plebis , Glaucia prætor eſt interfectus . Omnes illo die Scauri , Metelli , Claudii , Catuli , Scævolæ , Craſſi arma ſumpſerunt . Num aut conſules illos , aut clariſſimos viros vituperandos putas ? Ego Catilinam perire volui . Num tu , qui omnes ſalvos vis , Catilinam ſalvum eſſe voluiſti ? Hoc intereſt , Calene , inter meam ſententiam & tuam : ego nolo quemquam civem committere , ut morte multandus ſit : tu , etiam ſi commiſerit , conſervandum putas . In corpore ſi quid ejuſmodi eſt , quod reliquo corpori noceat , uri , ſecarique patimur ; ut membrum aliquod potius , quam totum corpus intereat : ſic in reipublicæ corpore , ut totum ſalvum ſit , quidquid eſt peſtiferum amputetur .

Dura vox . Multo illa durior : Salvi ſint improbi , ſcelerati , impii : deleantur innocentes , honeſti , boni , tota reſpublica . Uno in homine , Q. Fufi , fateor te vidiſſe , plus quam me [10] . Ego P. Clodium arbitrabar pernicioſum civem , ſceleratum , libidinoſum , impium , audacem , facinoroſum : tu contra ſanctum , temperantem , innocentem , modeſtum , retinendum civem , & optandum . In hoc uno te plurimum vidiſſe , mul-

10 *Te vidiſſe plus , quam me*] Perſpicua de inceſtu accuſatus eſt , narrat Pedianus pro ironia . Defenſum a Caleno Clodium , cum Milone . *Manut.*

multum me erraſſe concedo. Nam, quod me tecum iracunde agere dixiſti ſolere, non eſt ita. Vehementer me agere fateor, iracunde nego. Omnino iraſci amicis non temere ſoleo, ne ſi merentur quidem. Itaque ſine verborum contumelia a te diſſentire poſſum, ſine animi ſummo dolore non poſſum. Parva eſt enim mihi tecum, aut parva de re diſſenſio? ego huic videlicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conſervari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari ſtudes.

VI. An hoc negare potes, qui omnes moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quouſque enim dices, pacem velle te? Res geritur: conductæ vineæ ſunt: pugnatur acerrime. Qui intercurrerent, miſimus tres [11] principes civitatis. Hos contempſit, rejecit, repudiavit Antonius. Tu tamen permanes conſtantiſſimus defenſor Antonii. Et quidem, quo melior ſenator videatur, negat ſe illi amicum eſſe debere: cum ſuo magno beneficio eſſet [12], veniſſe [13] eum contra ſe. Vide quanta caritas ſit patriæ: cum homini ſit iratus, tamen reipublicæ cauſa defendit Antonium. Ego te, cum in Maſſilienſes tam ſis acerbus, Q. Fufi, non animo æquo audio. Quouſque enim Maſſiliam oppugnabis [14]? ne triumphus quidem finem facit belli? per quem lata eſt urbs ea [15], ſine qua nunquam ex Tranſalpinis gentibus majores noſtri triumpharunt. Quo quidem tempore, populus Romanus ingemuit. Quanquam enim proprios dolores ſuarum rerum omnes habebant: tamen hujus civitatis fideliſſimæ miſerias, nemo erat civis, qui a ſe alienas arbitraretur. Cæſar ipſe, qui illis fuerat iratiſſimus, tamen propter ſingularem ejus civitatis gravitatem

11 *Tres*] Diximus legatos ad Antonium a ſenatu miſſos L. Piſonem, L. Philippum, Ser. Sulpicium. *Idem*.

12 *Cum ſuo magno beneficio eſſet*] Cum a ſe magnum Antonius beneficium accepiſſet. Notandum loquendi genus, quod perquam rarum eſt. Uſus eo Cicero eſt in ep. ad Curium, 30. lib. VII. *Fam.* alibi nuſquam, quod quidem obſervaverim. *Idem*.

13 *Veniſſe*] In judicium.

14 *Oppugnabis?*] Oppugnabat eorum commoda: nam in ſenatu actum eſſe ut iis redderentur adempta a Cæſare, facile eſt intelligere ex iis Antonii verbis, quæ recitantur Phil. XIII. 15. Maſſilienſes proficiſcenti in Hiſpanias Cæſari, civitatis ſuæ portas clauſerant. *Idem*.

15 *Per quem lata eſt urbs ea*] Captarum urbium ſimulacra in triumphi pompa ferebantur. Maſſiliæ caſum iiſdem deplorat verbis lib. II. Offic. *Idem*.

Digitized by Google

tatem & fidem quotidie aliquid iracundiæ remittebat : te nulla ſua calamitate civitas ſatiare tam fidelis poteſt? Rurſus me jam iraſci fortaſſe dices. Ego autem ſine iracundia dico, ut omnia, nec tamen ſine dolore: Neminem illi civitati inimicum eſſe arbitror, qui amicus ſit huic civitati. Excogitare, quæ tua ratio ſit, Calene, non poſſum. Antea deterrere te, ne popularis eſſes, non poteramus: exorare nunc, ut ſis popularis, non poſſumus.

Satis multa cum Fuſio, ac ſine odio omnia, nihil ſine dolore. Credo autem, qui generi [16] querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici.

VII. Venio ad reliquos conſulares, quorum eſt nemo, (jure meo hoc dico) quin mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam heſternus dies nobis, conſularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid, ſi ille faceret inducias? Ante conſulis oculoſque legatorum tormentis Mutinam verberavit: opus oſtendebat, munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cum legati adeſſent, oppugnatio reſpiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementius pertimeſcatis?

Equidem cum antea legatos decerni non cenſuiſſem: hoc me tamen conſolabar, quod cum illi ab Antonio contempti & rejecti revertiſſent, dixiſſentque ſenatui, non modo illum e Gallia non diſceſſiſſe, uti cenſuiſſemus, ſed ne a Mutina quidem receſſiſſe; poteſtatem ſibi D. Bruti conveniendi non fuiſſe: fore, ut omnes [17] inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto ſubveniremus. Nos etiam languidiores facti ſumus, poſtquam Antonii non ſolum audaciam & ſcelus, ſed etiam inſolentiam, ſuperbiamque perſpeximus.

Uti-

16 *Generi*] Panſæ Coſſ.

17 *Fore, ut omnes*] Ἀνακόλουθον. Quod alii ut fugerent, contra fidem veterum librorum addiderant verbum, *putabam*. Sed quæ ſtultitia eſt, ea emendare velle, quæ conſtat veteres illos, ornandæ orationis cauſa, interdum de induſtria conſectatos? *Muretus*. Hæc pendent ex verbo, *conſolabar*, quod eſt ſupra. Nam vox *putabam*, quæ eſt ante *fore*, in libris vulgatis, non reperitur in antiquo Vaticano, neque in Memmiano. Jam vero copulationem *quod*, poſt verbum *conſolabar* delevi, ut alienam & ſubditam. Quod autem Muretus exiſtimat eſſe ἀνακόλουθον, mihi non videtur. Eſt enim apta conſecutio, ſi propius ſpectes: & ita, ut indicavi, verba explices & conjungas. *Lamb.* Retinent tamen copulationem *quod* poſt *conſolabar*, cæteri omnes.

Digitized by Google

Utinam L. Cæſar valeret, Servius Sulpicius viveret! multo melius hæc cauſa ageretur a tribus, quam nunc agitur ab uno. Dolenter hoc dicam potius, quam contumelioſe. Deſerti, deſerti, inquam, ſumus, Patres conſcripti, a principibus. Sed, ut ſæpe jam dixi, omnes in tanto periculo, qui recte & fortiter ſentient, erunt conſulares. Animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quanquam mihi quidem nullum. Quamvis de illo, ad quem miſſi ſunt, bene exiſtiment: a quo etiam mandata acceperunt.

VIII. Pro dii immortales! ubi eſt ille mos, virtuſque majorum? C. Popillius [18] apud majores noſtros, cum ad Antiochum regem legatus miſſus eſſet, & verbis ſenatus denuntiaſſet, ut ab Alexandria diſcederet, quam obſidebat: cum tempus ille differret, virgula ſtantem circumſcripſit: dixitque ſe renuntiaturum ſenatui, niſi prius ſibi reſpondiſſet, quid facturus eſſet, quam ex illa circumſcriptione excederet. Præclare: ſenatus enim faciem ſecum attulerat, auctoritatem populi Romani, cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda ſunt [19], ſed ipſe eſt totus repudiandus.

An ego ab eo mandata acciperem, qui ſenatus mandata contemneret? aut ei cum ſenatu quidquam commune judicarem, qui imperatorem populi Romani ſenatu prohibente obſideret? At quæ mandata? qua arrogantia? quo ſtupore? quo ſpiritu? Cur autem ea legatis noſtris dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum ſuorum, hominem ædilitium? ſi vero tum fuit ædilis, cum eum juſſu Antonii in convivio ſervi publici loris ceciderunt.

At quam modeſta mandata! ferrei ſumus, Patres conſcripti, qui quidquam huic negemus. *Utramque provinciam*, inquit, *remitto* [20] *: exercitum depono: privatus eſſe non recuſo.*

18 C. *Popillius*] Hiſtoriam Livius narrat lib. xxxiv. *Man.*

19 *Non ab eo mandata accipienda ſunt*] Ut ab Antonio Piſo & Philippus ecceperunt. *Idem.*

20 *Utramque provinciam, inquit, remitto*] Ant. Auguſtinus delet *utramque*, quia dicit paulo poſt, *Galliam, inquit, Togatam remitto, Comatam poſtulo*: at hujus loci tota ſententia videtur retinere *utramque*. Primum verba, quæ ſtatim ſequuntur, *Privatus eſſe non recuſo*: deinde infra, *Galliam Togatam remitto, Comatam poſtulo*: plane non ſunt eadem mandata cum ſuperioribus, alioqui bis eadem repetiſſet. Sed ut fit in ferendis conditionibus, Antonius dabat optionem Senatui

Hæc ſunt enim verba. Redire ad ſe videtur. *Omnia obliviſcor, in gratiam redeo*. Sed quid adjungit? *ſi legionibus meis ſex, ſi equitibus, ſi coborti prætoriæ prædam, agrumque dederitis*. His etiam præmia poſtulat, quibus ut ignoſcatur ſi poſtulet, impudentiſſimus judicetur? Addit præterea, *ut quos ipſe cum Dolabella dederit agros, teneant ii, quibus dati ſint*. Hic eſt Campanus ager, & Leontinus, quæ duo majores noſtri annonæ perfugia ducebant.

IX. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caphoni etiam, & Saxæ cavet: quos centuriones pugnaces & lacertoſos inter mimorum & mimarum greges collocavit. Poſtulat præterea, *ut chirographorum* [21] *& commentariorum ſua, collegæque ſui decreta maneant*. Quid laborat? ut habeat, quod quiſque mercatus eſt: ſi quid accepit, habeat qui vendidit. *Et ne tangantur rationes ad Opis:* id eſt, ne ſepties millies recuperetur. *Ne fraudi ſit ſeptemviris, quod egiſſent*: Nucula [22] hoc, credo, admonuit. Verebatur fortaſſe, ne amitteret tantas clientelas [23].

Caveri etiam vult *iis, qui ſecum ſunt, quidquid contra leges commiſerint*. Muſtelæ, & Tironi proſpicit: de ſe nihil laborat. Quid enim commiſit unquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut ſecum habuit armatos? Sed quid eſt, quod de iis laboret? Poſtulat enim, *ne ſua judiciaria lex abrogetur*: quo impetrato, quid eſt quod metuat? an, ne ſuorum aliquis a Cyda, Lyſiade, Curio condemnetur?

Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum, & relaxat. *Galliam*, inquit, *togatam remitto, comatam poſtulo*: otioſus videlicet eſſe mavult: *cum ſex legionibus*, inquit, *iiſque ſuppletis ex D. Bruti exercitu*, non modo

ex

natui populoque R. utra mallet mandata, aut conditiones accipere, quod ea verba clare oſtendunt εἰρωνικῶς dicta: *Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum & relaxat*. Cum enim dicit *pluribus*, oſtendit, non eadem eſſe: eum *remittit & relaxat*, oſtendit Antonium contra facere. *F. Urſin.*

21 *Chirographorum*] Cæſaris: in quibus fingebat Antonius eſſe multa, quæ non erant. *Manutius*.

22 *Nucula*] Septemvir. De quo Phil. VI. cap. 5. XI. 6. XII. 8.

23 *Tantas clientelas*] Quantas ſibi agrorum diviſione pepererat. *Idem*.

Digitized by Google

ex deleſtu ſuo *: tamdiuque ut obtineat , quamdiu M. Brutus , C. Caſſius , conſules , prove conſulibus provincias obtinebunt* . Hujus comitiis C. frater ejus : eſt enim annus , ut repulſam tulit [24] . *Ipſe autem ut quinquennium* , inquit , *obtineam* . At iſtud vetat lex Cæſaris ; & tu acta Cæſaris defendis ?

X. Hæc tu mandata [25] , L. Piſo , & tu , L. Philippe , principes civitatis , non dico animo ferre , verum auribus accipere potuiſtis ? Sed , ut ſuſpicor , terror erat quidam : nec vos ut legati apud illum fuiſtis , nec ut conſulares : nec vos veſtram , nec reipublicæ dignitatem tenere potuiſtis . Et tamen neſcio quo pacto , ſapientia quadam , credo , quod ego non poſſem , non nimis irati revertiſtis . Vobis M. Antonius nihil tribuit , clariſſimis viris , legatis populi Romani : nos , quid non legato M. Antonii Cotylæ conceſſimus ? cui portas hujus urbis patere jus non erat , huic hoc templum patuit : huic aditus in ſenatum fuit : hic heſterno die ſententias noſtras in codicillos , & omnia verba referebat : huic ſe etiam ſummis honoribus uſi contra dignitatem ſuam venditabant .

O dii immortales ! quam magnum eſt , perſonam in republica tueri principis ! quæ non animis ſolum debet , ſed etiam oculis ſervire civium . Domum recipere legatum hoſtium , in cubiculum admittere , etiam ſeducere [26] , hominis eſt nihil de dignitate , nimium de periculo cogitantis . Quod autem eſt periculum ? nam ſi maximum in diſcrimen venietur , aut libertas parata victori eſt , aut mors propoſita victo : quorum alterum optabile eſt , alterum effugere nemo poteſt . Turpis autem fuga mortis , omni eſt morte pejor .

Nam illud quidem non adducor ut credam , eſſe quoſdam , qui invideant alicujus conſtantiæ , qui labori ; ejus perpetuam in

24 *Hujus comitiis C. Frater : eſt enim annus , ut repulſam tulit*] Antiquus liber & ipſe in hac parte mendoſus, ita habet : *hujus comitiis C. frater erat eſt enim iam annus ut repulſam tulit* . Pro quo Antonius Auguſtinus opinatur legendum : Lucius comitiis Coſ. Fiat. *Jure : eſt enim jam annus , ut repulſam tulit* . Ut ſuperiora quatuor verba Antonii ſint : quæ vero ſequuntur , Ciceronis per ironiam adſentientis Antonio . Quæ lectio ita mihi placet , ut tamen eam pro certa indubitataque non habeam . *Faernus* . Locus corruptus , & mutilus , quem alii aliter emendare conati ſunt . Ex quorum emendationibus a Grævio recitatis hoc unum intellexi , locum eſſe corruptum . *Olivetus* .

25 *Hæc tu mandata*] Vide Cic. epiſt. ad Caſſium , *Fam.* XII. 4.

26 *Seducere*] Clam alloqui . Ut *Fam.* I. 9, & *Orat.* I. 56.

in republica adjuvanda voluntatem & a ſenatu, & a populo Romano probari moleſte ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat non modo apud majores noſtros, ſed etiam nuper ſumma laus conſularium, vigilare, adeſſe animo, ſemper aliquid pro republica aut cogitare, aut facere, aut dicere. Ego, Patres conſcripti, Q. Scævolam augurem memoria teneo, bello Marſico, cum eſſet ſumma ſenectute & perdita valetudine, quotidie, ſimulatque luceret, facere omnibus conveniendi ſui poteſtatem: neque eum quiſquam illo bello vidit in lecto: ſenexque & debilis, primus veniebat in curiam. Hujus induſtriam maxime quidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat: ſecundo autem loco, ne alterius labori inviderent.

XI. Etenim, Patres conſcripti, cum in ſpem libertatis ſexennio poſt [27] ſimus ingreſſi, diutiuſque ſervitutem perpeſſi, quam captivi frugi & diligentes ſolent: quas vigilias, quas ſollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani cauſa recuſare debemus? Equidem, Patres conſcripti, quanquam hoc honore uſi, togati ſolent eſſe, cum eſt in ſagis civitas: ſtatui tamen, a vobis, cæteriſque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione reipublicæ, non differre veſtitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello conſulares, ut æquo animo populus Romanus viſurus ſit noſtri honoris inſignia: cum partim e nobis ita timidi ſint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint: partim ita a republica averſi, ut ſe hoſti favere præ ſe ferant: legatos noſtros ab Antonio deſpectos eſſe, & irriſos facile patiantur: legatum Antonii ſublevatum velint. Hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere, & in eodem excipiendo ſententiam meam corrigebant. Quibus geram morem. Redeat ad imperatorem ſuum Varius, ſed ea lege, ne unquam Romam revertatur. Cæteris autem, ſi errorem ſuum depoſuerint, & cum republica in gratiam redierint, veniam & impunitatem dandam puto.

Quas

27 *Sexennio poſt*] Sexto denique anno poſt ortum civile bellum, a conſulatu Marcelli, & Lentuli, quo anno Cæſar urbe Roma potitus eſt, ad Panſæ, & Hirtii conſulatum. *Manut.*

Quas ob res ita cenſeo : „ Eorum , qui cum M. Antonio
„ ſunt , qui ab armis diſceſſerint , & aut ad Panſam , aut ad
„ Hirtium , conſules , aut ad Decimum Brutum , imperato-
„ rem , conſulem deſignatum , aut ad C. Cæſarem pro præto-
„ re ante idus Martias primas adierint , iis fraudi ne ſit ,
„ quod cum M. Antonio fuerint . Si quis eorum , qui cum
„ M. Antonio ſunt , fecerit , quod honore præmiove dignum
„ eſſe videatur ; uti C. Panſa , A. Hirtius , conſules , alter
„ ambove , ſi eis videbitur , de ejus honore præmiove , pri-
„ mo quoque die ad ſenatum referant . Si quis poſt hoc ſe-
„ natus-conſultum ad Antonium profectus eſſet , præter L. Va-
„ rium , ſenatum exiſtimaturum , eum contra rempublicam ſe-
„ ciſſe .

IN

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA IX.

ARGUMENTUM.

REferente Panſa conſule de honore Ser. Sulpicii, qui legatus ad Antonium cum Piſone & Philippo miſſus prope caſtra quidem pervenerat, ſed ante quam ſenatus mandata exponeret, obierat: P. Servilius ſententiam rogatus, decernendum ei publice ſepulcrum cenſuit, ſtatuam non cenſuit: quod ſtatuæ decerni ſolerent iis, qui in ipſa legatione eſſent interfecti, non quibus mortem caſus attuliſſet. Poſt eum Cicero rogatus, honorem ſepulcri Sulpicio non ademit, ſed eum omnino ſtatua ornandum eſſe cenſuit, ea potiſſimum ratione uſus, quod, cum ad Antonium gravi affectus morbo ſit profectus, non ei caſus, verum ipſa legatio mortem attuliſſe videatur, atque in hanc ſententiam graviter, ornate, copioſe diſputat. S. C. in ejus ſententiam factum eſſe ex eo perſpicitur, quia Pomponius de Origine Juris exſtare pro roſtris Auguſti ſtatuam illam auctor eſt. MANUT.

I. VELLEM, dii immortales feciſſent, Patres conſcripti, ut vivo potius Serv. Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus. Nec vero dubito, quin, ſi ille vir legationem renuntiare potuiſſet, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublicæ ſalutaris futurus: non quo L. Philippo & L. Piſoni, aut ſtudium, aut cura defuerit in tanto officio, tantoque munere: ſed cum Serv. Sulpicius ætate illis anteiret, ſapientia omnibus, ſubito ereptus e cauſa, totam legationem orbam & debilitatam reliquit.

Quod ſi cuiquam juſtus honos habitus eſt in morte legato,

in

Digitized by Google

in nullo juſtior, quam in Serv. Sulpicio reperietur. Cæteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum ſine ullo mortis metu profecti ſunt: Serv. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium ſpe profectus eſt, nulla revertendi. Qui cum ita affectus eſſet, ut, ſi ad gravem valetudinem labor viæ acceſſiſſet, ſibi ipſe diffideret: non recuſavit, quo minus vel extremo ſpiritu, ſi quam opem reipublicæ ferre poſſet, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives; non longitudo itineris, non aſperitas viarum, non morbus ingraveſcens retardavit: cumque jam ad congreſſum colloquiumque ejus perveniſſet, ad quem erat miſſus, in ipſa cura & meditatione obeundi ſui muneris exceſſit e vita.

Ut igitur alia, ſic hoc, C. Panſa, præclare, quod nos ad ornandum Serv. Sulpicium cohortatus es, & ipſe multa copioſe de illius laude dixiſti. Quibus a te dictis, nihil præter ſententiam dicerem, niſi P. Servilio reſpondendum putarem, qui hunc honorem ſtatuæ nemini tribuendum cenſuit, niſi ei, qui ferro eſſet in legatione interfectus. Ego autem, Patres conſcripti, ſic interpretor ſenſiſſe majores noſtros, ut cauſam mortis cenſuerint, non genus eſſe quærendum. Etenim cui legatio ipſa morti fuiſſet, ejus monumentum extare voluerunt, ut in bellis periculoſis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla majorum quærenda, ſed conſilium eſt eorum, a quo ipſa exempla nata ſunt, explicandum.

II. Lar Tolumnius [1], rex Veientium, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum ſtatuæ uſque ad meam memoriam in Roſtris ſteterunt. Juſtus honos. Iis enim majores noſtri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii [2], clari & magni viri, qui primus in eam familiam, quæ poſtea viris fortiſſimis floruit, attulit conſulatum, ſtatuam videmus in Roſtris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi ſuſpicio non ſubeſſet. Nam, cum eſſet miſſus a ſenatu ad animos regum

1 *Lar Tolumnius*] Hiſtoria apud Livium lib. IV. *Manut.*

2 *Cn. Octavii*] Plinius libro XXXIV. cap. 3. *Idem.*

regum perſpiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus noſtris bellum geſſerat, claſſes habere, elephantos alere prohiberet: Laudiceæ [3] in gymnaſio a quodam Leptine eſt interfectus. Reddita eſt ei tum a majoribus ſtatua pro vita: quæ multos per annos progeniem ejus honeſtaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam ſola reſtaret [4]. Atqui & huic, & Tullo Cluvio [5], & L. Roſcio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui a Veientium rege cæſi ſunt, non ſanguis, qui profuſus eſt in morte, ſed ipſa mors ob rempublicam obita, honori fuit.

III. Itaque, Patres conſcripti, ſi Serv. Sulpicio caſus mortem attuliſſet, dolerem quidem tanto reipublicæ vulnere: mortem vero ejus non monumentis, ſed luctu publico eſſe honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abſtulerit ipſa legatio? Secum enim ille mortem extulit: quam, ſi nobiſcum remanſiſſet, ſua cura, optimi filii, fideliſſimæ conjugis diligentia vitare potuiſſet. At ille, cum videret, ſi veſtræ auctoritati non paruiſſet, diſſimilem ſe futurum ſui: ſin paruiſſet, munus ſibi illud pro republica ſuſceptum vitæ finem fore: maluit in maximo reipublicæ diſcrimine mori, quam minus, quam potuiſſet, videri reipublicæ profuiſſe. Multis illi in urbibus, qua iter faciebat, reficiendi ſe & curandi poteſtas fuit. Aderat hoſpitum invitatio liberalis pro dignitate ſummi viri, & eorum hortatio, qui una erant miſſi, ad requieſcendum, & vitæ ſuæ conſulendum. At ille properans, feſtinans, mandata noſtra conficere cupiens, in hac conſtantia, morbo adverſante, perſeveravit. Cujus cum adventu maxime perturbatus eſſet Antonius, quod ea, quæ ſibi juſſu veſtro denuntiarentur, auctoritate erant & ſententia Serv. Sulpicii conſtituta: declaravit, quam odiſſet ſenatum, cum auctorem ſenatus extinctum læte atque inſolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos,

Non

F 3 *Laudiceæ*] Plerique, Laodiceæ.

4 *Sola reſtaret*] Octaviæ igitur gentis hæc tota familia interierat, ſed aliæ manebant: nam & C. Cæſar adoleſcens erat gentis Octaviæ. *Ferrat.*

5 *Tullo Cluvio*] Plinius, libro XXXIV. cap. *6*, non *Cluvium*, ſed *Clœlium* dicit. Vide ibi Harduinum, (*Tom.* II. pag. *643.*) qui, laudato hoc ipſo Ciceronis loco, vult infra legi *Nautio*; non *Antio*, quemadmodum omnes, quos viderim, ediderunt. *Oliv.*

Digitized by Google

quos modo nominavi, quam Serv. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Quocirca etiam ad poſteritatis memoriam pertinere arbitror, extare, quod fuerit de hoc bello judicium ſenatus. Erit enim ſtatua ipſa teſtis, bellum tam grave fuiſſe, ut legati interitus, honoris memoriam conſecutus ſit.

IV. Quod ſi excuſationem Serv. Sulpicii, Patres conſcripti, legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, ſarciamus. Vos enim, Patres conſcripti, (grave dictu eſt, ſed dicendum tamen) vos, inquam, Serv. Sulpicium vita privaſtis. Quem cum videretis re magis morbum, quam oratione excuſantem, non vos quidem crudeles fuiſtis, (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) ſed, cum ſperaretis nihil eſſe, quod non illius auctoritate & ſapientia effici poſſet, vehementius excuſationi obſtitiſtis: atque eum, qui ſemper veſtrum conſenſum graviſſimum judicaviſſet, de ſententia dejeciſtis.

Ut vero Panſæ conſulis acceſſit cohortatio gravior, quam aures Serv. Sulpicii ferre didiciſſent; tum vero denique filium meque ſeduxit, atque ita locutus eſt, ut auctoritatem veſtram vitæ ſuæ ſe diceret anteferre. Cujus nos virtutem admirati, non auſi ſumus adverſari voluntati. Movebatur ſingulari pietate filius: non multum ejus perturbationi meus dolor concedebat: ſed uterque noſtrum cedere cogebatur magnitudini animi, orationiſque gravitati: cum quidem ille maxima laude & gratulatione omnium veſtrum pollicitus eſt, ſe, quod velletis, eſſe facturum, neque ejus ſententiæ periculum vitaturum, cujus ipſe auctor fuiſſet. Quem exequi mandata veſtra properantem, mane poſtridie proſecuti ſumus: qui quidem diſcedens mecum ita locutus eſt, ut ejus oratio omen fati videretur.

V. Reddite igitur, Patres conſcripti, ei vitam, cui ademiſtis. Vita enim mortuorum in memoria vivorum eſt poſita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inſcii miſiſtis, immortalitatem habeat a vobis. Cui ſi ſtatuam in Roſtris decreto

veſtro ſtatueritis, nulla ejus legationem poſteritatis obſcurabit oblivio. Nam reliqua Serv. Sulpicii vita multis erit, præclariſque monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem, conſtantiam, fidem, præſtantem in republica tuenda curam atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero ſilebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pene divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, ſcientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, ſi unum in locum conſerantur, cum Serv. Sulpicio non ſint comparandi. Neque enim ille magis juris conſultus, quam juſtitiæ fuit. Ita ea, quæ proficiſcebantur a legibus, & a jure civili, ſemper ad facilitatem, æquitatemque referebat: neque inſtituere litium actiones malebat, quam controverſias tollere. Ergo hoc ſtatuæ monumento non eget: habet alia majora. Hæc enim ſtatua mortis honeſtæ teſtis erit: illa memoria vitæ glorioſæ: ut hoc magis monumentum grati ſenatus, quam clari viri futurum ſit.

Multum etiam valuiſſe ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quanquam, afflictus luctu, non adeſt, tamen ſic animati eſſe debetis, ut ſi ille adeſſet. Eſt autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Serv. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri præſtitiſſe. Quanquam nullum monumentum clarius Serv. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum ſuorum, virtutis, conſtantiæ, pietatis, ingenii, filium. Cujus luctus aut hoc honore veſtro, aut nullo ſolatio levari poteſt.

VI. Mihi autem recordanti Serv. Sulpicii multos in noſtra familiaritate ſermones, gratior illi videtur, ſi quis eſt ſenſus in morte, ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris, quam inaurata equeſtris: qualis eſt L. Syllæ prima ſtatua [6]. Mirifice enim Serv. Sulpicius majorum continentiam diligebat: hujus ſeculi inſolentiam vituperabat. Ut igitur, ſi ipſum conſulam, quid

6 *Qualis eſt L. Syllæ prima ſtatua*] Forte ſcripſit Cicero: *qualis L. Syllæ primum ſtatuta eſt*. Nam non eſt ut *ſtatua* hic repetatur, quod modo præceſſit. *Grævius.*

Digitized by Google

quid velit, ſic pedeſtrem ex ære ſtatuam, tanquam ex ejus auctoritate & voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & deſiderium, honore monumenti minuet, & leniet.

Atque hanc meam ſententiam, Patres conſcripti, P. Servilii ſententia comprobari neceſſe eſt: qui ſepulcrum publice decernendum Serv. Sulpicio cenſuit, ſtatuam non cenſuit. Nam ſi mors legati ſine cæde atque ferro nullum honorem deſiderat: cur decernit honorem ſepulturæ, qui maximus haberi poteſt mortuo? Sin id tribuit Serv. Sulpicio, quod non eſt datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum eſt, huic dandum eſſe non cenſet? Majores quidem noſtri ſtatuas multis decreverunt: ſepulcra paucis. Sed ſtatuæ intereunt tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepulcrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt: quod nulla vi moveri, neque deleri poteſt. Atque ut cætera extinguuntur, ſic ſepulcra fiunt ſanctiora vetuſtate. Augeatur igitur iſto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus poteſt. Grati ſimus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre poſſumus. Notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, ſcelerata audacia. His enim honoribus habitis Serv. Sulpicio repudiatæ, rejectæque legationis ab Antonio, manebit teſtificatio ſempiterna.

VII. Quas ob res ita cenſeo: „ Cum Serv. Sulpicius, Q. „ F. Lemonia [7], Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gra„ vi, periculoſoque morbo affectus, auctoritatem ſenatus, ſa„ lutemque reipublicæ vitæ ſuæ præpoſuerit, contraque vim „ gravitatemque morbi contenderit, ut in caſtra Antonii, „ quo ſenatus eum miſerat, perveniret: iſque, cum jam pro„ pe caſtra veniſſet, vi morbi oppreſſus, vitam amiſerit in „ maximo reipublicæ munere: ejuſque mors conſentanea vitæ „ fuerit, ſanctiſſime, honeſtiſſimeque actæ, in qua ſæpe ma„ gno uſui reipublicæ Serv. Sulpicius & privatus, & in ma„ giſtratibus fuerit. Cum talis vir ob rempublicam in lega-

„ tione

7 *Lemonia*] Pro, ex Lemonia tribu. Sic enim Pedianus interpretatur illud, *C. Verrem Romilia*: & addit cives omnes Romanos in aliqua tribu cenſeri ſolitos, & ab ea interdum indicari. Cujus extant conſuetudinis exempla permulta. Lemonia igitur Sulpicii tribus fuit. *Manut.*

Digitized by Google

„ tione mortem obierit : ſenatui placere , Serv. Sulpicio ſta-
„ tuam pedeſtrem æneam in Roſtris ex hujus ordinis ſenten-
„ tia ſtatui , circumque eam ſtatuam locum ludis , gladiatori-
„ buſque liberos , poſteroſque ejus quoquo verſus pedes quin-
„ que habere , quod is ob rempublicam mortem obierit , eam-
„ que cauſam in baſi inſcribi : utique C. Panſa , A. Hirtius ,
„ conſules , alter ambove , ſi eis videatur , quæſtoribus urba-
„ nis imperent , ut eam baſim , ſtatuamque faciendam , & in
„ Roſtris ſtatuendam locent : quantique locaverint , tantam
„ pecuniam redemptori ſolvendam , attribuendamque curent .
„ Cumque antea ſenatus auctoritatem ſuam in virorum for-
„ tium funeribus , ornamentiſque oſtenderit ; placere , eum
„ quam ampliſſime ſupremo die ſuo efferri . Et , cum Serv.
„ Sulpicius , Q. F. Lemonia , Rufus , ita de republica meri-
„ tus ſit , ut his ornamentis decorari debeat : ſenatum cenſe-
„ re , atque e republica exiſtimare , ædiles curules edictum ,
„ quod de funeribus habeant , Serv. Sulpicii , Q. F. Lemo-
„ nia , Rufi , funeri remittere : utique locum ſepulcro in cam-
„ po Eſquilino C. Panſa conſul , ſeu quo in loco videbitur ,
„ pedes triginta quoquo verſus adſignet , quo Serv. Sulpicius
„ inferatur . Quod ſepulcrum ipſius , liberorum , poſterorum-
„ que ejus eſſet : uti quod optimo jure publice ſepulcrum da-
„ tum eſſet .

IN

IN

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA X.

ARGUMENTUM.

AGIT gratias Panſæ, quia literis M. Bruti acceptis, ſenatum ſtatim vocavit. Queritur cum Caleno, quod utrumque Brutum æque non probare videatur, qui rempublicam defendant; Antonium autem, qui oppugnet, probet idem vel maxime. Commemorat ea, quæ M. Brutus in Græcia geſſerat: & ab eo nihil turbulentum, nihil non utile reipublicæ timendum eſſe confirmat. Suadet, ut, quæ M. Brutus egerit privato conſilio, publica auctoritate, ut idem ei tribuatur, quod D. Bruto, & C. Cæſari, comprobentur. Cenſet etiam, Q. Hortenſio, Macedoniæ proconſuli, qui Brutum in comparando exercitu adjuverat, confirmandam eſſe provinciæ adminiſtrationem, quoad ei ex S. C. ſucceſſum eſſet. MANUT.

I. MAXIMAS tibi, Panſa, gratias omnes & habere, & agere debemus: qui, cum hodierno die ſenatum te habiturum non arbitraremur; ut M. Bruti, præſtantiſſimi civis, literas accepiſti, ne minimam quidem moram interpoſuiſti, quin quam primum maximo gaudio & gratulatione frueremur. Cum factum tuum gratum omnibus debet eſſe, tum vero oratio, qua, recitatis literis, uſus es. Declaraſti enim, verum eſſe id, quod ego ſemper ſenſi, neminem alterius, qui ſuæ confideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis ſum cum Bruto & maxima familiaritate conjunctus, minus multa de illo dicenda ſunt. Quas enim mihi ipſe partes ſumpſeram, eas præcepit oratio tua.

Sed

Digitized by Google

Sed mihi, Patres conſcripti, neceſſitatem attulit paulo plura dicendi ſententia ejus, qui rogatus eſt ante me: a quo ita ſæpe diſſentio, ut jam verear, ne, id quod minime fieri debet, minuere amicitiam noſtram videatur perpetua diſſenſio. Quæ eſt enim iſta tua ratio, Calene? quæ mens? qui nunquam poſt Kalendas Jan. idem ſenſeris, quod is, qui te ſententiam primum rogat? cur nunquam tam frequens ſenatus fuit, ut unus aliquis tuam ſententiam ſecutus ſit? cur ſemper tui diſſimiles defendis? cur, cum te & vita, & fortuna tua ad otium, & ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea ſentis, quæ ſunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ?

II. Nam, ut ſuperiora omittam, hoc certe, quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod eſt tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes pene venerari debemus, ſolus oppugnas? alterum circumſederi non moleſte fers, alterum tua ſententia ſpolias iis copiis, quas ipſe ſuo labore & periculo ad reipublicæ, non ad ſuum præſidium, per ſe, nullo adjuvante, confecit? Quis eſt iſte tuus ſenſus, quæ cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes cariſſimos habent, tu oderis? quos acerbiſſime cæteri oderunt, tu conſtantiſſime diligas? Ampliſſimæ tibi fortunæ ſunt, ſummus honoris gradus, filius, ut & audio, & ſpero, natus ad laudem: cui cum reipublicæ cauſa faveo, tum etiam tua.

Quæro igitur, cum Brutine ſimilem malis, an Antonii? Ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. Dii meliora, inquies. Cur igitur non eis faves, quos laudas, quorum ſimilem filium tuum eſſe vis? ſimul enim reipublicæ conſules, & propones illi exempla ad imitandum. Hoc vero, Q. Fufi, cupio ſine offenſione noſtræ amicitiæ, ſic tecum, ut a te diſſentiens ſenator, queri. Ita enim dixiſti, & quidem de ſcripto; nam te inopia verbi lapſum putarem, niſi tuam in dicendo facultatem noſſem: Literas Bruti recte & ordine ſcriptas videri. Quid eſt aliud librarium Bruti laudare, non Brutum? Uſum in republica, Calene, magnum jam habere

&

Digitized by Google

& debes, & potes. Quando ita decerni vidiſti? aut quo ſenatus-conſulto hujus generis (ſunt enim innumerabilia) bene ſcriptas literas decretum a ſenatu? Quod verbum tibi non excidit, ut ſæpe fit, fortuito: ſcriptum, meditatum, cogitatum attuliſti.

III. Hanc tibi conſuetudinem pleriſque in rebus bonis obtrectandi ſi quis detraxerit: quid tibi, quod ſibi quiſque velit, non relinquetur? Quamobrem collige te, placaque animum iſtum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, quibus uteris multis: loquere cum ſapientiſſimo homine, genero tuo, ſæpius, quam ipſe tecum: tum denique ampliſſimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere ſoleo) efferri hæc foras, & ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus ſententiam dixerit, neminem aſſenſum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis a Bruto [1]. Quas? nempe eas, quas ille a C. Antonii ſcelere avertit, & ad rempublicam ſua auctoritate traduxit. Rurſus igitur vis nudatum illum atque ſolum a republica relegatum videri.

Vos autem, Patres conſcripti, ſi M. Brutum deſerueritis, & prodideritis, quem tandem civem unquam ornabitis? cui favebitis? niſi forte eos, qui diadema impoſuerint, conſervandos; eos, qui regni nomen ſuſtulerint, deſerendos putatis. Ac de hac quidem divina atque immortali laude M. Bruti ſilebo: quæ, gratiſſima memoria omnium civium incluſa, nondum publica auctoritate teſtata eſt. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquillitatem & modeſtiam? qui cum prætor urbanus eſſet, urbe caruit: jus non dixit, cum omne jus populi Romani recuperaſſet: cumque concurſu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri ſolebat, præſidioque Italiæ cunctæ ſeptus poſſet eſſe, abſens judicio bonorum defenſus eſſe maluit, quam præſens manu: qui ne Apollinares quidem ludos [2], pro ſua

1 *Legiones abducis a Bruto?*] Quia ſine S. C. eas comparaſſet. *Manut.*

2 *Apollinares ludos*] Qui ad curam prætoris urbani pertinebant. Philipp. II. cap. 13. *Idem.*

ſua populique Romani dignitate apparatos, præſens fecit, ne quam viam pateſaceret ſceleratiſſimorum hominum audaciæ.

IV. Quanquam, qui unquam aut ludi, aut dies lætiores fuerunt, quam cum in ſingulis verſibus populus Romanus maximo clamore & plauſu Bruti memoriam proſequebatur? Corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipſis ludorum diebus videbam in inſula clariſſimi adoleſcentis, Luculli, propinqui ſui, nihil niſi de pace & concordia civium cogitantem. Eundem vidi poſtea Veliæ, cedentem Italia, ne qua oriretur belli civilis cauſa propter ſe. O ſpectaculum illud non modo hominibus, ſed undis ipſis & litoribus luctuoſum, cedere e patria ſervatorem ejus, manere in patria perditores! Caſſii claſſis paucis poſt diebus conſequebatur: ut me puderet, Patres conſcripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed, quo conſilio redierim, initio audiſtis, poſt eſtis experti. Expectatum igitur tempus a Bruto eſt. Nam quoad vos omnia pati vidit, uſus eſt ipſe incredibili patientia. Poſteaquam vos ad libertatem ſenſit erectos; præſidia veſtræ libertati paravit. At cui peſti, quantæque reſtitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuiſſet, (potuiſſet autem, niſi ejus ſceleri virtus M. Bruti obſtitiſſet) Macedoniam, Illyricum, Græciam perdidiſſemus. Eſſet vel receptaculum pulſo Antonio, vel agger oppugnandæ Italiæ Græcia: quæ quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non inſtructa ſolum, ſed etiam ornata, tendit dexteram Italiæ, ſuumque ei præſidium pollicetur. Quod qui ab illo abducit, exercitum, & reſpectum pulcherrimum, & præſidium firmiſſimum adimit reipublicæ. Equidem cupio, hæc quamprimum Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumſedet, ſed ſeipſum obſideri.

V. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum [3]: habet inimiciſſimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alieniſſimos Tranſpadanos: Italia omnis infeſta eſt: exteræ nationes

a

3 *Tria tenet oppida toto in orbe terrarum*] Tenebat Bononiam, Regium Lepidi, Parmam. Id cognoſcitur ex ep. ad Caſſium, *Fam.* XII. 5. *Manut.*

a prima ora Græciæ uſque ad Ægyptum, optimorum & fortiſſimorum civium imperiis & præſidiis tenentur. Erat ei ſpes una in C. Antonio: qui duorum fratrum ætatibus medius interjectus, vitiis cum utroque certabat: qui, tanquam extruderetur a ſenatu in Macedoniam, & non contra prohiberetur proficiſci, ita cucurrit.

Quæ tempeſtas, dii immortales! quæ flamma, quæ vaſtitas, quæ peſtis Græciæ fuiſſet, niſi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compreſſiſſet? Quæ celeritas illa Bruti? quæ cura? quæ virtus? Etſi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda eſt: quem niſi in via caducæ [4] hereditates retardaſſent, volaſſe eum, non iter feciſſe diceres. Alios ad negotium [5] publicum ire cum cupimus, vix ſolemus extrudere: hunc retinentes excluſimus. At quid ei cum Apollonia [6]? quid cum Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipſe dicebat, Hortenſio. Certi fines Macedoniæ, certa conditio, certus, ſi modo erat ullus [7], exercitus. Cum Illyrico vero, & cum Vatinii legionibus quid erat Antonio? At ne Bruto quidem. Id enim fortaſſe quiſpiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ ubique ſunt, reipublicæ ſunt. Neque hæ legiones, quæ M. Antonium reliquerunt, Antonii potius, quam reipublicæ fuiſſe dicuntur. Omne enim exercitus, & imperii jus amittit is, qui eo imperio & exercitu rempublicam oppugnat.

VI. Quod ſi ipſa reſpublica judicaret, aut ſi omne jus decretis ejus ſtatueretur: Antonione, an Bruto legiones populi Romani adjudicaret? Alter advolarat ſubito ad direptionem, peſtemque ſociorum, ut quacunque iret, omnia vaſtaret, diriperet, auferret: exercitu populi Romani, contra ipſum po-

4 *Caducæ*] Quas occupavit, tanquam ad eum pertinerent. Caducæ autem hereditates dicebantur, cum heres non exſtabat. Quod cum accideret, ad fiſcum devolvebantur. *Idem*. Vide Victorii Var. Lect. XXIII. 17.

5 *Alios ad negotium*] Senſus eſt: Alii, quos volumus cito ire in provinciam, quas poſſunt moras interponunt; ille ita feſtinavit, quaſi vi, aut precibus coactus. *Ferr.*

6 *Apollonia?*] Et Apollonia, & Dyrrhachium erant in Macedonia, quam regebat Q. Hortenſius. Illyrico autem Vatinius præerat. *Manutius*.

7 *Certus, ſi modo erat ullus*] Vide item P. Victorii Var. Lect. XV. 12.

pulum Romanum uteretur. Alter eam ſibi legem ſtatuerat, ut, quocunque veniſſet, lux veniſſe quædam & ſpes ſalutis videretur. Denique alter ad evertendam rempublicam præſidia quærebat; alter ad conſervandam. Nec vero nos hoc magis videbamus, quam ipſi milites: a quibus tanta in judicando prudentia non erat poſtulanda.

Cum ſeptem cohortibus eſſe Apollonia ſcribit [8] Antonium: qui jam aut captus eſt, (quod dii dent!) aut certe homo verecundus in Macedoniam non accedit, ne contra ſenatus-conſultum feciſſe videatur. Delectus habitus in Macedonia eſt ſummo Q. Hortenſii ſtudio, & induſtria: cujus animum egregium, dignumque & ipſo, & majoribus ejus, ex Bruti literis perſpicere potuiſtis. Legio, quam L. Piſo ducebat, legatus Antonii, Ciceroni ſe filio meo [9] tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipartito, alter eum quæſtorem, a quo ducebatur, reliquit in Theſſalia, ſeſeque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adoleſcens ſumma virtute, gravitate, conſtantia, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui & antea jure laudatus a nobis, & hoc tempore merito laudandus eſt, aperuit Dyrrhachii portas Bruto, & exercitum tradidit. Tenet igitur populus Romanus Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Græciam: noſtræ ſunt legiones, noſtra levis armatura, noſter equitatus, maximeque noſter eſt Brutus, ſemperque noſter, cum ſua excellentiſſima virtute reipublicæ natus, tum fato quodam paterni, maternique generis [10], & nominis.

VII. Ab hoc igitur viro quiſquam bellum timet, qui, antequam nos id coacti ſuſcepimus, in pace jacere [11], quam in bello vigere, maluit? Quanquam ille quidem nunquam jacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præſtantiam poteſt: erat enim in deſiderio civitatis, in ore, in ſermone omnium. Tantum autem aberat a bello, ut, cum cupiditate liber-

8 *Cum ſeptem cohortibus eſſe Apollonia ſcribit*] Ita Muretus. Vulgo, *cum ſeptem cohortibus iſſe Apolloniam*, &c.

9 *Filio meo*] Quem Brutus Athenis ſecum abduxit, eoque legato uſus eſt. Plutarchus in Bruto. *Manut.*

10 *Paterni, maternique generis*] Paterni, a L. Bruto, qui reges ejecit: materni, a Servilio Ahala, qui regnum appetentem Sp. Melium ſua manu interfecit. *Idem*.

11 *In pace jacere*] Cum Antii, Lanuvii, Veliæ moraretur. *Idem*.

Digitized by Google

libertatis Italia arderet, defuerit civium ſtudiis potius, quam eos in armorum diſcrimen adduceret. Itaque illi ipſi, ſi qui ſunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem, patientiamque mirantur.

Sed jam video, quid loquantur. Neque enim id occulte faciunt. Timere ſe dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quaſi vero quidquam interſit inter A. Hirtii, C. Panſæ, D. Bruti, C. Cæſaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam ſi quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi Romani libertate arma ceperunt, quid eſt, cur hic M. Bruti exercitus non in eadem cauſa ponatur?

At enim veteranis ſuſpectum eſt nomen M. Bruti. Magiſne, quam Decimi? Equidem non arbitror. Etſi eſt enim Brutorum commune factum, & laudis ſocietas æqua: D. tamen Bruto iratiores ii, qui id factum dolebant, quo minus ab illo rem illam dicebant fieri decuiſſe [12]. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, niſi ut obſidione D. Brutus liberetur? Qui autem hos exercitus ducunt? Hi credo [13], qui C. Cæſaris res actas everti, qui cauſam veteranorum prodi [14] volunt.

VIII. Si ipſe viveret C. Cæſar, acrius, credo, acta ſua defenderet, quam vir fortiſſimus defendit Hirtius: aut amicior cauſæ quiſquam poteſt inveniri, quam filius? At horum alter, nondum ex longinquitate graviſſimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis judicavit ſe a morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quam ætatis, cum iſtis ipſis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus eſt. Igitur illi certiſſimi, iidemque acerrimi Cæſaris actorum patroni pro D. Bruti ſalute bellum gerunt: quos veterani ſequuntur. De libertate enim populi Romani, non de ſuis commodis, armis decernendum vident.

12 *Quo minus ab illo rem illam dicebant fieri decuiſſe*] Inire Decimum conſilia de Cæſaris nece eo minus dicebant debuiſſe, quia Cæſar in eum ſumma beneficia contuliſſet, quem etiam ſcripſit in ſecundis heredibus. Suetonius. *Idem*.

13 *Hi credo*] Minime ii quidem, qui acta Cæſaris everti velint: quæ M. Antonius, quantum in ipſo fuit, ſuis legibus evertit. *Idem*.

14 *Cauſam veteranorum prodi*] Spem fallere veteranorum, qui confirmationem agrorum, quos eis Cæſar pater aſſignaverat, a ſenatu exſpectabant. *Idem*.

dent. Quid eſt igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conſervatum velint, M. Bruti ſit ſuſpectus exercitus?

An vero, ſi quid eſſet, quod a M. Bruto timendum videretur, Panſa id non videret? aut, ſi videret, non laboraret? Quis aut ſapientior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propulſandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, ſtudiumque vidiſtis. Præcepit oratione ſua, quid decernere nos de Bruto, quid ſentire oporteret: tantumque abfuit, ut periculoſum reipublicæ M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmiſſimum reipublicæ præſidium & graviſſimum poneret. Scilicet hoc Panſa aut non videt, (hebeti enim ingenio eſt) aut negligit. Quæ enim Cæſar egit, ea rata eſſe non curat: de quibus confirmandis & ſanciendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate noſtra laturus eſt [15].

IX. Deſinant igitur, aut ii, qui non timent, ſimulare ſe timere, & proſpicere reipublicæ; aut ii, qui omnia verentur, nimium eſſe timidi; ne illorum ſimulatio, horum obſit ignavia. Quæ (malum!) eſt iſta ratio, ſemper optimis cauſis veteranorum nomen opponere? quorum etiam ſi amplecterer virtutem, ut facio, tamen, ſi eſſent arrogantes, non poſſem ferre faſtidium. An nos conantes ſervitutis vincula rumpere, impediet, ſi quis veteranos id nolle dixerit? non ſunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant: nemo eſt præter veteranos milites vir, qui ad ſervitutem propulſandam ingenuo dolore excitetur. Poteſt igitur ſtare reſpublica, freta veteranis, ſine magno ſubſidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjutores complecti debetis: ſervitutis auctores ſequi non debetis.

Poſtremo (erumpat enim aliquando vera, & me digna vox) ſi veteranorum nutu mentes hujus ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem noſtra dicta facta referuntur: optanda mors eſt, quæ civibus Romanis ſemper fuit ſervitute potior. Omnis eſt miſera ſervitus: ſed fuerit quædam neceſſaria: ecquodnam principium putatis libertatis capeſſendæ? An, cum

15 *Laturus eſt*] Ex S. C. quod factum fuerat in æde Telluris biduo poſt Cæſaris mortem, de illius actis confirmandis. *Ferr.*

cum illum neceſſarium & fatalem pene caſum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia deſiderio libertatis exarſit: ſervire diutius non poteſt civitas: ſerius populo Romano hunc veſtitum atque arma dedimus, quam ab eo flagitati ſumus.

X. Magna nos quidem ſpe, & prope explorata, libertatis cauſam ſuſcepimus. Sed, ut concedam incertos exitus eſſe belli, Martemque communem: tamen pro libertate, vitæ periculo decertandum eſt. Non enim in ſpiritu vita eſt, ſed ea nulla eſt omnino ſervienti. Omnes nationes ſervitutem ferre poſſunt: noſtra civitas non poteſt: nec ullam aliam ob cauſam, niſi quod illæ laborem, doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti poſſunt: nos ita a majoribus inſtituti atque imbuti ſumus, ut omnia conſilia atque facta ad dignitatem & virtutem referamus. Ita præclara eſt recuperatio libertatis, ut ne mors quidem ſit in repetenda libertate fugienda. Quod ſi immortalitas [16] conſequeretur præſentis periculi fugam: tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior ſervitus eſſet. Cum vero dies & noctes omnia nos undique fata circumſtent: non eſt viri, minimeque Romani, dubitare, eum ſpiritum, quem naturæ quis debeat, patriæ reddere.

Concurritur undique ad commune incendium reſtinguendum; veteranique primi Cæſaris auctoritatem ſecuti, conatum Antonii repulerunt: poſt ejuſdem furorem Martia legio fregit: quarta afflixit. Sic a ſuis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam ſibi armis, animiſque infeſtam, inimicamque cognovit. Hunc A. Hirtii, C. Cæſaris exercitus inſecuti ſunt: poſt Panſæ delectus urbem, totamque Italiam erexit. Unus omnium eſt hoſtis. Quanquam habet ſecum L. fratrem, cariſſimum populo Romano civem: cujus deſiderium civitas ferre diutius non poteſt. Quid illa tetrius bellua? quid immanius? qui ob eam cauſam natus videtur, ne

omnium

16 *Quod ſi immortalitas*] Homerica ſententia: quam erudite, ut ſolet, tractavit Victorius cap. 12. lib. xv. *Muretus*. Vide Mureti ipſius Var. Lect. XVI. 17. Conſtat, inquit, Homericam eam eſſe ſententiam: ſed finem illius ſummo artificio ab eloquentiſſimo viro immutatum, & in contrariam partem inflexum παρὰ προσδοκίαν.

omnium mortalium turpiſſimus eſſet M. Antonius . Eſt una Trebellius , qui jam cum tabulis novis redit in gratiam : T. Plancus , cæteri pares : qui id pugnant , id agunt , ut contra rempublicam reſtituti eſſe videantur : ſollicitant homines imperitos Saxæ & Caphones , ipſi ruſtici , atque agreſtes , qui hanc rempublicam nec viderunt unquam , nec videre conſtitutam volunt : qui non Cæſaris , ſed Antonii acta defendunt : quos avertit agri Campani infinita poſſeſſio : cujus eos non pudere demiror , cum videant , ſe mimos & mimas habere vicinos .

Ad has peſtes opprimendas , [a] cur moleſte feramus , quod M. Bruti acceſſit exercitus ? Immoderati , credo , hominis , & turbulenti . Vide , ne nimium pene patientis . Etſi in illius viri conſiliis , atque factis , nihil nec nimium , nec parum fuit unquam . Omnis voluntas M. Bruti , Patres conſcripti , omnis cogitatio , tota mens , auctoritatem ſenatus , libertatem populi Romani intuetur : hæc habet propoſita , hæc tueri vult . Tentavit , quid patientia proficere poſſet . Nihil cum proficeret : vi contra vim experiendum putavit . Cui quidem , Patres conſcripti , vos idem tribuere hoc tempore debetis , quod a. d. XIII. Kal. Jan. D. Bruto & C. Cæſari , me auctore , tribuiſtis : quorum privatum de republica conſilium & factum auctoritate veſtra eſt comprobatum , atque laudatum . Quod idem in M. Bruto facere debetis , a quo inſperatum & repentinum reipublicæ præſidium legionum , equitatus , auxiliorum magnæ & firmæ copiæ comparatæ ſunt : adjungenduſque eſt Q. Hortenſius , qui cum Macedoniam obtineret , adjutorem ſe Bruto ad comparandum exercitum , fidiſſimum & conſtantiſſimum præbuit . Nam de M. Apulejo ſeparatim cenſeo referendum : cui teſtis eſt per literas Brutus , eum principem fuiſſe ad conatum exercitus comparandi .

Quæ cum ita ſint : quod C. Panſa , conſul , verba fecit de literis , quæ a Q. Cæpione Bruto , proconſule , allatæ , & [b] in hoc ordine recitatæ ſunt , de ea re ita cenſeo : „ Cum Q. Cæ-
„ pionis Bruti proconſulis opera , conſilio , induſtria , & vir-
„ tute ,

a Vict. Man. Grut. *quid eſt , cur*

b Iidem . *huic ordini*

„ tute, difficillimo reipublicæ tempore, provincia Macedo-
„ nia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equita-
„ tus, in conſulum, ſenatus, populique Romani poteſtate
„ ſint: id Q. Cæpionem Brutum, proconſulem, bene, & e
„ republica, & pro ſua, majorumque ſuorum dignitate, con-
„ ſuetudineque reipublicæ bene gerendæ feciſſe, eamque rem
„ ſenatui, populoque Romano gratam eſſe, & fore. Utique
„ Q. Cæpio Brutus, proconſul, provinciam Macedoniam, Il-
„ lyricum, totamque Græciam tueatur, defendat, cuſtodiat,
„ incolumemque conſervet: eique exercitui, quem ipſe con-
„ ſtituit, comparavit, præſit: pecuniaque ad rem militarem,
„ ſi qua opus ſit, quæ publica ſit, & exigi poſſit, utatur,
„ exigat; pecuniaſque a quibus videatur, ad rem militarem
„ mutuas ſumat; frumentum imperet: operamque det, ut
„ cum ſuis copiis quam proxime Italiam ſit. Cumque ex li-
„ teris Q. Cæpionis Bruti, proconſulis, intellectum ſit, Q.
„ Hortenſii proconſulis opera & virtute vehementer rempu-
„ blicam adjutam, omniaque ejus conſilia cum conſiliis Q.
„ Cæpionis Bruti, proconſulis, conjuncta fuiſſe, eamque
„ rem magno uſui reipublicæ fuiſſe: Q. Hortenſium procon-
„ ſulem recte, & ordine, exque republica feciſſe: ſenatuique
„ placere, Q. Hortenſium, proconſulem, cum quæſtoribus,
„ prove quæſtoribus, & legatis ſuis provinciam Macedoniam
„ obtinere, quoad ei ex S. C. ſucceſſum ſit.

Digitized by Google

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA XI.

ARGUMENTUM.

Obtinente Aſiam provinciam C. Trebonio, decretam a ſenatu poſt Cæſaris interitum, Dolabella in Syriam, Antonii ſibi lege traditam, proficiſcens, cum Trebonio familiariſſime collocutus, eumque ſummæ benevolentiæ ſimulatione complexus, incautum Smyrnæ oppreſſit atque interfecit, & Aſiam univerſam occupavit. Hoc nuncio Romam perlato, ſenatus hoſtem Dolabellam judicavit, belloque perſequendum cenſuit: ſed cum, ejus belli cura non ſatis conſtaret, cui mandanda videretur, cum alii aliter ſentirent, Cicero deplorata prius Trebonii morte imperatorem omnino C. Caſſium, qui Dolabellam terra marique perſequeretur, eſſe deligendum cenſuit. In quam ſententiam ut S. C. eſſe factum exiſtimem, his Velleii verbis adducor: Bruto Caſſioque provinciæ, quas jam ipſi ſine S. C. occupaverant, decretæ. MAN.

In alia omnia itum eſt, idque aperte colligitur ex epiſt. 7. lib. XII. *ad Caſſium*: Quæ mea ſententia in ſenatu facile valuiſſet, niſi Panſa vehementer obſtitiſſet. *Eodem die ſenatus-conſultum in Q. Fufii ſententiam factum eſt, ut conſules Aſiam ſortirentur, & bellum inferrent Dolabellæ. Sic enim ſcribebat* Fam. *XII.* 14. *P. Lentulus* IV. *Kal. Junias*: Quoniam conſulibus decreta eſt Aſia, & permiſſum eſt iis, ut, dum ipſi venirent, darent negotium. *Ex hac epiſtola colligo, Senatum nihil decreviſſe de Caſſio imperatore deligendo, ſed neque de revocando ex Syria, quem in eam provinciam privato conſilio profectum fuiſſe omnes noverant. Victo ad Mutinam M. Antonio, abſumptiſque eo prælio conſulibus, quibus bellum adverſus Dolabellam mandatum fuerat, tunc primum res illa delata eſt ad C. Caſſium*. Epiſt. 5. ad Brutum. FERRATIUS.

I. MA-

I. MAGNO in dolore [1], Patres conſcripti, vel mœrore potius, quem ex crudeli & miſerabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatiſſimique hominis, accepimus, ineſt tamen aliquid, quod reipublicæ profuturum putem. Perſpeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam ſcelerata arma ceperunt, ineſſet immanitas. Nam duo hæc capita nata ſunt poſt homines natos teterrima & ſpurciſſima, Dolabella & Antonius: quorum alter effecit, quod optabat [2]: de altero patefactum eſt, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perſeverans: L. Sylla vehemens: neque ullius horum in ulciſcendo acerbitas progreſſa ultra mortem eſt [3]. Quæ tamen pœna in cives nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in ſcelere par [4], inuſitatum, inauditum [5], ferum, barbarum. Itaque quorum ſummum quoddam inter ipſos odium, bellumque meminiſtis, eoſdem poſtea ſingulari inter ſe conſenſu & amore devinxit impuriſſimæ naturæ & turpiſſimæ vitæ ſimilitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. Sed ille cum procul eſſet a conſulibus, exercitibuſque noſtris, nec dum ſenatum cum populo Romano conſpiraſſe ſenſiſſet, fretus Antonii copiis, ea ſcelera ſuſcepit, quæ Ro-

1 *Magna in dolore*] Licet aliquando præceperit, deliberativis orationibus principia eſſe debere ſæpe nulla, tamen hac in cauſa cenſuit exordium prætexendum, ad animos auditorum inflammandos odio in Antonium & Dolabellam, exaggerato ſcelere alterius, cum deploratione mortis C. Trebonii. *Fronto Ducæus*.

2 *Alter effecit, quod optabat*] Dolabella Aſiam occupavit, quod maxime optabat efficere. *De altero patefactum eſt, quid cogitaret*. Patefacta ſunt Antonii conſilia invadendæ contra ſenatus voluntatem atque auctoritatem Galliæ. *Idem*.

3 *Neque ullius horum in ulciſcendo acerbitas progreſſa ultra mortem eſt*] In contentione facinorum ſatis eſt oratori, ſi id quod exaggerat, in aliqua parte gravius eſſe demonſtret. Nam ea pars ſola oſtenditur. Strages in civilibus bellis editæ, ut numero, & aliis pluribus adjunctis hanc ſuperant ſane; hac tamen parte ſuperantur, quod ultra mortem progreſſæ non ſunt. Truculentior multo Dolabella. Quod exponitur, *cap.* 2. Idem.

4 *Ecce tibi geminum in ſcelere par*] In hoc vocabulo *par*, quod proprie de gladiatoribus dicitur, vis eſt quædam præcipua ad horum hominum, Dolabellæ atque Antonii, exprimendam immanitatem, & odium adverſus eos concitandum. *Idem*.

5 *Par inuſitatum, inauditum*] Dicat mihi, qui Latine doctus eſt, quid ſit *homo inuſitatus*. Nihil certius eſt quam legendum eſſe *inviſitatus*, cujus vocabuli vim cum non intelligerent librarii, in multis locis id in *inuſitatus* converterunt, ut jamdudum viri docti animadverterunt, qui ex antiquiſſimis codicibus in uſum & lucem id revocarunt, & ipſe ad Juſtini lib. XVIII, cap. 1. notavi, *Grævius*.

Digitized by Google

mæ jam ſuſcepta arbitrabatur a ſocio furoris ſui. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare cenſetis, aut quam omnino cauſam eſſe belli? Omnes, qui libere de republica ſenſimus, qui dignas nobis ſententias diximus, qui populum Romanum liberum eſſe voluimus, ſtatuit ille quidem non inimicos, ſed hoſtes [6]: majora tamen in nos, quam in hoſtem, ſupplicia meditatur: mortem naturæ pœnam putat eſſe, iracundiæ tormenta, atque cruciatum [7]. Qualis igitur hoſtis habendus eſt is, a quo victore ſi cruciatus abſit, mors in beneficii parte numeretur?

II. Quamobrem, Patres conſcripti, quanquam hortatore non egetis; ipſi enim veſtra ſponte exarſiſtis ad libertatis recuperandæ cupiditatem: tamen eo majore animo, ſtudioque libertatem defendite, quo majora propoſita victis ſupplicia ſervitutis videtis. In Galliam invaſit Antonius, in Aſiam Dolabella: in alienam uterque provinciam. Alteri ſe Brutus objecit, impetumque furentis, atque omnia divexare & diripere cupientis, vitæ ſuæ periculo colligavit, progreſſu arcuit, a reditu refrenavit: obſideri ſe paſſus ex utraque parte conſtrinxit Antonium. Alter in Aſiam [8] irrupit curſim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa. Quid opus fuit cum legione [9]? præ-

6 *Non inimicos, ſed hoſtes*] Diſtinguit hic inimicum ab hoſte; in hoc enim eſt aliquid longe gravius. Inter cives poteſt eſſe inimicitia, hoſtile odium eſſe non poteſt. *F. Ducæus*.

7 *Mortem naturæ pœnam putat eſſe, iracundiæ tormenta atque cruciatum*] Pœna *naturæ* eſt, quam affert natura, adeoque nihil exquiſitum habet, aut inuſitatum. Pœna *iracundiæ* ea eſt, quam excogitat iracundia, & ulciſcendi libido. Hujus, inquit, monſtri feritas non eſt contenta morte, quam putat pœnam eſſe nimium vulgarem niſi tormenta cruciatuſque adjungantur. *Idem*. Arbitramur abundare dictionem *pœnam*. Pulchre enim habet ſententia ſine ea: *mortem naturæ putat eſſe, iracundiæ tormenta*, &c. *Faern.*

8 *Alter in Aſiam, &c.*] Fide Vaticani emendatum eſt, *alter in Aſiam Irrupit. Cur? Si, ut in Syriam; patebat via*. Hoc amplexi ſunt Faernus, Manutius, Lambinus, a quibus non diſſentio. Quamvis in meis libris varie hic locus ſcribatur. Mihi tamen hæc accuratius perpendenti videtur Cicero ſcripſiſſe: *Curſus in Aſiam patebat, via certa, neque longa*, hoc eſt, navigatio in Syriam patebat certa & brevis. Nam *curſum* eſſe navigationem, & *currere* navigare tralaticium eſt. Per *viam* intelligit viam ſeu iter maritimum. Jam Procoſſ. Syriæ & Ciliciæ, imo & Aſiæ plerumque navibus in Ciliciam profectos eſſe quis ignorat? *Grævius*. Et ipſe M. Ant. Ferrarius, qui hæc nuper edidit, Vaticanum ſequitur.

9 *Quid opus fuit, cum legione?*] Hic aliquid putamus deeſſe. Maxime poſt verbum *fuit*, aliquid certe mendi ſubeſt. *Faernus*. Lambinus præmittit; *ſi ut ad Trebonium; quid opus*, &c. Sed tale nihil Manutius, aut ſcripti noſtri. *Grut.* Valde audacter Lambinus, cum in nullo codice verba, quæ infercit, legantur, ſed, quia Faernus aliquid deſiderari hic ſcripſerat, illa ipſe excogitavit. *Grævius*.

Digitized by Google

præmiſſo Marſo neſcio quo Octavio [10], ſcelerato latrone, atque egente, qui popularetur agros, vexaret urbes, non ad ſpem conſtituendæ rei familiaris, quam tenere eum poſſe negant qui norunt: mihi enim hic ſenator ignotus eſt: ſed ad præſentem paſtum mendicitatis ſuæ [11]. Conſecutus eſt Dolabella, nulla ſuſpicione belli: quis enim id putaret? Secutæ collocutiones familiariſſimæ cum Trebonio: complexuſque ſummæ benevolentiæ falſi indices extiterunt in amore ſimulato: dexteræ, quæ fidei teſtes eſſe ſolebant, perfidia ſunt & ſcelere violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quaſi in hoſtium urbem, quæ eſt fideliſſimorum, antiquiſſimorumque ſociorum: oppreſſus Trebonius; ſi ut ab eo, qui aperte hoſtis eſſet, incautus; ſi ut ab eo, qui civis etiam tum ſpeciem haberet, miſer. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid eſſet victis extimeſcendum. Conſularem hominem, conſulari imperio provinciam Aſiam obtinentem, Samiario exuli tradidit: interficere captum ſtatim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Cum verborum contumeliis optimum virum inceſto ore laceraſſet, tum verberibus ac tormentis quæſtionem habuit pecuniæ publicæ, idque per biduum. Poſt cervicibus fractis caput abſcidit, idque adfixum geſtari juſſit in pilo: reliquum corpus tractum atque laniatum abjecit in mare. Cum hoc hoſte bellandum eſt; a cujus teterrima crudelitate omnis barbaria ſuperata eſt. Quid loquar de cæde civium Romanorum? de direptione fanorum? quis eſt, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? Et nunc tota Aſia vagatur, volitat ut rex: nos alio bello diſtineri putat: quaſi vero non unum idemque bellum ſit contra hoc jugum impiorum nefarium.

III. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis:

10 *Præmiſſo Marſo neſcio quo Octavio*] Hunc Appianus *Bell. Civil. lib.* IV. præfectum fuiſſe ait nocturnarum excubiarum. Dio, *lib.* XLVII. M. Octavium commemorat P. Cornelii Dolabellæ legatum. Veri admodum ſimile mihi videtur, Marſum Octavium, & Marcum Octavium, unum fuiſſe eumdemque hominem. *Fronto Ducæus*. Henricus Noris, *Cenotaph. Piſan. Diſſert.* II. §. 4. Uſſerium refellit ſcribentem duos fuiſſe homines, non eumdem. *Anonymus*.

11 *Ad præſentem paſtum mendicitatis ſuæ*.] Ut haberet homo inops ac famelicus quo latrantem ſtomachum leniret. Hoc eſt, quod vulgo ajunt, ut haberet panem. *F. Ducæus*.

tis : ex hoc illa effiсta eſt : ab hoc Dolabellæ ſcelerum præcepta ſunt tradita. Num leniorem, quam in Aſia Dolabella fuit, in Italia, ſi liceat, fore putatis Antonium? Mihi quidem & ille perveniſſe videtur, quo progredi potuerit feri hominis amentia : neque Antonius ullius ſupplicii adhibendi, ſi poteſtatem habeat, ullam eſſe partem relicturus. Ponite igitur ante oculos, Patres conſcripti, miſeram illam quidem & flebilem ſpeciem, ſed ad incitandos animos veſtros neceſſariam: nocturnum impetum in urbem Aſiæ clariſſimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cum miſer ille prius latronum gladios videret, quam, quæ res eſſet, audiſſet : furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, tortorem, carnificemque Samiarium. Quæ tuliſſe illum fortiter & patienter ferunt. Magna laus, meoque judicio omnium maxima. Eſt enim ſapientis, quidquid homini accidere poſſit, id præmeditari ferendum modice eſſe, ſi evenerit. Majoris omnino eſt conſilii, providere, ne quid tale accidat : ſed animi non minoris, fortiter ferre, ſi evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis (quanquam ejus nunquam particeps fuerit) ut ſuam inſatiabilem crudelitatem exercuerit non ſolum in vivo, ſed etiam in mortuo : atque in ejus corpore lacerando atque vexando, cum animum ſatiare non poſſet, oculos paverit ſuos.

IV. O multo miſerior Dolabella, quam ille, quem tu miſerrimum eſſe voluiſti! Dolores Trebonius pertulit magnos : multi ex morbi gravitate majores : quos tamen non miſeros, ſed laborioſos dicere ſolemus. Longus fuit dolor bidui : at compluribus, annorum ſæpe multorum. Nec vero graviora ſunt carnificum tormenta, quam interdum cruciamenta morborum. Alia ſunt, alia, inquam, o perditiſſimi homines & amentiſſimi, multo miſeriora. Nam, quo major vis eſt animi, quam corporis, hoc ſunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quam illa, quæ corpore. Miſerior igitur, qui ſuſcipit in ſe ſcelus, quam is, qui alterius facinus ſubire cogitur. Cruciatus a Dolabella Trebonius : & quidem a Carthaginenſibus Regulus. Quare cum crudeliſſimi Pœni judicati ſint in hoſte :

ſte: quid in cive Dolabella judicandus eſt [12]? An vero hoc conferendum eſt? an dubitandum, uter miſerior? iſne, cujus mortem ſenatus, populuſque Romanus ulciſci cupit; an is, qui cunctis ſenatus ſententiis hoſtis eſt judicatus? Nam cæteris quidem vitæ partibus, quis eſt, qui poſſit ſine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabellæ? Alterius conſilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda quis ignorat? Alteri a puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc ſit ſemper ipſe lætatus, quod ea faceret, quæ ſibi objici ne ab inimico quidem poſſent verecundo. Et hic, dii immortales! aliquando fuit meus [13]. Occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortaſſe alienus ab eo eſſem, niſi ille vobis, niſi mœnibus patriæ, niſi huic urbi, niſi diis penatibus, niſi aris & focis omnium noſtrum, niſi denique naturæ & humanitati inventus eſſet inimicus. A quo admoniti, diligentius & vigilantius caveamus Antonium.

V. Etenim Dolabella non ita multos ſecum habuit notos ac inſignes latrones: at videtis, quos & quam multos habeat Antonius. Primum L. fratrem: quam facem, dii immortales? quod facinus? quod ſcelus? quem gurgitem? quam voraginem? quid eum non ſorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus ſanguinem non bibere cenſetis? in cujus poſſeſſiones atque fortunas non impudentiſſimos oculos ſpe & mente defigere? Quid Cenſorinum? qui ſe verbo prætorem eſſe urbanum cupere dicebat, re certe noluit [14]. Quid Beſtiam? qui conſulatum in Bruti locum ſe petere profitetur. Atque hoc quidem deteſtabi-

12 *Quid in cive de Dolabella judicandus eſt*] Victorius, Man. Grut. ediderunt, *Quid in cive Dolabella judicandus eſt?* Lambinus, *Quid in cive de Dolabella judicandum?* Utrumvis legas, eandem habes ſententiam. Malim tamen quod edidit Victorius. Illud *in hoſte*, *in cive*, ſecutus eſt Virgilius, Æn. II. 541. *Talis in hoſte fuit Priamo*. Olivet.

13 *Et hic, Dii immortales! aliquando fuit meus*.] Dolabella Tulliam in matrimonio habuerat Ciceronis filiam, & cum ipſo arctiſſima fuerat familiaritate conjunctus. Ob hanc conjunctionem atrocior eſt Cicero in Antonii accuſatione, quam Dolabellæ; etſi conſtat mitiorem altero fuiſſe Antonium. Hic quidem exarſit, ſed Ciceronianis declamationibus & ſatyris inflammatus. *F. Ducæus*.

14 *Re certe noluit*] Qui enim prætor urbanus eſſe poteſt, cum ab urbe diſceſſerit? *Manut*. Hæc irriſio eſt non ſine gratia ac lepore; Cenſorinus repulſam tulerat. Porro eſt operæ pretium animadvertere, qua arte Cicero in hac enumeratione, auditorum ſatietati occurrat: ut aſpergat jocos. *F. Ducæus*.

Digitized by Google

ſtabile omen avertat Jupiter! Quam abſurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere conſulatum? niſi forte damnationem [15] pro prætura putat. Alter Cæſar, Vopiſcus ille, homo ſummo ingenio, ſumma potentia, qui ex ædilitate conſulatum petit [16]. Solvatur legibus. Quanquam leges eum non tenent: propter eximiam, credo, dignitatem. At hic, me defendente, quinquies abſolutus eſt. Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis [17]. Sed hæc judicum culpa, non mea eſt. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clariſſimum & præſtantiſſimum ſenatorem in civitate retinere [18]. Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, niſi ut intelligamus, illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene & e republica judicaviſſe [19].

Neque hoc in hoc uno eſt. Sunt alii in eiſdem caſtris honeſte condemnati, turpiter reſtituti. Quod horum conſilium, qui omnibus bonis hoſtes ſunt, niſi crudeliſſimum putatis fore?

15 *Damnationem*] De ambitu ex petitione præturæ, defendente Cicerone. Vide ep. 3. lib. 11. ad Q. Frat.

16 *Ex ædilitate conſulatum petit*] In quo gradus honorum non ſervabat: nam cum primus honoris gradus eſſet Quæſtura, ſecundus Tribunatus pl. deinde Ædilitas, poſt Prætura, extremo loco Conſulatus: hic omiſſa Prætura, Conſul fieri volebat. Quod erat ita extraordinarium, ut C. Cæſar æqualis ille Sulpicii idem cum tentaſſet, cauſa belli civilis fuerit. Declarat Aſconius, cujus verba ſubſcripſi, *C. Cæſar Ædilitius quidem acciſus eſt, ſed tantum in civitate potuit, ut cauſa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio Trib. pleb. fuerit: nam & ſperabat, & id agebat Cæſar, ut omiſſa Prætura Conſul fieret: cui cum primis temporibus jure Sulpicius reſiſteret, poſtea nimia contentione ad ferrum & ad arma proceſſit*. De hac re Cicero in Bruto, cap. 48. *Ferrat.*

17 *Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis*] Sexta, inquit, vice accuſatus, me pariter defendente, non evaſit, & damnatus eſt; neque id mirum eſſe debet, cum ne ipſi quidem gladiatores, ſi pugnare perſeverent, ad ſextam pervenire palmam facile poſſint. *Palmam urbanam* vocat abſolutionem rei, vel oratoris victoriam. *Ferr.*

18 *Sed hæc judicum culpa, non mea eſt. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clariſſimum & præſtantiſſimum ſenatorem in civitate retinere*] Etiam cum ſextum accuſaretur Vopiſcus, officio non defuit Cicero & bona fide defendit; judices autem nullo modo potuerunt adduci ut abſolverent. Ea ſententiæ pars, quæ ſpectat ad judices, apertam habet ironiam; nam æque bona fide Vopiſcum ſextum accuſatum & Cicero defenderat, & judices condemnaverant. *Idem.*

19 *Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, niſi ut intelligamus, illos judices, quorum res judicatas irritas fecimus, bene, & e republica judicaviſſe*] C. Cæſar dictator cum alios multos, legibus in exilium pulſos, reſtituit, tum ipſum Vopiſcum, adeoque res judicatas illorum judicum irritas fecerat, a quibus illi fuerant damnati. Quid deinde? Interfecto Cæſare, factum eſt ſenatus-conſultum, ut leges, decreta, omnia denique acta Cæſaris rata eſſent, hic ſenatus etiam, præter alia quamplurima, illud probaverat, ut res antea judicatæ, irritæ forent, cum judicavit eos omnes, ad quos beneficium Cæſaris pertinuerat, jure fuiſſe reſtitutos. Vopiſcus tamen ita vivebat, ſeque adeo ſceleratum præſtabat, ut quilibet intelligere poſſet, bene, & e republica judices illos judicaviſſe, qui civem perditiſſimum ex urbe ejeciſſent. *Idem.*

Digitized by Google

re? Accedit Saxa neſcio quis, quem nobis Cæſar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, caſtrorum antea metator, nunc, ut ſperat, urbis [20]: a qua cum ſit alienus [21], ſuo capiti, ſalvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho: quo neminem veterani pejus oderunt. His, quaſi præter dotem [22], quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum eſt largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum: quibus utinam contenti eſſent! ferremus: etſi tolerabile non erat: ſed quidvis patiendum fuit, ut hoc teterrimum bellum non haberemus.

VI. Quid? illa caſtrorum M. Antonii lumina nonne ante oculos proponitis? Primum duos collegas Antoniorum & Dolabellæ, Nuculam & Lentonem, Italiæ diviſores [23] lege ea, quam ſenatus per vim latam judicavit? quorum alter commentatus eſt mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cujus bona modo proſcripta vidi [24]: tanta procuratorum eſt negligentia. At hic nuper ſororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non poſſunt non prodige vivere [25], qui noſtra bona ſperant, cum effundunt ſua. Vidi etiam P. Decii auctionem, clariſſimi viri: qui majorum exempla perſequens [26], pro alieno ſe ære devovit [27]. Emptor tamen

20 *Caſtrorum antea metator, nunc, ut ſperat, urbis*] Qui ſibi videtur ex caſtrorum metatore factus eſſe metator ac diviſor urbis: qui ſperat, ſe Antonii caſtra in ipſa urbe Roma locaturum, eamque militibus pro voluntate diſtributurum. *Ducæus*.

21 *A qua, cum ſit alienus, &c.*] Cum ad ipſum, utpote extraneum, nihil pertineant nec bona urbis noſtræ, nec mala, deſinat nobis ominari, atque hæc ejus omina in ejus caput convertantur. *Idem*.

22 *Quaſi præter dotem*] Hic *dotem* appellat prædam, qua ditati a C. Julio Cæſare, per civilium bellorum licentiam fuerant... *Agrum Campanum eſt largitus Antonius*. Vide Phil. VIII. cap. 8. *Ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum*. Hunc illis agrum dedit, ut haberent in illa ubertate, quo familias, reliquis in prædiis collocatas, alerent. *Idem*.

23 *Italiæ diviſores*] Vide Philipp. VI. cap. 5.

24 *Cujus bona modo proſcripta vidi*] In tabella publice propoſita venalia: in auctione poſita, propter æs alienum. *Tanta procuratorum eſt negligentia*. Sarcaſmus, quaſi non Domitii culpa hæc ſit, ſed eorum, qui ipſius abſentis curant res domeſticas. *Idem*.

25 *Sed non poſſunt non prodige vivere*] Sarcaſmus & irriſio. Perinde quaſi in illa veneni infuſione ſit prodiga quædam liberalitas. *Idem*.

26 *Qui majorum exempla perſequens*] Trium Deciorum, qui ſe pro patria devoverunt. Pater bello Latino, an. U. C. 413. Filius, bello Gallico, 457. Nepos denique, bello in Pyrrhum Epiri regem, 474. *Idem*.

27 *Pro alieno ſe ære devovit*] Hoc facere dixit, in carmen intuens, quo Decii uſi erant in devotione ſui, in quo hoc erat in extremo: *Sicut verbis nuncupavi, ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones, auxiliaque hoſtium mecum Diis Manibus, Tellurique devoveo*. Ferrar. Vide Livium, VIII. 9.

Digitized by Google

men in ea auctione inventus eſt nemo. Hominem ridiculum; qui ſe exire ære alieno putet poſſe, cum vendat aliena.

Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultæ videntur furiæ debitorum: vindicem [28] enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de T. Planco? quem præſtantiſſimus civis, Aquila, Pollentia expulit, & quidem crure fracto: quod utinam ante illi accidiſſet, ne huc redire potuiſſet! Lumen & decus illius exercitus pene prætorii, C. Annium Cimbrum, Lyſidici filium, Lyſidicum ipſum Græco verbo, quoniam omnia jura diſſolvit [29]: niſi forte jure Germanum Cimber occidit [30].

Cum hanc, & hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod ſcelus omittet, cum Dolabella tantis ſe obſtrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu & copia? Quapropter, ut invitus ſæpe diſſenſi a Q. Fufio, ita ſum ejus ſententiæ libenter aſſenſus. Ex quo judicare debetis, me non cum homine ſolere, ſed cum cauſa diſſidere. Itaque non aſſentior ſolum, ſed etiam gratias ago Q. Fufio. Dixit enim ſeveram, gravem, republica dignam ſententiam: judicavit hoſtem Dolabellam: bona ejus cenſuit publice poſſidenda. Quo cum addi nihil poſſet, (quid enim atrocius potuit, quid ſeverius decernere?) dixit tamen, ſi quis eorum, qui poſt ſe rogati eſſent, graviorem ſententiam dixiſſet: in eam ſe iturum. Quam ſeveritatem quis poteſt non laudare?

VII. Nunc quoniam hoſtis eſt judicatus Dolabella, bello eſt perſequendus. Neque enim quieſcit: habet legionem, habet fugi-

28 *Vindicem*] Proſcripta Trebellii bona vidimus, ea tabula ulciſci videtur tabulas novas, quibus adverſatus erat. Tabulam enim poſuit, qui tabulas novas oppugnaverat. *Manut.*

29 *Græco verbo, quoniam omnia jura diſſolvit*] Vix perſuadere mihi poſſum, hæc eſſe Ciceronis. In margine (ſic quidem videtur) adſcripta fuerant, explicandi cauſa, unde io contextum, per librariorum imperitam diligentiam ſunt intruſa. *Lyſidicus* eſt a verbo λύω, ſolvo, diſſolvo, & nomine δίκη, jus, fas. *Lyſidicus*, ſi latine velis dicere, eſt *legirupa*. In hoc membro, *Lyſidici filium*, *Lyſidicum ipſum*, idem nomen priore loco proprium eſt hominis, poſteriore eſt appellativum. *F. Ducæus.*

30 *Niſi forte jure Germanum Cimber occidit*] Correctio ridicula, & jocus mordax. Hic C. Annius Cimber fratrem occiderat. Latina vox *Germanus*, & fratrem ſignificat, & hominem e Germania. Itidem *Cimber*, quod erat iſtius C. Annii cognomen, hominem deſignat oriundum e Cimbrica Cherſoneſo, aut, ut aliqui malunt, Cherroneſo. Ex illa ambiguitate jocum Cicero captavit. *Idem.*

Digitized by Google

fugitivos, habet ſceleratam impiorum manum: eſt ipſe confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella heſterno die hoſte decreto bellum gerendum eſt, imperator eſt deligendus. Duæ dictæ ſunt ſententiæ: quarum neutram probo: alteram, quia ſemper, niſi cum eſt neceſſe, periculoſam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus exiſtimo. Nam extraordinarium ſemper imperium populare, atque ventoſum eſt [31], minime noſtræ gravitatis, minime hujus ordinis. Bello Antiochi magno & gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obveniſſet Aſia, parumque in eo putaretur eſſe animi, parum roboris, ſenatuſque ad collegam ejus, C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret: ſurrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus eſt: dixitque & in fratre ſuo ſummam virtutem eſſe, ſummumque conſilium, neque ſe ei legatum id ætatis, iiſque rebus geſtis defuturum. Quod cum ab eo eſſet dictum; nihil eſt de Scipionis provincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quæſitum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quæ a conſulibus, aut a dictatoribus geſta & confecta ſunt; aut quam Pyrrhi, quam Philippi, quam poſt Achaico bello, quam Punico tertio, ad quod populus Romanus ita ipſe ſibi delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere conſulem vellet [32].

VIII. Cum Ariſtonico bellum gerendum fuit [33], L. Vale-

rio,

31 *Extraordinarium ſemper imperium populare atque ventoſum eſt*] Popularis eſt levitatis, quæ qualibet aura movetur, & novis rebus gaudet; Imperium decernere extraordinarium. Contra ſenatoriæ gravitatis eſt, antiquis ſtare inſtitutis ac legibus, ut per ordinarios magiſtratus ea fiant, ad quæ facienda ſunt creati. Rei enim publicæ omnis eſt exitioſa novitas. *Idem*.

32 *Ut eum tamen bellum gerere conſulem vellet*] Maluit populus Romanus eum ſolvere legibus, & conſulem creare extra ordinem, quam privato curam belli committere. *F. Ducæus*.

33 *Cum Ariſtonico bellum gerendum fuit*] Cum Pergami rex Attalus, Eumenis filius, teſtamento populum Romanum reliquiſſet heredem bonorum omnium; Ariſtonicus, Eumenis, ex Epheſia quadam muliercula, filius, Aſiam, ut paternum regnum, opibus multorum & favore adjutus invaſit. Is cum bello perſequendus eſſet, orta eſt inter conſules de provinciis contentio. Erant tum conſules P. Licinius Craſſus, & L. Valerius Flaccus; ille pontifex maximus, hic flamen Martialis. Cum uterque Aſiam habere vellet; Craſſus, ut collegam ab ejus provinciæ ac belli adminiſtratione arceret, pro ea, qua pollebat, ut pontifex, in flamines auctoritate, multam Flacco dixit, ſi ab urbe, & a ſacris diſceſſiſſet.

rio, P. Licinio conſulibus. Rogatus eſt populus, quem id bellum gerere placeret: Craſſus conſul & pontifex maximus, Flacco collegæ, flamini Martiali, multam dixit, ſi a ſacris diſceſſiſſet. Quam multam populus remiſit: pontifici tamen flaminem parere juſſit. Sed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum. Quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumphaverat: qui cum longe omnes belli gloria & virtute ſuperaret, duas tamen tribus ſolas tulit. Ita populus Romanus conſuli potius Craſſo, quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeji imperiis, ſummi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt [34]. Nam Sertorianum bellum a ſenatu privato datum eſt, quia conſules recuſabant: cum L. Philippus pro conſulibus eum ſe mittere dixit, non pro conſule [35].

Quæ igitur hæc comitia [36]? aut quam ambitionem conſtantiſſimus & graviſſimus civis, L. Cæſar, in ſenatum introduxit? Clariſſimo viro, atque innocentiſſimo, decrevit imperium; privato tamen. In quo maximum nobis onus impoſuit. Aſſenſus ero: ambitionem induxero in curiam. Negavero: videbor ſuffragio meo, tanquam comitiis, honorem homini amiciſſimo denegaviſſe. Quod ſi comitia placet in ſenatu habere: petamus,

ſiſſet. Neque finis certaminum fuit, donec ad populum ferri placuit, quem id bellum gerere juberet. De Craſſo dubitabatur, ne pontificem maximum abire ex Italia contra religiones foret: dictæ erant ſententiæ, ut potius pro conſule aliquis mitteretur: aderat Africanus, qui poſſet mitti. Populus remiſit multam flamini, eum tamen dicto audientem pontifici eſſe juſſit: privatum ei bello præfici non placuit: duarum tantummodo tribuum puncta tulit Africanus: conſuli P. Licinio Craſſo provincia decreta eſt. *Idem*.

34 *Tribuni plebis turbulenti tulerunt*] Gabinius & Manilius. Quam aliter de iiſdem hic idem loquitur in ſuaſione legis Maniliæ! At tum dicebat ad populum; & eloquentiæ eſt ſervire tempori, cum ſit prudentiæ civilis quaſi adminiſtra. *Ducæus*.

35 *Cum L. Philippus pro conſulibus eum ſe mittere dixit, non pro conſule*] Hoc ipſum eſt in orat. *pro lege Manilia*, niſi quod ſupprimitur illic recuſatio conſulum, quæ obfuiſſet cauſæ; hic exprimitur, quoniam juvabat. Si decretum eſt Pompejo imperium extra ordinem, nihil mirum; nulli enim erant in republica conſules, qui ſuſcipere id vellent. *Idem*.

36 *Quæ igitur hæc comitia*] Extraordinaria imperia populus in comitiis decernebat. Propterea cum L. Cæſar ſuaderet, ut ſenatus imperium mandaret extraordinarium, ait Cicero, ipſum comitia in curiam introducere: conſecutura oſtendit incommoda; inprimis animorum offenſiones, quæ ſaltem in comitiis nullæ ſunt verendæ; quoniam populus tabellis ſuffragia committit; quo fit, ut ii, qui repulſam ferunt, ſcire nequeant, a quibuſnam ſint præteriti & neglecti. At in ſenatu, voce dicuntur ſententiæ. Idcirco ait: Eſto, agamus, ut in campo & comitiis, ambiamus, prenſemus, ſuffragemur, imitemur popularem levitatem, dummodo detur nobis, ut populo, tabella, quæ det eam libertatem, ut, quod velimus, faciamus. *Idem*.

Digitized by Google

tamus, ambiamus. Tabella modo detur nobis, ſicut populo data eſt. Cur committis, Cæſar, ut aut præſtantiſſimus vir, ſi tibi non ſit aſſenſum, repulſam tuliſſe videatur: aut unuſquiſque noſtrum præteritus, ſi, cum pari dignitate ſimus, eodem honore digni non putemur?

At enim [37] (nam id exaudio) C. Cæſari adoleſcentulo imperium extraordinarium mea ſententia dedi [38]. Ille enim mihi præſidium extraordinarium dederat. Cum dico mihi, ſenatui dico, populoque Romano. A quo reſpublica præſidium ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut ſine eo ſalva eſſe non poſſet, huic extraordinarium imperium non darem? Aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ eſt enim ratio, aut qui poteſt fieri, ut ſine imperio teneatur exercitus? Non igitur quod ereptum non eſt, id exiſtimandum eſt datum. Eripuiſſetis C. Cæſari, Patres conſcripti, imperium, niſi dediſſetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen ſecuti, pro republica arma ceperant, volebant ſibi ab illo imperari: legio Martia, legio quarta ita ſe contulerat ad auctoritatem ſenatus, populique Romani dignitatem, ut depoſcerent imperatorem, & ducem C. Cæſarem. Imperium Cæſari belli neceſſitas, faſces ſenatus dedit. Otioſo [39] vero & nihil agenti, privato, obſecro te, L. Cæſar, (cum peritiſſimo homine mihi res eſt) quando imperium ſenatus dedit?

IX. Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amiciſſimo, ac de me optime merito, videar. Etſi quis poteſt refragari non modo non petenti, verum etiam recuſanti? Illa vero, Patres conſcripti, aliena conſulum dignitate, aliena temporum gravitate [40] ſententia eſt, ut conſules, Dolabellæ perſequendi cauſa, Aſiam & Syriam ſortiantur. Dicam, cur inu-

 tile

37 *At enim*] Prolepſis. Occupat quod opponi poterat, & oſtendit, quid inter L. Cæſaris pro Servilio ſententiam, & ſuam pro Cæſare Octaviano interſit. *Idem*.

38 C. *Cæſari adoleſcentulo imperium extraordinarium mea ſententia dedi*] Ut adoleſcens vix annorum viginti exercitum regeret pro conſulari poteſtate. *Idem*.

39 *Otioſo*] P. Servilium otioſum dicit eſſe, & nihil agentem, hoc eſt, vere privatum: quia neque habebat exercitum, neque erat armatus, ut Cæſar, in Antonium. *Ferrat.*

40 *Gravitate*] Moleſtia, difficultate, acerbitate. *Ducæus*.

tile reipublicæ: ſed prius, quam turpe conſulibus ſit, videte. Cum conſul deſignatus obſideatur, in eoque liberando ſalus ſit poſita reipublicæ: cumque a populo Romano peſtiferi cives, parricidæque deſciverint: cumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus: &, ſi in poteſtatem quis Antonii venerit, propoſita ſint tormenta, atque cruciatus: cumque harum rerum omnium decertatio conſulibus optimis & fortiſſimis commiſſa & commendata ſit: Aſiæ & Syriæ mentio fiet, ut aut ſuſpicioni crimen [41], aut invidiæ materiam dediſſe videamur?

At vero ita decernunt [42], ut liberato Bruto: id enim reſtabat, ut relicto, deſerto, prodito. Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alieniſſimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus ſit, C. Panſa, ſicut eſt, ad fortiſſimum virum & omnium clariſſimum liberandum, tamen, rerum natura cogit te neceſſario referre animum aliquando ad Dolabellam perſequendum, & partem aliquam in Aſiam & Syriam derivare curæ & cogitationis tuæ. Si autem fieri poſſet, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non poteſt, iſtoc animo, quem habes præſtantiſſimum atque optimum, nihil te volumus, niſi de Bruto cogitare. Facis tu id quidem, & eo maxime incumbis: duas tamen res, magnas præſertim, non modo agere uno tempore, ſed ne cogitando quidem explicare quiſquam poteſt. Incitare & inflammare tuum iſtud præſtantiſſimum ſtudium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus.

X. Adde iſtuc ſermones hominum, adde ſuſpiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu ſemper laudaſti: qui inſtructam, ornatamque a ſenatu provinciam depoſui [43], ut incendium patriæ: omiſſa omni cogitatione, reſtinguerem. Nemo erit,

41 *Ut aut ſuſpicioni crimen*] Hic *ſuſpicioni* perinde eſt ac ſuſpicioſis hominibus. *Crimen* eſt criminatio, cauſa criminandi. *Invidia*, odium. Quod explicabitur mox *cap.* 10. Ducæus.

42 *At vero ita decernunt*] Prolepſis, cum irriſione. At decernunt, non ituros adverſus Dolabellam, niſi cum liberatus obſidione Brutus fuerit. Benigne quidem, quod nolunt hunc relinqui, deſeri, prodi. *Idem*.

43 *Qui inſtructam, ornatamque a Senatu provinciam depoſui*] Confer orat. in Piſon. cap. 2.

erit, præter unum me, (qui-cum profecto, ſi quid intereſſe putaſſes tua, pro ſumma familiaritate noſtra communicaſſes) qui credat, te invito provinciam tibi eſſe decretam. Hanc, quæſo, pro tua ſingulari ſapientia reprime famam: atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehementius tibi laborandum eſt, quia in eandem cadere ſuſpicionem collega, vir clariſſimus, non poteſt. Nihil horum ſcit, nihil ſuſpicatur: bellum gerit: in acie ſtat: de ſanguine, & de ſpiritu decertat: ante provinciam ſibi decretam audiet, quam potuerit tempus ei rei datum ſuſpicari.

Vereor, ne exercitus quoque noſtri, qui non delectus neceſſitate, ſed voluntariis ſtudiis ſe ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, ſi quidquam aliud nobis, niſi de inſtanti bello, cogitatum putabunt. Quod ſi provinciæ conſulibus expetendæ videntur, ſicut ſæpe multis clariſſimis viris expetitæ ſunt: reddite prius nobis Brutum, lumen & decus civitatis: qui ita conſervandus eſt, ut id ſignum, quod de cælo delapſum, Veſtæ cuſtodiis continetur [44]: quo ſalvo, ſalvi ſumus futuri. Tunc vel in cælum vos, ſi fieri poterit, humeris noſtris tollemus: provincias certe digniſſimas vobis deligemus. Nunc quod agitur, agamus. Agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus: quæ certe ſervituti anteponenda eſt.

Quid ſi etiam affert tarditatem iſta ſententia, ad Dolabellam perſequendum? Quando enim veniet conſul? an id expectamus, quo ne veſtigium quidem Aſiæ civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de ſuo numero. Valde mihi probari poteſt, qui paulo ante clariſſimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipſe [45] nemini putat dandum, ne a ſenatu quidem, id ego unius judicio delatum comprobem? Expedito [46] nobis homine & parato, P. C. opus eſt, & eo, qui impe-

44 *Ut id ſignum, quod de cælo delapſum, Veſtæ cuſtodiis continetur*] Palladium, quod inter ſeptem imperii Romani pignora recenſet Servius, *in Æneid.* VII. 188, & in Veſtæ penetralibus cuſtodiebatur. *Idem.*

45 *Ipſe*] Servilius: qui munus illud recuſaverat, dixeratque nemini dandum, ne à ſenatu quidem. Supra: *Quis poteſt refragari, non modo non petenti, verum etiam recuſanti?* Manutius.

46 *Expedito*] Nullis aliis negotiis impedito. *Fronto Ducæus.*

imperium legitimum habeat: qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, perſpectum animum in republica liberanda.

XI. Quis igitur * is eſt? aut M. Brutus, aut C. Caſſius, aut uterque. Decernerem plane, ſicut multa [47], conſulem alterum, amboſve, ni Brutum colligaſſemus in Græcia [48], & ejus auxilium ad Italiam vergere, quam ad Aſiam, maluiſſemus: non ut ex ea acie [49] reſpectum haberemus, ſed ut ipſa acies ſubſidium haberet etiam tranſmarinum. Præterea, Patres conſcripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem & gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: inſtat Epiro: urget Illyricum: habet cohortes, habet equitatum. Hinc ſi Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certe amiſerimus. Eſt autem etiam de Brundufio, atque illa ora Italiæ providendum. Quanquam miror tamdiu morari Antonium. Solet enim accipere ipſe manicas [50], nec diutius obſidionis metum ſuſtinere. Quod ſi confecerit Brutus, & intellexerit plus ſe reipublicæ profuturum, ſi Dolabellam perſequatur, quam ſi in Græcia maneat: aget

* Lamb. *is eſt? Aut M. Brutum, aut C. Caſſium, aut utrumque plane decernerem, ſicut multi conſulem alterum &c.*

47 *Decernerem plane, ſicut multa*] Hunc locum perſpicue mendoſum, Faernus, & Muretus, a libro Vaticano, qui ab hoc loco mutilus eſt, deſtituti, intactum reliquerunt. Ego autem ſervata ſcriptura recepta, quoad ejus fieri potuit, ſic reſtitui: *aut M. Brutus, aut C. Caſſius, aut uterque. Utrumque decernerem plane, ſicut multi*, &c. Quis non videt ortum eſſe mendum ex vocibus, *uterque, utrumque*, ita junctis, nulla alia interpoſita, cum librarius, vel prudens, & ſciens, vel imprudens, & errans, alteram præteriiſſet? *Lamb.*

48 *Brutum colligaſſemus in Græcia*] Hoc dixit, propter ſenatus-conſultum, quo ſenatus ei provinciam Macedoniam, Illyricum, cunctamque Græciam decreverat, mandaveratque, ut cum ſuis copiis proxime Italiam eſſet. *Ferrat.*

49 *Non ut ex ea acie*] Explicat hunc locum egregie contra Gabr. Faernum Schottus noſter, libro 1. Nodor. Cic. cap. 15. *Grut.* Locum hunc comploratum eſſe judico, nec ſine meliore libro reſtitui, nec, ut nunc habet, explicari poſſe. Nam optimi Schotti interpretatio quam parum his, de quibus Cicero diſputat, convenit. Hunc locum itaque comploratum, cui manus admovere verat Hippocrates, mitto. Hanc quidem Ciceronis ſententiam fuiſſe puto, quod & alii viderunt: Non ideo M. Brutum in Græcia retineri, ut ex ejus copiis haberent, quod in alias terras mitterent; ſed ut reſpublica in illius exercitu haberet, ubi res exigeret, ſubſidium. Quæ Ciceronis verba fuerint, ignoro. Nam *acies* ſimpliciter pro exercitu accipi, & quidem apud Tullium, nemo, qui Tullium legit, ſibi perſuaſerit. *Grævius.*

50 *Solet enim accipere ipſe manicas*] Quas capiebant, credo, iter facturi, quibus brachia muniebant nuda contra injurias cæli, ut pileis capita. Id igitur Cicero innuit: Solet non diu morari in illis locis, ad quæ appropinquare audit ſibi adverſantes copias, ſed celeriter adornare fugam, tanquam homo mollis & effœminatus. Horum enim erant manicæ, quæ viris apud Romanos vitio vertebantur. Maliem in ſequentibus pro *diutius* ſcribere *diu*, niſi illud hac notione poſitum hic ſit. *Idem.*

aget ipſe per ſeſe, ut adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis, quibus confeſtim ſuccurrendum eſt, expectabit ſenatum. Nam & Brutus [51], & Caſſius multis jam in rebus ipſe ſibi ſenatus fuit. Neceſſe eſt enim in tanta converſione & perturbatione omnium rerum, temporibus potius parere, quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus, aut Caſſius ſalutem, libertatemque patriæ, legem ſanctiſſimam & morem optimum judicavit. Itaque ſi ad nos nihil referretur de Dolabella perſequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum eſſent tales virtute, auctoritate, nobilitate ſummi viri, quorum alterius jam notus nobis eſt exercitus, alterius auditus.

XII. Non igitur Brutus expectavit decreta noſtra, cum ſtudia noſſet. Neque enim eſt in provinciam ſuam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia ſua putavit, quæ vos veſtra eſſe velletis: legiones conſcripſit novas, excepit veteres: equitatum ad ſe abduxit Dolabellæ, atque eum nondum tanto parricidio oblitum, hoſtem ſua ſententia judicavit. Nam ni ita eſſet, quo jure equitatum a conſule abduceret? Quid? C. Caſſius, pari magnitudine animi & conſilii præditus, nonne eo ex Italia conſilio profectus eſt, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo jure? eo, quod Jupiter ipſe ſanxit, ut omnia, quæ reipublicæ ſalutaria eſſent, legitima & juſta haberentur. Eſt enim lex nihil aliud, niſi recta & a numine deorum tracta ratio, imperans honeſta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Caſſius, cum eſt in Syriam profectus, alienam provinciam, ſi homines legibus ſcriptis uterentur: his vero oppreſſis, ſuam lege naturæ.

Sed ut ea veſtra quoque auctoritate firmetur, cenſeo: Cum
„ P. Dolabella, quique ejus crudeliſſimi & teterrimi facinoris
„ miniſtri, ſocii, adjutores fuerunt, hoſtes populi Romani a
„ ſenatu judicati ſint: cumque ſenatus P. Dolabellam bello
„ perſequendum cenſuerit, ut is, qui omnia deorum homi-

„ num-

51 *Nam & Brutus*] Multa ſuſceperant & confecerant privato conſilio, nullaque publica auctoritate Brutus & Caſſius. Quamobrem nunc eorum acta conatur hac ſententia defendere. Quod cum aliqua perturbatio eſt orta reipublicæ, & extraordinarius tumultus concitatus, inuſitata ſunt etiam adhibenda remedia, & præſentiſſima; neque ſemper neceſſe eſt imperium expectare magiſtratuum, ſi, quod agendum eſt, videtur e republica futurum. *Ducæus*.

Digitized by Google

„ numque jura novo, inaudito, inexpiabili ſcelere polluerit,
„ nefarioque patriæ ſe parricidio obſtrinxerit, pœnas diis ho-
„ minibuſque meritas, debitaſque perſolvat: ſenatui placere,
„ C. Caſſium, proconſulem, provinciam Syriam obtinere, uti
„ qui eam optimo jure provinciam obtinuerit: eumque a Q.
„ Marcio Criſpo, proconſule, L. Statio Murco, proconſule,
„ A. Allieno, legato, exercitus accipere, eoſque ei tradere:
„ cumque his copiis, & ſi quas præterea paraverit, bello P.
„ Dolabellam terra marique perſequi: ejus belli gerendi cauſa,
„ quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, cæteraque o-
„ mnia, quæ ad id bellum gerendum pertineant, ut imperan-
„ di in Syria, Aſia, Bithynia, Ponto, jus, poteſtatemque ha-
„ beat: utque, quamcunque in provinciam ejus belli gerendi
„ cauſa advenerit, ibi majus imperium C. Caſſij, proconſulis,
„ ſit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit,
„ cum C. Caſſius proconſul in eam provinciam venerit. Re-
„ gem Dejotarum patrem, & regem Dejotarum filium, ſi, ut
„ multis bellis ſæpenumero imperium populi Romani juverint,
„ item C. Caſſium proconſulem copiis ſuis, opibuſque juviſ-
„ ſent, ſenatui, populoque Romano gratum eſſe facturos: i-
„ temque ſi cæteri reges, tetrarchæ, dynaſtæque feciſſent, ſe-
„ natum, populumque Romanum eorum officii non immemo-
„ rem futurum: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, al-
„ ter ambove, ſi eis videretur, republica recuperata, de pro-
„ vinciis conſularibus, prætoriis, ad hunc ordinem primo quo-
„ que tempore referant: interea provinciæ ab iis, a quibus
„ obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex ſenatus-conſulto
„ ſucceſſum ſit.

XIII. Hoc ſenatus-conſulto ardentem inflammabitis, & armatum armabitis Caſſium. Nec enim animum ejus poteſtis ignorare, nec copias. Animus is eſt, quem videtis: copiæ, quas audiſtis, fortis & conſtantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare ſiviſſet. Allienus, familiaris & neceſſarius meus, poſt interitum Trebonii profectus, ne dici quidem ſe legatum Dolabellæ volet. Eſt Q. Cæcilii Baſſi, privati illius quidem, ſed fortis & præclari viri, robuſtus & victor exercitus. Dejo-

Digitized by Google

Dejotari regis & patris, & filii, & magnus, & noſtro more inſtructus exercitus: ſumma in filio ſpes, ſumma ingenii indoles, ſumma virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in populum Romanum eſt ipſius æqualis ætati, qui non ſolum ſocius imperatorum noſtrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum ſuarum. Quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter ſæpe in ſenatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit. Fuimus imperatores ego & M. Bibulus in propinquis, finitimiſque provinciis. Ab eodem rege adjuti ſumus & equitatu, & pedeſtribus copiis. Secutum eſt hoc acerbiſſimum & calamitoſiſſimum civile bellum: in quo quid faciendum Dejotaro? Quid omnino rectius fuerit, dicere non eſt neceſſe: præſertim cum contra, ac Dejotarus ſenſit, victoria belli judicarit. Quo in bello ſi fuit error, communis ei fuit cum ſenatu: ſin recta ſententia, ne victa quidem cauſa vituperanda eſt. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. Neque vero claſſes deerunt: tanti Tyrii Caſſium faciunt, tanti ejus in Syria nomen [52], atque Phœnice eſt.

XIV. Paratum habet imperatorem, C. Caſſium, Patres conſcripti, reſpublica contra Dolabellam, nec paratum ſolum, ſed peritum, atque fortem. Magnas ille res geſſit ante Bibuli ſummi viri adventum, cum Pacori nobiliſſimos duces, maximaſque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus & ſingularem laudem prætermitto. Cujus enim prædicatio nondum omnibus grata eſt, hanc memoriæ potius, quam vocis teſtimonio conſervemus.

Animadverti, Patres conſcripti, dici jam a quibuſdam, exor-

52 *Tanti Tyrii Caſſium faciunt, tanti ejus in Syria nomen*] Quoniam erant mari propinquæ regiones, in quibus gerendum Caſſius bellum habebat, opus ei erat navalibus copiis; quas dicit Cicero non defuturas; ſuppeditantibus, propter inſignem viri famam atque exiſtimationem, Tyriis, Syris, Phœnicibus: qui omnes rei nauticæ peritia, & navium multitudine commendati. Hieronymus Ferrarius reponendum cenſebat, *tantum ejus... nomen*, ut eſſet illi ſimile, *quantum nomen ejus fuerit*, in Orat. pro Dejot. cap. 4. *Idem*.

exornari etiam nimium a me Brutum, nimium Caſſium ornari: Caſſio vero ſententia mea dominatum & principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipſi ſunt ornamenta reipuplicæ. Quid D. Brutum nonne omnibus ſententiis ſemper ornavi? num igitur reprehenditis? an Antonios potius ornarem, non modo ſuarum familiarum, ſed Romani nominis probra atque dedecora? an Cenſorinum ornem, in bello hoſtem, in pace ſectorem? an cætera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego vero iſtos otii, concordiæ, legum, judiciorum, libertatis inimicos tantum abeſt ut ornem, ut effici non poſſit, quin eos tam oderim, quam rempublicam diligo.

Vide, inquit, ne veteranos offendas: hoc enim vel maxime exaudio. Ego vero veteranos tueri debeo; ſed hos, quibus ſanitas eſt, certe timere non debeo. Eos veteranos, qui pro republica arma ceperunt, ſecutique ſunt C. Cæſarem auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri ſolum, ſed etiam commodis augere debeo. Qui autem quieſcunt, ut ſexta & octava legio, in magna gloria & laude ponendos puto. Comites vero Antonii, qui poſtquam beneficia Cæſaris comederunt, conſulem deſignatum obſident, huic urbi ferro, ignique minitantur, Saxæ ſe & Caphoni tradiderunt, ad facinus, prædamque natis, num quis eſt, qui tuendos putet? Ergo aut boni ſunt, quos etiam ornare; aut quieti, quos conſervare debemus; aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & juſta arma cepimus.

XV. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? Eorumne, qui D. Brutum obſidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti ſalus cara ſit, qui poſſunt Caſſii nomen odiſſe? An eorum, qui utriſque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quiſquam iſtorum ſit, qui otio delectantur. Tertio vero generi non militum veteranorum, ſed importuniſſimorum hoſtium, cupio quam acerbiſſimum dolorem inurere. Quanquam, Patres conſcripti, quouſque dicemus ſententias veteranorum arbitratu? quod eorum tantum faſtidium eſt, quæ tanta

Digitized by Google

tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem (dicendum eſt enim, Patres conſcripti, quod ſentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiæ, quid novæ legiones, ad liberandam patriam paratiſſimæ, quid cuncta Italia de veſtra gravitate ſentiat. Nihil enim ſemper floret: ætas ſuccedit ætati. Diu legiones Cæſaris viguerunt; nunc vigent Panſæ, vigent Hirtii, vigent Cæſaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his præmia promiſſa ſunt: illis perſoluta. Fruantur his illi, perſolvantur his, quæ ſpopondimus. Id enim deos immortales ſpero æquiſſimum judicare.

Quæ cum ita ſint, eam, quam dixi, ſententiam, vobis, Patres conſcripti, cenſeo comprobandam.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA XII.
ARGUMENTUM.

Retulerat Panſa conſul de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis: legati decreti erant P. Servilius, & ipſe Cicero. Legationem non modo ſupervacaneam eſſe, cum ab Antonio pacem ſperare non liceat, ſed inutilem etiam, ac turpem, multis argumentis Cicero docet: quod ſi rurſus agendum de pace cum Antonio ſit, minime tamen omnium ſe legatum deligi oportere; nec tamen in ea re vitæ ſuæ majorem quam reipublicæ, quam ſemper defenderit, rationem habere velle. Man.

I. ETSI minime decere videtur, Patres conſcripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis ſæpe de rebus aſſentiamini: conſolor me tamen, quoniam vobiſcum pariter, & una cum ſapientiſſimo conſule erravi [1]. Nam cum duo conſulares ſpem honeſtæ pacis nobis attuliſſent, quod erant familiares M. Antonii, quod domeſtici, noſſe aliquod ejus vulnus, quod nobis ignotum eſſet, videbantur. Apud alterum [2] uxor, liberi: alter [3], quotidie literas mittere, accipere, aperte favere Antonio.

Hi ſubito hortari ad pacem, quod jamdiu non feciſſent, non ſine cauſa videbantur. Acceſſit conſul hortator. At qui conſul? ſi prudentiam quærimus, qui minime falli poſſet: ſi virtutem, qui nullam pacem probaret, niſi Antonio cedente, atque victo: ſi magnitudinem animi, qui præferret mortem ſer-

1 *Erravi*] Cum Piſoni, & Caleno, legatis, ſpem pacis afferentibus, credidi. *Man.*

2 *Alterum*] Calenum. *Idem.*

3 *Alter*] Piſo. *Idem.*

Digitized by Google

ſervituti . Vos autem , Patres conſcripti , non tam immemores veſtrorum graviſſimorum decretorum videbamini , quam ſpe allata * deditionis , quam amici pacem appellarent , de imponendis , non de accipiendis legibus cogitare . Auxerat autem meam quidem ſpem , credo item veſtram , quod domum Antonii afflictam mœſtitia audiebam , lamentari uxorem . Hic etiam fautores Antonii , quorum in vultu habitant oculi mei, triſtiores videbam . Quod ſi non ita eſt , cur a Piſone & a Caleno potiſſimum , cur hoc tempore , cur tam improviſo , cur tam repente pacis eſt facta mentio ? Negat Piſo ſe ſcire , negat audiſſe quidquam : negat Calenus rem ullam novam allatam eſſe . Atque id nunc negant , poſteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant . Quid ergo opus eſt novo conſilio , ſi in re nihil omnino novi eſt ?

II. Decepti , decepti , inquam , ſumus , Patres conſcripti : Antonii eſt acta cauſa ab amicis ejus , non publica . Quod videbam equidem , ſed quaſi per caliginem . Præſtrinxerat aciem animi D. Bruti ſalus . Quod ſi in bello dari vicarii ſolerent : libenter me , ut D. Brutus emitteretur , pro illo includi paterer . Atque hac voce Q. Fufii capti ſumus : *Ne ſi a Mutina quidem receſſerit , audiamus Antonium ? ne ſi in ſenatus quidem poteſtatem futurum ſe dixerit ?* Durum videbatur . Itaque fracti ſumus ; ceſſimus . Recedit igitur a Mutina ? Neſcio . Paret ſenatui ? Credo , inquit Calenus : ſed ita , ut teneat dignitatem . Valde hercule vobis laborandum eſt , Patres conſcripti , ut veſtram dignitatem amittatis , quæ maxima eſt : Antonii , quæ neque eſt ulla , neque eſſe poteſt , retineatis : ut eam per vos recuperet , quam per ſe perdidit . Si jacens vobiſcum aliquid ageret , audirem fortaſſe : quanquam ... ſed hoc malo dicere : audirem . Stanti reſiſtendum eſt , aut concedenda una cum dignitate libertas .

At non eſt integrum . Conſtituta legatio eſt . Quid autem integrum non eſt ſapienti , quod reſtitui poteſt ? Cujuſvis hominis eſt errare : nullius , niſi inſipientis , in errore perſeverare . Poſteriores enim cogitationes (ut ajunt) ſapientiores ſolent

lent

* Grut. (*deditionem quam amici , pacem appellarent alieni*)

lent eſſe. Diſcuſſa eſt illa caligo, quam paulo ante dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos ſolum, ſed admonemur a noſtris. Attendiſtis paulo ante, præſtantiſſimi viri quæ eſſet oratio. *Mæſtam*, inquit, *domum offendi*, *conjugem*, *liberos*: *admirabantur boni viri*, *accuſabant amici*, *quod ſpe pacis legationem ſuſcepiſſem*. Nec mirum, P. Servili. Tuis enim veriſſimis, graviſſimiſque ſententiis omni eſt, non dico dignitate, ſed etiam ſpe ſalutis ſpoliatus Antonius.

Ad eum ire te legatum quis non miraretur? De me experior: cujus idem conſilium, quod tuum, ſentio quam reprehendatur. Nos reprehendimur ſoli? quid? vir fortiſſimus Panſa ſine cauſa tam accurate paulo ante locutus eſt tamdiu? quid egit, niſi uti falſam proditionis a ſe ſuſpicionem depelleret? Unde autem eſt iſta ſuſpicio? Ex pacis patrocinio repentino, quod ſubito ſuſcepit, eodem captus errore, quo nos. Quod ſi eſt erratum, Patres conſcripti, ſpe falſa atque fallaci; redeamus in viam. Optimus eſt portus pœnitenti mutatio conſilii.

III. Quid enim, per deos immortales! poteſt reipublicæ prodeſſe noſtra legatio? Prodeſſe dico? quid ſi etiam obfutura eſt? Obfutura? quid ſi jam obfuit? An vos acerrimam illam & fortiſſimam populi Romani libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? Quid municipia cenſetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem ſtudio, quo contra commune incendium exarſerat? an non putamus fore, ut eos pœniteat profeſſos eſſe, & præ ſe tuliſſe odium in Antonium, qui pecunias polliciti ſunt, qui arma, qui ſe totos & animis, & corporibus in ſalutem reipublicæ contulerunt? Quemadmodum veſtrum hoc conſilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera eſt? illa impios cives judicavit, ejecit, excluſit. Illi, illi, inquam, urbi fortiſſime conanti e manibus eſt ereptus [4] Antonius.

Quid? legionum noſtrarum nervos nonne his conſiliis incidimus?

4 *E manibus eſt ereptus*] Philip. II. *Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus*. Manut. Vide Philipp. II. 39.

dimus? quis eſt enim, qui ad bellum inflammato animo ſit futurus, ſpe pacis oblata? Ipſa illa Martia, cæleſtis & divina legio, hoc nuntio langueſcet, & mollietur, atque illud pulcherrimum nomen Martium amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim ſecuta, non arbitrabitur ſe graviori odio in Antonium eſſe debere, quam ſenatum. Pudet hujus legionis, pudet quartæ, quæ pari virtute noſtram auctoritatem probans, non ut conſulem & imperatorem ſuum, ſed ut hoſtem & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium: pudet optimi exercitus, qui conjunctus eſt ex duobus [5]: qui jam luſtratus [6], qui profectus ad Mutinam eſt: qui ſi pacis, id eſt, timoris noſtri, nomen audiverit, ut non referat pedem, inſiſtet certe. Quis enim, revocante, & receptui canente ſenatu, properet dimicare?

IV. Quid autem hoc injuſtius, quam nos, inſcientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec ſolum inſcientibus, ſed etiam invitis? An vos A. Hirtium, præclariſſimum conſulem, C. Cæſarem, deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epiſtolas, ſpem victoriæ declarantes, in manu teneo, pacem velle cenſetis? Vincere illi expetunt: paciſque dulciſſimum & pulcherrimum nomen non pactione, ſed victoria concupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? Illa enim hujus belli propulſandi, adminiſtrandi, ſuſtinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipſum, ne dicam imperium, ſecuta, armis, viris, pecunia, belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii ſuum totum corpus objecit: exhauritur, vaſtatur, uritur. Omnes æquo animo belli patitur injurias, dummodo repellat periculum ſervitutis. Et, ut omittam reliquas partes Galliæ, (nam ſunt omnes pares) Patavini alios excluſerunt, alios ejecerunt, miſſos ab Antonio: pecunia, militibus, &, quod maxime deerat, armis, noſtros duces adjuverunt. Fecerunt idem reliqui, qui quondam in eadem cauſa erant, & propter multorum annorum injurias alienati a ſenatu putabantur.

Quos

5 *Ex duobus*] Exercitum Hirtii ſignificat, cum Cæſaris exercitu conjunctum. *Idem*.

6 *Luſtratus*] Luſtrari, id eſt, expiari exercitus mos fuit, prius quam in expeditionem educerentur. *Idem*.

Quos minime mirum eſt, communicata cum his republica, fideles eſſe, qui etiam expertes ejus, fidem ſuam ſemper præſtiterunt.

V. His igitur omnibus victoriam ſperantibus pacis nomen afferemus, id eſt, deſperationem victoriæ? Quid, ſi ne poteſt quidem ulla eſſe pax? Quæ enim eſt conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi poteſt? Multis rebus a nobis ad pacem eſt invitatus Antonius: bellum tamen maluit. Miſſi legati, repugnante me: ſed tamen miſſi. Delata mandata: non paruit. Denuntiatum eſt, ne Brutum obſideret, a Mutina diſcederet: oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? Verecundioremne coram putamus in poſtulando fore, quam fuerit tum, cum miſit mandata ad ſenatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbantur improba omnino, ſed tamen aliquo modo poſſe concedi: nondum erat veſtris tam graviſſimis, tamque multis judiciis, ignominiiſque conciſus: nunc ea petit, quæ dare nullo modo poſſumus, niſi prius volumus nos bello victos confiteri. Senatus-conſulta falſa delata ab eo judicavimus: num ea vera poſſumus judicare? Leges ſtatuimus per vim & contra auſpicia latas, iiſque nec populum, nec plebem teneri: num eas reſtitui poſſe cenſetis? Seſtertium ſepties millies avertiſſe Antonium pecuniæ publicæ judicaviſtis: num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo civitatibus, ſacerdotia, regna venierunt: num figentur rurſus eæ tabulæ, quas vos decretis veſtris refixiſtis?

VI. Quod ſi ea, quæ decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere poſſumus? Quando enim obliviſcetur ulla poſteritas, cujus ſcelere in hac veſtitus fœditate fuerimus? Ut centurionum legionis Martiæ Brunduſii profuſus ſanguis eluatur, num elui prædicatio crudelitatis poteſt? Ut media prætereim; quæ vetuſtas tollet operum circa Mutinam tetra monumenta, ſceleris indicia, latrociniique veſtigia?

Huic igitur importuno atque impuro parricidæ quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam, & exercitum? Quid eſt aliud, non pacem facere,

ſed

ſed differre bellum ? nec ſolum prorogare bellum , ſed concedere etiam victoriam ? An ille non vicerit , quacunque conditione in hanc urbem cum ſuis venerit ? Armis nunc omnia tenemus : auctoritate valemus plurimum : abſunt tot perditi cives , nefarium ſecuti ducem . Tamen eorum ora , ſermones, qui in urbe ex eo numero relicti ſunt , ferre non poſſumus. Quid cenſetis , cum tot uno tempore irruperint ; nos arma poſuerimus ; illi non poſuerint ; nonne nos noſtris conſiliis victos in perpetuum fore ?

Ponite ante oculos M. Antonium conſularem : ſperantem conſulatum Lucium adjungite : ſupplete cæteros , neque noſtri ordinis ſolum honores & imperia meditantes : nolite ne Tirones quidem , Numiſios , & Muſtelas , Saxaſve contemnere. Cum his facta pax , non erit pax , ſed pactio ſervitutis . L. Piſonis , ampliſſimi viri , præclara vox a te non ſolum in hoc ordine , Panſa , ſed etiam in concione jure laudata eſt . Exceſſurum ſe ex Italia dixit , deos penates & ſedes patrias relicturum , ſi (quod dii omen averterint) rempublicam oppreſſiſſet Antonius .

VII. Quæro igitur a te , Piſo , nonne oppreſſam rempublicam putes , ſi tot , tam impii , tam audaces , tam facinoroſi recepti ſint ? Quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus , hos nunc omni ſcelere coopertos , tolerabiles cenſes civitati ſore ? Aut iſto tuo , mihi crede , conſilio erit utendum , ut cedamus , abeamus , vitam inopem & vagam perſequamur , aut cervices latronibus dandæ , atque in patria cadendum eſt .

Ubi ſunt , C. Panſa , illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ , quibus a te excitatus ſenatus , inflammatus populus Romanus non ſolum audivit , ſed etiam didicit , nihil eſſe homini Romano fœdius ſervitute ? Idcircone ſaga ſumpſimus , arma cepimus , juventutem omnem ex tota Italia excuſſimus , ut exercitu florentiſſimo & maximo legati ad pacem mitterentur ? Si poſtulandam , quid timemus [7] ? ſi accipiendam , cur non roga-

7. *Si poſtulandam , quid timemus ?*] In antiquo libro & omnibus ſcriptis , hæc quæ jam poſuimus verba ſequuntur infra ſcripta : *Si accipiendam , cur non rogamur ?* ubi in impreſſis

rogamur ? In hac ego legatione ſim , aut ad id conſilium [8] admiſcear , in quo , ne ſi diſſenſero quidem a cæteris , ſciturus populus Romanus ſit ? Ita fiet , ut , ſi quid remiſſum aut conceſſum ſit , meo ſemper periculo peccet Antonius , cum ei peccandi poteſtas a me conceſſa videatur .

Quod ſi habenda cum M. Antonii latrocinio pacis ratio fuit , mea tamen perſona ad iſtam pacem conciliandam minime fuit deligenda . Ego nunquam legatos mittendos cenſui : ego ante legatorum reditum auſus ſum dicere , pacem ipſam ſi afferrent , quoniam ſemper ſub nomine pacis bellum lateret , repudiandam . Ego princeps ſagorum : ego ſemper illum hoſtem appellavi , cum alii adverſarium : ſemper hoc bellum , cum alii tumultum . Nec hæc in ſenatu ſolum : eadem ad populum ſemper egi : nec ſolum in ipſum , ſed in ejus ſocios facinorum , & miniſtros , & præſentes , & eos , qui una ſunt : in totam denique M. Antonii domum ſum ſemper invectus . Itaque , ut alacres & læti , ſpe pacis oblata , inter ſe impii cives , quaſi viciſſent , gratulabantur : ſic me iniquum ejurabant [9] : de me querebantur . Diffidebant etiam Servilio : meminerant , ejus ſententiis confixum Antonium . L. Cæſarem , fortem quidem illum & conſtantem ſenatorem , avunculum tamen : Calenum , procuratorem : Piſonem , familiarem : te ipſum , Panſa , vehementiſſimum & fortiſſimum conſulem , factum jam putant leniorem : non quo ita ſit , aut eſſe poſſit ; ſed mentio a te facta pacis ſuſpicionem multis attulit immutatæ voluntatis . Inter has perſonas me interjectum amici Antonii moleſte ferunt : quibus gerendus mos eſt , quoniam ſemel liberales eſſe cœpimus . [10]

VIII.

preſſis hæc duo membra præpoſtero ordine collocata ſunt . Nos collocationem antiquam admittimus hoc ſenſu . Si legati hi , quos ad pacem mittere cogitatis , idcirco mittuntur , ut ab his noſtro nomine pacem accipiat Antonius , cur ab eo non rogamur ? Quaſi dicat , rogandi eſſemus , ſi modo ille pacem cuperet accipere . Si vero eunt , ut pacem nobis ab Antonio poſtulent , quid timemus ? Non enim debemus timere , tot exercitibus præſidiiſque muniti . *Faernus* .

8 *Ad id conſilium*] In eorum numero ſim , qui agant cum Antonio de pace ? Nam ſi quid indulgenter conceſſum fuerit Antonio , diſſentiente me , populus tamen exiſtimabit , me quoque aſſenſum dediſſe . *Ferr.*

9 *Ejurabant*] Ejurare , eſt jurejurando recuſare aliquem , ut ſibi iniquum & ſuſpectum . *Idem* .

10 *Liberales eſſe cœpimus*] Mittendis iterum legatis . *Idem* .

VIII. Proficiſcantur legati optimis ominibus: ſed ii proficiſcantur, in quibus non offendatur Antonius. Quod ſi de Antonio non laboratis, mihi certe, Patres conſcripti, conſulere debetis. Parcite oculis ſaltem meis, & aliquam veniam juſto dolori date. Quo enim adſpectu videre potero, (mitto hoſtem patriæ: ex quo mihi odium in illum commune vobiſcum eſt) ſed quomodo adſpiciam mihi uni crudeliſſimum hoſtem, ut declarant ejus de me acerbiſſimæ conciones? Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi, aut illum adſpicere poſſim? qui nuper, cum in concione donaret eos, qui ei de parricidis audaciſſimi videbantur, mea bona donare ſe dixit Petiſſio Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimonii ad hæc Antoniana ſaxa projectus eſt.

An L. Antonium adſpicere potero? cujus ego crudelitatem effugere non potuiſſem, niſi me mœnibus, & portis, & ſtudio municipii mei defendiſſem. Atque idem hic mirmillo Aſiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis & Nuculæ, cum Aquilæ primipili [11] nummos aureos daret, de meis bonis ſe dare dixit. Si enim de ſuis dixiſſet, ne aquilam quidem ipſam credituram putavit. Non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duo prætores, non tribunum plebis, non duo deſignatos tribunos, non Beſtiam, non Trebellium, non Plancum. Non poſſum animo æquo videre tot, tam importunos, tam ſceleratos hoſtes: nec id fit faſtidio meo, ſed caritate reipublicæ.

Sed vincam animum, mihique imperabo: dolorem juſtiſſimum, ſi non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ cenſetiſne, Patres conſcripti, habendam mihi aliquam eſſe rationem? quæ mihi quidem minime cara eſt, præſertim cum Do-

Zzz 2 label-

11 *Aquilæ primipili*] Eſt, primipili centurioni. Integra locutio legitur in v. ad Atticum: *At ille cohortem primam totam perdidit centurionemque primipili nobilem ſui generis*, ubi quoque MSS. *primipuli*. Poſtea ludit in ambigua voce *Aquilæ*, quæ centurionis nomen erat, & ſigni totius legionis. Non probo qui exponunt *Aquilæ* militibus primi ordinis, qui ſub ea aquila, quæ ſignum fuit Romanorum, militabant. Aquila ſervabatur olim quidem a triariis, ſed a tempore Marii translata erat ad cohortem primam, in qua etiam erant primipili; ſed erat tamen Aquila totius legionis ſignum. Præterea *aquilæ primipili dare nummos*, pro primæ cohortis militibus, aut triariis nummos dare, quis ferat in Floro, aut Apulejo, aut inepto quodam declamatore, nedum in diſertiſſimo Romuli nepotum? *Græv.*

labella fecerit [12], ut optanda mors eſſet, modo ſine cruciatu atque tormentis: vobis tamen & populo Romano vilis eſſe ſpiritus meus non debet. Is enim ſum, niſi forte me fallo, qui vigiliis, curis, ſententiis, periculis etiam, quæ plurima adii propter acerbiſſimum omnium in me odium impiorum, perſecerim, ut non obſtarent reipublicæ, ne quid arrogantius videar dicere. Quod cum ita ſit, nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis?

IX. Hic cum eſſem in urbe ac domi, tamen multa ſæpe tentata ſunt, ubi me non ſolum amicorum fidelitas, ſed etiam univerſæ civitatis oculi cuſtodiunt. Quid cenſetis, cum iter ingreſſus ero, longum præſertim? nullaſne inſidias pertimeſcendas? Tres viæ ſunt ad Mutinam, quo feſtinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani D. Brutum adſpicere poſſim: cujus in complexu libenter extremum vitæ ſpiritum ediderim, cum omnes actiones horum menſium, omnes ſententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mihi fuit propoſitus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: a ſupero mari, Flaminia [13]: ab infero, Aurelia [14]: media, Caſſia [15].

Nunc, quæſo, attendite, num aberret a conjectura ſuſpicio periculi mei. Etruriam diſcriminat Caſſia. Scimuſne igitur, Panſa, quibus in locis nunc ſit Lentonis Cæſennii ſeptemviralis auctoritas [16]? Nobiſcum nec animo certe eſt, nec corpore. Si autem aut domi eſt, aut non longe a domo, certe in Etruria eſt, id eſt, in via. Quis igitur mihi præſtat, Lentonem uno capite [17] eſſe contentum? Die mihi præterea, Pan-

12 *Cum Dolabella fecerit*] Dolabella, interfecto crudeliter Trebonio, effecit, ut optabilis mors eſſet ſine cruciatibus. *Ferr.*

13 *Flaminia*] Ejus initium a porta Flumentana, quæ & Flaminia poſtea dicta, nunc Populi, & extendebatur uſque ad Ariminum ad mare Hadriaticum. *Manut.*

14 *Aurelia*] Incipit a ponte Sublicio, ſive a porta Aurelia, quæ nunc Pancratiana dicitur, & extenditur per Etruriam Piſas uſque, ſive potius in Galliam, ut Peireſcius obſervavit. Hæc fuit Aurelia vetus. Nam & alia nova. De his viis imprimis videndus Nardinus de vetere Roma, & Raphael Fabrettus de aquis & aquæ ductibus, Differt. I. n. 92. *Grævius.*

15 *Caſſia*] Ab auctore Caſſio ſic dicta eſt. Fuit ramus viæ Flaminiæ, quæ cum ea cohæret ad pontem Milvium, qui hodie *Ponte Mole* dicitur. Vide N. Bergerum de viis militaribus, lib. III, 22. *Idem.*

16 *Semptemviralis auctoritas*] Unus ſeptemvirum, qui ab Antonio dividendis agris præfecti fuerant. *Cel. Sec.*

17 *Uno capite*] Sola morte eſſe contentum: non autem me cum cruciatu interficere velle, ut Dolabella Trebonium. *Ferr.*

Digitized by Google

Panſa, Ventidius ubi ſit, cui fui ſemper amicus, antequam ille reipublicæ boniſque omnibus tam aperte eſt factus inimicus. Poſſum Caſſiam vitare, tenere Flaminiam. Quid, ſi Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tuto accedere? Reſtat Aurelia. Hic quidem etiam præſidia habebo. Poſſeſſiones enim ſunt P. Clodii. Tota familia occurret: hoſpitio invitabit; propter familiaritatem notiſſimam.

X. Hiſce ego me viis committam, qui Terminalibus [18] nuper in ſuburbium, ut eodem die reverterer, ire non ſum auſus? Domeſticis me parietibus vix tueor ſine amicorum cuſtodiis. Itaque in urbe maneo. Si licebit, manebo. Hæc mea ſedes eſt, hæc vigilia, hæc cuſtodia, hoc præſidium ſtativum. Teneant alii caſtra, regna, res bellicas: [a] oderint hoſtem: nos, ut dicimus, ſemperque fecimus, urbem & res urbanas vobiſcum pariter tuebimur. Neque vero recuſo munus hoc: quanquam populum Romanum video pro me recuſare. Nemo me minus timidus, nemo cautior. Res declarat. Vigeſimus annus eſt, cum omnes ſcelerati me unum petunt. Itaque ipſi, ne dicam mihi, reipublicæ pœnas dederunt: me ſalvum adhuc reſpublica conſervavit ſibi. Timide hoc dicam: ſcio enim quidvis homini accidere poſſe: verumtamen ſemel [19] [b] circumſeſſus lectis valentiſſimorum hominum viribus cecidi ſciens, ut honeſtiſſime poſſem exurgere.

Poſſumne igitur ſatis videri cautus, ſatis providus, ſi me huic itineri tam infeſto, tamque periculoſo commiſero? Gloriam in morte debent ii, qui in republica verſantur, non culpæ reprehenſionem, & ſtultitiæ vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis & civis, & viri? At ſunt qui dicant (dure illi quidem, ſed tamen dicunt) minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. Etenim qui multorum cuſtodem ſe profiteatur, eum ſapientes ſui primum capitis ajunt cuſtodem eſſe oportere. Cum ſeptus ſis legibus & judiciorum metu, non ſunt omnia timenda, neque ad omnes inſidias

18 *Terminalibus*] Die, qui Termino deo dicatus erat, XI. nimirum Kalendas Martii, de quo Ovid. II. Faſt. *Cel. Secundus*.

a Lamb. *fuderint*

19 *Semel*] Clodianis temporibus.

b Lamb. *circumſeptus*

dias præſidia quærenda. Quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illuſtrem aggredi? Hæc neque hoc tempore, neque in me valent. Non modo enim pœnam non extimeſcet, qui mihi vim attulerit: ſed etiam gloriam ſperabit a latronum gregibus, & præmia.

XI. Hæc ego in urbe prævideo: facilis eſt circumſpectus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dexteram, quid ad ſiniſtram ſit. Num idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, etiam ſi non erunt inſidiæ, quæ facillime eſſe poterunt, animus tamen erit ſollicitus, ut nihil poſſit de officiis legationis attendere. Sed effugi inſidias: perrupi Apenninum. Nempe in Antonii congreſſum, colloquiumque veniendum eſt. Quinam locus capietur? Si extra caſtra: cæteri viderint. Ego mortem actutum futuram puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum, immanitaſque naturæ ne vino quidem permiſta temperari ſolet: hic ira dementiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, teterrima bellua, nunquam profecto a me ſacrilegas manus atque impias abſtinebit.

Memini colloquia & cum acerrimis hoſtibus, & cum graviſſime diſſentientibus civibus. Cn. Pompejus, Sexti filius, conſul, me præſente, cum eſſem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marſorum, inter bina caſtra collocutus eſt. Quo quidem memini Sex. Pompejum, fratrem conſulis, ad colloquium ipſum Roma venire, doctum virum atque ſapientem: quem cum Scato ſalutaſſet, Quem te appellem? inquit. At ille, Voluntate, hoſpitem: neceſſitate, hoſtem. Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla ſuberat ſuſpicio: mediocre etiam odium. Non enim ut eriperent nobis ſocii civitatem, ſed ut in eam reciperentur, petebant. Sylla cum Scipione inter Cales & Teanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli ſocios adhibuiſſet, de auctoritate ſenatus, de ſuffragiis [20] populi, & de jure civitatis, leges inter

20 *De ſuffragiis*] Populi, quibus non admiſceri libertinos, ſed in quatuor tantum urbanis tribubus, ut antea, ſuffragium ferre, Sylla volebat: Mariani contra, ſuffragii lationem eis eſſe in omnibus xxxv. tribubus. *Manut.*

inter ſe, conditiones [21], contulerunt. Non tenuit omnino colloquium illud fidem [22]: a vi tamen, periculoque abſuit.

XII. Poſſumuſne igitur in Antonii latrocinio æque eſſe tuti? non poſſumus: aut ſi cæteri poſſunt, me poſſe diffido. Quod ſi non extra caſtra congrediemur: quæ ad colloquium caſtra ſumentur? in noſtra ille nunquam veniet: multo minus nos in illius. Reliquum eſt, ut & accipiantur, & remittantur poſtulata per literas. Ergo erimus in caſtris. Mea ad omnia poſtulata una ſententia: quam cum hic, vobis audientibus, dixero, iſſe & rediſſe me putatote: legationem confecero. Omnia ad ſenatum mea ſententia rejiciam, quæcunque poſtulabit Antonius. Neque enim licet aliter, neque permiſſum eſt nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis [23] permitti ſolet more majorum: neque ulla omnino a ſenatu mandata accepimus. Quæ cum agam in conſilio, nonnullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum eſt, ne imperita militum multitudo per me pacem diſtineri putet?

Facite, hoc meum conſilium legiones novas non improbare. Nam Martiam & quartam, nihil cogitante præter dignitatem & decus, comprobaturas eſſe certe ſcio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri ſe ne ipſi quidem volunt. Sed quonam modo accipient ſeveritatem meam? Multa enim falſa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. Quorum commoda, ut vos optimi teſtes eſtis, ſemper ego ſententia, auctoritate, oratione firmavi: ſed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt ſuis. Sunt autem fortes illi quidem, ſed propter memoriam rerum, quas geſſerunt pro populi Romani libertate & ſalute reipublicæ, nimis feroces, & ad ſuam vim omnia noſtra conſilia revocantes. Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimeſco.

Hæc

21 *Conditiones*] Forte delendum, tanquam interpretatio vocis *leges*, quæ ex margine in contextum irrepſit.

22 *Non tenuit omnino colloquium illud fidem*] Quia Scipionis exercitus, a Sylla corruptus, ducem ſuum reliquit: quem tamen Sylla, cum poſſet interficere, dimiſit incolumem. Epitome, lib. LXXXV. Plutarchus in Sylla. *Manut.*

23 *Decem legatis*] Qui mittebantur, ut victis gentibus leges darent, eaque regio, quæ redacta armis eſſet in populi Romani poteſtatem, provinciæ formam acciperet. Nobis, inquit, non idem. quod illis permiſſum eſt: ſed noſtra ſententia nihil conſtituere, ad ſenatum rejicere omnia debemus. *Idem.*

Digitized by Google

Hæc quoque pericula tanta ſi effugero, ſatiſne tutum reditum putatis fore? Cum enim & veſtra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipublicæ conſtantiamque præſtitero, tum erunt mihi non hi ſolum, qui me oderunt, ſed illi etiam, qui invident, extimeſcendi. Cuſtodiatur igitur mea vita reipublicæ, eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reſervetur: mors autem neceſſitatem habeat fati, aut, ſi ante oppetenda eſt, oppetatur cum gloria.

Hæc cum ita ſint, etſi hanc legationem reſpublica, ut leviſſime dicam [24], non deſiderat; tamen, ſi tuto licebit ire, proficiſcar. Omnino, Patres conſcripti, totum hujuſce rei conſilium non periculo meo, ſed utilitate reipublicæ metiar. De qua mihi quoniam liberum eſt ſpatium, multum etiam atque etiam conſiderandum puto, idque potiſſimum faciendum, quod maxime intereſſe reipublicæ judicavero.

24 *Ut leviſſime dicam*] Poſſem dicere: Rejicit, odit, utpote quæ damnum potius, quam fructum afferet: ſed hoc tantum dico: Non deſiderat, quaſi minime neceſſariam. *Idem*.

Digitized by Google

IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XIII.

ARGUMENTUM.

SEntentia de mittendis iterum legatis jam abjecta, pacem laudat, ſed eam cum Antonio negat ullam eſſe poſſe. Recitat, & interpretatur Antonii literas ad Hirtium Cæſaremque miſſas. Servilii ſententiam probat de mandatis literiſque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Sext. Pompejum, quod ſuam eorumque quos ſecum haberet, operam ſenatui populoque Romano pollicitus eſſet, vel eo S. C. quod in Servilii ſententiam de Lepidi literis fieret, vel proprio laudandum eſſe cenſet. Et hæc abſente Panſa conſule, qui ad collegam Hirtium & Cæſarem cum iis copiis, quas ipſe ex delectu compararat, profectus erat. MANUTIUS.

I. A PRINCIPIO hujus belli, Patres conſcripti, quod cum impiis civibus, ſceleratiſque ſuſcepimus, timui, ne conditio inſidioſa pacis, libertatis recuperandæ ſtudia reſtingueret. Dulce enim etiam nomen eſt pacis: res vero ipſa cum jucunda, tum ſalutaris. Nam nec privatos focos, nec publicas leges videtur, nec libertatis jura cara habere, quem diſcordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque ſive Sylla, ſive Marius, ſive uterque, ſive Octavius, ſive Cinna, ſive iterum Sylla, ſive alter Marius & Carbo, ſive quis alius civile bellum optavit, eum deteſtabilem civem reipublicæ natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta de-

Digitized by Google

defendimus , cum ipſum jure cæſum fateamur ? Nihil igitur hoc cive , nihil hoc homine tetrius : ſi aut civis , aut homo habendus eſt , qui civile bellum concupiſcit .

Sed hoc primum videndum eſt , Patres conſcripti , cum omnibuſne pax eſſe poſſit , an ſit aliquod bellum inexpiabile , in quo pactio pacis lex ſit ſervitutis . Pacem cum Scipione Sylla ſive faciebat , ſive ſimulabat ; non erat deſperandum , ſi conveniſſet , fore aliquem tolerabilem ſtatum civitatis . Cinna ſi concordiam cum Octavio confirmare voluiſſet , hominum in republica ſanitas remanere potuiſſet . Proximo bello ſi aliquid de ſumma gravitate Pompejus , multum de cupiditate Cæſar remiſiſſet , & pacem ſtabilem , & aliquam rempublicam nobis habere licuiſſet .

II. Hoc vero quid eſt ? cum Antoniis pax poteſt eſſe ? cum Cenſorino , Ventidio , Trebellio , Beſtia , Nucula , Munatio , Lentone , Saxa ? Exempli cauſa , paucos nominavi : genus infinitum , immanitatemque ipſi cernitis reliquorum . Addite illa naufragia Cæſaris amicorum , Barbas , Caſſios [1], Barbatios [2], Polliones : addite Antonii colluſores & ſodales , Eutrapelum [3], Melam , Cælium , Pontium , Craſſicium , Tironem , Muſtelam , Petiſſium : comitatum relinquo , duces nomino . Huc accedunt Alaudæ , cæterique veterani , ſeminarium judicum tertiæ decuriæ [4] , qui ſuis rebus exhauſtis , beneficiis Cæſaris devoratis , fortunas noſtras concupiverunt .

O fidam dexteram Antonii , qua ille plurimos cives trucidavit ! o ratum , religioſumque fœdus , quod cum Antoniis fecerimus ! hoc ſi Marcus violare conabitur , Lucii eum ſanctitas a ſcelere revocabit . Illis locus ſi in hac urbe fuerit , urbi ipſi locus non erit . Ora vobis eorum ponite ante oculos , & maxime Antoniorum : inceſſum , adſpectum , vultum , ſpiri-

1 *Barbas , Caſſios*] Intervalli nota fortaſſe delenda eſt : nam Barbam Caſſium fuiſſe ex familiaribus Cæſaris , apparet ex XIII. lib. epiſt. ad Attic. in extremo , *Ac mihi Barba Caſſius ſubvenit : cuſtodes dedit* . Ferr. Hanc tamen intervalli notam apponunt Muretus , Rob. Stephanus , Lambinus , Gruterus , M. Ant. Ferratius , &c.

2 *Barbatios*] Opinor legendum eſſe *Barbatos* : fuit enim *Barbatus* Antonii Quæſtor , ut ex inſcriptione antiqui denarii colligitur , & Appiano in libris bellorum civilium . *F. Urſinus* .

3 *Eutrapelum*] Volumnium , ad quem ſunt epiſtolæ duæ lib. VIII. Famil. *Manut.*

4 *Seminarium judicum decuriæ tertiæ*] Vide Phil. I. *Idem* .

Digitized by Google

ſpiritum, latera tegentes alios, ſequentes alios, alios prægredientes amicos. Quem vini anhelitum? quas contumelias fore cenſetis, minaſque verborum? niſi forte eos pax ipſa leniet, maximeque cum in hunc ordinem venerint: ſalutabunt benigne, comiter appellabunt unumquemque noſtrum.

III. Non recordamini, per deos immortales! quas in eos ſententias dixeritis? Acta Antonii reſcidiſtis: leges refixiſtis: per vim & contra auſpicia latas decreviſtis: totius Italiæ delectus excitaſtis: collegam [5] & ſocium ſcelerum omnium, hoſtem judicaviſtis: cum hoc quæ pax poteſt eſſe? Hoſtis ſi eſſet externus, tamen id ipſum vix [6], talibus factis, poſſet aliquo modo. Maria, montes, regionum magnitudines intereſſent, odiſſes eum, quem non videres. Hi in oculis hærebunt, &, cum licebit, in faucibus: quibus enim ſeptis tam immanes belluas continebimus?

At incertus exitus belli eſt. Eſt omnino fortium virorum, quales vos eſſe debetis, virtutem præſtare: tantum enim poſſunt: fortunæ culpam non extimeſcere. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo ſolum, verum etiam ſapientia poſtulatur: quanquam vix videntur hæc poſſe ſejungi, ſejungamus tamen. Fortitudo dimicare jubet, juſtum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid ſapientia? cautioribus utitur conſiliis, in poſterum providet, eſt omni ratione protectior. Quid igitur cenſet? Parendum eſt enim: atque id optimum judicandum, quod ſit ſapientiſſime conſtitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita exiſtimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne diſcrimen: quæram ex ea, etiamne ſi erit, cum id fecero, ſerviendum? Si annuerit: næ ego ſapientiam iſtam, quamvis ſit erudita, non audiam. Sin reſponderit, Tu vero ita vitam corpuſque ſervato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut hæc poſteriora libertate ducas: itaque his uti velis, ſi libera republica poſſis: nec pro his libertatem, ſed pro libertate hæc projicias,

 tan-

5 *Collegam*] Dolabellam, poſt interfectum Trebonium.

6 *Tamen id ipſum vix*] Pax fieri aliquo modo poſſet, *tamen*, ſi talia præceſſiſſent facta, qualia & ab Antonio contra ſenatum, & a ſenatu contra Antonium, *id ipſum* fieri vix poſſet. *Anonymus*.

tanquam pignora injuriæ [7] : tum ſapientiæ vocem audire videar, eique, uti deo, pareàm. Itaque ſi, receptis illis, poſſumus eſſe liberi, vincamus odium, pacemque patiamur : ſin otium, incolumibus his, nullum eſſe poteſt ; lætemur decertandi oblatam eſſe fortunam. Aut enim, victis his, fruemur victrice republica : aut oppreſſi, (quod omen avertat Jupiter) ſi non ſpiritu, at virtutis laude vivemus.

IV. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optime proximo civili bello de republica meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, Patres conſcripti, auctoritas major eſt, quam M. Lepidi, vel propter ipſius virtutem, vel propter familiæ dignitatem. Accedunt eodem multa privata : magna ejus in me merita, mea quædam officia in illum. Maximum vero ejus beneficium numero, quod hoc animo in rempublicam eſt, quæ mihi vita mea ſemper fuit carior. Nam cum Magnum Pompejum, clariſſimum adoleſcentem, præſtantiſſimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem; remque publicam ſine armis maximo civilis belli periculo liberavit : tum me ejus beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto. Itaque ei & honores decrevi, quos potui ampliſſimos, in quibus vos mihi eſtis aſſenſi : nec unquam de illo & ſperare optime, & loqui deſtiti. Magnis & multis pignoribus M. Lepidum reſpublica illigatum tenet. Summa nobilitas eſt hominis, ſummi honores, ampliſſimum ſacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipſius, fratris, majorumque monumenta : probatiſſima uxor, optatiſſimi liberi, res familiaris cum ampla, tum caſta a cruore civili. Nemo ab eo civis violatus, multi beneficio & miſericordia liberati. Talis igitur vir & civis opinione labi poteſt, voluntate a republica diffidere nullo pacto poteſt.

Pacem vult M. Lepidus. Præclare : ſi talem poteſt efficere, qualem nuper effecit : qua pace Cn. Pompeji filium reſpublica adſpiciet, ſuoque ſinu complexuque recipiet : neque ſolum illum, ſed cum illo ſeipſam ſibi reſtitutam putabit. Hæc

cauſa

7 *Tanquam pignora injuriæ*] Tanquam ea, quæ ſi malis retinere, quam libertatem, injuſte facias. Projice igitur, quibus projectis, nullam jam pati injuriam poſſumus. *Ferratius.*

cauſa fuit, cur decerneretis ſtatuam in Roſtris cum inſcriptione præclara, cur abſenti triumphum. Quanquam enim magnas res bellicas geſſerat, & triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Æmilio, nec Æmiliano Scipioni, nec ſuperiori Africano, nec Mario, nec Pompejo, qui majora bella geſſerunt: ſed, quod ſilentio civile bellum confecerat, cum primum licuit, honores in eum maximos contuliſtis.

V. Exiſtimaſne igitur, M. Lepide, qualem Pompejum reſpublica habitura ſit civem, tales futuros in republica Antonios? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (& cum hos compello, prætereo animo ex grege latrocinii neminem) libidines, ſcelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obſecro vos, Patres conſcripti, quis hoc veſtrum non videt, quod Fortuna ipſa, quæ dicitur cæca, vidit? ſalvis enim actis Cæſaris, quæ concordiæ cauſa defendimus, Pompejo ſua domus patebit: eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeji domum filius. O rem acerbam! Sed hæc ſatis diu multumque defleta ſunt. Decreviſtis tantam pecuniam Pompejo, quantam ex bonis patriis in prædæ diſſipatione inimicus victor redegiſſet.

Sed hanc [8] mihi diſpenſationem [9] pro paterna neceſſitudine & conjunctione depoſco. Redimet hortos, ædes, urbana quædam, quæ poſſidet Antonius. Nam argentum, veſtem, ſupellectilem, vinum amittet æquo animo, quæ ille helluo diſſipavit. Albanum, Firmanum a Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tuſculanum: hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obſident, de Falerno [10] Anſeres depellentur. Sunt alii plures fortaſſe, ſed mea memoria dilabuntur.

Ego

8 *Sed hanc*] *Sed*, locum non habet, & ortum eſt fortaſſe per errorem ex antecedente ſyllaba. *Manut.*

9 *Diſpenſationem*] Tantum pecuniæ decretum fuerat a ſenatu Pompejo, quantum redegiſſet Cæſar ex venditione eorum bonorum: ſibi Cicero petebat hoc munus ſolvendæ Pompejo pecuniæ. *Ferr.*

10 *De Falerno*] Fundo Cn. Pompeji quem Antonius poetæ cuidam, qui Anſer vocabatur, eratque cum ipſo Antonio in caſtris, dono dedit. Servius. *Manut.* Anſeribus non facile quidquam edacius invenitur, inquit S. Auguſtinus lib. contra epiſt. Manich. cap. 35. An hæc fortaſſe ratio eſt cur Antonianos, qui Pompeii in agro Falerno villas poſſeſſioneſque obtinebant, *Anſeres* nominet Cicero? *Anonymus.*

Ego etiam eos dico, qui hoſtium numero non ſunt; Pompejanas poſſeſſiones, quanti emerint, filio reddituros.

Satis inconſiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere: retinere vero quis poterit, clariſſimo domino reſtituto? An is [11] non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quaſi theſaurum draco, Pompeji ſervus, libertus Cæſaris, agri Lucani poſſeſſiones occupavit? Atque illud ſepties millies, quod adoleſcenti, Patres conſcripti, ſpopondiſtis [12], ita deſcribite, ut videatur a vobis Cn. Pompeji filius in patrimonio ſuo collocatus. Hæc ſenatus. Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit ampliſſimam, perſequetur: in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis optimi maximi, cujus interpretes internuntiique conſtituti ſumus, utrum populus Romanus libentius ſanciet, Pompejum, an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluiſſe, ut actis Cæſaris firmis ac ratis Cn. Pompeji filius poſſet, & dignitatem, & fortunas patrias recuperare.

VI. Ac ne illud quidem ſilentio, Patres conſcripti, prætereundum puto, quod clariſſimi viri legati, L. Paulus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eamque perpetuam atque conſtantem, nuntiant, ſe Pompeji conveniendi cauſa divertiſſe Maſſiliam, eumque cognoviſſe paratiſſimo animo, ut cum ſuis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Eſt vero ejus patris filius, qui ſapienter faciebat non minus multa, quam fortiter. Itaque intelligitis & animum ei præſto fuiſſe, nec conſilium defuiſſe.

Atque etiam hoc M. Lepido providendum eſt, ne quid arrogantius, quam ejus mores ferunt, facere videatur. Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum ſenatus, populi-

11 *An is*] Opinantur hic notari Demetrium, Pompeji ſervum, qui hero trucidato, muneribus placavit Cæſarem, & inter ejus libertos numerari obtinuit. Ejus de inſolentia quædam refert Plutarchus in Pompejo. *Anonymus*.

12 *Spopondiſtis*] Non, ſpopondiſtis illud ſepties millies adoleſcenti: ſed, quod vos eſſe facturos adoleſcenti ſpopondiſtis. Refertur enim ad illud, *ita deſcribite*. Man. Alii omnes, *ita deſcribetur*.

Digitized by Google

populique Romani, atque univerſæ reipublicæ eſſe, non ſuum. At uti poteſt pro ſuo. Quid tum? omniane viris bonis, quæ facere poſſunt, facienda ſunt? etiamne ſi turpia, ſi pernicioſa erunt? ſi facere omnino non licebit? Quid autem turpius, aut fœdius, aut quod minus deceat, quam contra ſenatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? quid vero magis vituperandum, quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: ſi quidem licere id dicimus, quod legibus, quod more majorum, inſtitutiſque conceditur. Neque enim, quod quiſque poteſt, id ei licet, nec, ſi non obſtatur, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tanquam majoribus tuis, patria pro ſe dedit. Hoc tu arcebis hoſtem; fines imperii propagabis; ſenatui populoque Romano parebis, ſi quam ad aliam rem te forte traduxerit.

VII. Hæc ſi cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos. Sin hominibus tantum licere judicas, quantum poſſunt: vide, ne alienis exemplis, iiſque recentibus, uti, quam & antiquis & domeſticis malle videare. Quod ſi auctoritatem interponis ſine armis, magis equidem laudo: ſed vide ne hoc ipſum non ſit neceſſe. Quanquam enim eſt tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobiliſſimo: tamen ſenatus ſe ipſe non contemnit. Nec vero fuit unquam gravior, conſtantior, fortior. Incenſi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non poteſt ullius auctoritate tantus ſenatus, populique Romani ardor extingui. Odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non poſſunt: receptui ſignum, aut revocationem a bello audire non poſſumus: ſperamus optima: pati vel difficillima malumus, quam ſervire. Cæſar confecit invictum exercitum: duo fortiſſimi conſules adſunt cum copiis: L. Planci conſulis deſignati varia & magna auxilia non deſunt: de D. Bruti ſalute certatur. Unus furioſus gladiator cum teterrimorum latronum manu contra patriam, contra deos penates, contra aras & focos, contra quatuor conſules gerit bellum. Huic cedamus? hujus conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri poſſe credamus?

VIII.

VIII. At periculum eſt, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui ſuis ampliſſimis fortunis, niſi bonis ſalvis, frui non poteſt, prodat ſalutem ſuam. Bonos cives primum natura efficit, adjuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit, ſalvam eſſe rempublicam. Sed in iis, qui fortunati ſunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi? quis eodem ſanior? Vidit ejus mœſtitiam atque lacrymas populus Romanus Lupercalibus: vidit, quam abjectus, quam confectus eſſet, cum Cæſari diadema imponens Antonius, ſervum ſe illius, quam collegam, eſſe malebat. Qui ſi reliquis flagitiis & ſceleribus ſe abſtinere potuiſſet, tamen unum ob hoc factum dignum illum omni pœna putarem. Nam, ſi ipſe ſervire poterat, nobis dominum cur imponebat? &, ſi ejus pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in noſtros liberos dominum & tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos eſſe voluit, talis ipſe in cæteros extitit.

Qua enim in barbaria quiſquam tam teter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum ſtipatus Antonius? Cæſare dominante, veniebamus in ſenatum, ſi non libere, attamen tuto. Hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) hæc ſubſellia ab Ithyreis occupabantur. Prorupit ſubito Brunduſium, ut inde, agmine quadrato ad urbem accederet: lautiſſimum oppidum, nunc municipium honeſtiſſimorum quondam colonorum, Sueſſam, fortiſſimorum militum ſanguine implevit: Brunduſii in ſinu, non modo avariſſimæ, ſed etiam crudeliſſimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. Inde ſe quo furore, quo ardore, ad urbem, id eſt, ad cædem optimi cujuſque rapiebat? Quo tempore dii immortales ipſi præſidium improviſum, nec opinantibus nobis obtulerunt.

IX. Cæſaris enim incredibilis ac divina virtus, latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere ſe putabat edictis, ignorans, quæcunque falſo is diceret in ſanctiſſimum adoleſcentem, ea vere recidere in memoriam pueritiæ ſuæ. Ingreſſus urbem eſt, quo comitatu, vel

potius

potius agmine? cum dextra, ſiniſtra, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, diviſurum ſe urbem palam ſuis polliceretur. Rediit ad milites, ibi peſtifera illa Tibure concio. Inde ad urbem curſus: ſenatus in Capitolium: parata de circumſcribendo adoleſcente ſententia conſularis: cum repente (nam Martiam legionem Albæ conſediſſe ſciebat) affertur ei de quarta nuntius: quo perculſus, abjecit conſilium referendi ad ſenatum de Cæſare. Egreſſus eſt non viis, ſed tramitibus, paludatus: eoque die ipſo innumerabilia ſenatus conſulta fecit: quæ quidem omnia citius delata, quam ſcripta ſunt.

Ex eo non iter, ſed curſus & fuga in Galliam. Cæſarem ſequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille nomen præ metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti D. ſe Brutus objecit: qui ſe totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exultanti tanquam frenos furoris injecit. Quam cum operibus, munitionibuſque ſepſiſſet, nec eum florentiſſimæ coloniæ dignitas, neque conſulis deſignati majeſtas a parricidio deterreret; tum, me (teſtor & vos, & populum Romanum, & omnes deos, qui huic urbi præſident) invito & repugnante, legati miſſi tres conſulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem.

Quis tam barbarus unquam? tam immanis? tam ferus? Non audivit: non reſpondit: neque eos ſolum præſentes, ſed multo magis nos, a quibus illi erant miſſi, ſprevit, & pro nihilo putavit. Poſtea, quod ſcelus, quod facinus parricida non edidit? circumſedit colonos veſtros, exercitum populi Romani, imperatorem, conſulem deſignatum: agros divexat civium optimorum: hoſtis teterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minitatur.

X. Cum hoc, M. Lepide, pax eſſe quæ poteſt? cujus ne ſupplicio quidem ullo ſatiari videtur poſſe populus Romanus. Quod ſi quis adhuc dubitare potuit, quin nulla ſocietas huic ordini, populoque Romano cum illa importuniſſima bellua poſſit eſſe, deſinat profecto dubitare, his cognitis literis, quas

mihi miſſas ab Hirtio conſule modo accepi. Eas dum recito, dumque de ſingulis ſententiis breviter diſputo, velim, Patres conſcripti, ut adhuc feciſtis, me attente audiatis. ANTONIUS HIRTIO & CÆSARI. Neque ſe imperatorem, neque Hirtium conſulem, nec proprætore Cæſarem. Satis hoc quidem ſcite. Deponere alienum nomen ipſe maluit, quam illis ſuum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gaviſus ſum, quam dolui*. Videte quid ſe gaviſum, quid doluiſſe dicat: facilius de pace deliberabitis. *Dediſſe pœnas ſceleratum cineri atque oſſibus clariſſimi viri, & apparuiſſe numen deorum intra finem anni vertentis* [13], *aut jam ſoluto ſupplicio parricidæ, aut impendente, lætandum eſt*. O Spartace! quem enim te potius appellem? cujus propter nefaria ſcelera tolerabilis fuiſſe videtur Catilina: lætandum eſſe auſus es ſcribere, Trebonium dediſſe pœnas? ſceleratum Trebonium? quo ſcelere, niſi quod te idibus Martiis a debita tibi peſte ſeduxit [14]?

Age, hoc lætaris: videamus, quid moleſte feras. *Hoſtem judicatum hoc tempore Dolabellam, eo quod ſicarium occiderit; & videri cariorem populo Romano filium ſcurræ, quam C. Cæſarem, patriæ parentem, ingemiſcendum eſt*. Quid ingemiſcis hoſtem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu tota Italia habito, conſulibus miſſis, Cæſare ornato, ſagis denique ſumptis, hoſtem judicatum? Quid eſt autem, ſcelerate, quod gemas, hoſtem Dolabellam judicatum a ſenatu? quem tu ordinem omnino eſſe nullum putas: ſed eam tibi cauſam belli gerendi proponis, ut ſenatum funditus deleas: reliqui boni & locupletes omnes ſummum ordinem ſubſequantur. At ſcurræ filium appellat. Quaſi vero ignotus nobis fuerit ſplendidus eques Romanus Trebonii pater. Is autem humilitatem deſpicere audet cujuſquam, qui ex Fadia [15] ſuſtulerit liberos?

XI. *Acerbiſſimum vero eſt, te, A. Hirti, ornatum eſſe bene-*

ficiis

13 *Anni vertentis*] Completi. Interfecto enim Cæſare Id. Mart. anni ſuperioris, Trebonius interierat ante Id. Mart. hujus anni. *Ferrar.*

14 *Seduxit*] Ep. ad Trebonium, lib. x. *Quod vero a te, viro optimo, ſeductus eſt, tuoque beneficio adhuc vivit hac peſtis: interdum, quod mihi vix fas eſt, tibi ſubiraſcor.* Manut.

15 *Ex Fadia*] Libertini hominis filia. Phil. 2. & 3. *Idem*.

ficiis Cæſaris , & talem ab eo relictum , qualem ipſe miraris . Equidem negare non poſſum , a Cæſare Hirtium ornatum : ſed illa ornamenta in virtute & induſtria poſita lucent . Tu vero , qui te ab eodem Cæſare ornatum negare non potes , quid eſſes , ſi tibi ille non tam multa tribuiſſet ? ecquo te tua virtus provexiſſet ? ecquo genus ? in luſtris , popinis , alea , vino , tempus ætatis omne conſumpſiſſes , & faciebas , cum in gremiis mimarum mentum , mentemque deponeres . *Et te , o puer .* Puerum appellat , quem non modo virum , ſed etiam fortiſſimum virum ſenſit , & ſentiet . Eſt iſtuc quidem nomen ætatis , ſed ab eo minime uſurpandum , qui ſuam amentiam puero huic præbet ad gloriam .

Qui omnia ejus nomini debes . Debet vero , ſolvitque præclare . Si enim ille patriæ parens eſt , ut tu appellas (ego , quid ſentiam , videro) cur non hic parens verior , a quo certe vitam habemus , e tuis facinoroſiſſimis manibus ereptam? *id agere , ut jure damnatus ſit Dolabella ?* Turpem vero actionem , qua defenditur ampliſſimi auctoritas ordinis contra crudeliſſimi gladiatoris amentiam ! *& ut venefica hæc liberetur obſidione ?* Veneficam audes appellare eum virum , qui tuis veneficiis remedia invenit ? quem ita obſides , nove Annibal , aut ſi quis acutior [16] imperator fuit , ut te ipſe obſideas , neque te iſtinc , ſi cupias , poſſis explicare . Receſſeris : undique omnes inſequentur . Manſeris : hærebis . Nimirum recte veneficam appellas , a quo tibi præſentem peſtem vides comparatam . *Ut quam potentiſſimus ſit Caſſius , atque Brutus ?* Putes Cenſorinum dicere , aut Ventidium , aut etiam ipſos Antonios . Cur autem nolint potentes eſſe non modo optimos & nobiliſſimos viros , ſed ſecum etiam in reipublicæ defenſione conjunctos ? *Nimirum eodem modo hæc adſpicitis , ut priora* [17] . Quæ tandem ? *Caſtra Pompeji ſenatum appellatis .*

XII. An vero tua caſtra potius ſenatum appellaremus ? in quibus tu es videlicet conſularis , cujus totus conſulatus eſt ex omni

16 *Si quis acutior*] Ironia . Vocat autem Annibalem , quia ille etiam inter montium anguſtias a Fabio Dictatore circumſeſſus , vix inde ſe explicaverat . *Ferrat.*

17 *Ut priora*] Eodem modo finitis potentes fieri Brutum & Caſſium , quo Dolabellam hoſtem judicari a ſenatu paſſi eſtis . *Idem .*

omni monumentorum memoria revulſus : duo prætores ſine cauſa diffiſi ſe aliquid habituros : nos enim Cæſaris beneficia defendimus : prætorii , Philadelphus Annius , & innocens Gallius : ædilitii , Coricus [18] laterum & vocis meæ , Beſtia & fidei patronus : fraudator creditorum Trebellius , & homo diruptus , dirutuſque , Q. Cælius , columenque amicorum Antonii , Cotyla Varius ; quos Antonius deliciarum cauſa loris in convivio cædi jubebat a ſervis publicis : Septemvirales , Lento , Nucula : tum deliciæ atque amores populi Romani L. Antonius : tribuni primum duo deſignati , Tullus Hoſtilius , qui ſuo jure in porta [19] nomen inſcripſit : qui cum prodere imperatorem ſuum [20] non poſſet , reliquit . Alter eſt deſignatus , Viſejus neſcio qui , fortis (ut ajunt) latro : quem tamen temperantem fuiſſe ferunt Piſauri balneatorem [21] . Sequuntur alii , tribunitii , T. Plancus [22] in primis : qui ſi ſenatum dilexiſſet , nunquam curiam incendiſſet . Quo ſcelere damnatus in eam urbem rediit armis , e qua exceſſerat legibus . Sed hoc ei commune cum plurimis diſſimillimis . Illud tamen verum , quod in hoc Planco proverbii loco dici ſolet , perire eum non poſſe , niſi ei crura fracta eſſent . Fracta ſunt , & vivit . Hoc tamen , ut alia multa , Aquilæ [23] fertur acceptum .

XIII. Eſt etiam ibi Decius , ab illis , ut opinor , Muribus Deciis .

18 *Ædilitii , Coricus*] Non diſplicet lectio vulgata C. *Oricus* , totumque locum quamvis continentem hiſtoriam mihi obſcuram , ita interpungo : *C. Oricus , laterum & vocis meæ ; & fidei patronus* . Ut C. Oricum forte ab eo defenſum , appellet patronum laterum & vocis ſuæ : id eſt , ipſius Ciceronis . Beſtiam vero etiam fidei ſuæ patronum . Antonius Auguſtinus exiſtimat quidem nobiſcum hos duos fuiſſe a Cicerone defenſos : ſed alterum damnatum , alterum abſolutum . *Faernus* . Omnino verbum aliquod , & fortaſſe *teſtis* , deſiderari crediderim : ut ſit : *Laterum , & vocis meæ teſtis Beſtia* . Deinde , *fidei patronus* , de Trebellio dictum : qui cum oppugnanda lege de tabulis novis , quam Dolabella tribunus plebis ferebat , fidei ſe patronum profeſſus eſſet , poſtea creditores ipſe fraudavit . Phil. 6. cap. 4. *Manut.*

19 *In porta*] Quæ Hoſtilia dicebatur . Jure igitur quodam ſuo in porta nomen ſuum inſcripſit . *Idem* .

20 *Imperatorem ſuum*] Cæſarem adoleſcentem , aut D. Brutum potius , quam Hirtium . *Idem* .

21 *Quem tamen temperantem fuiſſe ferunt Piſauri balneatorem*] Jocus eſt in voce *temperantem* . Cum enim dicere videatur σώφρονα ; ad balneatorum munus reſpicit , quorum eſt aquam temperare . Horatius : *Quo Chium pretio cadum Mercemur , quis aquam temperet ignibus* . Muret.

22 *T. Plancus*] Tribunus pl. fuit Plancus , quo anno Clodius a Milone occiſus eſt : auctorque fuit , ut Clodii corpus in curia plebs cremaret : quo incendio curia quoque ipſa conflagravit . Eo crimine lege Pompeja de vi damnatum Cæſar reſtituit . Phil. x. xi. *Manut.*

23 *Aquilæ*] Qui cum , crure fracto , Pollentia expulit . Phil. xi. *Idem* .

Deciis . Itaque Cæſaris munere , Deciorum quidem multo intervallo per hunc præclarum virum memoria renovata eſt . Saxam vero Decidium præterire qui poſſum , hominem deductum ex ultimis gentibus , ut eum tribunum plebis videremus, quem civem nunquam videramus ? Eſt quidem alter Saſerna : ſed omnes tamen tantam habent ſimilitudinem inter ſe , ut in eorum prænominibus errem . Nec vero Exitius , Philadelphi frater , quæſtor , prætermittendus eſt , ne , ſi de clariſſimo adoleſcente ſiluero , invidiſſe videar Antonio . Eſt etiam Aſinius quidam ſenator voluntarius , lectus ipſe a ſe . Apertam curiam vidit poſt Cæſaris mortem : mutavit calceos : Pater conſcriptus repente factus eſt . Non novi Sex. Albedium : ſed tamen neminem tam maledicum offendi , qui illum negaret dignum Antonii ſenatu . Arbitror me aliquos præteriiſſe : de iis tamen , qui occurrebant , tacere non potui . Hoc igitur fretus ſenatu , Pompejanum ſenatum deſpicit ; in quo decem fuimus conſulares : qui ſi omnes viverent , bellum omnino hoc non fuiſſet : auctoritati ceſſiſſet audacia . Sed quantum præſidii fuerit in cæteris , hinc intelligi poteſt , quod ego unus , relictus e multis , contudi & fregi , adjuvantibus vobis , exultantis prædonis audaciam .

XIV. Quod ſi fortuna nobis modo non eripuiſſet Serv. Sulpicium , ejuſque collegam ante Marcellum , quos cives ? quos viros ? ſi duos conſules [24] , amiciſſimos patriæ , ſimul ex Italia ejectos : ſi L. Afranium , ſummum ducem : ſi P. Lentulum , civem cum in cæteris rebus , tum in ſalute mea ſingularem : ſi Bibulum , cujus eſt in rempublicam merito ſemper laudata conſtantia : ſi L. Domitium , præſtantiſſimum civem : ſi Appium Claudium , pari nobilitate & voluntate præditum : ſi P. Scipionem , clariſſimum virum , majorumque ſuorum ſimillimum , reſpublica tenere potuiſſet : certe his conſularibus non eſſet Pompejanus deſpiciendus ſenatus . Utrum igitur æquius , utrum melius reipublicæ fuit , Cn. Pompejum , an ſectorem Cn. Pompeji vivere Antonium ? Qui vero prætorii ? quorum prin-

24 *Duos Conſules*] C. Marcellum , L. Lentulum , Pompeji comites , urbem primum , deinde Italiam relinquentis . *Manut.*

princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clariſſimos viros commemorem? noſtis omnes. Magis vereor, ne longum me in enumerando, quam ne ingratum in prætereundo putetis. Qui ædilitii? qui tribunitii? qui quæſtorii? Quid multa? talis ſenatorum & dignitas, & multitudo fuit, ut magna excuſatione opus iis ſit, qui illa in caſtra non venerunt.

XV. Nunc reliqua attendite. *Victum Ciceronem ducem habuiſtis*. Eo libentius ducem audio, quod certe ille dicit invitus. Nam de victo nihil laboro. Fatum enim meum eſt, ſine republica nec vinci poſſe, nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus*. Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorſimus. *Africam commiſiſtis Varo bis capto* [25]. Hic cum C. fratre putat ſe litigare. *In Syriam Caſſium miſiſtis*. Non igitur ſentis, huic cauſæ orbem terræ parere: te, extra munitiones tuas, veſtigium ubi imprimas non habere? *Caſcam* [26] *tribunatum gerere paſſi eſtis*. Quid ergo? ut Marullum, ut Cæſetium [27] a republica removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc [28] poſthac, neque multa hujuſmodi accidere poſſent, conſecuti ſumus? *Vectigalia Juliana Lupercis ademiſtis* [29]. Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorreſcit, quo auſus eſt, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad ſervitutem cohortari? *Veteranorum colonias, deductas lege & ſenatus-conſulto, ſuſtuliſtis*. Nos ſuſtulimus, an contra lege comitiis centuriatis lata ſanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perditi, perdideris: in eumque locum deduxeris, ex quo ipſi jam ſentiunt ſe nunquam exituros. *Maſſilienſibus jure belli adepta reddituros vos pollicemini*. Nihil diſputo de

25 *Varo bis capto*] Quintilium Varum bis ceperat Cæſar: primum Corfinii cum L. Domitio, deinde in Africa, cui provinciæ præfuerat. Vide Orat. pro Ligario. *Ferrat.*

26 *Caſcam*] Servilium Caſcam, unum e Cæſaris percuſſoribus. *Manut.*

27 *Ut Marullum, ut Cæſetium*] Tribunos pl. quos Cæſar a rep. removerat, quia, cum ſtatuæ ſuæ coronam lauream faſcia candida præligatam neſcio quis e turba impoſuiſſet, faſciam detrahi, hominemque duci in vincula juſſiſſent. Sueton. Plut. Appian. Dio. *Idem*.

28 *Ut neque idem hoc*] Ne accidere poſſet id, quod acciderat Marullo, & Cæſetio, quos Cæſar poteſtate privaverat. *Idem*.

29 *Vectigalia Juliana Lupercis ademiſtis*] Lupercis vectigal Cæſar dederat, eo mortuo ſenatus ademit. *Idem*.

Digitized by Google

de jure belli. Magis facilis diſputatio eſt, quam neceſſaria. Illud tamen animadvertite, Patres conſcripti, quam ſit huic reipublicæ natus hoſtis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam ſcit huic reipublicæ ſemper fuiſſe amiciſſimam.

XVI. *Neminem Pompejanum, qui vivat, tenere lege Hirtia* [30] *dignitates?* Qui, quæſo, jam legis Hirtiæ mentionem facit? cujus non minus arbitror latorem ipſum, quam eos, de quibus lata eſt, pœnitere. Omnino, mea quidem ſententia, legem illam appellare fas non eſt: &, ut ſit lex, non debemus illam Hirtii legem putare [31]. *Apulejana pecunia Brutum* [32] *ſubornaſtis*. Quid, ſi omnibus ſuis copiis excellentem virum reſpublica armaſſet? quem tandem bonum pœniteret? nec enim ſine pecunia exercitum alere, nec ſine exercitu fratrem tuum capere potuiſſet.

Securi percuſſos Pætum & Menedemum, civitate donatos, & hoſpites Cæſaris, laudaſtis. Non laudamus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis in tanta perturbatione reipublicæ de duobus nequiſſimis Græculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulſum a Trebonio, confugere Alexandriam neglexiſtis*. Magnum crimen ſenatus. De Theopompo, ſummo homine, neglеximus: qui ubi terrarum ſit, quid agat, vivat denique, an mortuus ſit, quis aut ſcit, aut curat? *Serv. Galbam* [33] *eodem pugione* [34] *ſuccinctum in caſtris videtis*. Nihil tibi de Galba reſpondeo, fortiſſimo & conſtantiſſimo cive: coram aderit: præſens tibi & ipſe, & ille, quem inſimulas, pugio reſpondebit. *Milites aut meos, aut veteranos contraxiſtis, tanquam ad exitium eorum, qui Cæſarem occiderant: & eoſdem nec-opinantes ad quæſtoris ſui* [35], *aut imperatoris* [36], *aut commilitonum ſuorum*

30 *Lege Hirtia*] Hanc legem tulerat Hirtius Tribunus pl. ſeu Prætor, ne Pompejani magiſtratus petere poſſent. Sic etiam Sylla tulerat de Proſcriptorum filiis: quam tamen legem ne Cæſar quidem ipſe ſervavit. *Ferrat.*

31 *Non debemus illam Hirtii legem putare*] Sed Cæſaris, cujus eam juſſu tulerit Hirtius prætor. *Ferrat.*

32 *Brutum*] Marcum. De Apulejo, vide Philipp. X. 10:

33 *Ser. Galbam*] Unum ex iis qui Cæſarem occiderunt, Sulpitiæ gentis; proavum, teſte Suetonio, Galbæ imperatoris. Ejus exſtat lib. x. ad Ciceronem epiſtola de prælio ad Mutinam commiſſo. *Idem.*

34 *Eodem pugione*] Quo Cæſarem percuſſit. *Idem.*

35 *Quæſtoris ſui*] Quæſtor Cæſaris Antonius fuerat in Gallia. Phil. 2. *Idem.*

36 *Imperatoris*] Dux eorum civili bello fuerat Antonius: cui Pharſalica etiam pugna ſiniſtrum cornu Cæſar præbuit. *Idem.*

Digitized by Google

rum pericula impuliſtis. Scilicet verba dedimus, decepimus, ignorabat legio Martia, quarta: ignorabant veterani quid ageretur. Non illi ſenatus auctoritatem, non libertatem populi Romani ſequebantur: Cæſaris mortem ulciſci volebant, quam omnes fatalem fuiſſe arbitrabantur: te videlicet ſalvum, beatum, florentem eſſe cupiebant.

XVII. O miſer cum re, tum hoc ipſo, quod non ſentis, quam miſer ſis! Sed maximum crimen audite. *Denique quid non aut probaviſtis, aut feciſtis? quid faciat, ſi reviviſcat ....* quis? credo enim, afferet aliquod ſcelerati hominis exemplum. *Cn. Pompejus ipſe?* O nos turpes, ſi quidem Cn. Pompejum imitaturi ſumus! *aut filius ejus, ſi domi eſſe poſſit?* Poterit, mihi crede: nam paucis diebus & in domum, & in hortos paternos immigrabit. *Poſtremo negatis pacem poſſe fieri, niſi aut emiſero Brutum, aut frumento juvero*. Alii iſtuc negant: ego vero, ne ſi iſta quidem feceris, unquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *Quid? hoc placetne veteranis iſtis? quibus adhuc omnia integra ſunt* [37]. Nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto ſtudio conſenſuque offenderint.

Quoniam vos aſſentationibus & venenatis muneribus [38] *veniſtis*. Depravati an corrupti ſunt, quibus perſuaſum eſt, fœdiſſimum hoſtem juſtiſſimo bello perſequi? *At militibus incluſis opem fertis. Nihil moror eos ſalvos eſſe, & ire quo jubetis: ſi tamen patiuntur perire eum, qui meruit*. Quam benigne! denique uſi liberalitate Antonii milites imperatorem [39] reliquerunt, & ſe ad hoſtem metu perterriti contulerunt: per quos ſi non ſtetiſſet, non Dolabella prius imperatori ſuo [40], quam Antonius etiam collegæ parentaſſet. *Con-*

37 *Quibus adhuc omnia integra ſunt*] Nondum enim contra me in aciem deſcenderunt: licet iis, utram velint, partem adhuc ſequi. Refellit hoc Cicero, & oſtendit, iis qui Antonium tanto ſtudio conſenſuque reliquerint, integra jam omnia non eſſe: unum quidem illud vere integrum iis eſſe, ut ipſum Antonium oppugnare incipiant, quem jam tranſeuntes ad Cæſarem *offenderint*. Sic enim lego: non, ut alii, *defenderint*. Quod ad Brutum referri non poteſt: quem veterani armis defendere nondum cœperant. Nondum enim Mutinam pervenerant. *Idem*.

38 *Venenatis muneribus*] Honoribus, qui exitio vobis erunt. *Idem*.

39 *Imperatorem*] D. Brutum. *Reliquerunt*, Ironia. *Idem*.

40 *Non Dolabella prius imperatori ſuo*] Non prius Dolabella imperatori ſuo Cæſari Trebonii nece parentaſſet, quam Antonius eidem Cæſari, collegæ ſuo, D. Bruto interfecto. *Idem*.

Digitized by Google

Concordiæ factam eſſe mentionem ſcribitis in ſenatu, & legatos eſſe conſulares quinque. Difficile eſt credere, eos, qui me præcipitem egerint, æquiſſimas conditiones ferentem, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem; putare aliquid moderate aut humane eſſe facturos. Vix etiam veriſimile eſt, qui judicaverint hoſtem Dolabellam ob rectiſſimum facinus, eoſdem nobis parcere poſſe, idem ſentientibus. Parumne videtur, omnium facinorum ſibi cum Dolabella ſocietatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia ſcelera manare? Ipſe denique fatetur, hoc quidem ſatis acute, non poſſe eos, qui hoſtem Dolabellam judicaverint ob rectiſſimum facinus, (ita enim videtur Antonio) ſibi parcere, idem ſentienti.

XVIII. Quid huic facias, qui hæc literis, memoriæque mandarit, ita ſibi conveniſſe cum Dolabella, ut ille Trebonium, &, ſi poſſet, etiam Brutum, Caſſium, diſcruciatos necaret, eademque inhiberet ſupplicia nobis? Conſervandus civis cum tam pio juſtoque fœdere. Is etiam queritur conditiones ſuas repudiatas, æquas quidem & verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptiſſimam ad bellum renovandum, inſtruendumque provinciam: ut Alaudæ in tertia decuria judicarent, id eſt, ut perfugium ſcelerum eſſet cum turpiſſimis reipublicæ ſordibus: ut acta ſua rata eſſent, cujus nullum remanet conſulatus veſtigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquiſſimus agri privati & publici decempedator, Nucula & Lentone collega.

Quamobrem vos potius animadvertite, utrum ſit elegantius, & partibus utilius, Trebonii mortem perſequi, an Cæſaris: & utrum ſit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviſcat Pompejanorum cauſa, toties jugulata; an conſentire, ne ludibrio ſimus inimicis. Si eſſet jugulata, nunquam exurgeret: quod tibi, tuiſque contingat! *Utrum*, inquit, *elegantius*. Atqui hoc bello de elegantia quæritur. *Et partibus utilius*. Partes, furioſe, dicuntur in foro, in curia. Bellum contra patriam nefarium ſuſcepiſti: oppugnas Mutinam: circumſedes conſulem deſignatum: bellum contra te duo conſules gerunt, cumque his pro prætore Cæſar: cuncta contra te Italia armata eſt. Iſtas tu

partes potius, quam a populo Romano defectionem vocas? *Potius Trebonii mortem, quam Cæſaris perſequamur?* Trebonii ſatis perſecuti ſumus, hoſte judicato Dolabella: Cæſaris mors facillime defenditur oblivione & ſilentio. Sed videte, quid moliatur. Cum mortem Cæſaris ulciſcendam putat: mortem proponit non iis ſolum, qui illam rem geſſerunt, ſed iis etiam, qui non moleſte tulerunt.

XIX. *Quibus utri noſtrum ceciderint lucro futurum eſt. Quod ſpectaculum adhuc ipſa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, laniſta Cicerone* [41], *dimicantes: qui uſque eo felix eſt, ut iiſdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæſarem gloriatus eſt*. Pergit in mea maledicta, quaſi vero ei pulcherrime priora proceſſerint: quem ego inuſtum veriſſimis maledictorum notis tradam hominum memoriæ ſempiternæ. Ego *laniſta*? & quidem non inſipiens. Deteriores enim jugulari cupio, meliores vincere. *Utri ceciderint*, ſcribit lucro nobis futurum. O præclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant) beata mors eorum futura ſit, qui e vita exceſſerint ſine tormentis.

A me deceptos ait eiſdem *ornamentis* Hirtium & Cæſarem. Quod, quæſo, adhuc a me eſt tributum Hirtio ornamentum? nam Cæſari plura & majora debentur. Deceptum autem patrem a me Cæſarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidiſti Lupercalibus, cujus, homo ingratiſſime, flaminium cur reliquiſti [42]? Sed jam videte magni & clari viri admirabilem gravitatem, atque conſtantiam.

Mihi quidem conſtat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deſerere partes, quas Pompejus odivit, nec veteranos ſedibus ſuis [43] *moveri pati, nec ſingulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ*. Omitto alia: *fidem Dolabellæ*,

41 *Laniſta Cicerone*] Quaſi cives ita inter ſe committeret, ut laniſta gladiatores, eorum magiſter. *Ferrat.*

42 *Flaminium cur reliquiſti?*] Legimus Phil. 2. flaminem Cæſaris, quem ſenatus ei tanquam deo decrevit, M. Antonium fuiſſe. Legimus & Phil. xI. cum L. Valerius Flaccus conſul, idemque flamen Martialis, ad bellum iturus eſſet, P. Craſſum, ejus collegam, qui pontifex max. erat, multam dixiſſe, ſi a ſacris diſceſſiſſet, flaminemque pontifici, juſſu populi, paruiſſe. Cur tum igitur, inquit Cicero, flaminio Cæſaris relicto, ad bellum profectus es? *Ferrat.*

43 *Sedibus ſuis*] Agris a Cæſare aſſignatis. Hoc ad conciliandos ſibi veteranorum omnium animos: cum re vera de iis tantum laboraret, qui cum ipſo erant. *Idem.*

Digitized by Google

bellæ, ſanctiſſimi viri, deſerere homo pius non poteſt. Quam fidem? an optimi cujuſque cædis; urbis & Italiæ partitionis; ſuis dandarum, diripiendarumque provinciarum? Nam quid erat aliud, quod inter Antonium & Dolabellam, impuriſſimos parricidas, fœdere ac fide ſanciretur?

Nec Lepidi ſocietatem violare, piiſſimi hominis. Tibi cum Lepido ſocietas, aut cum ullo, non dicam bono cive, ſicut ille eſt, ſed homine ſano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut inſanum exiſtimari velis. Nihil agis. Quanquam affirmare de altero difficile eſt, de Lepido præſertim, quem ego metuam nunquam [44], bene ſperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit, non adjutor eſſe dementiæ. Tu porro ne pios quidem, ſed piiſſimos quæris: &, quod verbum omnino nullum in lingua Latina eſt, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis.

Nec Plancum [45] *prodere, participem conſiliorum*. Plancum participem? cujus memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicæ. Niſi forte eum ſubſidio tibi venire arbitraris cum fortiſſimis legionibus, magno equitatu, peditatuque Gallorum: quique, niſi ante ejus adventum reipublicæ pœnas dederis, ille hujus belli feret principatum. Quanquam enim prima præſidia utiliora reipublicæ ſunt, tamen extrema ſunt gratiora.

XX. Sed jam ſe colligit, & ad extremum incipit philoſophari. *Si me rectis ſenſibus euntem dii immortales, ut ſpero; adjuverint: vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: præcipio gaudia ſuppliciorum veſtrorum. Namque, ſi victi Pompejani tam inſolentes ſunt: victores quales futuri ſint, vos potius experiemini*. Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompejanis, ſed cum univerſa republica bellum eſt. Omnes te dii, homines, ſummi, medii, infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, ſervi oderunt. Senſimus, hoc nuper falſo nuntio: vero propediem ſentiemus. Quæ ſi tecum ipſe recolis: æquiore animo, & majore conſolatione moriere.

44 *Metuam nunquam*] Nunquam fore credam ſocium furoris tui. Aut nobiſcum erit, aut quieſcet. Vel, Metuam nunquam, quia non is eſt, qui nocere poſſe videatur. *Ferrat.*

45 *Plancum*] L. Plancum, conſulem deſignatum, qui Galliam ulteriorem regebat. Phil. 5. *Idem*.

Denique ſumma judicii mei ſpectat huc, ut meorum injurias ferre poſſim, ſi aut oblivіſci velint ipſi feciſſe, aut ulciſci parati ſint una nobiſcum Cæſaris mortem. Hac Antonii ſententia cognita, dubitaturoſne A. Hirtium, C. Panſam, conſules, putatis, quin ad Antonium tranſeant? Brutum obſideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Panſa & Hirtio loquar? Cæſar, ſingulari pietate adoleſcens, poteritne ſe tenere, quin D. Bruti ſanguine pœnas patrias perſequatur? Itaque fecerunt, uti his literis lectis ad munitiones propius accederent. Quo major adoleſcens Cæſar, majoreque deorum immortalium beneficio reipublicæ natus eſt, qui nulla ſpecie paterni nominis, nec pietate, abductus unquam eſt. Intelligit, maximam pietatem conſervatione patriæ contineri.

Quod ſi partium certamen eſſet, quarum omnino nomen extinctum eſt, Antoniuſne potius & Ventidius partes Cæſaris defenderent, quam primum Cæſar, adoleſcens ſumma pietate & memoria parentis ſui? Deinde Panſa & Hirtius, qui quaſi cornua duo [46] tenuerunt Cæſaris, tum, cum illæ vere partes vocabantur? Hæ vero quæ ſunt partes, cum alteris ſenatus auctoritas, populi Romani libertas, reipublicæ ſalus propoſita ſit: alteris cædes bonorum, urbis Italiæque partitio? Veniamus aliquando ad clauſulam.

XXI. *Legatos venire non credo*. Bene me novit. *Bellum quo veniat*. Propoſito præſertim exemplo Dolabellæ. Sanctiore erunt, credo, jure legati, quam duo conſules, contra quos arma fert: quam Cæſar, cujus patris flamen eſt: quam conſul deſignatus, quem oppugnat: quam Mutina, quam obſidet: quam patria, cui ignem, ferrumque minitatur. *Cum venerint, quæ poſtulent, cognoſcam*. Quin tu abis in malam peſtem, malumque cruciatum? Ad te quiſquam veniat, niſi Ventidii ſimilis? Oriens incendium qui reſtinguerent, ſummos viros miſimus: repudiaſti: nunc in tantam flammam, tamque inveteratam mittamus, cum locum tibi reliquum non modo ad pacem, ſed ne ad deditionem quidem feceris?

Hanc

46 *Quaſi cornua duo*] Dextram & ſiniſtram partem aciei duxerunt in Cæſaris exercitu, dum res illi fuit cum Pompejo. Significat præcipuas illorum partes fuiſſe in copiis & amicitia Cæſaris. *Anonym.*

Digitized by Google

Hanc ego epiſtolam, Patres conſcripti, non quo illum dignum putarem, recitavi, ſed ut confeſſionibus ipſius omnia patefacta ejus parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatiſſimus omnibus & virtutis, & fortunæ bonis, ſi hæc videret denique, aut vellet, aut fieri poſſe arbitraretur? *Prius undis* [47] *flamma*, ut ait poeta neſcio quis, prius denique omnia, quam aut cum Antoniis reſpublica aut cum republica Antonii redeant in gratiam. Monſtra quædam ſunt iſta, & portenta, & prodigia reipublicæ. Moveri ſedibus ſuis huic urbi melius eſt, atque in alias, ſi fieri poſſit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta [48], nec nomen audiat, quam illos Cæſaris virtute ejectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. Optatiſſimum eſt vincere: ſecundum eſt, nullum caſum pro dignitate & libertate patriæ non ferendum putare. Quod reliquum eſt, non eſt tertium, ſed poſtremum omnium, maximam turpitudinem ſuſcipere vitæ cupiditate.

Quæ cum ita ſint, de mandatis, literiſque M. Lepidi, viri clariſſimi, Servilio aſſentior: & hoc amplius cenſeo, Ma-
„ gnum Pompejum, Cn. filium, pro patris, majorumque ſuo-
„ rum animo ſtudioque in rempublicam, ſuaque priſtina vir-
„ tute, induſtria, voluntate, feciſſe, quod ſuam, eorumque,
„ quos ſecum haberet, operam ſenatui, populoque Romano
„ pollicitus eſſet, eamque rem ſenatui, populoque Romano
„ gratam acceptamque eſſe, eique honori dignitatique eam
„ rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc ſenatus-conſulto licet, vel ſejungi poteſt, ſeparatimque perſcribi, ut proprio ſenatus-conſulto Pompejus collaudatus eſſe videatur.

47 *Prius undis flamma*] Hoc ipſo proverbio uſus eſt poſtea Auguſtus: cum ſignificare vellet ſe nunquam filiam in urbem revocaturum. Quod his verbis narrat Dio libro XV: τῷ δὲ δήμῳ σφόδρα ἐγκαλοῦντι τῷ Αὐγούστῳ, ἵνα καταγάγῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, θᾶττον, ἔφη, πῦρ ὕδατι μιχθήσεσθαι, ἢ ἐκείνην καταχθήσεσθαι. *Muret.*

48 *Unde Antoniorum nec facta &c.*] Alludit ad illud ex vetere tragœdia:

- - - - - - - - - *Ubi*
Nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Idem.

I N

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA XIV.
ARGUMENTUM.

ALlatis de prælio ad Mutinam commiſſo, Antonioque victo literis conſulum, & Cæſaris, M. Cornutus*, prætor urbanus, qui conſulare munus, abſentibus conſulibus, more majorum ſuſtinebat, cum ſenatum vocaſſet, eaſque literas recitaſſet, ſententias rogavit. Quid alii cenſuerint, qui ante Ciceronem rogati ſunt, obſcurum eſt: unus tamen ex iis, redeundum, ſagis depoſitis, ad togas, idemque fortaſſe, decernendam conſulibus & Cæſari ſupplicationem, cenſuit. Sententia vero Ciceronis hæc fuit: non eſſe mutandum veſtitum, niſi D. Bruto, cujus cauſa ſaga ſumpta eſſent, liberato: Antonium, quique una eſſent, hoſtes judicandos: ſupplicationem quinquaginta dierum communiter tribus ducibus decernendam: milites eos, qui pro republica pugnantes interierunt, monumento quam ampliſſimo cohoneſtandos, quæque iis præmia ſenatus promiſerat, ea parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eorum perſolvenda.* MANUT.

I. SI, ut ex literis, quæ recitatæ ſunt, Patres conſcripti, ſceleratiſſimorum hoſtium exercitum cæſum, fuſumque cognovi; ſic id, quod & omnes maxime optamus, & ex ea victoria, quæ parta eſt, conſecutum arbitramur, D. Brutum egreſſum jam Mutina eſſe cognoviſſem: propter cujus periculum ad ſaga iſſemus, propter ejuſdem ſalutem redeundum ad priſtinum veſtitum ſine ulla dubitatione cenſerem. Ante vero, quam ſit ea res, quam avidiſſime civitas expectat, allata, lætitiæ uſus ſatis eſt maximæ præclariſſimæ-

mæque pugnæ : reditum ad veſtitum confectæ victoriæ reſervate. Confectio autem hujus belli eſt D. Bruti ſalus.

Quæ autem eſt iſta ſententia, ut in hodiernum diem veſtitus mutetur, deinde cras ſagati prodeamus? Nos vero cum ſemel ad eum, quem cupimus, optamuſque, veſtitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. Nam hoc quidem cum turpe eſt, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad ſaga ſumenda diſcedere.

Atque animadverto, Patres conſcripti, quoſdam huic favere ſententiæ: quorum ea mens, idque conſilium eſt, ut, cum videant, glorioſiſſimum illum D. Bruto futurum diem, quo die, propter ejus ſalutem redierimus ad veſtitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ, poſteritatique prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad ſaga iiſſe, propter ejuſdem ſalutem rediſſe ad togas. Tollite hanc; nullam tam pravæ ſententiæ cauſam reperietis. Vos vero, P. C. conſervate auctoritatem veſtram, manete in ſententia, tenete veſtra memoria, quod ſæpe oſtendiſtis, hujus totius belli in unius viri fortiſſimi & maximi vita poſitum eſſe diſcrimen.

II. Ad D. Brutum liberandum legati miſſi, principes civitatis, qui illi hoſti ac parricidæ denuntiarent, ut a Mutina diſcederet: ejuſdem D. Bruti conſervandi gratia conſul ſortitu ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbecillitatem valetudinis animi virtus & ſpes victoriæ confirmavit: Cæſar, cum exercitu per ſe comparato, a primis peſtibus rempublicam liberaſſet, ne quid poſtea ſceleris oriretur, profectus eſt ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem domeſticum patriæ caritate. Quid C. Panſa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, ſenatus-conſultis faciendis graviſſimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad cauſam libertatis vocando, niſi ut D. Brutus liberaretur? a quo populus Romanus frequens ita ſalutem D. Bruti una voce depopoſcit, ut eam non ſolum commodis ſuis, ſed etiam neceſſitati victus anteferret. Quod ſperare nos quidem debemus, Patres conſcripti, aut inibi eſſe, aut jam eſſe confectum: ſed

ſpei

ſpei fructum rei convenit, & eventui reſervari, ne aut deorum immortalium beneficium feſtinatione præripuiſſe, aut vim fortunæ ſtultitia contempſiſſe videamur. Sed quoniam ſignificatio veſtra ſatis declarat, quid hac de re ſentiatis: ad literas veniam, quæ ſunt a conſulibus & a proprætore miſſæ, ſi pauca ante, quæ ad ipſas literas pertineant, dixero.

III. Imbuti ſanguine gladii, Patres conſcripti, legionum, exercituumque noſtrorum, vel madefacti potius [1] duobus conſulum, tertio Cæſaris prœlio. Si hoſtium fuit ille ſanguis, ſumma militum pietas: nefarium ſcelus, ſi civium. Quouſque igitur is, qui omnes hoſtes ſcelere ſuperavit, nomine hoſtis carebit? niſi mucrones etiam noſtrorum militum tremere vultis, & dubitare, utrum in cive, an in hoſte figantur. Supplicationem decernitis: hoſtem non appellatis. Gratæ vero noſtræ diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cum interfecta ſit civium multitudo. *De improbis*, inquit, *&* *audacibus*. Nam ſic eos appellat clariſſimus vir [2]: quæ ſunt urbanarum maledicta litium, non inuſtæ belli internecini notæ [3]. Teſtamenta, credo, ſubjiciunt; aut ejiciunt vicinos; aut adoleſcentulos circumſcribunt. His enim vitiis affectos & talibus, malos, & audaces appellare conſuetudo ſolet.

Bellum inexpiabile infert quatuor conſulibus [4] unus omnium latronum teterrimus: gerit idem bellum cum ſenatu, populoque Romano: omnibus (quanquam ruit ipſe ſuis cladibus) peſtem, vaſtitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabellæ ferum & immane facinus, quod nulla barbaria poſſet agnoſcere, id ſuo conſilio factum eſſe teſtatur: quæque eſſet facturus in hac urbe, niſi eum hinc ipſe Jupiter ab hoc templo atque mœnibus repuliſſet, declaravit in Parmenſium calamitate,

1 *Vel madefacti potius*] Minus eſt, *madefacti*, quam, *imbuti*. Correctione uſus eſt, ut legionum gladios nondum ſatiatos eſſe oſtenderet hoſtium ſanguine. *Manut.*

2 *Clariſſimus vir*] Qui ſupplicationem decreverat: P. Servilius. *Idem*.

3 *Non inuſtæ belli internecini notæ*] Sic habent libri aliquot vulgati, & ita ediderunt Ferrarius, & Faernus. Muretus autem ſic: *non juſtæ belli internecini notæ*. Quod minus probo. Cujacius autem Obſerv. lib. 1. cap. 2, totum hunc locum ſuſpicatur ita eſſe legendum, *non juſtæ belli notæ, internecina teſtamenta, credo, ſubjiciunt*. Eſt autem teſtamentum internecinum, propter quod dominus necatus eſt, ut docet Feſtus. *Lambin.*

4 *Quatuor conſulibus*] Panſæ & Hirtio conſulatum gerentibus: Bruto & Planco conſulibus deſignatis. *Manut.*

Digitized by Google

te, quos, optimos viros, honeſtiſſimoſque homines, maxime cum auctoritate hujus ordinis, populique Romani dignitate conjunctos, crudeliſſimis exemplis interemit [5] propudium illud & portentum L. Antonius, inſigne odium omnium hominum, vel, ſi etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum. Refugit animus, Patres conſcripti, eaque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmenſium liberis & conjugibus effecerit. Quas enim turpitudines Antonii libenter ſubierunt, eaſdem per vim lætantur aliis ſe intuliſſe. Sed vis calamitoſa eſt, quam illis intulerunt: libido flagitioſa, qua Antoniorum oblita eſt vita.

IV. Eſt igitur quiſquam, qui hoſtes appellare non audeat, quorum ſcelere crudelitatem Chartaginenſium victam eſſe fateatur? qua enim in urbe tam immanis Annibal capta, quam in Parma ſurrepta Antonius? niſi forte hujus coloniæ & cæterarum, in quas eodem eſt animo, non eſt hoſtis Antonius putandus. Si vero coloniarum & municipiorum ſine ulla dubitatione hoſtis eſt, quid tandem hujus cenſetis urbis, quam ille ad explendas egeſtates latrocinii ſui concupivit? quam jam peritus metator & callidus decempeda ſua Saxa diviſerat? Recordamini, per deos immortales! Patres conſcripti, quid hoc biduo timuerimus a domeſticis hoſtibus, rumoribus improbiſſimis diſſipatis. Quis liberos, quis conjugem adſpicere poterat ſine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? Aut fœdiſſimam mortem omnes, aut miſerabilem fugam cogitabant. Hæc a quibus timebantur, eos hoſtes appellare dubitamus? Gravius ſi quis attulerit nomen, libenter aſſentiar: hoc vulgari contentus vix ſum, leviore non utar.

Itaque cum ſupplicationes juſtiſſimas ex iis literis, quæ recitatæ ſunt, decernere debeamus, Serviliuſque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præſertim cum non uni, ſed communiter tribus ducibus ſint decernendæ. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, conſilio, felicitate, maximis periculis ſervitutis atque interitus liberati ſumus. Etenim cui viginti his annis ſupplicatio decreta

5 *Crudeliſſimis exemplis interemit*] Iis tormentis excruciatos, quæ exemplo eſſe poſſent. *Manut.*

eſt, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus geſtis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut ſupplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit: aut uſitatus honos pervulgatuſque tribuendus iis, quibus etiam novi & ſingulares debentur.

V. At ſi quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille aut duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret ſenatus? tot legionibus cæſis, tanta multitudine interfecta, hoſtium dico; ita, inquam, hoſtium, quamvis hoc iſti hoſtes domeſtici nolint, clariſſimis ducibus ſupplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipſi hujus urbis liberatores, cum heſterno die propter eorum res geſtas me ovantem & prope triumphantem, populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? Is enim demum eſt, mea quidem ſententia, juſtus triumphus ac verus: cum bene de republica meritis teſtimonium a conſenſu civitatis datur. Nam ſive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium: ſive gratias agebant, eo majus: ſive utrumque, nihil magnificentius excogitari poteſt.

Tu igitur ipſe de te? dixerit quiſpiam. Et quidem invitus: ſed injuriæ dolor facit me, præter conſuetudinem, glorioſum. Nonne ſatis eſt ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes ſuas curas in reipublicæ ſalute defigunt, crimen invidiaque quæretur? Scitis enim per hos dies creberrimum fuiſſe ſermonem, me pridie Vinalia [6], qui dies hodie eſt, cum faſcibus deſcenſurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam eſſe confictum, non in eum, qui, ne quid tale

[6] *Pridie Vinalia*] Vulgo, *per Idus Quinct.* Hic dies quo ſenatus propter conſulum, Cæſariſque literas habitus eſt, fuit XI. Kal. Maji, ut ex epiſt. ad M. Brutum liquet: ſcripſit enim ad eum Cicero, nuncium victoriæ XII. Kal. Maji allatum eſſe. Poſtridie autem ſenatus fuit. Qui poteſt igitur locum habere mentio Quinctilis menſis? Hoc Ferrarius cum vidiſſet, opem a conjectura quæſivit, & pro *Per Idus Quinct.* legendum putavit *Pridie Vinalia*: nam Vinalia fuere X. Kal. Maji. Acute Ferrarius: nec ego diſſentio, quanquam non omnis ejuſmodi conjectura eſt, ut ſcopum veritatis attingat. *Man.* Ferrarii conjecturam receperant ante nos Muretus & Lambinus. Quare non erat cur vulgata lectio, quam vitioſam eſſe nemo non videt, hic retineretur. Nemo interpretum hæc melius explicavit, quam Fabricius in *Ciceronis Hiſtoria*. Olivet.

Digitized by Google

-tale in republica fieri poſſet, effecerit. An ut ego, qui Catilinam hæc molientem ſuſtulerim, everterim, afflixerim, ipſe exiſterem repente Catilina? Quibus auſpiciis iſtos faſces augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquamne fuiſſe tam ſceleratum, qui hoc fingeret? tam furioſum, qui crederet? Unde igitur iſta ſuſpicio, vel potius unde iſte ſermo?

VI. Cum, ut ſcitis, hoc triduo, vel quatriduo, triſtis a Mutina fama manaret; inflati lætitia atque inſolentia impii cives, unum ſe in locum ad illam curiam, ſuis potius, quam reipublicæ infelicem [7], congregabant. Ibi cum conſilium inirent de cæde noſtra, partirenturque inter ſe, qui Capitolium, qui Roſtra, qui urbis portas occuparent: ad me concurſum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam iſtam faſcium diſſipaverunt: faſces ipſi ad me delaturi fuerunt. Quod cum eſſet quaſi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quaſi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes eſſet veſtrum omnium conſecuta. Quæ res pateſcit, Patres conſcripti: ſed ſuo tempore totius hujus ſceleris fons aperietur [8].

Itaque P. Apulejus, tribunus plebis, meorum omnium conſiliorum, periculorumque jam inde a conſulatu meo teſtis, conſcius, adjutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano unum atque idem ſentiente. In qua concione cum me, pro ſumma noſtra conjunctione & familiaritate, liberare ſuſpicione faſcium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil eſſe a me unquam de republica niſi optime cogitatum. Poſt hanc habitam concionem, duabus, tribuſve horis, optatiſſimi nuntii & literæ ve-

 nerunt:

7 *Ad illam curiam ſuis potius quam reip. infelicem*] Qui curiam Pompejanam, quod in ea Cæſar interfectus fuiſſet, infelicem ex eo nominaverant, hoc videlicet ſignificare voluerant, eam reip. infelicem fuiſſe: utpote in qua patri patriæ nex allata eſſet. At Cicero eam eis potius infelicem eſſe ait, qui partes illas foverent, &, ut Cæſar fecerat, remp. opprimere molirentur. Itaque quod in aliis legebatur, *viribus ſuis*, aut *viris ſuis*, aut *vitiis ſuis*: addita hæc erant ab iis, qui, quam vim haberet illud, *ſuis*, non videbant. *Muretus*.

8 *Fons aperietur*] Fontem hujus ſceleris virum conſularem, virtuti & gloriæ Ciceronis invidentem, ea, quæ ſequuntur, oſtendunt: eaque non in quemquam magis, quam in Q. Fuſium Calenum, Antonii procuratorem, defenſoremque perpetuum, ſuſpicio cadit. *Manut.*

Digitized by Google

nerunt : ut idem dies non modo me iniquiſſima invidia liberarit, ſed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.

Hæc interpoſui, Patres conſcripti, non tam ut pro me dicerem, (male enim mecum ageretur, ſi parum vobis eſſem ſine defenſione purgatus) quam ut quoſdam nimis jejuno animo & anguſto monerem, id quod ſemper ipſe feciſſem, uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus eſt in republica campus, ut ſapienter dicere Craſſus ſolebat. Multis apertus curſus ad laudem.

VII. Utinam quidem illi principes viverent, qui me poſt meum conſulatum, cum iis ipſe cederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore in tanta inopia conſtantium & fortium conſularium, quo me dolore affici creditis, cum alios male ſentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum conſtanter in ſuſcepta cauſa permanere, ſententiamque ſuam non ſemper utilitate reipublicæ, ſed cum ſpe, tum timore moderari? Quod ſi quis de contentione principatus laborat, quæ nulla eſſe debet : ſtultiſſime facit, ſi vitiis cum virtute contendit. Ut enim curſu curſus, ſic in viris fortibus virtus virtute ſuperatur. Tu, ſi ego de republica optime ſentiam : ut me vincas, ipſe peſſime ſenties? aut, ſi ad me bonorum concurſum fieri videbis, ad te improbos invitabis? nollem, primum reipublicæ cauſa : deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, ſi principatus ageretur, quem nunquam expetivi, quid tandem mihi eſſet optatius? Ego enim malis ſententiis vinci non poſſum, bonis forſiran poſſum, & libenter.

Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, quidam moleſte ferunt. Poteratne fieri, ut non perinde homines de quoque, ut quiſque mereretur, judicarent? Ut enim de univerſo ſenatu populus Romanus veriſſime judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuiſſe, ſic de unoquoque noſtrum, & maxime qui hoc loco ſententias dicimus, ſciſcitantur omnes, avent audire, quid quiſque ſenſerit. Ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, exiſtimant. Memoria tenent, me ante diem XIII. Kal.

Digitized by Google

Kal. Jan. principem revocandæ libertatis fuiſſe : me ex Kal. Jan. ad hanc horam invigilaſſe reipublicæ : meam domum, meaſque aures dies, noctes, omnium præceptis, monitiſque patuiſſe : meis literis, meis nuntiis, meis cohortationibus omnes, qui ubique eſſent, ad patriæ præſidium excitatos : meis ſententiis a Kalendis Januariis nunquam legatos ad Antonium; ſemper illum hoſtem, ſemper hoc bellum : ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuiſſem, huic eſſem nomini peſtiferæ pacis inimicus. Idem Ventidium, cum alii tribunum plebis voluiſſent; non ego ſemper hoſtem? Has in ſententias meas ſi conſules deſignati [9] diſceſſionem facere voluiſſent, omnibus iſtis latronibus auctoritate ipſa ſenatus jam pridem de manibus arma cecidiſſent.

VIII. Sed, quod tum non licuit, Patres conſcripti, id hoc tempore non ſolum licet, verum etiam neceſſe eſt, eos, qui re ſunt hoſtes, verbis notari, ſententiis noſtris hoſtes judicari. Antea cum hoſtem, aut bellum nominaſſem, ſemel & ſæpius ſententiam meam de numero ſententiarum ſuſtulerunt. Quod in hac cauſa jam fieri non poteſt. Ex literis enim C. Panſæ, A. Hirtii conſulum, C. Cæſaris proprætoris, de honore diis immortalibus habendo ſententias diximus. Supplicationem modo qui decrevit, idem imprudens hoſtes judicavit. Nunquam enim in civili bello ſupplicatio decreta eſt. Decretam dico? ne victoris quidem literis poſtulata eſt.

Civile bellum conſul Sylla geſſit : legionibus in urbem adductis, quos voluit, expulit : quos potuit, occidit : ſupplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum inſecutum eſt : ſupplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus eſt Sylla : nulla ſupplicatio decreta a ſenatu. Ad teipſum, P. Servili, num miſit ullas collega literas de illa calamitoſiſſima pugna Pharſaliæ? num te de ſupplicatione voluit referre? profecto noluit. At miſit poſtea de Alexandria, de Pharnace. Pharſalicæ vero pugnæ ne triumphum quidem egit. Eos enim cives pugna illa ſuſtulerat, quibus non modo vivis, ſed

9 *Conſules deſignati*] Cum de ſententiis loquatur, quas a Kal. Jan. dixit, miror cur deſignati conſules Panſa & Hirtius vocentur : ac vereor, ne verbum, *deſignati*, additum ex inſcitia ſit interpretis imperiti. *Manut.*

ſed etiam victoribus, & incolumis, & florens civitas eſſe poſſet. Quod idem contigerat ſuperioribus bellis civilibus. Nam mihi conſuli ſupplicatio, nullis armis ſumptis, non ob cædem hoſtium, ſed ob conſervationem civium, novo & inaudito genere, decreta eſt. Quamobrem aut ſupplicatio ob rempublicam pulcherrime geſtam poſtulantibus veſtris imperatoribus deneganda eſt, quod præter Gabinium contigit nemini: aut, ſupplicatione decernenda, hoſtes eos, de quibus decernitis, judicetis neceſſe eſt.

IX. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cum imperatores eos appello, hoc ipſo nomine & eos, qui jam devicti ſunt, & eos qui ſuperſunt, hoſtes judico, cum victores appello imperatores. Quomodo enim potius Panſam appellem? etſi habet honoris nomen ampliſſimi. Quo Hirtium? eſt ille quidem conſul: ſed alterum nomen beneficii eſt populi Romani; alterum, virtutis atque victoriæ. Quid? Cæſarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem & fœdam crudelitatem non ſolum a jugulis noſtris, ſed etiam a membris & viſceribus avertit. Unius autem diei quot & quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt!

Princeps enim omnium Panſa prœlii faciendi, & cum Antonio confligendi fuit, dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. Cujus ſi acerrimum impetum cohibere Panſa potuiſſet, uno prœlio confecta res eſſet. Sed cum libertatis avida legio effrenatius in aciem hoſtium irrupiſſet, ipſeque in primis Panſa pugnaret, duobus periculoſis vulneribus acceptis, ſublatus e prœlio, reipublicæ vitam reſervavit. Ego vero hunc non ſolum imperatorem, ſed etiam clariſſimum imperatorem judico: qui cum aut morte, aut victoria ſe ſatisfacturum reipublicæ ſpopondiſſet; alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant!

X. Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, e caſtris duas legiones eduxit incredibili ſtudio atque virtute, quartam illam, quæ, relicto Antonio, ſe olim cum Martia legione conjunxit, & ſeptimam, quæ conſtituta ex veteranis, docuit illo

prœ-

Digitized by Google

prœlio, militibus iis, qui Cæſaris beneficia ſervaſſent [10], ſenatus populique Romani carum nomen eſſe. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipſe aquilam quartæ legionis cum inferret, qua nullius pulchriorem [11] ſpeciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque conflixit, hoſteſque nefarios, huic Jovi maximo, cæteriſque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, noſtræ vitæ ſanguinique imminentes, proſtravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O ſolem ipſum beatiſſimum, qui antequam ſe abderet, ſtratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium!

An vero quiſquam dubitabit appellare Cæſarem imperatorem? Ætas ejus certe ab hac ſententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute ſuperavit ætatem. Ac mihi ſemper eo majora beneficia C. Cæſaris viſa ſunt, quo minus erant ab ætate illa poſtulanda: cui cum imperium, eodem tempore etiam ſpem nominis ejus [12] deferebamus: quod, cum eſt ſecutus auctoritatem noſtri decreti, rebus geſtis ſuis comprobavit. Hic ergo adoleſcens maximi animi, ut veriſſime ſcribit Hirtius, caſtra multarum legionum paucis cohortibus tutatus eſt, ſecundumque prœlium fecit. Ita trium imperatorum virtute, conſilio, felicitate, uno die locis pluribus reſpublica eſt conſervata.

XI. Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum ſupplicationes; quas ut honorificentiſſimis verbis conſequi potero, complectar ipſa ſententia [13]. Eſt autem fidei, pieta-

tiſque

10 *Qui Cæſaris beneficia ſervaſſent*] Nam qui ea comederant, rerum novarum ſtudio tenebantur. Philipp. XI. & XIII. *Manut.*

11 *Qua nullius pulchriorem*] Hoc ait, Imperatoris ſpeciem nullam pulchriorem eſſe, quam inferentis aquilam. *Anonym.*

12 *Spem nominis ejus*] Imperator ut appellaretur, cum haberet imperium. *Ferr.*

13 *Quas ut honorificentiſſimis verbis conſequi potero, complectar ipſa ſententia*] Quid ſit *ſupplicationes ſententia complecti*, id quidem me ignorare fateor. Sed *cauſas ſupplicationum ſententia complecti*, quid notet, norunt omnes, qui Latine ſciunt. Et ſic omnino cum Mureto legendum, qui procul dubio id in antiquis membranis reperit. Has cauſas, cur tam honorificis verbis eos proſequatur, commemorat in ultimo hujus orationis capite. *Grævius*. Et plana & Latina eſt Mureti lectio: *Decerno igitur... ſupplicationes: cauſas ut honorificentiſſimis verbis conſequi potero, complectar ipſa ſententia*. Fidem tamen obligavi quatuor editoribus optimis, qui eam neſciunt. Itaque habeo quod edam cum cæteris, & quod cum Mureto ſentiam. *Olivetus*.

tiſque noſtræ, declarare fortiſſimis militibus, quam memores ſimus, quamque grati. Quamobrem promiſſa noſtra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos ſpopondimus, hodierno ſenatus-conſulto renovanda cenſeo. Æquum eſt enim, militum, talium præſertim, honorem conjungi.

Atque utinam, Patres conſcripti, civibus omnibus ſolvere nobis præmia liceret! quanquam nos ea, quæ promiſimus, ſtudioſe cumulata reddemus. Sed id quidem reſtat, ut ſpero, victoribus, quibus ſenatus fides præſtatur [14]: quam quidem cum difficillimo reipublicæ tempore ſecuti ſunt, eos nunquam oportebit conſilii ſui pœnitere. Sed facile eſt bene agere cum iis, a quibus etiam tacentibus flagitari videmur. Illud admirabilius, & majus, maximeque proprium ſenatus ſapientis eſt, grata eorum virtutem memoria proſequi, qui pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent! duo certe non præteribo, quæ maxime occurrunt: quorum alterum [15] pertinet ad virorum fortiſſimorum gloriam ſempiternam, alterum [16] ad leniendum mœrorem & luctum proximorum.

XII. Placet igitur mihi, Patres conſcripti, legionis Martiæ militibus, & eis, qui una pugnantes occiderunt, monumentum fieri quam ampliſſimum. Magna atque incredibilia ſunt in rempublicam hujus merita legionis. Hæc ſe prima latrocinio abrupit Antonii: hæc tenuit Albam: hæc ſe ad Cæſarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam conſecuta eſt. Quarta victrix deſiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipſa victoria conciderunt. O fortunata mors! quæ naturæ debita, pro patria eſt potiſſimum reddita.

Vos vero patriæ natos judico; quorum etiam nomen a Marte eſt: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuiſſe videatur. In fuga, fœda mors eſt: in victoria, glorioſa. Etenim Mars ipſe ex acie fortiſſimum quemque pignerari [17] ſolet. Illi igitur impii, quos cecidiſtis, etiam ad infe-

ros

14 *Quibus ſenatus fides præſtatur*] Ut de ſolutione non dubitent. Præſtatur autem & ſuperiore S. C. quo promiſimus, & hoc hodierno, quo promiſſa renovantur. *Man.*

15 *Alterum*] Monumentum ampliſſimum. *Id.*

16 *Alterum*] Ut quæ ipſis promiſſa fuerant, ea parentibus, liberis, conjugibus eorum tribuantur. *Idem*.

17 *Pignerari*] Sibi quaſi ſuos aſſumere. Nam in acie fortiſſimi quique moriuntur. *Man.*

Digitized by Google

ros pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum ſpiritum in victoria effudiſtis, piorum eſtis ſedem & locum conſecuti. Brevis a natura nobis vita data eſt: at memoria bene redditæ vitæ ſempiterna. Quæ ſi non eſſet longior, quam hæc vita; quis eſſet tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad ſummam laudem gloriamque contenderet?

Actum igitur præclare vobiſcum, fortiſſimi dum vixiſtis, nunc vero etiam ſanctiſſimi milites, quod veſtra virtus nec oblivione eorum, qui nunc ſunt, nec reticentia poſterorum inſepulta eſſe poterit; cum vobis immortale monumentum ſuis pene manibus ſenatus, populuſque Romanus extruxerit. Multi ſæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis, clari & magni fuerunt: nec tamen ullis tale genus honoris tributum eſt. Atque utinam majora poſſemus, quandoquidem a vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertiſtis: vos redire molientem repuliſtis. Erit igitur extructa moles [18] opere magnifico, inciſæque literæ, divinæ virtutis teſtes ſempiternæ: nunquam de vobis, eorum, qui aut videbunt veſtrum monumentum, aut audient, gratiſſimus ſermo conticeſcet. Ita pro mortali conditione vitæ immortalitatem eſtis conſecuti.

XIII. Sed quoniam, Patres conſcripti, gloriæ munus optimis & fortiſſimis civibus monumenti honore perſolvitur, conſolemur eorum proximos, quibus optima eſt hæc quidem conſolatio: parentibus, quod tanta reipublicæ præſidia genuerunt: liberis, quod habebunt domeſtica exempla virtutis: conjugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare, quam lugere præſtabit: fratribus, quod in ſe, ut corporum, ſic virtutum ſimilitudinem eſſe confident. Atque utinam his omnibus abſtergere fletum ſententiis noſtris, conſultiſque poſſemus; vel aliqua talis his adhiberi publice poſſet oratio, qua deponerent mœrorem atque luctum, gauderentque potius, cum multa & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod eſſet pulcherrimum, ſuis obtigiſſe, eoſque nec inhumatos eſſe, nec deſertos: (quod tamen ipſum pro patria non miſe-

18 *Erit igitur extructa moles*] Multa ſunt in hujus orationis extremo, quæ conformata videri poſſunt ad exemplum ejus, qua Pericles eos qui pro patria occubuerant, laudat apud Thucydidem lib. II. *Muret.*

randum putatur) nec diſperſis buſtis humili ſepultura crematos, ſed contectos publicis operibus atque muneribus, eaque extructione, quæ ſit ad memoriam æternitatis ara virtutis [19].

Quamobrem maximum quidem ſolatium erit propinquorum, eodem monumento declarari, & virtutem ſuorum, & pietatem, & ſenatus fidem, & crudeliſſimi memoriam belli: in quo, niſi tanta militum virtus extitiſſet, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidiſſet. Atque etiam cenſeo, Patres conſcripti, quæ præmia militibus promiſimus nos, republica recuperata, tributuros, ea vivis victoribuſque cumulate, cum tempus venerit, perſolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promiſſa ſunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eadem tribuenda cenſeo.

XIV. Sed, ut aliquando ſententia complectar, ita cenſeo:
„ Cum C. Panſa, conſul, imperator, initium cum hoſtibus
„ confligendi fecerit; quo prœlio legio Martia admirabili in-
„ credibilique virtute libertatem populi Romani defenderit:
„ quod idem legiones tironum [20] fecerint: ipſeque C. Panſa,
„ conſul, imperator, cum inter media hoſtium tela verſare-
„ tur, vulnera acceperit: cumque A. Hirtius, conſul, impe-
„ rator, prœlio audito & cognito, fortiſſimo præſtantiſſimo-
„ que animo exercitum caſtris eduxerit, impetumque in M.
„ Antonium, exercitumque hoſtium fecerit, ejuſque copias
„ occiſione occiderit, ſuo exercitu ita incolumi, ut ne unum
„ quidem militem deſideraverit: cumque C. Cæſar, impera-
„ tor, conſilio diligentiaque ſua caſtra feliciter defenderit, co-
„ piaſque hoſtium, quæ ad caſtra acceſſerant, profligarit, oc-
„ ciderit: ob eas res ſenatum exiſtimare, & judicare, eorum
„ trium imperatorum virtute, imperio, conſilio, gravitate,
„ conſtantia, magnitudine animi, felicitate, populum Roma-
„ num fœdiſſima crudeliſſimaque ſervitute liberatum: cumque
„ rempublicam, urbem, templa deorum immortalium, bona,
„ for-

19 *Ara virtutis*] Cui inſcribetur elogium, eorum virtutem immortalitati conſecrans. Solebant enim in locis, ubi victoria erat parta, locari aræ, quibus inſcribebantur res in illo loco geſtæ, & illorum laus, quorum virtute geſtæ erant, ut multis dudum docuerunt viri docti. *Græv.*

20 *Legiones tironum*] Quatuor, ut ſcripſit Galba, quas ex delectu Italiæ conſul Panſa comparaverat. *Manutius.*

Digitized by Google

„ fortunaſque omnium, liberoſque conſervarint dimicatione & „ periculo vitæ ſuæ: uti ob eas res bene, fortiter, feliciter- „ que geſtas, C. Panſa, A. Hirtius, conſules, imperatores, „ alter ambove, aut ſi aberunt, M. Cornutus [21], prætor ur- „ banus, ſupplicationes per dies quinquaginta ad omnia pul- „ vinaria conſtituat. Cumque virtus legionum digna clariſſimis „ imperatoribus extiterit, ſenatum, quæ ſit antea pollicitus „ legionibus exercitibuſque noſtris, ea ſummo ſtudio, repu- „ blica recuperata, perſoluturum: cumque legio Martia prin- „ ceps cum hoſtibus conflixerit, atque ita cum majore nume- „ ro hoſtium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent „ nonnullos: cumque ſine ulla retractatione pro patria vitam „ profuderint: cumque ſimili virtute reliquarum legionum mili- „ tes pro ſalute & libertate populi Romani mortem oppeti- „ verint: ſenatui placere, ut C. Panſa, A. Hirtius, conſu- „ les, imperatores, alter ambove, ſi his videatur, iis, qui „ ſanguinem pro vita, libertate, fortuniſque populi Romani, „ pro urbe, templiſque deorum immortalium profudiſſent, „ monumentum quam ampliſſimum locandum, faciendum cu- „ rent: quæſtores urbis ad eam rem pecuniam dare, attribue- „ re, ſolvere jubeant, ut extet ad memoriam poſteritatis ſem- „ piternam, ad ſcelus crudeliſſimorum hoſtium, militumque „ divinam virtutem: utque, quæ præmia ſenatus militibus „ ante conſtituit, ea ſolvantur eorum, qui hoc bello pro pa- „ tria occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus: „ eaque fratribus tribuantur, quæ militibus ipſis tribui opor- „ teret, ſi illi vixiſſent, qui morte vicerunt.

21 *M. Cornutus*] De quo Famil. ep. 12. lib. x. *Manut.*

INDEX ORATIONUM,

Quarum fragmenta ſubjiciuntur.

Pro M. Tullio.
Pro L. Vareno.
Cum Lilybæo decederet.
Pro P. Oppio.
Pro C. Manilio.
Pro M. Fundanio.
Pro C. Cornelio, I.
Pro C. Cornelio, II.
In Competitores.
Pro Q. Gallio.
Pro L. Othone.
De Proſcriptorum liberis.
Contra Q. Metelli concionem.
De Conſulatu ſuo.
In Clodium & Curionem.
De rege Ptolemæo.
Pro P. Vatinio.
Pro M. Æmilio Scauro.
Pro A. Gabinio.
Pro P. Quintio.
Pro M. Fontejo.
De Lege Agraria.
In L. Piſonem.
Ex commentariis cauſarum.

ORATIONUM

FRAGMENTA.

PRO M. TULLIO [1].

PRISCIANUS.] Hoc judicium ſic expectatur, ut non unæ rei ſtatui, ſed omnibus conſtitui putetur.

QUINT. *libro* IV. *capite* 2.] Fundum habet [2] in agro Tigurino M. Tullius paternum.

VICTORIN. *lib.* I. *De Invent.*] Dico, vim factam a P. Fabii

[1] Orationem hanc ego pro *M. Tullio Decula*, qui conſulatum Cicerone adoleſcente, ad eloquentiæ laudem vireſcente, cum Cn. Dolabella geſſit, dictam ſuſpicor. Defendit autem eum *de vi*, quantum ex orationis fragmentis intelligere poſſum. Artificium hujus defenſionis his verbis expreſſit Fortunatianus in Rhetorica: *Voluntas legis tertio conſideratur, cum exemplo multarum legum probamus, præſentem quoque legem ita ſentire, ſicut M. Tullius fecit pro M. Tullio*. Sigon.

[2] *Fundum habet*] Hoc eſt narrationis principium. Quintilianus lib. IV. cap. 11. *Frequenter*, inquit, *a re initium narrationis faciendum eſt: ſicut pro M. Tullio Cicero:* Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum. *Sigonius*.

Fabii familia: adverſarii non negant. Damnum datum eſſe M. Tullio concedis: vici unam rem. Vi, hominibus armatis; non negas: vici alteram. Dolo malo; factum negas: de hoc judicium eſt.

MARTIAN. CAP. *lib.* v. Damnum paſſum eſſe M. Tullium, convenit mihi cum adverſario: hominibus armatis rem eſſe geſtam, non inficiantur: a familia P. Fabii commiſſam, negare non audent. Jam dolo malo factum ambigitur.

QUINT. *lib.* v. *cap.* 13.] Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum jure potuerit occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur?

RUFINIANUS, *in Apophaſi*.] Si quis furem occiderit, injuria occiderit. Quamobrem? quia jus conſtitutum nullum eſt. Quid ſi ſe telo defenderit? haud injuria. Quid ita? quia conſtitutum eſt.

PRO L. VARENO[3].

SEVERIAN.] Amici deficiunt, cognati deferunt.

IDEM.] In inimiciſſima civitate urgent, inſtant, inſequuntur ſtudio[4], multitudine, pecunia, perjurio pugnant.

PRISC.] C. Ancharius Rufus fuit e municipio Fulginate.

PRISC.] In præfectura Fulginate.

QUINT. *lib.* v. *cap.* 13.] Cum iter per agros[5] & loca ſola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidiſſe dixerunt: deinde Populenum occiſum eſſe: illico Varenum vinctum, adſervatum, dum hic oſtenderet, quid de eo fieri vellet.

QUINT. *lib.* VII. *cap.* I.] In legem de ſicariis commiſit L. Va-

3 L. etiam Varenum videtur iiſdem prope temporibus inter ſicarios defendiſſe, cum ei objiceretur, quod C. Vareno necem attuliſſet: quod crimen Cicero negavit, atque in Ancharii familiam avertit. *Idem*. Vide Quintilianum, IV, 2. VI, 3. VII, 1. VIII, 2. XII.

4 *Inſequuntur ſtudio*] Lego, *Inſequuntur: ſtudia* &c. *Patricius*.

5 *Cum iter per agros*] Quintilianus lib. V. cap. 13. *Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut Cicero pro Scauro contra Boſtarem facit, velut orationem diverſæ partis imitatus: aut pluribus propoſitionibus junctis, ut pro Vareno:* Cum iter per agros &c. *Quod eſt utique faciendum, ſi erit incredibilis rei ordo, & ipſa expoſitione fidem perditurus*. Sigonius.

Digitized by Google

L. Varenus. Nam C. Varenum [6] occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.

QUINT. *lib.* VII. *cap.* I.] Tum C. Varenus [7] is, qui a familia Anchariana occiſus eſt: hoc, quæſo, Judices, diligenter attendite.

PRISC. *lib.* III. & QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.] L. ille Septimius [8] diceret. Etenim eſt ad L. Craſſi eloquentiam gravis, & vehemens, & volubilis. Erucius [9] hic noſter, Antoniaſter eſt.

PRISC. *lib.* XII.] Ea cædes ſi potiſſimum crimini datur, detur ei, cuja interfuit; non ei, cuja nihil interfuit.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 10.] Optio vobis datur, utrum velitis, caſu illo itinere Varenum eſſe uſum, an hujus perſuaſu & inductu.

PRISC.] Deum fidem.

CUM QUÆSTOR LILYBÆO DECEDERET [10].

FRONTO.] Non detrectare militiam, ſed defendere provinciam judicata eſt.

PRO

6 *Nam C. Varenum*] Vide Quintilianum lib. VII. cap. 11.

7 *Tum C. Varenus*] Quiotilianus lib. IV. cap. 1. & lib. IX. cap. 11. *Sigonius*.

8 *L. ille Septimius*] Significat *L. Septimium* L. Craſſi, Erucium M. Antonii, nobiliſſimorum quondam oratorum, fuiſſe ſimiles. *Erucium* autem fortaſſe intellexit eum, cui ipſe reſpondit pro Sex. Roſcio Amerino. *Idem*.

9 *Erucius Antoniaſter*] De hoc *Erucio*, vide Orat. pro Sex. Roſcio Amerino. Totum hunc locum, ſicut eſt, correxit, & emendavit Petrus Victorius lib. XIV. cap. 23. Var. Lectionum. *Patricius*.

10 Veſtigia ejus orationis ex Aſconio apertiſſime deprehendi poſſunt, tum in præfatione in Divinationem Ciceronis, tum paulo poſt, in explicatione illorum verborum, *Sæpe eſſe pollicitum*. Quibus utriuſque ex locis apparet inſtitutam a Cicerone hanc fuiſſe orationem, ut quæſturam ſuam rebus & officiis multis hactenus Lilybætanis commendatam, verbis etiam ad extrumum commendatam redderet; atque adeo ſignificaret, ſe, etiam abſentem non modo captam erga provinciales homines benevolentiam Romæ conſervaturum, ſed eam quoque libenter, omnibus ſuis & aſſiduis officiis auctiorem facturum eſſe: ſi modo unquam tempus aliquod idoneum inciderit declarandæ ſuæ in illos perpetuæ voluntatis: editam autem ab illo eo conſilio putarem, quo poſtea etiam orationes ſuas conſulares ediderat, nimirum, ut, quemadmodum illæ conſulatus, ſic hæc quæſturæ ipſius quaſi monumentum extaret: in quo primo veluti gradu honorum, adminiſtrandæque reipublicæ tantam ſibi continentiæ, diligentiæ, humanitatiſque laudem comparaſſe videbatur, ut nullam unquam ullius quæſturam præſtantiorem, & clariorem fuiſſe exiſtimaret. Qua de re Plutarchus in ejus vita, & ipſe Cicero in defenſione Planci, cap. 26.

Digitized by Google

PRO P. OPPIO [11].

QUINT. *lib.* v. *cap.* 10.] Utrum cum Cottam appetiſſet, an cum ipſe ſeſe conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum eſt?

QUINT. *ibid.*] Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit?

QUINT. *lib.* XI. *cap.* I.] At enim veriſimile non eſt, tantum ſcelus M. Cottam eſſe commentum.. Quid? hoc veriſimile eſt, tantum ſcelus Oppium eſſe conatum?

FRONTO.] Queſtuſque mecum eſt.

MARCEL.] Etenim multum poſſe ad ſalutem alterius, honori multis: parum potuiſſe ad exitium, probro nemini fuit.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 2.] O amorem mirum [12]! o benevolentiam ſingularem!

PRO C. MANILIO [13].

NON. *Confiteor*.] Hoc ego non ſolum confiteor, ſed etiam profiteor.

PRO

11 P. Oppium M. Cottæ fuiſſe quæſtorem ejus, qui cum L. Lucullo conſul Propontidem & Bithyniam provinciam ſortitus, bellum adverſus Mithridatem Ponti regem parum feliciter eſt molitus, eumque Cottam ob inſidiarum ſuſpicionem a ſe removiſſe tradit Dio lib. XLVI. Defendiſſe autem hunc videtur de majeſtate, cum crimini daretur, quod de cibariis militum detraxiſſet: idque crimen M. ipſius Cottæ teſtimonio premeretur. Hæc autem ex verbis maxime Quintiliani colliguntur, quem vide lib. V. cap. 13. X, 10. & XI, 1. *Sigonius*.

12 *O amorem mirum*] Quintil. lib. IX, cap. 11, *Non in perſonis tantum*, inquit, *ſed & in rebus verſatur hæc contraria dicendi, quam quæ intelligi velis, ratio; ut totum pro Q. Ligario proœmium: ut*, Scilicet ie ſuperie labor eſt: *& ille pro Oppio locus*: O amorem mirum &c.

13 Manilinm hunc accuſatum fuiſſe conſtat, vel quod judicium Cornelianum per operarum duces turbaviſſet, Cominiiſque Cornelii accuſatoribue mortem intentaſſe diceretur, ut Pedianus ſignificat in præfatione Cornelianæ primæ: vel, ut Plutarchus ſcribit in vita Ciceronis, repetundarum. Defenſum fuiſſe a Cic. illud quodammodo fragmentum indicio eſt, quod in Corneliana extat hie verbis: *Petiviſſe a ſe, ſive Cornelium*, ut exponit Aſconius, *ſive populum ipſum*, ut ſcribit Plutarchue, *ut cauſam Manilii defenderet*. Idem autem aperte ſignificat, tum Plutarchus ibidem, tum etiam fragmentum ipſum orationis hujus. Cum judicio non reſpondiſſet, damnatus eſt: ut ſcribit ibidem Aſconius. Quo quidem in loco quæri poteſt, quomodo videri poſſit a Cicerone eſſe defenſue, cum judicio non reſponderit. Qua de re ego ſane ita ſtatuerem, vel revera non reſpondiſſe eum judicio, atque ita Ciceronis orationem hanc ſcriptam tantum ad Cornelii petitionem, & deinde in commentarios ipſos cum multis aliis orationibus relatam, non etiam habitam fuiſſe: vel,

Digitized by Google

PRO M. FUNDANIO [14].

PRISC. *lib.* VII.] Non modo hoc a Villio Annale, ſed vix mehercule a Q. Mutone factum probari poteſt.

PRISC. *lib.* XVI.] Eſſetne id, quod Meno nuntiaſſet.

SERVIUS. II. *Georg.*] Arcades ſe proſelenos [15] eſſe aſſerunt.

IDEM. IX. *Æneid.*] Commiſſura [16].

ACRO, *in Poet.*] Puncta [17].

BOET. *De Defin.*] Deſcripſiſtine ejus neceſſarium, noſtrum competitorem? iſtum ipſum cujus nunc ſtudio & gratia tota accuſatio iſta munita eſt.

PRO C. CORNELIO, I. [18]

PRISC. *lib.* VI.] Ut ab Jove optimo maximo, cæteriſque diis, deabuſque omnibus opem & auxilium petamus.

FRON-

vel, quoniam habitam fuiſſe orationem Plutarchus ſcribit, cum priore actione reſpondiſſet, ad quam fortaſſis majore ſpe, patrono Cicerone, acceſſerat, altera non reſpondiſſe, neque ad judicium deinceps adfuiſſe: cum jam videlicet non obſcure intelligeret, ex iis, quæ priore actione non difficile animadverti poterant, ſe omnino judicio condemnatum iri. Sicut Verrem quoque feciſſe Pedianus extrema ſua in ſecundam Verrinam commentatione ſcribit. Locus Pediani, ubi ſcribit de Manilii condemnatione, non nihil eſſe videtur hac parte inquinatus. *Patric.*

14 M. Fundanii a Cicerone defenſi meminit Q. Frater in libello de petitione conſulatus. *Sigonius.*

15 *Arcades ſe proſelenos*] Ovid. Faſt. IV.

Ante Jovem genitum terras habuiſſe feruntur
Arcades, & luna gens prior illa fuit.

Meminit hujus loci etiam Lactantius Placidus ad illud Thebaid. Stat. IV:

Arcades huc veteres, aſtris lunaque priores.

Cicero pro Fundanio opinionis ejus meminit, cum de nobilitate tractaret. Unde vides qua occaſione Arcadum Proſelenorum mentionem fecerit. *Gravius.*

16 *Commiſſura*] Tabularum conjunctio.

17 *Puncta*] Acron in Poet. Horatii, *Puncta*, inquit, *dicuntur populi ſuffragia.* Uſus eſt hoc verbo Cic. in Fundania. *Idem.*

18 Hanc orationem dixit L. Cotta, L. Torquato Coſſ. poſt annum quam ſuperiores. *Aſconius. Quam ſuperiores.* Intelligit eas, quas pro Q. Gallio, M. Fundanio, & A. Cluentio dixit. *Sigonius.*

ARGUMENTUM. Cornelius homo non improbus vita habitus eſt. Fuerat quæſtor Cn. Pompeji, dein Trib. pleb. C. Piſone conſule, biennio ante, quam hæc dicta ſunt. In eo magiſtratu ita ſe geſſit, ut juſtior, ſed pertinacior videretur. Alienatus autem a ſenatu ex hac cauſa. Retulerat ad ſenatum, ut quoniam exterarum nationum legatis pecunia mutua magna daretur uſura, turpiaque & famoſa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret. Cujus relationem repudiavit ſenatus: & decrevit ſatisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio, C. Cælio conſulibus factum erat, cum ſenatus ante paucu-

culos

Digitized by Google

FRONTO.] Nihil ſenatui detraxiſſe Cornelium.

PRISC. *lib.* XI.] Ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum, poteſtaſque veniſſet.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 13.] Codicem attigit.

culos annos illos S. C. decreviſſet, ne quis Cretenſibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offenſus ſenatui, queſtus eſt de ea re in concione, exhauriri provincias uſuris, providendum ut haberent legati unde in præſentia pecuniam creditoribus darent: promulgavitque legem, qua auctoritatem ſenatus minuebat, ne quis, niſi per populum, legibus ſolveretur; quod antiquo quoque jure erat cautum. Itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus ſolvi placebat, adjici erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri erat deſitum, reſque jam in eam conſuetudinem venerat, ut poſtremo ne addiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eaque ipſa S. C. per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Cornelii rogationem tulerant potentiſſimi quique ex ſenatoribus, quorum gratia magnopere minuebatur. Itaque P. Servilius Globulus Trib. pleb. inventus erat, qui L. Cornelio obſiſteret. Is, ubi legis ferundæ dies venit, & præco ſubjiciente ſcriba verba legis recitare populo cœpit, & ſcribam ſubjicere, & præconem pronuntiare paſſus non eſt. Tum Cornelius ipſe codicem recitavit. Quod cum improbe fieri C. Piſo conſul vehementer quereretur, tollique ea re tribunitiam interceſſionem diceret, gravi convicio a populo exceptus eſt. Et cum ille eos, qui ſibi intentabant manus, prendi a lictore juſſiſſet, fracti ejus faſces cuncti; lapideſque etiam ex ultima concione in conſulem jacti. Quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit. Actum deinde eadem de re in ſenatu eſt magnis contentionibus. Tum Cornelius ita ferre rurſus cæpit, ne quis in ſenatu legibus ſolveretur, niſi CC affuiſſent, neve quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Hæc ſine tumultu res acta eſt: nemo enim negare poterat, pro auctoritate ſenatus eſſe eam legem: ſed tamen eam tulit invitis optimatibus, qui vel pauci S. C. facere ſolebant. Aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen invitis tulit, ut prætores ex edictis ſuis perpetuis jus dicerent. Quæ res tum gratiam ambitioſis prætoribus, qui varie jus dicere aſſueverant, ſuſtulit. Alias quoque complures leges Cornelius promulgavit: quibus plerique collegæ interceſſerunt: per quas contentiones totus prope tribunatus ejus peractus eſt. Sequenti deinde anno, M. Lepido, L. Volcatio Coſſ. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majeſtate fecerunt. Detulit nomen Publius, ſubſcripſit Cajus. Et cum P. Caſſius prætor decimo die, ut mos eſt, adeſſe juſſiſſet, eoque die ipſe non affuiſſet, ſeu avocatus propter publici frumenti curam, ſeu gratificans reo: circumventi ſunt ante tribunal ejus accuſatores a notis operarum ducibus, ita ut mors intentaretur, ſi mox non deſiſterent. Quam perniciem vix effugerunt interventu conſulum, qui advocati reo deſcenderant. Et cum in ſcalas quaſdam Cominii fugiſſent, clauſi in noctem ibi ſe occultaverunt; deinde per tecta vicinarum ædium profugerunt ex urbe. Poſtero die cum P. Caſſius aſſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemptum nomen eſt de reis Cornelii. Cominii autem magna infamia flagraverunt, vendidiſſe ſilentium magna pecunia. Sequente deinde anno, L. Cotta, L. Torquato Coſſ. quo hæc oratio (*a*) a Cicerone prætore dicta eſt, cum prima pars M. Manilius, qui judicium per operarum duces turbaverat, * deinde quod ex S. C. ambo Coſſ. præſidebant, & judicio non reſpondiſſet, atque eſſet damnatus, * recreaviſſet, jam accepta pecunia tollere ait Cornelium lege majeſtatis. Res acta eſt magna expectatione paucos ante * me ergo Cornelius, perterritus Manlii exitu, in judicium adhibuit, ut ne clamor quidem illius ab advocatis ejus oriretur. Dixerunt in eum infeſti teſtimonia principes civitatis, qui plurimum in ſenatu poterant, Q. Hortenſius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, M. Lepidus. Dixerunt autem hoc, vidiſſe ſe, cum Cornelius in tribunatu codicem pro Roſtris ipſe recitaret: quod ante Cornelium nemo feciſſe exiſtimaretur. Volebant videri, ſe judicare eam rem magnopere ad crimen im-

(a] *Prætore*] Sigonius legit, *Prætorio*.

mi-

MART. CAPELLA .] Repugnat enim, ut diviſores, quos honoris ſui miniſtros eſſe voluerat, lege ambitus vellet affligere.

PRISC. *lib.* VIII.] Quæ intermiſſa complures annos.

PRISC. *ibid.*] Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?

PRISC. *lib.* X.] Cœptum igitur per eos, qui agi volebant, deſitum eſt per hunc, qui deceſſit.

PRISC. *lib.* VIII.] Circuitis Roſtris ejicerentur lapidibus homines.

PRISC.] Qui eloquentia cæteris antecellit.

FRONTO.] Demi medius fidius de his tormentis aliquantum malim.

IDEM.] Ad miſerrimum, crudeliſſimumque dominatum dedi patiamini.

IDEM.] Cur nunc redeant, ſi tunc gratiæ conceſſerint?

IDEM.] Quid, quod ne cum iis quidem expertus es, quos duces operarum fuiſſe dixiſti?

IDEM.] Ejuſmodi mihi duos laqueos in cauſa eſſe propoſitos, ut, ſi me altero expediſſem, tenerer altero.

ACRO. *in* I. *Serm.*] Aperuit fores ſcalarum.

BOETH. *Defin.*] Legite, ut legebatis; hinc intelligetis nulla tenuiſſima ſuſpicione deſcribi, aut ſignificari Cornelium.

AQUILA.] Refertum tribunitiis legibus, exhauſtum a quibus ſit, ipſi ſciunt.

RELI-

minutæ majeſtatis tribunitiæ pertinere. Etenim prope tollebatur interceſſio, ſi id tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare id factum eſſe, eo confugit, ut diceret non ideo, quod lectus ſit codex a tribuno, imminutam eſſe tribunitiam poteſtatem. Qua vero arte & ſcientia orationis? ita ut & dignitatem clariſſimorum civium, contra quos dicebat, non violaret, & tamen auctoritate eorum lædi reum non pateretur. Quantaque moderatione rem tam difficilem aliis tractaverit, lectio ipſa declarabit. Adjumentum autem habuit, quod, ſicut diximus, Cornelius, præter diſtrictum propoſitum adverſus principum voluntatem, cætera vita nihil fecerat, quod magnopere improbaretur: præterea quod ipſe Globulus, qui interceſſerat, aderat Cornelio, & quod ipſum quoque diximus, quod Cornelius Pompeji Magni quæſtor fuerat apud duas præfecturas equitum Rom. & tribunos, & ex tertia quoque parte apud pleroſque, exceptis iis familiaris principum civitatis. Res acta eſt magno conventu, magnaque expectatione, quis eventus judicii futurus eſſet. A ſummis viris dici teſtimonium, & id, quod ii dicerent, confiteri reum animadvertebant. Extat oratio hominis accuſatoris: quam ſumere in manus, eſt aliquod operæ pretium, non ſolum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, ſed etiam propter ſemet ipſam. Cicero ipſe ſignificat, quatriduo Cornelium defendiſſe: quas actiones contuliſſe eum in duas orationes apparet. Judicium id exercuit Q. Gallius prætor. *Aſcon.*

Digitized by Google

RELIQUA EX ASCONIO.
VERSU A I. CIRCITER CLXI.

Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Proſpectat videlicet Cominius, quid agatur. Videlicet homines fœneos [19], in medium, ad tentandum periculum abjectos.

Quid? Metellus [20] ſumma nobilitate ac virtute, cum bis juraſſet: ſemel privatim a patre: iterum publice a lege coactus, deſtitit accuſatione. An vi, an veritate? In quo ſuſpicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adoleſcentia, ad ſummam laudem omnibus rebus ornata.

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragiis Cornelius cum Manilio [21] dedit. Quid eſt hoc, *dedit*? an tulit, an rogavit, an hortatus eſt? Nam tuliſſe ridiculum eſt, quaſi legem aliquam aut ad ſcribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam. Quæ lex paucis his annis [22] non modo ſcripta, ſed etiam lata eſſet.

19 *Fœneos*] Simulacra, effigieſque hominum ex fœno fieri ſolebant, quibus objectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur. *Aſconius*.

20 *Metellus*] Hoc exemplum affert hoc loco, quod vult probare, deſiſtere eum debere ab accuſatione, quanquam neque accuſaverit, neque fecerit pactionem. Nam Metellus & poſtulaverat Curionem, & deſtiterat. Confugit autem orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis induſtriam, ut legeret id, quod illi utilius, quam honeſtius, fecerant. Res autem tota ſe ſic habet: in qua quidem illud primum explicandum eſt, de quo Metello hoc dicit. Fuerunt enim tunc plures Quinti Metelli. Ex quibus duo conſulares, Pius, & Creticus: de quibus apparet eum non dicere. Duo autem adoleſcentes, Nepos, & Celer: ex quibus nunc Nepotem ſignificat. Ejus enim patrem Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici Nepotem, qui conſul fuit cum T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accuſavit. Iſque Metellus moriens petiit ab hoc filio ſuo Metello, ut Curionem accuſatorem ſuum accuſaret, &, id facturum eſſe jurejurando adegit. Metellus fecit reum Curionem. Cumque interim quendam civem idem Metellus ſervum eſſe contendens vi irrupiſſet, ac verberibus affeciſſet, Curio aſſertorem ei comparavit. Dein, cum appareret eum exitum judicii illius futurum, ut liber is judicaretur; quem Metellus verberibus affectum eſſe negare non poterat: inter Metellum & Curionem facta pactio eſt, ut, neque arbitrium de libertate urgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accuſatione Curionis. Eaque pactio ab utroque juramento firmata eſt. Huc ergo illud pertinet, cum juraſſe dicit, ſemel privatim, & iterum legatum, ſcilicet cum in Curionem calumniam juravit. Cum hoc autem Metello poſtea Cicero ſimultates geſſit: evaſit enim Metellus malus atque improbus civis. *Aſcon.*

21 *Cum Manilio*] Legendum, *Cajo Manilio*: & infra, *dediſſe ridiculum eſt*, pro *tuliſſe*. Sigonius.

22 *His annis*] P. Sulpicium in tribunatu hanc eandem legem tuliſſe ſignificavit. Tulit autem L. Sylla, qui poſtea Felix appellatus, Q. Pompejo Coſ. ante XVI. annos quam hæc dicta ſunt, cum per vim rempublicam poſſediſſet, ab initiis bonarum actionum ad perditos progreſſus. Quod & initium bellorum civilium fuit, & propter quod ipſe Sulpicius Coſ. armis (*a*) mire oppreſſus eſſe viſus eſt. *Aſcon.*

(a) *Mire*] Grævius legit, *jure*.

Digitized by Google

In quo cum multa reprehenſa ſint, tum in primis celeritas [23] actionis.

Petivit [24] tamen a me prætore maxima conteſtatione, ut cauſam Manilii defenderem.

VERSU A I. DCCCCI.

Dicit de eodem Manilii tribunatu.

Nam cum is Tribunus plebis duas leges [25] tuliſſet in eo magiſtratu, unam pernicioſam, alteram egregiam: quod ſummam rempublicam læſit, id ab ipſo tribuno abjectum eſt. Bonum autem, quod ſumma republica [26] manet, id extra ordinem fuit.

Dicit. de diſturbato judicio Maniliano.

Aliis [27] ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulſus eſt, qui aliquod inſtitui exemplum diſturbandorum judiciorum pernicioſiſſimum, temporibus ſuis accommodatiſſimum, meis alieniſſimum rationibus, cupierunt.

VERSU CIRC. CXI.

Poſſum dicere, hominem ſumma prudentia clarum C. Cottam [28] de ſuis legibus abrogandis ipſum ad ſenatum retuliſſe.

SE-

23 *Celeritas*] Celeritatem actionis ſignificat, quia Manilius, ſicut jam oſtendimus, poſt pauculos ſtatim dies, quam inierat tribunatum, legem eandem Compitalibus pertulit. *Idem*.

24 *Petivit*] C. Cornelium ſignificat. Sicut jam ante dictum eſt. *Idem*.

25 *Duas leges*] Dictum eſt enim ſupra de his legibus: quarum una de libertinorum ſuffragiis, quæ cum S. C. damnata eſſet, ab ipſo quoque Manilio abjecta eſt: altera autem defenſa eſt de bello Mithridatico Cn. Pompejo extra ordinem mandando, ex qua lege tum Magnus Pompejus bellum gerebat. *Idem*.

26 *Quod ſumma republica*] Locus mendoſus. Magna in mſſ. varietas.

27 *Aliis*] L. Catilinam & Cn. Piſonem videtur ſignificare. Fuit autem Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum, cum provinciam Africam obtinuiſſet, & conſulatus candidatum ſe oſtendiſſet. Accuſator erat ejus P. Clodius adoleſcens, ipſe quoque perditus, qui poſtea cum Cicerone inimicitias geſſit. Cneus quoque Piſo, adoleſcens potens & turbulentus, familiaris erat Catilinæ, omniumque conſiliorum ejus particeps, & turbarum auctor. *Aſcon.*

28 *C. Cottam*] Hic eſt Cotta, de quo jam ſæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria P. Sulpicio, & C. Cæſari. Videntur autem in rebus parvis fuiſſe leges illæ, quas cum tuliſſet, retulit de iis abrogandis ad ſenatum. Nam neque apud Salluſtium, neque apud Livium, neque apud Feneſtellam ullius alterius latæ ab eo legis mentio, præter eam, quam in concione tulit repugnante nobilitate magno populi ſtudio, ut iis, qui Tribuni plebis fuiſſent, alios quoque magiſtratus capere liceret. Quod lex a dictatore L. Sylla paucis ante annis lata prohibebat. Neque eam Cottæ legem abrogatam eſſe ſignificat. *Idem*.

Digitized by Google

SEQUITUR.

Poſſum & ejuſdem Cottæ legem de judiciis privatis, anno poſtquam lata ſit, a fratre [29] ejus abrogatam.

STATIM.

Legem Liciniam [30] & Muciam de civibus regundis, quam duo conſules omnium, quos vidimus, ſapientiſſimi tuliſſent, video conſtare inter omnes, non modo inutilem, ſed pernicioſam reipublicæ fuiſſe.

Quatuor omnino genera ſunt, Judices, in quibus per ſenatum, more majorum, ſtatuatur aliquid de legibus. Unum eſt ejuſmodi, placere legem abrogari: ut Q. Cæcilio [31], M. Junio conſulibus, quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur.

Alterum, quæ lex lata eſſe dicatur, ea non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Julio conſulibus, de legibus Liviis [32].

Tertium eſt de legum abrogationibus. Quo de genere perſæpe ſenatus-conſulta fiunt, ut nuper de ipſa lege Calpurnia [33], quæ derogaretur.

P. Africanus ille ſuperior, ut dicitur, non ſolum a ſapientiſſimis hominibus, qui tum erant, verum etiam a ſe ipſo

ſæpe

29 *A fratre*] M. Cottam ſignificat. Fuerunt autem tres: duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege ſua judicia inter tres ordines communicavit, ſenatum, equites, tribunos ærarios: adeptique ſuos omnes conſolatum. *Idem*.

30 *Liciniam*] L. Licinium Craſſum oratorem, & Q. Mutium Scævolam pont. max. eundemque & oratorem, & juriſconſultum, ſignificat. Hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in ſua civitate ſociis, in ſuo conſulatu tulerunt. Cum enim ſumma cupiditate civitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro civibus Romanis ſe gereret, neceſſaria lex viſa eſt, ut in ſuæ quiſque civitatis jus redigeretur. Verum ea lege ita alienati animi ſunt principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima cauſa belli Italici, quod poſt triennium exortum eſt, fuerit. *Idem*.

31 *Q. Cæcilio*] Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Junius Silanus, de quibus facit mentionem, conſules fuerunt bello Cimbrico, quod diu prave ſimul & infeliciter geſtum eſt. Atque ipſe quoque hic Junius male rem adverſus Cimbros geſſit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc ſic gerebantur, populo latæ erant, quibus militiæ ſtipendia minuebantur, abrogavit. *Idem*.

32 *Liviis*] Puto vos reminiſci, has eſſe leges Livias, quas illis conſulibus M. Livius Druſus Trib. pleb. tulerit: qui cum ſenatus partes tuendas ſuſcepiſſet, & leges pro optimatibus tuliſſet, poſtea eo licentiæ eſt progreſſus, ut nullum in iis morem ſervaret. Itaque Philippus conſul, qui ei inimicus erat, obtinuit a ſenatu, ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. Decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe latas, neque iis teneri populum. *Aſcon.*

33 *Calpurnia*] Lex hæc Calpurnia, de ambitu erat. Tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piſo conſul: in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque pœna erat adjecta. *Idem*.

Digitized by Google

ſæpe accuſatus eſt, quod, cum conſul eſſet cum Tib. Longo, paſſus eſſet tum primum a populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari [34].

CIRCA MEDIUM.

Quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca interceſſionis ſunt [35]*, jubet dicere.*

Eſt utique jus vetandi, cum ea feratur, quamdiu qui ſuffragii ferundi cauſa conveniunt, huc & illuc transferuntur: dum privati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum ſitella defertur: dum æquantur ſortes: dum ſortitio fit: & ſi qua ſunt hujus generis alia [36].

PAULO POST.

Unum tamen, quod hoc ipſo Tribuno plebis factum eſt, prætermittendum non videtur. Neque enim majus eſt legere codicem, cum intercedatur, quam ſitellam ipſam cum ipſo interceſſore deferre; nec gravius, incipere ferre, quam perferre; nec vehementius, oſtendere ſe laturum invito collega, quam ipſi collegæ magiſtratum derogare; nec criminoſius, tribus

34 *Separori*] Hoc factum eſt ſecundo conſulatu Scipionis, poſt ſeprimum annum quam Carthagioenſibus bello ſecundo data eſt pax. Factum id eſſe autem, Antias rradidit ludis Romaois, quos ſecerunr ædiles curules, Attilius Serraous, T. Scribonius Libo: id eos feciſſe juſſu cenſorum Sex. Ælii Pæti, C. Cornelii Cethegi. Et videtur in hac oratione hunc quidem auctorem ſecutus Cicero dixiſſe, paſſum eſſe Scipionem ſecerni a cætero conſeſſu ſpectacula ſeoatorum. In ea autem, quam poſt aliquot anoos habuit de aruſpicum reſponſo, oon paſſum eſſe Scipiooem, ſed ipſum auctorem fuiſſe dandi eum locum ſenatoribus, videtur ſignificare. Verba ejus hæc ſunt: *Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores onte templum Matris Magne fieri celebrarique voluerunt? quibus primum ludis ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus, II. Coſ. & collega ejus Sempronius Longus, hoc tributum eſſe ſenatui ſcribit, ſed ſine mentione Megalenſium.* Ædiles enim eos ludos facere ſoliti eraor. Votivis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus Coſſ. fecerunt. Non prætetire autem vos volo, eſſe oratoriæ calliditatis, ut, cum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte vel a contrariis utantur. Nam cum ſecundum Ciceronis opiniooem auctore Scipione conſule ædiles ſecretum ante omnes locum ſpectandi ſenatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia cauſa popularis erar, premebaturque ſenatus auctoritate, atque ob id dignitarem ejus ordinis quam poſſit maxime elevari cauſæ expediebar, pœoituiſſe ait Scipionem, quod paſſus eſſet id fieri. In ea oratione de aruſpicum reſponſo, quia in ſenatu habebatur, cujus auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuiſſe dandi, nam id erat levius, ſed ipſum etiam dediſſe dicit. *Idem.*

35 *Sunt*] Lego, *ſunt*, *antequam*, *qui legem fert*, *populum jubeat diſcedere*. Sigon.

36 *Alio*] His peractis, cum id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat, jubet unumquemque is, qui fert legem, *diſcedere*. Quod verbum non hoc ſignificar, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedar, in qua eſt ſuffragium laturus. Populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione. *Aſcon.*

bus ad legem accipiendam, quam ad collegam reddendum privatum intro vocare: quæ vir fortis, hujus collega, Aulus Gabinius [37] in re optima fecit omnia; neque, cum ſalutem populo Romano, atque omnibus gentibus finem diuturnæ captivitatis, turpitudinis, & ſervitutis afferret, paſſus eſt, plus unius collegæ ſui, quam univerſæ civitatis, vocem valere & voluntatem.

At enim de corrigenda lege retulerunt [38].

Idem, niſi hæc ipſa lex, quam C. Cornelius tulit, obſtitiſſet, decreviſſem id, quod palam jam iſti defenſores judiciorum pugnaverunt, ſenatui non placere id judicium de Syllæ bonis [39] fieri. Quam ego cauſam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod iidem judices poſtea ſtatuerunt, judicium æquiore tempore fieri oportere.

STATIM.

Antea [40] vero quam multarum rerum judicia ſublata ſint, & quia ſcitis, prætereo, & ne quem in judicium oratio mea revocare videatur.

PAU-

37 *A. Gabinius*] Manifeſtum eſt, de ea lege Ciceronem nunc dicere, qua Cn. Pompejo bellum adverſus piratas datum eſt. L. autem Trebellius Trib. pl. quem non nominat: quo perſeverante intercedere, (nam ſenatui promiſerat, moriturum ſe ante, quam lex perferretur) intro vocare tribus Gabinius cœpit, ut Trebellio magiſtratum abrogaret, ſicut quondam Tib. Gracchus tribunus M. Octavio collegæ ſuo magiſtratum abrogavit. Et aliquandiu Trebellius ea re non perterritus aderat, perſtabatque in interceſſione, quod omnia magis, quam perſeveraturum eſſe Gabinium, arbitrabatur. Sed poſtquam x. & vii. tribus rogationem acceperunt, & una mens eſſet populi, qui ſupererat, ut juſſum conficeret, remiſit interceſſionem Trebellius: atque ita legem Gabinius de piratis perſequendis pertulit. *Idem*.

38 *Retulerunt*] Diximus jam in principio, Cornelium primo legem promulgaſſe, ne quis per ſenatum lege ſolveretur: deinde tuliſſe, ut tum denique de ea re S. C. fieret, cum adeſſent in ſenatu non minus cc. Hæc eſt illa, quam appellat, correctio. *Idem*.

39 *De Sylla bonis*] Quia defuerat ſuperioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & ſæpe ejus rei remedia erant quæſita. In quibus hoc quoque, ut pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quemque eſſent, exigerentur. Id autem maxime pertinebat ad Cornelium Fauſtum dictatoris filium, quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & rempublicam tenuerat, ſumpſerat pecunias ex vectigalibus, & ex ætario populi Romani: eaque res ſæpe erat agitata, ſæpe omiſſa, partim propter Syllanarum partium potentiam, partim quod iniquum videbatur, poſt tot annos, quam quis pecuniam acceperat, ejus reddere rationem. *Aſcon.*

40 *Antea*] Bello Italico, quod fuit adoleſcentibus illis, qui tum in republica vigebant, cum multi varia lege inique damnarentur, quaſi id bellum illis auctoribus conflatum eſſet, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob ejus triſtitiæ occaſionem ſenatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur. Quod decretum eorum in concionibus populi ſæpe agitatum erat. Supererant autem ex iis, qui illa judicia metuerunt, vigentes multi, maxime C. Curio, Curionis adoleſcentis pater, ejus, qui bello civili Cæſaris fuit partium. *Idem*.

PAULO POST.

Non Cn. Dolabella [41] C. Volcatium, honeſtiſſimum virum, communi & quotidiano jure privaſſet.

Non denique homo illorum & vita, & prudentia longe diſſimilis, ſed tamen nimis in gratificando jure liber, L. Siſenna [42], bonorum Cn. Cornelii poſſeſſionem ex edicto ſuo P. Scipioni, adoleſcenti ſumma nobilitate, eximia virtute prædito, dediſſet.

Quare cum ambitum populus Romanus videret, & cum a Tribunis plebis doceretur, niſi pœna acceſſiſſet in diviſores, extingui nullo modo poſſe, legem hanc Cornelii flagitabat; illam, quæ ex ſenatus-conſulto ferebatur, repudiabat.

ET EADEM DE RE PAULO POST.

Ut ſpectaculum illud duorum [43] deſignatorum conſulum calamitate, re, & tempore ſalubre ac neceſſarium, genere & exemplo miſerum ac funeſtum, videremus.

Quid ego nunc tibi argumentis reſpondeam, poſſe fieri, ut alius aliquis Cornelius ſit, qui habeat Philerotem? * res vulgare nomen eſſe Philerotis [44], Cornelios vero ita multos, ut jam etiam collegium [45] conſtitutum ſit.

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, conſulem mittere coegiſti, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, ut ad legem [46] accipiendam adeſſent.

Plebem ex Maniliana offenſione victam & domitam eſſe dicit;

41 *Cn. Dolabella*] Duo fuerunt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Cæſar accuſavit, alterum M. Scaurus. *Idem*.

42 *Siſenna*] Hoc ſolum hic annotandum eſt, hunc eſſe L. Siſennam, qui res Romanas ſcripſit. *Idem*.

43 *Duorum*] P. Syllam & Autronium ſignificat: quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cum hæc Cicero dicebat, coofules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant. *Aſcon.*

44 *Res vulgare nomen Philerotis*] Vox *res*, habet ſine dubio mendam. Quid, ſi pro ea, *Romæ*, reponas? Audax fortaſſe emendatio ſit, ſed tamen ab oratoris ſententia non aliena. Tentabat alius *pervulgare*. Sigon. Forte pro *res vulgare nomen*, legendum *ſervi vulgare nomen*. Græv.

45 *Collegium*] Frequenter tum etiam cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod poſtea collegia S. C. & pluribus legibus ſunt ſublata, præter pauca atque certa, quæ utilitas civitatis deſideraſſet, ut fabrorum, lictorumque. *Aſcon.*

46 *Ad legem*] C. Piſo, qui conſul eodem anno fuit, quo Cornelius Trib. pl. erat, cum legem de ambitu ex S. C. graviorem, quam fuerat antea, ferret, & propter multitudinem diviſorum, qui per vim adverſabantur, e foro ejectus eſſet; edixerat id, quod Cicero ſignificat, & majore manu ſtipatus ad legem perferendam deſcenderat. *Aſcon.*

Digitized by Google

cit; ante veſtros annos propter illius tribuni plebis temeritatem poſſe adduci, ut omnino ne illius poteſtate abalienemur. * Qui reſtituerunt eam poteſtatem, alterum [47] nihil unum poſſe contra multos, alterum longe abeſſe.

Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI poſt reges exactos, propter nimiam dominationem potentium, ſecederent, leges ſacratas ipſi ſibi reſtituerent [48], duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons ſacer nominatur, in quo armati conſederant, æternæ memoriæ cauſa conſecrarent. Itaque auſpicato poſtero anno decem tribuni plebis comitiis curiatis creati ſunt.

Tum interpoſita fide per tres legatos [49], ampliſſimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino conſederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem tribunos plebis per pontificem, quod magiſtratus nullus erat, creaverunt.

Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium juſtiſſimæ libertatis, Caſſiam [50]; qua lege ſuffragiorum vis poteſtaſque

47 *Alterum*] Manifeſtum puto eſſe vobis, M. Craſſum, & Cn. Pompejum ſignificari: e quibus Craſſus judex tum ſedebat in Cornelium; Pompejus in Aſia bellum Mithridaticum gerebat. *Idem*.

48 *Reſtituerentur*] Inducor magis librariorum hoc loco eſſe mendum, quam ut Ciceronem parum proprio verbo uſum eſſe credam. Illo enim tempore, de quo loquitur, quod fuit poſt XVI. annos quam reges exacti ſunt, plebs ſibi leges ſacratas non reſtituit (nunquam enim Tribunos pleb. habuerat) ſed tum primum eas conſtituit. Numerum quidem annorum poſt reges exactos, quam id factum eſt, diligenter poſuit, qui fuit A. Verginio Tricoſto, L. Veturio Ceturino Coſſ. Cæterum quidam non duos Trib. pleb. ut Cicero dicit, ſed quinque tradunt creatos tum eſſe, ſingulos ex ſingulis claſſibus. Sunt tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tuditanus, & Pomponius Atticus, Liviuſque noſter. Idem hic & Tuditanus adjiciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos eſſe. Nomina duorum, qui primi creati ſunt, hæc traduntur, L. Sicinius L. F. Velutus, L. Junius C. F. Paterculus. Reliqua pars hujus loci, quæ pertinet ad ſecundam conſtitutionem tribunorum, & decemvirorum finitum imperium, & breviter, & aperte ab ipſo dicitur. Nomina ſola non adjicit, quis ille ex decemviris fuerit, qui contra libertatem vindicias dederit, & quis ille pater, contra cujus filiam id decrevit: ſcilicet, quod notiſſimum eſt, decemvirum illum Appium Claudium fuiſſe, patrem autem virginis L. Virginium. Unum hoc tantummodo explicandum, quo loco primum de ſecunda ſeceſſione plebis, deinde de concordia facta, ſic dicit. *Aſconius*.

49 *Tres legatos*] Legati tres, quorum nomina non ponit, ii fuerunt, Sp. Tarpejus, C. Julius, P. Sulpicius, omnes conſulares: pontifex maximus fuit M. Papirius. *Idem*.

50 *Caſſiam*] Quæ ſit iſta lex Caſſia, qua ſuffragiorum poteſtas convaluit, manifeſtum eſt. Nam ipſe quoque paulo ante dixit legem Caſſium tuliſſe, ut populus per tabellam ſuffragium ferret. Altera Caſſia lex, quæ populi judicia firmavit; quæ ſit, poteſt quæri. Eſt autem hæc. L. Caſſius L. F. Longinus Trib. pleb. * C. Mario, C. Flacco Coſſ. plures

* *C. Mario, Flacco Coſſ.*] Reponendum videtur, *L. Caſſio*, pro *C. Flacco*. Horum enim Conſulatus ſignificatur, cum proxime inferat, Q. Cæcilium biennio ante latam legem Conſulem fuiſſe. *Manut.*

que convaluit : alteram Caſſiam ; quæ populi judicia firmavit.

Dicit de nobilibus.

Qui non modo cum Sylla, verum etiam, illo mortuo, ſemper hoc per ſe ſummis opibus retinendum putaverunt : inimiciſſimi C. Cottæ [51] fuerunt, quod is conſul paulum tribunis plebis non poteſtatis, ſed dignitatis addidit.

Quamdiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo ſe oſtendit, cum legem Aureliam [52], cum Roſciam, non modo accepit, ſed etiam efflagitavit.

Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia [53] judicarent, hominem diis ac nobilitati perinviſum, Cn. Pompejum, cauſam lege Varia de majeſtate dixiſſe.

PRO C. CORNELIO. II.

AQUIL. & FORTUNATIANUS *lib.* III. *Rhet.*] Pugnem aperte contra nobiliſſimorum hominum voluntates, ſtudia, conſilia, cogitationeſque eorum aperiam?

CICERO, *Orator. cap.* 67.] O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda! Teſtes dare volumus. Quem, quæſo, noſtrum fefellit, ita vos eſſe facturos?

CIC. *Orat. cap.* 70. *&* QUINT. *lib.* IX. *cap.* 4.] Nam neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitiarii, mercatoreſque ſuperarunt, neque veſtis, aut cælatum aurum & argentum, quo noſtros veteres Marcellos,

res leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut, quem populus damnaſſet, cuive imperium abrogaſſet, in ſenatu nec eſſet. Tulerat autem eam maxime propter ſimultates cum Q. Cæcilio, qui ante biennium conſul fuerat : & cui populus, quia male adverſus Cimbros rem geſſerat, imperium abrogavit. *Idem.*

51 *C. Cottæ*] Hic Cotta, ut puto, legem tulit, ut Tribunis pleb. liceret poſtea alios magiſtratus capere : quod lege Syllæ iis erat ademptum. *Idem.*

52 *Aureliam*] Aurelia lege communicata judicia inter ſenatores, & equeſtrem ordinem, & tribunos ærarios. Roſcia eſt, quam L. Roſcius Otho biennio ante Coſ. firmavit, ut in theatro equitibus Romanis XIV. ordines ſpectandi gratia darentur. *Aſcon.*

53 *Plotia*] M. Plautius Silvanus Trib. pleb. Cn. Pompejo Strabone, L. Porcio Catone Coſ. ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in judiciis dominaretur, legem tulit, adjuvantibus nobilibus, quæ lex vim eam habuit, quam Cicero ſignificat : nam ex ea lege tribus ſingulæ (*a*) ex eo numero quinos ſuffragio creabant, qui eo anno judicarent. Ex eo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, ut quidam etiam ex ipſa plebe. *Aſcon.*

(*a*) *Ex eo*] Patricius, *ex ſuo numero.*

Digitized by Google

los, Maximoſque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt. Neque vero movent me ornamenta iſta villarum, quibus L. Paulum & Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari.

PRISC. *lib.* XVIII.] Quis tam abundans copiis.

FRONTO.] Da enim mihi poteſtatem eos, qui tum affuerunt Cornelio, nominandi.

IDEM.] Facite, ut facitis, qui ad cauſam adeſtis.

IDEM.] Quid enim mihi certamen eſt cum accuſatore, aut contentio?

IDEM. Qui commodis populi Romani lingua duntaxat ac voluntate conſuluit.

IDEM.] Expelleret a diſpenſantibus.

IDEM.] Sed ad urbem dierum tres fuerunt complurium.

IDEM.] Quam diligentes libertatis vos oporteat eſſe.

IDEM.] Si vos hujus fortunas paucorum odio adjudicaveritis.

RELIQUA EX ASCONIO.

Num in eo, qui ſint hi teſtes, hæſitatis? Ego vobis edam duos [54]. Reliqui ſunt de conſularibus, inimici tribunitiæ poteſtatis. Pauci præterea aſſentatores eorum atque aſſeclæ ſubſequuntur.

Sed ſi familiariter ex Q. Catulo, ſapientiſſimo viro, atque humaniſſimo, velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari poteſt, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnii, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem quem iſti ſeditioſum exiſtimant, nominabo: ſed avunculi tui, Q. Catule, clariſſimi, patriæque amantiſſimi viri, quid mihi tandem reſponſurum putatis?

POST XX. VERS. A PRÆCEDENTI.

Quid? avunculus tuus, clariſſimus vir, clariſſimo patre, avo, majoribus, credo, ſilentio, ſavente nobilitate, nullo in-

54 *Duos*] M. Lucullum, & M. Lepidum ſignificat. Quinque enim conſulares, ut jam diximus, in Cornelium teſtimonium dixerunt: Q. Catulus, Q. Hortenſius, Q. Metellus Pius pont. max. quos hac ſecunda oratione tractat: & duo qui non dixerunt, quos nunc ſignificat, Lucullus & Lepidus. *Idem*.

interceſſore comparato, populo Romano dedit, & potentiſſimorum hominum collegiis eripuit [55], cooptandorum ſacerdotum poteſtatem.

SEQUITUR.

Quid? idem Domitius M. Silanum [56], conſularem hominem, quemadmodum tribunus plebis vexavit?

Hæc eſt controverſia ejuſmodi, ut mihi tribunus plebis Cn. Domitius, Catulo M. Terpolius [57] contemptiſſimum nomen ejectum ex iis, qui tribuni plebis fuerunt.

IN TOGA CANDIDA,

CONTRA C. ANTONIUM, & L. CATILINAM [58],

COMPETITORES.

OMNIA EX ASCONIO.

Dico, Patres conſcripti, nocte cujuſdam hominis nobilis, &

55 *Eripuit*] Hoc egere enarratione, quia hoc loco nomen non ponit quis fecerit, ei demum videri poteſt, qui oblitus ſit, minus ante xx. verſus hæc de eo ipſo Ciceronem dixiſſe: *Sed ſi familiariter ex Q. Catulo* &c. *Idem*.

56 *Silanum*] M. Silanus quinquennio ante conſul fuerat, quam Domitius Trib. pleb. atque ipſe quoque adverſus Cimbros rem male geſſerat. Quam ob cauſam Domitius eum apud populum accuſabat: criminabatur bellum cum Cimbris injuſſu populi geſſiſſe, idque principium fuiſſe calamitatum, quas eo bello populus accepiſſet: ac de eo tabellam quoque dedit: ſed pleniſſime Silanus abſolutus eſt; nam duæ ſolæ tribus eum, Sergia & Quirina, damnaverunt. *Aſcon.*

57 *Terpolius*] Poſt infractam tribunitiam poteſtatem a Sylla, ante reſtitutam a Cn. Pompejo, apparet. Fuit autem is Tribunus pleb. ante xii. annos, D. Bruto, & M. Lepido Coſſ. Cn. Domitius Tribunus fuerat ante ii. de XL. annos, C. Mario ii. C. Fimbria Coſſ. Magno numero ſententiarum Cornelius abſolutus eſt. *Idem*. Apud Aſconium videtur legendum, *Mam. Lepido*, non *M. Lepido*, ex fragmentis Capitolinis. Reliqua ſententia vix ſine ſcriptorum librorum auctoritate ſanari poteſt. Neque intelligitur, quid aut Cicero velit, aut Aſconius. *Sigon.*

58 ARGUNENTUM. Hæc Oratio dicta eſt L. Cæſare, C. Figulo Coſſ. poſt annum quam pro Cornelio dixerat. Sex competitores in conſulatus petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebejos, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Caſſium Longinum: duos, qui tantum non primi ex familiis ſuis magiſtratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. Solus Cicero ex competitoribus equeſtri erat loco natus, atque in petitione patrem amiſit. Cæteri ejus competitores modeſte ſe geſſere, viſique ſunt Q. Cornificius & P. Galba ſobrii ac ſancti viri: Sacerdos nulla improbitate notus. Caſſium, qui iners ac ſtolidus tum magis quam improbus videretur, ſed poſt paucos menſes in conjuratione Catilinæ eſſe apparuit, ac cruentiſſimarum ſententiarum fuiſſe auctorem: itaque

& valde in hoc largitionis quæſtu noti & cogniti, domum [59] Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conveniſſe..

Quem enim, aut amicum habere poteſt is [60], qui tot cives trucidavit; aut clientem, qui in ſua civitate cum peregrino negavit ſe judicio æquo [61] certare poſſe?

Nec ſe jam tum reſpexit, cum graviſſimis veſtris decretis abſens [62] notatus eſt..

In judiciis [63] quanta vis eſſet, didicit, cum eſt abſolutus: ſi aut illud judicium, aut illa abſolutio nominanda eſt.

Te

itaque hi quatuor pro re jacebant. Catilina autem & Antonius; quanquam omnibus maxime infamis eorum vita eſſet, tamen multum poterant. Coierant enim ambo, ut Ciceronem conſulatu dejicerent, adjutoribus uſi firmiſſimis, M. Craſſo, & C. Cæſare. Itaque hæc oratio contra ſolum Catilinam & Antonium eſt. Cauſa orationis hujuſmodi in ſenatu habendæ Ciceroni fuit, quod, cum in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. Ei quoque rei Q. Mutius Oreſtinus Trib. pleb. interceſſerat. Cum Cicero, graviter ſenatu interceſſionem ferente, ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt ante dies comitiorum paucos. *Aſconius*.

Ad hujus orationis intelligentiam plurimum liber etiam Quinti fratris, *de petitione conſulatus*, valebit, in quo eadem fere de L. Catilina, & C. Antonio competitoribus repetuntur. De indice hujus orationis ſcriptum eſt apud Iſidorum lib. IX. *Toga candida, eademque cretata, in qua candidati, id eſt, magiſtratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior, inſigniorque eſſet. Cicero orationem, quam habuit contra competitores*, In toga candida *inſcripſit*. Sigonius.

59 *Domum*] Aut C. Cæſaris, aut M. Craſſi domum ſignificat. Etenim acerrimi ac potentiſſimi fuerunt Ciceronis refragatores, cum petiit conſulatum, quod ejus in dies civilem creſcere dignitatem animadvertebant. Et hoc ipſe Cicero in expoſitione ſuorum conſiliorum ſignificat. Ejus quoque conjurationis, quæ, Cotta & Torquato Coſſ. ante annum quam hæc dicerentur, facta eſt a Catilina & Piſone, arguit M. Craſſum auctorem fuiſſe. *Aſcon.*

60 *Is*] Catilinam, cum in Syllanis partibus fuiſſet, crudeliter feciſſe, nominatim etiam poſtea Cicero dicit; quos occiderit, Q. Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantaſium: M. etiam Marii Gratidiani, ſummè popularis hominis, qui ob id bis prætor fuit, caput abſciſſum per urbem ſua manu Catilina tulerat: quod crimen ſæpius ei tota oratione objicit. Fuerat vero hic Gratidianus arcta neceſſitudine Ciceroni conjunctus. Clientem autem negat habere poſſe C. Antonium. Nam is multos in Achaja ſpoliaverat, nactus de exercitu Syllano equitum turmas. Deinde Græci, quos ſpoliaverat, eduxerunt Antonium in jus ad M. Lucullum prætorem; qui jus inter peregrinos dicebat. Egit pro Græcis etiam tum adoleſcentulus, de quo paulo ante mentionem fecimus. Et cum Lucullus id, quod Græci poſtulabant, decreviſſet, appellavit tribunos Antonius, juravitque ſe ideo recuſare, quod æquo jure uti non poſſet. Hunc Antonium Gellius & Lentulus cenſores ſexennio, quo hæc dicerentur, ſenatu moverunt, cauſaſque ſubſcripſerunt, quod ſocios diripuerit, quod judicium recuſarit, quod propter æris alieni magnitudinem prædia mancipavit, bonaque ſua in poteſtate non haberet. *Idem*.

61 *Judicio æquo.*] Quid ſit *judicium æquum*, vide Orat. pro Cluentio, ſub init.

62 *Abſens*] Catilina ex prætura Africam provinciam obtinuit. Quam cum graviter vexaſſet, legati Afri in ſenatu jam tum abſente illo queſti ſunt, multæque graves ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt. *Idem*.

63 *In judiciis*] Ante annum quam hæc dicerentur, Catilina cum rediſſet ex Africa, Torquato & Cotta Coſſ. accuſatus eſt repetundarum a P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceroni fuit. Defenſus eſt Catilina, ut Feneſtella tradit, a M. Cicerone.

Quod

Te tamen, Q. Muci, tam male de republica exiſtimare, moleſte fero, qui heſterno die me eſſe dignum conſulatu negabas. Quid? populus Romanus minus diligenter ſcit ſibi conſtituere defenſorem, quam tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus argueret, me potiſſimum fortunarum tuarum patronum eſſe voluiſti. Et cujus tu conſilium in tua turpiſſima cauſa delegiſti, hunc honeſtiſſimarum rerum defenſorem populus Romanus, auctore te, repudiare poteſt? Niſi forte hoc dicturus es, quo tempore a L. Caleno furti delatus ſis, te eo tempore in me tibi parum auxilii eſſe vidiſſe.

Populum vero, cum inſpectante populo collum [64] ſecuit hominis maxime popularis, quanti faceret, oſtendit.

Me, qua amentia inductus eſt, ut contemneret, conſtituere non poſſum. Utrum æquo animo laturum putavit? an in ſuo familiariſſimo [65] non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter poſſe ferre?

Alter [66] pecore omni vendito, & ſaltibus prope addictis, pa-

Quod ego ut addubitem, hæc ipſa Ciceronis oratio facit, maxime quod is nullam mentionem rei habet, cum potuerit invidiam facere competitori tam turpiter adverſus ſe coeunti: præſertim cum alterum competitorem ſuum Antonium in eadem hac oratione ſua admoneat, ſuo beneficio eum ex ultimo loco præturæ candidatum ad tertium perveniſſe. *Neſcis, me prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, e poſtremo in tertium locum eſſe ſubjectum?* Qui igitur Antonio ſuffragationem ſuam imputandam putat, is, ſi defendiſſet Catilinam, caput ejus protectum a ſe non ei imputaret? Quod ita eſſe manifeſtum eſt ex eo, quod ſtatim dicit. Q. enim Mutius Trib. pl. intercedebat, ne lex ambitus ferretur: quod facere pro Catilina videbatur. Hunc Mutium in hac oratione appellans Cicero ſic ait: Te *tamen, Q. Muti, tam male de repub.* &c. Verum, ut egerit Mutii cauſam Cicero, ſicut Catilinæ egiſſe eum videri vult Feneſtella, cur, cum, quamvis male exiſtimet de cauſa Mutii, tamen ei exprobret patrocinium ſuum, non idem in Catilina faciat, ſi modo pro eo dixit? & cur ipſum illud judicium ſæpius in infamiam vocat? quod parcius videretur fuiſſe facturus, ſi in eo judicio fuiſſet patronus. Atque ut alia omittam, hoc certe vix videtur dicturus fuiſſe, ſi illo patrono Catilina repetundarum abſolutus eſſet: *Stupris ſe omnibus, ac flagitiis contaminavit: cæde nefaria cruentavit: diripuit ſocios: leges, quæſtiones, judicia violavit.* Et poſtea: *Quid ego, ut violaveris provinciam,* &c. Verine ergo ſimile eſt, hæc eum Catilinæ objicere, ſi illo defendente abſolutus eſt? Præterea movet me, quod, cum ſint commentarii Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen hujus defenſionis aut principium nullum inveniam. Itaque puto non defendiſſe, ſed tantum de defendendo cogitaſſe: quod per hæc ipſa negari non poteſt. Hoc autem judicio abſolutus eſt Catilina, infamia judicum. Ut & Clodius infamis fuerit, quippe qui prævaricatus eſt. Nam & rejectio judicum ad arbitrium rei videbatur eſſe facta. *Aſc.*

64 *Collum*] Diximus & paulo ante, Marii (Gratidiani) caput Catilinam per urbem tuliſſe. *Idem.*

65 *Familiariſſimo*] Manifeſtum eſt C. Verrem ſignificari. *Idem.*

66 *Alter*] C. Antonium ſignificat: *Idem.*

paſtores retinet, ex quibus ait, ſe, cum velit, ſubito fugitivorum bellum excitaturum.

Alter induxit eum [67], quem potuit, ut repente gladiatores populo non debitos polliceretur, quos ipſe conſularis candidatus perſpexit, & legit, & emit: præſente populo Romano factum eſt.

Quamobrem augere etiam mercedes ſi vultis, Q. Mucium perverti legem impedire, ut cœpit * ſenten. coſ. [68] Sed ego ea lege [69] contentus ſum, qua duos conſules deſignatos uno tempore damnari vidimus.

Atque ut iſtum [70] omittam, in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te vero, Catilina, conſulatum ſperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum eſt? A quibus enim petis? a principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius [71] conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe voluerunt?

A ſenatoribus? qui te [72] auctoritate ſua, ſpoliatum ornamen-

67 *Eum*] Q. Gallium, quem poſtea reum ambitus defendit, ſignificare videtur. Hic enim cum eſſet præturæ candidatus, quod in ædilitate, quam ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium, ſub titulo, patri ſe id dare. *Idem*.

68 *Ut cœpit ſenten. Coſ.*] Satis conſtat *Q. Mucium* Oreſtinum legi, quæ ferebatur de ambitu, interceſſiſſe, idque graviter ſenatum tuliſſe. Videtur ergo ſenatores hortari ut S. C. prævertant Mucium legem impedientem. Quare hic locus ita videtur legendus, *Q. Mucium prævertite legem impedire, ut cœpit, ſenatuſconſulto*. Sigonius. Recentior Aſconii editio: *Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit Senatus, Conſules, prohibete. Sed* &c. Alias non *Mucium*, ſed *Mutium*.

69 *Lege*] Legem Calpurniam ſignificat, quam C. Calpurnius Piſo ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos eſſe deſignatos conſules, P. Syllam, & P. Autronium, de quibus jam diximus, vult intelligi. Cognomen autem Q. Mutio tribuno, quem nominat, fuit Oreſtinus. *Idem*.

70 *Iſtum*] De Antonio dici manifeſtum eſt. Sed dicit tum in exercitu Syllæ prædonem, propter equitum turmas, quibus Achajam ab eo vexatam eſſe ſignificavimus. In introitu gladiatorem, pertinet ad invidiam proſcriptionis, quæ tum facta eſt. In victoria quadrigarium, quod, cum Sylla poſt victoriam circenſes faceret, ita ut honeſti homines quadrigas agitarent, fuit inter eos C. Antonius. *Idem*.

71 *Volcatius*] Paulo ante diximus, Catilinam, cum de provincia Africa decederet, petiturus conſulatum, & legati Afri queſti de eo in ſenatu fuiſſent, graves multas ſententias de eo dictas eſſe. Itaque cum profeſſus deinde eſſet Catilina petere ſe conſulatum, L. Volcatius Tullus conſul conſilium publicum habuit, an rationem Catilinæ (*a*) habere deberet, ſi peteret conſulatum. Nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam cauſam deſtitit a petitione. *Idem*.

(*a*) Forte, *haberi deceret*.

72 *Qui te*] Diximus modo de hoc. Nam judicium quoque ſecutum repetundarum, a quo ipſe per infamiam liberatus eſt Catilina, ſed ita, ut eum ſenatorum urna damnaret, equitum & tribunorum abſolveret. *Idem*.

Digitized by Google

mentis omnibus, vinctum pene Africanis oratoribus [73] tradiderunt?

Ab equeſtri [74] ordine? quem trucidaſti.

A plebe? cui ſpectaculum [75] ejuſmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet.

Quod caput, etiam tum plenum animæ, & ſpiritus, ad Syllam, uſque ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipſe ſuis detulit.

Quid? tu potes in defenſione tua dicere, quod illi [76] ne dixerunt? quæ tibi dicere non licebit. *Et paulo poſt*: Denique illi negare potuerunt, & negaverunt; tu tibi ne inficiandi quidem impudentiæ locum reliquiſti. Quare præclara dicentur judicia tuliſſe, ſi qui inficiantem Luſcium [77] condemnarunt, Catilinam abſolverint confitentem.

Is ergo negat ignarum eſſe, cum etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, &, ſi quem etiam interfeciſſent, imperatori ac dictatori paruiſſe dicerent. Ac negare quoque poſſe: Catilinam [78] vero inficiari non poſſe.

Hanc

73 *Africanis oratoribus*] Legatis ex Africa, qui de te tuiſque deprædationibus & expilationibus graviter ſunt queſti: quorum oratio ita ſenatui perſuaſerat, ut cum te equitum, & tribunorum decuriæ abſolverent, illi prorſus condemnarent. *Patric.*

74 *Ab equeſtri*] Equeſter ordo pro Cinnanis partibus contra Syllam ſteterat, multaſque pecuniss abſtulerant: ex quo *ſaccularii* erant appellati: multique ob ejus rei invidiam poſt Syllanam victoriam erant interfecti. *Aſconius.*

75 *Spectaculum*] Ejuſdem illius Marii Gratidiani quod caput geſtarit, objicit. Quo loco dicit Catilinam caput M. Marii geſtaſſe, *quod caput, etiam tum plenum animæ & ſpiritus, ad Syllam uſque, ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipſe ſuis detulit*, omnia ſunt manifeſta. Ne tamen erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio ſit nobiliſſima: admonendi eſtis, non hanc a Cicerone ſignificari, ut puto, quam poſt mortem etiam Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc divum Auguſtum dicimus, poſt Actiacam victoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium & circum Flaminium. Ea enim ſola tum demum Romæ Apollinis ædes. *Aſcon.*

76 *Quod illi*] Legerem: *Quod illi? Quid ſi illi ea in ſua defenſione dixerunt, quæ tibi* &c. *Patricius.*

77 *Luſcium*] Hic quem nominat, L. Luſcius, notus centurio Syllanus, diveſque e victoria factus, (nam amplius H-S centies poſſederat) damnatus erat non multo ante, quam Cicero dixit. Objectæ ſunt ei tres cædes proſcriptorum circa eoſdem dies. L. quoque Bellienus damnatus eſt: quem Cicero ait avunculum eſſe Catilinæ. Hic autem Lucretium Aſellam, conſulatum contra voluntatem Syllæ ad turbandum ſtatum civitatis petentem occiderat, juſſu Syllæ tunc dictatoris. *Idem.*

78 *Catilinam*] Hujus autem criminis periculum, quod objicit Cicero, paucos poſt menſes Catilina ſubiit. Poſt effecta enim comitia conſularia, & Catilinæ repulſam, fecie eum reum inter ſicarios L. Lucullus paratus eruditusque, qui poſtea conſulatum quoque petiit. *Idem.*

Digitized by Google

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, ac deſpicis? an eam, quam reliqua vita es conſecutus: cum ita vixiſti, ut non eſſet locus tam ſanctus, quo non adventus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen [79] afferret.

Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipſe, cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem [80], & filiam inveniſti.

Stupris ſe omnibus, ac flagitiis contaminavit; cæde nefaria cruentavit; diripuit ſocios; leges, quæſtiones, judicia violavit.

Quid ego, ut violaveris [81] provinciam, prædicem? cuncto populo Romano clamante, ac reſiſtente. Nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus [82] es. Mentitos eſſe equites Romanos, falſas fuiſſe tabellas honeſtiſſimæ civitatis exiſtimo, mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam. Vidiſſe puto neſcio quid illos judices, qui te innocentem judicarunt. O miſer! qui non ſentias, illo judicio te non abſolutum, verum ad aliquod ſeverius judicium, ac majus ſupplicium reſervatum.

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pene acerbum, & luctuoſum populo Romano diem, cum, Cn. Piſone ſocio, neque alio nemine, cædem optimatum [83] facere voluiſti.

79 *Crimen*] Fabia virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cum ei Catilina objiceretur: eratque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. Ideo ſic dixit, *Etiam ſi culpa nulla ſubeſſet*. Ita & ſuis pepercit, & nihilo levius inimico ſummi opprobrii turpitudinem objecit. *Idem*.

80 *Uxorem*] Dicitur, Catilinam adulterium commiſiſſe cum ea, quæ ei poſtea ſocrus fuit: & ex eo ſtupro duxiſſe uxorem, cum filia ejus eſſet. Hæc Lucejus quoque Catilinæ objicit io orationibus, quas in eum ſcripſit. Nomina harum mulierum nondum inveni. *Idem*.

81 *Violaveris*] Cum ſequatur, *ut te illic geſſeris, non audeo dicere*, idcirco pro *violaveris*, legerem, *vi occupaveris*, *involaveris*, vel aliquid tandem huic ſimile. Cui demum lectioni reſpondet, *pop. Rom. clamante*, &c. *Patricius*.

82 *Abſolutus*] Dictum eſt jam ſæpius, Catilinam ex prætura Africam obtinuiſſe, & accuſante eum repetundarum P. Clodio abſolutum eſſe. *Aſconius*.

83 *Optimatum*] Quos nominat, intelligitis. Fuit enim opinio, Catilinam, & Cn. Piſonem adoleſcentem perditum, conjuraſſe ad cædem ſenatus faciendam ante annum quam hæc dicta ſunt, Cotta & Torquato Coſſ. eamque cædem ideo non eſſe factam, quod prius, quam parati eſſent, conjuratis ſignum dediſſet Catilina. Piſo autem, cum hæc dicerentur, perierat in Hiſpania, miſſus a ſenatu per honorem legationis, ut avus ſuus ablegaretur. Ibique dum injurias provincialibus facit, occiſus erat, ut quidam credebant, a Cn. Pompeji clientibus, Pompejo non invito. *Idem*.

Digitized by Google

An oblitus [84] es, te ex me, cum præturam peteremus, petiſſe, ut tibi primum locum concederem? quod cum ſæpius ageres, & impudentius a me contenderes, meminiſti me tibi reſpondere, impudenter te facere, qui id a me peteres, quod avunculus nunquam impetraſſet [85]? Neſcis me prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, e poſtremo in tertium locum eſſe ſublectum?

Dicit de malis civibus.

Qui poſteaquam illo, ut conati erant, Hiſpanienſi [86] pugiunculo nervos incidere civium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in remp. ſicas diſtringere.

Hunc vos ſcitote Licinium gladiatorem jam immiſiſſe cupidum Catilinæ, judices, Quintumque Curium [87], hominem quæſtorium.

PRO Q. GALLIO [88].

AQUIL. & QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.] Ut clamor, ut con-

84 *An oblitus*] Diximus jam ſupra, Syllæ ludis quos hic propter victoriam fecerit, quadrigas C. Antonium & alios quoſdam nobiles homines agitaſſe. Præterea Antonius redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem ſenatori habere licet per legem. Fuit autem notiſſimus in circo quadrigarum agitator Boculus. *Idem*.

85 *Quod avunculus non impetraſſet*] Antonius Auguſtinus Epiſcopus Alliſanus, vir ſingulari ſcientia, & divino prope ingenio præditus, pro *avunculus*, reponit, *a te Boculus*. Qua lectione nihil cogitari poteſt melius. Eſt autem *Boculus* nomen agitatoris, cujus meminit in commentario Aſconius. *Sigonius*.

86 *Hiſpanienſi*] *Hiſpanienſem pugiunculum* Cn. Piſonem appellat: quem in Hiſpania occiſum eſſe dixi. *Duas ſicas*, Catilinam & Antonium appellari, manifeſtum eſt. *Idem*.

87 *Curium*] Curius hic notiſſimus fuit aleator, damnatuſque poſtea eſt. In hunc eſt hendecaſyllabus Calvi elegans: *Et talis Curius pereruditus*. Idem.

Huic orationi Ciceronis & Catilina & Antonius contumelioſe reſponderunt; quod ſolum poterant, invecti in novitatem ejus. Feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipſis ſcriptæ, ſed ab Ciceronis obtrectatoribus, quas neſcio an ſatius ſit ignorare. Cæterum Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt. Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit, cum ei propter patris nomen paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet, quam Catilinæ. *Idem*.

88 *Q. Gallio*] Gallium de ambitu poſtulatum ſcribit Aſconius in commentario orationis in Toga, a Cicerone vero fuiſſe defenſum, in Verrinarum. Ambitus autem objectus eſt, quod, cum præturam peteret, quia in ædilitate, quam ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium ſub titulo, patri ſe id dare. Hujus autem defenſionis præclara ſit mentio in libro de petitione conſulatus a Q. Fratre, his verbis: *Nam hoc biennio quatuor ſodalitates civium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti, M. Fundanii, Q. Gallii, C. Cornelii, L. Corvini: & horum in cauſis ad te deferendis, quidnam eorum ſodales receperint, & confirmarint, ſcio.* Orationis quidem D. Hieronymus meminit in libro

Digitized by Google

convicium mulierum, ut ſymphoniæ cantus. Videbar [89] mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim heſterna potatione oſcitantes. Verſabatur inter hos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium.

B. HIER. *Vit. Cleric.*] Loquor enim quæ ſum ipſe nuper expertus. Unus quidam poeta nominatus, homo perliteratus, cujus ſunt illa colloquia poetarum ac philoſophorum, cum facit Euripidem & Menandrum inter ſe, & in alio loco Socratem atque Epicurum differentes, quorum ætates non annis, ſed ſeculis ſcimus eſſe disjunctas, quantos is plauſus & clamores movet? Multos enim condiſcipulos habet in theatro, qui ſimul literas non didicerunt.

QUINT. *lib.* II. *cap. ult.*] An iſta, ſi vera eſſent, ſi a te dicerentur?

CIC. *Brut. cap.* 80.] Tu iſtuc [90], M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cum iſta eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime ſoleas; tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces & querelas ſolet. Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur: pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abſuit, ut inflammares noſtros animos; ſomnum iſto loco vix tenebamus.

NON. *Logi.*] Ego certo ſcio, omnes logos [91], qui ludis dicti ſunt, animadvertiſſe.

CARIS.] Poematorum.

libro *de vita Clericorum*: *Nihil tam facile*, inquit, *quam vilem plebeculam, & indoctam concionem linguæ volubilitate decipere: quæ quicquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius, in quem illud pulcherrimum elogium eſt: Demoſthenes tibi præripuit, ne eſſes primus orator; tu illi, ne ſolus: in oratione pro Q. Gallio, quid de favore vulgi, & de imperitis concionatoribus loquatur, attende, ne his fraudibus ludaris.* Sigonius.

89 *Videbar*] Hic locus aptiſſimus eſt ad eam virtutem oratoriam indicandam, quæ dicitur ὑποτύπωσις: cujus rei cauſa a Quintiliano, & ab Aquila commemoratur. *Idem.*

90 *Tu iſtuc*] Valerius Maximus, lib. IV. cap. 10, *M. Cicero*, inquit, *quantum in pronuntiatione, & apto motu corporis momenti ſit, oratione, quam pro Gallio habuit, ſignificavit, M. Calidio*, &c. Gallium, quem Cicero defendebat, Calidius accuſabat.

91 *Logos*] Ciceroni apud Nonium, & Terent. Phorm. III. 2. 8. *Logi*, dicta ſunt ridicula, nugatoria, inepta, & contemnenda, verba ſine re. Sic Plautus, Stich. I. 3. 98. *Logos ridiculos vendo.*

DE L. OTHONE [92].

FRONTO.] Hic ſi ſe iſtius viæ dediſſet.

DE PROSCRIPTORUM LIBERIS [93].

QUINT. *lib.* XI. *cap.* I.] Quid enim crudelius, quam homines honeſtis parentibus ac majoribus natos a republica ſubmoveri? Sed ita legibus Syllæ continetur ſtatus civitatis, ut, his ſolutis, ſtare ipſa non poſſit.

CONTRA CONCIONEM Q. METELLI [94].

FORTUN.] Sic enim, ut opinor, inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum reſiſtente.

PRISC.

92 Hic eſt *L. Roſcius Otho*, qui in tribunatu, quadriennio ante Ciceronis conſulatum, legem tulit, qua equitibus XIV. primos theatri gradus conſtituit, reliquos ſuperiores plebi. Qua de cauſa in theatrum veniens, conſule Cicerone, a plebe convicio & clamore exceptus eſt. Hunc autem ut plebi reconciliaret, Cicero hanc orationem habuit. Unde dixit Plinius, lib. VII. cap. 31. de Cicerone: *Roſcio theatralis auctori legis Tribus ignoverunt, notataſque ſe diſcrimine ſedis, æquo animo tulerunt.* Cicero in epiſtolis ad Atticum hanc orationem de *Othone* appellavit, lib. II. epiſt. I. *Sigonius*.

93. L. Sylla dictator non ſolum inimicos ſuos proſcripſit, ſed eorum etiam filios in perpetuum petendorum honorum poteſtate, lege lata, privavit. Unde illa ſunt M. Lepidi conſulis in L. Syllam, apud Salluſtium: *Quin ſolus omnium poſt memoriam hominum ſupplicia in poſt futuros compoſuit. Queis prius injuria, quam vita, certa eſſet.* Contra hos igitur Cicero conſul eum, ut ad honores admitterentur, contenderent, egit, in oratione, quam inſcripſit *de proſcriptorum filiis*. Cujus orationis vim indicavit Plinius lib. VII. cum dixit: *Te orante proſcriptorum liberos honores petere puduit*. His tamen poſtea Cæſar dictator omnia conceſſit. *Sigonius*.

94 Q. Metellus Nepos tribunus pl. cum in M. Ciceronem apud populum, Silano, & Murena Coſſ. eſſet invectus, eum, ut ſibi oratione reſponderet, compulit. Quam orationem cum poſt ſcripſiſſet, *Contra concionem Q. Metelli* vocavit. De hac contentione tum credo locutus eſt, cum ad Q. Metellum Celerem Nepotis fratrem ita ſcripſit: *Ad III. Non. Jan. cum agere cœpiſſet, tertio quoque verbo me appellabat, mihi minabatur. Hujus ego temeritati ſi virtute, atque animo non reſtitiſſem, quis eſſet, qui me in conſulatu, non caſu potius exiſtimaret, quam conſilio fortem fuiſſe?* De oratione autem ipſa ſic ſcribit lib. I. ad Atticum: *In illam orationem Metellinam addidi quædam. Liber tibi mittetur*. Et lib. III. *Quæ eſt ſpes ita eodem tribuno pl. & inimico Coſ. deſignato? Percuſſiſti autem me etiam de oratione prolata. Cui vulneri, ut ſcribis, medere, ſi potes. Scripſi equidem olim ei iratus, quod ille prior ſcripſerat, ſed ita compreſſeram, ut nunquam emanaturam putarem. Quo modo exciderit, neſcio. Sed quia nunquam accidit, ut cum eo, verba non concertarem, & quia mihi ſcripta videtur negligentius, quam cæteræ, puto poſſe probari, non eſſe meam.* Hinc factum eſt, ut Gellius lib. XVIII. cap. 7. ita ſcripſerit: *Concio ſignificat orationem, quæ ad populum habetur, ſicut M. Tullius in oratione quæ inſcripta eſt*, Contra concionem Q. Me-

PRISC. *lib.* IX.] Permulſa, atque recreata eſt.

PRISC. *lib.* XVIII.] Niſi eorum exitio, non requieturam.

GELL. *lib.* XVIII. *cap.* 7.] Adſcendi in concionem: concurſus eſt populi factus.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 3.] Qui judicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad ſenatum adduci juſſi, in ſenatu ſunt poſiti.

DE CONSULATU SUO [95].

NONIUS, *Cenſus*.] Quorum luxuries fortunata cenſa peperit.

IN CLODIUM & CURIONEM [96].

NON.] Tu vero feſtivus, tu elegans, tu ſolus urbanus, quem

Metelli. *Aſcendi*, inquit, *in contionem: concurſus populi factus eſt*. Poſt: *Concionem eſſe dictam pro verbis, & oratione docuit titulus Tulliani libri, qui a M. Cicerone inſcriptus eſt, contra concionem Q. Metelli*. Meminerunt autem hujus orationis D. Auguſtinus, & Fortunatianus in Rhetoricis ſuis, ita: *Utemur principiis in bonæ opinionis controverſiis, ſed brevioribus & erectioribus paulo, & confidentibus, & plenis dignitatis, ſine jactantia duntaxat, ne res pariat invidiam: ut eſt illud apud Tullium* contra concionem Metelli: *Sic enim, ut opinor, inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum reſiſtente.*,, *Quod nunquam profecto tam magnifice dicere in exordio ſtatim orſus fuiſſet, niſi & ipſius auctoris eſſet honeſta perſona, & res, de qua locuturus eſſet, non improba*. Meminit etiam hujus Priſcianus. *Idem*.

95 Hanc e Nonii Marcelli Collectaneis decerptam laciniam in Orationum fragmenta induxit Andreas Patricius, a cujus judicio nolui ego diſcedere; uti neque ab exemplo Gruteri, & Grævii. Vix tamen probabile mihi eſt, ullam eſſe de conſulatu ſuo a Cicerone dictam orationem. Affirmat enim, *Fam.* V. 2. & *in Piſon.* 3, ſe magiſtratu abeuntem, concionis habendæ poteſtate per Metelli Tribuni plebis injuriam, privatum fuiſſe: permiſſumque tantummodo, ut juraret. Plutarchus quidem, *in Craſſo*, commemorat orationem Ciceronis *de Conſulatu* haud dubie, *ſuo*. At quis neſcit, quam multa Plutarchus de Romanis rebus narraverit fide Græca? In rebus autem Ciceronis quam ſit merito ſuſpectus, qui ſcire plenius volent, diſcent e Sebaſtiani Corradi Quæſtura. Ubi ergo fuit ſegmentum iſtud? Quid, ſi a Nonio defectum credamus ex oratione illa *contra concionem Q. Metelli*? Quid, ſi e tribus, quos heroicis verſibus *de conſulatu ſuo* Cicero ſcripſerat, libris? Atque ut arioler paulum ſemel, & *disjecti membra poetæ* colligam: Nonium ſuſpicor, ubi Cicero ſcripſerat *felicia*, ſcripſiſſe *fortunata*, & vocem loco moviſſe. Ita heroicus erit verſus:

Quorum luxuries peperit felicia cenſa.

Qui verſus in aliquo fuerit librorum trium *de Conſulatu*. Neque enim Nonius, quando hunc locum affert, dicit ex oratione aliqua eſſe depromptum. Quod vocem mutavit, nihil præter ſolitum fecit: plena ejuſmodi allucinationum in ejus libro ſunt omnia. Quod *felicia* mutavit in *fortunata*, nihil mirum: ipſe enim in Commentario *de varia ſignificatione ſermonum*, hoc annotatum habet: *Felix* dicitur *fortunatus*. Potuit ergo alterum vocabulum alteri ſubſtituere, quoniam utrumvis æque oſtendit, quod hic volebat Nonius, cur genus Cicero in voce *cenſus* mutaverit. *Olivetus*.

96 Orationis in *Clodium* & *Curionem* non me-

quem decet muliebris ornatus, quem inceſſus pſaltriæ, qui lævare vultum, mollire vocem potes.

NON. *Longus. Speculum.*] Sed, credo, poſtquam tibi ſpeculum allatum eſt, longe te a pulchris [97] abeſſe ſenſiſti.

NON.] Ac vide, an facile tu fieri potueris, cum is factus non ſit, cui tu conceſſiſti [98].

NON. *Calantica.*] Tunc cum vincirentur pedes faſciis, cum calanticam capiti accommodares, cum ſtrophio accurate præcingerere.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 6.] Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta ſervavit.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 2.] Quibus iſte, qui omnia ſacrificia [99] noſſet, facile a ſe deos placari poſſe arbitrabatur.

QUINT.] Quo ex judicio, velut ex incendio, nudus effugit.

CICERO *ad Attic. I. 16.*] Erras, Clodi: non te judices urbi, ſed carceri reſervarunt: neque te retinere in civitate, ſed exilio privare voluerunt. Quamobrem, Patres conſcripti, erigite animos, retinete veſtram dignitatem: manet illa in republica bonorum conſenſio: dolor acceſſit bonis viris, virtus non eſt imminuta: nihil eſt damni factum novi: quod erat, inventum eſt. In unius hominis perditi judicio plures ſimiles reperti ſunt.

mediocris memoria extat, cum de ea inſigne illud ſuum Quintilianus reliquerit judicium: *Editum in Clodium, & Curionem librum vituperationem continere illum quidem, ſed tamen in ſenatu ſententiæ loco eſſe habitum*. Ex fragmentis autem ejus collectis ſatis apparet, Ciceronem in eo vehementiſſime luxuriem ac muliebrem mollitiem Clodii eſſe inſectatum, cum ei *pſaltriam*, *ſtrophium*, *calanticam* objiciat, cum ſacra ab eo conſtuprata arguat, cum anteactam ejus vitam, ut ſolet, reprehendat. *Sigonius.*

97 *Pulchris*] In Clodii formam jocatur, & in cognomen familiæ Pulchrorum. *Idem.*

98 *Ac vide, an facile tu fieri potueris, cum is factus non ſit, cui tu conceſſiſti*] Loquitur credo de *Clodio* præturæ candidato, qui annum ſuum reliquit, ut ſcriptum eſt in Miloniana. Significat autem, futurum fuiſſe, ut anno ſuo, quem præterierat, prætor non fieret, quia is, cui ille conceſſerat, factus non ſit. *Idem.*

99 *Omnia ſacrificia*] *Sacra* Bonæ deæ a Clodio violata intelligit. *Idem.*

Digitized by Google

DE REGE PTOLEMÆO[1].

AQU. & FORTUN.] Difficilis ratio belli gerendi : at plena fidei, plena pietatis.

PRO P. VATINIO[2].

CIC. *Ep. lib.* I.] Facio quiddam, quod in Eunucho[3] paraſitus ſuadet militi :

Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo. Si quando illa dicet, Phædriam
Comeſſatum intromittamus: tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. Si laudabit hæc
Illius formam, tu hujus contra. Denique
Par pro pari referto, quod eam mordeat.

Sic peto a vobis, Judices, ut quoniam quidam nobiles homines, & de me optime meriti, nimis amant inimicum meum, meque inſpectante, ſæpe eum in ſenatu modo ſevere ſedu-

1 Orationis de rege *Ptolemæo* mentionem apud Aquilam, & Fortunatianum Latinos rhetores ſolum invenio. Fortunatianus autem eandem etiam de rege Alexandrino vocavit, cum dixit : *Communis partitio, ut Cicero de rege Alexandrino*. Item : *Hypophora copioſa ponuntur, ſi diſcrepans aliquid oſtendatur, ut Cicero de rege Alexandrino*. Eam vero de reſtituendo *Ptolemæo Auleta* fuiſſe crediderim, cum eam reductionem P. Lentulo Ciliciæ proconſule ſua ſententia decerneret; ut ipſe ſcribit in epiſtolis. *Sigon.* Hæc fuit habita Cn. Cornelio Lentulo, L. Marcio Philippo Coſſ. ut patet ex epiſtola I. ad Familiares. Scribit enim de hac re ad P. Lentulum, tum Ciliciæ procoſ. Mentio autem orationis, & fragmenti, eſt etiam apud Capellam, ubi agit de figuris ſententiarum. *Patricius*.

2 Vatinium & accuſatum fuiſſe, & defenſum a magnis viris reperio. Accuſatum quidem a Licinio primum Calvo, nobili illa actione, de qua multi præclari auctores meminerunt, Tacitus, Catullus, Quintilianus, Aquila, cætri, quos nos in epiſtolas ad hunc Calvum a Ceicerone ſcriptas, in fragmentis epiſtolarum adnotavimus copioſe. Deinde vero inſectatum quoque a Cicerone ipſo, oratione quidem, quæ hodieque extat. *Defenſum* autem ab eodem, duobus, ut ſcribit Valerius lib. VI. cap. II. judiciis publicis, non modo ſine ullo crimine levitatis, quod eidem antea inimiciſſimus extiterit, ſed etiam cum aliqua laude, cum ſpecioſius multo injuriæ beneficiis vincantur, quam mutui odii pertinacia penſentur. Etſi autem ejus defenſionis cauſam in Cæſarem conferre videatur ipſe Cicero, quem ſibi defendendi Vatinii auctorem fuiſſe ſcribit lib. I. epiſt. famil. ad Lentulum, tamen Quintilianus rei ipſi, & veritati tributum id ab eo fuiſſe ſignificat, lib. II. cap. I. cum ait : *Decet vero ipſum probare in qualicunque perſona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimiciſſimis antea ſibi hominibus, & in quos orationes etiam ſcripſerat. Equidem orationis pro Vatinio Ciceronis, meminit Aſconius initio expoſitionis ſuæ in orationem pro M. Scauro*. Quo ex loco intelligitur habitam eſſe eam L. Domitio Ahenobarbo, & App. Claudio Pulchro Coſſ. id quod ſignificat etiam lib. II. ad Q. Fratrem, epiſt. ultima. *Patricius*.

3 *In Eunucho*] Act. 3. ſcena I.

Digitized by Google

ſeducunt [4], modo familiariter atque hilare amplexantur: quoniamque illi habent ſuum Publium, detis mihi ipſi alium Publium, in quo poſſim eorum animos, mediocriter laceſſitus, leviter repungere.

PRO M. ÆMILIO SCAURO [5].

FORTUN. *Auguſt. in Rhet.*] Maxime fuit optandum [6] M. Scau-

4 *Severe ſeducunt*] Tamquam ſi qua de re gravi cum eo colloqui, deliberare, conſulere vellent. *Erneſtus*.

5 Hanc quoque orationem eiſdem Conſulibus dixit, quibus pro Vatinio; L. Domitio Ænobarbo, & Appio Claudio Pulchro Coſſ. Summus judicii dies fuit a. d. IV. Nonas Septembris.

ARGUMENTUM. M. Scaurus M. Scauri filius, qui princeps ſenatus fuit, vitricum habuit Syllam: quo victore, & munifico in ſocios victoriæ, ita abſtinens fuit, ut nihil neque donari ſibi voluerit, neque ab haſta emerit. Ædilitatem ſumma magnificentia geſſit, adeo ut in ejus impenſas opes ſuas abſumpſerit, magnumque æs alienum contraxerit. Ex Prætura provinciam Sardiniam obtinuit: in qua neque ſatis abſtinenter ſe geſſiſſe exiſtimatus eſt, & valde arroganter. Quod genus morum in eo paternum videbatur, cum cætera induſtria nequaquam eſſet par. Oraverat tamen aliquando inter patronos cauſarum; &, poſtquam ex provincia redierat, dixerat pro C. Catone; iſque erat abſolutus ad III. Nonas Quint. Inde, cum ad Conſulatus petitionem ad III. Kalend. Quint. Romam rediſſet, querentibus de eo Sardis, a P. Valerio Triario, adoleſcente parato ad dicendum, & notæ induſtriæ, filio ejus qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulerat, & poſt in Aſia Pontoque Legatus L. Luculli fuerat, cum is bellum contra Mithridatem gereret, poſtulatus apud M. Catonem Prætorem repetundarum, ut in actis ſcriptum eſt, poſtridie Nonas Quint. poſt diem tertium, quam Cato erat abſolutus. Subſcripſerunt Triario in Scaurum L. Marius, L. filius, M. & Q. Pacuvii fratres, cognomine Claudi, qui ad inquiſitionem in Sardiniam, itemque in Corſicam inſulas dies tricenos acceperunt, neque profecti ſunt ad inquirendum. Cujus rei hanc cauſam reddebant, quod interea comitia conſularia futura erant: timere ergo ſe, ne Scaurus ea pecunia, quam ab ſociis abſtuliſſet, emeret Conſulatum, & ſicut pater ejus feciſſet, antequam de eo judicari poſſet, magiſtratum iniret; ac rurſus ante alias provincias ſpoliaret, quam rationem prioris adminiſtrationis redderet. Scaurus ſummam fiduciam in paterni nominis dignitate, magnam in Cn. Pompeji Magni reponebat. Habebat enim filium liberorum Cn. Pompeji fratrem: nam Tertiam Scævolæ filiam, dimiſſam a Pompejo, in matrimonium duxerat. M. Catonem autem, qui id judicium, ut diximus, exercebat, metuebat admodum propter amicitiam, quæ erat illi cum Triario. Nam Flaminia Triarii mater, & ipſe Triarius ſororem Catonis Serviliam, quæ mater M. Bruti fuit, familiariter diligebat. Ea porro ad Catonem maternam obtinebat auctoritatem. Sed in eo judicio neque Pompejus propenſum adjutorium præbuit, (videbatur enim apud animum ejus non minus offenſionis contraxiſſe, quod judicium ejus in Mutiam, crimine impudicitiæ ab eo dimiſſam, levius feciſſe exiſtimaretur, cum eam ipſe probaſſet, quam gratiæ acquiſiviſſe neceſſitudinis jure, quod ex eadem uterque liberos haberet) neque Cato ab æquitate ea, quæ & vitam ejus, & magiſtratum illum decebat, quoquam deflexit. Poſt diem autem quartum, quam poſtulatus erat Scaurus, Fauſtus Sylla tum Quæſtor, filius Syllæ Felicis, frater ex eadem matre Scauri, a ſervis ejus vulneratus proſiluit ex lecticis, & quæſtus eſt pro interempto eſſe competitoribus Scauri, & ambulare cum trecentis armatis, ſeque, ſi neceſſe eſſet, vim vi repulſurum. Defenderunt Scaurum ſex patroni, cum ad id tempus raro quiſquam pluribus quam quatuor uteretur: at poſt bella civilia ante legem Juliam ad duodenos patronos eſt perventum: fuerunt autem hi ſex P. Clodius Pulcher; M. Mar-

Scauro, Judices, ut nullo ſuſcepto cujuſquam odio, ſine offenſione ac moleſtia . . .

FRONTO.] Nihil Sardos Appio gratius eſſe facturos, quam ſi de Scauri fama detraxerint.

PRISC. *lib.* VI.] Cum dare nollet Aris [7], clam ex Sardinia eſt fugere coactus.

PRISC. *lib.* VI.] Aris uxorem pellicatus dolore concitatam.

PRISC. *lib.* VII.] Arinis uxorem . .

ISID. *lib.* XIX. *cap.* 3.] Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum maſtruca tentavit?

SEVERIAN.] Et quoniam congeſta eſt accuſatio, magis acervo quodam criminum, quam diſtinctione aliqua generum, & varietate.

IDEM.] Boſtarem igitur quendam dixit Norenſem, fugientem e Sardinia Scauri adventum.

IDEM.] Prius illum ſepultum, quam huic cœnam eſſe ſublatam.

PORPH. *Sat.* II. *lib.* II.] Libertus patronum non occidit, ſed duobus digitulis gulam oblisit.

FRONTO.] Copiis inops, gente fallax.

MARCELL.] Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum ſentire debetis.

QUINT.] Ego porro, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 13.] Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia ſuperabat? at egebas. Incurriſti amens in columnas, in alienos inſanus inſaniſti. Depreſſam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, quam fortunas tuas, æſtimaſti.

Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Meſſala Niger, Q. Hortenſius: ipſe quoque Scaurus dixit pro ſe, ac magnopere judices movit & ſqualore, & lacrymis, & Ædilitatis effuſa memoria, ac favore populari, ac præcipue paternæ auctoritatis recordatione. *Aſconius*.

6 *Maxime fuit optandum*] Principium hoc eſt orationis, quemadmodum D. Auguſtinus, & Fortunatianus in ſua uterque Rhetorica tradunt, ubi agunt de ratione exordiendi in genere cauſæ *amphidoxo*. Sigonius.

7 *Cum dare nollet Aris.*] Loquitur de *Arinis* uxore, quam a Scauro corruptam fuiſſe objiciebant ejus inimici. Senſus eſt: Cum Aris nollet uxorem Scauro dare, coactus eſt clam ex Sardinia fugere. Eſt enim veriſimile, poſt cædes adulteria objecta eum purgaſſe. *Idem*.

Digitized by Google

SERV. 1. *Georgic.*] Redimunt [4] ſe ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.

IDEM. Ab ipſa ſtiva mecum homines loquebantur.

FRONTO.] Retineret id, quod præcipue ſemper ſtuduit.

CARISIUS.] Univerſe.

FRONTO.] Adii cauſas oratorum.

IDEM.] De te recordor.

IDEM.] Hoc nomine audito, quod per omnes gentes pervagatum eſt.

IDEM.] In illa bona invadere nullo modo potuiſſet.

RELIQUA EX ASCONIO.

CIRCA VERS. A PRIMO XL.

Cum enumeraret judicia, quæ pater Scaurus expertus eſt.

Subiit etiam populi judicium, inquirente Cn. Domitio [5] tribuno plebis.

IBIDEM.

Reus eſt factus a Q. Servilio Cæpione [6] lege Servilia, cum judicia penes equeſtrem ordinem eſſent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa.

IBIDEM.

Ab eodem etiam lege Varia cuſtos ille [7] reipublicæ proditionis eſt in crimen vocatus; vexatus a Q. Vario [8] tribuno plebis eſt non multo ante.

IBI-

4 *Redimunt*] Niſi eſſet aperta Servii & Iſidori ſententia, de *Caſtoribus* hic a Ciceroae ſermonem eſſe, dubitare ſane potuiſſemus, an non de elephantis hæc prolata fuiſſent. Nam & apud Plinium VIII. 3. qui de *elephantis* loquitur, verbum eſt *redimendi*, idem illud, quo hic Cicero utitur. *Sigon.*

5 *Cn. Domitio.*] Cn. Domitius, qui conſul fuit cum Caſſio, cum eſſet Tribunus pl. iratus Scauro quod eum in Augurum collegium non cooptaverat, diem ei dixit ad populum, & mulctam irrogavit, quod ejus opera ſacra multa populi Romani deminuta eſſe diceret. Criminì dabat, ſacra publica populi Romani deum Penatium, quæ Lavinii herent, opera ejus minus recte caſte fieri. Quo crimine abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita, ut a tribus tribubus damnaretur, a xxxii. abſolveretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & abſolutionem intereſſent. *Aſconius.*

6 *A Q. Servilio Cæpione*] Q. Servilius Cæpio Scaurum ob legationis Aſiaticæ invidiam & adverſus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Servilius Glaucia. Scaurus tanta fuit conſtantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, & breviore die inquiſitionis accepta effecerit, ut ille prior cauſam diceret: M. quoque Druſum Tribunum plebis cohortatus ſit, ut judicia commutaret. *Idem.*

7 *Ille*] De quo in Bruto, cap. 29.

8 *Vexatus a Q. Vario*] Italico bello exorto, cum ob ſociis negatam civitatem nobilitas in invidia eſſet, Q. Varius Tribunus plebis legem

IBIDEM.

Non enim tantum admiratus ſum ego illum [9] virum, ſicut omnes, ſed etiam præcipue dilexi. Primus enim me, flagrantem ſtudio laudis, in ſpem impulit, poſſe virtutem ſine præſidio fortunæ, quo contendiſſet, labore & conſtantia pervenire.

Si, mehercule, Judices, pro L. Tubulo [10] dicerem, quem unum ex omni memoria ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe accepimus, tamen non timerem, venenum hoſpiti, aut convivæ, ſi diceretur, cœnanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuiſſet.

CIRCA TERTIAM PARTEM, A PRIMO.

Sic, inquam, ſe, Judices, res habet, neque hoc a me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt. Illa audivimus, hoc vero meminimus, ac pene vidimus, ejuſdem ſtirpis & nominis P. Craſſum [11], ne in manus incideret inimicorum, ſe ipſum interemiſſe.

STATIM.

Ac neque [12] illius Craſſi factum ſuperioris, iiſdem honoribus

gem tulit, ut quæreretur de iis, quorum opera conſiliove ſocii contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. Tum Q. Cæpio, verus inimicus Scauri, ſperans inveniſſe ſe occaſionem opprimeodi ejus, egit ut Q. Varius Tribunus plebis, belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum juberet anno LXXII. Ille per viatorem arceſſitus, eum jam ex morbo male ſolveretur, diſſuadeotibus amicis, ne ſe in illa valetudine & ætate invidiæ populi objiceret, innixus nobiliſſimis juvenibus proceſſit in forum: deinde accepto reſpondendi loco, dixit: *Q. Varius Hiſpanus M. Scaurum, principem ſenatus, ſocios in arma ait convitaſſe: M. Scaurus, princeps ſenatus, negat: teſtis nemo eſt: utri vos, Quirites, convenit credere?* Qua voce ita omnium commutavit animos, ut ab ipſo etiam Tribuno dimitteretur. *Aſcon.*

9 *Illum*] Dicit iterum de patre M. Scauri. Poſſit aliquis quærere, cur hoc diserit Cicero, cum Scaurus patricius fuerit: quæ generis claritas etiam inertes homines ad ſummos honores provexit. Verum Scaurus ita fuit patricius, ut tribus ſupra eum ætatibus jacuerit domus ejus fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitæ induſtriam, honores adepti ſunt: itaque Scauro æque ac novo homini laborandum fuit. *Idem.*

10 *Pro L. Tubulo*] L. hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis. Is propter multa flagitia, cum de exilio arceſſitus eſſet, ne in carcere necaretur, venenum bibit. *Idem.*

11 *P. Craſſum*] Hic Craſſus fuit pater Craſſi ejus, qui æmulus potentiæ Cnei Pompeji fuit. Periit autem in domioatione L. Cinnæ, cum ille & alios principes optimatum, & collegam ſuum Cn. Octavium occidit. *Idem.*

12 *Ac neque*] Hæc verba, quibus Cicero nunc utitur, AC NEQUE, eam videntur habere naturam, ut ſemel poni non ſoleant: quia NEQUE eſt conjunctio disjunctiva, & ſemper poſtulat ut rurſus inſeratur, ut cum dicimus, *neque hoc, neque illud*. Quo autem caſu acciderit, quave ratione, ut hoc loco Cicero hoc verbo ita uſus ſit, præſertim cum adje-

bus uſus, qui fortiſſimus in bellis fuiſſet, M. Aquilius potuit imitari.

PAULO POST.

Quid vero? Alterum Craſſum [13] temporibus eiſdem, num aut clariſſimi viri Julii, aut ſummo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

CIRCA MEDIUM.

Neque vero hæc ipſa quotidiana res Appium Claudium [14], illa humanitate & ſapientia præditum, per ſe ipſa moviſſet, niſi hunc Claudii fratris ſui competitorem fore putaſſet: qui ſive patricius [15], ſive plebejus eſſet, (nondum enim certum conſtitutum erat) cum illo ſibi contentionem fore putabat.

POST DUAS PARTES ORATIONIS.

Dicit de Scauro, quem defendit.

Nam cum ex multis unus ei reſtaret Dolabella [16], paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo ſuo, contra Scaurum, patrem ſuum, obſignaverat ſtateras, eas ſibi inimicitias non ſuſceptas, ſed relatas, &c. POST

adjecerit illam appoſitionem, & nomen intulerit poſtea alterum, neque perſpicere potui, & attendendum eſſe valde puto. Moveor enim merito viri auctoritate: neque ignoro aliquando hoc verbum, *neque*, vel ſemel poni, ut in eadem hac oratione ante ipſe Cicero poſuit: *Sic, inquam, ſe, Judices, res habet, neque hoc a me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt*. Sed hoc loco & ſine præpoſitione illius verbi videmus eſſe poſitum, & tamen poſt ſecundum aliquid inferri. Nam cum dixit, *Neque hoc a me novum diſputatur*, infert, *ſed quæſitum ab aliis eſt*. Idem.

13 *Alterum Craſſum*] Hic alter Craſſus idem eſt de quo ſupra diximus: alterum autem eum appellat, quia ante mentionem fecit P. Craſſi, qui fuit Pontifex Maximus, & bello Ariſtonici in Aſia dedit operam ut occideretur. Julios autem eum dicit, duos Cæſares fratres Cajum & Lucium ſignificat: ex quibus Lucius & Prætor & Conſul fuit. Cajus ædilitius quidem occiſus eſt, ſed tantum in civitate potuit, ut cauſa belli civilis contentio ejus cum Sulpitio Tribuno fuerit. Nam & ſperabat, & id agebat Cæſar, ut omiſſa Prætura Conſul fieret: cui cum primis temporibus jure Sulpitius reſiſteret, poſtea nimia contentione ad ferrum & ad arma proceſſit. Idem inter primos temporis ſui oratores, & tragicus poeta bonus admodum habitus eſt: hujus ſunt enim tragœdiæ, quæ inſcribuntur Julii. Et hi Julii, & Antonius, ab ſatellitibus Marii ſunt occiſi, cum Craſſus, ut ſupra diximus, eundem caſum ſua manu præveniſſet. *Aſcon.*

14 *Ap. Claudium*] Significat *Ap. Claudium Pulchrum*, tum, cum loquebatur, conſulem, P. Clodii fratrem; eumque innuit egiſſe, ut Scaurus accuſaretur, ne cum Clodio fratre contenderet. *Sigonius*.

15 *Sive patricius*] Fuerunt enim duæ familiæ Claudiæ. Earum quæ Marcellorum appellata eſt, plebeja: quæ Pulchrorum, patritia. Sed hoc loco urbane Cicero luſit in Claudium, cum quo in gratiam non redierat: nam quia is P. Clodii erat frater, qui ex patritia in plebejam familiam tranſierat per ſummam infamiam, ſe quoque dubitare adhuc dixit. *Aſconius*.

16 *Dolabella*] Ne forte erretis, & eundem hunc Cn. Dolabellam putetis eſſe, in quem C. Cæſaris orationes legitis, ſcire vos oportet, duos eodem tempore fuiſſe, & prænomine, & nomine, & cognomine, Dolabellas. Horum igitur alterum Cæſar accuſavit, nec damnavit: alterum M. Scaurus accuſavit, & damnavit. *Idem*.

Digitized by Google

POST TRES PARTES.

Præſertim [17] cum propinquitas & celebritas loci ſuſpicionem deſidiæ tollat, aut cupiditatis.

SEQUITUR.

Hæc cum tu effugere non potuiſſes, contendes tamen & poſtulabis, ut M. Æmilius cum ſua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria [18], ſordidiſſimæ, leviſſimæ, vaniſſimæ genti, ac, prope dicam, pellitis teſtibus condonetur.

VERS. A NOVISSIMO CLX.

Undique mihi ſuppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modo mens, verum etiam oculi inciderint. Curia illa de graviſſimo principatu patris fortiſſimoque teſtatur. L. ipſe Metellus [19], avus hujus, ſanctiſſimos deos illo conſtituiſſe in templo videtur, in veſtro conſpectu, Judices, ut ſalutem a vobis nepotis ſui deprecarentur.

PRO

17 *Præſertim*] Quo loco defendit, quod tam maguifieam domum Scaurus haberet. Demonſtraſſe vobis memini me, hanc domum in ea parte Palatii eſſe, quæ, eum ab Sacra via deſcenderis, & per proximum vicum, qui eſt ab ſiniſtra parte, prodieris, poſita eſt: poſſidet eam nunc Longus Cæcina, qui Conſul fuit cum Claudio. In hujus domus atrio fuerunt quatuor columnæ marmoreæ inſigni magnitudine, quæ nunc eſſe in regia theatri Marcelli dicuntur. Uſus erat iis Ædilis, ut ipſe quoque ſignificat, in ornatu theatri, quod ad tempus perquam ampla magnitudine magnum fecerat. *Idem*.

18 *Cum avi gloria*] Avum nunc Scauri materuum ſignificat L. Metellum Pontificem Max. quem poſtea quoque nominat: nam paternus avus, proavuſque Scauri humiles atque obſcuri fuerunt. *Idem*.

19 *L. ipſe Metellus*.] Caſtoris & Pollucis templum Metellus, quem nominat, refecit. Laudaverunt Scaurum coofulares novem, L. Piſo, L. Volcatius, Q. Metellus Nepos, M. Perpenna, L. Philippus, M. Cicero, Q. Hortenſius, P. Servilius Iſauricus pater, Cn. Pompejus Maguus. Horum magna pars per tabulas laudaverunt, quia aberant; inter quos Pompejus quoque: nam quod erat pro Conſule, extra urbem morabatur. Unus præterea adoleſcens laudavit frater ejus Fauſtus Cornelius Syllæ filius. Is in laudatione multa humiliter & cum lacrymis locutus, non minus audientes permovit, quam Scaurus ipſe permoverat. Ad genua judicum, eum ſententiæ ferrentur, bifariam ſe diviſerunt qui pro eo rogabant: ab uno latere Scaurus ipſe, & M. Glabrio ſororis filius, & Paulus, & P. Lentulus Lentuli Nigri Flaminis filius, & L. Æmilius Bucca filius, & C. Memmius Fauſta natus ſupplicaverunt: ex altera parte Sylla Fauſtus frater Scauri, & C. Apronius Limo, cui Fauſta ante paucos menſes nupſerat dimiſſa a Memmio, & T. Peduceus, & C. Cato, & M. Olenas Curtianus. Sententias tulerunt ſenatores duo & xx. equites tres & xx. tribuni ærarii xxv. ex quibus damnaverunt ſenatores iv. equites ii, tribuni ii. Cato prætor, cum vellet de accuſatoribus in conſilium mittere, multique e populo manus in accuſatores intenderent, ceſſit imperitæ multitudini, ac poſtero die in conſilium de calumnia accuſatorum miſit. C. Triarius nullam gravem ſententiam habuit. Subſcriptores ejus M. & Q. Pacuvii fratres denas, & L. Marius tres graves habuerunt. Cato Prætor judicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus: in forum quoque ſic deſcenderat, juſque dicebat: idque repererat ex vetere conſuetudine, ſecundum quam & Romuli ætatis ſtatuæ in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt, togatæ ſine tunicis. *Aſcon.*

Digitized by Google

PRO A. GABINIO[1].

HIER. *Apol. adverſ. Rufinum*.] Ego cum omnes amicitias tuendas ſemper putavi ſumma religione & fide, tum eas maxime, quæ eſſent ex inimicitiis revocatæ in gratiam: propterea quod integris amicitiis officium prætermiſſum, imprudentiæ, vel (ut gravius interpretemur) negligentiæ excuſatione defenditur: poſt reditum in gratiam ſi quid eſt commiſſum, id non neglectum, ſed violatum putatur; nec imprudentiæ, ſed perfidiæ aſſignari ſolet.

PRO P. QUINTIO.

ULPIAN.] Turpis occultatio ſui.

PRO M. FONTEJO.

MARCEL. *lib.* xv.] Galli poſthac dilutius potabunt, quod illi venenum eſſe arbitrabuntur.

QUINT. *lib.* VI. *cap.* 4.] Mater tua, dum vixit, ludum[2]; poſtquam mortua eſt, magiſtros habuit. AQUI-

1 Quoniam de orationibus diximus, quas ſcriptas edidit, ſequitur, ut de iis etiam dicamus aliquid, quas in Commentariis reliquit. Hic enim omnium defenſionum, ſive cauſarum quas acturus eſſet, memoriæ commentarios ſcribere ſolitus fuit. Quas autem ſe maxime expolire videbat poſſe, eas, poſteaquam egiſſet, diligentius ſcriptas edere; quas non probaret, in Commentariis relinquere conſuevit. Quod idem de ſe ait Cato apud eum in libro de Senectute: *Cauſarum illuſtrium quaſcunque defendi, nunc quam maxime conficio orationes*. De quibus Commentariis ſic video ſcripſiſſe Aſconium in commentario orationis in Toga candida: *Præterea movit me, quod, cum ſint commentarii Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen hujus defenſionis, aut principium nullum inveniam*. Quintil. IV. 1. *Cicero pro Scauro ambitus reo, eſt in Commentariis*, &c. Ut autem Scauri cauſa de ambitu extitit in Commentariis, ſic etiam A. Gabinii. Proditum hoc eſt literis a D. Hieronymo in apologia adverſus Rufinum his verbis: *Unde & Tullius in Commentariis cauſarum pro A. Gabinio, Ego, inquit, cum omnes amicitias tuendas ſemper putavi*, &c. Fuerat autem Gabinio inimiciſſimus, quippe pro conſule civitate fuerat pulſus. Poſt autem cum eo reverſum in gratiam eundem judicio defendiſſe ipſe teſtatur in orat. pro *Rabirio Poſtumo*. Eoſdem vero etiam Commentarios a Diomede intelligi arbitror, cum ait: *Cicero cauſarum* XIII. *Re vendita, iterum empta*. Sigonius.

2 *Ludum*] Hunc jocum Scipio ad Apuleji Apolog. n. 74. explicat vivam meretricem capturas feciſſe, & diſcipulos habuiſſe, quaſi ludo meretricio aperto: ea mortua, creditores ejus bona ex edicto poſſediſſe, & creato magiſtro, ea proſcripſiſſe, & vendidiſſe. De *magiſtris* plura vide apud Cujac. ad lib. LIX. de V. S. C. & Scip. Gent. in Orig. *Burman.*

AQUILA.] Frumenti maximus numerus e Gallia, peditatus ampliſſimæ copiæ e Gallia, equites numero plurimi e Gallia.

DE LEGE AGRARIA. *Kal. Jan.*

GELL. *lib.* XIII. *cap.* 24.] Prædam, manubias, ſectionem, caſtra denique Cnei Pompeji, ſedente imperatore, X-viri vendent.

GELL. *ibid.*] Ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.

AQU.] Veniet igitur ſub præcone tota Propontis, atque Helleſpontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum: Myſia, & Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS.] Imberba juventute.

IN L. PISONEM.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 4. DIOM. *lib.* II.] Proh dii immortales! qui hic illuxit dies?

SERVIUS.] Quæ te belluam ex utero, non hominem fudit.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.] Cum tibi tota cognatio in ſarraco [1] advehatur.

IDEM, *ibid.*] Caput opponis, cum eo coniſcans [2].

DIOMED. *lib.* I.] proxime Pompejum ſedebam.

RELIQUA EX ASCONIO.

CIRCA VERS. A PRIMO.

Quod minimum ſpecimen in te ingenii. Ingenii autem? Immo ingenui hominis, ac liberi; qui colore ipſo patriam aſpernaris, oratione genus, moribus nomen [3].

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam [4] pertinet, unde ſe is

1 *Sarraco*] Alias, *ſerraco*. Genus vehiculi; ſeu plauſtri. Vide Quint. VIII. 3.

2 *Coniſcans*] Dicitur proprie de arietibus, cum adverſis cornibus & frontibus incurrunt. Alias *coniſſans*. Lucret. II. 320.

3 *Nomen*] Tametſi hæc oratio ſic inſcribitur, *In L. Piſonem*, tamen non puto vos ignorare, hunc Piſonem ex ea familia eſſe, quæ *Frugi* appellata ſit: & ideo dicit aſpernari eum moribus nomen. *Aſcanius*.

4 *Placentiam*] Magnopere me hæſitare confiteor, quid ſit, quare Cicero Placentiam mu-

is ortum gloriari ſolet : neque enim hoc mea natura fert ; nec municipii, præſertim de me optime meriti, dignitas patitur.

PAULO POST, *De avo Piſonis paterno*.

Hic cum ad Padum Placentiæ forte conſediſſet, paucis poſt annis in eam civitatem [5] (nam tum erat civitas) aſcendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi cœptus eſt.

CIRCA VERS. A PRIMO.

Lautiorem pater tuus ſocerum [6], quam C. Piſo * in illo luctu : non ei filiam meam collocavi, quem ego, poteſtas cum omnium fuiſſet, unum potiſſimum delegiſſem.

Inſuber quidam fuit, id eſt, mercator, & præco. Is, cum Romam cum filia veniſſet, adoleſcentem nobilem Cæſonium, hominis fortiſſimi filium, auſus eſt appellare. Filiam collocavit.

EX COMMENTARIIS [1]. *lib.* XIII.

DIOMED.] Re vendita, iterum empta.

municipium eſſe dicat. Video enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum ſecundum ſcripſerunt, tradi, Placentiam coloniam deductam pridie Kal. Januarii, primo anno ejus belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, Ti. Sempronio Longo Coſſ. Neque illud dici poteſt, ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plures ætates Cn. Pompejus Strabo, pater Cn. Pompeji Magni, tranſpadanas colonias deduxerat. Pompejus enim non novis colonis eas conſtituit, ſed veteribus incolis manentibus jus dedit Latii, ut poſſent habere jus, quod cæteræ Latinæ coloniæ, id eſt, ut petendi magiſtratus gratia civitatem Romanam adipiſcerentur. Placentiam autem ſex millia hominum novi coloni deducti ſunt : in quibus equites deducendi fuit cauſa, ut opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant. Deduxerunt triumviri P. Cornelius Aſina, P. Papirius Maſo, Cn. Pompejus, ſive Cn. Cornelius Scipio : eamque coloniam IV. deductam eſſe invenimus. Deducta eſt autem Latina. Duo porro genera earum coloniarum, quæ a populo Romano deductæ ſunt, fuerunt. Erant enim aliæ, quibus jus Italiæ dabatur : aliæ item, quæ Latinorum eſſent. De ſe autem optime meritos Placentinos ait, quod illi quoque honoratiſſima decreta erga Ciceronem fecerant, certaverantque in ea re cum tota Italia, cum de reditu ejus actum eſt. *Aſconius*.

5 *Civitatem*] Hic quoque dicit civitatem fuiſſe. Ab eadem perſuaſione ponit Placentiam municipium fuiſſe. Avum autem Piſonis primo *Gallum* fuiſſe ideo ait, quod veniſſe eum in Italiam dicit trans Alpes; *Gallicanum*, quod in Italia conſederit; *Semiplacentinum*, poſtquam aſcitus ſit a Placentinis; quod multo poſt ea tempora fuit, quibus Placentia colonia deducta eſt. *Aſconius*.

6 *Socerum*] Quis fuerit ſocer Piſonis patris, ſupra dixit his verbis, *Inſuber quidam fuit*, &c. Calventium ajunt eum appellatum, patris Piſonis, contra quem hæc oratio eſt, ſocerum. Rutilium Attilium Nudum Feneſtella tradit. Cicero filiam poſt mortem Piſonis generi P. Lentulo collocavit, apud quem illa ex partu deceſſit. *Idem*.

1 Hi Commentarii quid ſint, abunde declaravit Sigonius in Fragm. Or. pro A. Gabinio; eum vide. *Patricius*.

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ: præter illas, quæ in hac Editione Textui ſubjunctæ ſunt, aut in Commentariis propoſitæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam poſterior.

4. 19. *Forti*] L. fortes
5. 11. *ſerviat*] M. L. ſervit
6. 23. *graviſſima*] V. M. L. graviſſimis
26. *benevolentiam*] L. benevolentiæ
30. *filiam C.*] V. M. L. filiam L.
7. 2. *illa*] V. ille
17. *cum*] L. cum ſummo ſtudio
8. 12. *conſervatam*] L. conſervatæ
9. 8. *cogitationem*] L. cognitionem
22. *reliquique*] V. L. reliquaque
23. *dicam*] L. dictu.
30. *præclara*] V. prædari cœpiſſet
10. 10. *digna*] L. dignam reip.
11. *præſcriberat*] V. M. L. præſcribere
28. *Sed agam*] V. M. G. ſed ut agam
19. *hujus*] V. M. G. huic
20. *diſſentiunt*] L. diſſenſerunt
22. *ſe*] L. ſe offerent
inſectantur] L. inſectabuntur
12. 7. *eſt*] V. M. omittunt
10. *legum*] L. lege Curiata
16. *ſororiis*] V. M. ſororis
12. 7. *perculſus*] V. L. compulſus
ult. *ornandæ*] V. M. formandæ
13. 4. *reſpubl.*] L. annus ille
ult. *hoc*] V. L. omittunt.
14. 22. *ſubeunda*] L. adeunda
27. *redoleret*] V. redolerent
32. *vulnerari*] L. vulnerare
15. 2. *& conſtrictam*] V. M. omittunt.
14. *eam*] M. L. G. etiam
30. *ad*] L. in
ult. *inquam*] L. omittit.
17. 17. *aut edicta*] L. omittit.
24. *a*] L. e
34. *longa*] L. longe
18. 4. *ignoſcite*] V. M. L. ignoſcitote
22. *ne*] V. M. neve
veſte] M. veſte mutata
19. 5. *non putet*] G. delet *non*.
9. *dixerat*] V. M. dixerant, L. agebat
ult. *fœdere*] L. fœdera retraxiſſent
20. 10. *exciſam*] L. exſciſſam
22. 8. *non*] V. M. non movit
9. *ob*] V. L. ob alias cauſas
21. *compoſiti*] V. poſiti
29. *inque eo*] L. eique exercitui
31. *ego*] V. L. ergo
23. 27. *ſiſtent*] M. L. ſiviſſent
28. *diſſidiſſent*] L. diſſediſſent
33. *teſtor*] M. obteſtor
24. 22. *eo*] L. eo armato
24. *quid*] V. M. qui ſupereſſent
29. *verſabantur*] V. L. verſabatur
31. *concinebantur*] L. canebantur
26. 4. *fideliſſima*] V. M. L. fidiſſima
14. *vim*] L. propter vim
16. *Minturnis*] L. Minturnenſium
20. *ſpem*] L. ſpem reip. recuperandæ
27. *intelligit*] V. intelliget
27. 7. *ne*] V. ne quis unquam incidat in ejus modi, L. ne civitas unquam incidat in ejuſmodi
22. *vidiſſetis*] V. M. L. videtis
23. *brevi*] L. brevi dolore, *omiſſo* temporis, interjecto
28. 13. *& eorum*] L. & ſuam
19. *gener, &*] L. delet.
25. *recordamini*] M. recordemini
28. *fuerunt*] V. M. fuerunt, dicam?
29. *tacentibus*] V. M. tacentibus? immo
29. 15. *es*] L. eam

18. *Byzantium*] L. Byzantii
30. 11. *perdiuturnumque*] V. L. diuturnumque
22. *videri*] L. videri. Tigranes igitur qui
31. 5. *prodita*] V. M. L. perdito
21. *profici*] V. perficere, M. proficere
32. 7. *videret*] G. viderit
25. *in rep. prov.*] L. in remp. pervenire
33. 5. *cui*] V. quo nos, ejuſdem
21. *ſancitum*] V. ſanctum
22. *neque*] L. neve
ult. *aut*] V. M. L. omittunt *aut*.
auferendæ] G. ſtandæ
34. 9. *aliquanto*] V. M. L. aliquando
25. *Ninnio*] V. M. Mummio
35. 8. *ex*] L. a
37. 3. *calatis*] L. calathis Gaviis
Atilios] V. M. ac Lælios
20. *perturbatione*] V. M. permutatione, L. commutatione
paululum] L. paulum
ult. *ſcripſerat*] L. ſcripſiſſet
38. 11. *ut ſcitis*] V. M. L. ut ſciatis
20. *concilii*] L. in comitio
32. *deſtrictis*] V. M. diſtrictis
39. 5. *deprecandam*] implorandam, deprecandamque
10. *effingi*] V. M. effundi
20. *Qua ex*] L. ſine aliqua
40. 7. *prætor*] V. M. tribunus pl.
11. *lucem*] V. M. L. lucem in forum
17. *foro mag.*] V. M. G. foro tum mag.
20. *interſationem*] V. M. interceſſionem
41. 16. *Clodia*] L. Clodiana
23. *&*] L. & aliquam habere remp.
27. *illi ipſi*] M. delet *illi*.
42. 1. *mulionicam*] V. M. L. mulioniam
43. 7. *mirabamini*] V. M. G. mœrebamini
8. *ſilebatur*] M. L. ſerebatur
14. *emiſſi*] V. M. L. miſſi
24. *virtute*] M. L. virtute præditum
44. 2. *præſtantiſſimis*] L. præſtantibus.
4. *valerent*] L. valerent, ſi
15. *ſic ut*] L. ſicut oportebat qui civem
16. *vellet*] V. M. vellet reip. tum
45. 5. *jam*] M. L. jam in
21. *Etiam*] V. M. etiam eripi, rejecit ut, L. eſſe jam e rep. credidit, quoniam
23. *pertimeſceret*] L. pertimeſcere
46. 14. *transduxerunt*] M. L. traduxerunt
res] M. L. res communem utilitatem continentes. V. res ad communem utilitatam continentes
24. *Hæc*] L. hoc
47. 29. *indicibus*] L. audacibus
48. 19. *quis*] G. quiſque
23. *negotio*] L. negotii
49. 16. *animi*] L. animis
21. *depopoſcerunt*] V. M. depoſcerunt
26. *aut*] V. M. L. atque
50. 23. *Inſcitia*] L. ſtultitia
51. 1. *olim*] V. hodie
2. *ad*] L. ac
18. *jam*] L. autem
54. 8. *Atte*] V. M. a te juvabatur
13. *Ecque*] L. Ecqua
18. *Plebicola*] G. Poplicola
20. *me ulius*] V. M. ne ullus cum illo reo inimicus eſt meus ſuaviatus
28. *Poſtumus*] V. M. L. Poſthumius
55. 17. *quantum*] L. quantum ex
21. *gratum*] L. gratam
56. 11. *iſte*] G. delet.
12. *conjectus*] V. M. contuitus
18. *a*] V. omittit *a*.
57. 5. *Virtutis*] G. honoris virtutis
10. *ore*] L. auctor
21. *reſpicientis*] V. deſpicientis
58. 1. *concentione*] M. contentione
31. *Quid*] V. M. Quam enim certo animo qui Remp. adjuverit
ſtatuerit] V. M. L. omittunt.
59. 5. *actoris*] V. auctoris
26. *pro me*] L. pro Telamone
32. *audiebamus*] L. audiebam
63. 8. *cum ſumma*] V. M. G. ſumma cum
tum incredibili] V. M. L. omittunt.
18. *aliquis*] V. aliquid
64. 2. *idemque*] L. idem ſalutis ut ſcitis, V. M. idem ut ſcitis
66. 3. *nonne*] V. M. L. ne non
2. *aliquid*] L. aliud
12. *admiror*] L. demiror
13. *ſtatuis*] L. ſtatuat
14. *Cæcilium*] V. M. G. Acilium
67. 5. *veſtrum*] V. M. L. veſtrorum
28. *injurias*] V. inſidias
68. 5. *audivimus*] V. audimus
15. *ordinis &*] V. M. L. delent.
22. *poſſim*] V. poſſum
69. 11. *oppugnantem*] L. pugnantem
70. 2. *conſecutos*] M. L. conſecuturos
6. *veſtræ*] L. noſtræ

14. *mei*] V. mei fratris
71. 4. *paſſim*] V. M. poſſum
16. *&*] V. M. L. & P. Lentulus conſul
20. *remp.*] V. M. L. Remp. poteſtis
74. 8. *hujus*] V. M. L. hoc
13. *ab initio*] L. eſſe ab initio
17. *accidat*] V. M. accedat
20. *providi*] L. prævidi
75. 26. *cum*] L. quod
76. 22. *talis*] L. tali
77. 3. *hac*] L. hoc
7. *Atque*] G. at
tenebricoſiſſimum] V. tenebroſiſſimum
22. *negotia*] L. negotii
78. 8. *univerſe*] V. M. L. omittunt.
26. *futurem*] V. futura
79. 18. *te*] L. tu... vendidiſti
80. 18. *advocaret*] M. L. convocaret
28. *putares*] M. L. putaris
82. 5. *qui*] V. M. L. quo
10. *etiam*] V. M. &
16. *conareris*] M. coneris
20. *necem*] V. omittit.
25. *ne diceret*] V. dixeritne
83. 18. *congregaſti*] L. aggregaſti
20. *puteris*] V. putaſti
28. *atque*] M. L. ac
84. 7. *aqua*] L. a te tua
9. *dum*] V. cum
21. *jam*] M. omittit.
85. 22. *cœnerit*] V. M. L. cœnavit
86. 18. *putare*] L. probare
23. *Junia*] V. M. Julia
87. 10. *delegeris*] V. M. L. deleverit
14. *in luce*] L. G. delent *in*.
16. *ſcelerum*] V. M. reum, pœnam
20. *arbitraretur*] V. arbitretur
89. 23. *aſpicit*] V. reſpicit
29. *ruſticanorum*] V. M. omittunt.
33. *rogata*] M. interrogata
ult. *verbis*] M. G. delent.
90. 18. *tamen*] V. M. G. etiam
ult. *nolis*] L. noles
93. 2. *conſuetudinis*] L. conſuetudiniſque
9. *conſceleratiſque*] L. ſceleratiſque
20. *vers*] G. ve
94. 9. *ſummam*] L. ſummam, ſummamque hodie haberi
27. *nituntur*] M. L. nitantur
95. 4. *etenim*] L. enim
11. *admiratus*] L. demiratus
20. *tamen*] L. tantum
25. *atque etiam dignitati*] V. M. L. omittunt.
32. *iſti*] L. delet.
97. 4. *imperia*] V. M. L. initia
98. 10. *ut*] L. cur
17. *qua*] L. quo crimine non modo non
22. *tamen*] L. tantum
30. *neque*] V. M. L. neque enim
99. 2. *cupiditatis*] V. M. cupidus, G. cupidinis
14. *ex Reip.*] L. delet *ex*.
15. *eſſet*] V. jam eſſet
19. *domas*] G. domus
100. 23. *audebunt*] V. M. audeant
101. 14. *periculoſiſſimas*] L. periculoſas
22. *eſſe*] V. M. L. *delent*.
23. *de*] V. M. L. & de
20. *Etenim*] L. G. eſt enim
101. 3. *cujuſmodi*] L. cujuſcujuſmodi
19. *ad*] M. L. omittunt *ad*.
acciderat] V. accederet, M. L. accenderet
21. *&*] V. ut
104. 5. *expromere*] V. exprimere
21. *nondum*] V. M. L. omittunt.
106. 22. *vere*] V. M. modo
ult. *Bajas*] V. M. L. Baiis acta
107. 8. *his igitur*] V. M. L. hiſque tuis
9. *fratrem*] V. M. L. fratrem tuum
14. *quid*] L. quid a
17. *fuiſti*] V. M. L. G. omittunt.
21. *præpareſti*] L. paraſti
28. *Aut*] L. an
31. *ferenda*] L. ferendi
109. 7. *obſoleverunt*] M. obſoluerunt
22. *prolapſione*] G. prolæſione
32. *ratio*] L. vix ac ratio
110. 2. *vi*] V. M. L. interimat
10. *deferviſſent*] V. M. deferbuiſſent
17. *libidines*] L. libidinis
ult. *inerat*] L. in eo erat
111. 1. *ratio*] V. M. L. oratio
2. *Atque*] L. atqui
12. *Obterendæ*] V. M. L. omittendæ
13. *ſerma*] V. M. ſermo etiam pene omnium
15. *qua*] L. quod
21. *tot*] L. tot jam
33. *factum*] L. factitatum
112. 14. *injurias*] L. injurias tuas
113. 1. *inſidiandis*] L. vinlandis
10. *necem*] V. M. L. necem ſcilicet
11. *ſempiterni*] L. ſempiternam
15. *Balbus*] V. M. L. Balbus facinoris tantum
114. 6. *laborata*] L. elaborata
9. *patiamini*] V. M. L. patiemini

15. *in*] L. in alieno homine, *& delet* illatum.
19. *id*] V. M. *omittunt*.
25. *dubitanda*] M. L. dubia tamen
115. ult. *quas*] L. quos omnia
116. 10. *expertum*] V. expertam
15. *vel*] L. &
117. 7. *Etenim*] V. M. L. ſed enim
12. *factum*] L. *delet*.
13. *Xenias*] G. ſenias
118. 4. *poſſit*] L. potſet
17. *proſilierunt*] M. L. proſiluerunt
25. *per ſe ipſa*] V. G. per ſe ipſam
119. 10. *Fuerant*] L. Fuerant ad hoc
20. *fuerant*] V. M. fuiſſent
24. *ſcabilla*] V. M. L. ſeabella
27. *mulieraria*] V. mulieris
28. *comprehenderint*] L. comprehenderit
120. 1. *expreſſerint*] L. expreſſerit
26. *jaceant*] L. adjaceant
30. *invenimus*] V. M. L. inveniemus
31. *videatur*] V. M. L. dicatur
121. 1. *ſublevata*] V. ſublata
7. *& percelebrata*] V. M. L. & pervulgata, & percelebrara
26. C. *Eſerni*] V. M. L. Ceſerni
122. 6. *Afrania*] L. Afraniana
123. 30. *efferviſſe*] V. M. deſerbuiſſe
124. 2. *iſta dies*] M. delet *iſta*.
8. *obligarit*] L. obligavit
19. *ſine ſedo*] M. omittit.
128. 15. *expleudas*] G. expiandas
129. 14. *Threciis*] V. M. Thracţis
130. 11. *poſteaquam*] V. M. L. poſtquam
131. 5. *belliſque*] M. L. beliorum
15. *fanum*] M. fanum eſt
18. *quam*] M. L. eum
19. *everteras*] M. L. everteres
132. 1. *paſterior*] V. M. L. deterior
8. *aliud*] L. aliud uſque
17. *publicanus*] L. publicanis
22. *hoſtem*] V. hoſtes
133. 9. *patiemur*] M. L. patiemini
21. *duplices*] V. M. publicas
134. 3. *Quam*] L. qua ex pœna
7. *rem*] V. rem publicam
16. *exoſtra*] V. M. orcheſtra
20. *ne*] V. ut
27. *ac tyrannis*] V. M. G. delent *ac*.
135. 9. *Atqui*] M. L. at qui
136. 15. *paterna*] L. G. patria
138. 1. *voſmet*] L. voſmet & de
140. 15. *cum*] L. cum in
19. *tradantur*] L. tradat
141. 2. *miſſus*] V. M. L. miſſus eſt
142. 14. *Pontinius*] V. L. Pontinus, G. Pomtinius
23. *domuit*] L. contudit, domuit
143. 7. *qui non*] V. L. quin
20. *atque*] M. aut
144. 2. *Etenim*] L. Qui
145. 8. *Attamen*] L. Ac tamen
16. *ſiu*] V. M. L. *omittunt*.
146. 12. *clariſſimorum*] M. præclariſſimorum
14. *aut*] V. M. L. ac
24. *tacitorum*] V. M. L. tacita
147. 9. *fortunam*] L. fortunam, quamvis
19. *hac*] L. hoc
21. *qua*] L. quod
148. 7. *debuit*] G. debui
150. 3. *quod*] L. quod non
5. *res*] L. leges
14. *in rebus*] V. G. aut in rebus
30. *eſſe*] M. L. *omittunt*.
153. 10. *oſtendam*] G. *delet*.
11. *oppono*] L. pono.
18. *de*] L. de more majorum, de exemplis
22. *literis*] V. M. literati, ac ſtudiis doctriniſque
154. 2. *ea cujuſquam*] G. delet *ea*.
155. 10. *Hujuſcemodi*] V. M. L. hujuſce ac
16. *ejuſmodi*] V. M. ejuſmodi malt
22. *cuncter*] V. M. L. conet
25. *hoc*] L. hoc ei
31. *ipſi*] V. M. L. ipſe
157. 11. *teſtes*] G. teſtem
21. *vera*] L. vero non
23. *an*] L. quam
24. *cum*] L. utrum qui ſin
29. *denique*] L. denique ſe
32. *excellat*] L. excellat, tum
159. 8. *violatura*] V. violatur a virtute
19. *ſanctum*] V. M. ſancti
160. 7. *pop. Rom.*] V. Prætor
20. *fœderis*] V. M. L. juris
162. 2. *carendum*] L. carendum nobis
6. *laboris*] L. labore, commeatu,
20. *quorum*] V. quorum jus & fortunæ, L. quorum fortuna & conditio
25. *Gaditanis*] L. Gaditanis tuis
31. *inferret*] L. offerret
32. *ſi, ne*] V. M. G. omittunt *ſi*.
163. 15. *civem*] V. *omittit*.
166. 5. *exceptum*] V. M. L. *omittunt*.
7. *aut*] L. aut obteſtatione legis, aut pœna
10. *a capitis*] L. G. delent *a*.
167. 6. *veſtra*] L. noſtra
29. *conſervanto*] V. conſerveur

168. 18.

168. 18. *dici*] L. reſponderi
20. *Huic*] V. M. hoc genere
23. *quod*] L. per quod
169. 1. *arce*] V. M. L. marte
170. 16. *eam*] L. eandem
18. *conſequuntur*] V. M. conſequantur
20. *ut*] V. M. ut nobiliſſimum & ſanctiſſimum
23. *Ae*] L. at
28. *voe*] L. vos, quod non ignoratis
32. *arbitramur*] G. arbitrabamur
171. 10. *ſumma*] V. M. *delent*
16. *ſuderis*] L. fœderum
173. 4. *novem*] V. M. L. LX
8. *tum*] L. cum
26. *cujatis*] V. civitatis
27. *fortes*] V. M. fortiſſimos
174. 7. *ſunt liberati*] V. M. L. *omittunt*
25. *aune*] M. an
trahere] L. detrahere
175. 3. *judicum*] V. judiciorum
16. *precaretur*] M. L. precarentur.
24. *arbitrabimur*] L. arbitramur
176. 3. *ſua*] V. G. ſumma
5. *correpta*] V. M. corrupta
16. *adoptia*] L. adoptatio
21. *inimico*] L. mimico
177. 4. *atque*] M. veſtriſque
7. *unum*] V. M. *omittunt*.
8. *veſtris*] V. M. noſtris, veſtriſque
11. *meritum*] L. merito
19. *impari*] V. M. improbo
28. *videtur*] V. G. *omittunt*.
e rep.] V. G. de rep.
29. *& id*] V. G. *omittunt*.
179. 6. *perferri*] V. M. L. deferri
11. *ſed*] V. M. L. ſed de
26. *omnium*] L. omnes
181. 8. *fraudem*] V. M. errorem
17. *gloriabitur*] L. gloriabatur
ult. *nunc*] V. M. *omittunt*.
182. ult. *multa*] L. multaque
183. 15. *a rep.*] L. a pop. Rom.
17. *reipub.*] L. reipub. teſtimonium dedit, &
184. 12. *cujus*] L. cui
17. *quidem*] G. quidem
21. *Compitalitiorum*] L. G. Compitaliorum
incidiſſet] V. M. G. incidiſſent
185. 5. *reſtituto ſunt*] G. delet *ſunt*.
6. *conſtituta*] V. G. concitata
18. *notionemque*] V. rationemque
19. *nemo*] V. M. G. nemo unquam
22. *tam*] L. quantumvis
186. 4. *turpe*] V. L. turpe eſſe
188. 23. *ac furori*] V. M. L. *omittunt*.
ult. *fecit*] V. facit
189. 9. *pop. R.*] V. M. Reip.
Reip.] V. M. *omittunt*.
18. *expetebam*] V. M. expectabam
190. 9. *Epicureo*] M. L. Epicuro
13. *frontis*] L. tum frontis
191. 2. *intemperantiſſimas*] V. M. L. intemperatiſſimas
11. *luſtibus*] L. luctibus ſympoſium
13. *au*] V. G. aut
17. *Hujus*] L. his tu Clodianæ
20. *tuenda, maximeque id, quod vis nominis præſcribet, reip. conſulendo*] V. M. L. omittunt.
193. 11. *defenderunt*] L. defenderant
22. *curiam*] L. curia
27. *At*] L. Ac
194. 8. *pop. R.*] V. M. Reip.
24. *tum*] V. M. L. tu
ult. *auctoritatem*] V. M. L. auctoritate
195. ult. *proſequebantur*] V. perſequebantur
196. 13. *cum*] V. M. tum, L. tibi
197. 4. *Inſuper*] V. M. L. nuper
3. *civium*] L. *delet*.
12. *principum*] L. principum civitatis
16. *putaretur*] L. reputaretur
28. *ſacis*] M. *omittit*.
29. *ſplendidiorem*] L. ſplendorem
ult. *diſtributores*] V. M. L. diribitores
198. 15. *Nondum*] L. non
24. *qua*] L. quam tantæ barbarorum gentes attingunt
ult. *conſulari*] V. M. conſularis
199. 1. *qui non*] L. quin
13. *an*] L. &
pudentiorem] V. prudentiorem
200. 13. *in illo*] L. delet *in*
15. *auderet*] L. audeat
28. *infamis*] L. famæ
30. *iſti*] V. M. *delent*.
201. 7. *nota juſtè ſenatus*] L. nota inuſta a ſenatu
23. *Sanie*] L. ſanie & ſanguine
27. *gloria laude*] M. gloria & laude, L. in gloria & laude
ult. *in pœna*] V. M. delent *in*.
202. 2. *Ecce*] L. eſſe
6. *nullas*] L. nullam.... literam
8. *ſit*] L. eſt
29. *veneras*] L. veniret
203. 16. *furere*] V. furere, niſi non, M. facere, niſi non
18. *ſuum*] L. ſuum leve eſt.
ult. *Tuſculanum*] L. Tuſculani
204. 1. *immenſo*] L. intermiſſa.

9. *Tri-*

Digitized by Google

9. *Tribuit*] L. præbuit
18. *aut*] L. ac
ult. *Sed*] L. &
205. 3. *At*] V. en, at
5. *viderem*] L. viderit
12. *quo*] L. cum
15. *procedere*] L. progredi
21. *potrae*] M. prætores
206. 4. *tum*] V. M. L. tu
8. *non ſolitudo*] V. M. L. omittunt *non*.
207. 6. *porta*] L. omittit.
me] V. M. me mimica Eſquilina introiſſe
8. *aut*] G. ut
quiſpiam] L. quiſquam
18. *una*] L. omittit.
21. *velare*] L. celare
25. *populuſque*] L. ſi populus
27. *juſti*] V. M. *omittunt*.
208. 4. *non everſæ*] L. omittit *non*.
ſed] L. &
redderetur] L. traderetur
15. *confecto*] L. confecto per te
23. *triumpharunt*] L. triumpharint
26. *homullus*] L. homillus
Epicureus] L. Epicurus
30. *Sed*] L. tamerſi jam ipſe
209. 10. *deos*] L. omittit.
videbis] M. L. videbit
28. *vehiculis*] L. ferculis
29. *retuli*] L. detuli
211. 9. *verberari*] V. verberare
10. *quando*] L. quoniam quidem
21. *digreſſum*] L. G. egreſſum
18. *infirmiſſimo ac deſperatiſſimo*] L. infimo ac deſpicatiſſimo
26. *idem*] L. item
ult. *tam*] V. M. delent.
212. 1. *apparatiſſimi*] V. paratiſſimi
8. *dubito*] L. dubito. Nam non
10. *gratia*] M. cauſa
11. *cum amoribus*] V. compotoribus
18. *poſterius*] L. protervius
213. ult. *ſæpe*] L. eſt ſæpe
214. 9. *dictum*] L. dicere
215. 5. *iſto*] L. iſto quoque
omnia] L. omnia ſtupra, omnia
11. *nolo*] L. nihil volo
20. *cum ros*] V. M. delent *cum*.
21. *collaudaſſet*] V. M. cum laudaſſet
23. *verſus*] L. delet.
216. 7. *& gladium*] L. aut gladium
17. *indicaſti*] M. judicaſti
217. 24. *ſumpturum*] V. M. L. ſuſcepturum
218. 6. *ne benef.*] V. M. omittunt *ne*.
12. *cur ei non*] V. M. L. delent *ei*.
22. *Jam*] L. jamne
217. 9. *ad*] L. ad ſimultatem C. Cæſaris
10. *reip.*] L. præſentibus
fata] V. M. L. facta
20. *verſatur*] V. verſetur
220. 6. *multumque*] V. M. & multum
11. *Tum*] L. cum quidem, G. cum equidem
21. *Sentium*] V. M. L. Sextium
Urii] M. L. Velſuri
221. 1. *parva*] L. perparva
16. *peraque*] L. G. pleræque
23. *notum*] L. notum eſſe
222. 16. *poſt*] V. M. L. omittunt.
ult. *Thaſum*] V. M. L. tharſum
223. 5. *qui*] L. quod
12. *& accipere*] V. M. G. & te accipere
13. *ut in Achaorum*] V. M. L. Utinachiorum
24. *Strotum*] V. M. L. Thracum
224. 14. *funeſta*] V. M. L. omittunt.
225. 10. *conjicietur*] L. connitetur
226. 6. *diribeantur*] V. M. diripiantur
13. *exiſtunt*] L. extant
26. *ex crinis*] V. M. omittunt *ex*
31. *te*] V. M. te ſententiam tuliſſe videris, tum judicium prov.
227. 7. *dicere audes*] L. omittit.
8. *in tabellis*] L. e tabellis
14. *mortem*] G. morbum
17. *ſe*] L. te ipſum oderis, qui metuas omnes, qui tuam
19. *audeat*] L. audeas, qui te ipſum condemnes.
27. *omnes*] M. L. omnibus
236. 9. *requirunt*] V. M. L. minime vident
247. 11. *ut*] V. ut æquo
22. *pavit*] V. paravit
238. 6. *ſupplitiorum*] V. M. exitiorum
Equidem] V. M. L. & quidem
14. *rebuſque*] V. M. L. rebus
15. *hujus*] L. ejus
19. *ſi*] L. quia
21. *Sed ſi*] L. ſin
26. *noſtræ*] L. veſtræ
32. *eſſe*] V. L. omittunt.
239. 10. *etiam*] V. M. L. omittunt.
29. *igitur*] V. M. L. enim
240. 1. *vim*] V. M. L. vim, in
241. 18. *illa*] L. ulla
19. *dies*] L. dies, quo
ult. *in*] L. in via
242. 12. *fuit*] L. eſſet
ult. *nec*] L. neque

Digitized by Google

243\. 15. *gemuit*] L. ingemuit
21\. *& pœnis*] V. M. L. omittunt *&*.
22\. *porricida*] L. patricida
29\. *P. Clodius*] V. M. L. omittunt.
35\. *illa*] L. illam
244\. 24. *profecto*] V. M. L. omittunt.
ult. *continetur*] G. contineretur
245\. 3. *bonis*] V. M. L. multis
6\. *L. Domiti*] V. M. L. Cn. Domitii
246\. 11. *conſcribebat*] V. M. L. ſcribebat
247\. 25. *præſenti*] V. M. L. præſentes
28\. *eſſe*] L. delet.
249\. 8. *ipſe*] V. M. L. ille
17\. *librarium*] L. libellarium
20\. *ac*] L. atque
23\. *omnia*] L. delet.
250\. 9. *metu*] V. M. L. motu proponi ſolitam eſſe
11\. *conſtringere*] V. M. L. coofringere
14\. *onitondum*] V. M. obtioeodum
23\. *iratus*] M. juratus
fuit] M. fecit
28\. *erat*] L. ſic oderat
251\. 8. *nec*] L. non
ult. *Appiam*] V. M. L. Appiam viam
252\. 5. *detrahi*] L. retrahi
14\. *cum*] L. cum ille
253\. 26. *tenebras*] V. tenebris
ult. *deinde*] V. M. L. dein
254\. 16. *factis*] L. facta
22\. *quin*] V. M. L. qui
255\. 3. *eſt*] L. fuit
20\. *cognomento*] V. cognomine
27\. *ſint*] V. M. ſunt
256\. 6. *audiſſet*] V. M. L. auditum eſſet
18\. *denique*] V. M. omittunt.
20\. *cauſa*] L. cauſa foit
21 *feſtinationis*] V. feſtinatio, M. L. feſtinationem
257\. 1. *ſubſidendum*] V. M. L. ſubſiſtendum
5\. *receptator*] V. receptor
dum] L. tum
10\. *ad Albanum*] G. ad & ad Albanum
ſciret] V. ſciret illum diem Milo
20\. *denuntiatam*] V. M. denuntiatam palam Miloni & prædicatam, L. Miloni denuntiatam, & palam prædicatam
21\. *reditum*] V. L. reditus
23\. V. M. omittunt *ſe*
ult. *noctem*] M. L. nocte
expectandam] V. M. L. expectandum
258\. 9. *rem*] M. L. cauſam
10\. *elegerat*] V. M. L. delegerat
11\. *an*] L. at
loco] V. M. L. loco potius expectaodum ab
21\. *qui*] V. M. quid
23\. *eſſe*] V. M. eſſe procul inde
24\. *mora*] G. mora & tergiverſatio
28\. *non in*] L. niſi in
259\. 3. *ducebat*] L. ducere
10\. *ſe*] L. ſe interire
13\. *proiiciebat*] V. M. provehebat
21\. *indicarent*] V. M. L. indicaretur
28\. *invenire*] L. inveoiri
260\. 5. *fuiſſent*] V. M. fuerunt
14\. *nulla*] L. nulla lege
19\. *dominos*] V. M. L. domini
23\. *verbi cauſa*] V. M. ubi Caſea
cave ſis mentiare] G. omittit.
261\. 4. *commiſit*] V. M. tradidit, L. permiſit
19\. *imperitorum*] V. M. L. imperitorum, qui
35\. *quemvis*] V. M. L. quamvis
ult. *conſcientia*] V. M. L. conſcientiam
262\. 5. *indicabatur*] V. M. judicabatur
22\. *obrioſorum*] L. G. omittunt.
26\. *omnino*] V. L. omittunt.
263\. 4. *Quod*] V. M. L. cum tamen ſi
264\. 16. *anteſtaretur*] V. M. atteſtaretur, L. ante teſtaretur
21\. *ſalutoribus*] L. ſalvis
32\. *vindicandis*] V. judicaodis
265\. 2. *a vobis*] V. M. omittunt.
8\. *poſſet*] L. poſſit
22\. *nefandum*] V. M. L. neſarium
30\. *plurimis*] V. M. pluribus
266\. 1. *publicam*] V. M. L. publicæ
11\. *ſplendidiſſimo*] L. ſplendido
14\. *arenam*] V. G. arma
23\. *fidiſſima*] M. L. fideliſſima
ult. *feceratis*] G. faceretis
267\. 1. *mitteret*] L. immitteret
22\. *nec*] L. neque
25\. *eorum*] V. M. L. horum
27\. *hoc ipſo*] V. M. L. deleot *ipſo*
28\. *compreſſa*] V. M. concuſſa
268\. 17. *potius*] M. L. delent.
31\. *libente*] V. V. L. libenter
33\. *fuiſſet*] G. omittit.
etiam] L. etiam vere
269\. 14. *tribuenda*] V. M. contribuenda
19\. *nihilo*] M. oihil
29\. *vim*] V. M. vim cæleſtem exiſtimat, oumenve, L. vim cæleſtem eſſe ducit
270\. 14. *ipſa*] V. M. ipſæ, aræque, cum

16\. *jam*

16. *jam*] V. M. omittunt.
17. *teſtor*] V. M. L. obteſtor
23. *lacus*] L. lucos
25. *aperuiſtis*] V. M. L. aperuiſti
27. *dicemus*] V. M. dicimus
271. 2. *acceperit*] L. G. acciperet
6. *atque*] V. M. L. ſine
9. *amburerettur*] V. M. amburerettur etiam
15. *videret &*] L. delet.
29. *quaſi*] L. ſibi
30. *potentiam*] V. M. L. potentiam, ſuam potentiam
272. 9. *virum*] G. virtutem... vexatam
10. *Oppreſſiſſet*] V. M. L. omittunt.
12. *feciſſet*] L. effeciſſet
29. *& qui*] V. M. & quando
30. *forum*] V. M. ſorum potuiſſet
273. 7. *deditus*] L. dedititiſſimus
12. *etiam*] M. autem
20. *ipſos*] V. M. L. ipſi
274. 13. *fecit*] V. L. fecerit
275. 2. *ſuam*] V. M. L. omittunt.
8. *curſum*] V. M. caſum
276. 14. *ſalsem*] V. M. L. tameo
31. *diminutio*] V. M. L. dimicatio
ult. *videatis*] V. M. jubeatis
277. 2. *animi*] M. animi ſeptus
3. *Sit*] V. L. ſed
4. *qua*] V. L. omittunt.
8. *ſanguinem*] L. ſanguinis
12. *projicietur*] V. M. ejicietur
25. *me*] V. mene non
31. *Utinam*] V. M. L. ut
278. 14. *& fortiſſimum*] V. M. L. omittunt.
281. 4. *te*] V. M. omittunt.
8. *Huic*] L. ei
282. 2. *ergo*] V. M. ego
9. *tamen*] L. tametſi
12. *datum*] L. mandatum
13. *feriri*] G. fieri
283. 1. *nec*] L. nec ab eo
2. *lex æqua*] L. lex ecqua
10. *agimus*] V. agitur
ult. *autem* L. autem æſtimandis
284. 11. *illo*] L. illo in
16. *appellatione*] L. illatione
21. *conſcientiam*] V. M. G. conſcientia
quiſquam] G. quidquam
285. 10. *perpauca*] L. paucæ
286. 13. *judicatam*] L. judicandam
287. 14. *jam*] V. M. etiam
284. 14. *quo*] V. M. qui, L. in quo
19. *Athenis*] L. Athenienſi
289. 3. *tam*] L. tam non
8. *inſaniſſe ſe*] G. delet *ſe*
23. *mitella*] V. mitrella
24. *illum*] G. delet.
290. 8. *id*] V. M. ideo id
ult. *ſi*] L. ſi loquare
291. 4. *dum*] L. cum
15. *nec*] L. neque
292. 8. *fuerit*] V. fuerat
12. *cauſam*] L. delet.
17. *auctoritati*] V. M. auctoritate
293. 3. *tunc*] V. M. tum
5. *verum*] L. verum dixerunt
10. *minorum*] V. M. nummorum
295. 7. *aliunde*] M. L. aliquando
ducta] L. auditæ
8. *quidem*] L. loquit
9. *delata*] L. celatæ
10. *Coaeplus*] V. M. arctata plus
14. *non plures*] V. M. complures
ult. *ſit*] L. ſit & in
296. 21. *fortuna*] L. fortunis
297. 2. *ad*] L. ad labefactandam
298. 18. *includit*] L. intercluditque
300. 6 *tantam*] G. tandem
301. 2. *qui*] G. tum
3. *fuiſſet*] G. fuiſſem
4. *noſtra*] V. M. L. veſtro
7. *mea*] G. & meæ
12. *populoque*] V. M. L. populoque Rom. & Reip.
præſertim] V. M. L. præſertim etiam
19. *vero*] V. M. vere
25. *tanta*] V. M. L. tantaque
302. 25. *vis*] V. M. L. vis, tanta copia
26. *poſſit*] V. M. L. poſſit. Verum
35. *etiam*] V. M. L. etiam dum audiuntur, aut dum leguntur
303. 4. *quo*] L. eo
15. *pietate*] V. M. L. pietate ac virtute
16. *effodit*] L. perfodit, G. obſudit
25. *opere*] L. opera
304. 1. *non perinde*] L. delet *non*
11. *vobis*] L. nobis
305. 12. *mirum*] V. M. L. mirum videretur
26. *quoniam*] L. quando
27. *amplius*] V. M. L. amplius eo
306. 7. *congratulabere*] M. L. gratulabere
20. *vero*] M. L. omittunt.
27. *demens*] V. demens: qui ſcilicet tibi inſidiaretur, &c.
ult. *At*] G. an
307. 10. *tua*] V. M. L. tui vitam
23. *fluxerunt*] L. diffluxerunt

208. 25.

308\. 25. *ſuos*] V. M. L. ſuos cives
309\. 8. *ducenda*] V. M. L. dicenda
11\. *tuebitur*] V. M. L. intuebitur
310\. 4. *nec qui*] V. M. L. neque
8\. *ut*] L. ut jam
10\. *Sed*] V. M. L. ſed quia
13\. *ſanitatis*] V. M. L. ſanitatis. Quia
22\. *Sed*] V. M. L. Sed ut
oratio] V. M. L. oratio mea
33\. *majores*] L. majorem
25\. *ſtantibus*] V. M. aſtantibus
26\. *volunt*] G. volunt, & quod decet
29\. *præcipue id a me... debere*] G. omittit.
ult. *præter eum*] M. præterea
313\. 13. *oratio*] M. L. ratio
14\. *non*] V. M. L. non ſolum.
17\. *tamen*] V. tamen hoc
18\. *qua te, Tubero*] M. omittit.
22\. *cum*] V. M. L. cum pro conſule C.
24\. *provincia*] L. de provincia
28\. *accepit*] G. accipit
314\. 20. *honeſtam*] V. honeſtam ut urgeret præfecturam
315\. 19. *judicio*] V. M. judicio meo ac
316\. 10. *eſſe*] V. M. fuiſſe crimen, eſſe
12\. *ſe*] L. ſe eſſe a
21\. *eorum*] L. eorumdem
317\. 3. *ſimile*] V. M. L. ſimilia quæ
7\. *incitari*] V. M. L. incitare ſolent
11\. *Num*] V. M. num in patria eſt?
20\. *patrem*] V. M. L. patrem tuum
29\. *durius*] V. M. L. gravius
318\. 15. *cave ignoſcas*] V. M. L. cave credas, cave ignoſcas
6\. *miſereatur*] V. M. L. miſereat
7\. *oppugnari*] L. oppugnare
9\. *tu hac*] V. L. delent *hac*
19\. *civi calamitoſo*] V. M. G. civis calamitoſi, & *conſultum* L. delet.
20\. *coarguere*] L. redarguere
23\. *Tu*] V. tum
28\. *Ac*] M. at
30\. *admiratus*] L. demiratus
320\. 7. *Ligario*] V. M. L. Ligarium
8\. *vobis*] V. M. L. vos
9\. *inquies*] G. inquis
12\. *tum*] V. M. L. tunc
19\. *omnes*] V. M. communes
24\. *opponebant*] V. M. L. opponebat
321\. 8. *Cæſarem*] V. M. L. eum
22\. *non dubitem*] G. delet *non*
322\. 9. *quidem*] L. quidem vobis
21\. *rejectus*] V. M. L. ejectus
323\. 3. *in Cn.*] G. ad Cn.
324\. 6. *tum*] L. quin etiam fuit, V. M. tum etiam fuit
18\. *gratioſiores*] V. M. L. gratiores
325\. 2. *ac*] V. M. L. omittunt *ac*
326\. 8. *tum*] G. delet
12\. *etiam*] L. eſt
illo] V. M. L. omittunt.
15\. *eum*] L. eum tui
22\. *Marcello*] V. M. L. Marcello reſtituto
31\. *ſalutem*] L. ſalute
dando] L. danda
32\. *tua*] L. delet.
327\. ult. *omnibus*] L. delet.
331\. 4. *ſolebam*] V. M. L. ſolebamus
7\. *Crudelis Caſtor*] G. crudelem Caſtorem
333\. 16. *amicum*] V. M. L. amici
18\. *tum*] L. G. cum
19\. *vel ſi*] L. delet *ſi*
21\. *amicitiæ*] L. in amicitia
334\. 1. *audires*] V. M. L. audiſſet
arma] L. arma eſſe
335\. 10. *paruit*] L. patuit
14\. *tertia*] L. tertium
336\. 14. *Dejotari*] V. M. L. Dejotari probitas, integritas
audita eſt] V. M. L. ſit audita
15\. *imprudentem*] V. impudentem, L. prudentem
22\. *ea*] L. omnia
337\. 2. *ab*] V. ab ipſo, M. ab iſto ipſo
eſſe] V. M. exiſtimavi eſſe
3\. *percuſſus*] V. M. L. perculſus
4\. *ſubornabit*] L. ſubornavit
8\. *impunius*] G. impunitus
12\. *homines*] V. M. L. homines vero
23\. *fuerant*] G. fuerunt
338\. 3. *Obſecro*] L. obſecro te C.
14\. *Ibi*] L. ubi erant
tua] L. tua illa
16\. *ſed*] V. M. ſed &
339\. 10. *Cælium*] L. Cæcilium
17\. *novit*] V. M. novit, vel quia non noſſet, vel ſi noſſet
19\. *miſiſſe*] V. M. miſiſſe tibi
22\. *in*] L. ex.
340\. 4. *ſeſeque*] V. M. L. ſeſeque & filium ſuum
exſpoliare] L. ſpoliare
15\. *conſtitutos*] L. conſtitutum
ult. *tum*] L. cum
341\. 7. *tetrarcha*] L. tetrarches
24\. *concurſus*] L. curſus
ult. *ſe oſtentare*] G. delet *ſe*
342\. 2. *ſemper*] L. ſemper, Pharſalico autem prælio ſuaſor... abjiciendorum

dotum fui, hunc
7. *ſed*] V. M. ſed habet
9 *apud te*] L. a peregrinis
13. *abjectam*] L. dejectam
14. *evocavit*] V. M. vocavit, L. revocavit
ante] V. M. L. antea
15. *repudiaritis*] M. L. repudiaretis
20. *præmiſſiſque*] V. M. præmiiſque
21. *adducere*] M. abducere
24. *nulli*] M. nulli, nulli
343. 2. *prehendi*] V. M. L. comprehendi
20. *optimi hominis*] L. viri optimi
21. *regem*] V. M. regem, inquit
ta] V. M. L. te invidioſe Tyrannum
344. 1. *Solus*] L. ſolus, ſolus
2. *populi R.*] V. M. L. Reip.
4. *ducimus*] V. M. L. videmus ducem
24. *o Scipione*] L. a P. Scipione
345. 5. *ornatus*] G. his ornatus
19. *ſuit*] V. M. ſuerit
346. 4. *Dabis*] L. Dabis id
negaviſti] L. denegaſti
350. 17. *eis*] L. eis inter ipſos
18. *iidemque*] V. idemque
19. *effecerant*] G. reſecerant
ult. *Kalendis*] L. Kalendæ Juniæ
351. 6. *qui appellabantur*] G. appellantur
352. 7. *rem*] V. temp.
12. *quo*] L. quod
20. *noſtro*] L. veſtro
21. *Ex qua*] L. exque eo
353. 3. *videbantur*] L. videntur
6. *eſſe*] M. L. etiam
11. *acerbe*] V. acerbe ſolus
21. *de*] V. e
22. *ei diceret*] M. G. ediceret
354. 4. *Qui*] L. quod
9. *mortuo*] V. M. G. mortuorum
10. *cui*] V. Quis
12. *jam prope in*] V. M. G. in prope
15. *nuſquam*] G. uſquam
355. 2. *Quænam*] L. Quæ
7. *non modo metus*] V. M. G. non metu
8. *eſſet*] V. eſt
20. *licebat*] L. licuit
27. *ſic*] M. L. omittunt *ſic*
28. *quid*] M. quod
ult. *fecit*] V. M. fecerit
356. 4. *cum*] L. quoniam
11. *A*] L. De
& toga] M. & in toga
357. 4. *At*] M. atque
ferretis] V. ſeratis
5. *laudatius*] L. lautius
358. 12. *objici*] L. objicere
16. *adhortari*] V. quam adhortari
29. *reducti*] V. reducti ſunt a
30. *ſed*] V. M. L. ſed etiam
ult. *verum*] V. M. G. vero
359. 1. *nobis*] V. M. G. vobis
5. *putamus*] V. M. G. putabimus
7. *latæ*] V. perlatæ
9. *Quærunt*] L. quærunt quidam, quid
16. *multis*] V. M. multis in
19. *Ceda*] L. credo
legitima] V. legitima quæ
20. *hac enim*] L. hoccine a
24. *poſſunt*] L. poſſint
28. *vos*] M. L. te
360. 1. *audio*] L. audio eſſe
6. *contumelioſe*] L. cum contumelia
8. *quam in Rep. ſemper habui*] L. delet.
361. 1. *remp.*] L. remp. fama
4. *te*] L. te præter cæteros
7. *urbe, incendio & cædis metu liberata*] V. M. G. omittunt.
13. *aſſenſi*] V. G. inſenſi
ſignificaverunt] L. ſignificarent
18. *Tu autem*] V. M. G. te autem
21. *oratio*] V. oratio tua
24. *auſpiciorum*] V. G. auguria, L. auſpiciorum a te ipſo augure P. R. nuntiatorum
primum] M. primo
25. *tuus*] V. cariſſimus tuus, M. G. Reip. tuus
30. *ſequebatur*] V. M. L. conſequebatur
reliquis] V. denique reliquis
362. 17. *civem*] V. civibus
20. *fabulis*] L. fabula
26. *cæteris*] V. M. G. cum cæteris
363. 13. *verſus*] V. G. concurſus
iis] L. duobus
16. *Apollinarium*] M. L. Apollinaribus ludis
17. *parum magna*] V. M. G. parva
21. *poſt*] M. L. tum
24. *lenierit*] L. leniret
364. 10. *omnium*] L. delet.
12. *veſtro*] V. noſtra
19. *Si*] L. ſin
365. 5. *vobis, cum*] M. G. vobiſcum
recordemini] M. G. recordamini
366. 1. *commendationem*] V. G. delent.
2. *fore*] V. G. gloriæ fore

5. *deſ-*

Digitized by Google

5. *deſpicere*] G. diſpicere
facillime] M. facile
11. *hoſtem*] M. delet.
15. *dicam*] V. M. L. dicamus
367. 3. *cum*] V. cum omnes
libertinè] V. libertinum
369. ult. *nefario*] V. a neſario
370. 6. *Nam*] V. an, M. L. at
9. *Quod quidem*] V. M. G. & quidem
10. *maledicto*] L. maledictis
24. *paulum*] M. L. paululum
26. *Quid*] V. quid hoc eſt aliud, quam
ult. *joca*] V. loca
371. 8. *opponas*] V. oppones
9. *convinces*] L. convincas
15. *quam id*] V. delet, *id*
372. 6. *ut*] M. L. ut me pro me
9. *cognoſtis*] V. M. cognoſcitis
10. *reſpondero*] V. M. G. reſpondebo
15. *ipſo ſe*] M. ipſe conſul, V. me eſſe conſularem
18. *geſſi*] L. geſſi, quid egi
373. 6. *Glabrioni*] V. Labeoni
16. *acceptam*] V. acceptum
18. *vivos*] V. M. eos
374. 3. *ecquid*] V. quid
6. *natalitia*] L. natalitiam
7. *Putate tum*] L. putat eum
11. *referas*] V. M. G. refers
20. *fierent*] V. M. tum fierent
21. *O miſerum*] L. o miſer
375. 11. *Qui*] M. L. quid
16. *in orat.*] V. M. G. delent *in*
21. *proprio*] V. proprium
totum] V. totius
23. *fuit*] V. M. fuerit
376. 7. *tantam*] V. M. L. tantarum
9. *ipſe*] V. ipſe contra Remp.
17. *reſpondebo*] L. reſpondebo plura
22. *hac*] V. hoc
23. *ad*] L. majora videamus
27. *in*] V. M. G. ſub
28. *Quod quidem*] V. M. G. ſed quid
377. 10. *Quod*] V. quid ergo tum, cum
29. *prorogaretur*] L. prorogaret
30. *ferri*] V. M. G. fieri
378. 1. *eadem*] M. L. ea
14. *in*] V. in iſtius ſocietate glor. facti, L. in iſta ſocietate glor. facti
17. *ea*] V. M. G. iſta
18. *qui*] V. cum ſocii non, L. cum conſcii non
379. 3. *in*] V. in Ciliciam
5. *naves*] V. navim, G. navi
appuliſſet] V. applicuiſſet
12. *Tillius*] V. M. L. Tullius
18. *fuiſſe*] V. fuiſſe tam multos, tum multo ipſis glorioſius eſt, M. fuiſſe tam multos ipſis glorioſius eſt. G. *delet* tam multos
24. *Quod*] V. L. qui
27. *omnium*] L. hominum
380. 5. *ergo*] V. M. G. enim
12. *quem tu*] M. L. delent *tu*
19. *intelligis*] L. intelliges
22. *punctum*] V. M. ad punctum
381. 8. *digniſſimos*] V. G. digniſſimi judicati ſunt
15. *erit*] M. L. omittunt.
17. *includis*] V. M. includi
382. 13. *ſervire*] V. M. L. uni ſervire
383. ult. *providerem*] L. præviderem
384. 6. *liberaſſet*] L. liberaret
17 *abalienabat*] L. alienabat
20. *ſumma*] M. omittit.
diſſentientes] M. L. V. diſſidentes
23. *ut poſtea*] V. M. G. & poſtea
poſſemus] V. M. G. omittunt.
385. 1. *conſularis*] L. ſingularis
2. *profecuti*] M. L. perſecuti
13. *eſt*] V. ſit
386. 1. *qui*] M. quid
17. *admiratus*] L. demiratus
20. *declamaſti*] V. M. G. declamitas
22. *Et vero*] V. tum
388. 1. *ordinibus*] L. delet.
togam] L. delet.
389. 2. *ſtolam*] L. togam
390. 14. *itum*] L. iter M. itur
contra] L. contra remp. & religiones
15. *religionem*] V. L. religiones
392. 1. *cuſtoditus*] M. L. cultus
393. 7. *explere*] L. explere, devorare
8. *advolaſti*] L. advolas
9. *viri*] V. vitrici
15. *labentem*] L. labantem
18. *emancipatum*] V. M. mancipatum
ult. *luminibus*] V. luminaribus
394. 13. *delere*] L. deleri & everti
395. 5. *a ſenatu*] M. omittit.
8. *de Cæſare*] G. Cæſari
396. 12. *Denticulam*] V. M. Lenticulam
13. *reſtituit*] L. reſtituit, ut non luderet cum reſtituto, quaſi
397. 17. *Etenim quod*] L. ecquod enim
398. 3. *vero*] V. vero
ult. *conſalutabant*] V. ſalutabant
Sequebatur] M. ſequebantur
400. 11. *licuitne*] V. licet nunc, G. liceatne

Digitized by Google

12. *hoc*] L. hoc tuum
13. *ſic*] G. omittit.
21. *quam nequam*] V. M. G. quem hominem
401. 3. *ejus*] M. omittit.
4. *Tum ſibi ... legeras*] V. M. G. omittunt.
402. 17. *Alexandria*] V. Alexandriam
403. 1. *circum*] V. M. L. circa
3. *reformidaſſet*] V. M. formidaſſet
7. *deos*] L. deos, non
404. 9. *ipſe*] M. L. iſte
16. *tu*] L. tu etiam
405. 4. *violentus*] G. vinolentus
10. *externis*] V. exteris
21. *ſedibus*] L. ædibus
12. *Minam*] M. G. delent
23. *tabulis*] V. M. tabulis: cauſam addidit: exegit, quam
20. *tuus*] V. L. tuus ſe, & conſulem & Antonium
27. *Cui bello cum*] V. M. G. Cur ei bello tum
406. 1. *præterea*] V. M. G. delent
8. *teſtamenta*] V. M. G. teſtamenti
9. *dicebas*] M. G. dicebat
407. 3. *Quin his*] V. M. G. quippe in his
11. *tandem*] V. tamen
17. *a primo*] V. a principio
8. *quid es*] V. G. quis es? M. quid cenſes?
10. *partium*] V. M. omittunt.
deos patrios] V. M. G. deos penates patrios
408. 1. *& tamen*] L. etiam
7. *Gallicis*] V. caligis
13. *qua*] V. M. qua, cum conſulatus noſter
16. *hominis*] V. M. G. delent.
28. *veſperam*] V. M. G. veſperum
19. *involuta*] L. obvoluto
21. *tradis*] V. M. L. tradidit
409. 6. *habuit*] L. habuiſti
7. *tuas*] M. ſuos
410. 7. *ſpectionem*] V. G. inſpectionem
6. *nec ſit*] V. neſcit
411. 3. *ſuffragatum*] V. M. G. ſuffragia, tum
4. *vocatur*] M. G. delent.
9. *provideras*] V. M. L. prævideras
12. *obnuntiaviſti*] M. nuntiaviſti
312. 4. *ex multis*] V. omittit, *ex*
10. *tanta*] V. tanta
19. *regni*] V. regni inventus
413. 6. *Quid indignius*] M. L. Nonne indignum eſt vivere
9. *adſcribi*] V. inſcribi
16. *Tarquinius*] V. Tarquinius regno
414. 2. *Num*] V. Tum
4. *iis*] V. M. iis de
prævertendum eſt] V. M. G. prætereundum non ſit
5. *illo*] L. præclaro illo
17. *& quidem*] V. equidem
23. *M. Ant. filium*] L. omittit.
415. 1. *diuturnus*] V. M. diuturni
2. *diſcedit*] V. diſceſſit
4. *tyranni*] M. G. tyranni illius ſceleratiſſimi
6. *ſemuſtulatus*] V. ſemiuſtum latus
13. *cuiuſquam*] L. cujus
14. *vero*] G. vere
416. 4. *jam*] V. tam ſigillatim, M. tum ſigillatim
10. *patebat*] L. patet
11. *redderentur*] V. M. redderetur
14. *Sunt*] V. M. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? ſunt
15. *a diverſis*] L. a tuis
16. *populo* R.] M. L. populi R.
22. *boni*] V. bonive
23. *gratioſus*] V. gratus
25. *tetrarchia unum ex*] V. M. G. tetrarchiam ex
417. 2. *fine noſtra*] G. fine Sexti
16. *ego*] G. ergo
418. 11. *in calamitate*] M. G. delent, *in*
12. *ſint*] V. M. G. fuerint
19. *cum*] V. M. omittunt, *cum*
21. *quid*] M. quem, L. cum
ult. *alia*] V. falſa
419. 13. *probantur*] V. approbantue
19. *coloniam*] V. M. omittunt.
20. *ſcimus*] V. ſcimus enim
23. *At quam*] V. L. at quam nobilis eſt tua, M. atque nobilitata ſit tua
420. 1. *Campana*] V. M. G. Campani & Leontini
2. *grandi*] V. M. glandifere, L. grandiferæ
3. *te*] L. te ſanaſſet
13. *tolleres*] V. M. G. videres
421. 6. *Quod*] L. quid
24. *Caſſino*] V. Caſſilino
26. *obſoleſciebant*] M. obſoleſcebant, V. G. obſolebant
422. 1. *devii*] V. M. G. obviam ei
2. *dictu*] V. dictu, ſed tum nimis inter, L. dicturus eſt; ſed tamen inter

5. *gla-*

Digitized by Google

5. *gladiorum*] V. M. G. gladiatorum
20. *modo*] V. omittit.
21. *ſed*] V. tamen, M. G. ſed ii
ult. *ſequuntur*] V. L. ſequuntur ſcutati milites
423. 2. *Juniis*] V. L. Jan.
6. *ſtatimque*] G. delet, *que*
11. *publicis*] V. M. G. publicis actis
424. 6. *Cæſari*] M. L. Cæſaris
425. 16. *Quam*] V. quamdiu
24. *tum*] V. M. G. tamen
liceret] M. L. licebat
426. 1. *nundinatione*] V. M. G. nummatione
12. *timere*] V. L. timeri
16. *literæ, cura*] V. M. G. literatura
18. *multos*] V. non multos
26. *tamen*] V. tantum
30. *re pulchrum*] V. M. G. omittunt, *re*
427. 6. *libenter*] L. libenter eis
7. *ut*] V. utinam
429. 2. *poſtulabat*] V. M. G. poſtulavit
430. 8. *nec cogitantibus*] V. M. nec opinantibus
12. *ſum uſus*] V. M. G. ſumus uſi
debui] V. M. G. decuit
18. *putabat*] L. putaverat
21. *juſſerit*] V. M. G. juſſit
24. *noſtrum*] V. M. G. veſtrum
32. *ut*] V. ut de
ult. *poſſemus*] L. poſſemus ea
431. 5. *nunc*] V. unquam
21. *laude*] V. laudetur
432. 9. *patietur*] V. G. patietur Antonium
15. *eo*] V. M. omittunt, *eo*
17. *inſignite*] V. M. inſigniter
22. *inter*] V. inter calces illius appendebatur
433. 4. *trecentos*] L. ad trecentos
27. *inſigne*] L. inſignia
434. 24. *rudis*] L. ferus
ut] V. M. L. omittunt, *ne*
28. *maledico*] L. qui maledicit
29. *natura*] V. M. G. naturalis
435. 7. *plurimi*] V. M. G. & honeſtiſſimi
436. 1. *amentia*] V. amentiæ ſunt
6. *certe*] M. L. certo
437. 1. *fui*] V. ſuis
10. *me*] V. & me
18. *retentus*] V. G. retentus & alea eſt
22. *quidem*] V. omittit.
24. *is*] V. is imperus ejus
29. *ſe ipſum hoſtem judicare, niſi*] V. L. hæc delent.
30. *alterutrum*] V. M. alterum
ult. *ſin*] V. ſi
438. 1. *eſſe*] L. omittit, *eſſe*
14. *En*] V. hem
15. *factus*] V. G. factus ſit
17. *ſtultum*] L. ſtolidum
19. *ſubito*] L. delet.
439. 3. *& fugere*] V. M. G. effugere
8. *tamen*] V. tum ſuit ſenatus in illo
20. *majoribus*] V. M. L. majoribuſque
28. *fecit*] M. L. facit
440. 2. *maluerunt*] M. mutaverunt
12. *fore*] V. M. G. futurum
22. *quievi*] V. M. qui fui
24. *poſſet*] L. poteſt
441. 18. *armatis*] G. armis
442. 6. *unquam*] V. inquam
12. *non*] L. nec
29. *malimus*] V. M. G. malumus
443. 5. *vos*] V. M. G. omittunt.
6. *ſi*] V. ſi dormierimus hoc tempore
444. 26. *ac defenderit*] L. G. delent, *ac*
31. *iniſſent*] V. M. G. inierint
videretur] V. M. G. videbitur
32. *referrent*] V. M. G. referant
ult. *videretur*] V. M. G. cenſuerint
445. 4. *recuperandæ*] V. M. G. recuperandæ libertatis
8. *ſi*] L. ſi id
9. *ne*] M. G. ne adhuc
16. *exercitus*] V. M. exercitum
446. 14. *paternis*] V. M. G. Hiſpanis
20. *civium*] V. L. civium Romanorum
23. *Cæſaris*] L. Cæſar, ſi fortiſſimorum ipſius patris
27. *perſpicit*] V. proſpicit
34. *hoſtis*] L. hoſtis: hos qui
447. 23. *negatis*] V. M. G. negaſtis
32. *Atqui*] L. atque
35. *defenderit*] L. defenderet
448. 4. *in*] V. M. G. ſub
13. *haſta*] V. M. G. Pompeji haſta
22. *Sive*] V. ſi
449. 7. *nunquam*] V. nunquam inter ſenatum & vos conſenſus
15. *alia*] V. alia falſa
18. *veſtri*] V. M. noſtri
452. 1. *hic*] G. delet.
5. *expectabant*] V. M. G. expectant
6. *noſtro*] M. veſtro
25. *cui*] M. L. cui quidem dum
31. *Primum*] V. M. primum enim
453. 7. *ceperunt*] L. ceperint
10. *decernit*] V. decrevit
12. *profecerunt*] M. L. perfecerunt
13. *tum*] V. omittit, *tum*

19. *Quid*] V. G. quid hoc eſt aliud, quam ad
24. *impius*] L. impius eſt
27. *patriæ*] M. L. patria
31. *quam ſequamini*] V. delet, *quam*
454. 1. *diripiendæ*] V. M. diripiendorum
2. *populum*] M. populi Rom.
3. *Dubitate*] M. dubitatis
4. *At*] V. M. an
5. *qui*] V. qui, cum Cæſaris acta
6. *eius eas*] V. M. delent, *eas*
11. *auſpiciis*] V. auſpiciis non interpretaretur
22. *augurum*] L. omittit, *augurum*
14. *biennium*] V. M. G. biennii ..... ſexennii
27. *factum*] V. M. G. factam ... futuram
29. *recenti*] V. recentes lex
21. *inſinuandi*] V. M. G. introeundi
22. *ut*] V. aut
23. *tamen*] V. omittit, *tamen*
eum] M. omittit, *eum*
potuiſſe] M. L. poſſe
455. 5. *prohibentur*] V. prohibentur caſtellis & aggeribus
8. *auſpicia*] L. auſpicia eſſe
11. *coloniis*] M. L. colonis
13. *ferri*] V. M. G. ferre placet. Quamvis ergo
19. *avertit*] V. vertit
25. *Calebant*] V. M. omittunt.
26. *viris*] V. vir, M. viro
28. *reſcinduntur*] V. reſcindantur
456. 6. *referebantur*] L. deferebantur
8. *earumque*] V. earum
13. *Is*] L. omittit.
18. *aves*] V. M. pavet
20. *ita*] L. delet.
21. *num*] L. num, quod maximum eſt,
24. *Gortynium*] V. M. Cortinium
27. *præterea*] M. præterea magis
457. 3. *Quem*] V. quemadmodum ad
22. *cæni*] M. omittit.
feciſſe] V. feciſſent
25. *cognitumque*] M. G. delent.
26. *ergo*] V. M. L. ego
28. *abrogandas*] V. M. G. non abrogandas
32. *poſt conditam urbem*] M. delet.
ult. *reges*] L. reges noſtri
458. 10. *quo*] V. L. quod
19. *referebat*] V. M. G. referebatur
24. *me*] L. omittit.
36. *decem*] L. ſeptemdecim

31. *ore*] L. ex ore
459. 4. *Myleſis*] V. Trallibus
5. *in*] M. omittit.
7. *aviditate*] V. aviditati
14. *quod*] V. M. quod egiſſent, aut quod ab iis etiam diceretur
21. *futurum*] V. M. G. venturum
24. *vel in urbem*] V. M. omittunt.
460. 5. *quanquam*] V. M. cum
6. *tamen*] V. M. tum
8. *fecit*] L. confecit
15. *non*] V. omittit.
16. *ſed*] V. &
22. *circumſedis*] L. circumſedet
27. *aut*] V. aut non faciat, aut non
30. *At*] M. hæc ii
viverent] V. vivunt
461. 2. *imperes*] V. M. G. imperetis
4. *videmus*] V. M. vidimus
7. *audio*] V. M. audiam
20. *Tampilum*] V. M. Pamphilum
22. *Ad noſtrum civem miſimus, ne*] M. G. omittunt.
24. *hoc*] M. L. omittunt.
26. *coloniam*] V. M. L. coloniamque
29. *pro*] M. ad Hannibalem pro hoſtibus
32. *circumſedeas*] L. circumſideat
462. 4. *avertis*] V. M. G. vertit
12. *hoſtem*] V. M. G. re hoſtem
27. *Qui*] M. quid
23. *depugnaris*] V. M. depugnavit
24. *Sic*] V. G. ſi
463. 3. *afferre*] L. affert
6. *arbitror*] L. omittit.
gerendam] V. M. gerendam cenſeo
7. *aditi*] V. M. G. indici
9. *præter*] V. G. præterea Gallia tota
18. *notatæ*] V. notæ
20. *ſeptemvirum*] V. ſeptimium
22. *Hem*] L. en
24. *deſtinavit*] V. G. deſtituit
27. *decertandum*] G. certandum
464. 2. *commendandam*] V. M. G. committendam
20. *atque*] V. quamquam
22. *veſtri*] L. noſtri
465. 16. *vereque*] M. L. jureque
20. *liberum*] V. liberum eſſe
466. 2. *adducere*] L. adduci
5. *debuit*] V. M. G. debet
11. *mihi*] V. M. mihi facta
12. *expiata*] V. M. & pietate
467. 28. *inimicum*] V. munitum
libertati] G. libertatis
32. *Sis*] V. & ut ſit proprætor

468. 1.

468. 1. *ornandi*] V. hortandi
16. *magiſtratum*] V. M. omittunt.
petet] V. M. G. appetet
469. 6. *carum*] V. clarum
14. *longe ſane*] V. M. G. longiſſime
470. 4. *eſſe velle*] V. M. delent, *eſſe*
6. *habebo*] V. M. habeo
14. *tantum*] V. M. G. tam
quantum] V. M. G. quam
17. *pontificis*] L. pontificis, propræt. hortatu libertatem populi Rom. auctoritatemque
21. *ager*] V. M. ager colonus
22. *poſſideretur*] M. poſſiderent
471. 1. *auctoritas*] V. M. G. omittunt.
10. *ita*] V. ita darent, aſſignarent
13. *decreta*] M. decreto
14. *flagitat*] L. flagitant
473. 17. *qua*] L. qua ei
474. 8. *tenuerunt*] V. omittit.
9. *delectatur*] V. delectarunt
475. 8. *ſententiam dicere*] V. M. omittunt.
10. *non otio ſuo*] M. omittunt.
12. *legati*] V. M. omittunt.
476. 3. *turbam*] V. urbem
12. *hoc*] V. G. hioc
14. *ire*] L. venire
15. *ſæpe*] V. ſpe ludi
16. *feciſſe*] L. feciſſe, qui nequitia & ſcelere ita excellat. Sed
19. *quiſpiam*] M. L. quiſnam
21. *patronum*] V. M. G. tutorem
477. 6. *Mylaſis*] V. Trallibus
14. *exercitibus*] V. exercitu
25. *Jani*] V. Jano medio
478. 25. *vos*] V. vos hominem a
479. 3. *conatum*] V. conatus
481. 1. *eademque*] M. L. eaque
4. *leges imponeret*] M. omittit.
13. *poſſit*] V. M. G. poſſet
15. *Irritari*] L. irritatum
22. *habebantur*] V. M. G. appellabantur
32. *ad te*] M. G. tibi
33. *ſecundorum*] V. ſecundarum ſuarum
482. 8. *devinxit*] V. coojunxerit, M. conjunxit, L. coojungit
9. *ejuſdemque*] V. ejus denique
cura] V. M. curam incredibilem
10. *perſpecto*] V. M. perſpexi, non
11. *fuiſſe fautorem*] V. M. omittunt,
14. *quin*] V. M. G. quia pari
32. *niſi*] V. M. G. ſi
483. 11. *Niſi*] V. M. G. quaſi
meritos] M. meritos quidem illos
33. *Quid*] V. M. G. quo
484. 2. *conſulem*] V. conſuli
20. *rebus*] V. M. G. omittunt.
22. *tum*] M. jam
24. *nos*] V. M. nunc quidem vi
485. 2. *firmiſſimam oppugnavit*] V. M. omittunt.
5. *quam fœdum flagitioſumque ſit*] V. M. omittunt.
10. *videbitis*] V. M. videatis
15. *eorum*] V. fori in quo ei tribuni militares ſtatuam ſtatueruot: patronus
27. *jugularit*] V. jugularat
ult. *urbe*] V. M. G. omittunt.
486. 7. *involutum*] L. obvolutum
9. *omittemus*] L. omittimus
10. *veſtri*] V. ooſtei
12. *omni*] V. M. G. omittuot.
13. *proſpicientia*] V. M. providentia
15. *intelligi*] V. M. G. intelligendi
19. *prædicam*] V. M. G. prædicabo
20. *videatur*] V. M. G. videtur
30. *noſtras*] M. L. veſtras
unquam] M. L. vobis unquam
31. *nos*] M. L. vos
33. *ſteterunt*] L. ſederunt
34. *excitaverunt*] V. M. incitaverunt
487. 5. *Ita*] V. M. G. itaque
8. *oppugnant*] V. M. oppugnantes pacem
9. *eſſe*] V. M. habere
17. *cum his*] V. M. G. cum eiſdem
25. *collaudare debemus*] V. M. G. collaudavimus
488. 1. *excitati*] M. G. citati
17. *tenueritis*] V. M. G. retinueritis
ult. *Quibus &c.*] V. M. omittunt.
489. 1. *verbi*] V. M. omittuut.
2. *Cæſaris*] M. G. Cæſar, ampliſſimus vir
7. *fecit*] V. M. G. omittunt.
490. 22. *nullum*] V. M. G. nullum tumultum
23. *bello*] V. M. bello Gallico
491. 5. *multa*] V. M. tumultu
7. *tolletur*] V. M. G. tollitur
tollentur] V. M. G. tolluntur
12. *eſſe*] V. non eſſe
Conſulem] V. M. G. quo
17. *illud*] V. M. G. illius
18. *erat*] V. noverat, M. G. veoerat
22. *qui*] V. M. qui armatus conſulem deſignatum oppugnat
491. 29. *tantum*] L. tantum quantum
32. *latas*] L. latas eſſe

492. 11. *penates*] M. L. omittunt.
12. *judicia*] V. jura
24. *uſque*] V. M. uſque Puteolanas
493. 9. *id aque*] V. M. idem
20. *Imma*] V. imo nulla alia cauſa juſta ac neceſſ. M. imo alia cauſa juſta ac neceſſ.
22. *laberis*] V. M. G. falleris
26. *memini*] V. M. omittunt.
27. *Atqui*] V. M. G. atqui is es
31. *interſit*] V. M. G. intereſt
494. 8. *ſenatus*] V. G. ſenatorem
25. *membrum*] V. M. aliquid membrorum
33. *temperantem*] V. temperatum
495. 1. *quod*] V. M. G. omittunt.
5. *dolore*] L. dolore iraſci ooo
9. *expugnari*] V. M. G. expugnare
12. *dices*] V. M. G. dicis
17. *eſſet*] V. M. G. omittunt.
22. *facit*] V. M. G. fecit
lata] V. M. G. ſublata
25. *Quanquam*] V. G. quanquam enim
496. 12. *Venio ad*] V. M. G. venio nunc ad
16. *quid, ſi*] V. M. G. omittunt, *ſi*
faceret] V. ut faceret
24. *cenſuiſſemus*] V. M. cenſuimus
25. *fuiſſe*] V. M. fuiſſe putabam
497. 8. *nullum*] V. M. G. nullum unquam timorem
14. *ſe*] V. M. G. ſe non ante
17. *populi* R.] V. M. G. reip.
27. *loris*] M. locis
28. *ferrei*] M. fert? ii
498. 4. *poſtulet*] M. L. G. poſtulat
5. *ut quor*] V. M. G. omittunt, *ut*
9. *nimis*] G. nimis
13. *quod*] V. M. G. quid accepit habeat
16. *hoc*] V. G. omittunt.
19. *leges*] V. M. legem
29. *mavult*] V. M. malo
499. 2. *prove*] V. proconſuleſve
5. *& tu acta Caſaris defendis*] V. M. omittunt.
12. *poſſent*] V. M. G. poſſum
Vobis] V. vobiſque M.
15. *erat*] V. M. G. fuit
22. *ſeducere.*] V. M. reducere
24. *maximum*] L. maxime
25. *propoſita*] V. M. G. expoſita
ult. *labori, ejus*] V. M. G. laboribus, qui ejus
500. 11. *quidem*] V. M. G. equidem
15. *poſt*] V. M. G. omittunt.
16. *captivi*] L. captivi ſervi.
21. *reip.*] M. G. populi R.
24. *omnem*] V. M. G. ii omnem
26. *ut*] V. M. G. ut huic ſe
28. *Hunc enim reditu*] V. M. G. huic enim reditum
33. *eum rep.*] V. M. in reip. gratiam
501. 4. *pro pratore*] V. M. proprætorem
6. *quad*] V. M. L. quo
7. *dignum*] V. M. quis dignus
9. *videbitur*] V. M. L. videatur
10. *hac*] V. hæc
S. C.] V. M. omittuot.
502. 7. *quo*] V. L. quod
503. 6. *via*] M. L. omittunt.
7. *vel*] V. M. vel in
13. *hoc*] V. M. hoc Panſa
17. *niſi ei*] V. M. G. omittunt, *ei*
25. *Lar*] V. G. Lares
26. *meam*] V. M. G. noſtram
32. *tum*] V. M. enim
504. 10. *ebita*] V. habita
19. *ſiu*] V. M. G. ſi
23. *Aderat*] V. M. G. aderat, &
24. *hortatio*] L. cohortatio
26. *feſtinans*] V. M. G. feſtinanſque
29. *veſtra*] V. M. G. noſtro
505. 9. *honore*] V. honorem mortuo
quam] V. qui
10. *ſarciamus*] V. faciamus
12. *re*] V. M. G. ſe... morbo
20. *denique*] V. M. omittunt.
21. *meque*] M. meque item
23. *adverſari*] V. M. G. ejus adverſari
506. 1. *obſcurabit*] V. M. G. inobſcurabit
4. *præſtantem*] V. præſtantiam
8. *explicanda*] V. explicandis
10. *ſint*] V. M. G. ſunt
12. *Ita ea*] V. M. G. itaque
13. *facilitatem*] L. utilitatem
17. *grati*] V. gloria
31. *pedeſtris*] V. M. pedeſtris, magis
32. *prima*] L. primum
Mirifice] V. M. magnifice
507. 6. *comprobari*] V. M. G. probari
26. *reip.*] V. M. populi Rom.
27. *in caſtra*] V. M. G. ad caſtra
30. *munere*] M. L. tempore
508. 7. *videatur*] V. M. G. videbitur
11. *ſuam*] V. M. G. omittunt.
16. *exiſtimare*] exiſtimare ut
18. *remittere*] V. M. G. mittere
19. *qua*] V. G. quo alio in.... videtur
20. *aſſignet*] V. G. deſignet
22. *eſſet*] V. M. G. ſit
ult. *eſſet*] V. M. G. eſt

509\. ult. *partes*] M. ſententias
præcepit] V. M. G. præoccupavit
510\. 5. *qui*] L. ut
7\. *primum*] V. prius
8\. *ut*] M. quod, L. quo
17\. *ſpolias*] M. ſpoliat
21\. *cæteri*] V. M. G. omnes
27\. *velis*] V. M. velis. D. Brutus melior eſt, inquiet
28\. *quos laudas*] V. G. cur non eos laudas
29\. *conſules*] V. M. conſulis & proponis
30\. *cupio*] V. M. G. copioſius
31\. *queri*] V. M. G. quæro
511\. 4. *fortuito*] V. M. G. ſortuitu
10\. *multis*] V. M. G. multum
11\. *quam*] V. M. quam tu
21\. *civem*] V. civem habebitis, quem ornetis, cui
22\. *ſavebitis*] V. ſavebitur
23\. *regni*] V. M. G. regis
512\. 13. *perditores*] V. M. proditores
Caſſi] V. Caſſius lapſi
26\. *Quod*] L. quare
27\. *& reſpectum*] V. M. omittunt.
513\. 2. *ſpes una*] L. ſpecula
14\. *vix*] M. vi
18\. *certus, ſi modo*] M. G. certus erat etiam illius
19\. *At*] V. ac ne cum Bruti quidem
22\. *ho*] V. M. L. enim
28\. *advocarat*] V. M. advolaret
29\. *ut*] V. M. L. &
514\. 1. *ſtatuerat*] V. ſtatueret
9\. *S. C.*] V. M. ſenatum
11\. *ejus*] V. M. ſuis
24\. *noſter*] V. noſtri
27\. *viro*] V. M. G. omittunt.
515\. 3. *iidem*] V. ejuſdem
13\. *Magiſne*] V. M. omittunt, *ne*
20\. *actas*] V. M. acta
516\. 1. *opibus*] V. M. copiis
16\. *& proſp.*] M. G. ſe proſp.
17\. *obſis*] V. M. ſit
517\. 9. *decertandum*] V. M. decernendum
15\. *referamus*] L. referremus
20\. *viri*] V noſtrum, nominiſque
518\. 18. *proficere*] G. perficere
519\. 5. *pro*] V. ex
18\. *cum*] V. cum Q. Cæpione procoſ. &
521\. 1. *dolore*] V. M. dolore ſum
522\. 7. *tormenta*] V. tormentum
9\. *parte*] V. partem
18\. *progreſſu*] V. M. a progreſſu

20\. *curſim*] L. cur? ſi, ut in. M. curſim ut in
ult. *via*] L. via & certa neque longa, ſin ut ad Trebonium quid
523\. 16. *Samiario*] V. M. ſamario
18\. *victoria*] V. M. L. victoriis
23\. *a cujus*] V. M. omittunt, *a*
28\. *diſtineri*] V. M. detineri
524\. 1. *efficta*] V. M. G. effecta
8\. *veſtros*] L. noſtros
19\. *tam*] V. tum
23\. *paverit*] V. pavit
27\. *at*] V. M. at compluribus hominibus
ult. *Quare*] V. M. G. in qua re
525\. 3. *ulciſci cupit*] V. M. ulciſcetur, G. ulciſcitur
4\. *cunctis*] V. M. G. cuncti ... ſententia
6\. *Dolabellæ*] V. M. G. Dolabella
10\. *ipſe*] V. M. G. omittunt.
26\. *conſulatum*] V. G. ad conſulatum
526\. 5. *petit*] V. G. omittunt.
6\. *tenens*] V. M. G. eximia, credo, dignitate
527\. 19. *Vidi*] V. M. G. videre
20\. *majorum*] V. M. G. majorum ſuorum
528\. 2. *putet*] V. M. putaret cum venderet.
3\. *quem*] V. quam multæ
25\. *quoniam*] V. M. qui
ult. *quieſcit*] V. M. G. quieſcet
529\. 5. *ſemper*] L. omittit.
9\. *Antiochi*] L. Antiochius
20\. *confecta*] V. conſummata
530\. 4. *tamen*] V. M. G. tantum
8\. *ſolas*] V. M. G. omittunt.
18\. *aſſenſus ero*] V. M. G. aſſenſero
19\. *videbor*] V. omittit.
ult. *denegaviſſe*] V. denegavero
531\. 1. *Tabella*] V. tabula modo nova
2\. *committis*] V. M. comitiis
6\. *adoleſcentulo*] M. adoleſcenti
20\. *ut*] V. M. G. ut eum
532\. 2. *in eoque*] L. cum in eo
533\. 13. *nobis*] G. a nobis
19\. *Tunc*] V. hunc
vos] V. omittit.
534\. 5. *in*] V. in Græciam
7\. *ut ex eo*] V. L. ut eo ex acie
535\. 2. *quibus*] V. cum
4\. *tanta*] V. tanta concurſatione perturbationum rerum
5\. *omnium*] V. G. omittunt.
10\. *tales*] L. tali

28. *os*] V. G. ex
536. 20. *itemque*] V. idem ſi
31. *videtis*] L. vidiſtis
32. *fortis*] V. fortes & conſtantes
33. *ſiviſſet*] V. ſiviſſent
537. 3. *ſumma*] V. G. ſummaque
11. *ego*] V. nuper ego
20. *tanti*] M. L. tantum
21. *Phœnice*] V. Phœnicia
26. *Pacori*] V. M. L. Parthorum
ult. *dici jam a quib.*] M. omittit.
538. 6. *ſed*] V. ſed populi
14. *vero*] V. M. L. autem
15. *Eos*] M. L. eos vero
16. *Cæſarem*] L. Cæſaris auctoritatem paternorum beneficiorum memores
22. *ferro*] M. L. ferrum ignemque
27. *cepimus*] V. G. ſuſcepimus
539. 1. *imperatores*] V. G. imperatorem
5. *liberandam*] V. M. G. liberandum
541. 3. *amici*] L. amici Antonii
appellarent] V. appellare mallent
6. *Hic*] V. G. hinc
17. *Præſtrinxerat*] V. perſtrinxerat, L. præſtrinxerat, G. reſtrinxerat
20. *Atque*] V. G. Atqui
21. *audiamus*] V. M. L. audiemus
29. *jacens*] V. M. L. jacens id nobiſcum ageret
30. *Stanti*] V. inſtanti
542. 21. *jam*] V. etiam
obfuit] M. nocuit
543. 5. *ſe*] L. ſibi
6. *odia*] L. odio debere eſſe Antonium, quam ſenatui
28. *injuriae*] V. injuriam
544. 15. *petebat*] M. L. poſtulabat
17. *graviſſimis*] L. gravibus
conciſus] L. conſciſſus
25. *civitatibus*] V. M. G. civitates
27. *obruere*] V. M. G. obruere volumus
ult. *non*] V. G. quam non
545. 5. *ſermones*] L. ſermoneſque
8. *poſuerint*] V. non depoſuerint, G. *delet*.
21. *impii*] V. impii cives
25. *perſequamur*] V. proſequamur
32. *excuſſimus*] V. M. G. excivimus
ut] V. M. L. ut de
ult. *Si poſtulandam*] L. ſi accipiendam, cur non rogamur? ſi poſtulandam, quid timemus?
546. 4. *ſemper*] M. omittit.
15. *& miniſtros*] V. M. G. omittunt, &
18. *ejurabant*] L. ejerabant.

24. *quo*] L. quod
25. *ſed*] V. M. G. omittunt.
547. 11. *mea bona*] L. de meis bonis
24. *fit*] M. L. omittunt.
549. 6. *habebo*] V. M. L. habeo
9. *ſum*] V. M. auſus ſim
11. *Si*] V. L. ſi ſic
23. *exſurgere*] V. ſurgere
550. 23. *Scatone*] M. L. Catone
31. *Scipione*] V. Cæpione
551. 1. *conditiones*] L. conditioneſque tulerunt
3. *tuti*] V. M. ut hi
19. *cogitante*] V. M. L. omittunt.
20. *comprobaturas*] M. L. probaturas
certe] G. certo
28. *ſalute*] V. dignitate
29. *cogitationem*] V. cogitationes
553. 1. *A principio*] V. omittit, *a*
2. *ſceleratis*] L. conſceleratis
5. *etiam*] V. M. G. omittunt.
7. *videtur*] V. M. omittunt.
8. *habere*] V. M. habere poteſt
554. 1. *cum*] V. L. cum auctorem
fateamur] L. fatemur
5. *inexpiabile*] V. M. expiabile
8. *conveniſſet*] V. G. conveniſſent
9. *hominum*] L. omnino
12. *remiſiſſet*] V. M. G. dimiſiſſet
555. 2. *Quem vini anhelitum*] V. G. quam vim anhelitus
5. *noſtrum*] V. M. veſtrum
12. *modo*] V. M. L. modo, ſed ſi
13. *odiſſes*] L. G. odiſſetis... videretis
15. *continebimus*] L. continebitis
20. *vix*] V. M. L. omittunt.
videntur] V. M. videntur hæc non poſſe
28. *ſi erit*] V. M. G. fuerit
31. *hæc*] G. omittit.
32. *ſi libera*] V. M. G. ſi liberare remp.
556. 3. *ſin*] V. M. ſin[?e] liber vivis his incolumibuſque eſſe nullus poteſt
4. *otium*] G. jus
4. *victis*] V. interfectis, L. *delet*.
6. *oppreſſi*] V. L. oppreſſa
8. *iterum*] V. omittit.
13. *officio*] M. G. delent.
557. 2. *cur*] L. cur ei
7. *cum primum*] V. G. primum ut
10. *in Rep.*] V. M. G. omittunt.
12. *animo*] V. illius, M. G. omnino
23. *diſpenſationem*] V. diſſipationem
25. *vinum*] V. univerſam
27. *depellentur*] V. G. depellantur
558. 11. *perſequetur*] V. proſequetur

16. *li-*

16. *libentius*] M. libenter
20. *prætereundum*] V. prætermittendum
24. *ſe*] V. G. nmittunt.
561. 10. *delata*] V. G. lecta
562. 8. *quid*] V. quid ſe
30. *Gadis*] V. eadem
563. 3. *illa*] V. M. L. illa omnia
10. *ſenſit*] V. ſeotit
14. *parens*] V. pater
19. *venefica*] V. veneficus
564. 7. *quos*] L. quem
20. *tribuni*] V. M. Tribunitii
14. *Piſauri*] V. M. Iſauri
17. *e qua*] V. M. a qua, L. unde
565. 22. *modo*] V. oon modo uon
566. 4. *Qui*] L. quid
11. *Et*] V. eam
24. *lege*] V. legem
ult. *jure*] V. jura
567. 2. *animadvertite*] G. advertite
15. *Pœtum*] G. Petrum
16. *laudamus*] L. laudavimus
568. 2. *ignorabant*] M. oeſciebant, G. nec ſciebant
3. *non*] V. an, M. L. aut
4. *ſequebantur*] V. ſequantur
11. *ipſe*] V. ipſe: homo turpis, ſi quidem imitaturi ſumus
20. *offenderint*] V. L. defenderiot
24. *jubetis*] V. M. L. lubet
ſi tamen] M. L. ſi tantummodo
569. 7. *videtur*] L. videtur aperte omnium
16. *eademque*] V. L. eademque ipſe adhiberet
21. *eſſet*] V. eſſent
570. 1. *quam*] V. quam Populi R. defenſionem
2. *perſequamur*] M. perſequimur, L. perſequi
10. *qui*] V. G. ſi qui
15. *jugulari*] V. jugulate
17. *quo*] L. cum
571. 2. *partitionis*] V. partitiones, ſententias dandarum
10. *altero*] V. aliquo
572. 6. *loquar*] L. loquor
13. *conſervatione*] L. conſuetudine
16. *primum*] V. omittit.
24. *Sanctiore*] V. M. G. ſaoctiores
28. *ignem*] V. G. igni, ferroque
573. 6. *undis*] M. L. undas flammamque
10. *atque in*] G. omittit, *in*
574. 6. *eſſe*] V. eſſe ſi
575. 8. *eorum*] V. G. eorumdem
13. *hunc*] V. hunc tantum ei
23. *conſul*] V. M. conſules ſortiti
26. *a*] M. tum
32. *liberaretur*] V. liberaret
576. 5. *conſulibus*] V. coofule
9. *prælio*] V. præſidio
22. *unus*] M. omittit.
24. *ipſe*] L. ipſe cum ſuls
27. *ſuo*] V. Deorum
28. *hinc*] M. L. hic.
577. 8. *libenter*] V. libenter cum dedecore
9. *illis*] L. illi tulerunt
12. *fateatur*] V. conſtat
13. *capta*] M. rapta
18. *explendas*] M. L. expiandes
21. *hoſtibus*] M. hoſtibus, id eſt, qui intra mœnia hoſtes ſunt, rumoribus
31. *communiter*] V. G. omittunt.
578. 10. *ſupplicationum*] V. ſupplicationis
18. *uni*] V. mihi
22. *facit*] G. fecit
24. *etiam*] V. etiamne
25. *deſigunt*] G. deſigunt, in pejus
27. *pridie Vinalia*] V. M. G. per idus Quintiles
ult. *conſilium*] V. M. G. conſoltum
579. 1. *An*] L. en ego
4. *quemquamne*] V. quanquam opinor nec fuiſſe tam
13. *Roſtra*] V. M. oſtia
580. 1. *liberarit*] V. M. liberaret
30. *de quoque*] V. M. G. omittunt, *de*
581. 2. *invigilaſſe*] vigilaſſe
3. *dies*] V. M. L. dies &
10. *voluiſſent*] V. vocaviſſent
582. 11. *jam*] V. M. etiaio
583. 4. *qua*] V. quam ullius, G. quia
17. *imperium*] V. G. imperium dabamus
584. 8. *cumulata*] V. quanquam multa, L. cumulateque
12 *videmur*] V. videamur
585. 18. *nunquam*] V. M. L. nunquamque de
33. *eſſet*] V. eſt
586. 24. *occiſione*] M. L. occidione
25. *Cæſar*] M. L. Cæſar prop. imp.
587. 4. *aberunt*] V. M. aberint
6. *conſtituas*] V. conſtituant
9. *perſoluturum*] V. reſoluturum
11. *ut plurimos*] V. complurimos
12. *retractatione*] V. neceſſitate, G. retrectatione
26. *eaque*] M. L. iiſque
fratribus] M. L. delent.

TOMO SEXTO

continentur

Pro P. Sextio . Pag. 3
In Vatinium . 72
Pro M. Cælio . 92
De Provinciis Conſularibus . 126
Pro L. Cornelio Balbo . 152
In L. Calpurnium Piſonem . 180
Pro T. Annio Milone . 228
Pro C. Rabirio Poſtumo . 279
Pro M. Marcello . 299
Pro Q. Ligario . 312
Pro Rege Dejotaro . 328
Philippica I. 347. II. 365. III. 428. IV. 445. V. 451. VI. 472. VII. 480. VIII. 489. IX. 502. X. 509. XI. 520. XII. 540. XIII. 553. XIV. 574.
Orationum Fragmenta . 588

F I N I S.

576338

Digitized by Google

Digitized by Google

[illegible] Google

Google